

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**Ўзбекистон Республикаси Президенти
Ислом Каримовнинг**

**2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-
иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг
мажлисидаги**

**„2012 ЙИЛ ВАТАНИМИЗ ТАРАҚҚИЁТИНИ ЯНГИ
БОСҚИЧГА КЎТАРАДИГАН ЙИЛ БЎЛАДИ“**

мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

32 (045)

9-32

УДК : 323(575.1)(075)
КБК 66.3(5Ў)+65.9(5Ў)
Ў32

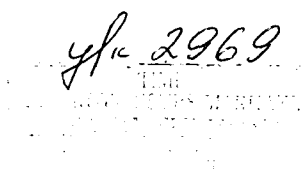
Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги „2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: „O‘qituvchi“ НМИУ, 2012. — 272 бет.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги „2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ мавзусидаги маърузаси асосида яратилган ушбу ўқув қўлланмада маърузани ўрганиш бўйича иқтисодий ва ноиқтисодий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари учун махсус курснинг ўқув дастури, ўқув қўлланма, тест саволлари, илмий-назарий атамалар глоссарийси ҳамда умумий назорат саволлари жамланган.

Қўлланма Юртбошимиз томонидан илгари сурилган ўта муҳим ва долзарб фикрлар, ғоялар, амалий таклиф ва тавсияларни ҳамда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш борасида 2012 йил учун белгилаб берилган устувор йўналишлар, мақсад-вазифаларни талаба ёшлар ўртасида кенг тарғиб этиш, уларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий онгу тафаккурини юксалтириш, тасаввур доирасини кенгайтиришга қаратилган.

Шунингдек, ўқув қўлланмадан ўқитувчилар, илмий ходимлар, тадқиқотчилар ҳамда юртимизда олиб борилаётган туб ижтимоий-иқтисодий ислохотлар жараёнларига қизиқадиган кенг китобхонлар фойдаланиши мумкин.

Мазкур ўқув қўлланма Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2012 йил 6 мартдаги 1-сонли Қарорига мувофиқ нашрга тавсия этилган.

МУҚАДДИМА

Мамлакатимиз инсон манфаатлари, ҳуқуқ ва эркинликлари юксак қадрият бўлган ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамият барпо этиш йўлидан изчил ривожланиб бормоқда. Иқтисодиётимизнинг турли соҳа ва тармоқлари ўртасидаги мутаносибликнинг кучайиши ҳамда барқарор ўсиш суръатларининг таъминланиши натижасида аҳоли даромадлари, турмуш даражасининг сезиларли равишда ошиши эртанги кунга бўлган ишончимизнинг тобора мустаҳкамланиб боришига замин яратмоқда.

Юртимиз ижтимоий-иқтисодий тараққиётида қўлга киритилаётган юксак натижалар, энг аввало, янгидан-янги замонавий тармоқ ва ишлаб чиқариш қувватларининг йўлга қўйилиши, бунинг таъсирида мамлакатимиз иқтисодий салоҳиятининг сезиларли даражада ортиб бораётгани, яратилаётган маҳсулот ва кўрсатилаётган хизмат турларининг кўпайиб, сифатининг тубдан яхшиланиб бориши, бир сўз билан айтганда, иқтисодиётимизнинг янгича мазмун ва моҳият касб этиб боришида мустақил тараққиёт йўлининг тўғри танлангани, амалга оширилаётган иқтисодий сиёсат стратегиясининг ҳар томонлама пухта ўйлангани ҳамда халқимизнинг фидокорона меҳнати энг муҳим ва асосий омил бўлиб хизмат қилмоқда. Бу омилларнинг ягона мақсади — юрт тинчлиги ва равнақи, халқимиз фаровонлиги йўлида жамиятимизнинг доимо ҳамжиҳат бўлиб келаётгани ўта мураккаб мустақил тараққиёт йўлини босиб ўтишда оғир синовлардан муваффақиятли ўтишга имкон яратди. Биргина мисол, 2008 йилда бошланган, бугунги кунга қадар салбий таъсир ва оқибатлари сақланиб қолаётган, кейинги йилларда ривожланган мамлакатларда ўзининг янги „хуружи“ни намоён этаётган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози нафақат айрим мамлакатлар, балки дунёнинг деярли барча қитъаларида иқтисодий сиёсатнинг заиф жиҳатларини, айниқса, банк-молия тизимининг „мўрт“ бўғинларини ошкор этиб қўйди. Ана шундай мураккаб бир шароитда мамлакатимиз иқтисодиёти, бизнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёт моделимиз яна бир бор ҳаёт синовидан муваффақиятли ўтиб, ўзини тўла оқлагани ҳар қандай эътироф ва эътиборга муносибдир.

Ўтган 2011 йил ҳам мамлакатимиз ижтимоий ҳаётининг турли жабҳаларида янги ютуқ ва натижаларга жуда бой бўлди. Президентимиз И.А. Каримов 2012 йилнинг 19 январида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган мажлисида ўтган йил натижаларига атрофлича тўхталиб, жорий йил вазифаларини аниқ-равшан белгилаб берди.

Давлатимиз раҳбарининг маърузасида жаҳонда эътироф этилган тараққиётнинг „ўзбек модели“ ҳамда мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясининг устувор йўналишларини изчил амалга ошириш натижасида, дунё иқтисодиётида юз бераётган инқироз ҳолатларига қарамасдан, 2011 йилда мамлакатимиз иқтисодиётининг юқори барқарор ўсиш суръатлари ва макроиқтисодий мутаносиблиги таъминлангани қайд этилди.

Бу маърузанинг илмий-назарий аҳамияти, аввало, унда бугунги кунда жаҳон миқёсида кўзга ташланаётган иқтисодий ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолар, глобал

инқироз ҳолатини бартараф этиш бўйича амалда қўлланилаётган чора-тадбирлар чуқур таҳлил этиб берилганида кўринади. Айнан ана шундай ёндашув асосида мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар, уларнинг самарадорлигини таъминлаётган омилларнинг мазмун-моҳияти очиб берилади.

Маълумки, юртимизда жаҳон молиявий инқирозининг салбий таъсирларига қарши кўрилаётган чора-тадбирлар самарадорлиги Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки сингари нуфузли халқаро молиявий ва иқтисодий институтлар томонидан юқори баҳоланмоқда. Жумладан, Халқаро валюта жамғармасининг 2011 йил ноябрь ойида мамлакатимизга ташриф буюрган миссиясининг баёнотида Ўзбекистон изчил ўсишга эришгани ва глобал молиявий инқирозга қарши муваффақиятли чоралар кўраётгани қайд этилди, шунингдек, ўрта муддатли истиқболда иқтисодий ўсишнинг юқори суръатлари сақланиб қолиши ҳақида ижобий прогноз билдирилди¹.

Президентимиз маърузасида 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг қуйидаги энг муҳим устувор вазифа ва йўналишлари белгилаб берилди:

биринчидан, юқори ва изчил ўсиш суръатларини сақлаш, макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш;

иккинчидан, иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш бўйича дастур тайёрлаш ва уни амалга ошириш;

учинчидан, хизматлар соҳасини жадал ривожлантириш;

тўртинчидан, транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантириш;

бешинчидан, қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар асосида хусусий уй-жойларни қуриш бўйича дастурни амалга ошириш;

олтинчидан, аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш ўринларини ташкил қилиш муаммосини ҳал этиш;

еттинчидан, „Мустаҳкам оила йили“ давлат дастурини ҳаётга татбиқ этиш.

Вазирликлар, идоралар, хўжалик бирлашмалари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари раҳбарлари олдида иқтисодиётимизда юқори ва барқарор ўсиш суръатларини сақлаб қолишни, макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлашни, шунингдек, иқтисодиётни изчил ислоҳ қилиш, таркибий ўзгартириш ва диверсификация жараёнларини чуқурлаштириш, янги, юқори технологияларга асосланган ишлаб чиқаришни жадал ривожлантириш, мавжуд қувватларни модернизация қилиш ва технологик жиҳатдан янгилаш жараёнини жадаллаштириш ҳисобидан мамлакатимиз иқтисодиётининг рақобатдошлилигини оширишни таъминлайдиган комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш вазифаси қўйилди. Транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантиришни таъминлаш, қишлоқлар қиёфасини тубдан ўзгартириш ва қишлоқ жойларда уй-жой қурилишини ривожлантириш, янги иш ўринларини ташкил этиш ҳамда шу асосда аҳоли бандлиги ва фаровонлигини ошириш масалаларини самарали ҳал этиш бўйича аниқ чора-тадбирлар белгиланди.

Жорий йилнинг „Мустаҳкам оила йили“ деб эълон қилиниши муносабати билан 2012 йил учун белгиланган мақсадларга эришиш бўйича дастурий чора-тадбирларни амалга ошириш, шу жумладан, жамиятнинг маънавий асосларини янада мустаҳкамлашда оиланинг ўрни ва таъсирини ошириш, ҳар бир оиланинг моддий фаровонлигини ошириш орқали халқ фаровонлигини юксалтириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилди².

Моҳияти ва аҳамиятига кўра ғоят кенг қўламли бўлган, Президентимиз Ислом Каримовнинг **„2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“** мавзусидаги маърузасини чуқур ва ҳар томонлама ўрганиш, унда зикр этилган долзарб масалаларнинг туб моҳиятини англаш, 2011 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий

¹ Ислом Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012 йил, — 5-бет.

² Ислом Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012 йил, — 31-бет.

ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишлари ва уларни амалга ошириш борасидаги куч ва имкониятлар, механизмлар ҳақидаги билим ва маълумотларни талаба ёшлар онгига чуқур сингдириш орқали уларнинг юртимиздаги улкан ўзгаришлар ҳақидаги тушунча ва тасаввурларини кенгайтириш, ана шу ўзгаришларга дахлдорлик туйғусини кучайтириш мақсадида махсус ўқув курсини жорий этиш муҳим аҳамият касб этади.

Махсус курени Президентимиз маърузасининг мазмуни, унда баён этилган муаммо ва масалалар, уларни ҳал этиш борасида белгилаб берилган чора-тадбирлар тавсифи ва йўналишидан келиб чиққан ҳолда, иқтисодий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари учун 10 соатлик (6 соат маъруза, 4 соат семинар машғулотлари), ноиқтисодий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари учун 8 соатлик (6 соат маъруза, 2 соат семинар машғулотлари) ҳажмда белгилаш тавсия этилади.

Мазкур ўқув қўлланма ўқув дастурига киритилган маъруза машғулотларининг мавзулари ва уларнинг мазмунига оид қисқача баёнларни, амалий машғулотларнинг мавзу ва режаларини, машғулотларни самарали ташкил этиш борасидаги услубий кўрсатмалар ҳамда машғулотлар жараёнида қўллаш тавсия этилаётган замонавий педагогик технологиялар ва адабиётлар рўйхатини ўз ичига олади.

**2011 ЙИЛДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ
ИСЛОҲОТЛАР****1-БОБ. МАМЛАКАТИМИЗ ИҚТИСОДИЁТИНИНГ ЮҚОРИ БАРҚАРОР ЎСИШ
СУРЪАТЛАРИ ВА МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАР ТАҲЛИЛИ****1.1. Кейинги йилларда жаҳон иқтисодиётида кузатилаётган ўзгаришлар
ва турли салбий тенденциялар**

Президентимиз Ислом Каримов 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисида, энг аввало, кейинги йилларда жаҳон иқтисодиётида кузатилаётган ўзгаришлар ва турли салбий тенденцияларни атрофлича таҳлил этиб берди. Юртбошимиз бу борада дунёдаги таниқли иқтисодчилар, нуфузли эксперт ва мутахассисларнинг баҳолари ва чиқараётган хулосалари принципиал жиҳатдан ягона бир фикрга келаётгани, жумладан, жаҳон иқтисодиётига, биринчи навбатда, ривожланган йирик мамлакатлар иқтисодиётига 2008 йилда бошланган глобал молиявий-иқтисодий инқироз ҳали-бери салбий таъсир кўрсатаётганини таъкидлаб ўтди.

Маълумки, ўзининг салбий таъсири билан инсониятга жиддий ташвишлар туғдираётган, жаҳон иқтисодиётининг барқарор ривожланишини издан чиқараётган молиявий-иқтисодий инқироз ўтган асрнинг сўнгги чорагидан эътиборан ривожланган мамлакатлар иқтисодиётидаги мутаносибликлар, хусусан, реал ва молиявий сектор ўртасидаги нисбатнинг бузилиши оқибатида вужудга кела бошлади. Бу мамлакатлардаги йирик молиявий муассасалар томонидан ўзининг корпоратив манфаатларини амалга ошириш мақсадида

Жаҳон иқтисодиётига, биринчи навбатда, ривожланган йирик мамлакатлар иқтисодиётига 2008 йилда бошланган глобал молиявий-иқтисодий инқироз ҳали-бери салбий таъсир кўрсатмоқда.

Ислом Каримов

банк-молия соҳасидаги меъёр ва тартибларнинг қўпол тарзда бузилиши, жаҳондаги кўплаб давлатларнинг реал активларидан спекулятив тарзда фойдаланиш орқали катта даромад олишга интилиш ва шу тариқа глобал молиявий архитектурада жиддий нуқсонларга йўл қўйилиши, миллий иқтисодиётдаги ялпи талабни қўллаб-қувватлаш, тобора ўсиб бораётган ташқи қарзларни чеклаш учун „арзон пуллар“ сиёсатининг қўлланиши каби хатти-ҳаракатлар юзага келаётган номутаносибликларнинг янада кучайиши ва борган сари кескин, муқаррар равишда инқироз ҳолатини келтириб чиқарадиган даражада тус олишига сабаб бўлди. Айниқса, молиявий маблағлардан спекулятив мақсадларда фойдаланишда жаҳоннинг кўплаб мамлакатларидаги молиявий муассасалар билан бир қаторда, аҳолининг ҳам ипотекали кредитлаш тизими орқали кенг жалб қилиниши мазкур жараёнларнинг жадаллашувига ва охир-оқибатда жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг бошланишига сабаб бўлди. Президентимиз Ислом Каримов ўзининг „Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари“ номли асарида биринчилардан бўлиб бу жараённинг юзага келиши сабабларини қуйидаги тарзда кенг асослаб берди: „Бу инқироз Америка Қўшма Штатларида ипотекали кредитлаш тизимида рўй берган танглик ҳолатидан бошланди. Сўнгга бу жараённинг миқёси кенгайиб, йирик банклар ва молиявий тузилмаларнинг ликвидлиги, яъни тўлов қобилияти заифлашиб, молиявий инқирозга айланиб кетди. Дунёнинг етакчи фонд бозорларида энг йирик компаниялар индекслари ва акцияларининг бозор қиймати ҳалокатли даражада тушиб кетишига олиб келди. Буларнинг барчаси, ўз навбатида, кўплаб мамлакатларда ишлаб чиқариш ва иқтисодий

ўсиш суръатларининг кескин пасайиб кетиши билан боғлиқ ишсизлик ва бошқа салбий оқибатларни келтириб чиқарди“¹.

Президентимиз жаҳон молиявий инқирози рўй берган дастлабки палладаёқ унинг таъсир даражаси, қўлами ва келтириб чиқариши мумкин бўлган салбий оқибатларига старли баҳо бериб, „жаҳон молиявий инқирозидан имкон қадар тез чиқиш, унинг оқибатларини енгиллаштириш кўп жиҳатдан ҳар қайси давлат доирасида ва, умуман, дунё ҳамжамияти миқёсида қабул қилинаётган чора-тадбирларнинг қанчалик самарадорлигига, уларнинг бир-бири билан уйғунлигига боғлиқ“², деб хулоса чиқарган эди. Бундай ҳаққоний хулосалар асосида Ўзбекистонда 2008 йилнинг ўзида Инқирозга қарши чоралар дастури ишлаб чиқилиб, унда белгиланган тадбирларни изчил равишда амалга оширишга киришилди.

Жаҳоннинг етакчи ривожланган мамлакатлари ҳам инқирознинг олдини олиш, унинг таъсир даражасини пасайитириш борасида турли кўриниш ва кўламлардаги ҳаракатларни бошлаб юборди. Ушбу чора-тадбирларнинг ўзаро мувофиқлигини таъминлаш мақсадида жаҳондаги ривожланган мамлакатларнинг „Катта саккизлик“ ва „Катта йигирмалик“ гуруҳлари доирасида бир неча бор саммитлар ўтказилди. Дастлаб бу чора-тадбирлар 2009—2010 йилларда маълум натижа бергандек бўлди. Хусусан, жаҳон иқтисодиётида ўсиш суръатларининг пасайиши тўхтатилди, айрим мамлакатларда ишлаб чиқариш ўсди, инвестицион фаоллик жонланди. Бироқ, ушбу чора-тадбирлардаги ўзаро мутаносиблик даражасининг пастлиги, инқирозга қарши курашиш йўллари ва воситаларини қўллашдаги

Ўтган давр мобайнида аҳволни яхшилаш мақсадида кўрилаётган барча чора-тадбирларга қарамасдан, аксарият давлатларда ўсиш суръатлари ва ишлаб чиқаришнинг амалда пасайиши кузатилмоқда ва бундай жараён давом этадиган бўлса, у глобал миқёсда рецессия ҳолатига, яъни иқтисодиётнинг ўсиш ўрнига давомли равишда пасайиб боришига олиб келиши мумкинлиги башорат қилинмоқда.

Ислом Каримов

Маълумот ўрнида.

„Катта йигирмалик“ гуруҳи (G-20) расман 1999 йилда глобал иқтисодиётдаги асосий муаммоларни муҳокама қилиш мақсадида ташкил этилган. Ушбу гуруҳ таркибига ялпи ички маҳсулот ҳажми жаҳон ялпи ички маҳсулотининг 90 фоизини ташкил этадиган қуйидаги 20 та ривожланган ва ривожланаётган йирик давлатлар киради: Аргентина, Австралия, Бразилия, Буюк Британия, Германия, Ҳиндистон, Индонезия, Италия, Канада, Мексика, Хитой, Россия, Саудия Арабистони, АҚШ, Туркия, Франция, ЖАР, Жанубий Корея, Япония, Европа Иттифоқи.

„Катта йигирмалик“ гуруҳи фаолияти жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози рўй бериши муносабати билан янада фаоллашди. Хусусан, гуруҳ томонидан инқирозга қарши курашиш бўйича самарали чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва бу борадаги муаммоларни биргаликда ҳал этиш мақсадида бир нечта саммит ўтказилди:

- АҚШ (Вашингтон, 2008 йил ноябрь; Питтсбург, 2009 йил сентябрь);*
- Буюк Британия (Лондон, 2009 йил апрель);*
- Канада (Торонто, 2010 йил июнь);*
- Жанубий Корея (Сеул, 2010 йил ноябрь);*
- Франция (Канн, 2011 йил ноябрь).*

„Катта йигирмалик“ гуруҳининг навбатдаги саммитлари 2012 йил июнь ойида Мексикада, 2013 йили Россияда, 2014 йили Австралияда, 2015 йилда эса Туркияда ўтказилиши режалаштирилмоқда.

¹ Ислом Каримов. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2009, — 4-б.

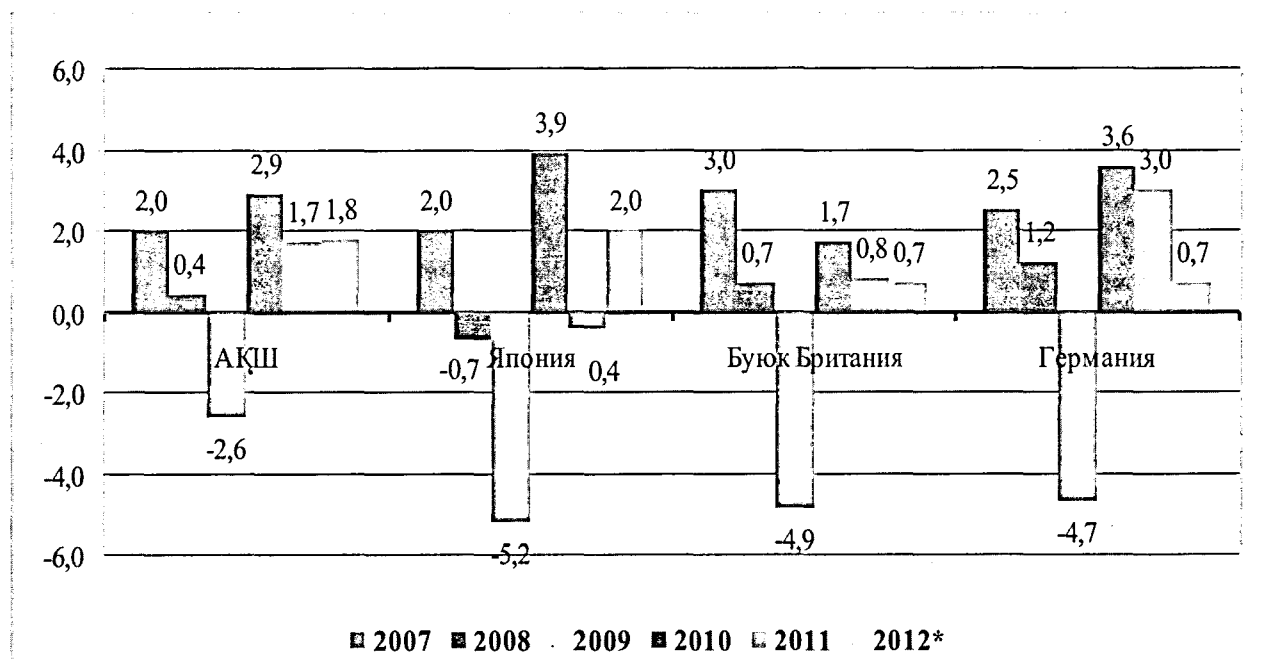
² Ўша манба, 6-б.

изчилликнинг йўқлиги уларнинг самарасини кескин пасайтириб юборди, аксарият ҳолларда кўзланган натижаларга эришиш имконини бермади. Бу борада Президентимиз жонкуярлик билан „Катта йигирмалик“ гуруҳининг ўзаро биргаликда қабул қилган чора-тадбирларининг амалдаги самараси сезилмаётгани, кўп ҳолларда белгиланган қоидаларга амал қилмаслик, мажбуриятларни бажармаслик оқибатида кутилган натижаларга эришилмаётгани ҳақида қайта-қайта тўхталиб, жаҳон иқтисодиётида барқарор ўсиш суръатларига эришиш йўлида ҳозирча бирон-бир жиддий силжиш кўзга ташланмаётганини илгари ҳам таъкидлаган эди.

„2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ мавзусидаги маърузасида ҳам давлатимиз раҳбари „саккизлик“ ва „йигирмалик“ деб аталган мамлакатлар гуруҳлари доирасида қабул қилинаётган қарорларга қарамасдан, энг аввало, жаҳон молия-валюта тизимида инқироз келтириб чиқараётган муаммоларни ҳал этиш ва керакли назорат ўрнатиш бўйича ягона иқтисодий модель ҳанузгача ишлаб чиқилмаганини, бу эса жаҳон иқтисодиётида ҳал қилувчи ўрин тутадиган йирик давлатларни ўз манфаатларини ўйлаб, ўз билганича ҳаракат қилишга мажбур этаётганини қаттиқ танқид қилиб ўтди.

Ўтган давр мобайнида аҳволни яхшилаш мақсадида кўрилатган барча чора-тадбирларга қарамасдан, аксарият давлатларда ўсиш суръатлари ва ишлаб чиқаришнинг амалда пасайиши кузатилаётгани ва бундай жараён давом этадиган бўлса, у глобал миқёсда рецессия ҳолатига, яъни иқтисодиётнинг ўсиш ўрнига давомли равишда пасайиб боришига олиб келиши мумкинлиги башорат қилинаётгани ушбу маърузада алоҳида қайд этилди.

Ҳақиқатан ҳам, 2011 йил инқирознинг иккинчи тўлқини бошланиши эҳтимоли билан боғлиқ бозор ваҳималарининг қайтадан кучайиш даври бўлди. Айниқса, евроҳудуддаги қарздорлик инқирози чуқурлашиб, унинг банк тизими ва иқтисодиётнинг реал секторига тарқалиши кузатилди. Европа сиёсатчилари яқдил бир қарорга келишда сусткашлик ва лаёқатсизликни намоён этишда давом этдилар. Инвесторлар қарздорлик муаммоларини тартибга солиш мумкинлигига, банкларнинг барқарорлигига ва Европа иқтисодиётининг истиқболларига нисбатан ишончни йўқота бошлади. Ликвид маблағлар бозоридаги танглик ўсиб борган сари янги мамлакатлар „муаммоли“лар қаторига кўшила бошлади. Ва ниҳоят, Европадаги умумий иқтисодий ўсишдаги пасайиш реал таҳдидга айлана бошлади.

* Изоҳ: 2012 йил учун прогноз маълумотлари.

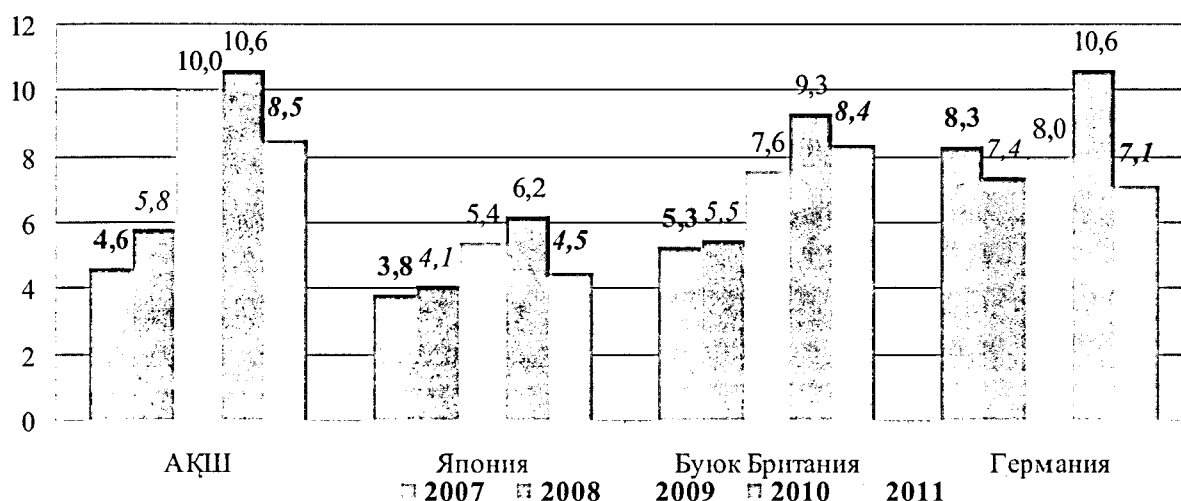
1.1.1-расм. Айрим ривожланган мамлакатларда ЯИМнинг ўсиш суръатлари (олдинги йилга нисбатан, фоизда).

Ўтган йил, шунингдек, юқори даражадаги қарздорлик юкининг мавжудлиги ва бюджет тақчиллиги аксарият ривожланган мамлакатлар иқтисодиётининг умумий белгиси эканини кўрсатди. Масалан, АҚШнинг қарздорлик ҳажми ЯИМга нисбатан 100 фоиз даражасига яқинлашиб, бу узоқ муддатли истиқболда жаҳон иқтисодиёти учун кескин хавф-хатарларни келтириб чиқариши мумкин. АҚШ ўзининг юқори кредит рейтингидан маҳрум бўлгани 2011 йилда жаҳон бозорларининг янги босқичга ўтганидан дарак беради.

АҚШ иқтисодиётининг бир текис бўлмаган ўсиш динамикаси, ишчи кучи бозоридаги жиддий муаммоларнинг сақланиб қолиши, мамлакат корхоналари сарфлаётган капитал ҳажмининг пасайиб бораётгани ҳам жаҳон иқтисодиёти ва молиявий бозорларининг истиқболига нисбатан ўта шубҳа билан қарашни кучайтирди¹.

Ривожланган мамлакатлардаги ЯИМ ўсиш суръатларидаги беқарорлик ҳали жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг салбий таъсирлари давом этаётганлигини кўрсатади (1.1.1-расм).

Расмдан кўринадики, инқироз туфайли барча ривожланган мамлакатларда 2009 йилдаги кескин пасайишдан кейин 2010 йилда иқтисодий ўсиш суръатлари таъминланган эди. Ҳаттоки, ушбу ўсиш суръатлари АҚШ, Япония ва Германияда инқироздан олдинги 2007 йил натижаларидан ҳам юқорироқ бўлганини кузатишимиз мумкин. Бироқ, 2011 йилда таҳлил қилинаётган барча мамлакатларда олдинги йилга нисбатан ўсиш суръатлари яна секинлашиб, ҳатто Японияда 0,4 фоиз даражасида иқтисодий пасайиш рўй берди. Турли халқаро молиявий ташкилотларнинг бераётган прогнозларига кўра, 2012 йилда ҳам манзара у қадар ижобий тус олмайди. АҚШ ва Японияда иқтисодий ўсиш суръатлари тегишли равишда 1,8 ва 2 фоиз бўлиши кутилаётган бўлса, Буюк Британия ва Германияда бу кўрсаткич атиги 0,7 фоиз даражасида бўлиши тахмин қилинмоқда.

1.1.2-расм. Ривожланган мамлакатларда ишсизлик даражаси.

Аввал молиявий соҳада бошланиб, кейинчалик иқтисодий соҳага ўтган инқироз, Президентимиз таъкидлаганидек, пировардида ижтимоий соҳага ҳам ўз таъсирини кўрсатди, хусусан, ишсизлик даражасининг кескин ошиб кетишига олиб келди (1.1.2- расм).

Расмдан кўринадики, инқироздан олдин аксарият ривожланган мамлакатларда 4—5 фоиз атрофида бўлган ишсизлик даражаси 2009—2010 йилларда кескин равишда ошиб, 10 фоизга етди. Бу борадаги муҳим чора-тадбирлар натижасида 2011 йилда ишсизликни маълум даражада пасайтиришга эришилганига қарамай, АҚШ, Буюк Британия ва Германияда бу кўрсаткич ҳамон юқори даражада қолмоқда.

Халқаро меҳнат ташкилотининг маълумотларига кўра, дунёдаги меҳнатга лаёқатли аҳолининг ҳар учинчиси ё ишсиз, ёки қашшоқликда ҳаёт кечирмоқда. Бу ҳолатдан чиқиш

¹ UFS Investment Company: Стратегия на 2012 год. <http://bonds.finam.ru>

учун 600 миллионга иш ўрни яратишга қаратилган глобал хатти-ҳаракатлар ёрдам бериши мумкин.

„Ҳукуматларнинг қаттиқ саъй-ҳаракатларига қарамасдан, иш ўринлари билан боғлиқ инқироз пасаймаяпти. Дунёдаги ҳар учта ишловчидан биттаси, бизнинг ҳисоб-китобларимизга кўра бу 1,1 миллиард киши — ё ишсиз, ёки қашшоқликда яшамоқда, — деб таъкидлади Халқаро меҳнат ташкилоти бош директори Хуан Сомавия. — Реал иқтисодиётда иш ўринларини яратиш асосий устувор йўналишга айланиши лозим“.

„Агар ўтган йил билан таққосланадиган бўлса, прогноз янада умидсиз тус олади. Биз ишсизликнинг маълум даражада пасайишини кутган эдик. Бироқ, 2012 йилда бундай ҳолат рўй бермайди. Иқтисодий ўсишнинг пасайиши шароитида ишсизликнинг янада ўсиши кузатилади“, — деб изоҳлайди ХМТ баёноти муаллифларидан бири Эккехард Эрнст.

ХМТ прогнозларига кўра, 2012 йилда жаҳондаги ишсизлар сони 3 миллион кишига кўпаяди. Агар жаҳон иқтисодиётининг ўсиш суръатлари 2 фоиздан паст бўлса, у ҳолда мазкур рақам 4 миллион кишига қадар етиши мумкин. Аксинча, агар евроҳудуд мамлакатлари қарз инқирозидан тезлик билан чиқа олса, бу рақам 1 миллион кишига пасайиши мумкин.

Ўзига муносиб иш топа олмаган ёшлар сони жаҳон бўйича 2011 йилда 74,8 миллион кишини ташкил этган. Бу бир йил олдинги 77,6 миллион кишига нисбатан оз, бироқ, инқироздан олдинги ҳолатга нисбатан 4 миллионга кўпдир. Аҳолининг мазкур ёш гуруҳи (15—24 ёш) орасидаги ишсизлик даражаси умумий ишсизлик кўрсаткичидан 3 баробар ортиқ бўлиб, 12,7 фоизни ташкил этмоқда.

ХМТнинг маълумотларига кўра, ҳозир дунёда 200 миллион киши ишсиз бўлиб, яқин ўн йил давомида ҳар йили 40 миллионга қўшимча ишчи ўрни яратиш зарур бўлади¹.

Президентимизнинг маърузасида кўпгина тараққий топган мамлакатларда вазият қандай тус олишини олдиндан айтиб бўлмайдиган ва турли хавф-хатарлар сақланиб қолаётган бир шароитда давлат қарзлари ва давлат бюджети тақчиллиги тобора ортиб бораётганига алоҳида эътибор қаратилди.

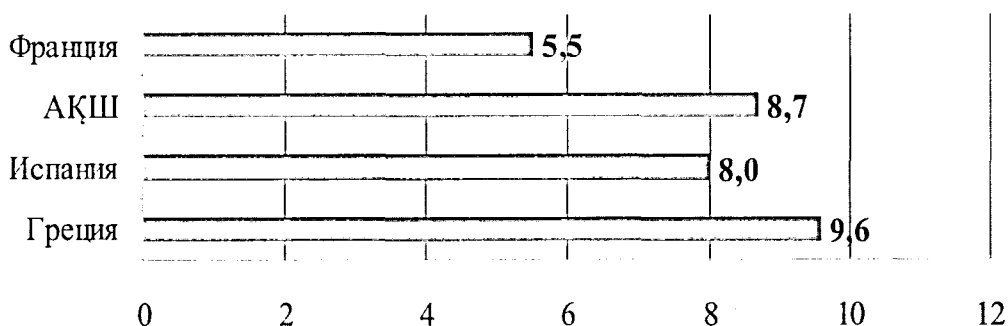
Маълумки, давлатнинг жамият ҳаётининг барча соҳаларидаги ролининг узлуксиз ўсиб бориши, унинг иқтисодий ва ижтимоий вазифаларининг кенгайиши давлат бюджети харажатларининг даромадларга нисбатан ортиб кетиши, яъни бюджет тақчиллигига олиб келади. Бюджет тақчиллигининг вужудга келишига қуйидагилар сабаб бўлади:

- ишлаб чиқаришнинг пасайиб кетиши;
- харажатларнинг ҳаддан ташқари ўсиб кетиши;
- товарлар билан таъминланмаган пул эмиссияси;
- ҳарбий саноат мажмуасини молиялаштириш бўйича сарф-харажатларнинг ўсиши;
- пинҳона иқтисодиёт, унумсиз харажатлар, йўқотишлар ҳажмининг ўсиб бориши ва бошқалар.

Бюджет тақчиллигининг ўзгариши ҳўжалик конъюнктурасидаги жорий тебранишлар, ишлаб чиқаришдаги даврий инқироз ва юксалишларни ҳам акс эттиради, инқирозлар даврида давлат бюджет маблағлари ҳисобидан иқтисодиётнинг маълум секторларини молиявий таъминлаб туришга, умуммиллий аҳамиятига эга бўлган тармоқларда инвестициялар ҳажмини сақлаб қолишга мажбур бўлади. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида бюджет тақчиллигининг кучайиш ҳолати, айниқса, 2010 йилда Ирландия (32 фоиз), Греция (15,4 фоиз), Буюк Британия (11,1 фоиз) сингари мамлакатларда кескин намоён бўлган бўлса, бу каби ҳолатлар 2011 йил давомида ҳам кузатилди (1.1.3-расм).

Бюджет тақчиллигининг кучайиши муқаррар равишда давлат қарзини келтириб чиқаради. Яъни бюджет тақчиллиги, асосан, давлат қарзи ҳисобига қопланиб, у ички ва ташқи қарзлардан иборат бўлади. Ички қарз давлатнинг мамлакат ичида заёмлар ва бошқа қимматли қоғозларини чиқариш, бюджетдан ташқари турли фондлар (суғурта фонди, ишсизлик бўйича суғурталаш фонди, пенсия фонди) олинган қарзлардан иборат бўлса, ташқи қарз хорижий давлатлардан, улардаги жисмоний ва юридик шахслардан, шунингдек, халқаро молиявий ташкилотлардан олинган қарз ҳисобланади.

¹ Спелова П. Очередь безработных не сокращается. <http://www.vz.ru/economy>.

1.1.3-расм. Айрим мамлакатларда 2011 йил якунида давлат бюджети тақчиллиги даражаси.

Ташқи қарзнинг меъёридан ошиб кетиши миллий иқтисодиёт ривожига салбий таъсир кўрсатади. Агар ташқи қарз бўйича тўловлар мамлакатнинг товар ва хизматлар экспортидан келадиган тушумнинг сезиларли қисми, масалан, 20—25 фоизидан ошиб кетса, бу ҳолат давлатнинг кредит бўйича рейтингини пасайтириб юборади. Натижада четдан янги қарз маблағларини жалб этиш мушкуллашади. Шунга кўра, давлатлар мунтазам равишда ташқи қарзни тартибга солиш чора-тадбирларини амалга ошириб боради.

Бундай чора-тадбирлар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин: мамлакатнинг олтин-валюта захираси ҳисобидан қарзларни тўлаб бориш; кредиторларнинг қарз тўлов муддатларини ўзгартиришлари, айрим ҳолларда уларнинг маълум қисмидан воз кечишларига эришиш; қарзларни мамлакатдаги кўчмас мулк, қимматли қоғозлар, капиталда иштирок этиш ва бошқа ҳуқуқларни сотиш ҳисобидан тўлаш; халқаро банклар ва бошқа молиявий ташкилотлардан ёрдам олиш ва ҳ.к.

Ҳозирги вақтда, жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi таъсирида, аксарият мамлакатларнинг ташқи қарзи ҳаддан ташқари ошиб кетаётганлигини кузатиш мумкин (1.1.1-жадвал).

1.1.1-жадвал

**Ривожланган мамлакатларда ташқи қарз даражаси
(2011 йил 30 июндаги ҳолати)**

Мамлакат	Ташқи қарз, миллион АҚШ долл.	Аҳоли жон бошига ташқи қарз миқдори, АҚШ долл.	ЯИМга нисбатан ташқи қарз, фоиз
Европа Иттифоқи	16080000	32092	108
АҚШ *	15033607	50000	100
Буюк Британия	9836000	147060	416
Германия	5624000	63493	159
Франция	5633000	74410	188
Япония	2719000	19300	57
Испания	2570000	52588	165
Италия	2684000	39234	101
Ирландия	2357000	482340	1307,6

* Изоҳ: АҚШ бўйича маълумот 2011 йил 18 ноябрдаги ҳолати бўйича берилган.

Жадвалдан кўринадик, ташқи қарз даражасининг Ирландияда 1307,6 фоиз, Буюк Британияда 416 фоиз, Францияда 188 фоиз ва бошқа қўплаб мамлакатларда йиллик ЯИМ ҳажмидан сезиларли даражада юқори бўлиши мазкур мамлакатларнинг молия соҳасида жиддий муаммолар мавжудлигини англатади.

Юртбошимиз маърузасида жаҳон захира валюталарининг беқарорлиги, молия-банк тизими кредит қобилятининг кескин пасайиши ва инвестициявий фаолликнинг сусайиши билан боғлиқ мураккаб муаммолар қўплаб давлатлар иқтисодиётининг тикланиш ва ўсиш суръатларига салбий таъсир кўрсатаётгани таъкидлаб ўтилди. Сўнгги йилларда жаҳон иқтисодиётида юзага келаётган муаммолар, асосан, қўшимча пул босиб чиқариш ва молия бозорини шундай пуллар билан тўлдириш ҳисобидан ҳал этилиши кўзга ташланаётгани, бу эса, ўз навбатида, келгусида жиловлаб бўлмайдиган инфляцияга, яъни қимматчиликка, захира ва миллий валюталарнинг қадрсизланишига ва шу билан боғлиқ оғир оқибатларга олиб келиши мумкинлиги қайд этилди.

1.2. Мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантириш борасида қўлга киритилган натижаларнинг халқаро молия ташкилотлари томонидан юксак баҳоланаётгани

Президентимиз жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози билан боғлиқ халқаро майдондаги ўзгаришлар ва турли салбий тенденцияларга баҳо берар экан, мазкур жараёнларнинг ўтган давр мобайнида мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожланиш кўрсаткичларига таъсир кўрсатмасдан қолмагани ва Ўзбекистон иқтисодиётининг 2012 йилга мўлжалланган ўсиш суръатлари ва самарадорлигини таъминлашда катта қийинчиликлар туғдириши мумкинлигини ташвишланарли ҳол сифатида таъкидлаб ўтди.

Барчамизга маълумки, мазкур жараёнларнинг таъсирини реал баҳолаган ҳолда, мамлакатимиз раҳбари инқирознинг дастлабки палласидаёқ „...тобора чуқурлашиб бораётган жаҳон молиявий инқирози мамлакатимизга таъсир кўрсатмайди, бизни четлаб ўтади, деган хулоса чиқармаслик керак. Масалани бундай тушуниш ўта соддалик, айтиш мумкинки, кечириб бўлмас хато бўлур эди. Барчамиз бир ҳақиқатни англаб етишимиз лозим — Ўзбекистон бугун халқаро ҳамжамиятнинг ва глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади“¹, дея ўзларининг қатъий фикрларини билдирган ҳамда инқирознинг мамлакатимиз иқтисодиётига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган йўналишларини олдиндан кўрсатиб берган эди.

Президентимиз ўз маърузасида биринчи навбатда дунё бозорида хом ашё ва тайёр маҳсулотга эҳтиёжнинг тобора пасайиб боришини ҳисобга оладиган бўлсак, бундай ҳолат мамлакатимизнинг экспорт салоҳияти ва валюта тушумига салбий таъсир кўрсатмасдан қолмаслигини қайд этиб ўтди.

Шуниси эътиборлики, мустақиллик йилларида мамлакатимизда олиб борилган самарали иқтисодий сиёсат, энг аввало, иқтисодий ислохотларни амалга оширишда ҳар томонлама пухта ўйланган ўз тараққиёт йўлимиз — „ўзбек модели“нинг тўғри танлаб олингани ва унинг муҳим тамойилларига оғишмай амал қилиб келинаётгани инқироз шароитида иқтисодиётимиз учун ўзига хос „хавфсизлик ёстиғи“ вазифасини бажарди. Айниқса, маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор иқтисодиётига ўтишнинг босқичма-босқич амалга ошириш йўлига юртимизда қатъий амал қилиб келинаётгани, давлатнинг бош ислохотчи сифатида масъулиятни ўз зиммасига олгани, мамлакатимизда молиявий-иқтисодий, бюджет, банк-кредит тизими, шунингдек, иқтисодиётнинг реал сектори корхоналари ва тармоқ-

Охирги йилларда ва ўтган йили мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантириш борасида қўлга киритилган натижалар Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки ва бошқа нуфузли халқаро молия ташкилотлари томонидан юксак баҳоланмоқда.

Ислом Каримов

¹ *Ислом Каримов*. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2009. — 11-б.

ларининг барқарор ҳамда узлуксиз ишлашини таъминлаш учун етарли даражада мустаҳкам захиралар яратилгани ва зарур ресурслар базасининг мавжудлиги, оқилона ташқи қарз сиёсати олиб борилгани, аҳолининг иш ҳақи ва даромадларини изчил ва олдиндан ошириб бориш ҳамда истеъмол бозорида нархлар индексининг асоссиз тарзда ўсишининг олдини олишга доир чора-тадбирларнинг изчиллик билан амалга оширилганлиги ва бошқа муҳим омиллар жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози таъсирини сезиларли даражада юмшатишда мустаҳкам замин бўлди.

Бу эса кейинги йилларда жаҳон иқтисодиётида кузатилаётган ўзгаришлар ва турли салбий тенденцияларга, шунингдек, ўзимиздаги мавжуд айрим мураккаблик ва қийинчиликларга қарамасдан, халқимизнинг фидокорона меҳнати эвазига 2011 йилда ҳам ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг турли жабҳаларида катта ютуқларга эришиш имконини берди.

Президентимиз ўз маърузасида охириги йилларда ва ўтган йили мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантириш борасида қўлга киритилган натижалар Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки ва бошқа нуфузли халқаро молия ташкилотлари томонидан юксак баҳоланаётганига алоҳида эътибор қаратди.

Маълумот ўрнида.

Жаҳон молия институтлари — жаҳон молиявий ва иқтисодий тизими барқарорлигини таъминлаш мақсадида ушбу жараёнларни тартибга солиш, мувофиқлаштириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқадиган, турли восита ва йўллар билан қўллаб-қувватлайдиган ва тавсиялар берадиган халқаро ва миллий молиявий ташкилотлар.

Халқаро валюта жамғармаси — халқаро савдо ва валюта ҳамкорлигини ривожлантиришга таъсир кўрсатиш мақсадида 1944 йилда ташкил этилган халқаро валюта-молия ташкилоти. Халқаро валюта жамғармаси — аъзо давлатлар ўртасида валюта-кредит муносабатларини тартибга солиб туриш ва уларга тўлов балансининг камомади билан боғлиқ валютавий қийинчиликлар пайтида чет эл валютасида қисқа ва узоқ муддатли кредитлар бериш йўли билан молиявий ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган ҳукуматлараро ташкилот. ХВЖ ўз фаолиятини 1947 йил 1 мартдан бошлаган.

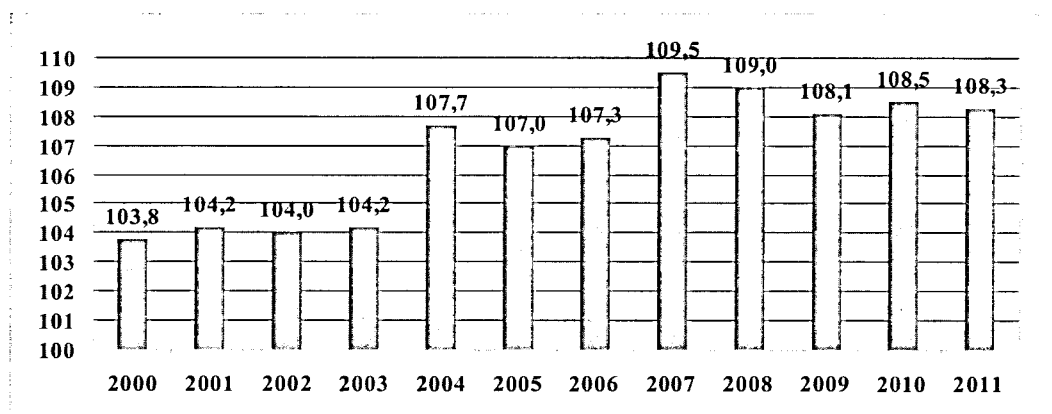
Жаҳон банки — 1944 йилда Халқаро валюта жамғармаси билан бир вақтда тузилган биринчи давлатлараро инвестиция институти бўлиб, ўз фаолиятини 1946 йил 25 июнда бошлаган.

Осиё тараққиёт банки — Осиё ва Узоқ Шарқ минтақасига бевосита қарзлар бериш ҳамда техник жиҳатдан кўмаклашиш орқали мазкур мамлакатлар иқтисодиёти ўсишини рағбатлантириш мақсадида 1966 йилда ташкил этилган банк.

Маълумки, Халқаро валюта жамғармаси Келишув моддаларининг IV моддасига биноан жамғарма ҳар йилда бир марта аъзо давлатлар билан икки томонлама муҳокама ўтказди. Жамғарма ходимларидан иборат гуруҳ мамлакатга ташриф буюриб, иқтисодий ва молиявий маълумотлар йиғади ҳамда мамлакат иқтисодиёти ва иқтисодий сиёсатидаги ўзгаришларни расмий шахслар билан муҳокама қилади. Ўз қароргоҳига қайтгач, ходимлар ХВЖ Ижроия кенгашидаги муҳокама учун асос бўлиб хизмат қиладиган баёнот тайёрлайдилар.

2011 йилнинг 2—15 ноябрида Халқаро валюта жамғармасининг Яқин Шарқ ва Марказий Осиё мамлакатлари департаменти бўлим бошлиғи ўринбосари Вероника Бакалу хоним раҳбарлигидаги миссияси Тошкент шаҳрида бўлди. Халқаро валюта жамғармасининг кейинги баҳолаш миссияси баёнотида, жумладан бундай дейилади:

„Ўзбекистон жадал ўсишга эришди ва глобал молиявий инқирозга қарши самарали чоралар кўрди. Кейинги беш йилда Ўзбекистонда ўсиш суръатлари ўртача 8,5 фоизни ташкил этди ва бу Марказий Осиёдаги ўртача ўсиш кўрсаткичидан юқоридир. Қатор йиллар давомида кузатилган бюджет профицити, расмий захиралар даражасининг юқорилиги, давлат қарзининг камлиги, барқарор банк тизими ва халқаро молия бозорларидан қарз олишга эҳтиёткорлик билан ёндашиш мамлакатни глобал инқирознинг бевосита оқибатларидан

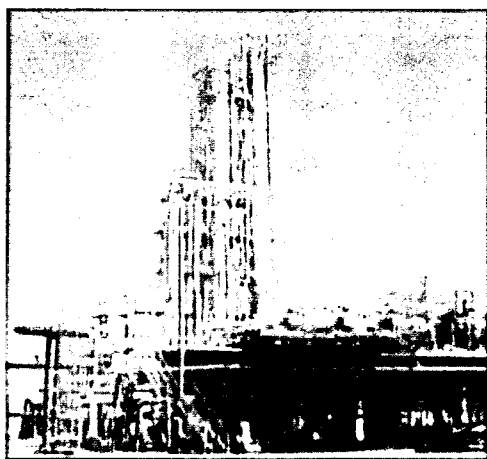

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

1.1.4-расм. Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулотнинг йиллар давомида ўсиш динамикаси, фоизда.

ҳимоя қилди... Миссия 2011 йилда ялпи ички маҳсулот 8,3 фоиз кўпайишини кутмоқда ва ўрта муддатли истиқболда иқтисодиётнинг юқори ўсиш суръатлари сақланиб қолишини башорат қилмоқда“.

Таъкидлаш жоизки, ўтган йили мамлакатимизда ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръати, кутилганидек, амалда 8,3 фоизни ташкил этди, 2000—2011 йиллар мобайнида ялпи ички маҳсулот ҳажми 2,1 баробар ошди (1.1.4- раем). Мазкур кўрсаткич бўйича Ўзбекистон дунёнинг иқтисодиёти жадал ривожланаётган мамлакатлари қаторидан жой олди.

Расмдан кўринадики, агар мамлакатимизда ЯИМнинг ўсиш суръатлари 2000—2003 йилларда 3,8—4,2 фоиз, 2004—2006 йилларда 7—7,3 фоиз, 2007—2008 йилларда эса 9—9,5 фоиз даражасида кузатилган бўлса, кейинги йилларда жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi мазкур кўрсаткичга ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Бироқ, юқорида таъкидлаб ўтилган омиллар орқали мамлакатимизда 2009—2011 йилларда ҳам ЯИМнинг юқори ва барқарор ўсиш суръатлари сақланиб қолмоқда.

Мамлакатимиз ЯИМ ўсиш суръатларининг барқарорлигини таъминлашда иқтисодиётдаги етакчи тармоқларнинг юқори ўсиш суръатлари мустаҳкам замин тайёрламоқда. Жумладан, 2011 йилда саноат ишлаб чиқариши 6,3 фоиз, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш 6,6 фоиз, чакана савдо айланмаси 16,4 фоиз ва аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш 16,1 фоизга барқарор юқори суръатлар билан ўсди (1.1.2-жадвал).

1.1.2-жадвал

Ўзбекистонда иқтисодиётнинг асосий тармоқ ва соҳаларидаги ўсиш суръатлари, фоизда

Кўрсаткич	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил
Саноат ишлаб чиқариши	12,1	12,7	9,0	8,3	6,3
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш	6,1	4,5	5,7	6,8	6,6
Чакана савдо айланмаси	21,0	7,2	16,6	14,7	16,4
Аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш	20,6	21,3	12,9	13,4	16,1

Жадвалдан кўринадики, жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi шарoитида дунё миқёсида ялпи талаб, савдо ва инвестициялар ҳажмининг сезиларли даражада қисқариши юртимиз иқтисодиётига ҳам ўзининг таъсирини кўрсатди. Хусусан, инқироздан олдинги 2007 йилда чакана савдо айланмаси ва аҳолига пуллик хизматлар кўрсатишининг қўшимча ўсиш суръатлари даражаси (тегишли равишда 21,0 ва 20,6 фоиз)нинг кейинги йилларда сезиларли пасайиши кузатилди. Бироқ, шуниси эътиборга лoйиққи, шундай мураккаб ва қийин шарoитда ҳам иқтисодиётнинг асосий тармоқ ва соҳаларида иқтисодий ўсишнинг юқори ва барқарор суръатлари сақланиб қолмоқда.

1.3. Иқтисодиётимизда юз бераётган жиддий таркибий ва сифат ўзгаришлари

Маърузада кейинги йилларда иқтисодиётимизда юз бераётган жиддий таркибий ва сифат ўзгаришларига алоҳида эътибор қаратилди. Президентимиз ушбу жараёнларни биргина мисолда, яъни 2000 йилда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотини шакллантиришда саноат ишлаб чиқаришининг улуши бор-йўғи 14,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич 24,1 фоизга етганида яққол кўриш мумкинлигини таъкидлаб ўтди.

Саноат маҳсулоти умумий ўсишининг қарийб 70 фоизини юқори қўшилган қийматга эга бўлган тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган соҳалар ташкил этди.

Бугунги кунда иқтисодиётимизнинг локомотивига айланган машинасозлик ва автомобилсозлик (12,2 фоиз), кимё ва нефть-кимё саноати (9,4 фоиз), озиқ-овқат саноати (13,1 фоиз), қурилиш материаллари саноати (11,9 фоиз), фармацевтика ва мебелсозлик (18 фоиз) 2011 йилда жадал суръатлар билан ривожланди. Умумий ҳолда саноат тармоқлари ишлаб чиқариш суръатларининг ўсишини 1990 йил даражасига таққослайдиган бўлсак, 2011 йилда бу кўрсаткичлар бир неча марта ўсганини кўришимиз мумкин (1.3.1- жадвал).

1.3.1-жадвал

**Саноат тармоқлари ишлаб чиқариш суръатларининг ўсиши,
фоиз (1990 й. =100 фоиз)**

Кўрсаткичлар	1990 йил	2000 йил	2011 йил*
Саноат — жами	100	123,6	3,2 марта
Ёқилғи саноати	100	127,3	2,2 марта
Қора металлургия	100	58,8	1,6 марта
Рангли металлургия	100	107,4	116,1
Кимё ва нефть-кимё саноати	100	97,5	3,1 марта
Машинасозлик ва металлни қайта ишлаш саноати	100	142,2	13 марта
Қурилиш материаллари саноати	100	58,4	1,5 марта
Енгил саноат	100	159,2	4 марта
Озиқ-овқат саноати	100	150	6,4 марта
Бошқа соҳалар	100	162,6	6,2 марта

* Изоҳ: 2011 йилнинг дастлабки баҳолаш маълумотлари.

Жадвалдан кўринадики, мустақиллик йилларида мамлакатимиздаги саноат тармоқларида ишлаб чиқариш суръатлари 3,2 марта ўсган. Ушбу ўсишни таъминлашда, айниқса, машинасозлик ва металлни қайта ишлаш саноатининг 13 марта, озиқ-овқат саноатининг

6,4 марта, енгил саноатнинг 4 марта ўсиши сезиларли таъсир кўрсатди. Қурилиш материаллари саноатининг ўсиши дастлабки 10 йил ичида, яъни 2000 йилда 58,4 фоизни ташкил этган бўлса, кейинги йилларда мазкур соҳани ривожлантиришга қаратилган эътибор ҳамда яратилган шарт-шароитлар натижасида 2011 йилдаги ўсиш 1,5 мартани ташкил этди.

Истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажми 2011 йилда 11,2 фоизга ўсди, 2000 йилга нисбатан эса бу кўрсаткич 4 баробардан зиёд ошди.

Мамлакатимизда ўтган даврларда саноатни ривожлантиришнинг асосий омиллари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- мақсадли дастурларни амалга ошириш;
- инфратузилмани шакллантириш (сув, газ, электр энергияси, транспорт ва бошқалар);
- енгил саноат соҳасида янги корхоналар ташкил этиш ва тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш;

- чарм хом ашёсини қайта ишлаш соҳасида янги корхоналар ташкил этиш ва янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ўзлаштириш;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасида янги корхоналар ташкил этиш ва бозорни маҳаллий маҳсулотлар билан таъминлаш;

- халқ истеъмоли товарларини ишлаб чиқариш ва улар билан бозорни тўла таъминлаш;

- қурилиш материаллари индустриясини ривожлантириш;

- саноатни ривожлантиришда банк кредитлари таъсирчанлигини ошириш;

- саноатни ривожлантиришда қўшма корхоналарнинг улушини ошириш;

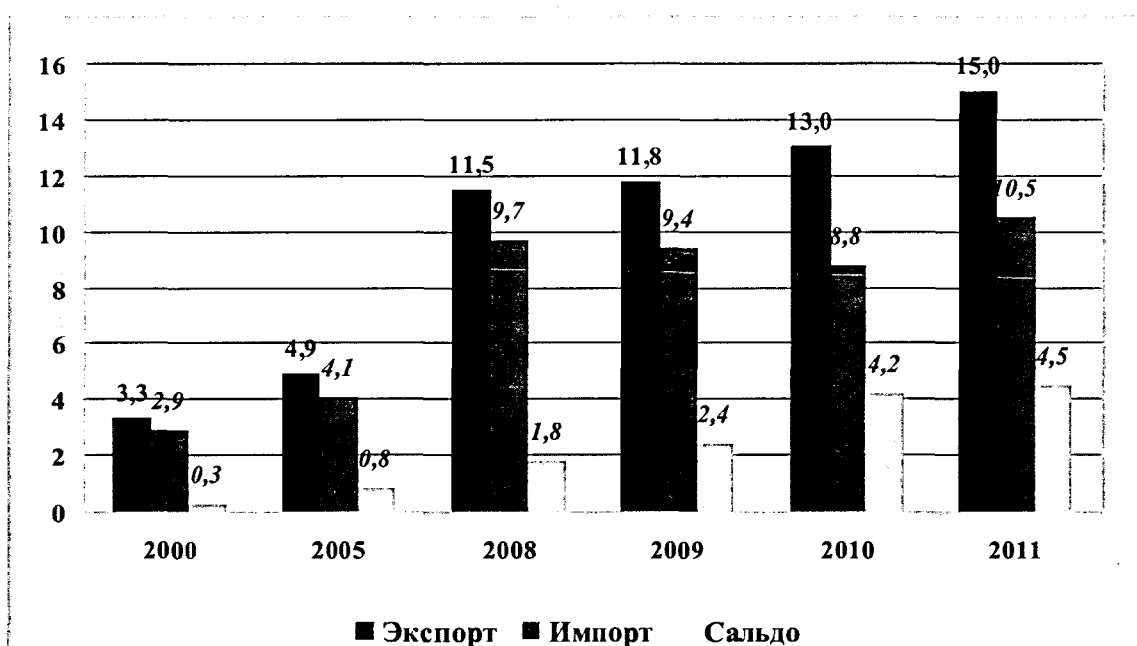
- маҳаллий хом ашёни қайта ишлаш;

- маҳаллийлаштириш дастури ва халқаро саноат ярмаркаси ва кооперация биржаси доирасида яратилган имтиёз ва преференциялардан кенг фойдаланиш;

- ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экспорти кўламини кенгайтириш, кичик корхоналар маҳсулотларини экспортга йўналтиришга кўмаклашиш.

Таъкидлаш керакки, иқтисодиётнинг етакчи тармоқларида таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва бу соҳаларни диверсификация қилишга қаратилаётган улкан эътибор экспорт ҳажми, унинг таркиби ва сифатига ижобий таъсир кўрсатди.

2011 йилда экспорт маҳсулотлари ҳажми 2010 йилга нисбатан қарийб 15,4 фоизга кўпайди ва 15 миллиард доллардан кўпроқни ташкил этди. Бу 2000 йилга нисбатан 4,6 баробар зиёддир. Ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси 4 миллиард 500 миллион доллардан ошди (1.3.1-расм).

1.3.1-расм. Ўзбекистонда ташқи савдонинг динамикаси, миллиард АҚШ долл. ҳисобида.

Ташқи савдо айланмаси таркибидаги бундай ижобий ўзгаришлар мустақиллик йилларида мазкур соҳага қаратилган эътибор, хусусан, экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришни ҳар томонлама рағбатлантириш ҳамда импорт ўрнини босадиган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган иқтисодий сиёсат натижалари ҳисобланади. „Ўзбекистон мустақилликкача бўлган даврдаги четга хом ашё чиқарадиган ва тайёр маҳсулотлар, асосан, истеъмол товарларини олиб кирадиган мамлакатдан бугунги кунда тобора қўшилган қиймати юқори бўлган тайёр маҳсулотларни экспорт қиладиган ва кўпроқ ишлаб чиқаришни техник ҳамда технологик модернизация қилиш учун мўлжалланган юқори технологиялар асосидаги ускуналарни импорт қиладиган мамлакатга айланиб бормоқда.

Экспортнинг товар таркибини диверсификация қилиш натижасида мамлакатимиз пахта яккахокимлиги оқибати бўлган пахта толаси экспортига қарамликдан халос бўлди. Унинг экспортдаги улуши камайиб, 1990 йилдаги 59,7 фоиздан 2010 йилда 11,3 фоизга тушди¹. 2011 йилда экспорт таркибида тайёр маҳсулотлар улуши 60 фоизни ташкил этди, ҳолбуки, 2000 йилда бу кўрсаткич қарийб 46 фоизни ташкил этган эди.

Президентимиз ўз маърузасида Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарор ва мутаносиб ривожланиб бораётганини 2005 йилдан бошлаб Давлат бюджети профицит билан бажарилаётгани ҳам яққол тасдиқлаб турганини таъкидлаб ўтди (1.3.2-расм).

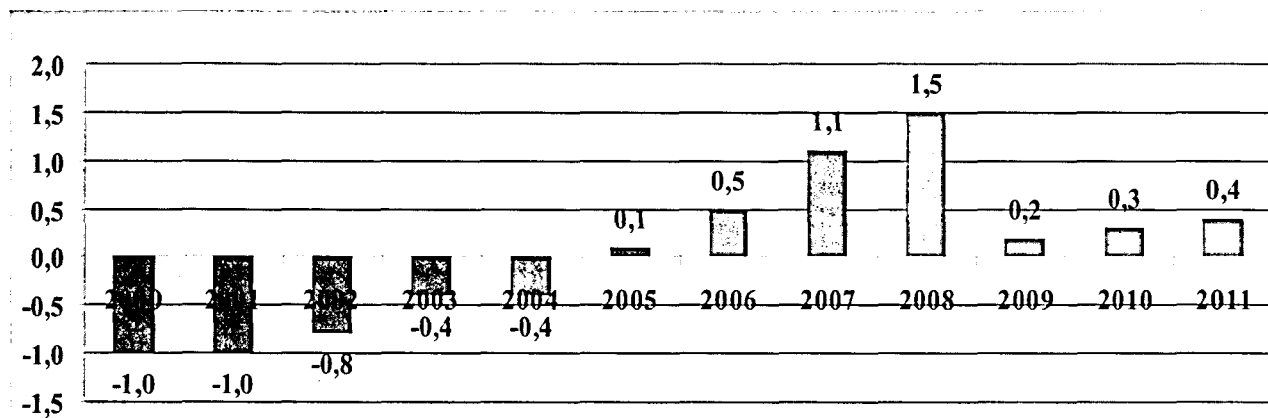
Расмдан кўринадики, 2000—2004 йиллар давомида мамлакатимиз давлат бюджети тақчиллигини — 1,0 фоиздан — 0,4 фоиз даражасига қадар пасайтиришга, 2005—2008 йиллар давомида эса давлат бюджети тақчиллигига барҳам бериб, давлат бюджети профицитини 0,1 фоиздан 1,5 фоизга қадар оширишга эришилди. Кейинги йилларда мазкур жараёнларга ҳам жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ўзининг салбий таъсирини кўрсатишига қарамасдан, бюджет профицитини сақлаб қолишга эришилмоқда. Хусусан, жуда мураккаб кечган 2011 йилда ҳам мақсадга мувофиқ

Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарор ва мутаносиб ривожланиб бораётганини 2005 йилдан бошлаб Давлат бюджети профицит билан бажарилаётгани ҳам яққол тасдиқлаб турибди.

Ислом Каримов

2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, мамлакатимизнинг умумий ташқи қарзи ялпи ички маҳсулотнинг 17,5 фоизидан, экспорт ҳажмига нисбатан эса 53,7 фоиздан ошмайди. Бу халқаро мезонлар бўйича „Ҳар жиҳатдан мақбул ҳолат“ деб ҳисобланади.

Ислом Каримов

1.3.2-расм. Давлат бюджети кўрсаткичларининг бажарилиш даражаси, фоизда.

¹ Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990—2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2011. — 59—61-б.

йўналтирилган чора-тадбирлар натижасида бюджет даромадлари унинг харажатларидан ортиш ҳажми ЯИМнинг 0,4 фоизи даражасида бўлишига эришилди. Умуман олганда, давлат бюджети соҳасидаги бундай натижаларни қўлга киритишда мамлакатимиз иқтисодиётини босқичма-босқич ўзгартириш ва эркинлаштириш, илгари давлат зиммасида бўлган бир қанча вазифаларнинг хусусий секторга ўтказиш орқали давлат бюджети харажатларини оптималлаштириш, янги саноат йўналишларининг ривожлантирилиши ҳамда хусусий сектор молиявий ҳолатининг мустаҳкамланиши, шунингдек, унинг мамлакат иқтисодиётидаги роли ва улушининг ортиши каби омиллар сезиларли таъсир кўрсатди.

Мустақиллик йилларида давлат бюджети харажатларининг таркиби сифат жиҳатидан ўзгарди. Ҳозирги вақтда давлат харажатлари таркибида кучли ижтимоий сиёсат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишни амалга оширишни молиялаштириш асосий ўрин тутди. Натижада ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашга йўналтириладиган харажатлар улуши 1990 йилдаги 31,5 фоиздан 2000 йилда 42,5 фоизга ва 2010 йилда 59 фоизга изчил ўсди¹. 2011 йилда Давлат бюджетининг харажатлар қисми 2010 йилга нисбатан 25,4 фоизга, 2000 йилга нисбатан эса қарийб 17,8 баробар ўсди. Қайд этиш жоизки, давлат бюджети харажатларининг 58,7 фоизи ижтимоий соҳани молиялаш ва аҳолининг кам таъминланган қатламларини қўллаб-қувватлашга йўналтирилди.

Президентимиз ўз маърузасида 2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, мамлакатимизнинг умумий ташқи қарзи ялпи ички маҳсулотнинг 17,5 фоизидан, экспорт ҳажмига нисбатан эса 53,7 фоиздан ошмаганига алоҳида эътиборни жалб этиб, бундай рақамлар халқаро мезонлар бўйича „Ҳар жиҳатдан мақбул ҳолат“ деб ҳисобланишини қайд этди. Буларнинг барчаси мустақиллигимизнинг илк йилларидан бошлаб ҳам давлат, ҳам тижорат банклари, компания ва корхоналар миқёсида ҳар томонлама пухта ўйланган четдан қарз олиш сиёсатини амалга ошириб келаётганимиз билан боғлиқ эканини таъкидлади.

Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан хулоса қилиш мумкинки, кейинги йилларда жаҳон иқтисодиётида кузатилаётган ўзгаришлар ва турли салбий тенденцияларга қарамасдан, Ўзбекистонда олиб борилаётган самарали иқтисодий сиёсат ҳамда халқимизнинг фидокорона меҳнати эвазига жуда катта ижобий натижалар қўлга киритилмоқда, иқтисодиётимизда жиддий таркибий ва сифат ўзгаришларига эришилмоқда. Буларнинг барчаси пировардида халқимиз турмуш фаровонлигининг ўсишига, мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидаги ўз ўрни ва мавқеининг тобора мустаҳкамланиб боришига мустаҳкам замин яратмоқда.

¹ Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990—2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011. — 59—61-б.

2- БОБ. МАМЛАКАТИМИЗНИНГ МОЛИЯ-БАНК ТИЗИМИДАГИ ИЖОБИЙ ЎЗГАРИШЛАР

2.1. Банкларнинг капиталлашув даражасининг ошиши — уларнинг барқарорлиги ва ликвидлилигини мустаҳкамлашнинг муҳим пойдевори сифатида

Иқтисодиётда таркибий ва сифат ўзгаришлар давом этаётган бугунги кунда банклар ресурс капиталининг кўпайиши, банк хизматлари доирасининг янада жадал кенгайиши, инновацион технологиялардан фойдаланиш эвазига рақобатнинг кучайиши, жаҳон молия-банк тузилмалари билан алоқаларнинг ривожланиши ва банк-молия инновациялари сегментида лойиҳаларнинг ишлаб чиқилиши Ўзбекистон замонавий банк тизимининг энг муҳим тавсифи сифатида намоён бўлмоқда.

Банкларнинг капиталлашув даражаси ва банк ликвидлилигининг оширилиши пировардида уларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш учун мустаҳкам замин яратади. Шу билан бирга, кенг қўламли ислохотларни амалга оширишда банкларнинг инвестиция кредитлари орқали иштирокини таъминлашнинг фаоллашгани барқарор ресурс базасини шакллантиради.

2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, республикамизда 30 та тижорат банки фаолият кўрсатиб, уларнинг 3 таси давлат тижорат банки, 13 таси акциядорлик тижорат банки, 9 таси хусусий банк ва 5 таси чет эл капитали иштирокидаги банк ҳисобланади. Уларнинг 822 та филиали томонидан республикамизнинг барча ҳудудларида миқозларга банк хизматлари кўрсатиб келинмоқда. Банк муассасалари тармоғининг кенгайиб бораётгани банклар ўртасидаги рақобат муҳитининг кучайиши ҳамда банк хизмат турлари сифати ва қўламининг ошиб боришига имкон берди.

Тижорат банклари олдида 2011 йил учун белгилаб берилган устувор вазифалардан асосийси ҳам банкларнинг барқарорлигини ва капиталлашув даражасини янада ошириш, етакчи халқаро рейтинг компаниялари томонидан қабул қилинган халқаро меъёрлар, мезон ва стандартларга асосланган ҳолда, банк тизимини баҳолаш кўрсаткичларининг замонавий тизимини жорий этиш белгиланган эди. Ушбу вазифалар доирасида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тижорат банкларининг умумий капиталини қўшимча акциялар чиқариш орқали 2011—2015 йилларда ўртача 2,1 мартага оширишни таъминлаш вазифасини қўйди.

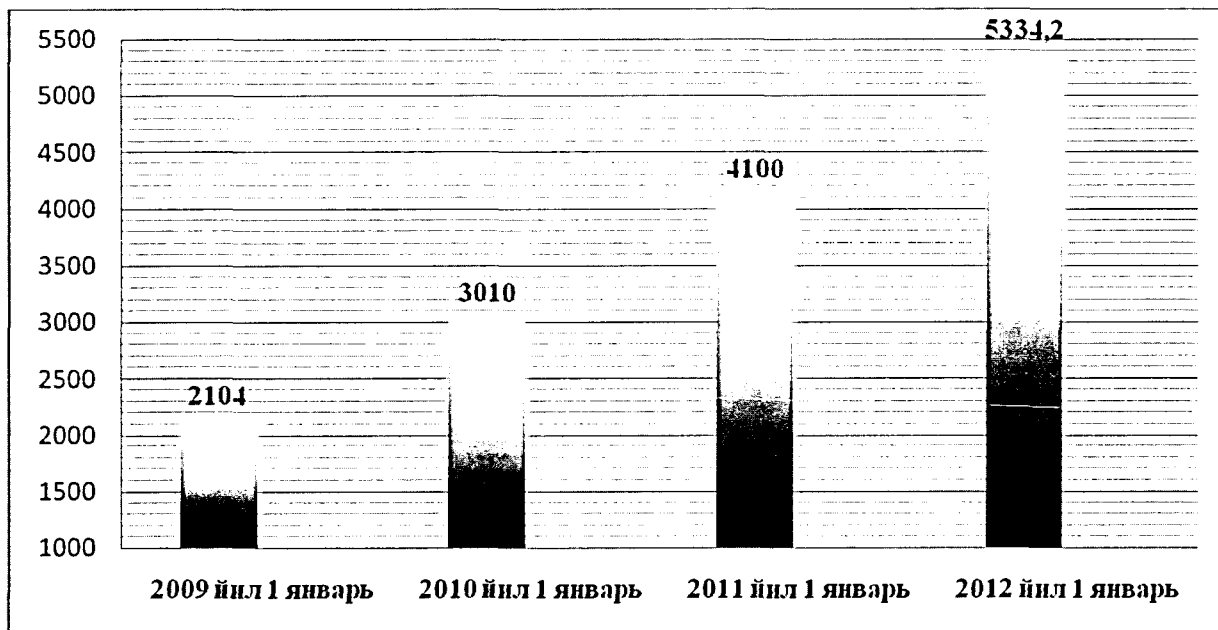
Натижада банк тизимининг молиявий барқарорлиги ва ривожланиш кўрсаткичлари, халқаро индикаторлар асосида таҳлил қилинганда, юқори даражадаги баҳоларга мувофиқ келади. Жумладан, банк тизими капиталининг етарлилик даражаси кўрсаткичи 24,2 фоизни ташкил қилиб, бу банк назорати бўйича Базель қўмитаси томонидан қабул қилинган халқаро стандартларга нисбатан 3 баробар кўп бўлган даражани ташкил этди.

2.1.1- расмдан кўриниб турибдики, сўнгги 4 йилда мамлакатимиз тижорат банкларининг умумий капитали 2,5 баробар кўпайди ва бугунги кунда 5,3 триллион сўмдан ошиб кетди.

Юртимизда, 2008 йилдан бошлаб тижорат банклари томонидан халқаро рейтинг олиш учун „Moody’s“, „Fitch ratings“, „Standard & Poor’s“, „Thompson Financial bank watch“, „Japan credit rating agency“, „Rating agency Malaysia“ каби нуфузли халқаро рейтинг компаниялари билан ўзаро ҳамкорлик ишлари давом эттирилди.

Шуни мамнуният билан таъкидлаш керакки, „Стандарт энд Пурс“, „Мудис“ ва „Фитч Рейтингс“ каби нуфузли халқаро рейтинг агентликлари икки йилдан буён Ўзбекистон банк тизимига муттасил равишда „барқарор“ рейтинг даражасини бермоқда, айни пайтда мамлакатимизнинг шундай баҳога сазовор бўлган банклари сони йилдан-йилга ортиб бормоқда.

Ислом Каримов

2.1.1-расм. Тижорат банклари капиталининг ўсиш динамикаси.

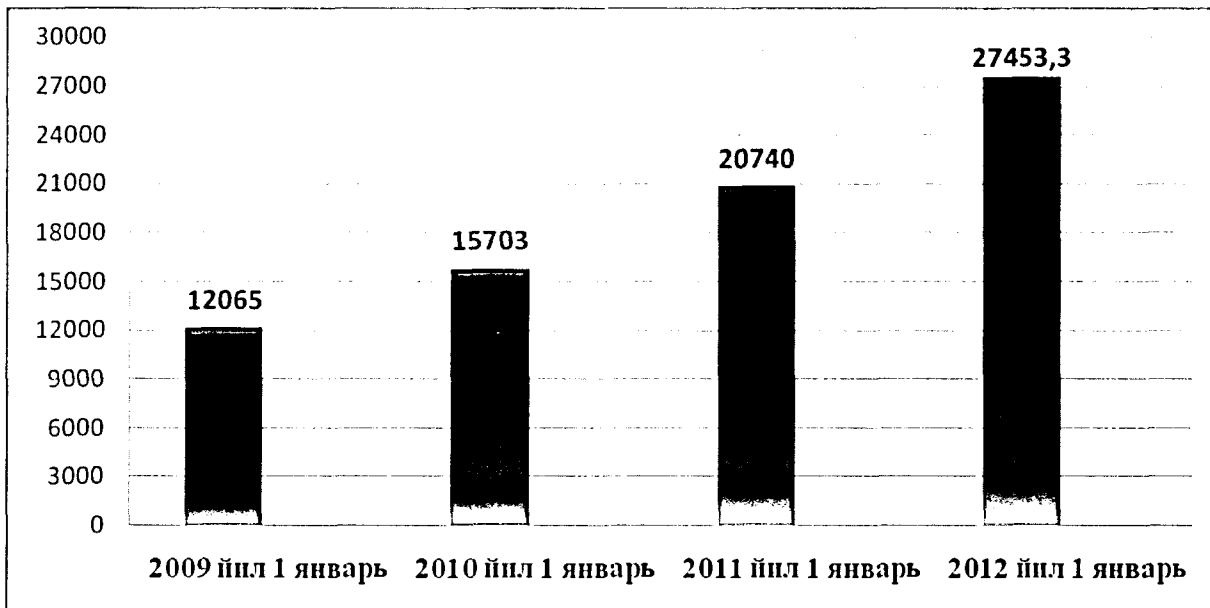
Бугунги кунда мамлакатимиз банк тизими халқаро талабларга қатъий жавоб берадиган энг барқарор тизимлардан бири сифатида фаолият кўрсатмоқда.

Буни „Standard & Poor’s“, „Moody’s“, „Fitch ratings“ каби халқаро рейтинг агентликлари томонидан сўнгги йилларда Ўзбекистон банк тизимига муттасил равишда „барқарор“ рейтинг даражасининг бериб келинаётгани ҳам тасдиқлаб турибди.

2008 йилда республикамызда фаолият юритаётган тижорат банкларининг 12 таси халқаро „Moody’s“, „Fitch ratings“ ва „Standard & Poor’s“ рейтинг компанияларининг „барқарор“ рейтинг баҳосини олишга эришган бўлса, 2010 йилда улар 15 тага, 2011 йилда эса ушбу кўрсаткич 23 тага етди, бу банкларнинг активлари мамлакатимиз банк тизими умумий активларининг 98 фоизини ташкил этмоқда. 2011 йилда 6 та тижорат банкининг халқаро рейтинг баҳолари яна бир поғонага кўтарилган бўлса, банк тизими активларининг 62,7 фоизини ташкил қилувчи 5 та йирик тижорат банки бир йўла иккита халқаро рейтинг агентлиги томонидан ўз молиявий ҳолатлари ва фаолият натижалари ижобий рейтинглар билан тасдиқланишига эришди. Шу билан бирга, 2011 йилнинг август ойида „Moody’s“ халқаро рейтинг агентлиги томонидан Ўзбекистон банк тизими бўйича ривожланиш истиқболларининг „барқарор“ даражадаги рейтинг баҳоси қайта тасдиқланди. „Standard & Poor’s“ халқаро рейтинг агентлиги эса 2011 йилнинг ноябрь ойида Ўзбекистон банк тизимини ижобий баҳолаб, унинг рейтингини бир поғона юқори кўтарди. Бугунги кунда 17 та тижорат банки акциялари „Тошкент“ фонд биржаси листингига киритилган бўлиб, ушбу қимматли қоғозларнинг котировкаси биржада мунтазам равишда амалга оширилиб, оммавий ахборот воситалари орқали эълон қилиб борилмоқда.

Шунингдек, тижорат банклари томонидан муомалага чиқарилаётган акциялар ҳажмининг 25 фоизидан кам бўлмаган қисми фонд биржасида бирламчи жойлаштирилиб борилмоқда. Хусусан, 2011 йил давомида тижорат банкларининг 53 миллиард сўмлик акциялари „Тошкент“ республика фонд биржасининг бирламчи савдоларига чиқарилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Банкларнинг капиталлашувини янада ошириш ва иқтисодиётни модернизациялашдаги инвестиция жараёнларида уларнинг иштирокини фаоллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 2007 йил 12 июлдаги ПҚ-670 сонли ва „Банк тизимининг молиявий барқарорлигини янада ошириш ва инвестициявий фаоллигини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 2010 йил 6 апрелдаги ПҚ-1317-сонли Қарорларига асосан, банкларнинг минимал устав капиталлари миқдорига ўзгартиришлар киритилди. Ушбу қарорларга мувофиқ янги ташкил этилаётган тижорат

2.1.2-расм. Тижорат банкларининг жами активлари динамикаси.

банкларининг минимал устав капитали 2011 йилнинг 1 январидан бошлаб қуйидагича миқдорда белгилаб қўйилди:

- ⇒ Тижорат банклари учун сўм эквивалентида 10 миллион евро миқдорида.
- ⇒ Хусусий банклар учун сўм эквивалентида 5 миллион евро миқдорида.
- ⇒ Хорижий капитал иштирокидаги банклар учун сўм эквивалентида 10 миллион евро миқдорида.

Банкларнинг капиталлашув даражаси ва депозитлари ҳажмининг ўсиши актив операциялар ҳажмини ошириш, хусусан, кредитлаш имкониятларини янада кенгайтириш, банклар жами активларининг ўсиб бориши учун мустаҳкам замин бўлмоқда.

Сўнгги 4 йилда тижорат банкларининг умумий активлари 2,3 баробар ўсди.

Ушбу диаграммадан кўриниб турганидек, банк активлари ўтган йилга нисбатан 32,4 фоиз ўсиб, 27,5 триллион сўмга етди.

Республикамиз тижорат банклари учун 2011 йил ҳам, 2010 йил каби, ўзига хос ислохот ва ўзгаришларга бой бўлди. Бунда, асосан, тижорат банкларининг барқарорлигини таъминлаш ва молиявий инқирозга қарши курашиш борасида мамлакатимиз Президенти томонидан қабул қилинган қарорлар ва 2009—2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чоралар дастури муҳим аҳамият касб этди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг „2011—2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида“ги 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438-сонли Қарорининг қабул қилингани жаҳон ва миллий иқтисодиётда ўзгарган молиявий аҳвол шароитида Ўзбекистон банк тизими ривожланишининг янги босқичини бошлаб берди.

Ушбу қарорга мувофиқ:

1. Базель қўмитаси томонидан белгиланган халқаро андозалар талабларига асосан тижорат банкларининг янада капиталлашуви, ушбу соҳага хусусий капитални жалб қилиш, ресурс базаларини ошириш, активлар сифатини яхшилаш, банк ишини такомиллаштириш ҳисобидан банкларнинг молиявий барқарорлиги ва ликвидлигини ошириш.

2. Етакчи халқаро рейтинг компаниялари томонидан қўлланадиган ва алоҳида банклар ҳамда бутун банк тизимининг бутун дунёда қабул қилинган баҳолаш кўрсаткичлари бўйича янада юқори даражага кўтарилишини объектив баҳолаш имконини берадиган халқаро нормалар, стандарт ва мезонлар асосида алоҳида банклар ва бутун банк тизими фаолиятини

таҳлил қилиш ва баҳолашнинг замонавий тизимини жорий қилиш каби устувор вазифалар белгилаб берилди.

2.2. Аҳоли маблағларини тижорат банклари омонатларига жалб этиш ишларининг самарадорлиги

Жаҳон амалиётида инвестицион ресурсларнинг асосий манбаларидан бири аҳолининг маблағлари (инвестицияларни молиялаштириш манбаларининг 70 фоизигача) ҳисобланади.

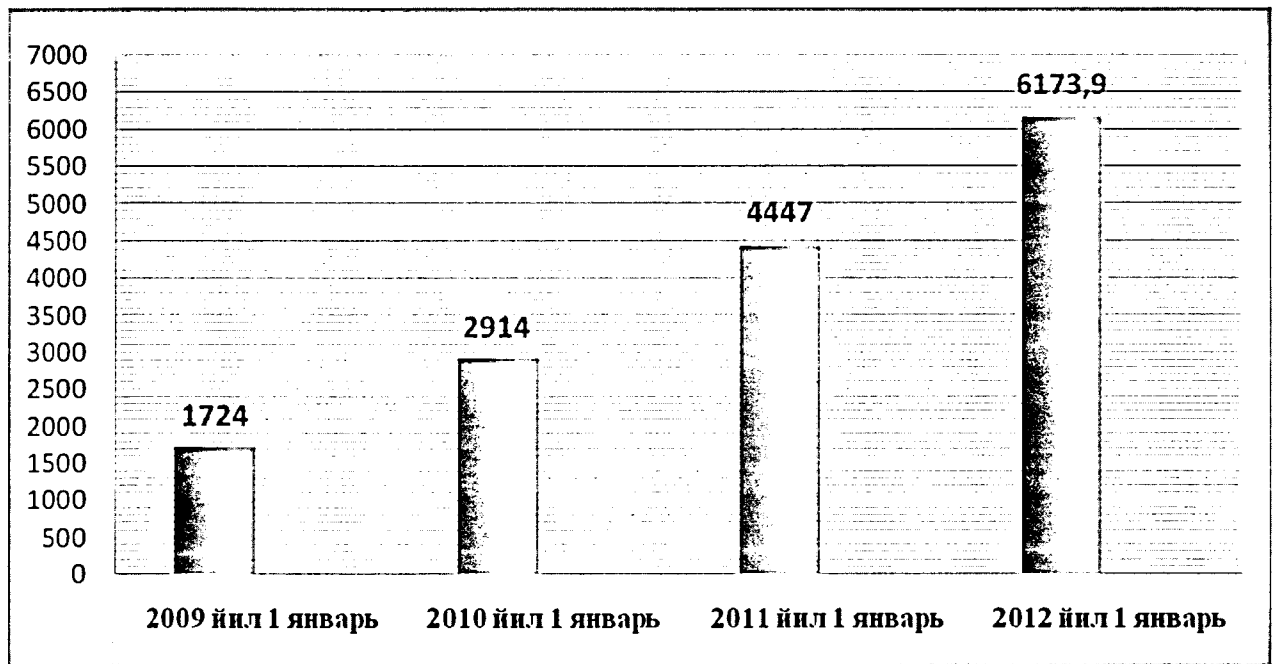
Сўнгги йилларда фуқароларнинг тижорат банкларидаги омонатларини ҳимоялаш кафолатларини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар, жумладан, тижорат банкларида аҳоли омонатлари шартларини либераллаштириш ҳамда кафолатларини таъминлашга доир Президент фармонлари ва қатор бошқа меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди. Хусусан, аҳолининг банк тизимига ишончини мустаҳкамлаш, нақд пул маблағларининг банкдан ташқари айланмасини қисқартириш, мамлакат иқтисодиётини жадал ривожлантириш ва аҳолининг турмуш даражасини ошириш учун инвестиция ресурсларининг ғоят муҳим манбаи сифатида аҳолининг эркин пул маблағларини тижорат банклари омонатларига жалб этиш, уларнинг молиявий мустақиллигини таъминлаш, банкларда аҳоли омонатларининг янги турларини жорий этиш, банклар фаолиятини жаҳон банк амалиётига яқинлаштириш ва пировард натижада рақобатдошлигининг юқори даражасига эришиш банк тизимининг асосий мақсадларидан бири ҳисобланди.

Шунга кўра, сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Тижорат банкларида аҳоли омонатлари шартларини либераллаштириш ҳамда кафолатларини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ 2008 йил 21 февралда, „Фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларидаги омонатларини ҳимоялаш кафолатларини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ 2008 йил 28 ноябрда имзоланган Фармонлари ва 2009 йил 6 апрелдаги „Тижорат банклари депозитларига аҳоли ва ҳўжалик субъектлари бўш пул маблағларини жалб этишни янада рағбатлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарорида жисмоний шахсларнинг банклардаги депозит ҳисобварақларига қўйилган пул маблағларини ўзларининг хоҳишларига кўра ва чекловсиз тасарруф этишлари мумкинлиги, аҳолининг банк тизимига бўлган ишончини мустаҳкамлаш чоралари, омонатлар сақланиши, банк сири, мижозларнинг биринчи талабидаёқ уларнинг ҳисобварақларидан маблағлар ҳеч қандай тўсиқсиз берилишини таъминлаш кафолатланди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг „Фуқароларнинг банклардаги омонатларини ҳимоялаш кафолатлари тўғрисида“ги Қонуни доирасида Фуқароларнинг банклардаги омонатларини кафолатлаш жамғармаси ташкил этилиб, бу аҳоли учун омонатни қайтариб олиш билан боғлиқ риск даражасининг кескин пасайишига олиб келди. Фуқароларнинг тўловга қобилиятсиз бўлиб қолган банклардаги омонатларини ушбу жамғарма маблағлари ҳисобидан қайтариш механизми жорий этилди. Дастлаб мазкур механизмда бир омонатчига кафолатли ҳақ тўлаб бериш ҳажми энг кам ойлик иш ҳақининг 250 баробари миқдорида чегараланган бўлса, 2008 йил ноябрь ойидан эътиборан фуқароларнинг тижорат банкларидаги депозит ҳисобварақларидаги омонатлари бўйича тўла ҳажмда ҳақ тўлаш кафолатланди.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг „Банк сири тўғрисида“ги Қонунига асосан, мижозлар тўғрисидаги банкка маълум бўлган барча маълумотлар банк сири маълумотлари тоифасига киритилиб, улардан қонунда белгиланмаган ҳар қандай мақсадда учинчи шахслар томонидан фойдаланиш тақиқланди. Яратилган кафолатлар аҳоли ва ҳўжалик юритувчи субъектларнинг банк тизимига бўлган ишончини янада оширди ва уларнинг банклардаги депозитлари ҳажмининг юқори суръатларда ўсишига ёрдам берди.

Банклар томонидан жалб қилинган жами депозитлар ҳажми йил бошига нисбатан 36,3 фоизга ошиб, 2012 йил 1 январь ҳолати бўйича 18 триллион сўмни ташкил этди. Банклардаги омонатлар ҳажмининг ошишида аҳоли реал даромадларининг ўсиши ҳамда банк тизимининг барқарорлиги асосий омил бўлгани ҳолда, банклардаги омонатларнинг тўлиқ қайтарилиши давлат томонидан кафолатлангани ва улардан олинадиган фоиз даромадлари солиқдан озод

2.2.1-расм. Тижорат банкларида аҳоли омонатлари қолдигининг ўсиш динамикаси.

этилгани банк депозитларини қулай, хавф-хатарсиз ва барқарор даромадли молиявий инструментга айлантирди.

Аҳолининг талаб ва эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда, ҳозирги вақтда тижорат банклари томонидан 400 дан ортиқ жозибадор омонат турлари таклиф этилмоқда.

Натижада аҳолининг банклардаги пул маблағлари қолдиги ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 1,7 триллион сўмга ёки 1,4 баробар ортиб, 2012 йил 1 январь ҳолатига кўра, 6,2 триллион сўмга етди.

Диаграмма маълумотларидан кўриниб турибдики, тижорат банкларида аҳоли омонатларининг миқдори сўнгги 4 йилда фақат ўсиш динамикасига эга бўлган.

Аҳоли омонатларининг таркибида жамғарма ва муддатли омонатлар улуши 88,1 фоизни ташкил этди. Бу фуқароларимизнинг банк тизимига бўлган юксак ишончидан далолат беради.

Ҳозирги кунда банкларимизнинг умумий активлари ҳажми аҳоли ва юридик шахсларнинг ҳисоб рақамларидаги маблағлардан икки баробардан ҳам кўпдир. Бу эса ушбу маблағларни ишончли ҳимоя қилиш ҳамда уларга ўз вақтида ва тўла ҳажмда хизмат кўрсатишни кафолатлайди. Банклардаги омонатлар ҳажмининг ошишида аҳоли реал даромадларининг ўсиши ҳамда банк тизимининг барқарорлиги асосий омил бўлгани ҳолда, аҳоли даромади ва фаровонлигини ошириш борасида ҳам сифат жиҳатидан чуқур ўзгаришлар юз бермоқда.

Маълумки, аҳолининг банк тизимига ишончи ортиб бораётгани банклар фаолияти самардорлигининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади. Шу маънода, 2011 йилда депозитларга 18 триллион сўмдан ортиқ, ўтган йилга нисбатан 36,3 фоиз кўп маблағ жалб қилингани, жумладан, аҳоли депозитлари 38,8 фоизга ошгани айниқса эътиборлидир.

Ислом Каримов

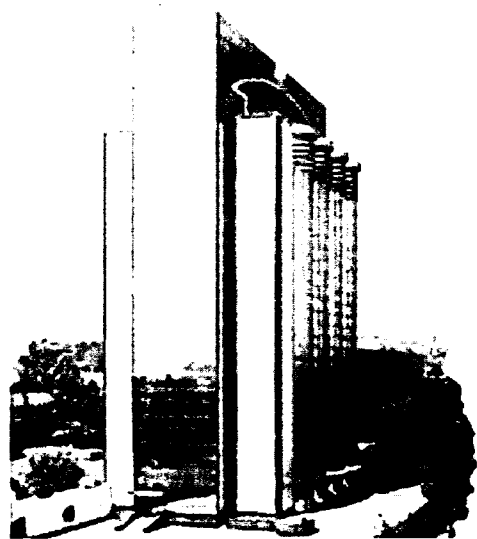
Аҳолининг иш ҳақи ва, умуман, пул даромадлари барқарор ошиб бормоқда, унинг харид қобилияти муттасил ўсмоқда, фуқароларимиз истеъмол қиладиган маҳсулотлар таркибининг сифати ортмоқда.

2011 йилда республикамізда иш ҳақи 20,2 фоизга, бюджет ташкилотлари ходимларининг иш ҳақи, пенсиялар, нафақа ва стипендиялар миқдори эса 26,5 фоизга ўсди. Аҳолининг реал даромадлари йил мобайнида 23,1 фоизга ортди. Аҳолининг даромадлари таркибида тадбиркорлик фаолиятидан олинаётган даромад улуши тобора салмоқли ўрин эгалламоқда ва барча даромадларнинг 47 фоиздан ортиғи ушбу соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда. Ушбу

ҳолат банкларнинг аҳоли маблағларини кенг жалб этиш ва омонат турларини кенгайтиришга замин яратмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки пул-кредит сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳам тижорат банкларининг ресурс базасини депозитларни жалб этиш орқали мустаҳкамлаш ҳисобланади. Шу мақсадда, пул массасининг мақсадли предметларидан келиб чиққан ҳолда ҳамда тижорат банклари томонидан узоқ муддатли депозитлар жалб қилинишини янада рағбатлантириш учун 2009 йилнинг 1 сентябридан мажбурий захира талаблари тижорат банклари депозитларининг муддатига қараб табақалаштирилди. Жумладан, мажбурий захира талаблари муддати 1 йилгача бўлган депозитлар бўйича — 15 фоиз, муддати 1 йилдан 3 йилгача бўлган депозитлар учун — 12 фоиз, муддати 3 йилдан ортиқ бўлган депозитлар бўйича — 10,5 фоиз миқдорида ўрнатилди.

Мажбурий захира талаблари механизмига киритилган ўзгартиришлар аҳоли маблағларини депозитларга жалб этиш самарадорлигини янада оширди.

Шунингдек, банкларнинг ресурс базасини мустаҳкамлаш мақсадида банклар томонидан узоқ муддатли облигация ва депозит сертификатларининг муомалага чиқарилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, 2011 йилда тижорат банклари томонидан 204 миллиард сўмлик узоқ муддатли облигациялар инвесторлар ўртасида жойлаштирилган бўлса, аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида жойлаштирилган банк депозит сертификатлари ҳажми 427 миллиард сўмни ташкил қилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг „2011—2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида“ги 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438-сонли Қарорида ҳам тижорат банкларининг депозит сиёсати билан боғлиқ алоҳида вазифалар белгиланган бўлиб, унда омонатчилар учун кафолатларни кучайтириш ҳамда аҳоли ва хорижий инвесторларнинг банк тизимига бўлган ишончини янада мустаҳкамлаш, янги жозибador омонат ва депозитлар турларини жорий қилган ҳолда, аҳоли ва хўжалик субъектларининг бўш пул маблағларини банк айланмасига кенг жалб қилиш бўйича тизимли чора-тадбирларни қабул қилиш, кўрсатилаётган банк хизматлари кўламини кенгайтириш борасидаги вазифалар белгилаб берилган.

2.3. Банклар кредит портфели таркибининг сифат жиҳатдан ўзгариши

Банклар капитали ва депозитларининг юқори суръатларда ўсиши, ўз навбатида, уларнинг иқтисодиётнинг реал секторини молиявий қўллаб-қувватлашдаги иштирокини фаоллаштиришга, банк активлари ва кредит қўйилмалари ҳажмининг кўпайишига ижобий таъсир қилди.

Республикамыз банк амалиётида кредитлаш шаклларида кенг фойдаланиш мижозларнинг кредитларга бўлган эҳтиёжларини тўлароқ қондиришга, банкларнинг кредит операциялари кўламини кенгайтиришга, кредит рискинни маълум даражада минималлаштиришга ва, ниҳоят, банкларнинг кредит операцияларидан оладиган даромадлари ошишига олиб келди.

Сўнгги 10 йил давомида ички манбалар ҳисобидан мамлакатимиз иқтисодиётининг реал секторини кредитлаш ҳажми 25 баробар ошиб, бу 2010—2011 йилларда кредитлар умумий улушининг тахминан 47—49 фоизини ташкил этди.

Шу билан бирга банк кредит портфелининг тузилмаси ҳам ўзгарди. 2010—2011 йилларгача уларнинг катта қисми ташқи мажбуриятлар ҳисобига шаклланган бўлса, шу йиллардан бошлаб ички манбалардан бериладиган кредитлар ҳажми кескин ошди. Ташқи қарзлар, асосан, узоқ муддатга, фақат иқтисодиётнинг стратегик тармоқларини модернизация қилиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш бўйича инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш учун жалб қилинмоқда.

Кредит портфели тўғри ташкил этилиши тижорат банкларининг самарали фаолият юритиши учун асос ҳисобланади. Банкларнинг кредит портфелини кредитнинг риск даражаси, тармоқлар тузилиши, кредитнинг мақсади, муддати, кредит ҳажми, таъминланганлик шакли, ресурс манбаси ва мулкчилик шакллари бўйича таснифлаш мумкин.

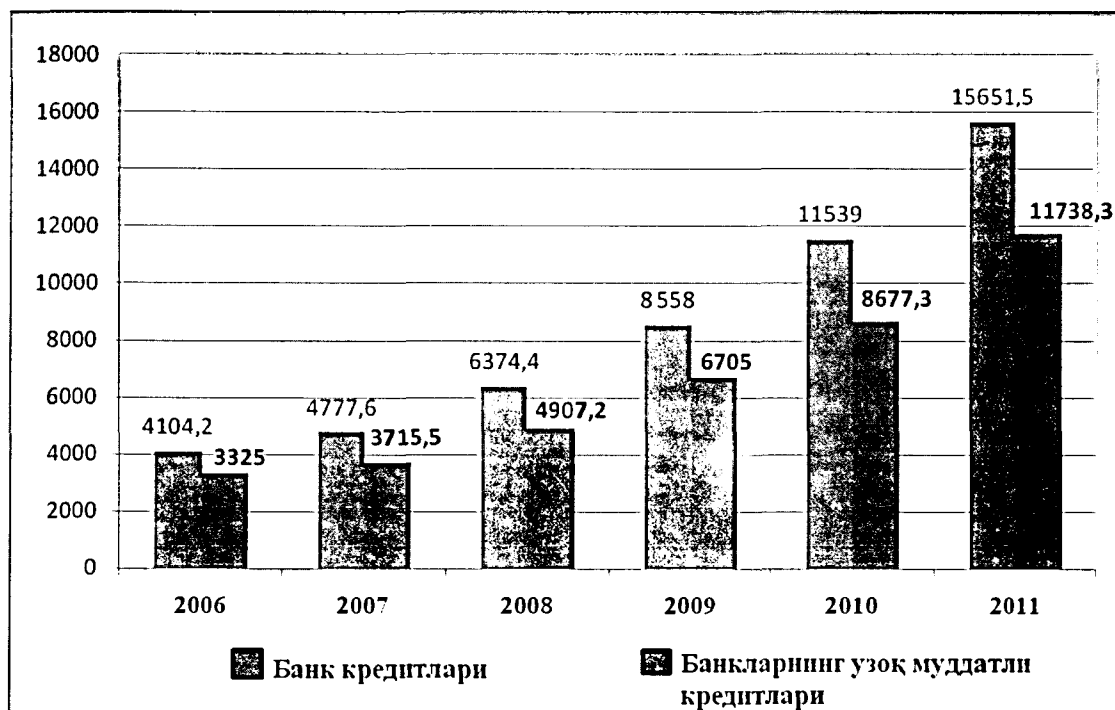
Банк кредит портфели, ўз тузилишига кўра, хилма-хилдир. Унда иқтисодиётнинг турли соҳалари қамраб олинган. Мамлакатимиз тижорат банклари томонидан тақдим этилаётган кредитлар бугунги кунда автомобилсозлик, нефть-газ, кимё, электротехника каби юқори технологияли ва стратегик муҳим тармоқларда ишлаб чиқаришни ривожлантиришга хизмат қилмоқда.

Сўнгги йилларда тижорат банкларининг иқтисодиёт реал секторига йўналтирилган кредитлар миқдори йилдан-йилга ўсиб бормоқда. Хусусан, 2011 йилда иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган кредитларнинг умумий ҳажми 35,6 фоиз ошиб, бугунги кунда уларнинг миқдори 15,6 триллион сўмга етди.

2.3.1- расм маълумотларидан кўриниб турибдики, тижорат банклари томонидан берилган кредитлар сўнгги йилларда фақат ўсиш динамикасига эга бўлган ва уларнинг 75 фоиздан ортиғини узоқ муддатли кредитлар ташкил этган.

Банкларнинг кредит портфели таркиби сифат жиҳатидан тубдан ўзгармоқда. Агар 2000 йилда кредит портфелининг 54 фоизи ташқи қарзлар ҳисобидан шакллантирилган бўлса, 2011 йилда унинг 85,3 фоизи ички манбалар — юридик ва жисмоний шахслар депозитлари ҳисобидан шакллантирилди. Бу эса, ўз навбатида, иқтисодиётимиз тармоқларига инвестиция киритиш ва шунинг ҳисобидан тараққиётимизни таъминлашда ички имкониятларимиз тобора ортиб бораётганининг далилидир.

Ислом Каримов

2.3.1-расм. Тижорат банклари томонидан берилган кредитлар ва инвестицион кредитлар, миллиард сўм.

Тижорат банклари томонидан ўтган йили халқаро молия институтларининг 143,4 миллион АҚШ доллари миқдоридаги кредит линиялари ўзлаштирилди. Ушбу кўрсаткич ҳам ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 1,4 баробар ошди. Мазкур соҳага ажратилган кредитлар ҳисобидан ҳудудларда 291 мингдан ортиқ янги иш ўринлари яратилди.

Иқтисодий ўсишни рағбатлантириш мақсадида Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси 2011 йилнинг 1 январидан йиллик ҳисобда 14 фоиздан 12 фоизга туширилди ва йил давомида ўзгартирилмасдан сақлаб турилди. Бу эса, ўз навбатида, пул бозорида фоиз ставкаларининг пасайишига олиб келиб, хўжалик юритувчи субъектлар харажатларининг камайиши ва бунинг натижасида уларнинг инвестицион фаоллигини оширишга хизмат қилди. Хусусан, 2010 йил давомида пул бозоридаги операциялар бўйича ўртача фоиз ставкалари йиллик ҳисобда 8,9 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йилда ушбу кўрсаткич 8,5 фоизга тенг бўлди.

2011 йил давомида кредитлар бўйича ўртача фоиз ставкаларининг ҳам пасайиши кузатилди. Хусусан, қисқа муддатли (муддати бир йилгача бўлган) кредитлар бўйича фоиз ставкалари йил бошидаги 13,8 фоиздан йил охирига келиб 13,2 фоизга тушди. Узоқ муддатли кредитлар бўйича ўртача фоиз ставкалари 2010 йилда 13 фоизни ташкил қилган бўлса, 2011 йилда 11,8 фоизга пасайди.

2011 йилнинг юртимизда „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили“ деб эълон қилиниши муносабати билан банк тизимида қатор устувор вазифалар амалга оширилди. Жумладан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредитлар, шу жумладан, микрокредитлар ажратиш механизмлари такомиллаштирилди ва янада соддалаштирилди.

Оилавий бизнес ва ҳунармандчиликни ривожлантириш, бошланғич капитал ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш мақсадида узоқ ва ўрта муддатли кредитларни ажратиш механизмлари қайта кўриб чиқилиб, ҳозирги давр талабларига мослаштирилди.

Тижорат банклари ва банкдан ташқари кредит ташкилотлари томонидан ажратиладиган микрокредитларнинг таъминоти сифатида кредит қайтарилмаслиги ҳатарини суғурталашда суғурта полисини қўллаш амалиётини кенгайтириш, якка тартибдаги тадбиркорларга, жумладан, касб-ҳунар билим юртлари битирувчиларига берилган тижорат банклари кредитлари бўйича таъминот сифатида жисмоний шахсларнинг мол-мулкни гаровга олиш амалиёти кенг жорий қилинди.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 7 январда қабул қилинган „2011—2015 йилларда Ўзбекистон иқтисодиётида ислохотлар кўламини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, мамлакатда ишчанлик муҳитини шакллантиришнинг мезонлари ва баҳолаш тизимини аниқлаш ва амалга оширишга доир чора-тадбирлар Дастури тўғрисида“ ги ПҚ-1464-сонли Қарорига асосан, тижорат банкларида кичик бизнес субъектларига кредитларни ажратишда гаровга қўйилган мулкни расмийлаштириш билан боғлиқ харажатларни кредитнинг умумий суммасида акс эттириш амалиёти жорий қилинди.

2011 йилнинг 1 январидан бошлаб Марказий банкнинг амалдаги қайта молиялаштириш ставкаси йиллик 14 фоиздан 12 фоизга пасайтирилди. Бу эса, ўз навбатида, тадбиркорлик субъектларига ажратиладиган кредитларнинг фоиз ставкалари пасайишига олиб келди.

Банкларнинг барча филиалларида тадбиркорларга яқиндан маслаҳатлар бериш бўйича „Тадбиркорлар хонаси“ ташкил этилди. Шунингдек, филиаллар ва мини банкларда ташкил этилган „Тадбиркорлар бурчаги“ орқали республикада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш борасида яратилган шарт-шароитлар, имкониятлар, таклиф этилаётган янги банк хизматлари тўғрисида доимий равишда ахборот бериб борилиши йўлга қўйилди.

Ўзбекистон банклари ассоциацияси ҳузурида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида инвестицион лойиҳа ҳужжатларини тайёрлашни молиялаштиришга ихтисослаштирилган жамғарма ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредит беришни кўпайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ 2011 йил 11 мартда имзоланган ПҚ-1501-сонли Қарори, „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга

доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ 2011 йил 24 августда чиқарилган ПФ-4354-сонли Фармони ва бошқа бир қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун турли имтиёз ва қулайликлар берилди, имтиёзли кредитлаш тизими соддалаштирилди.

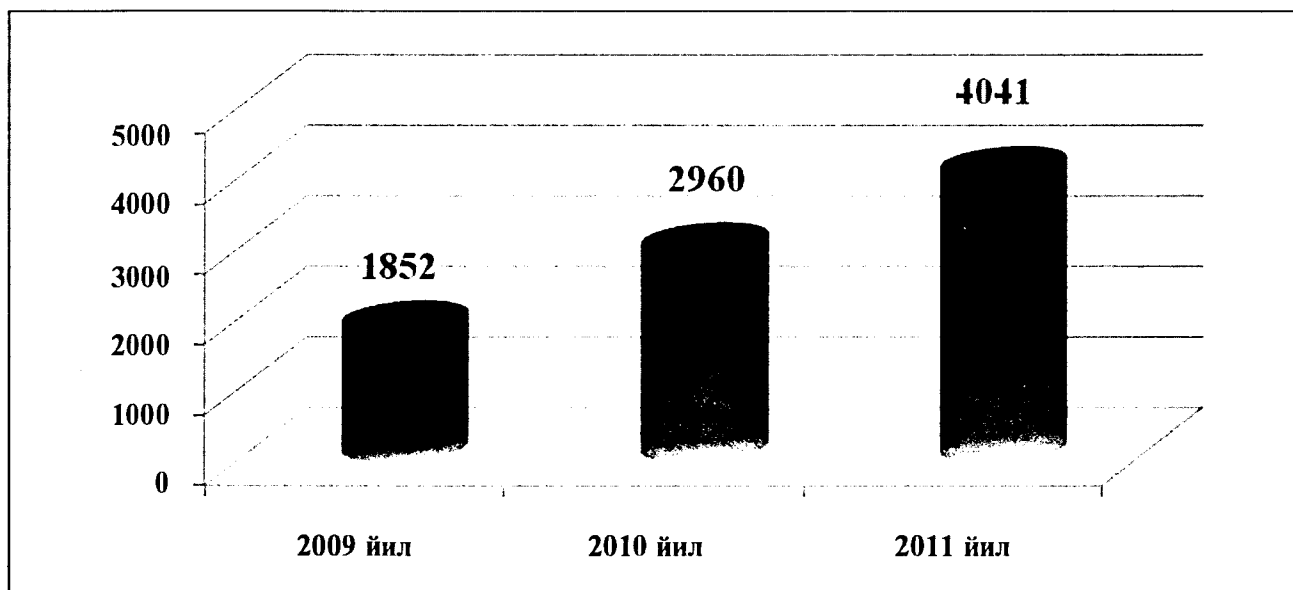
Хусусан:

- ❶ кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг кредитлар ажратиш ҳақидаги аризаларини кўриб чиқиш муддати уч банк иш кунидан ошмайдиган муддат қилиб белгиланди;
- ❷ тижорат банкларига кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредит беришда кредитнинг умумий суммасида қарз олувчининг гаров таъминотини расмийлаштириш билан боғлиқ харажатларни ҳисобга олиш ҳуқуқи берилди;
- ❸ кичик бизнес субъектларидан тижорат банкларида миллий валютада ҳисобварақ очгани учун тўлов ундириш бекор қилинди;
- ❹ имтиёзли кредитлаш ҳажмини кенгайтиришни рағбатлантириш мақсадида тижорат банкларининг Имтиёзли кредит бериш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан кредитлар ажратишдан оладиган даромадлари 2016 йилнинг 1 январига қадар фойда солиғидан озод қилинди.

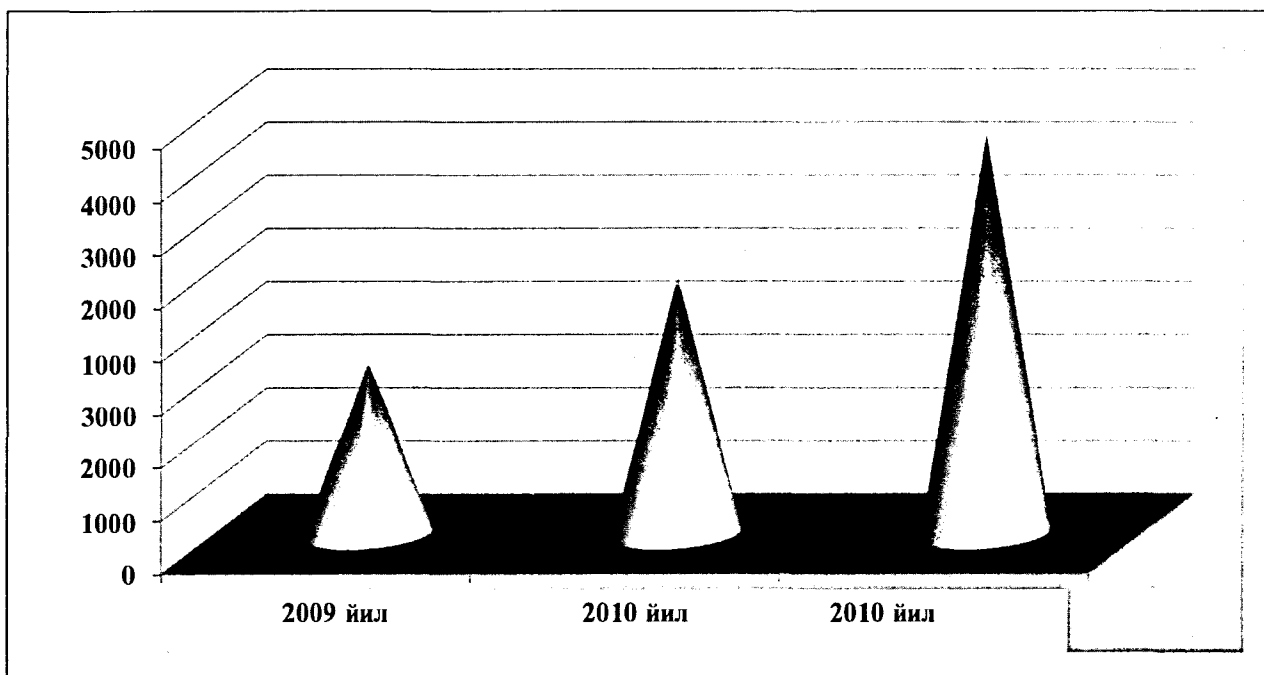
Бунга асосан, жорий йилда Имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан кредитлар 1,3 баробарга кўпайтирилиб, уларнинг ҳажмини 24 миллиард сўмдан ошириш чоралари кўрилди. Ушбу кредитлар, асосан, узоқ ва чекка, шунингдек, ортиқча меҳнат ресурсларига эга бўлган туман ва шаҳарларда жойлашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтирилди.

Олиб борилган салмоқли ишлар натижасида 2011 йилда тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилган кредитлар ҳажми 2010 йилга нисбатан қарийб 1,5 баробар ошиб, 4,0 триллион сўмни ташкил этди ва мазкур маблағлар ҳисобига ҳудудларда 291 мингтадан ортиқ янги иш ўринлари яратилди.

2.3.2-расм маълумотларидан кўриниб турибдики, „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили“ Давлат дастури доирасида амалга оширилган кенг қўламли чора-тадбирлар натижасида кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитлар ҳажми 2011 йилда 2009 йилга нисбатан 2,2 баробар, 2010 йилга нисбатан 1,5 баробар ошиб, 2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра 4,1 триллион сўмни ташкил этди.

2.3.2-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга ажратилган кредитлар, миллиард сўм.

2.3.3-расм. Кичик бизнес субъектларига ажратилган микрокредитларнинг ўсиш динамикаси, миллиард сўм.

Ажратилган микрокредитлар ҳажми 752,3 миллиард сўмни ташкил этиб, мазкур кўрсаткич 1,5 баробар ўсди.

Давлат дастурига мувофиқ, турли соҳа ва йўналишлар учун кредитлар ажратиш истиқболли кўрсаткичларининг бажарилиши таъминланди. Жумладан:

- озиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчиларга 712,4 миллиард сўм;
- ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш мақсадларига 724,0 миллиард сўм;
- хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш учун 351,1 миллиард сўм;
- касб-ҳунар коллежлари битирувчиларига ўз бизнесини ташкил этиши учун имтиёзли шартлар асосида 25,6 миллиард сўмлик микрокредитлар;
- шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларига қорамол сотиб олиш учун 59,7 миллиард сўм;
- тижорат банкларида ташкил этилган Имтиёзли кредит бериш махсус жамғармалари маблағлари ҳисобидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари лойиҳаларига 31,2 миллиард сўм;
- оилавий тадбиркорлик ва ҳунармандчиликни ривожлантириш учун 54,1 миллиард сўм миқдоридаги кредитлар ажратилди.

Шунингдек, „Микрокредитбанк“ АТБ томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига 159,7 миллиард сўмлик микромолиявий хизматлар кўрсатилди.

Бундан ташқари, халқаро молия институтлари ва хорижий давлатлар ҳукуматларининг 143,4 миллион АҚШ доллари миқдоридаги имтиёзли кредит линиялари ва грантлари ўзлаштирилди.

2.4. Тижорат банкларининг инвестициявий фаолияти

Банкларнинг роли иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, уй-жойлар қурилишини, транспорт ва инфратузилмавий коммуникацияларни ривожлантириш лойиҳаларини амалга ошириш бўйича ўз инвестицион сиёсатида, айниқса, аҳамиятлидир. Тижорат банкларининг инвестицион фаолияти йилдан-

йилга ортмоқда. 2011 йил мобайнида тижорат банкларининг инвестиция жараёнларидаги иштироки янада фаоллашиб, корхоналарни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш мақсадларига тижорат банклари томонидан 4,4 триллион сўм ёки 2010 йилга нисбатан 35 фоизга кўп инвестицион кредитлар ажратилди.

Иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган кредитларнинг умумий ҳажми 2011 йилда 15651,5 миллиард сўмга тенг бўлди. Бу 1990 йилга нисбатан доллар эквивалентида 27 баробар кўп демакдир. Бунда банкларнинг инвестицион мақсадларга мўлжалланган кредитлар улуши умумий кредитлар портфелида қарийб 75 фоизга тенгдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Тижорат банкларининг инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтириладиган узоқ муддатли кредитлари улушини кўпайтиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ 2009 йил 28 июнда имзоланган ПҚ-1166-сонли Қарорига биноан, тижорат банкларига қуйидаги имтиёзлар берилди:

— 2015 йилнинг 1 январигача тижорат банклари кредит портфели таркибида узоқ муддатли инвестициявий молиялашнинг улушига қараб, табақалаштирилган ставкалар бўйича фойда солигини тўлаш;

— тижорат банкларига корхона ва ташкилотлар — йирик инвестиция лойиҳалари ташаббускорларига лойиҳа-смета ҳужжатларини ишлаб чиқиш ва уларни инвестиция лойиҳасини амалга ошириш учун қабул қилишда экспертизадан ўтказиш бўйича харажатларни умуман лойиҳани молиялаш учун бериладиган кредитнинг умумий суммасига киритган ҳолда, молиялашга кредитлар беришни амалиётга татбиқ қилиш жорий этилди.

Натижада 2011 йилнинг ўзида банклар томонидан инвестиция мақсадлари учун ажратилган кредитлар ҳажми 11738,3 миллиард сўмни ташкил этиб, 2010 йилга нисбатан 35 фоизга ошди.

Банк тизимининг республикамызда уй-жой қурилишини ривожлантириш ва мазкур жараёни молиялаштиришдаги фаолияти алоҳида эътиборга моликдир. Банкларнинг ушбу йўналишдаги кредитлари ҳам узоқ муддатга мўлжалланган бўлиб, улар инвестицион кредитлар таркибида салмоқли ўрин эгаллайди.

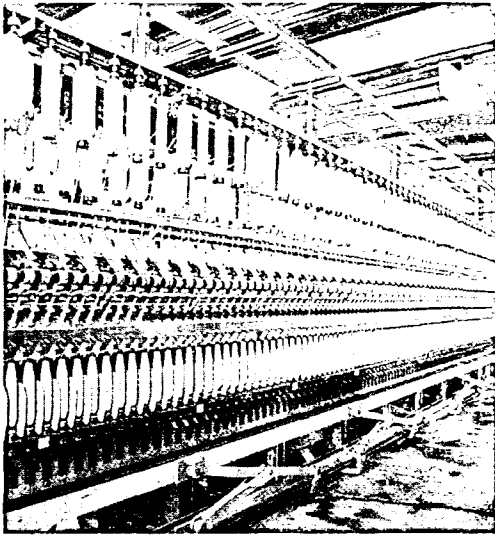
Қишлоқ жойларда тасдиқланган намунавий лойиҳалар бўйича якка тартибдаги уй-жой қурилишини молиялаштириш бўйича „Қишлоқ қурилиш банк“ томонидан муайян ишлар амалга оширилмоқда. 2011 йилда мазкур банк томонидан намунавий лойиҳалар бўйича 7400 та якка тартибдаги уй-жой қурилишини молиялаштиришга жами 573,4 миллиард сўмлик маблағ йўналтирилди. Ушбу маблағнинг 208,4 миллиард сўми миқозларнинг бадаллари ва 365,0 миллиард сўми „Қишлоқ қурилиш банк“нинг кредитлари ҳиссасига тўғри келади. Мазкур кредитлар „Қишлоқ қурилиш банк“ томонидан имтиёзли равишда 15 йил муддатга 7 фоизли ставка бўйича ажратилмоқда.

Иқтисодий ночор корхоналарни молиявий соғломлаштириш, қайта тиклаш, техник ва технологик жиҳатдан модернизация қилиш, ички ва ташқи бозорларда рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва кейинчалик ушбу корхоналарни стратегик инвесторларга сотиш борасида ҳам банклар томонидан салмоқли ишлар амалга оширилди.

Бизнинг иқтисодий ночор корхоналарни банклар балансига ўтказиб, уларни соғломлаштириш борасида қўллаган ноанъанавий ёндашувимиз ўзини оқлади ва самарадорлигини кўрсатди, деб бугун тўла асос билан айтишимиз мумкин.

Ислом Каримов

2008 йил 18 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги ПФ-4053-сонли Фармони, 2009 йил 19 ноябрда эса „Иқтисодий ночор корхоналарни тижорат банкларига сотиш тартибини тасдиқлаш тўғрисида“ги Ф-4010-сонли Фармойиши қабул қилинди. Бу муҳим ҳужжатлар банкрот корхоналарда ишлаб чиқариш фаолиятини қайта тиклаш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш учун банклар томонидан қўшимча инвестиция киритиш, ана шундай корхоналарни молиявий соғломлаштириш, янги турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш ва замонавий бошқарув усуллари татбиқ этиш, шунингдек, иш ўринларини қайта тиклаш ва

янги иш ўринларини яратишни кўзда тутди.

Тижорат банклари балансига олинган иқтисодий ночор корхоналарни тиклаш, улар базасида янги ташкил этилган корхоналарни салоҳиятли инвесторларга сотиш ишлари самарали амалга ошириб келинмоқда.

Ушбу мақсадда барча етакчи тижорат банклари қошида қатор инвестицион ва инжиниринг компаниялари ташкил этилди.

Банкрот корхоналарни тиклаш жараёнини рағбатлантириш мақсадида киритилган янги солиқ имтиёзлари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 6 апрелдаги „Банк тизимининг молиявий барқарорлигини янада ошириш ва унинг инвестицион фаоллигини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги ПҚ-1317-сонли Қарорида ҳам ўз аксини топди.

Унга асосан, тижорат банклари томонидан, шу жумладан, бошқа инвесторлар иштирокида банкрот корхоналар негизда ташкил этилган корхоналарга, янги инвесторларга сотилгунга қадар, улар давлат рўйхатидан ўтган пайтдан бошлаб уч йилдан кўп бўлмаган муддатга қуйидаги ҳуқуқлар берилган:

— мавжуд имтиёзлар бўйича мол-мулк солиғи суммасини корхона харажатларига киритмаслик;

— асосий воситалар ва номоддий активлар бўйича амортизация ажратмаларини ўрнатилган меъёрдан камроқ ҳисоблаш.

Ушбу имтиёзларни амалда қўллаш учун қўшимча меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Амалга оширилган ишлар натижасида 2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра тижорат банклари балансига қабул қилинган жами 164 та иқтисодий ночор корхоналардан 156 тасининг фаолияти қайта тикланиб, 110 таси 851,6 миллиард сўмга янги мулкдорларга сотилди.

Тижорат банклари томонидан мазкур корхоналарни техник қайта жиҳозлаш ва модернизация қилиш ишларига 275 миллиард сўм миқдорида инвестиция киритилди, натижада 22 мингдан ортиқ янги иш ўринлари яратилди. Ишлаб чиқариш фаолияти тикланган корхоналар томонидан 1 триллион сўмдан зиёд маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлиб, 320 миллион АҚШ долларидан кўп маҳсулотлар экспорт қилинди. Бугунги кунда тижорат банкларининг тасарруфида қолган 54 та корхонадан 46 тасида ишлаб чиқариш фаолияти тўлиқ тикланган бўлса, 8 та корхонада ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, технологик линияларни тиклаш, қурилиш-таъмирлаш ишлари олиб борилмоқда.

3-БОБ. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ИСЛОХОТЛАРНИНГ НАТИЖАЛАРИ ВА МУҲИМ ХУЛОСАЛАР

3.1. Қишлоқ хўжалиги тармоғининг ривожланиши ва эришилган натижалар

Қишлоқ хўжалиги — Ўзбекистон иқтисодиётининг муҳим тармоғи ҳисобланади. Бу тармоқ мамлакат аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, қайта ишлаш саноати тармоқларининг эса хом ашёга бўлган талабини қондиради. Озиқ-овқат маҳсулотларининг 90 фоизга яқини аграр тармоқда тайёрланади. Қишлоқ хўжалиги республикамизнинг истеъмол бозорига озиқ-овқат маҳсулотлари ва қайта ишлаш саноатига хом ашё етказиб бериш билан бирга, қишлоқ хўжалиги машинасозлиги, кимё саноати каби бир қатор тармоқлар маҳсулотлари учун кафолатли бозор бўлиб ҳам ҳисобланади.

2011 йилда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотининг 17,1 фоизи қишлоқ хўжалиги ҳиссасига тўғри келди. Аграр тармоқ юртимиз аҳолисининг салмоқли қисмини иш ўринлари билан таъминлаб келмоқда. Шу жиҳатдан қишлоқ хўжалигини ривожлантириш масаласи республикамиз иқтисодиётини ривожлантиришнинг муҳим устувор йўналишларидан бири сифатида эътироф этилмоқда.

Мустақиллик йилларида муҳтарам Президентимизнинг ташаббуси ва бевосита раҳнамолигида қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш бўйича жуда катта ишлар амалга оширилди. Ишлаб чиқаришга фан-техника ютуқларини, янги техника ва илғор технологияларни жорий этиш ишлари йилдан-йилга жадаллашиб бормоқда. Чекланган ер ва сув ресурсларидан, капиталдан ва меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги юксалмоқда.

Энди, рухсатингиз билан, қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган ишларимизнинг натижалари ҳақида қисқача тўхталиб ўтмоқчиман.

Бу ҳақда гапирганда, аввало, мураккаб об-ҳаво ва иқлим шароити туфайли вужудга келган муаммо ва қийинчиликларга қарамасдан, қишлоқ меҳнаткашларининг фидокорона меҳнати ҳисобидан 2011 йили энг муҳим қишлоқ хўжалик маҳсулотлари давлат хариди бўйича шартнома мажбуриятлари нафақат бажарилгани, балки ортиғи билан бажарилганини таъкидлаш ўринлидир.

Ислом Каримов

3.1.1-расм. Республикада қишлоқ хўжалиги ривожланишининг асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари, фоизда.

Республикаимиз аграр тармоғида амалга оширилаётган туб иқтисодий ислохотлар ва таркибий ўзгаришлар натижасида қишлоқ хўжалигининг асосий иқтисодий кўрсаткичлари барқарор ўсиб бормоқда.

Ўтган 2005—2011 йиллар давомида қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг ўртача йиллик барқарор ўсиш суръатлари динамикаси таъминланди. Хусусан, бу кўрсаткич 2005 йилда 105,4 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йилда 106,6 фоизга тенг бўлди. Мамлакат ялпи ички маҳсулотида қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулоти салмоғининг 2005 йилдаги 26,3 фоиздан 2011 йилда 17,1 фоизга пасайиши ижобий ҳолдир. Бу, аввало, мамлакатимиз иқтисодиётида индустриал саноат тармоқлари ва хизматларнинг жадал ривожланиб бораётгани билан изоҳланади.

Юртимиз озиқ-овқат хавфсизлигининг асосий таянчи бўлган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга катта эътибор қаратилмоқда. Хусусан, экин майдонлари таркибини оптималлаштириш, ишлаб чиқаришга янги ва илғор технологияларни жорий этиш, экин навлари ва чорва моллари зотини, уруғчилик-селекция ишларини тубдан яхшилаш борасида кенг қамровли, шу билан бирга, пухта ўйланган ишлар амалга оширилди.

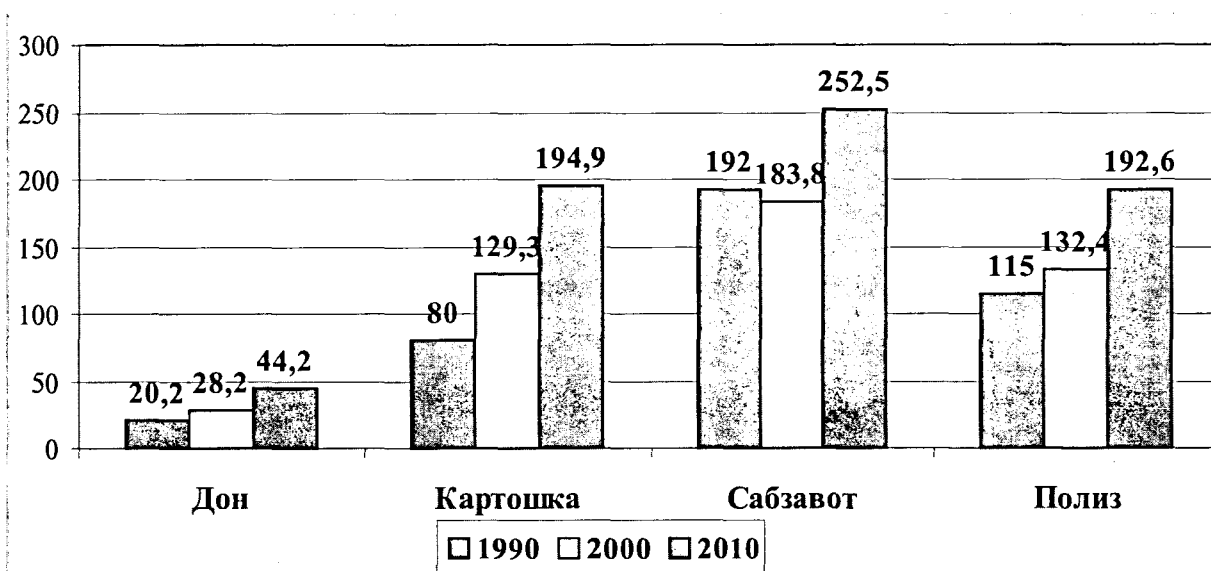
Бунинг самараси ўлароқ, 1990—2011 йилларда дон етиштириш 3,7 баробарга яқин, картошка 5 баробар, сабзавот 2,2 баробардан ортиқ, мева 2,6 баробар, узум 1,3 баробардан зиёд, гўшт (тирик вазнда) 1,9 баробарга, сут 2 баробардан ва тухум 2,4 баробардан кўпроқ ошганлиги фикримизнинг далилидир.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, мустақиллик йилларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажмининг ошиши фақат экин майдонларини кенгайтириш эвазига эмас, балки, асосан, интенсив ривожланиш, яъни экинлар ҳосилдорлиги ва чорва моллари маҳсулдорлигини ошириш ҳисобидан таъминланмоқда.

Расмдан кўриниб турибдики, ўтган 20 йилдан ортиқроқ давр мобайнида асосий турдаги экинларнинг ҳосилдорлиги муттасил ўсиб бориш суръатига эга бўлган. Хусусан, 2010 йилда 1990 йилга нисбатан пахта ҳосилдорлиги гектарига 22,6 центнердан 25,6 центнерга ёки

Мамлакатимизда ўтган йили 6 миллион 800 минг тонна ғалла, 3 миллион 500 минг тоннага яқин пахта, 8 миллион 200 минг тоннадан ортиқ сабзавот ва полиз, қарийб 3 миллион тонна боғдорчилик маҳсулотлари етиштирилди. Шу билан бирга, 6 миллион 600 минг тонна сут, 1 миллион 500 минг тоннадан ортиқ гўшт, 3 миллиард 500 миллион дондан зиёд тухум тайёрланди.

Ислом Каримов

3.1.2-расм. Ўзбекистонда асосий турдаги қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигининг ўзгариш динамикаси, центнер ҳисобида.

113,3 фоизга, донли экинлар ҳосилдорлиги 20,2 центнердан 44,2 центнерга ёки 218,8 фоизга, картошка ҳосилдорлиги 80 центнердан 194,9 центнерга ёки 243,6 фоизга, сабзавот ҳосилдорлиги 192,0 центнердан 252,5 центнерга ёки 131,5 фоизга ва полиз ҳосилдорлиги 115 центнердан 192,6 центнерга ёки 167,5 фоизга ошган.

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумотларига қараганда, 1990 йилда республикаимиз аҳолиси истеъмоли учун зарур бўлган ғалланинг 82 фоизи, гўшт маҳсулотларининг 50 фоизи, сут ва сут маҳсулотларининг 60 фоизга яқини, картошканинг 50 фоизи, шакар ва қуруқ сутнинг барчаси четдан келтирилган бўлса, ҳозирда мамлакатимизда озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришнинг барқарорлиги ҳисобидан аҳолининг асосий истеъмол маҳсулотларига бўлган эҳтиёжи деярли юз фоиз ўз ишлаб чиқаришимиз ҳисобидан таъминланмоқда. Жумладан, агар 1991 йилда аҳоли жон бошига нисбатан 24,0 кг мева, 24,0 кг узум, 138,6 кг сабзавот, 15,1 кг картошка ва 39,0 кг полиз маҳсулотлари етиштирилган бўлса, 2011 йилга келиб аҳоли жон бошига 60,1 кг мева (250,4 фоиз), 35,1 кг узум (146,2 фоиз), 225 кг сабзавот (162,3 фоиз), 60,5 кг картошка (400,6 фоиз) ва 42,0 кг полиз маҳсулотлари (107,6 фоиз) етиштирилди.

3.1.1-жадвал

**Ўзбекистонда аҳоли жон бошига асосий турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари
ишлаб чиқариш динамикаси, кг**

Маҳсулотлар тури	1991 йил	2011 йил	2011 йил 1991 йилга нисбатан, фоизда
Мева	24,0	60,1	250,4
Узум	24,0	35,1	146,2
Сабзавот	138,6	225,0	162,3
Картошка	15,1	60,5	400,6
Полиз	39,0	42,0	107,6

Манба: Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги.

Мустақиллик йилларида аграр соҳада босқичма-босқич олиб борилган изчил ислоҳотлар туфайли республикаимизда асосий турдаги озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилиш миқдори барқарор ўсиб борди. Жумладан, 2011 йилда 1991 йилга нисбатан аҳоли жон бошига гўшт маҳсулотлари истеъмол қилиш 31 килограммдан 38 килограммга ёки 122,6 фоизга, сут маҳсулотлари 183 килограммдан 239 килограммга ёки 130,3 фоизга, тухум 97 донадан 138 донага ёки 142,3 фоизга ошган.

**3.2. Қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг
устувор йўналишлари**

Республикаимиз қишлоқ хўжалигида босқичма-босқич амалга ошириб борилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг боришини таҳлил этиш асосида уларнинг қуйидаги асосий йўналишларини ажратиш кўрсатиш мумкин:

- мулкӣй ва таркибий ислоҳотлар;
- ердан фойдаланиш борасидаги ислоҳотлар;
- сув ва сувдан фойдаланиш муносабатларидаги ислоҳотлар;
- молия-кредит, солиқ ва суғурта соҳасидаги ислоҳотлар;
- нарх-наво тизимидаги ислоҳотлар.

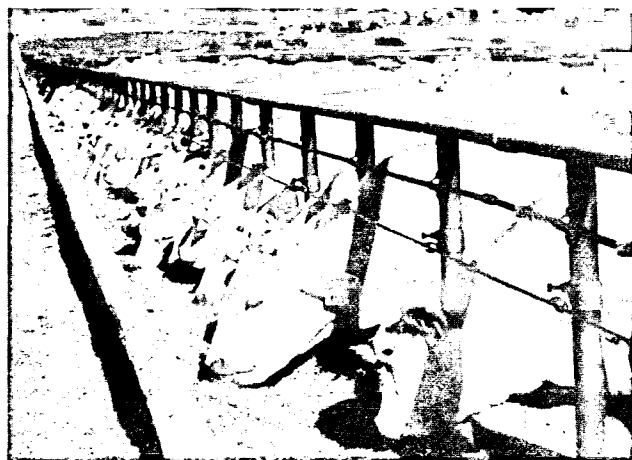
Аграр соҳада амалга оширилаётган мулкӣй-таркибий ислоҳотларда, биринчи навбатда мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, турли мулк шаклларида, энг

аввало, хусусий мулкчиликка асосланган хўжалик юритиш шакллари жорий этишга муҳим эътибор қаратилди. Иқтисодий ислохотларнинг дастлабки босқичлариданоқ зарар кўриб ишлаётган ширкат хўжаликлари босқичма-босқич тугатиб, фермер хўжаликларига айлантириш борасида йирик таркибий ислохотлар амалга оширилди. Бу ислохотлар натижасида 1999—2007 йилларда жами 2102 та истиқболсиз ширкат хўжалиги босқичма-босқич тугатилиб, уларнинг негизида 158738 та фермер хўжалиги ташкил этилган эди.

Пухта ўйланган дастур асосида 2008—2010 йиллар давомида ўтказилган мақбуллаштириш жараёни натижаларига кўра фермер хўжаликларининг ер майдонлари ҳажми мақбуллаштирилди.

Бу жараёнда фермер хўжаликларининг иқтисодий самарадорлигини ўстиришга имкон яратувчи қуйидаги омиллар эътиборга олинди:

— фермер хўжаликлари ихтиёрида бўлган ер майдонларидан яхлит контурларда, ягона тартибда мақсадли ва самарали фойдаланишни таъминлаш;

— фермер хўжаликларининг қайси соҳага ихтисослашгани ва мамлакатимизнинг турли ҳудудларидаги аҳоли зичлигини эътиборга олиш;

— сув ва бошқа моддий ресурсларни тежайдиган янги агротехнологияларни қўллашга қулай шароит яратиш;

— йириклаштирилган фермер хўжаликларининг комплекс механизациялашув борасидаги молиявий имкониятларини кенгайтириш;

— зарар билан ишлаётган ва ўзини оқламаётган кичик фермер хўжаликларининг фаолиятига барҳам бериш.

Амалга оширилган мақбуллаштириш жараёни натижасида, 2011 йил якунига кўра, республикадаги фермер хўжаликларининг сони 215 776 тадан 66134 тага ёки 69,4 фоизга камайтирилди, бунда бир фермер хўжалигига тўғри келадиган ўртача ер майдони ҳажмини 27,4 гектардан 80,1 гектаргача кўпайтиришга эришилди. Ўртача бир фермер хўжалигига тўғри келадиган ер майдонини тармоқлар бўйича олиб қарайдиган бўлсак, бу кўрсаткич пахтачилик ва ғаллачиликда 106,3 гектарга, сабзавотчилик ва полизчиликда 23,5 гектарга, боғдорчилик ва узумчиликда 13,1 гектарга, чорвачиликда 205 гектарга тенг бўлмоқда.

Республикада қишлоқ хўжалиги корхоналарининг самарали фаолият юритиши ва ривожланиб бориши кўп жиҳатдан улар учун яратилган шарт-шароитларга боғлиқдир. Бу борада, айниқса, қулай молия-кредит ва солиқ механизмларини шакллантириш муҳим ўрин тутди. Ислохотлар давомида фермер хўжаликлари молия-кредит ва солиқ механизмлари орқали қўллаб-қувватлашнинг самарали тизимига асос солинди:

— давлат эҳтиёжи учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи фермер хўжаликлари учун имтиёзли кредитлаш тизими йўлга қўйилди;

— фермер хўжаликлари учун ерларнинг унумдорлигига боғлиқ бўлган ягона ер солиғи тўлаш бўйича имтиёзлар жорий этилди;

— фермерларга техника воситаларини имтиёзли шартлар бўйича лизинг асосида етказиб бериш тартиби жорий этилди;

— фермер хўжаликлари учун имтиёзли кредитлаш тизими яратилди;

— балл бонитети паст бўлган ерларда пахта ва ғалла етиштирадиган фермер хўжаликларининг зарарини қоплаш мақсадида уларга молиявий ёрдам бериш тизими жорий этилди;

— ирригация ва мелиорация тизимини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш амалиётга татиқ қилинди.

Тижорат банклари ва бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кредит сиёсатида деҳқон (юридик шахс мақомидаги) ва фермер хўжаликлари учун бир қатор имтиёзлар белгиланган бўлиб, уларни қуйидагиларда кўриш мумкин:

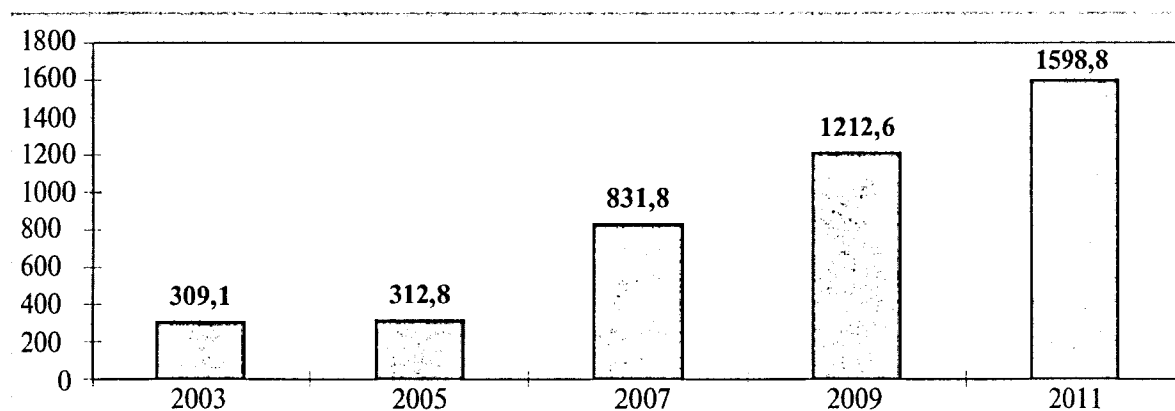
— тижорат банкларининг имтиёзли кредит бериш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан берилган кредитлардан фойдалангани учун имтиёзли фоиз ставкаси миқдори Ўзбекистон Республикаси Марказий банки қайта молиялаш ставкасининг 50 фоиздан ортиқ бўлмаган миқдорда белгиланади;

— „Микрокредитбанк“нинг маблағлари ҳисобидан бериладиган, энг кам иш ҳақининг 200 баробаригача бўлган бошланғич сармоя учун микрокредитлар йиллик 5 фоизли ставкада, бизнесни кенгайтириш ва айланма маблағларни тўлдириш учун энг кам иш ҳақининг 500 баробаригача микрокредитлар Марказий банк қайта молиялаш ставкасидан ортиқ бўлмаган миқдорда белгиланади;

— янги ташкил этилган, юридик шахс мақомига эга бўлган деҳқон хўжаликларига энг кам иш ҳақининг 150 баробари, фермер хўжаликларига эса 300 баробари миқдорида бошланғич сармоя учун йиллик 5 фоизли имтиёзли кредитлар бериш йўлга қўйилди;

— давлат эҳтиёжи учун дон ва пахта етиштирувчи фермер хўжаликларига бериладиган аванс маблағларининг олдиндан 3 фоизли имтиёзли ставка билан кредит тарзида берилиши йўлга қўйилди.

Кейинги йилларда фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштиришга эътибор берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат эҳтиёжлари учун етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан ҳисоб-китоб қилиш жамғармаси маълумотларига кўра, 2003—2011 йилларда республикада давлат эҳтиёжлари учун пахта хом ашёси ва ғалла етиштирувчи қишлоқ хўжалиги корхоналарига ажратилаётган имтиёзли кредитлар қиймати 2003 йилдаги 309,1 миллиард сўмдан 2011 йилда 1 598,8 миллиард сўмга ошди.

3.2.1-расм. Ўзбекистонда 2003—2011 йилларда давлат эҳтиёжлари учун пахта ва ғалла етиштирувчи қишлоқ хўжалиги корхоналарига ажратилган имтиёзли кредитлар, миллион сўмда.

Тижорат банклари томонидан фермер хўжаликларига ажратилаётган имтиёзли кредитларнинг йиллик фоиз ставкаси тижорат кредитлари фоиз ставкасидан 2—3 баробар паст бўлмоқда. Бу эса, ўз навбатида, фермер хўжаликлари фаолиятини давлат томонидан иқтисодий рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш сиёсатининг натижасидир ва фермерларнинг молиявий имкониятларини кенгайтиради.

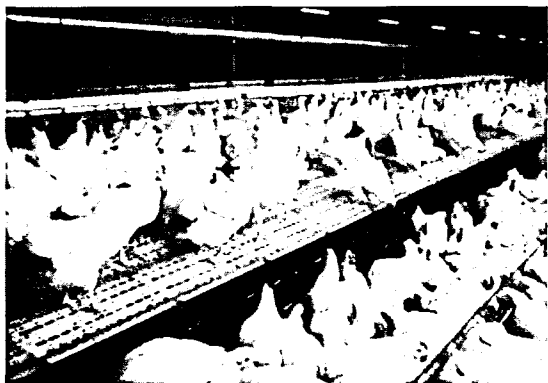
Солиққа тортиш ва солиқ тўлаш механизмининг соддалаштириш мақсадида мамлакатимиз Президентининг Фармони билан фермер хўжаликлари томонидан тўланадиган тўққизта солиқ тури ўрнига 1999 йилнинг 1 январидан бошлаб қишлоқ хўжалиги корхоналари учун ягона ер солиғи жорий қилинган бўлиб, у ҳар томонлама қулайликка эга. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида қишлоқ хўжалиги соҳасида **бир қатор солиқ ва божхона имтиёзлари** қўлланади:

— янгидан ташкил этилган, пахта, ғалла, сабзавот, полиз, картошка ва бошқа маҳсулотлар етиштирадиган фермер хўжаликлари 2 йил муддатга, боғдорчилик ва узумчиликка ихтисослашган фермер хўжаликлари 5 йил муддатга ягона ер солиғи тўлашдан озод этилди;

— фермер ўз ҳисобидан ўзлаштирган ер учун беш йил давомида ягона ер солиғи тўлашдан озод қилинди;

— Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 17 мартдаги 304-сонли Қарорига асосан, хорижий техникаларни олиб келишда қўшилган қиймат солиғи ва божхона тўловлари ҳамда чет эл техникалари учун эҳтиёт қисмлар олиб келишда қўшилган қиймат солиғидан озод этилган;

— Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 мартдаги 308-сонли Қарорига мувофиқ, чет эллардан чорва моллари олиб келишда қўшилган қиймат солиғи тўловларидан озод этилган.

Фермер хўжаликлари техника воситаларини имтиёзли шартлар бўйича лизинг асосида харид қилиши учун техника бошланғич нархининг 15 фоизини тўлаб, қолган 85 фоизини 10 йил муддат ичида тўлаш имкониятига эга бўлди. Бунда лизингдан фойдалангани учун йиллик фоиз тўловлари Марказий банк қайта молиялаш ставкасининг 50 фоизидан ошмайдиган қилиб белгиланди.

Аграр соҳада амалга оширилаётган нарх ислоҳоти қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига нарх белгилашда эркин бозор муносабатларини босқичма-босқич жорий этишга йўналтирилди.

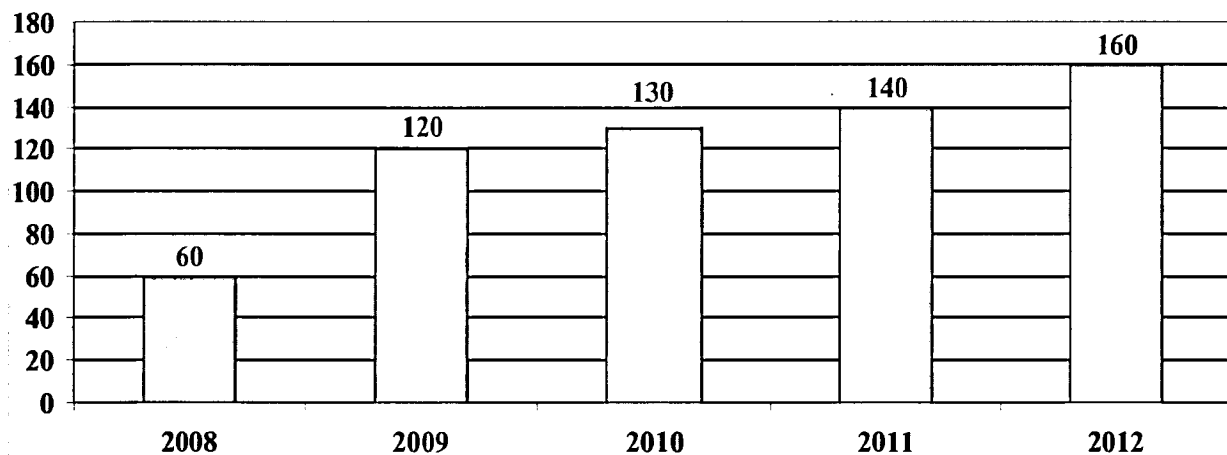
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 20 августдаги „Пахта нарhini шакллантириш механизми тўғрисида“ги ПФ-3114-сонли Фармони асосан, давлат томонидан сотиб олинаётган пахта хом ашёсининг нарhini жаҳон бозоридаги нархлар даражасидан келиб чиққан ҳолда белгилаш тизими жорий этилди. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 декабрдаги ПК-1024-сонли Қарорига мувофиқ, 2009 йилда давлат бюджети параметрларида экспортга сотиладиган пахта толаси бўйича 20 фоизлик қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) тўлашдан пахта тозалаш корхоналари озод этилди, натижада шу миқдорда фермерларга пахта учун тўланадиган харид нархлари оширилди. Шу орқали давлатимиз томонидан пахта етиштирувчи фермер хўжаликларини ва тайёрлов корхоналарини рағбатлантириш кўзда тутилган бўлиб, пахта толасининг ички нархларини жаҳон бозоридаги нархларга тенглаштириш чоралари кўрилмоқда. Шу билан бирга, бугунги кунда жаҳон бозорида пахта толаси нархларининг бирмунча юқори эканини инобатга олган ҳолда, нарх бўйича юзага келган ижобий фарқнинг 25 фоизини фермер хўжаликлари тўлаб бериш бўйича тегишли тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, 2011 йил давомида фермер хўжаликлари йўналтирилган ижобий фарқ суммаси 403 315 миллион сўмни ташкил этди. Бу ҳолат жаҳон бозорида қулай конъюнктура вужудга келган йилларда фермер хўжаликларининг барқарор даромад олиши учун янги имкониятлар очади.

Давлат томонидан сотиб олинаётган галла нархларини эса минтақавий бозорлардаги нархлардан келиб чиққан ҳолда белгилаш тизими жорий этилди. Бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг нархлари бозордаги талаб ва таклифдан келиб чиққан ҳолда, шартнома асосида белгиланмоқда.

Кейинги йилларда фермер хўжаликларини барқарор ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида ҳосилдорлиги паст бўлган ерларда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчи фермер хўжаликларини давлат томонидан молиявий қўллаб-қувватлаш учун маблағлар ажратиш амалиётда қўлланмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 5 ноябрдаги „Ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжи учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштираётган фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги ПК-725-сонли Қарорида фермер хўжаликларини барқарор ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, уларга самарали ва амалий давлат мададини кўрсатиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетида ҳосилдорлиги паст бўлган ерларда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари

етиштирувчи фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлаш учун мақсадли маблағлар ажратиш, Молия вазирлигига ҳар йили Давлат бюджети лойиҳасини шакллантиришда мазкур мақсадларга ер солиғи бўйича тушумлар ҳисобидан маблағлар ажратиш вазифаси юклатилди.

Мазкур қарорга мувофиқ, балл бонитети паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун пахта хом ашёси етиштириш билан шуғулланаётган фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлашга давлат бюджетидан ажратилаётган маблағлар қиймати 2008 йилдаги 60 миллиард сўмдан 2012 йилда 160 миллиард сўмга ошди.

3.2.2-расм. Ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчи фермер хўжаликларида давлат бюджетидан ажратилаётган субсидиялар қиймати, миллиард сўмда.

Ушбу маблағлар фермерларнинг хизмат кўрсатувчи ва таъминотчи ташкилотлар олдидаги қарзларини қисқартиришда салмоқли манба бўлмоқда.

3.3. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини модернизация қилиш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар

Кейинги йилларда мамлакатимиз иқтисодиётининг реал тармоқларида ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш тадбирларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, аграр ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва янги босқичга кўтариш масалалари шу куннинг долзарб вазифаларидан бирига айланмоқда. Шу муносабат билан муҳтарам Президентимиз томонидан чорвачилик, галлачилик, картошкачилик каби соҳаларда илғор мамлакатлар тажрибасини ўрганиш ва амалда қўллаш, бизнинг иқлим шароитимизда ғоят муҳим аҳамият касб этадиган замонавий суғориш тизимлари, энергияни тежайдиган замонавий технология ва агротехнологияларни ўрганиш, уруғчилик-селекция ишларини янада такомиллаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг маҳсулдорлигини ошириш бўйича аниқ чора-тадбирлар комплексини ишлаб чиқиш вазифаси қўйилган эди.

Минг афсуски, биз модернизация деганда, кўпинча саноат тармоқларини модернизация қилишни тушунишга ўрганиб қолганмиз. Ҳолбуки, саноат билан бир қаторда иқтисодиётимизнинг қишлоқ хўжалиги каби етакчи соҳасини ҳам модернизация қилиш, унинг таркибига кирадиган деярли барча тармоқ ва ишлаб чиқариш соҳаларининг бутун комплексида техник ва технологик янгилаш ишларини амалга оширишга катта эҳтиёж сезилмоқда.

Ислом Каримов

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш орқали тармоқни ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ишлаб чиқилган „Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини

ривожлантириш концепцияси“да баён этилган. Ушбу концепцияда белгилаб берилган устувор вазифалар асосида Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган дастурда 2011—2015 йиллар мобайнида:

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 1,3 марта ошириш, унинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улушини 17,5 фоиздан 13,5 фоизга пасайтириш;

- қишлоқ хўжалигида илғор агротехнологиялар, ресурсларни тежайдиган усулларни жорий этиш, селекция ва уруғчилик тизимини ривожлантириш ҳисобидан экинлар ҳосилдорлигини ошириш кўзда тутилган. Бунда минерал ўғитлардан фойдаланиш самарадорлигини 15 фоизга ошириш, сув сарфини 12 фоизга камайтириш;

- мева-сабзавот тайёрлашни 1,5 баробар, картошка етиштиришни 1,4 баробар, полиз ва узумни 1,3 баробар кўпайтириш;

- наслчилик ишларини такомиллаштириш, озиқа базасини мустаҳкамлаш, замонавий технологиялар ва модернизация натижасида наслчилик хўжаликлари сонини 2,5 баробар, озиқа экинлари майдонини 1,3 баробар ошириш;

- зооветеринария пунктларини замонавий жиҳозлаш, хизматлар сифатини ошириш ҳисобидан чорва моллари сонини 1,3 баробар, гўшт ва сут маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 1,3 марта ошириш;

- паррандачилик ва балиқчилик тармоқлари ривожига алоҳида аҳамият қаратиб, паррандалар сонини 1,8 марта ошириб, 670 та балиқчилик хўжалиги ташкил этиш;

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш қувватларини ва қайта ишлаш ҳажмини кенгайтириш тадбирлари доирасида қишлоқларда замонавий минитехнологиялар негизида қайта ишлаш

корхоналарини ишга тушириш орқали мева-сабзавот консервалари ишлаб чиқаришни 1,7 баробар, гўшт консерваларини 2,2 баробар, колбаса маҳсулотларини 1,8 баробар, сут маҳсулотларини 1,9 баробар ошириш;

- суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси маблағлари ҳисобидан мелиоратив иншоотларни қуриш, реконструкция қилиш ва таъмирлаш, томчилатиб суғориш тизимини йўлга қўйиш ва мелиорация техникаларини харид қилиш бўйича қарийб 500 миллион долларга тенг бўлган лойиҳалар ҳисобидан 1,4 миллион гектар ер майдонининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш;

- қишлоқ хўжалиги техникаси паркларини кенгайтириш, уларни сифат жиҳатдан янгилаш, фермерларни унумли қишлоқ хўжалиги техникалари билан таъминлаш, хизмат сифатини яхшилаш каби стратегик аҳамиятга эга бўлган муҳим прогноз вазифалари белгиланган.

Республикада озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва аграр ишлаб чиқаришни модернизация қилиш юзасидан жами 575 гектар ер майдонларида интенсив боғлар барпо этилди. Бу боғларда юқори истеъмол хусусиятига эга ва серҳосил бўлган мевали дарахт кўчатлари экилмоқда. Бундай боғларнинг яратилиши мамлакатимиз аҳолисини сифатли мева маҳсулотлари билан барқарор таъминлаш имконини яратади. Биргина 2011 йилнинг кузи ва 2012 йилнинг баҳорида жами 7661 гектар майдонда янги мевали боғлар, шундан 2110 гектар ер майдонига интенсив боғлар барпо этиш, 8518,8 гектар майдондаги боғларни қайта экиш учун реконструкция қилиш белгиланган.

Мамлакатимиз аҳолисини мева ва сабзавотлар билан йил давомида бир меъёрда таъминлаб бориш учун кенг тармоқли совитиш камераларига эга бўлган омборлар тизимини яратиш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 7 апрелдаги 105-сонли Қарорига мувофиқ, аҳоли ва ташқи бозорларга йил давомида

Айни пайтда биз қишлоқ хўжалиги соҳасида биринчи навбатда, тупроқ унумдорлигини ошириш чораларини кўриш, барча агротехник тадбирларни ўз вақтида бажариш, замонавий агротехнологияларни жорий қилиш, селекция ва уруғчиликни янада ривожлантириш, меҳнатни ташкил этиш ва рағбатлантириш билан боғлиқ, ҳали-бери ишга солинмаган катта имкониятлар мавжудлигини ҳам эътироф этишимиз зарур.

Ислом Каримов

мунтазам мева-сабзавотларни соф ҳолда етказиб бериш мақсадида 2011—2015 йилларда 120,8 минг тонна сизимга эга янги совитиш камераларини қуриш ва 49,1 минг тонна сизимга эга мавжуд совитиш камераларини модернизация қилиш кўзда тутилган.

Қишлоқ хўжалигида экинлар ҳосилдорлигини муттасил юксалтириш вазифаси, биринчи навбатда, суғориладиган ерларнинг унумдорлиги ва ирригация-мелиорация ҳолатига боғлиқ. Илмий тадқиқот ишларининг натижаларига кўра, ўртача шўрланган ерларда экинларнинг ҳосилдорлиги шўрланмаган ерларга нисбатан 50—60 фоизга, ўта шўрланган ерларда эса 90—100 фоизга паст бўлиши аниқланган.

Ўтган йиллар давомида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш тадбирлари ҳукуматимизнинг доимий эътиборида бўлиб келди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 29 октябрдаги „Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашнинг тизимларини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги ПФ-3932-сонли Фармониға мувофиқ, „Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини 2008—2012 йилларда

яхшилаш бўйича чора-тадбирлар дастури“ ишлаб чиқилди. Дастурда мелиоратив тизимларни ривожлантириш ва такомиллаштириш ҳамда ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга йўналтирилган қуйидаги тадбирлар мажмуасини амалга ошириш мўлжалланган:

1. Магистраль ва хўжаликлараро зовурлар, мелиоратив тик қудуқларни, мелиоратив насос станцияларини қуриш ва қайта тиклаш, ёпиқ-ётиқ дренажларни тиклаш.

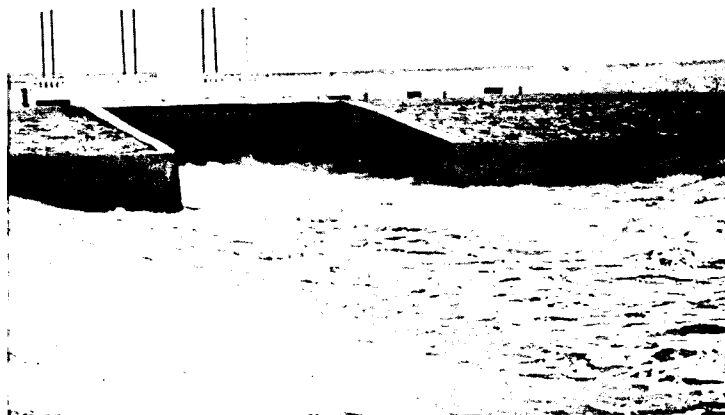
2. Мелиоратив насос станцияларини, гидротехника ва сув ўтказувчи иншоотларни ва бошқа мелиоратив объектларни таъмирлаш — тиклаш ишларини амалга ошириш.

3. Сув хўжалиги қурилиши ва сувдан фойдаланиш ташкилотларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш.

Бу борада, аввало, ерларнинг унумдорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Айтиш керакки, бу йўналишдаги ишларнинг кўлами йил сайин кенгайиб бораётганига қарамасдан, суғориладиган ерларнинг мавжуд мелиоратив ҳолати катта таъвиш уйғотмоқда.

Ҳозирги вақтда юртимизда жами суғориладиган ерларнинг қарийб 49 фоизи турли даражада шўрланган бўлиб, бунинг қарийб 18 фоизи кучли ва ўрта даражада шўрланган ерлардир, 23 фоиздан ортиғи эса бонитети паст ерлар тоифасига киради.

Ислом Каримов

3.3.1-жадвал

Мамлакатимиз бўйича мелиоратив тадбирларларга ажратилган маблағлар, миллиард сўмда

Тадбирлар номи	Жами 2008—2011 йилларда	шу жумладан:			
		2008 й.	2009 й.	2010 й.	2011 й.
Мелиоратив объектларни реконструкция қилиш ва қуриш ишларига	225,1	22,4	57,3	63,8	81,6
Мелиоратив объектларни таъмирлаш ва тиклаш ишларига	222,9	38,6	48,1	59,2	77,0
Лизинг асосида мелиоратив техникалар етказиб беришга	101,9	29,3	25,4	27,2	20,0
Жами	550,0	90,3	130,8	150,2	178,6

Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга қаратилган ирригация-мелиорация тадбирларини молиялаштиришга давлат бюджетидан маблағлар ажратиш ишлари давом эттирилмоқда. Жумладан, 2008 йилга бу мақсадлар учун жами 90,3 миллиард сўм ажратилган бўлса, 2011 йилга келиб бу кўрсаткич 178,6 миллиард сўмга етди. Ўтган 2008—2011 йилларда жами ажратилган маблағлар қиймати 550,0 миллиард сўмни ташкил этди.

2010 йилда йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш, ишлаб чиқариш ва коммуникация объектлари, қишлоқ хўжалиги ҳамда мелиоратив қурилишни ривожлантириш билан бир қаторда, ижтимоий соҳани янги босқичга кўтариш масалалари ҳукуматимизнинг диққат марказида бўлди. Ҳозирги кунда суғориладиган ерларнинг сув таъминоти ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича қиймати 561 миллион АҚШ доллариға тенг бўлган чет эл инвестициялари иштирокидаги 11 та лойиҳа амалга оширилмоқда. Шундан 2010 йилда қиймати 62,25 миллион АҚШ доллари бўлган 9 та, 2011 йилда эса қиймати 112,9 миллион АҚШ доллариға тенг бўлган 11 та инвестицион лойиҳа асосида ерларнинг сув таъминоти ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича комплекс тадбирлар амалга оширилди. Амалга оширилган кенг қўламли ишлар натижасида 2006—2011 йиллар давомида шўрланмаган майдонлар ҳажми 2 109 минг гектардан 2 192 минг гектарга кенгайиб, кучли шўрланган майдонлар ҳажми 163 минг гектардан 126 минг гектарга қисқарди. Ер ости сизот сувлари сатҳининг чуқурлиги 1,5 метргача бўлган майдонлар ҳажми 2001—2011 йиллар давомида 272 минг гектардан 177 минг гектарга қисқарди.

Суғориладиган ерлардан фойдаланиш самарадорлигини оширишда қишлоқ хўжалиги экинларини суғоришнинг илғор, замонавий усулларини жорий этишнинг аҳамияти катта. Чунки, республикаimizдаги сув танқислиги шароитида суғоришнинг замонавий усулларини қўллаш орқалигина аҳолининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига тобора ўсиб бораётган эҳтиёжини қондириш мумкин. Кейинги йилларда мамлакатимизнинг бир қатор ҳудудларида экинларни суғоришнинг янги технологиялари синовдан ўтмоқда ва қўллашга тавсия этилмоқда. Биргина 2011 йилнинг ўзида 1571 гектар ерга томчилатиб суғориш технологияси, 543 гектарга эгатга полиэтилен плёнка тўшаб суғориш тизими, 753 гектарга қўчма ва эгилувчан қувурлар орқали суғориш тизими жорий этилгани диққатга сазовордир.

Мухтасар қилиб айтганда, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш борасида олиб борилган ишлар натижасида:

— суғориладиган ерларда ер ости сувлари сатҳи ва шўрланиш даражаси пасайиб, экин майдонларининг мелиоратив ҳолати яхшиланмоқда;

— хўжаликларни сув билан таъминлаш тизими яхшиланиб бормоқда;

— қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлиги ортиб, хўжаликларнинг даромадлари юксалмоқда.

Пировард натижада ерларнинг унумдорлиги, пахта, галла ва бошқа қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлиги сезиларли даражада ошмоқда.

Қишлоқ хўжалигини модернизация қилишда тармоқни юқори унумли техника ва технологиялар билан таъминлашнинг аҳамияти беқиёсдир. Кейинги йилларда қишлоқ

Биз ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва унумдорлигини оширишга йўналтирилаётган инвестициялар ҳажмини бундан буён ҳам кўпайтириб борамиз. Айни пайтда ушбу мақсадлар учун йўналтирилаётган катта миқдордаги маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва уларни мақсадли ишлатиш, замонавий технологиялар ва техникани жорий этиш борасидаги ишларни ҳам тартибга солишимиз лозим.

Ислом Каримов

Чопиқ тракторларининг 55 фоиздан ортиғи ва ер ҳайдайдиган тракторларнинг 46 фоизи 15 йилдан ортиқ вақт мобайнида ишлатилаётгани, бошқача айтганда, улар белгиланган фойдаланиш муддатини алақачон ўтаб бўлгани, қуввати, иш унуми ва ёқилғи истеъмол қилиш бўйича замонавий стандартларга жавоб бермайдиган эски техникалар экани таъкидлаш уйғотмасдан қолмайди.

Ислом Каримов

хўжалигида фойдаланиб келинаётган ҳайдов ва чопиқ тракторлари ҳамда қишлоқ хўжалиги машиналарининг катта қисми эскириб, ўз хизмат муддатини ўтаб бўлгани сир эмас. Шунингдек, бундай техникаларнинг иш унуми, ёқилғи сарфлаш меъёрлари замонавий талабларга жавоб бермаслиги оқибатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ишлаб чиқариш таннари ошиб кетмоқда. Шу муносабат билан қишлоқ хўжалигига юқори унумли, замонавий ва ресурсларни тежайдиган техникаларни жалб этиш, бу борада, аввало, чет элнинг илғор компаниялари билан ҳамкорликни мустақкамлаш талаб этилади. Жумладан, Германиянинг „Класс“ компанияси билан замонавий, иш унуми юқори бўлган тракторлар, ғалла ўриш комбайнлари ва бошқа қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқариш бўйича ҳамкорликни янада кенгайтиришга жиддий эътибор қаратилмоқда.

3.3.2-жадвал

2006—2011 йилларда мамлакатимиз бўйича янги сотиб олинган қишлоқ хўжалиги техникалари

Техникалар номи	2006 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил	2006—2011 йиллар давомида, жами
Тракторлар, жами	2211	1652	2231	3007	2671	2124	13896
Ҳайдов тракторлари	634	164	454	191	378	546	2367
ш.ж.юқори унумли	2	6	6	36	83	297	430
Чопиқ тракторлари	1182	1293	1174	1697	1359	1098	7803
Трактор тиркамалари	368	250	348	1421	691	882	3960
Культиваторлар	503	279	440	1433	633	315	3603
Чигит сеялкалари	352	178	237	215	320	552	1854
Плуглар	130	90	117	244	67	153	801
Дон ўриш комбайнлари:	116	93	332	123	167	245	1076
ш.ж.юқори унумли	55	52	86	110	167	245	715

Қишлоқ хўжалиги техникаларини янгилаш бўйича олиб борилаётган мақсадли тадбирлар натижасида кейинги 6 йил ичида жами 13896 та трактор, 3960 та трактор тиркамаси, 3603 та культиватор, 1076 та дон ўриш комбайни ва бошқа юқори унумли техникалар харид қилинган.

Қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш дастурида деҳқончилик билан бир қаторда, чорвачилик тармоғини модернизация қилишга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Сир эмаски, республикамизнинг чорвачилик тармоғи жадал ривожланиб бораётган тармоқлардан бири бўлишига қарамай, соҳада ўз ечимини қутаётган айрим муаммолар ҳам мавжуд. Жумладан, чорва молларининг маҳсулдор ва касалликларга чидамли зотларининг етишмаслиги, чорвачиликнинг мустақкам озуқа базасини яратиш борасидаги муаммолар шулар жумласидандир.

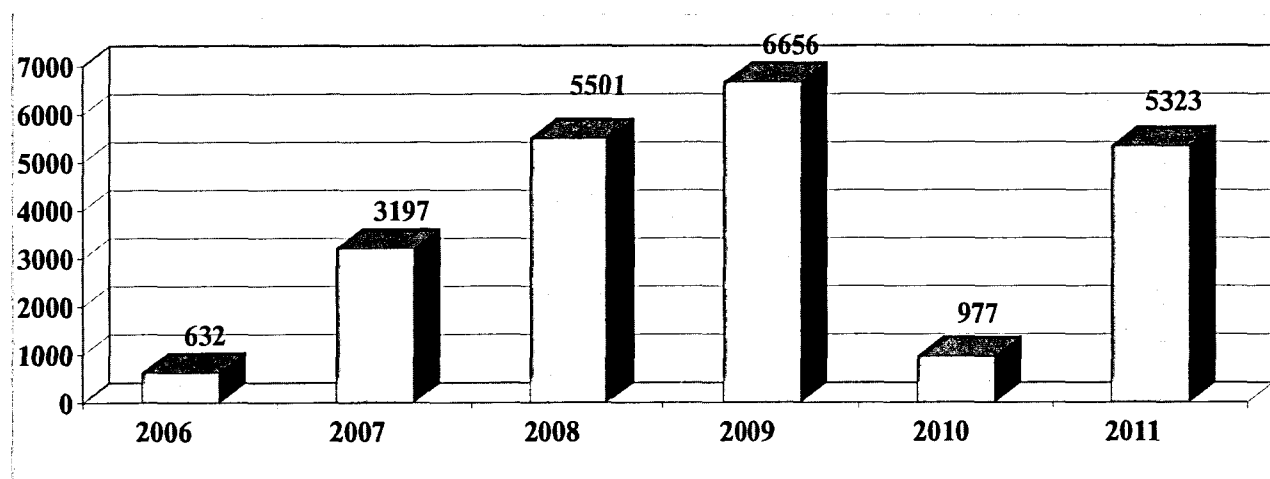
Ҳукуматимизнинг чорвачилик тармоғини комплекс ривожлантириш дастурларида асосий эътибор чорва молларининг наслини яхшилаш, маҳсулдорлигини ошириш, тармоқда сервис

Масалан, чорвачилик соҳасини оладиган бўлсак, бу борада ишга солинмаган катта имкониятлар мавжудлигини таъкидлаш ўринлидир. Таққослаш учун қуйидаги бир мисолни келтираман: Дания ва Жанубий Кореяда сут соғиб олиш бўйича ўртача кўрсаткич 8—9,5 минг килограммни, Венгрия, Германия, Голландияда эса 6—7 минг килограммни ташкил қилаётган бир пайтда, бизда кейинги беш йилда бу рақам 1,7 минг килограмм даражасида сақланиб қолмоқда.

Ислом Каримов

хизматини ривожлантириш ва чорвачиликнинг озиқа базасини мустаҳкамлашга қаратилган. Бунинг учун:

- чорвачилик тармоғининг моддий-техникавий базасини мустаҳкамлаш;
- наслчилик-селекция ишларини тубдан яхшилаш;
- тармоқда сервис хизмати, жумладан, зооветеринария хизматлари кўрсатиш сифати ва ассортиментини ошириш;
- паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик ва пиллачилик соҳаларини ривожлантириш;
- чорва молларини юқумли касалликлардан муҳофаза қилиш тизимини янада такомиллаштириш;
- озиқа экинлари майдонларини кенгайтириш ва оптимал жойлаштириш, лалми ерларда чорва моллари учун озиқа етиштириш қўламини кенгайтириш тадбирлари амалга оширилмоқда.

3.3.1-расм. Республикамизга хорижий мамлакатлардан келтирилган насли қорамоллар сони.

Кейинги йилларда юртимизда чорвачилик тараққий этган мамлакатлардан зотдор молларни олиб келиб, урчитишни ташкил этишга жиддий эътибор бериляпти. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумотларига қараганда, 2006—2011 йиллар давомида республикамизга хориждан жами 23286 бош насли қорамол келтирилган.

Республикамиз ҳукумати томонидан мамлакатимизда чорвачиликнинг паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик каби тармоқларини ривожлантириш борасида ҳам мақсадли дастурлар ишлаб чиқилган ва амалга оширилмоқда. Буларнинг барчаси халқимизнинг чорвачилик маҳсулотларига бўлган талабини барқарор қондиришга муҳим ҳисса қўшиши шубҳасиз.

3.4. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари

Мамлакатимиз қишлоқ хўжалигини янада тараққий эттиришда асосий эътибор аграр соҳада ислохотларни чуқурлаштириш, ишлаб чиқариш ва бошқариш жараёнларида бозор тамойилларини тўла қарор топтириш асосида қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини кескин оширишга қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган аграр тармоқни ривожлантиришнинг истиқболли дастури қуйидаги энг муҳим йўналишларни ўз ичига олади:

1. Аграр соҳада иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, мулкый муносабатлар ва хўжалик юритиш шакллариини такомиллаштириш борасида барча субъектлар ўртасидаги

ўзаро иқтисодий муносабатларни бозор тамойиллари асосида амалга ошириш, шартномавий мажбуриятларнинг бажарилишида томонлар масъулиятини ошириш.

2. Қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш механизмини такомиллаштириш ва самарали фойдаланишни рағбатлантириш йўналиши бўйича тупроқ унумдорлигини ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш борасидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадида барча ҳудудларда қишлоқ хўжалиги ерлари унумдорлигини ошириш, унумдорлиги паст ер майдонлари салмоғини камайтириш.

3. Сув хўжалиги тизимини такомиллаштириш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини янада яхшилаш мақсадида сув хўжалиги тизимида моддий ва маънавий эскирган ирригация-мелиорация тизимини янгилаш, унинг самарадорлигини ошириш, янги суғориш технологиялари ва сувдан фойдаланиш механизмларини жорий этиш, ер майдонлари мелиоратив ҳолатини яхшилаш, дренаж тармоқларини қуриш ва таъмирлаш тадбирларини амалга ошириш.

4. Қишлоқ хўжалиги экинлари навларини вилоятлар ва туманларнинг табиий иқлим шароитларини ҳисобга олган ҳолда жойлаштириш, маҳсулотлар сифати ва экинлар ҳосилдорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратиш.

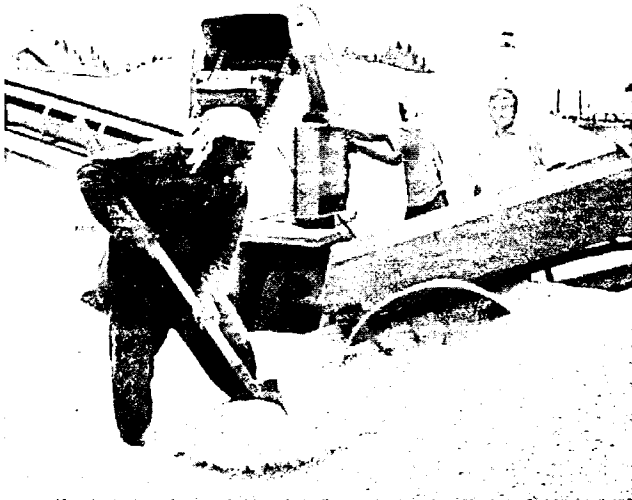
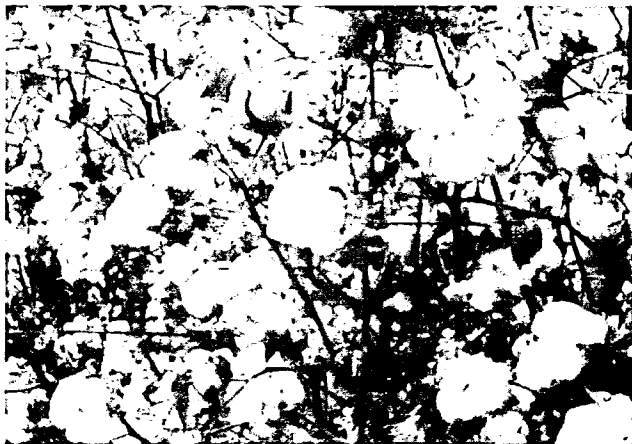
Қишлоқ хўжалиги экинларининг юқори ҳосилли, тезпишар, касаллик ва зараркунандаларга чидамли, янги ва истиқболли, маҳсулот сифати бозор талабларига жавоб берадиган навларни жойлаштириш.

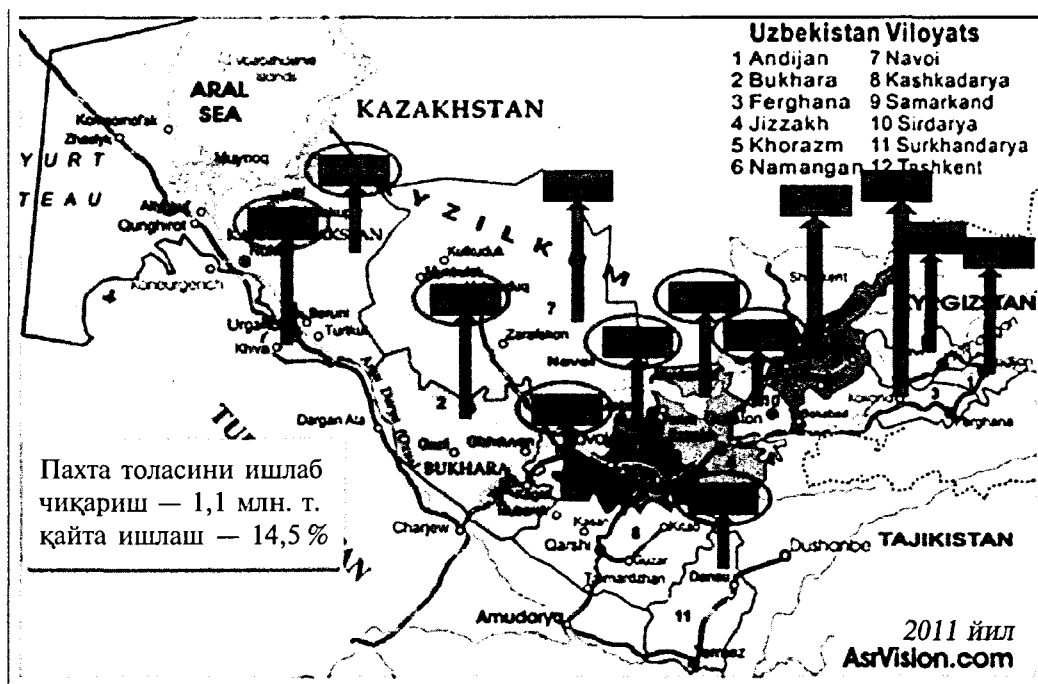
5. Чорвачилик тармоғини комплекс ривожлантириш, асосан, чорва молларининг наслини яхшилаш ҳисобидан унинг маҳсулдорлигини ошириш. Бунинг учун:

- ❖ чорвачилик тармоғининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш;
- ❖ наслчиликни тубдан яхшилаш;
- ❖ тармоқда сервис, жумладан, зооветеринария хизматлари кўрсатиш сифати ва ассортиментини ошириш;
- ❖ паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик ва пиллачилик соҳаларини ривожлантириш;
- ❖ чорва молларида учрайдиган юқумли касалликларга қарши кураш тизимини янада такомиллаштириш;
- ❖ озиқа экинларини жойлаштиришнинг мақбул даражасига эришиш, бунда лалми ерлардан чорва озиқаси етиштириш учун фойдаланишни кенгайтириш.

6. Ўрмон хўжалигини комплекс ривожлантириш борасида табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва атроф-муҳит муҳофазаси нуқтаи назаридан:

- ❖ қўриқланадиган ҳудудлар давлат кадастрини жорий этиш;
- ❖ ўрмон хўжалигида мевали, манзарали дарахт кўчатларини етиштиришни янада ривожлантириш дастурини ишлаб чиқиш;
- ❖ ҳудудларнинг экологик ҳолати географик-ахборот тизимини ишлаб чиқиш.

Худудларда пахта толасини қайта ишлаш, фоизда.

7. Қишлоқ хўжалиги хом ашёсини қайта ишлаш тармоғини ривожлантириш, аграр соҳанинг экспорт салоҳиятини ошириш.

Қишлоқ хўжалиги, хусусан, чорва ва мева-сабзавот маҳсулотларини сақлаш ва қайта ишлашга ихтисослашган кичик хусусий корхоналарни замонавий техника ва технологиялар билан жиҳозлаш, хом ашёни қайта ишлаш қувватларини ишга тушириш, мавжуд корхоналарни модернизация қилиш, хўл мева-сабзавот ва тайёр маҳсулот экспорт қиладиган субъектлар учун имтиёзлар тизимини ишлаб чиқиш.

8. Қишлоқ жойларда сервис хизматлари кўрсатиш тизимини такомиллаштириш, аграр тармоқда сервис хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантириш, бозорга тез мослашувчи субъектлар фаолиятини қўллаб-қувватлаш.

9. Қишлоқ хўжалигида молия-кредит, солиқ ва суғурта тизимини такомиллаштириш:

❖ давлат эҳтиёжлари учун пахта хом ашёси ва ғалла етиштиришни, асосан, имтиёзли кредитлаш орқали молиялаштириб бориш тизимини такомиллаштириш;

❖ пахта ва ғалладан бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчиларни кредитлаш механизмини такомиллаштириш;

❖ қишлоқ хўжалиги учун техника, эҳтиёт қисмлар, наслии чорва моллари, уруғлик ва кўчатлар, замонавий технология ва ускуналар, дори-дармон, кимёвий препаратлар импорт қилишда солиқ ва божхона имтиёзлари тизимини янада кенгайтириш;

❖ қишлоқ жойларга кичик саноатни жалб қилишда солиқ имтиёзлари ва молиявий қўллаб-қувватлаш тадбирларини амалга ошириш;

❖ маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни иқтисодий қўллаб-қувватлаш мақсадида протекционизм сиёсатини доимий равишда амалга ошириш;

❖ унумдорлиги паст бўлган, шунингдек, насослар билан суғориладиган майдонларда давлат эҳтиёжлари учун пахта ва ғалла етиштирувчи фермер хўжаликларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмини такомиллаштириб бориш.

10. Агротехника фанини ривожлантириш ва илм-фан ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш. Бу соҳада:

❖ атроф-муҳитга экологик зарар келтирмайдиган техника ва технология ҳамда хом ашё ресурсларини қайта ишлашда янги услублар ишлаб чиқиш ва мавжудларини такомиллаштириш;

❖ пахтачилик ва бошқа қишлоқ хўжалиги экинларининг истиқболли навлари бирламчи уруғчилигини ташкил қилиш тизимини такомиллаштириш;

❖ қишлоқ хўжалигининг амалий муаммоларини ҳал этишда инновацион лойиҳалардан кенг фойдаланиш ва бунда инновацион лойиҳаларни молиялаштиришнинг банк орқали кредитлаш тизимини жорий этиш;

❖ қишлоқ хўжалигида ген муҳандислиги борасида тўпланган жаҳон тажрибасидан кенг фойдаланган ҳолда миллий тизимни яратиш;

❖ экологик тоза қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари яратиш устида кенг қамровли ишлар олиб бориш;

❖ хориждан келтирилган насли уруғлар асосида юқори маҳсулдор маҳаллий чорва моллари, парранда ва пилла қурти зотларини яратиш.

11. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш ва аҳоли даромадларини ошириш.

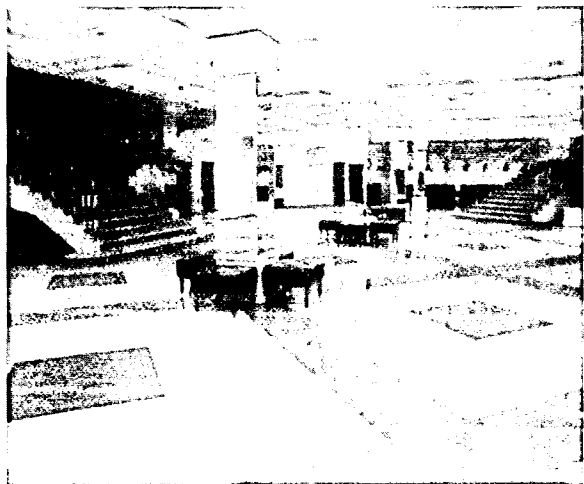

4-БОБ. ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ВА СЕРВИС СОҲАСИДА ҚЎЛГА КИРИТИЛГАН ИЖОБИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

4.1. Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг ривожланиш ҳолати

Хизматлар соҳаси халқ ҳўжалиги мажмуининг таркибий қисми бўлиб, иқтисодий муносабатлар умумий тизими таркибига киради ва жамиятдаги мавжуд иқтисодий қонунларга бўйсунди. Ҳозирги кунда тармоқларнинг халқаро таснифида улар уч секторга бўлинади: бирламчи (қишлоқ ҳўжалиги, қазиб олиш саноати), иккиламчи (қайта ишлаш саноати) ва учламчи (хизматлар соҳаси ёки ижтимоий соҳа). Бугунги кунга келиб, иқтисодий адабиётларда хизматлар соҳасининг чегаралари тўғрисида турли фикрлар мавжуд. Жумладан, ушбу соҳага маиший хизматлар, йўловчи транспорти хизматлари, алоқа хизматлари, турар жой коммунал хизматлари, таълим, маданият, санатория-соғломлаштириш, ҳуқуқ соҳасидаги ижтимоий-иқтисодий функциялари бир-бирига ўхшаш хизматлар киради.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш даражасини янада ошириш, аҳолига янги замонавий ва сифатли хизмат турлари кўрсатиш, иқтисодий ўсишни таъминлаш

ва аҳоли, биринчи навбатда, қишлоқ жойларда бандлик масаласини ҳал этишда хизмат кўрсатиш соҳасининг ролини кучайтириш мақсадида мамлакатимизда бир қатор ижобий ишлар амалга оширилмоқда. Бунга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 21 майда „Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ қабул қилинган 640-сонли Қарорини мисол тариқасида келтириб ўтишимиз мумкин. Ушбу Қарорда Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча

чора-тадбирлар, амалга ошириладиган ишлар батафсил кўрсатиб ўтилган.

Президент Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги „2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ номли маърузасида ҳам ушбу соҳада эришилаётган ютуқларга алоҳида эътибор қаратилган.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш дастурида белгиланган чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш ҳажми 2010 йилда 31,8 триллион сўмни ташкил этди, 2009 йилга нисбатан эса 113,4 фоиз ўсишга эришилди. 2011 йилда хизмат кўрсатиш ҳажми 13,2 фоизга ўсди ва 41083 миллиард сўмни ташкил этди. Йил яқунлари бўйича хизматларни диверсификация қилиш ва уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш натижасида хизматлар соҳасида ўсишга эришилди ва 2011 йилда унинг улуши ЯИМнинг 50,5 фоизини ташкил этди, 2010 йилда бу кўрсаткич 49 фоизни ташкил этган эди.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси 2011 йилда жадал суръатлар билан ривожланиб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000 йилдаги 37 фоиз ўрнига 50,5 фоизни ташкил этди.

Ислон Каримов

Хизмат кўрсатиш соҳасида қўшимча иш ўринларини ташкил этиш учун зарур шароитлар яратилмоқда ва 2011 йилда 248 мингта иш ўрни ташкил этиш мўлжалланган бўлса, йил якунига келиб 254 мингдан ортиқ иш ўрни яратилди.

4.1.1- жадвал

2007—2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича хизматларнинг ривожланиши ҳолати (солиштирма нархларда)

Ўтган йилга нисбатан, фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажми ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да
	Ўзбекистон Республикаси	117,4	126,6	118	121,3	118,9	116,7	121,8	114,9	115,0	113,2
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	118,2	132,8	118,5	123	118,7	116,2	119	116,4	114,1	117,7
2.	Андижон вилояти	116,5	130,2	117	123,5	117,2	120,1	118	116,6	114,3	116,2
3.	Бухоро вилояти	117,9	143,2	118	123,5	118,2	121,2	119	118,4	117,2	116,5
4.	Жиззах вилояти	119,5	130,7	119,7	120,2	122	114,8	125	119,6	113,3	118,8
5.	Қашқадарё вилояти	117,4	118,1	117,7	117,7	118,2	117,1	121,6	115,1	116,7	118,0
6.	Навоий вилояти	120,5	129,3	120,6	124,6	121,2	120,6	125	116,4	111,4	116,8
7.	Наманган вилояти	118,9	122,4	119,4	120,6	122,1	122,8	125	121,6	114,2	119,4
8.	Самарқанд вилояти	116,9	137,3	117	135,6	117,2	121,6	120	121,6	115,5	117,3
9.	Сурхондарё вилояти	120	130	122	120,7	122,1	120	124	116,4	114,2	120,4
10.	Сирдарё вилояти	115,9	135,4	116,2	126,6	116,7	124,3	120	117,2	115,1	124,4
11.	Тошкент вилояти	122	129,3	122,2	132	122,5	123,7	125	119,6	114,4	114,2
12.	Фарғона вилояти	119,8	124,6	120	125,6	120,1	124,5	122,5	120,5	113,6	116,5
13.	Хоразм вилояти	119,6	120,4	120	121	120,1	118,9	122	115,8	115,9	119,1
14.	Тошкент шаҳри	113,4	124,2	114,5	124,3	116,2	116,6	121	115,4	117,4	117,2

Соҳада таркибий ўзгаришлар кузатилмоқда. Алоқа, ахборотлаштириш, савдо, транспорт, туристик хизматларнинг ҳиссаси ортиб бормоқда. Коммунал, меҳмонхона, маиший хизматлар, автомобиль ва турли техникаларни таъмирлаш ва бошқа хизматлар даражаси пастлигича қолмоқда.

**Ўзбекистон Республикасида 2010—2011 йиллар мобайнида хизмат кўрсатиш
соҳасидаги таркибий ўзгаришлар**

№		2011 йил			2010 йил		
	Хизмат турлари	млрд сўм	Ўсиш (фоиз)	Таркиби (фоиз)	млрд сўм	Ўсиш (фоиз)	Таркиби (фоиз)
	Хизматлар, жами	41083,3	113,2	100,00	32749,8	115,1	100,00
	Шу жумладан:						
1.	Савдо хизматлари	8607,5	118,6	20,95	6134,4	120,9	18,73
2.	Транспорт хизматлари	12350,2	104,1	30,06	10547	113	32,20
3.	Алоқа ва ахборот-лаштириш хизматлари	2630	139,9	6,40	2062,5	128,7	6,30
4.	Молия-банк хизматлари	3507,5	118,6	8,54	2753,8	119,4	8,41
5.	Туристик-экскурсия хизматлари	64,1	127,3	0,16	44,7	115,3	0,14
6.	Меҳмонхона хизматлари	112,4	106,5	0,27	97,5	107,8	0,30
7.	Коммунал хизматлар	4780,5	99,9	11,64	3852,1	99	11,76
8.	Маиший хизматлар	534,5	120,9	1,30	561,4	122,8	1,71
9.	Автомобилларни таъмирлаш хизматлари	367,8	118,9	0,90	314,2	124,6	0,96
10.	Бошқалар	8128,9	118,5	19,79	6382,2	116,6	19,49

**4.2. Умумий овқатланиш, савдо ҳамда транспорт хизматларининг
ривожланиш ҳолати**

Умумий овқатланиш корхонаси — маълум турдаги корхона хизматининг ўзига хос белгиларининг мужассамланиши, миждозларга кўрсатилган хизмат сифатининг даражаси ва шароити билан ифодаланади.

Умумий овқатланиш корхоналарининг бешта тури мавжуд: ресторан, бар, кафе, ошхона, тамаддихона (яхна овқатлар). Умумий овқатланиш корхоналари ичида ресторан, кафе, бар асосий ўринни эгаллайди. Булар аҳолининг ҳордиқ чиқаришини ташкил қилишда муҳим аҳамиятга эга. Бу масканларда одамларнинг фақат мароқли овқатланиши учун эмас, балки юбилейларни, ўз ҳаётидаги муҳим воқеаларни нишонлаши жамоа аъзоларининг қувончига шерик бўлиши, тўй-тантаналарни ўтказиши, меҳмон кутиши учун ҳамма шароитларни яратиш зарур.

Умумий овқатланиш ва савдо хизматлари даражасининг 2010 йилда 115,7 фоизга ўсиши, чакана савдо айланмасининг 114,7 фоизга ўсишига, дўконларнинг, айниқса, қишлоқ жойлардаги ва аҳоли пунктидан узоқда жойлашган дўконларнинг маҳсулотлар билан таъминланишига, шунингдек, янги савдо инфратузилмасининг ташкил этилишига олиб келди.

Таҳлил этилаётган жорий йилда 3584 та чакана савдо корхонаси ташкил этилди, умуман олганда эса 821 та чакана савдо корхонасини ташкил этиш режалаштирилган эди. Жумладан,

2062 та корхона қишлоқ жойларда ташкил этилди (мўлжал бўйича 579 та). 2010 йилда 689 та умумий овқатланиш корхонаси ташкил этилди, шундан 497 таси қишлоқ жойларда ташкил этилди, режа бўйича эса 302 таси башорат қилинган эди.

2011 йилда эса умумий овқатланиш ва савдо хизматлари 18,6 фоизга ўсди ва 8607,5 миллиард сўмни ташкил этди. Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидан ташқари юртимизнинг барча минтақалари бўйича ўсиш суръатлари ўртача республика даражасидан юқори кўрсаткични ташкил этди. Чакана товар айланмаси 16,8 фоизга ўсди ва 28,3 триллион сўмни ташкил қилди. Умумий сотув ҳажми бўйича дўконлар улуши 41 фоизни ташкил этди, улгуржи товар айланмасининг ўсиш суръати 112,4 фоизни ташкил этган ҳолда, чакана савдога 11037,8 миллиард сўмлик товарлар йўналтирилди. Натижада бозорнинг 36 фоиз маҳсулотлари улгуржи савдо тармоқлари орқали тўлдирилди. Чакана товар айланмаси тизимида жиддий ўзгаришлар кузатилмоқда ва бу, асосан, мамлакатимиз маиший хизмат маҳсулотлари ва енгил автомобиллари сотувининг юқорилиги ҳисобидан истеъмолдан ташқари маҳсулотлар улушининг ўсиши амалга оширилмоқда.

4.2.1- жадвал

2007—2011 йилларда Ўзбекистон минтақалари бўйича савдо ва умумий овқатланиш хизматларининг ривожланиш ҳолати (солиштирма нархларда)

Ўтган йилга нисбатан фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажмининг ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да
	Ўзбекистон Республикаси	116,2	132,5	117,8	126,8	119	121,8	121,5	116,9	117,5	118,6
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	118,4	130,8	118,6	124,6	118,8	119,1	121	117,5	119,0	125,8
2.	Андижон вилояти	113,8	132	114,5	120	115,5	116,2	118	113	114,0	119,9
3.	Бухоро вилояти	117,8	159,4	118,2	123,5	118,8	119	121	113,5	117,0	117,0
4.	Жиззах вилояти	114,6	130,6	115,5	108	118	115,5	120,2	125	114,0	124,9
5.	Қашқадарё вилояти	119,1	123	119,2	117,4	119,7	120,8	122	113,5	117,0	123,9
6.	Навоий вилояти	122	136,8	122,2	124,5	122,5	130,3	123	123	117,0	119,3
7.	Наманган вилояти	122	124,5	125	126	125	125	132,2	121	116,0	122,8
8.	Самарқанд вилояти	112,9	139,1	113	145,2	113,2	122,2	115,4	121	116,0	122,6
9.	Сурхондарё вилояти	120	128,8	121	131,4	121,5	113,5	122	117	118,0	122,2
10.	Сирдарё вилояти	112	134,9	115	127,6	118	120,9	120	119	119,0	123,6
11.	Тошкент вилояти	116,5	144,6	116,8	131	117	128,8	119,2	108	115,0	116,9
12.	Фарғона вилояти	111,6	128,8	120	120	125	124,9	127,1	130	116,0	120,8
13.	Хоразм вилояти	119,4	126,9	124	122,6	125	125,4	127,6	114,5	116,0	123,3
14.	Тошкент шаҳри	115,5	127,1	116	128,2	117	119,5	119	117	120,0	113,9

Сервис ва хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш дастурини бажариш жараёнида республика, вилоят ва вилоятлараро ихтисослаштирилган улгуржи-савдо базаларини ташкил этиш бўйича амалий тадбирлар амалга оширилди, уларнинг фаолияти ва хом ашё таъминоти йўлга қўйилди. Республика ихтисослаштирилган улгуржи-савдо база-конторасига минтақавий (вилоят, вилоятлараро ва туманлараро) базаларни шакллантиришда ва уларга юклатилган вазифаларни бажаришда ёрдам кўрсатилди.

Сўнгги йилларда туризм саноати аксарият мамлакатларда муҳим ўринлардан бирини эгалламоқда. Туризм саноати ишлаб чиқарадиган маҳсулот — туристик маҳсулот хизматлар ва товарларнинг анча катта ва ранг-баранг комплексини ўз ичига олади. Бу маҳсулотлардан кишилар саёҳат қилишда, шунингдек, туризм доирасида дам олиш, ҳордиқ чиқариш, даволаниш, ўз билим ва касбий даражасини оширишда фойдаланишлари мумкин. Бунда туристик маҳсулотнинг таркибий қисмига кирувчи транспорт хизматлари унинг сифатига сезиларли таъсир кўрсатади.

Йўловчиларни, шу жумладан, туристларни ташиш ҳар хил транспорт турларида, чунончи, ҳаво, ерусти, сув транспортида амалга оширилади. Туристик ташувлар учун транспорт турларининг оммавийлиги ёки талаб этилиш даражаси мамлакатнинг жўғрофий ўрни ва иқлим шароитларига, иқтисодий ривожланиш даражасига, миллий анъаналарига, одамларнинг ижтимоий ҳолати ва турмуш даражасига ҳамда бошқа омилларга боғлиқ бўлади. Ҳар бир транспорт турининг ўз устун жиҳатлари ва камчиликлари мавжуд бўлиб, улар тарихий ривожланиш, техник, иқтисодий ва экологик кўрсаткичлар билан белгиланади, аммо транспорт тизимларининг барча турлари бир асосий мақсадни — ташиш хизматларини кўрсатишда саёҳатчиларнинг эҳтиёжларини тўлақонли қондиришни кўзлайди. Шундан келиб чиқиб, туристларга транспорт хизматлари кўрсатишни туристларни ва уларнинг юкларини бир жойдан иккинчи жойга мумкин қадар тез ва қулай шароитларда ташиш учун мўлжалланган хизматлар мажмуи деб таърифлаш мумкин.

Транспорт хизматлари кўрсатиш қонун ҳужжатлари билан мустаҳкамланган ҳуқуқий базага асосланади. Ушбу ҳужжатлар: 1) турли халқаро транспорт ташкилотлари томонидан; 2) мамлакатларнинг миллий қонунчилиги доирасида; 3) юк ва йўловчи ташувчиларнинг ички қоидалари тарзида ишлаб чиқилган. Халқаро туризмни амалга оширишда транспорт хизматлари кўрсатишнинг турли жиҳатларига алоҳида диққат-эътибор бериш лозим. Саёҳатлар соҳасида халқаро ҳамкорлик чегараларининг кенгайиши божхона, чегара ва санитария назоратини амалга ошириш нормалари ва қоидаларини муттасил такомиллаштириб боришни тақозо этади.

Жамиятда фан-техника тараққиёти одамларни ер юзининг исталган нуқтасига тез элтиб қўйишга қодир транспорт воситалари (овоздан тез учар самолётлар, тезюар поездлар, автомобиллар, музёар ва сувости транспорти ва бошқалар) пайдо бўлишига, шунингдек, транспорт хизматлари кўрсатиш соҳасига янги технологиялар жорий этилишига олиб келди. Бу чипталарни бронлашнинг глобал тизимларида ва чипталар сотишнинг ноанъанавий усулларида, юк ва йўловчи ташувчиларнинг чартер дастурлари вужудга келиши ва ривожланишида, турли ахборот тизимлари ишлаб чиқилишида, йўловчи ташишнинг техник ва технологик режимларини назорат қилувчи электрон қурилмаларидан фойдаланилишида, уларнинг хавфсизлиги оширилишида ўз ифодасини топмоқда.

Мамлакатимизда транспорт хизматлари ривожланишини қуйидагича таҳлил қилиш мумкин. 2010 йилда транспорт хизматларининг ўсиши башорат бўйича 118,9 фоиз белгиланган бўлса, амалда 121,5 фоизни ташкил этди. Умуман олганда, 2010 йилда барча минтақаларда транспорт хизматларининг ҳажми ўсиши таъминланди. Транспорт хизматларининг ўсиши, асосан, транспорт инфратузилмасининг кенгайиши ва йўловчиларни ташиш бўйича янги маршрутли йўналишлар ташкил этилишида намоён бўлди. Йўловчиларни ташиш бўйича маршрутли йўналишларнинг сони режага нисбатан анча юқори кўрсаткичга эга. 2011 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, мамлакатимизда йўловчиларни ташиш бўйича 3721 та маршрут

фаолият кўрсатмоқда (башорат — 3687 та маршрут). Шаҳар ичидаги маршрутлар 2140 (башорат 2053 та) тани ёки юртимиздаги умумий маршрутлар сонининг 57,7 фоизини ташкил этди. Вилоятлар ичидаги шаҳарлараро йўловчи ташиш маршрутлари 351 тани ташкил этди, бу эса режага тўла мос келади.

4.2.2- жадвал

2007—2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича транспорт хизматларининг ривожланиш ҳолати (солиштирма нархларда)

Ўтган йилга нисбатан, фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажмининг ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да
	Ўзбекистон Республикаси	114,3	117,6	116,9	119,7	119,3	118,6	121,8	124,2	113,9	104,1
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	114	125,3	114	120,5	115,5	123,4	116	117	118,0	118,6
2.	Андижон вилояти	107	130,4	108,8	123,6	110,2	123,5	111,1	130	115,0	120,5
3.	Бухоро вилояти	114,3	115,9	115,5	125,9	125,8	126,4	136	120	118,0	123,2
4.	Жиззах вилояти	107,3	118,9	108	120,2	109,1	109,1	109,3	133,3	119,0	118,9
5.	Қашқадарё вилояти	112,4	114,3	114,9	132,6	117,3	117,6	120	132,4	124,0	124,1
6.	Навоий вилояти	118,2	119,4	121	123,6	124	135,4	125,4	140,1	122,0	122,3
7.	Наманган вилояти	112,1	127,6	115	129,2	120	126,7	133	133,7	118,0	124,2
8.	Самарқанд вилояти	114	125,9	116	124,6	118	118,4	120	119	119,0	120,9
9.	Сурхондарё вилояти	120,5	146,8	141	115	143	114,6	145	121,4	118,0	118,0
10.	Сирдарё вилояти	110,2	106,9	110,5	125	110,8	115	113	122	119,5	126,1
11.	Тошкент вилояти	124,5	111,8	124,8	131	125,5	126	125,9	136,4	118,0	118,1
12.	Фарғона вилояти	112,8	112,2	114,2	115,3	115,9	125,2	117,4	123,1	119,0	124,4
13.	Хоразм вилояти	118	122,6	119	121,7	119,5	120,2	122	118	121,0	114,2
14.	Тошкент шаҳри	105	113,4	105,7	110,1	106,5	110,6	107	116	118,0	111,1

Вилоятлар ўртасидаги шаҳарлараро маршрутлар сони 2011 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра 250 тани ташкил этди. Қишлоқ жойлардаги транспорт хизматларининг улуши 44,1 фоизга етди. 4.2.2- жадвалга эътибор берсак, 2011 йилда транспорт хизматларини кўрсатишда ижобий натижага эришилмаган. 2011 йил режасига кўра, 113,9 фоизга ўсиш режалаштирилган бўлса, амалда ушбу кўрсаткич 104,1 фоизни ташкил этган. Қишлоқ жойларда эса йўловчиларни ташиш бўйича автотранспорт хизматларининг улуши атиги 35,9 фоизни ташкил этди.

Муайян транспорт тузилмалари ўртасида ҳамда ҳар бир транспорт тури доирасида йўловчи ташувчилар ўртасидаги рақобат кураши йўловчиларга хизмат кўрсатишнинг такомиллашув жараёнига кучли туртки берди. Сервис сифати ва даражасининг ошиши ҳаракатланадиган таркибнинг ҳозирги техник жиҳозланишида, йўловчиларга қулай ва шинам шарт-шароитлар яратилишида, транспорт воситалари бортида йўловчиларнинг дам олиши ташкил этилишида, йўловчиларни овқатлантириш сифатининг ошишида, транспорт компанияларининг доимий миқдорлари учун рағбатлантириш дастурлари ишлаб чиқирилишида намоён бўлмоқда. Йўловчи ташувчилар транспортда болалар ва ногиронларга, шунингдек, бошқа тоифа йўловчиларга хизмат кўрсатиш бўйича махсус тадбирларни амалга оширмоқдаки, бу йўловчиларнинг эҳтиёжларини тўлақонли қондириш учун имконият яратмоқда.

Турли транспорт тизимлари ўртасида яқин ҳамкорлик транспорт хизматлари кўрсатиш соҳасидаги муҳим йўналишлардан биридир. Бу мультимодал вокзаллар ташкил этиш, қатнов жадвалларини мувофиқлаштириш, транспорт хизматларини уйғунлаштириш ва йўловчиларга комплекс хизматлар кўрсатиш имконини беради. Шу муносабат билан мамлакатимизда йўл инфратузилмаси ва сервис объектлари хизматига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Йўловчиларнинг хавфсизлигини таъминлаш транспорт хизматлари кўрсатишнинг энг муҳим масаласи бўлиб, у ҳаракатланадиган таркибдан фойдаланиш қоидаларига риоя қилишни, транспорт воситаларининг ҳаракатини таъминловчи турли хизматлар профессионал тарзда ва уюшқоқлик билан ишлашини, йўловчилар ҳам хулқ-атвор қоидаларига риоя қилишини, экологик тоза транспорт турларидан фойдаланишни назарда тутди.

Туристларнинг уюшган гуруҳларини ташиш аниқ маршрутларни ишлаб чиқиш, чипталарни буюртма қилиш, транспортда жойлаштириш, туристик дастурларни амалга ошириш билан боғлиқ айрим ўзига хос хусусиятларга эга бўлгани учун сайёҳлик фирмаларининг транспорт компаниялари билан яқин алоқалар ўрнатишга тўғри келади.

Мамлакатимиз миллий иқтисодиётида туризм тармоғининг ўрни ва аҳамияти Ўзбекистоннинг халқаро туризм соҳасидаги рақобатдаги устунликлари, халқаро алоқаларнинг ривожланишида мазкур тармоқнинг роли ҳамда иқтисодий ўсишга қай даражада имконият яратиши билан белгиланади. Ўзбекистон туристлар эътиборини ўзига тортадиган мамлакат. У сайёҳларга қадимий ва гўзал шаҳарлар, хушманзара жойлар, бетакрор табиат манзаралари, бой тарих ва маданиятга эга бўлгани учун Ўзбекистонга қизиқиш бутун дунёда кучли.

4.3. Мамлакатимизда ахборотлаштириш, алоқа ҳамда молия-банк хизматларининг ривожланиши

Юртимизда замонавий хизмат турларини ривожлантиришга йўналтирилган бир қатор чора-тадбирлар қабул қилинган бўлиб, уларга ахборотлаштириш ва алоқа хизматлари ҳам киради. Тармоқда рақамли технологияларга асосланган янги лойиҳалар амалга оширилмоқда. 2011 йилда алоқа ва ахборот-коммуникация технологиялари соҳаси корхоналари томонидан 2630 миллиард сўмлик хизматлар кўрсатилди, 2010 йилга нисбатан ўсиш 39,9 фоизни ташкил этди.

Почта алоқаси бўйича ахборот-коммуникация технологиялари базасида янги хизмат турлари татбиқ этилмоқда ва ривожланмоқда. Шу мақсадда 625 та почта алоқа бўлими компьютерлаштирилди ҳамда 1 мингдан ортиқ иш ўрни автоматлаштирилди. Электрон пул ўтказмалари хизматлари кенгайтирилмоқда, жумладан, халқаро даражада ҳам ривожлантирилмоқда.

**2007—2010 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича алоқа ва ахборотлаштириш
хизматларини ривожлантириш ҳолати (солиштирма нархларда)**

Ўтган йилга нисбатан, фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажмининг ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал- да	режа	амал- да	режа	амал- да	режа	амал- да	режа	амал- да
	Ўзбекистон Республикаси	120,7	151,5	125,2	140,1	130	121,6	130	101,9	107,8	139,9
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	114,1	155,2	116,5	134,4	123	121,5	126,4	116	105,2	122,6
2.	Андижон вилояти	117	133,2	120	121,6	127,5	113,6	128,9	109	103,7	126,8
3.	Бухоро вилояти	131,5	154	132	134,3	137	125,1	140	102	107,1	131,7
4.	Жиззах вилояти	114,1	236,7	116	131	125	113,6	128	102	117,8	135,4
5.	Қашқадарё вилояти	117	160,4	120	152,1	130	108,4	130	117	108,0	141,4
6.	Навоий вилояти	123	133,2	124	133,5	130	150,3	131	116	113,3	127,3
7.	Наманган вилояти	125	177,2	128	146	130	118,9	132	109	110,0	127,1
8.	Самарқанд вилояти	118	174,8	127,6	153,7	130	103,9	131	113	104,9	133,4
9.	Сурхондарё вилояти	121	165,1	125	142,9	128	183	130	117	112,8	136,3
10.	Сирдарё вилояти	117,8	176,3	120	124,9	125	143	128	112	107,0	136,6
11.	Тошкент вилояти	126	157,3	130	141,4	132	145	133	108	109,0	124,6
12.	Фарғона вилояти	131,5	167,2	133	138,9	135,5	130	136	116	102,4	122,5
13.	Хоразм вилояти	122	150,2	126,2	130,1	132	119,3	135	114	105,2	134,9
14.	Тошкент шаҳри	120	145,8	125	141,3	129,7	118,8	128,5	96	108,0	154,6

Телекоммуникация тизимида магистраль ва ҳудудий телекоммуникация тизимларининг ишончли ва барқарор фаолиятини таъминлаш, истеъмолчилар талаби асосида тизимларни оптимallasштириш, тизимли бошқаришда хизмат кўрсатиш сифатини яхшилаш ва келгусида такомиллаштириш бўйича ишлар амалга оширилди.

Электрон ҳужжат айирбошлаш тизими кенгайтирилмоқда. Тизимда электрон рақамли имзоларнинг калитларини регистрация қилиш бўйича 9 та марказ рўйхатга олинди ва уларнинг сони 149 мингтани ташкил этди. Тасдиқланган интерактив давлат хизматлари базаси асосида он-лайн тартибида 384 турдаги хизматлар амалга оширилмоқда.

Электрон таълим беришни ривожлантириш бўйича 10 мингта ўқув муассасаси „ZiyoNET“ тармоғига уланган.

Молия инфратузилмасининг ўсиши, бутун мамлакатимиз бўйлаб ўзига хос кўринишга эга. Амалга оширилган тадбирлар натижасида 2010 йилда аҳолининг пул қўйилмалари 1,5 баробар ёки 52 фоизга ўсди ва 4185,0 миллиард сўмни ташкил этди, банкларнинг кредит қўйилмалари эса 1,3 баробар кўпайди. 2010 йил кредит қўйилмаларининг умумий ҳажми 11539,3 миллиард сўмни ташкил қилди. Истеъмол кредитлари 1,1 баробар ўсди. Терминал орқали операцияларнинг ҳажми 2,5 баробар кўпайди ва 5700,1 миллиард сўмга етди. 7,9 миллион дона пластик карточка амалиётга жорий қилинди.

Кичик бизнес субъектларига берилган кредитларнинг ўсиши 1,5 баробарни ташкил этди, режага нисбатан эса 12,8 фоиз ўсишга эришилди. Умуман олганда, кичик бизнес субъектларига 261,2 миллиард сўм миқдордаги маблағ ажратилди.

2010 йил маълумотларига кўра, мамлакатимизда 848 турдаги суғурта хизматлари жорий қилинди. Қишлоқ жойларда яшовчи аҳоли ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари учун суғурталашнинг замонавий турлари жорий қилинди (ҳосилни суғурталаш, қорамол, қишлоқ хўжалиги техникаларини суғурталаш ва ҳ.к.). 2010 йил суғурта қилиш хизматлари ҳажми 171,4 миллиард сўмни ташкил этди.

2011 йилда эса 3507,5 миллиард сўмлик молия хизматлари кўрсатилган бўлиб, бу борада 118,6 фоиз ўсишга эришилди. Молия хизматларини кенгайтиришда асосий ўринни замонавий халқаро стандарт ва технологиялардан фойдаланиладиган миллий тўлов тизими эгалламоқда.

2011 йилда тегишли хизматларга пластик карточкаларни татбиқ этиш ва нақд пулсиз пул айланмаларини кенгайтиришга йўналтирилган комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш бўйича ишлар давом эттирилди. Нақд пулсиз пул айланмалари учун 8,5 миллионга пластик карточка фаоллаштирилди. 2011 йил якунига кўра, 115,5 мингга терминал ишга туширилди ва уларнинг пул айланмаси 8 триллион сўмни ташкил этди.

Банкларнинг кредит қўйилмалари 20 фоиздан ортиқ ўсишига эришилди ва уларнинг умумий ҳажми 13,8 триллион сўмни ташкил этди, жумладан, истеъмол кредити 15 фоизга ўсди ва 0,7 миллиард сўмни ташкил этди.

Хизмат кўрсатиш соҳасида тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга 280 миллиард сўм маблағ ажратилди.

Битимларни тузишда таваккалчиликни пасайтириш ва бозор инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида клиринг фаолиятининг норматив-ҳуқуқий назорати бўйича ишлар амалга оширилди.

Банк маҳсулотлари ва хизматларидан фойдаланиш муаммоларини ечиш бўйича мамлакатимизнинг узоқ туманларида қўшимча банк инфратузилмаси ташкил этилди. 2011 йил якунларига, кўра мини банклар сонининг ўсиши кузатилди ва улар 2 мингдан ортиб кетди. Шунингдек, 1,9 минг дона жамғарма кассаси ишга туширилди.

Келажакда минтақавий кредит ташкилотлари тизимининг ривожланишини таъминлаш бўйича ишлар давом эттирилмоқда.

Жорий йилда мамлакатимизда тадбиркорларга яратилган имкониятларни ижобий баҳолаш мумкин:

Қайта молиялаш ставкаси 2011 йил 1 январдан бошлаб йиллик 14 фоиздан 12 фоиз даражага туширилди. Қайта молиялаш ставкасининг туширилиши иқтисодиётда қуйидаги ижобий ўзгаришларга олиб келди:

биринчидан, банк кредитлари бўйича фоиз ставкаси пасайди ва бунинг натижасида хўжалик юритувчи субъектларнинг харажатлари камайиб, инвестицион фаоллиги ошди;

**2007—2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича молия-банк
хизматларининг ривожланиш ҳолати (солиштирма нархларда)**

Ўтган йилга нисбатан, фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажмининг ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал- да	режа	амал- да	режа	амал- да	режа	амал- да	режа	амал- да
	Ўзбекистон Республикаси	117,2	123,8	120,5	132,2	123,5	124,7	126,5	121,1	117,7	118,6
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	117	125,6	117,5	106,7	119	106,5	124,5	112,9	115,0	111,0
2.	Андижон вилояти	118	122,2	119,5	121,3	122,6	139,2	125,6	109	115,0	118,9
3.	Бухоро вилояти	119,5	153,9	121	124,1	125,3	117,5	128,1	105	114,0	120,0
4.	Жиззах вилояти	116	115,8	117,9	111,6	120	116,7	124,4	135	112,0	120,1
5.	Қашқадарё вилояти	115	115,1	117	130,2	120	110,5	125,5	113	115,0	120,4
6.	Навоий вилояти	117	119,9	119,8	123	122	125,3	125,6	113	115,0	123,2
7.	Наманган вилояти	115,5	107,3	117,9	123,1	121,5	124	124,5	123	114,0	126,9
8.	Самарқанд вилояти	120	128,6	123,2	179,6	125	109,8	129,1	123	114,0	121,0
9.	Сурхондарё вилояти	114,2	114,3	119	136,5	121,6	140,2	124,4	115	116,0	118,2
10.	Сирдарё вилояти	114	99,6	118	119,5	121	122,8	124	115	118,0	147,3
11.	Тошкент вилояти	122	131	123,5	127,2	124	116,6	126	118	118,0	123,6
12.	Фарғона вилояти	122	121,4	125,5	125,6	127	119,1	128,5	113	114,0	126,2
13.	Хоразм вилояти	119,8	103,8	122	112,6	124,2	111,8	126	111	113,0	129,9
14.	Тошкент шаҳри	116	131,4	120,5	145,1	124,6	134	127,2	127	120,0	113,0

иккинчидан, банкларнинг ресурс базасини янада кенгайтириш, яъни корхоналарнинг фоиз харажатлари камайиши натижасида бўшаб қоладиган маблағларни банк депозитларига жалб қилиш ҳисобидан иқтисодиётнинг реал секторига йўналтириладиган кредитлар ҳажми ўсмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 16 июндаги 175-сонли Қарорига мувофиқ, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг инвестиция лойиҳаларидаги иштирокини рағбатлантириш йўли билан уларга қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон банклар ассоциацияси ҳузурида Инвестиция лойиҳалари бўйича лойиҳа ҳужжатларини тайёрлашни молиялаштириш жамғармаси ташкил қилинди.

Жамғарманинг асосий вазифалари:

❶ иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишларида лойиҳа ғояларини танлов бўйича танлаш ва уларнинг лойиҳа ҳужжатларини ишлаб чиқишни молиялаштириш;

❷ республика кредит ташкилотлари томонидан инвестиция лойиҳалари молиялаштирилишини ташкил этишга қўмаклашиш.

4.4. Туристик экскурсия, меҳмонхона хизматлари ва маиший-коммунал хизматларнинг ривожланиш ҳолати

Ўзбекистон Республикасининг „Туризм тўғрисида“ги қонунидаги айрим моддаларда туристик хизматлар билан боғлиқ тушунчаларнинг таърифи берилган. Жумладан, қонуннинг 3-моддасида туристик хизматлар тушунчаси қуйидагича таърифланади: „Туристик хизматлар — туристик фаолият субъектларининг жойлаштириш, овқатлантириш, транспорт, ахборот-реклама хизматлари кўрсатиш борасидаги, шунингдек, туристларнинг эҳтиёжларини қондиришга қаратилган бошқа хизматлар“дир.

Туристик маҳсулотлар — туристик хизматлар (бронлаштириш, ташиш, жойлаштириш, овқатлантириш, ўйинлар), туристик ишлар (фото хизмати, суғурта, ахборот, молия, банк хизмати), туристик товарлар (эсдалик совғалар, хилма-хил туристик товарлар, истеъмол товарлари — парфюмерия, тамаки, спиртли ичимликлар, маиший техника, кийим-кечак)дан иборат.

Туристик хизматлар — турист ва экскурсант эҳтиёжларини қондириш ва таъминлашга қаратилган, хизмат соҳасидаги бир мақсадга йўналтирилган ҳаракатлар тўплами бўлиб, улар туризм мақсадларига, характериға ва туристик хизматнинг қандай йўналтирилганиға жавоб бериши ҳамда умуминсоний тамойилларға қарши бўлмаслиги керак. Давлат стандарти таърифиға кўра, туристик хизматлар — сайёҳларнинг эҳтиёжларини қондириш фаолияти билан шуғулланувчи туризм ташкилотларининг фаолияти маҳсулидир.

Умуман, хизматлар — бу кўзға кўринмас товарнинг ўзига хос туридир. Хизмат бевосита истеъмол жараёнида юзаға келади ва алоҳида ҳолда бўлмайди. Бу хизматнинг товар билан асосий фарқидир. Бундан ташқари, товар истеъмолчига олиб келиб берилади, туристик хизматда эса истеъмолчи бевосита хизмат пайдо бўладиган ерга олиб борилади. Шунинг учун ҳам туристик хизматларни ишлаб чиқариш ва сотиш моддий товарларни сотишға алоқадор бўлган қонунлар асосида эмас, балки бошқа қонунлар мажмуи билан бошқарилади.

Туризм хизматида экспорт тушунчаси ва қонун-қоидаси бошқачароқдир. Баъзи манбаларда кўрсатилишича — анъанавий вариантға кўра, туристлар гуруҳи бошлиғининг хорижий давлатлардаги хизматлари ва хорижий давлатда ишлаш учун юборилган автобус ҳайдовчисининг хизматлари туристик хизматларнинг экспортиға тааллуқлидир. Мисол учун, Грузиянинг „Туризм тўғрисида“ги қонунига кўра, мамлакат ичидаги хизматлар туризм импорти, ташқарисидаги хизматлар эса туризм экспортиға тааллуқлидир. Россия ва Ўзбекистон ҳудудидаги маҳаллий туристик корхоналар томонидан хорижий туристларға кўрсатилган хизматлар экспортға алоқадордир ва бунинг учун фирмалар баъзи имтиёзлардан фойдаланади.

Туристик хизмат таркибига хизматларни буюртма қилиш, ташиш, жойлаштириш ва бошқа барча расмийлаштириш ишлари, ташиб беришнинг барча турлари, трансфер, овқатлантириш, экскурсия ва аттракционлар, тиббий кўрик ва суғурта, таржимон хизматлари, учрашув ва бошқалар билан таъминлаш киради. Хизматлар таркибига яна гуруҳ бошлиғи хизмати билан гид — таржимоннинг хизмати ҳам киритилиши мумкин.

Туристик хизматларнинг 2010 йилдаги ўсиш суръати 112,7 фоизни, кўрсатилган хизматлар ҳажми эса 46,8 миллиард сўмни ташкил этди. Таҳлил этилаётган даврда туристлар оқими 937,1 минг кишини ёки режаға нисбатан 100,4 фоизни ташкил этди. „Шаҳристон“ меҳмонхонасига ташриф буюрган туристлар сони 266 кишини ташкил этди. „Ўзбектуризм“ Миллий компанияси инвентари махсус меҳмонхона жиҳозларини ва туристларға хизмат кўрсатишни яхшилаш мақсадида 15 дона транспорт воситаси сотиб олди, 2010 йилға эса 20 та транспорт воситаси олиш режалаштирилган эди.

2011 йил туристик хизматлар 127,3 фоизға ўсди ва бу 64,1 миллиард сўмни ташкил қилди. Туристик хизматларнинг ўсиши туристларнинг оқими ҳисобидан таъминланмоқда ва ушбу соҳада 2011 йил 1 миллион кишиға хизмат кўрсатилди. „Бухоро“ (Бухоро ш.) янги меҳмонхонасида туристларға хизмат кўрсатиш самарадорлиги ошди ва унинг ўсиш даражаси қарийб 2 баробар кўпайди.

Ҳар бир турнинг хизматлар доираси турлича бўлиб, дастур билан белгиланади ва ҳар бир хизматнинг ўз ичига кирувчи яна бошқа жуда кўп элементлари бўлади.

Агар туризмни кўриб чиқадиган бўлсак, умумий тамойилларга кўра, ҳар бир туристик пакетда энг камида иккита хизмат тури бўлади, булар: ташиш ва жойлаштириш хизматлари пакетиدير. Булар асосий туристик хизматлар дейилади. Мутахассисларнинг фикрига қараганда, қўшимча туристик хизматлар ҳам бўлиб, уларнинг сони 400 дан ортиқдир. Юқорида айтиб ўтилган иккита (асосий) хизмат туридан ташқари қолган барча хизматлар қўшимча туристик хизматлардир. Ҳатто, овқатлантириш ва экскурсия хизматлари ҳам. Туристнинг хоҳишига кўра, ташкилотчи томонидан хизматлар кенгайтирилиши мумкин ёки бу нарса ташкилотчилар томонидан туристнинг танловига кўра белгиланади. Иккинчиси маъқулроқ, чунки, умумий нархлар рақобатнинг тамойил ва қадриятларига кўра, минимал даражага тушмоқда. Бу эса, авваламбор, хизматлар пакетининг ҳам минималлашишига олиб келмоқда. Шу аснода ҳар қандай миллатга мансуб турист ҳам, аввало, нархларга эътибор беришини ҳисобга олиш зарур.

Меҳмонхоналарда хизмат кўрсатиш ҳажми 2010 йилда 87,4 миллиард сўмни ёки 2009 йилга нисбатан ўсиш даражаси 109,0 фоизни ташкил этди. 2011 йилда эса режа бўйича 114 фоиз белгиланган бўлса, амалда 106,5 фоиз кўрсаткичга эришган.

Коммунал хизматлар ҳажми ресурсларни тежаш технологияларини татбиқ этган ҳолда ҳам пасайиш кузатилмоқда, шунингдек, уй-жойларни таъмирлаш бозорида ҳам рақобат муҳити паст даражада. Хусусий хонадон ва уйларда таъмир ва коммунал хизматларни кўрсатиш бўйича кичик корхоналар тармоғи ҳам етарли даражада ривожланмаяпти.

4.4.1- жадвал

2007—2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича туристик экскурсион хизматларнинг ривожланиш ҳолати (солиштирма нархларда)

Ўтган йилга нисбатан, фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажмининг ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да
	Ўзбекистон Республикаси	119,3	122,3	121,3	126,3	123,4	130,4	127,5	110,6	117,7	127,3
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	109,1	129,3	110,5	167,1	111,3	126,7	113,5	125	105,3	205,6
2.	Андижон вилояти	115,6	483,6	118	138,1	119,5	128,8	120	132	116,5	105,3
3.	Бухоро вилояти	119	118,7	120	127,2	120,2	101,2	128	105	108,0	103,2
4.	Жиззах вилояти	118	218,2	118,5	177,4	120	106,2	122	125	104,0	71,3
5.	Қашқадарё вилояти	118	123,4	119,5	126	124	116,3	130	130	112,0	112,3
6.	Навоий вилояти	122	170,5	123,5	139,1	124	130,7	125	107	105,0	109,0
7.	Наманган вилояти	115	117,7	118	0	122	127,6	125	115	103,0	119,2
8.	Самарқанд вилояти	118	128	122	158,4	125	141,8	129	103	112,0	112,0
9.	Сурхондарё вилояти	116	226,6	116,5	125	118	175,2	120	115	112,0	105,6
10.	Сирдарё вилояти	110	18,3	120	0	130,5	113,1	135	2,6		
11.	Тошкент вилояти	120	127	122	177,4	123,5	191	125	140	108,0	122,3
12.	Фарғона вилояти	118	118,1	119,5	113,2	122	123	123	103	105,0	105,3
13.	Хоразм вилояти	115	126,2	120	200	121,1	105,1	130	105	105,4	112,4
14.	Тошкент шаҳри	121	124,4	122	118,3	123,5	135,3	128	115	120,5	136,7

Маиший-коммунал хизматларнинг ўсиши 101,5 фоизни ташкил этди. 2010 йил якунига кўра, 4083 та маҳаллий қозон ўрнатилди, уларнинг 2730 таси газ, 1353 таси табиий газ ва шунга ўхшаш ёқилғи турлари билан ишлайди.

Қабул қилинган дастурни амалга оширишда мавжуд имкониятлардан фойдаланиш ўз самарасини берди, шунингдек, бозор тузилмаси ҳам ўз таъсирини ўтказди. 2010 йилда 562 та тикувчилик ательеси ва устахона, шунингдек, қишлоқ жойларда 417 та (режа бўйича 366 ва 264) цех ташкил этилди; 442 та оёқ кийимларини таъмирлаш устахонаси, қишлоқ жойларда эса 367 та (режа бўйича 386 ва 323) устахона ташкил этилди; 257 та фотосалон, қишлоқ жойларда эса 182 та (режа бўйича 211 ва 151) ташкил этилди. 2011 йилда эса ўтган йилга нисбатан пасайиш кузатилган ва бу кўрсаткич 99,9 фоизни ташкил этган.

Хизмат кўрсатиш соҳасидаги муаммоларни келтириб ўтиш ўринлидир.

4.4.2- жадвал

2007—2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича меҳмонхона хизматларининг ривожланиш ҳолати (солиштирма нархларда)

Ўтган йилга нисбатан, фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажмининг ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да
	Ўзбекистон Республикаси	120	133,5	122,5	122,5	125,3	112,3	130	118	114,0	106,5
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	109,5	210,4	111	113,7	114,8	113,7	120	103	104,5	106,8
2.	Андижон вилояти	116,2	119,9	119,5	123,6	122	126,8	125	120	116,0	105,0
3.	Бухоро вилояти	119,2	142,8	120,1	125,3	124,2	102,7	130	106	106,5	112,6
4.	Жиззах вилояти	118,2	154,2	118,5	132,7	120,5	126,7	122	122,1	108,0	122,0
5.	Қашқадарё вилояти	118	121,2	119,8	120,5	124	100,6	130	120	110,0	112,0
6.	Навоий вилояти	122	138,4	123,5	121,2	124	125,4	125	116	117,0	115,9
7.	Наманган вилояти	115,5	149,5	118,5	220	122,2	165,7	125	130	116,0	126,0
8.	Самарқанд вилояти	117,5	133,6	123,6	144	127	127,1	134	100	114,0	120,4
9.	Сурхондарё вилояти	116,5	113,5	117,5	104,8	118	110,8	122,5	130	113,0	121,6
10.	Сирдарё вилояти	111	104,9	120	124,1	128	128,3	135	65	112,0	109,6
11.	Тошкент вилояти	120	128,5	122	161,9	123,5	148,8	125	110	113,0	125,4
12.	Фарғона вилояти	118,5	137,9	120	116,2	122	146,6	126	114	116,0	112,5
13.	Хоразм вилояти	116	127,4	120,2	168	121,5	100	130	106	111,4	115,4
14.	Тошкент шаҳри	122	143,2	124,5	143,2	127,8	110	132,1	122	115,0	100,9

Албатта, мамлакатимиз ҳудудларида хизмат кўрсатиш бир хил кўринишга эга эмас. Қишлоқ жойлардаги аҳолига хизмат кўрсатишнинг ривожланиши орқада қолмоқда. Агарда 2010 йилда умумий хизмат кўрсатиш ҳажмида қишлоқ жойлардаги хизмат кўрсатишнинг

улуши 24 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йил якунларига кўра, ушбу кўрсаткич бир оз пасайди ва 23,7 фоизни ташкил этди.

Айрим минтақаларда банк хизматларининг таклифи талабга нисбатан пастлиги кузатилмоқда, жумладан, филиаллар тизимини ташкил этиш ва уларда хизмат кўрсатиш кечиктирилмоқда. Бундан ташқари, минтақаларда банк хизматларини жорий қилишда айрим ҳолларда кредит ташкилотларини қўшимча капитализация қилиш талаб этилмоқда.

4.4.3- жадвал

2007—2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича маиший-коммунал хизматларининг ривожланиш ҳолати (солиштирма нархларда)

Ўтган йилга нисбатан, фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажмининг ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011 йил	
		режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да	режа	амал-да
	Ўзбекистон Республикаси	115,8	111,1	118,7	110,4	122	103,1	125	103	100,5	99,9
	Шу жумладан:										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	117	112,5	118	108,1	122,1	108,7	123,4	111	102,3	103,8
2.	Андижон вилояти	114	119,6	117,5	111,2	123,8	106,5	125,9	100	100,0	94,9
3.	Бухоро вилояти	112,7	116	114,5	108,2	116,9	101,9	119,2	104	100,0	102,1
4.	Жиззах вилояти	118,6	109,1	119	102,4	119,2	100,1	119,5	106	106,0	104,0
5.	Қашқадарё вилояти	120,5	110,2	123,1	96,9	125	95,2	125,5	101	100,0	100,0
6.	Навоий вилояти	120	123,3	124,1	122,3	127,2	105,8	131,4	102,5	100,6	105,0
7.	Наманган вилояти	117	100,9	119,1	97,2	127,2	111	136,5	104,5	100,6	99,3
8.	Самарқанд вилояти	109	112,2	110,6	102,6	112	103	113	107	100,0	100,4
9.	Сурхондарё вилояти	128	116,3	130,1	103,6	134	102,8	135	100	100,0	109,1
10.	Сирдарё вилояти	120,7	147,9	120,8	108,2	123	115,2	123,5	104	100,0	110,9
11.	Тошкент вилояти	117	108,5	118	121,2	120	109	120,2	102,8	100,0	96,6
12.	Фарғона вилояти	127	112,7	128,5	124,2	130	101,9	132,5	109	102,0	94,3
13.	Хоразм вилояти	111	102,9	117	114,7	118	106,7	122	110	100,0	100,5
14.	Тошкент шаҳри	102	102,6	105	107	106,5	95,1	108,5	97	100,0	98,3

Натижада қишлоқ аҳолисига молия хизматларини кўрсатишнинг улуши 14,6 фоиздан юқорига кўтарилмаяпти. Айрим аҳоли ва тадбиркорлар гуруҳларининг банк маҳсулотлари ва хизматларига эга бўлиши, шунингдек, банк кредитларини жалб қилиши сезиларли даражада чекланган. Асосан, булар узоқ минтақалардаги қишлоқ аҳолиси, кичик бизнес ва кам таъминланган аҳоли қатламларидир.

Умумий овқатланиш ва савдо хизматлари қишлоқ жойларда 2702,2 миллиард сўмни ёки тегишли хизматларнинг умумий ҳажмига нисбатан 31,4 фоизни ташкил этмоқда.

Қишлоқ жойларда йўловчиларни ташиш бўйича автотранспорт хизматларининг улуши атиги 35,9 фоизни ташкил этди. Қишлоқ жойларда меҳмонхона хизматлари кўрсаткичи пастлиги кузатилмоқда ва 2,5 фоизни ташкил этмоқда. Бу эса қишлоқ жойларда туристик ва экскурсион хизматларнинг ривожланиши пастлигини кўрсатмоқда.

Бундай шароитда Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоят ҳокимликлари, Тошкент шаҳар ҳокимлиги, тегишли вазирликлар томонидан қуйидаги қўшимча чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

⇒ қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш соҳасини кенгайтириш имкониятларидан фойдаланган ҳолда, барча мавжуд ресурсларни жалб қилиш;

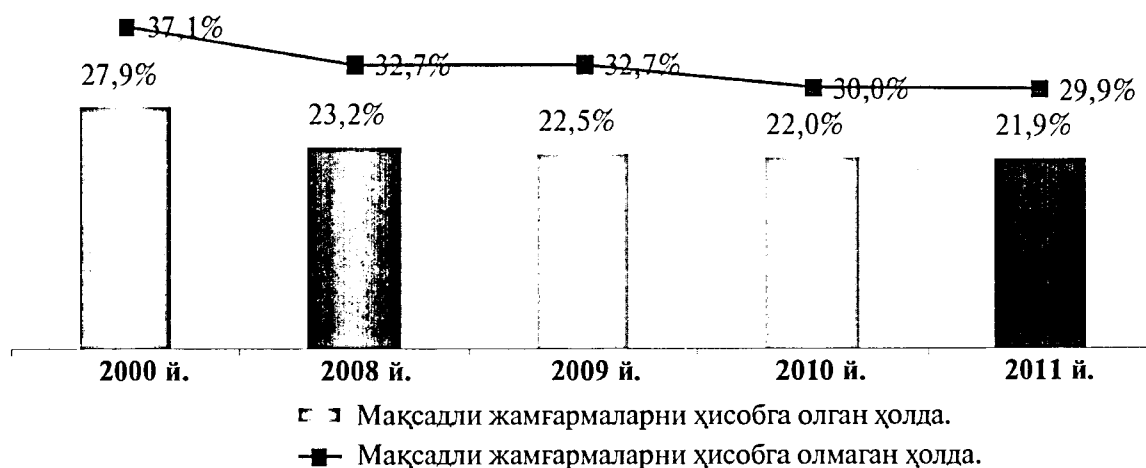
⇒ йўловчиларни ташиш бўйича аҳоли пунктларида маршрутлар таъминотини ошириш, шунингдек, узоқ қишлоқ аҳоли пунктлари ва қаттиқ қопламали йўлларни қамраб олган ҳолда маршрутлар тизимини кенгайтириш;

⇒ коммунал соҳада қўшимча кичик корхоналар тармоғини ташкил этиш, аҳолини иссиқ ва совуқ сув билан таъминлашни ва иссиқлик таъминотини модернизациялаш ва таъмирлаш бўйича бажариладиган ишларни тезлаштириш.

5-БОБ. ОҚИЛОНА ОЛИБ БОРИЛАЁТГАН СОЛИҚ СИЁСАТИ — ИҚТИСОДИЁТДАГИ ТАРКИБИЙ ЎЗГАРИШЛАР ВА ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ ИШОНЧЛИ ОМИЛИ

5.1. Солиқ юкини оптималлаштириш — солиқ сиёсатининг устувор йўналиши сифатида

Иқтисодий ислохотларнинг дастлабки йилларидан бошлаб мамлакатимизда мустақил солиқ сиёсати ишлаб чиқилди, унинг тактика ва стратегияси аниқланиб, изчил такомиллаштирилиб борилмоқда. Юртбошимиз томонидан миллий солиқ сиёсатининг устувор йўналишлари белгилаб берилдики, унинг асосий мақсади солиқ тўловчилар ва давлат бюджети манфаатлари ўртасида ўзаро уйғунликни таъминлашга қаратилган. Бундай уйғунликни таъминлашнинг энг муҳим воситаларидан бири солиқ юкини оптимал белгилаш ва шу тариқа давлат бюджетини керакли миқдорда молиявий ресурслар билан таъминлаш билан бирга, солиқ тўловчилар зиммасидаги солиқ мажбуриятлари уларнинг молиявий барқарорлигига салбий таъсир этмаслигига эришишдан иборат. Кейинги йиллардаги солиқ сиёсатининг асосий йўналишларида солиқ юкини мунтазам камайтириб бориш тенденцияси кузатилмоқда, ушбу ҳолат 2011 йилда ҳам кузатилди ва иқтисодиётга ижобий таъсир этди.

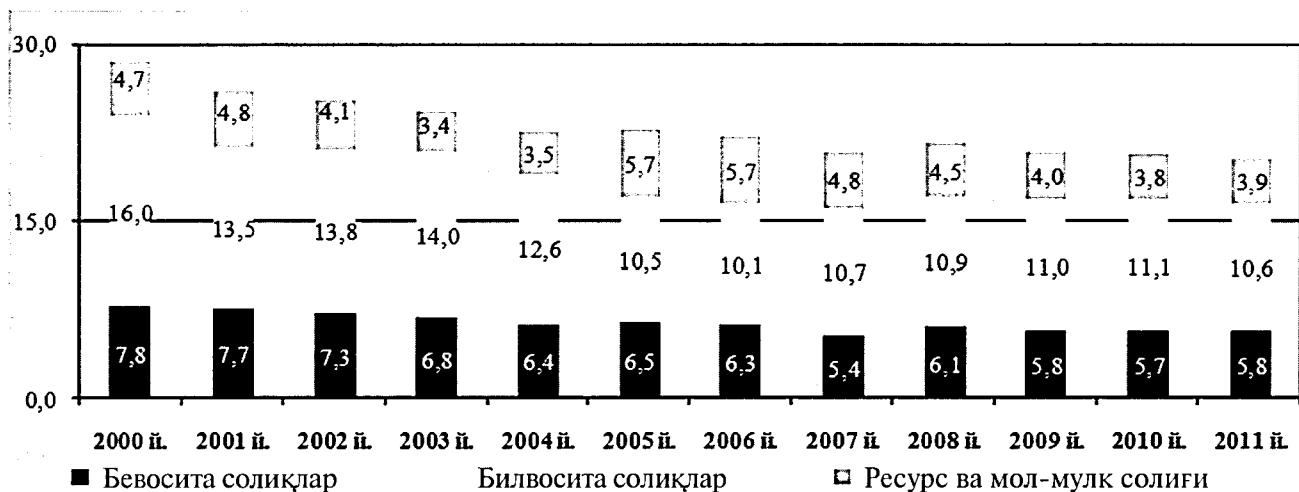
5.1.1-расм. ЯИМга нисбатан солиқ юкининг ўзгариш динамикаси.

Расмдаги маълумотлардан кўринадики, солиқ юки даражаси юртимизда изчиллик билан камайиб бормоқда. Агар ушбу кўрсаткич 2002 йилда ЯИМга нисбатан (мақсадли жамғармаларни ҳисобга олмаган ҳолда) 27,9 фоизни ташкил этган бўлса, 2008 йилга келиб тўрт пунктга (23,2 фоиз), 2011 йилда эса 6 пунктга камайди ва ЯИМга нисбатан 21,9 фоизни ташкил этди.

Солиқ юкини иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни эътиборга олган ҳолда камайтириб бориш ўз самарасини берди. Миллий бозорни маҳаллий товарлар (хизмат, иш)лар билан тўлдираётган, экспортга маҳсулот

...Изчиллик билан амалга оширилаётган, биринчи навбатда солиқ юкини камайтиришга қаратилган оқилона солиқ сиёсати иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларга, хўжалик юритувчи субъектларнинг ишбилармонлик фаоллиги ва молиявий барқарорлигини юксалтиришга хизмат қилмоқда.

Ислом Каримов

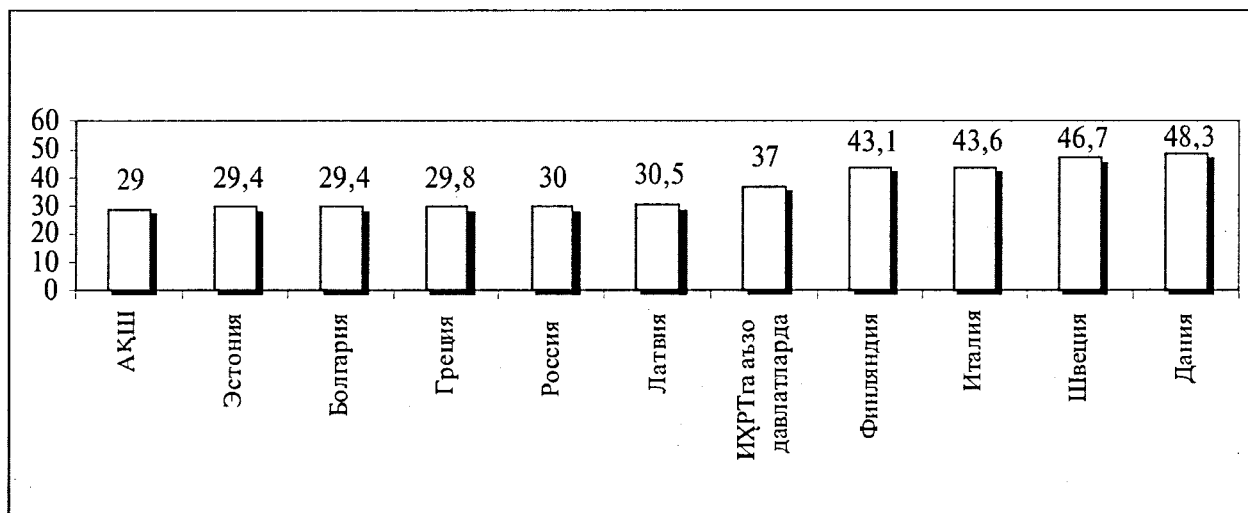

5.1.2-расм. Ўзбекистонда солиқ юкининг таркибий тузилиши (ЯИМга нисбатан, фоизда).

чиқараётган, ички ва ташқи инвестицияларни ишлаб чиқаришга жалб қилаётган, шунингдек, кичик бизнес субъектлари шаклидаги солиқ тўловчиларга солиқ имтиёзларининг кенгайтирилишига қарамасдан, ялпи ички маҳсулот ва давлат бюджетининг даромадлар ҳажмида йил сайин ўсиш таъминланмоқда. Солиқ юкининг камайиши нафақат умумий ҳажмда, шунингдек, унинг таркиби бўйича ҳам сезиларли равишда кўзга ташланмоқда.

Солиқ юки даражасининг солиқ турлари бўйича камайиш тенденциясини охириги ўн йил бўйича кўрадиган бўлсак, 2000 йилда бевосита солиқлар бўйича 7,8 фоиздан 2011 йилга келиб 5,8 фоизга, билвосита солиқларга нисбатан солиқ юки 16 фоиздан 10,6 фоизга, шунингдек, ресурс солиқлари бўйича ҳам 4,7 фоиздан 3,9 фоизгача камайган. Республика-мизда солиқ юкининг камайиши фақат айрим солиқ турлари бўйича солиқ ставкаларининг камайтирилиши, солиқ имтиёзларининг кенгайтирилиши эвазига эмас, балки ҳукуматимиз томонидан иқтисодиётда кенг қамровли таркибий ўзгартиришларни таъминлайдиган аниқ мақсадли давлат дастурларини изчиллик билан амалга ошириш ҳисобидан солиқ тушумларига нисбатан ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш даражаси ўртасидаги юқори фарқнинг вужудга келтирилиши билан изоҳланади.

Охириги уч йил давомида бюджет даромадлари ўртача 3 триллион сўмга кўпаяётган бўлса, ялпи ички маҳсулот реал ҳажмининг ўсиши ўртача 20 триллион сўмни ташкил этмоқда,

5.1.3-расм. Жаҳондаги айрим давлатларда ўртача солиқ юки даражаси (ЯИМ га нисбатан, фоизда)

яъни ўртада 6 баробардан ортиқ фарқ бўлиб, ялпи ички маҳсулотнинг ўсиши ҳисобидан қўшимча солиқ манбалари вужудга келмоқда. Пировардида солиқ юки вертикал хусусиятдан горизонтал йўналишга эга бўлди ҳамда унинг солиқ тўловчилар фаолиятига салбий таъсири камайиб борди. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ҳануз давом этаётган бир шароитда аксарият давлатларда солиқ юки даражаси ўртача даражадан юқориликча сақланиб қолмоқда.

5.1.3-расмдан кўринадик, аксарият ривожланган ҳамда ривожланаётган давлатларда солиқ юки даражаси 29—50 фоизни ташкил этаётганини кўриш мумкин. Хусусан, энг ривожланган давлатлар ҳисобланган АҚШ, Италия ҳамда Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ИХРТ)га аъзо аксарият Европа иттифоқи давлатларида солиқ юкининг даражаси республикамиздаги даражадан анча юқори. Ҳозирги кунда Италия, Греция, Исландия давлатларида бюджет тақчиллиги билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш йўли сифатида солиқ юкини оширишга оид таклифларнинг ушбу давлатларнинг парламентлари томонидан маъқуллангани жаҳон бозори конъюнктурасига жиддий таъсир этиши башорат қилинмоқда.

5.2. Кичик бизнес ривожланишини рағбатлантиришда солиқ тизимининг роли

Республикамизда кичик бизнес субъектлари фаолиятини ривожлантириш мақсадида турли хил молиявий воситалар орқали бу соҳани қўллаб-қувватлаш устувор йўналиш сифатида амал қилиб келмоқда. Кичик бизнес субъектлари фаолиятини рағбатлантиришда солиқ тизимидан фойдаланиш ўз самарасини бермоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 24 декабрдаги „Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилги асосий макро-иқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида“ги ПҚ-1449-сонли Қарорига мувофиқ, 2011 йилда иқтисодиётнинг барча тармоқларидаги корхоналар, микрофирма ва кичик корхо-

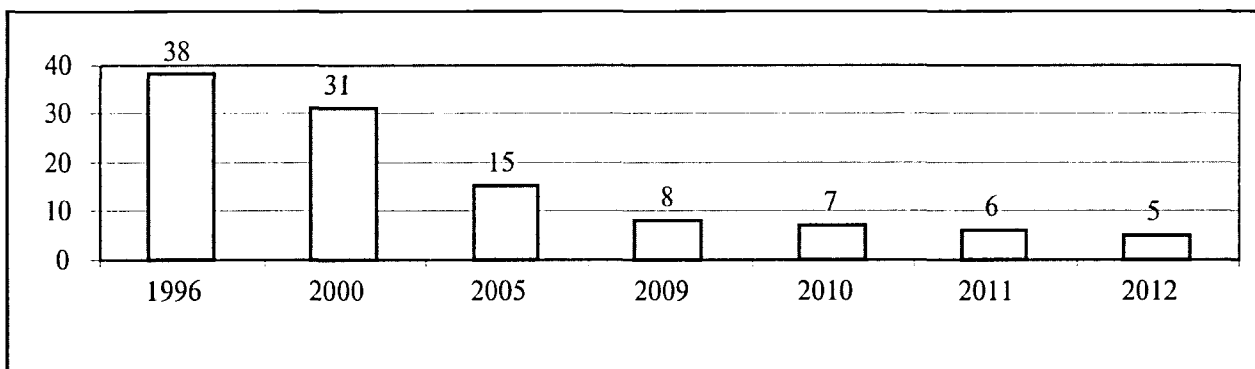
... 2011 йилда микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ставкасининг 7 фоиздан 6 фоизга камайтирилиши хўжалик юритувчи субъектлар инвестиция фаолиятининг кенгайишига хизмат қилди...

Ислом Каримов

налар учун ягона солиқ тўловининг амалдаги 7 фоизли ставкаси 1 фоизга камайтирилиб, 6 фоиз қилиб белгиланди. Бунинг натижасида кичик бизнес субъектлари ихтиёрига давлат бюджетига тўлаши лозим бўлган 80 миллиард 300 миллион сўмлик маблағ уларнинг молиявий имкониятларини кучайтириш учун қолдирилди, пировардида эса уларда ишлаб чиқариш ҳажми ўсган ҳолда, янги иш ўринларини яратишда ушбу субъектларнинг улуши ошиши таъминланди. 2012 йилда ҳам кичик бизнес субъектлари учун солиқ юки даражаси камайтирилди, яъни ягона солиқ тўлови ставкаси 6 фоиздан 5 фоизга туширилди.

Охирги йилларда кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси йил сайин камайиб бориши кузатилмоқда. 2012 йил учун белгиланган солиқ ставкаси 1996 йилга нисбатан 7,6 марта, 2000 йилга нисбатан 6 марта, 2005 йилга нисбатан эса 3 мартага қисқартирилган. 2012 йил Юртбошимиз томонидан „Мустаҳкам оила йили“ деб эълон қилиниши муносабати билан оилавий хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашда солиқ тизимининг роли янада оширилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 30 декабрдаги „Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида“ги ПҚ-1675-сонли Қарорига мувофиқ, хизмат кўрсатиш соҳасида, айниқса, сартарошлик ва бошқа шу каби майший хизматлар соҳасида фаолият кўрсатаётган якка тартибдаги тадбиркорлар учун қатъий белгиланган солиқ ставкалари ўртача 2 баробар камайтирилди.

Автомобиль транспортида юк ташишга оид хизматларни кўрсатувчи якка тартибдаги тадбиркорлар учун қатъий белгиланган солиқ ставкалари ҳудудлар бўйича унификация қилинди ва қатъий ягона солиқ ставкалари белгиланди. 2012 йил учун ишлаб чиқилган

5.2.1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси.

солиқ сиёсатида кичик бизнес субъектларига нисбатан солиқ имтиёзлари кенгайтирилди, айримларининг муддати узайтирилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Ўзбекистон Республикасида 2006—2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 2006 йил 17 апрелдаги ПҚ-325-сонли Қарори билан микрофирма ва кичик корхоналарга берилган солиқ имтиёзлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Маҳаллий ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқариш кенгайтирилишини рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги 2009 йил 25 октябрдаги ПҚ-1050-сонли Қарори билан берилган солиқ ва божхона имтиёзлари 2014 йилнинг 1 январига қадар узайтирилди.

Ўтган йиллар давомида малакатимизда солиқ юкини енгиллаштириш, солиққа тортиш тизимини соддалаштириш ва унификация қилиш бўйича кичик бизнес субъектларини қўллаб-қувватлаш мақсадида бир қатор қўшимча солиқ ва божхона имтиёзлари берилди. Жумладан, мамлакатимиздаги енгил ва озиқ-овқат саноатининг истеъмол товарлари ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналари, шунингдек, ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурида иштирок этаётган корхоналар учун кенг қўламли қўшимча солиқ ва божхона имтиёзлари берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги „Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги ПҚ-1047-сонли Қарори билан:

2009 йилнинг 1 июлидан бошлаб гўшт-сут маҳсулотини саноат қўламида қайта ишлаш ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш борасидаги фаолият фақат юридик шахс шаклида ташкил қилинган тадбиркорлик субъектлари томонидан амалга оширилиши; гўшт ва сутни қайта ишлайдиган корхоналарга ўз маҳсулотини автофургонларда аҳолига нақд пулга сотиш ҳуқуқи берилди, бунда нақд маблағлар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳар куни инкассация қилиниши шартлиги белгилаб қўйилди.

Мазкур Қарор билан 2012 йилнинг 1 январига қадар бўлган даврда асосий фаолият тури бўйича гўшт ва сутни қайта ишлашга ихтисослашаётган микрофирмалар ҳамда кичик корхоналарнинг ягона солиқ тўлов ставкасини 50 фоизга камайтириш, бўшайдиган маблағларни ишлаб чиқариш корхоналарини техникавий қайта жиҳозлаш ва модернизация қилишга, шу жумладан, янги лабораториялар барпо этиш ва мавжудларини жиҳозлашга, янги маҳсулот турлари ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга, шунингдек, хом ашё базасини ривожлантиришга мақсадли тарзда йўналтириш, гўшт ва сут етиштириш ҳамда уларни қайта ишлашда фойдаланиладиган, юртимизда ишлаб чиқарилмайдиган ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхатларга мувофиқ четдан олиб келинадиган технология ускуналари, уларнинг эҳтиёт қисмлари, ёрдамчи материаллар, таркибий қисм ва компонентларни божхона тўловлари (божхона расмийлаштируви йиғимларидан ташқари) тўлашдан озод қилиш каби солиқ ва божхона имтиёзлари берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 29 январдаги „Уй-жой фондини фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида реконструкция қилиш ва таъмирлаш бўйича пудрат ишларини кенгайтиришни рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги ПҚ-1051-сонли Қарорига асосан янгидан ташкил этилаётган таъмирлаш-қурилиш ташкилотлари 2014 йил 1 январгача:

— солиқларнинг барча турларини ва давлат мақсадли фондларига мажбурий ажратмаларни тўлашдан озод қилинди;

— Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхатлар бўйича Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириладиган қурилиш техникаси ва кичик механизациялаш воситалари учун божхона тўловлари тўлашдан (божхона расмийлаштируви йиғимлари бундан мустасно) озод қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 19 июндаги „Деворбоп материаллар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни рағбатлантириш ва сифатини яхшилаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги ПҚ-1134-сонли Қарорига асосан:

2009 йилнинг 1 июлидан бошлаб, 2012 йилнинг 1 январига қадар бўлган даврда махсус печлардан фойдаланган ҳолда замонавий энергия тежайдиган технологиялар асосида пишган ғишт ишлаб чиқарувчи корхоналар барча турдаги солиқлар, давлат мақсадли жамғармаларига ва мактаб таълими жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан озод қилинди.

2012 йилнинг 1 январидан бошлаб, фойдали қазилмаларни қазиб чиқарувчи ва ер қаъридан фойдалангани учун солиққа тортилувчи микрофирма ва кичик корхоналарга пишган ғишт ишлаб чиқарганида ер қаъридан фойдалангани учун солиқ тўлаш бўйича мажбуриятларни сақлаб қолган ҳолда, ягона солиқ тўловини тўлашга ўтиш ҳуқуқи бериладиган бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 30 мартдаги „Халқ бадий ҳунармандчилиги ва амалий санъатини ривожлантиришни янада қўллаб-қувватлаш тўғрисида“ги ПФ-4210-сонли Фармони билан Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Халқ бадий ҳунармандчилиги ва амалий санъатини ривожлантиришни рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ қабул қилинган 2008 йил 1 апрелдаги ПФ-3983-сонли Фармонида назарда тутилган, уй шароитида халқ бадий ҳунармандчилиги ва амалий санъати буюмларини ишлаб чиқариш бўйича якка тартибдаги меҳнат фаолияти билан банд бўлган шахслар томонидан қатъий белгиланган солиқни тўлаш юзасидан солиқ имтиёзининг амал қилиш муддати „Ҳунарманд“ уюшмаси аъзолари — якка тартибдаги тадбиркорлар учун 2012 йилнинг 1 апрелигача узайтирилди.

2011 йилда ҳам бу масалалар алоҳида аҳамият касб этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги 2011 йил 4 майда қабул қилинган ПФ-4296-сонли Фармони кичик бизнес субъектлари фаолиятининг давлат томонидан янада қўллаб-қувватланишининг муҳим ҳуқуқий асоси сифатида катта аҳамият касб этмоқда. Ушбу Фармонга мувофиқ, янги ташкил қилинган кичик тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолияти улар давлат рўйхатига олинган пайтдан бошлаб дастлабки уч йил мобайнида режали солиқ текширувидан ўтказилмайди. 2011 йилнинг 1 апрелидан то 2014 йилнинг 1 апрелигача бўлган даврда солиқларни ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлаб келаётган, шунингдек, ишлаб чиқариш суръатларининг барқарор ўсиши ва рентабеллигини таъминлаётган кичик тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини солиқ соҳасида текшириш тақиқлаб қўйилди. Кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиқ соҳасида текшириш муддатларини қонун ҳужжатларида уларни ўтказиш кўзда тутилган максимал муддатдан, яъни 30 календарь кунидан ортиқ муддатга узайтирилишига йўл қўйилмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги 2011 йил 24 августда қабул қилинган ПФ-43-54-

сонли Фармонига мувофиқ, 2011 йилнинг 1 октябридан бошлаб солиқлар, божхона божлари ва йиғимлари, шунингдек, бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддатларини бузгани сабабли пеня миқдори кечиктирилган ҳар бир кун учун пеняни ҳисоблаш тартиби сақланган ҳолда, унинг амалдаги миқдорига нисбатан учдан бир қисмга камайтирилди; юридик шахсларга текширувлар натижалари бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни, шунингдек, молиявий санкцияларни ундириш тўғрисида қарор қабул қилинган кундан бошлаб олти ой мобайнида тенг улушларда тўлаш ҳуқуқи белгиланди.

5.3. Давлат бюджетининг харажатлари ва унинг устувор йўналишлари

Давлат бюджети ялпи ички маҳсулот ва миллий даромаднинг тақсимланиш жараёнида давлатнинг жамиятдаги вазифаларини бажариши учун мақсадли равишда шакллантирилган марказлаштирилган пул фонди бўлиб ва мамлакатда яшовчи барча аҳолининг молиявий манфаатларини ўзида ифода этади.

5.3.1-жадвал

Мақсадли фондларсиз давлат бюджети харажатларининг таркиби

Кўрсаткичлар	2010 йил		2011 йил		2012 йил	
	миллиард сўм	фоизда	миллиард сўм	фоизда	миллиард сўм	фоизда
Давлат бюджети харажатлари, миллиард сўм	13733	100	16991	100	21571	100
Ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қуватлаш харажатлари	8 113	59,1	10112	59,5	12513	58
Иқтисодиёт харажатлари	1 573	11,5	1952	11,5	2372	11,0
Марказлашган инвестицияларни молиялаштириш	825	6,0	950	5,7	1059	4,9
Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш фондига ажратмалар					264	1,2
Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, суд органлари харажатлари	352	2,6	472	2,7	629	2,9
Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари	119	0,9	152	0,9	191	0,9
Вазирлар Маҳкамасининг захира жамғармаси	54	0,4	57	0,3	70	0,3
Бошқа харажатлар	2 692	19,6	3290	19,3	4471	20,7
Давлат бюджетининг режалаштирилган тақчиллиги	—616		—812		957	
ЯИМга нисбатан фоизда	—1,0 фоиз		—1,0 фоиз		1 фоиз	

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети харажатлари аҳоли турмуш фаровонлигини оширишда янада ижобий ўзгаришларни таъминлашга, бюджет соҳаси ходимлари иш ҳақи, пенсиялар, нафақалар, стипендиялар миқдорини изчил ошириб бориш каби ижтимоий

соҳадаги тадбирларни молиялаштириш билан бирга жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi шароитида мамлакатни барқарор иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим омили сифатида ички талабни рағбатлантиришга йўналтирилган чора-тадбирлар комплексини амалга оширишга қаратилмоқда.

5.3.1-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, давлат бюджети харажатлари таркибида ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари жами харажатларнинг 58—60 фоизини ташкил этмоқда. Иқтисодиёт харажатлари эса 2010 йилда 11,5 фоизни, 2012 йилда эса 11 фоизни ташкил этиши кўзда тутилган. Марказлаштирилган инвестицияларни бюджетдан молиялаштириш учун 2010 йилда 825 миллиард сўм, 2011 йилда 950 миллиард сўм, 2012 йилда эса 1059 миллиард сўм сарфланиши кўзда тутилган. Бу, ўз навбатида, ҳозирги кунда амалга оширилаётган иқтисодиётни модернизация қилиш ва янгилаш, инновацион технологияларни кенг жорий қилиш билан боғлиқ йирик ва стратегик аҳамиятга эга бўлган лойиҳаларни молиялаштиришда бюджет инвестицияларининг ҳам аҳамияти юқорилигидан далолат беради.

2012 йилги бюджет сиёсатида Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш фондига 264 миллиард сўм маблағ ажратилиши кўзда тутилган. Бу ҳам, ўз навбатида, таълим ва тиббиёт муассасаларини модернизация қилиш орқали таълим ва соғлиқни сақлаш бўйича хизматлар сифатини янада юксалтириш, пировардида аҳолининг интеллектуал салоҳияти ва турмуш фаровонлигини юксалтиришда давлат бюджети алоҳида аҳамиятга эга бўлаётганини тасдиқлайди.

5.3.2- жадвал

Давлат бюджетидан ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари таркиби

Кўрсаткичлар	2010 йил		2011 йил		2012 йил	
	миллиард сўм	фоизда	миллиард сўм	фоизда	миллиард сўм	фоизда
Давлат бюджети харажатлари, миллиард сўм	13733	100	16991	100	21571	100
Ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари, жами	8 113	59,1	10112	59,5	12513	58
таълим	4 635	33,8	5890	34,6	7223	33,4
соғлиқни сақлаш	1 704	12,4	2217	13,0	2820	13,0
маданият ва спорт	160	1,2	194	1,1	226	1,0
илм-фан	84	0,6	111	0,6	140	0,6
ижтимоий таъминот	59	0,4	74	0,4	93	0,4
оилаларга ижтимоий нафақалар	1 432	10,4	1582	9,3	1899	8,8

Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, суд органлари фаолияти учун харажатлар жами харажатлар таркибида 2010 йилда 2,6 фоизни ташкил этган бўлса, 2012 йилга келиб бу харажатлар 2,9 фоизни ташкил этиши кўзда тутилган. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти учун харажатлар кейинги йилларда жами бюджет харажатларининг 0,9 фоизини ташкил этиши кутилмоқда.

Юқоридаги жадвалда бюджет харажатлари бюджет сиёсатининг асосий йўналишларини ўзида ифода этиб, унда табиий равишда ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш масалалари устувор экани кузатилмоқда. Давлат бюджетининг ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари, асосан, таълим, соғлиқни сақлаш,

маданият ва спорт, илм-фан, ижтимоий таъминот ва ижтимоий нафақалардан ташкил топган. Буни қуйидаги жадвал маълумотлари мисолида кўришимиз мумкин.

Давлат бюджетининг ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари таркибидаги таълим харажатлари 2012 йилда жами бюджет харажатларининг 33,4 фоизини ташкил этиши кўзда тутилган. Ушбу харажатлар 2011 йилда 34,6 фоизни ташкил этди.

2011 йилда ҳам бюджет ташкилотларида иш ҳақи ва ижтимоий нафақаларнинг изчил равишда ошириб борилиши давом эттирилди. Жумладан, бюджет ташкилотлари ходимларининг иш ҳақи 1,25 баробар оширилиб, бунга қўшимча равишда 1,1 триллион сўм сарфланди.

5.3.3- жадвал

Давлат бюджетининг иқтисодиёт харажатлари таркиби

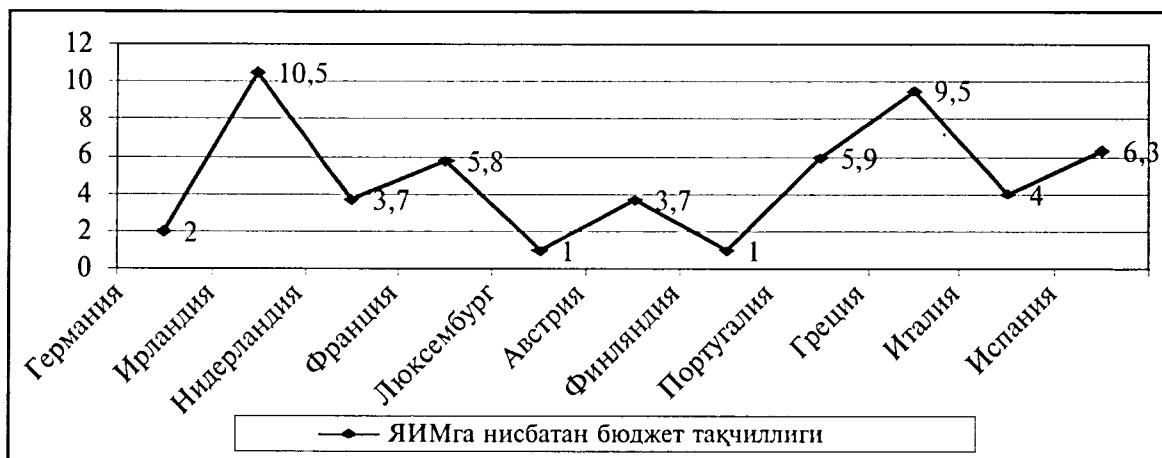
Кўрсаткичлар	2011 йил		2012 йил	
	миллиард сўм	фоизда	миллиард сўм	фоизда
Давлат бюджети харажатлари, миллиард сўм	16991,1	100	21571,7	100
Иқтисодиётга ажратилган харажатлар	1952,1	11,5	2372,0	11,0
Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги тасарруфидаги сув хўжалиги ташкилотлари томонидан истеъмол қилинадиган электр-энергияси тўловлари	648,8	3,8	766,9	3,5
Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш фондида мақсадли ажратмалар	184,5	1,1	210,0	0,9
Ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлаш учун мақсадли маблағлар	140,0	0,8	160,0	0,7
Бошқа харажатлар	978,8	5,7	1235,1	5,7

Давлат бюджетидан иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш учун харажатлар 2011 йилда 1952 миллиард сўм, 2012 йилда эса 2372 миллиард сўмни ташкил қилиши кўзда тутилган. Ушбу харажатлар таркибида Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги тасарруфидаги сув хўжалиги ташкилотлари томонидан истеъмол қилинадиган электр энергияси тўловлари 2012 йилда жами харажатларнинг 3,5 фоизини, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш фондида мақсадли ажратмалар 0,9 фоизни, ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлаш учун мақсадли маблағлар 0,7 фоизни, бошқа харажатлар 5,7 фоизни ташкил этиши кўзда тутилган. Умуман, давлат бюджетидан иқтисодиёт харажатлари, асосан, қишлоқ ва сув хўжалиги тармоғида фаолият юритувчи хўжалик субъектларини молиявий қўллаб-қувватлашга йўналтирилмоқда. Шу орқали аграр тармоқда фаолият юритувчи корхоналарни ва, хусусан, фермер хўжаликларининг барқарор фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш учун зарур шарт-шароитлар яратиб берилмоқда.

5.4. Бюджет тақчиллиги ва давлат қарзларини бошқариш самарадорлиги

Маълумки, 2008 йилда бошланган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози АҚШ ипотекали кредитлаш бозоридаги инқироздан юзага келган бўлса, инқирознинг иккинчи тўлқини, асосан, АҚШ ва Европа мамлакатлари давлатларининг молиявий фаолият

соҳасидаги инқироз билан бошланди. АҚШ ва Европа мамлакатлари ҳукуматларининг бир неча йиллар мобайнидаги қарз сиёсати ва кейинги йилларда кузатишган сурункали бюджет тақчиллиги молия тизимидаги таназзулнинг авж олишига ва охир-оқибатда ижтимоий ва иқтисодий муаммоларнинг кескинлашувига олиб келмоқда. Ушбу муаммоларнинг ҳозирги кунда янада кучайиши XX асрнинг энг буюк ва тарихий бирлашуви ҳисобланган Европа Иттифоқиға ҳам раҳна солмоқда.

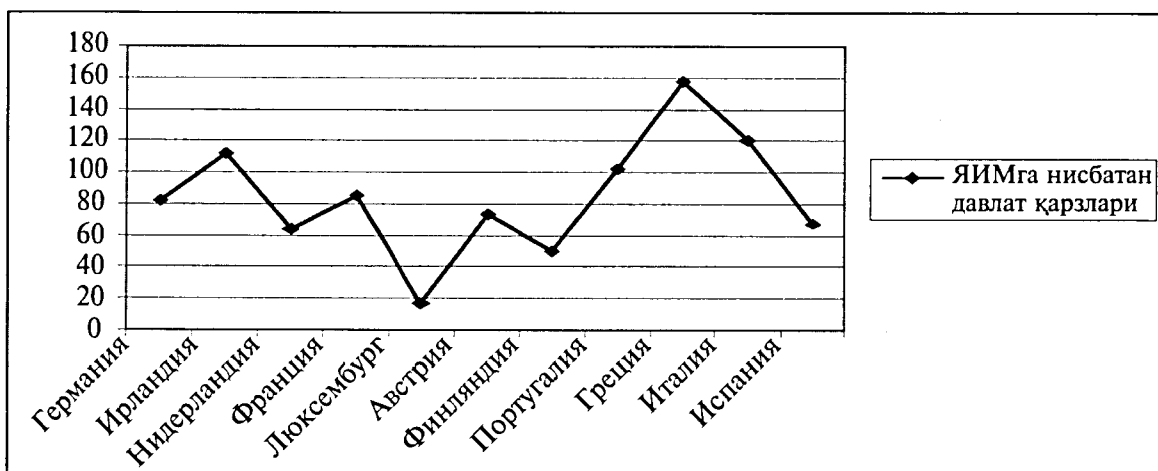

5.4.1-расм. Европа мамлакатларида бюджет тақчиллигининг ҳолати.

Расмдаги маълумотлардан кўриниб турибдики, бюджет тақчиллиги Ирландия (10,5 фоиз), Франция (5,8 фоиз), Португалия (5,9 фоиз), Греция (9,5 фоиз), Италия (4 фоиз), Испания (6,3 фоиз) ва бошқа қатор мамлакатларда асосий молиявий муаммолардан бирига айланиб улгурган. Бу, ўз навбатида, ташқи қарзларнинг ортиб боришига ва натижада ҳукуматнинг кредит қобилияти тушиб кетишига олиб келмоқда. Буни қуйидаги маълумотлар асосида кўриш мумкин.

Маълумотлардан кўриниб турибдики, Греция, Италия, Португалия мамлакатлари Европа Иттифоқи мамлакатлари орасида ташқи қарзларнинг ялпи ички маҳсулотга нисбатан ҳажми бўйича олдинги ўринларни эгалламоқда.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, республикамызда кузатилаётган макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсиш суръати шароитида давлат бюджетининг тақчиллик билан режалаштирилишига қарамасдан, биргина 2011 йилда ЯИМга нисбатан 0,4 фоиз профицит билан ижро этилаётгани нафақат иқтисодий соҳада, балки давлатнинг молиявий фаолияти соҳасида амалга оширилаётган изчил ислохотларнинг натижасидир.

5.4.2-расм. Европа мамлакатларида давлат қарзларининг ҳолати.

Хусусан, бунда иқтисодиётдаги солиқ юкини изчил камайтириб бориш сиёсати шароитида бюджет харажатларини манзилли ва мақсадли даражасини ошириш, жон бошига молиялаштириш тизимини жорий этиш, бюджет ижросининг газначилик тизимини жорий қилиш каби чора-тадбирларнинг аҳамияти каттадир.

Республикамызда чуқур таркибий ислохотлар, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва янгилаш, инновацион технологияларни кенг жорий этиш билан боғлиқ кенг қўламли ислохотлар олиб борилишига қарамасдан, давлат ташқи қарзларининг ЯИМга нисбатан ҳажми 17 фоиздан ортмайди. Бу ҳам амалга оширилаётган оқилона қарз сиёсатининг натижасидир.

5.5. Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг иқтисодий ислохотларни амалга оширишдаги роли

Мамлакатимизда иқтисодиётни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш бўйича кенг қўламли ислохотларни амалга оширишда биринчи навбатда ички имкониятлардан фойдаланишга ҳаракат қилинмоқда. Хусусан, иқтисодиётни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш бўйича амалга оширилаётган йирик ва стратегик инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда давлат бюджетининг ҳам аҳамияти юқори бўлмоқда.

Корхоналарни техник ва технологик янгилаш, модернизация қилиш ва янги ишлаб чиқариш объектларини қуриш, шу орқали янги иш ўринларини шакллантириш, мамлакат иқтисодиётининг барқарор ва динамик ривожланишини таъминлаш учун йўналтирилган инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилга инвестицион дастури ҳақида“ги ПҚ-1668-сонли Қарори қабул қилинган бўлиб, ушбу дастурда белгиланган капитал қўйилмаларни молиялаштириш манбалари таркибида давлат бюджети ва бюджетдан ташқари фондларнинг аҳамияти катта бўлмоқда. Буни 5.5.1-жадвал маълумотлари орқали кўришимиз мумкин.

Ушбу маълумотлардан кўриниб турибдики, 2010 йилги инвестицион дастурда белгиланган капитал қўйилмаларнинг умумий ҳажми 23679,7 миллиард сўмни ташкил қилиб, унинг 24,2 фоизи марказлаштирилган инвестицияларга тўғри келади. 5740,8 миллиард сўмлик марказлаштирилган инвестицияларнинг 1059,2 миллиард сўмлик қисми давлат бюджетидан молиялаштирилади.

5.5.1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида 2012 йилги инвестицион дастур капитал қўйилмаларнинг асосий параметрлари¹

№	Молиялаштириш манбаларининг номлари	2012 йилги прогноз, млрд сўм	Жамига нисбатан, фоизда
	Капитал қўйилмалар, жами	23679,7	100
	Марказлаштирилган инвестициялар	5740,8	24,2
1.	Давлат бюджети маблағлари	1059,2	4,4
2.	Сугориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш фонди	115,5	0,4
3.	Бюджетдан ташқари фондлар маблағлари	1431,7	6,0
4.	Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси (сўм эквивалентида)	1432,4	6,0
5.	Ҳукумат кафолатлари асосидаги хорижий инвестициялар (сўм эквивалентида)	1701,9	7,2
	Номарказлаштирилган инвестициялар	17938,8	75,8

¹ Қаранг: www.lex.uz

Президентимиз Ислом Каримов раҳбарлигида ишлаб чиқилган 2009—2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чоралар дастурининг самарали ижросини таъминлашда Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси алоҳида роль ўйнамоқда.

Жамғарманинг асосий вазифалари:

❖ давлат ва ҳўжалик юритувчи субъектлар, шу жумладан, тижорат банклари, хорижий жамғарма ва инвесторлар ҳамда бошқа манфаатдор тузилмаларнинг молиявий маблағларини жамлаш;

❖ иқтисодиётни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва модернизация қилиш борасида устувор вазифаларни амалга ошириш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган ғоят муҳим лойиҳаларни молиялаштириш;

❖ стратегик муҳим аҳамиятга эга бўлган корхоналар, аввало, иқтисодиётнинг базавий тармоқлари корхоналарини янгилаш ва техник жиҳатдан қайта қуроллантириш дастурларини кредитлаш;

❖ ёқилғи-энергетика комплекси, кимё саноати, машинасозлик ва рангли металлургия тармоқларини техникавий қайта қуроллантиришга ҳамда ишлаб чиқариш суръати ва ҳажмини оширишга йўналтирилган лойиҳалар молиялаштирилишини таъминлаш;

❖ мамлакатимизнинг турли минтақаларида ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқаришнинг истиқболли инфратузилмасини шакллантириш бўйича ижтимоий жиҳатдан аҳамиятга молик миллий давлат дастурлари ва лойиҳалари амалга оширилишини молиялаштириш;

❖ юртимизнинг халқаро коммуникациялар тармоғига интеграциялашуви учун шарт-шароитлар яратадиган, халқаро транспорт йўлаклари ва жаҳон бозорларига энг қисқа йўл билан чиқишини таъминлайдиган транспорт ҳамда телекоммуникациялар инфратузилмасини модернизация қилиш ва ривожлантиришни молиялаштириш;

❖ халқаро молия институтлари, Ўзбекистон ва хорижий мамлакатларнинг кредит муассасалари билан лойиҳаларнинг қўшма молиялаштирилишини ташкил этишни таъминлаш ҳисобланади.

Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг ташкил қилиниши реал секторнинг етакчи тармоқларини модернизация қилиш ва техник қайта қуроллантириш, самарали таркибий ислохотларни амалга ошириш ва инвестиция сиёсатини молиявий таъминлашнинг самарали манбалари шаклланишига олиб келди. Айниқса, ушбу жамғарма инқирозга қарши чоралар дастурида белгиланган чора-тадбирлар ижросини изчил таъминлашда алоҳида аҳамият касб этмоқда.

5.5.2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағларини жалб қилиш орқали амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларининг 2012 йилда йўналтириладиган ҳажми (миллион доллар)

№	Буюртмачилар ва лойиҳанинг номи	2012 йилда йўналтириладиган маблағларнинг ҳажми	Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағлари ҳисобидан	Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағларининг улуши, фоизда
	Жами	2 093,7	732,8	34,9
1.	Янги қурилиш	565,2	259,0	45,8
2.	Тезлаштирилган инвестиция лойиҳалари	1 528,5	473,8	30,9

2012 йилда жамғарма маблағлари ҳисобидан:

а) фаолият юритаётган корхоналар базасида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш бўйича инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш;

б) импорт ўрнини босадиган маҳсулот ва материаллар ишлаб чиқариш бўйича инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш;

в) қурилиш-таъмирлаш ишларини амалга ошириш ва объектларни ишга тушириш муддатини қисқартириш ҳисобидан тезлаштирилган инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш кўзда тутилган. Бунини 5.5.2-жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин.

Жамғарма маблағлари ҳисобидан 2012 йилда жами 732,8 миллион доллар ҳажмидаги лойиҳалар молиялаштирилиши кўзда тутилган бўлиб, жами молиялаштириш манбалари таркибида жамғарма маблағларининг улуши 34,9 фоизни ташкил этади.

Янги қурилиш лойиҳалари учун 259,0 миллион доллар маблағ ажратилиши кўзда тутилган ушбу йўналишдаги жами лойиҳаларни молиялаштириш манбаи таркибида жамғарманинг улуши 45,8 фоизни ташкил этади. Модернизация ва қайта таъмирлаш лойиҳалари учун эса 473,8 миллион доллар маблағ жалб қилиниши кўзда тутилган бўлиб, бу жами молиялаштириш манбалари таркибида 30,9 фоизни ташкил этади.

Юқоридаги маълумотлар асосида хулоса қилиш мумкинки, жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi шароитида республикаимизда кузатилаётган макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлашда, мамлакатимизда олиб борилаётган ижтимоий ислохотлар, аҳолининг турмуш фаровонлигини оширишда давлатнинг молиявий қўллаб-қувватлашнинг аҳамияти беқиёс бўлмоқда. Бу, ўз навбатида, давлат томонидан молиялаштириш тизимида амалга оширилаётган изчил ислохотларнинг амалдаги яхлит ижтимоий-иқтисодий ислохотлар билан уйғун равишда олиб борилаётганининг натижасидир.

6-БОБ. КОРХОНАЛАРНИ МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШ, ТЕХНИК ВА ТЕХНОЛОГИК ҚАЙТА ЖИҲОЗЛАШ ВА ЮКСАК ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА АСОСЛАНГАН ЯНГИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БОРАСИДА ЮРИТИЛГАН ФАОЛ ИНВЕСТИЦИЯ СИЁСАТИ

6.1. Мамлакатимиз тараққиётини янги босқичга кўтаришда инвестицияларнинг роли ва аҳамияти

Барчамизга маълумки, ўтган 2011 йилда фаолият кўрсатаётган корхоналарни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш ҳамда замонавий, юксак технологияларга асосланган янги ишлаб чиқаришни ташкил этишни тезлаштириш борасида Ўзбекистоннинг ўзига хос тараққиёт йўлини ўзида мужассам этган Ўзбек моделининг энг муҳим тамойилларидан бири бўлган давлатнинг бош ислохотчи экани ҳақидаги принципдан келиб чиқиб, давлат томонидан оқилона, фаол инвестиция сиёсати олиб борилди. Бунини ўзлаштирилган капитал қўйилмалар миқдоридан ҳам билиб олиш мумкин. Рақамларга эътибор қаратадиган бўлсак, 2011 йилда молиялаштиришнинг барча манбалари ҳисобидан қиймати 10 миллиард 800 миллион доллардан ортиқ капитал қўйилмалар ўзлаштирилди, бу 2010 йилга нисбатан 11,2 фоиз кўп демакдир¹. Иқтисодиётимизга киритилаётган инвестицияларнинг йилдан-йилга ўсиб боришида юртимиздаги мавжуд инвестицион шароит ва қулай инвестиция муҳити алоҳида аҳамият касб этаётганини таъкидлаш жоиз. Бунда, айниқса, қуйидаги асосий омилларни ҳам қайд этиш ўринлидир:

1. Сиёсий барқарорлик. Давлат томонидан барча ижтимоий-иқтисодий соҳаларда олиб борилаётган тизимли ислохотлар ва Ўзбекистонда истиқомат қилаётган 100 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари учун яратиб берилаётган тенг имкониятлар, ҳар бир шахс, ҳар қайси хўжалик юритувчи субъектга ўз имкониятларини тўлақонли намойиш этиши учун барча шароитларнинг мавжудлиги.

2. Миллий иқтисодиётнинг барқарор суръатларда ривожланиб бораётгани. Ўзбекистон ўз мустақиллигининг дастлабки йилларида бозор иқтисодиётига ўтишнинг дунёда „ўзбек модели“ сифатида тан олинган ўзига хос йўлини танлаб, уни изчил амалга ошириши натижасида МДҲ (Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги) ҳудудидаги кўпгина давлатлардан фарқли равишда ишлаб чиқариш ва аҳоли турмуш даражасининг кескин пасайиб, давлатнинг ички ва ташқи қарзлари ҳаддан зиёд ошиб кетишига йўл қўйилмасликка эришди. Ўзбекистон иқтисодиёти 1997—2003 йиллар давомида йилига 3,8—5,2 фоиз ўсиш суръатлари билан ривожланди. Қулай ишчан муҳит яратиш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга қаратилган иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш жараёнларининг натижаси сифатида мамлакатимиз иқтисодиёти 2004 йилдан эътиборан йилига 7—9 фоиз даражасидаги юқори ва барқарор ўсиш суръатларини намойиш қила бошлади². Айни пайтда жаҳонни ларзага солган, кўплаб мамлакатлар иқтисодиётига катта талафотлар етказиб, издан чиқарган глобал молиявий-иқтисодий инқироз жараёнларининг мураккаб ва оғир синовларидан ўтаётган мамлакатимизнинг ўзига хос тараққиёт йўли ислохотларни давом эттириш ва чуқурлаштириш орқали янада самарали ва мустаҳкам бўлиб бормоқда.

3. Географик ва геосиёсий жойлашуви. Ўзбекистон Марказий Осиёнинг чорраҳасида жойлашган бўлиб, самарали минтақавий ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиш, минтақавий ва

¹ *Ислом Каримов*. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012., 11-бет.

² Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990—2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2011. — 13-б.

трансмиллий лойиҳаларда иштирок этиш учун қулай транспорт коридорларига эга мамлакатдир¹.

4. Ривожланган инфратузилманинг мавжудлиги. Мамлакатимизда транспорт инфра-тузилмасининг муҳим таркибий қисми бўлмиш темир йўллар, автомобиль йўллари ҳамда ҳаво йўллари яхши ривожланган. Темир йўлларимизнинг узунлиги 6,5 минг километр, автомобиль йўлларимизнинг узунлиги 43,5 минг километрга тенг. Миллий авиакомпаниямиз томонидан мунтазам равишда дунёнинг 40 дан ортиқ шаҳарларига тўғридан-тўғри рейслар амалга оширилади, шунингдек, жаҳоннинг 24 та давлатида унинг 43 дан ортиқ ваколат-хонаси бор. Республикамизда йилига 48 миллиард киловатт соат электр энергияси ва 10 миллион килокалория иссиқлик энергияси ишлаб чиқарилади. Бу нафақат ички эҳтиёжимизни тўла таъминлаш, балки хорижга экспорт қилишимиз учун ҳам имкон яратади.

5. Қулай солиқ ва божхона сиёсати. Ўзбекистон иқтисодиётига киритилаётган хорижий инвестициялар учун инвесторларга қатор имтиёз ва преференциялар яратилган ва уларнинг кафолати қонун билан мустаҳкамлаб қўйилган. Хусусан, улар мулк солиғидан, тадбиркорлик фаолиятидан олинаётган даромад солиғидан ҳамда бир қатор божхона божларини тўлашдан озод этилган.

6. Юксак салоҳиятга эга ишчи кучининг мавжудлиги. Ўзбекистон юқори салоҳиятга эга бўлган мутахассис кадрларга эга бўлиб, юртимизда аҳоли саводхонлиги даражаси 100 фоизни ташкил этади. Мамлакатимизда ҳар тўрт кишидан бири олий ёки ўрта махсус маълумотга эгадир. Биргина таълим соҳасини оладиган бўлсак, мамлакатимизда ўз мазмун ва моҳиятига кўра ноёб бўлган „Кадрлар тайёрлаш миллий дастури“ муваффақиятли амалга оширилди. Ушбу дастур ўн икки йиллик яхлит мажбурий узлуксиз таълим тизимига ўтиш ҳамда таълим жараёнларининг сифатини тубдан ва тизимли равишда оширишга, кадрларнинг юксак даражадаги умумий ва касбий маданиятга эга бўлган янги авлодини тарбиялашга қаратилган махсус чора-тадбирларни амалга ошириш имконини берди. Аҳолининг турмуш шароитини ошириш, билим олиш имкониятларини кенгайтириш, саломатлигини мустаҳкамлаш, ишчи кучи сифатида ижтимоий-фойдали меҳнатда иштирок этиш салоҳиятини юксалтириш давлатимиз ижтимоий сиёсатининг устувор йўналишларидан ҳисобланади. Шу маънода, юртимизда аҳоли муҳофазасини таъминлашдаги биринчи ва асосий вазифа инсонни камол топтириш, унинг оила ва жамиятдаги ўрни ҳамда нуфузини кўтариш билан боғлиқ. Бинобарин, жамиятнинг инсонпарварлиги мамлакатимиз иқтисодий салоҳиятининг қанчалик юксаклиги билангина эмас, балки бу салоҳият ҳар бир кишининг фаровон яшаши ва ҳар томонлама ривожланиши учун йўналтирилгани билан ҳам баҳоланади.

Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётни диверсификация этиш, иқтисодиёт тармоқларининг рақобатбардошлигини ошириш ҳамда маҳаллий ишлаб чиқариш корхоналарининг экспортдаги ҳажмини кенгайтиришга қаратилган инвестиция фаолиятини тартибга солувчи 50 дан ортиқ ҳуқуқий-ҳужжат қабул қилинди, жумладан, „Концессиялар тўғрисида“ги, „Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида“ги, „Чет эл инвестициялари тўғрисида“ги, „Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида“ги 30.04.1998 йилдаги Қонуни; „Инвестиция фаолияти тўғрисида“ги, „Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида“ги қонунлар айти шу мақсадга хизмат қилмоқда.

Маълумки, жамият тараққиётида аҳолининг муҳтож қатламларини социал муҳофаза қилиш нафақат ижтимоий, айти вақтда сиёсий аҳамиятга эгадир.

Бу ҳақда сўз борганда, аввало, кейинги йилларда мамлакатимиз иқтисодиётини модернизация қилиш шароитида аҳоли даромадлари таркибида қатор ўзгаришлар содир бўлди:

биринчидан, даромад шакллари ўзгарди, яъни унинг анъанавий турлари (иш ҳақи, пенсия, нафақа, стипендия) қаторига мутлақо янгилари — тадбиркорлик фаолиятидан, мулкдан, кўчмас мулкдан, қимматли қоғозлардан, чет эл валютасидан келадиган даромадлар қўшилди;

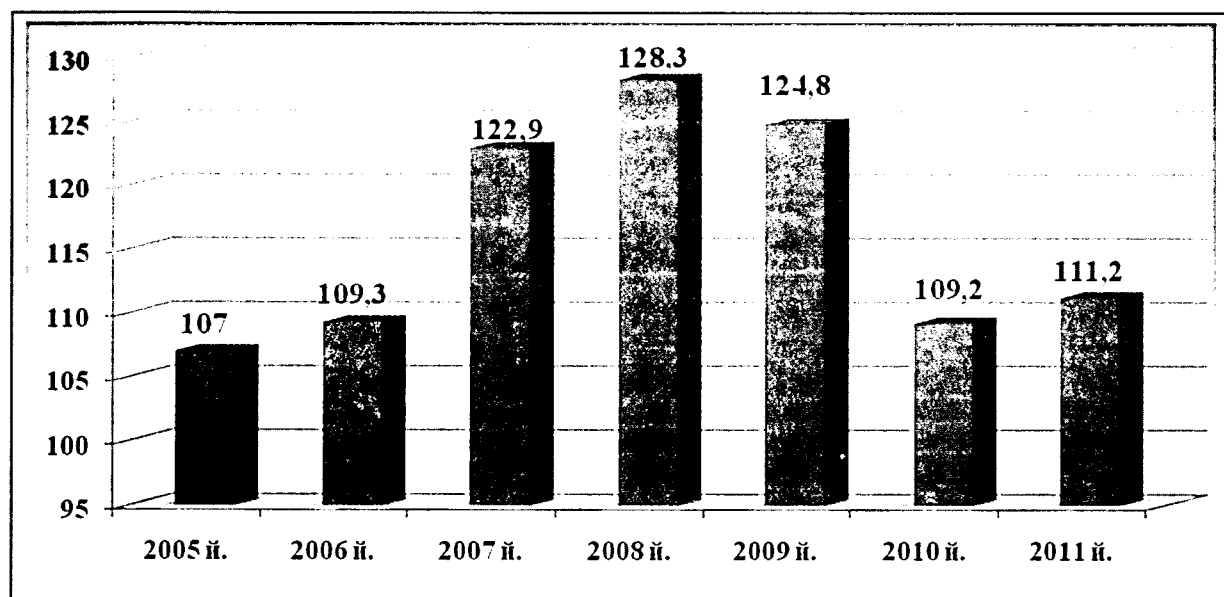
¹ Юлдашев Р.З. Инвестиционное обеспечение приватизированных предприятий в Узбекистане: управленческий аспект. Монография. Т.: Иқтисодиёт, 2009. — 93-с.

иккинчидан, даромадларнинг таркибий қисмлари миқдор ва сифат жиҳатидан ўзгарди, бу борада фуқаро ихтиёридаги ҳақиқий даромадлар, тўпланиш ва ажралиш коэффиценти, даромад танқислиги, тирикчилик минимуми, қашшоқлик даражаси, оила пул даромадларининг харид қобилияти каби тушунча ва категориялар пайдо бўлди;

учинчидан, даромадлардан фойдаланишнинг янги йўналишлари вужудга келди: мажбурий тўловлар ва бадаллар, чет эл валютаси, қимматли қоғозлар ва шахсий мулкни сотиб олиш учун харажатлар, тижорат банкларига қўйилмалар шулар жумласидандир.

Таъкидлаш жоизки, аҳоли даромадларининг даражаси қанчалик юқори бўлса, унинг зарурий эҳтиёжини қондириш, саломатлигини сақлаш, дам олишини ташкил этиш, маълумот олиши, бўш вақтини мазмунли тарзда ўтказиши бўйича имкониятлари шунчалик кўп бўлади.

Республикамиз иқтисодиётида инвестицияларнинг сўнгги олти йилдаги ўсиш суръатлари турлича бўлиб, бунда олдинги йиллардагига нисбатан ўсиш ва пасайиш тенденциялари кузатилмоқда (6.1.1-расм).

6.1.1-расм. 2005—2011 йилларда мамлакатимиз иқтисодиётига йўналтирилган инвестицияларнинг ўсиш суръатлари, фоизда.

Статистик таҳлилларни миллий валютамиз мисолида давом эттирадиган бўлсак, расмий маълумотларга кўра, 2011 йилнинг январь — декабрь ойларида 18291,3 миллиард сўмлик капитал қўйилмалар ўзлаштирилган. Инвестицияларнинг умумий ҳажмида марказлашган инвестициялар 17,5 фоизни (3198,7 миллиард сўм), инвестицияларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши эса 23,9 фоизни (6.1.2- расм) ташкил этгани ҳам мамлакатимизда инвестиция жараёнларининг жадал фаоллашиб бораётганини кўрсатади.

... 2011 йилда микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ставкасининг 7 фоиздан 6 фоизга камайтирилиши хўжалик юритувчи субъектлар инвестиция фаолиятининг кенгайишига хизмат қилди...

Ислом Каримов

Ҳозирги глобаллашув шароитида, бозор муносабатлари талабларидан келиб чиқиб, жаҳонда инвестициялар учун қатъий кескин кураш давом этмоқда. Ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш, мамлакатимиз иқтисодиётига бевосита хорижий инвестицияларнинг жалб қилинишини таъминлайдиган ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа шарт-шароитларни такомиллаштириш, хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, маблағларни энг устувор йўналишларда ҳамда рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ

6.1.2-расм. Инвестициянинг ўсиш суръати ва инвестиция ҳажмининг ЯИМдаги улуши.

йўналишларда мужассам қилиш республикада ўтказилаётган инвестиция сиёсатининг асосий тамойилларидир¹.

Бельгиялик олим Хилберн Бойснинг фикрига кўра „Катта иқтисодий, минерал хом ашё ва инсон салоҳиятига эга бўлган Ўзбекистон хорижий сармоядорларни, аввало, мамлакатдаги барқарор сиёсий вазият билан ўзига жалб этади. Ушбу мамлакатда татбиқ этилаётган барча янгиланишлар республикани янада ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ва гуллаб-яшнашига кафолат бўлади“².

Мамлакатимиз иқтисодиётига жалб этилаётган инвестициялар манбалари ва улардан фойдаланиш борасида ижобий сифат ўзгаришлари рўй бермоқда. Молиялаштириш манбалари таркибига тўхталадиган бўлсак (6.1.1- жадвал), 2011 йилда умумий инвестициялар ҳажмида давлат бюджети маблағлари 5,1 фоиз, чет эл инвестициялари 25,3 фоиз, корхоналар ва аҳоли маблағлари 49 фоизни ташкил этган.

Ўзбекистон жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi ҳукм сураётган бир шароитда ҳам улкан хорижий инвестициялар йўналтирилаётган мамлакатлар гуруҳидан жой олмоқда. Бунга, албатта, мамлакатимизда олиб борилаётган ва узоқ стратегик мақсадларни кўзлаган инвестиция дастурлари ҳамда қулай инвестиция муҳити яратилгани асосий омил бўлмоқда. Давлат инвестиция дастурлари доирасида жалб қилинган хорижий инвестициялар ҳажми 2011 йилда 2006 йилга қараганда қарийб тўрт баробарга кўпайган. 2011 йилда тўғридан-тўғри инвестициялар умумий хорижий инвестицияларнинг қарийб 78,8 фоизини ташкил этган. Бу, энг аввало, Президентимиз томонидан мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётни диверсификация этиш жараёнининг тўғри ва аниқ олиб борилаётгани натижасидир.

¹ Маҳмудов Н.М., Маджидов Ш.А. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2010. — 86-б.

² Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. / № 3/2011 й., 19-б.

2005—2011 йилларда инвестициялар таркибининг ўзгариши, фоизда

Молиялаштириш манбалари	2005 й.	2006 й.	2007 й.	2008 й.	2009 й.	2010 й.	2011 й.
Давлат бюджети	12,7	10,7	9,0	9,0	8,1	7,4	5,1
Чет эл инвестициялари	19,2	19,0	22,8	25,8	32,4	28,8	25,3
Корхоналар ва аҳоли маблағлари	60,3	60,0	59,0	53,9	46,9	47,3	49,0
Бошқа манбалар	7,8	10,3	9,2	11,3	12,6	16,5	20,6

Бугунги кунда мамлакатимизни, аввало, иқтисодиётимизни ислоҳ этиш, эркинлаштириш ва модернизация қилиш, унинг таркибий тузилишини диверсификация қилиш борасида амалга оширилаётган, ҳар томонлама асосли ва чуқур ўйланган сиёсат бизни инқирозлар ва бошқа таҳдидларнинг салбий таъсиридан ҳимоя қиладиган кучли тўсиқ, айтиш мумкинки, мустаҳкам ва ишончли ҳимоя воситасини яратди¹.

Иқтисодиётдаги таркибий ислохотларни янада чуқурлаштириш, корхоналарнинг инвестицион фаолиятини янада жонлантириш, хорижий инвестицияларни, аввало, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш ва улардан самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта қуроллантириш, янги иш ўринларини шакллантириш ва шу асосда миллий иқтисодиётимизни барқарор ва жадал ривожлантиришни таъминлаш мақсадида республика бюджетидан катта миқдорда маблағлар ажратилмоқда.

2011 йил учун қабул қилинган Ўзбекистоннинг инвестиция дастурида бюджет маблағлари ҳисобидан жами 950 миллиард сўмлик маблағ ажратилиши кўзда тутилган эди (6.1.2-жадвал), олиб борилган иқтисодий сиёсат натижасида, 2012 йил 1 январь ҳолатига кўра бюджетдан 1101,7 миллиард сўм маблағ ўзлаштирилди. Бу эса прогноз қилинган маблағдан 116 фоизга кўп демакдир. Бунга, албатта, бюджет даромадларининг ошгани ва молия-иқтисод соҳасининг тўғри, оқилона олиб борилгани мустаҳкам замин бўлди.

Инвестиция бозори инфратузилмасини шакллантиришда иқтисодий субъектларнинг инвестиция ва молиявий эҳтиёжларига хизмат кўрсатиш бўйича кенг имкониятларга эга бўлган тижорат банклари, банкдан ташқари молиявий ташкилотлар, инвестиция фондлари ва бошқа молиявий воситачилар муҳим роль ўйнайди. Шуларни эътиборга олиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 29 декабрда „Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилга мўлжалланган инвестицион дастури тўғрисида“ги 1455-сонли Қарори қабул қилинди. Бу қарор билан тасдиқланган дастур асосида капитал қўйилмаларни молиялаштириш манбалари таркибида тижорат банклари кредитларининг салмоғи ҳам юқори бўлаётганини олдинги бобларда кўриб ўтдик.

Иқтисодиётимизнинг реал секторига қарийб 2 миллиард 900 миллион доллар ҳажмида хорижий инвестициялар жалб қилинди, уларнинг 78,8 фоизи тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир.

Ислом Каримов

Республикада инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмлари жорий этилиши билан уларни молиялаштириш манбалари ҳажми йилдан-йилга ўзгармоқда. Сўнгги олти йилда инвестицияларни молиялаштириш манбаларида давлат бюджетининг салмоғи бошқа бозор иқтисодиётига хос бўлган молиялаштириш манбаларининг ошиши эвазига камайиб борган.

Ривожланган давлатларда инвестицияларни молиялаштиришда аҳоли қўйилмаларининг салмоғи анча юқори. Масалан, Японияда аҳоли қўйилмалари банк тизимининг умумий

¹ Ислом Каримов. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2009. — 31-б.

ресурсларида 70 фоизни ташкил этади. Аҳоли учун жамғармаларнинг юқори ликвидлиги, ишончлилиги таъминланади¹.

Бу ўринда эътиборингизни Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилдаги Инвестиция дастурига қаратамиз.

Юқоридаги 6.1.2- жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки, 2011 йилда ўзлаштирилган марказлашмаган инвестициялар умумий инвестицияларнинг 77,3 фоизини ташкил этган. Президентимиз маърузасида қайд этилганидек, 2011 йилда жами инвестицияларнинг (10 миллиард 800 миллион доллар) 73 фоиздан ортиғи мамлакатимизнинг ички манбалари ҳисобидан — корхоналар ва аҳоли маблағлари, инвестиция жараёнларида тобора фаол иштирок этаётган тижорат банклари кредитлари, шунингдек, давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармалар маблағлари ҳисобидан шакллантирилган.

Қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш билан боғлиқ ажратилган инвестициялар кўлами. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш, аҳолининг

6.1.2-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилдаги Инвестиция дастурида кўзда тутилган капитал қўйилмаларнинг асосий параметрлари²

№	Молиялаштириш манбаларининг номланиши	Ажратиладиган маблағлар, миллион сўм
	Жами капитал қўйилмалар, шундан:	20 721 845
1.	Марказлашган инвестициялар:	4 969 491
1.1.	Бюджет маблағлари	950 000
1.2.	Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси	105 000
1.3.	Бюджетдан ташқари фондлардан, жумладан, — Республика йўл жамғармаси — Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси — Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси	911 834 609800 139930 162104
1.4.	Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси (сўм эквивалентида)	1 353 527
1.5.	Давлат кафолати остидаги хорижий инвестициялар ва кредитлар (сўм эквивалентида), шундан: қишлоқ жойларда уй-жойлар қуриш (сўм эквивалентида)	1 376 130 171 750
2.	Марказлашмаган инвестициялар:	16 025 354
2.1.	Корхона маблағлари	7 536 261
2.2.	Тижорат банклари кредитлари ва бошқа қарз маблағлари, шу жумладан: АТБ „Қишлоқ қурилиш банки“нинг қишлоқ жойларда уй-жойлар қуриш учун имтиёзли кредитлари	2 069 185 196 289
2.3.	Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва кредитлар (сўм эквивалентида)	3 835 109
2.4.	Аҳоли маблағлари	2 584 800

¹ Стратегии модернизации и обеспечения долгосрочного устойчивого экономического роста. Форум экономистов Узбекистана. Т.: „SMI-ASIA“, 2011. 63-б.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 29 декабрда „Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилга мўлжалланган инвестицион дастури тўғрисида“ги 1455-сонли Қарори. 1-илова.

қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган ўсиб бораётган эҳтиёжини қондириш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи саноат корхоналари фаолиятини жонлантириш ва янги муҳими, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспортидан келаётган валюта маблағларини кўпайтириш мақсадида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, ирригация тизимларини ривожлантириш учун 2011 йилда бюджетдан 272,3 миллиард сўмлик маблағ сарфланди. Бунинг натижасида 103,5 километр узунликдаги ирригация қувурлари, секундига 13,6 куб метр сувни узатиб бериш қувватига эга бўлган насос станциялари, 11,7 километрли латок ариқлар, 2 та қудуқ, 15 та гидротехника иншооти, 0,6 километр узунликдаги қувурлар фойдаланишга топширилди. Натижада 102,6 минг гектар майдондаги ерни суғориш имконияти яхшиланди.

Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси ҳисобидан кўзда тутилган тадбирлар учун 2011 йилда 105 миллиард сўм, шундан 78,3 миллиард сўм қурилиш, лойиҳа-қидирув ва реконструкция қилишга; 20,0 миллиард сўм мелиоратив техникалар сотиб олишга; 6,7 миллиард сўм эса кредиторлик қарзларини тўлаш учун сарфланган. Агар амалга оширилган ишларнинг кўламини қайд этадиган бўлсак, ушбу жамғарма маблағларидан оқилона фойдаланиш натижасида 676,2 километрли коллекторлар қурилди ва реконструкция қилинди; 87,1 километрга тенг бўлган горизонтал ёпиқ дренажлар, шунингдек, 13 та мелиоратив насос станцияси, 191 та мелиоратив ва 282 та кузатув қувири, 17 та гидротехник иншоотлар қуриб битказилди ва фойдаланишга топширилди.

„Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилга мўлжалланган инвестиция дастури тўғрисида“ги Президент Қарорининг бажарилиши йўлида қишлоқ ва сув хўжалиги тизимини янада ривожлантириш учун тегишли вазирлик ва идоралар билан биргаликда 2011—2015 йилларда амалга оширилиши кўзда тутилган 27 та истиқболли лойиҳа бўйича 990 миллион АҚШ долларини молиялаш манбаи белгиланди. **ХХР ҳукумати, Жаҳон банки, Оснё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки ва Франция ҳукумати** ушбу лойиҳаларни молиялаш учун потенциал хорижий инвесторлар ҳисобланади.

Мазкур тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида 500 минг гектардан ортиқ суғориладиган ҳудуд сув билан таъминланиб, 100 минг гектардан ортиқ ернинг мелиоратив ҳолати яхшиланади. Алоҳида таъкидлаш жоизки, 2010 йилда Ўзбекистон 1976 йил 13 июнда имзоланган Халқаро қишлоқ хўжалигини ривожлантириш фонди (IFAD)ни ташкил этиш тўғрисидаги келишувга қўшилди, бу қишлоқ ва сув хўжалиги соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини молиялашнинг қўшимча манбаи ҳисобланади. Фонд ривожланаётган мамлакатларга қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш мақсадида имтиёзли шартларда молиявий ресурсларни беришга ихтисослашган. Хусусан, фонд 50 йилгача бўлган муддатга фақат бир фоиз миқдорида хизмат ҳақини тўлаш шarti билан фоизсиз қарзлар беради¹.

2011 йилда Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси ҳисобидан жами 162,1 миллиард сўм (6.1.3-жадвал), шундан капитал таъмирлаш ва реконструкция қилиш учун 75,2 миллиард сўм маблағ ажратилиши режалаштирилган эди. Амалга оширилган аниқ тадбирлар натижасида 2011 йилда: Фарғона вилоятида 540 ўқувчи ўрнига мўлжалланган битта академик лицей; Қорақалпоғистон

¹ Қосимов М. Дунё андозаси даражасида ривожланаётган агросаноат. / Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. № 3/2011 й., 23-б.

Марказлашган ва марказлашмаган маблағлар ҳисобидан амалга оширилган тадбирлар (2011 йил)

№	Молиялаштириш манбалари	Амалга оширилган йирик тадбирлар	Ўзлаштирилган маблағлар, миллиард сўм
1	Бюджет маблағлари	— сув хўжалиги тизими (ирригация ва мелиорация тадбирлари, янги сув хўжалиги иншоотлари қурилиши учун ва бошқа) ривожлантирилди — соғлиқни сақлаш тизими ислоҳотлари учун — таълим тизимини ривожлантириш учун — қишлоқ аҳолисини тоза ичимлик суви билан таъминлаш мақсадида — шаҳар типдаги посёлкалар, қишлоқ қурилиши учун бош режа ва архитектура лойиҳалари учун	272,3 282 31,4 41,5 2,5
2	Республика йўл жамғармаси	— замонавий йўللарни қуриш, мавжудларини қайта таъмирлаш учун	348,8
3	Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси	— сув хўжалиги иншоотларини қуриш, ирригация ва мелиорация тадбирлари учун	80,7
4	Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси	— таълим тизимини ривожлантириш, янги турдаги таълим муассасаларини қуриб битказиш, мавжудларини қайта реконструкция қилиш, шунингдек, таълим даргоҳларининг ўқув-лаборатория хоналарини жиҳозлаш учун	162,1
5	Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси	— ўрта махсус таълим мактаблари учун спорт мажмуаларини қуриш, мавжудларини қайта таъмирлаш, мусиқа ва санъат мактабларини ташкил этиш, улар учун замонавий бинолар барпо этиш	150,8
6	Хорижий инвестициялар, тижорат банклари кредитлари, Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғарамаси, корхоналарнинг хусусий маблағлари	Янги қурилишлар, модернизация ва реконструкция учун ўзлаштирилган жами маблағлар, миллион доллар	6016,97

Республикаси ва Жиззах вилоятида 1170 ўқувчи ўрнига эга бўлган 2 та касб-ҳунар коллежи; Андижон, Навоий ва Сирдарё вилоятларида 450 нафар талабага мўлжалланган талабалар турар жойлари; Наманган, Тошкент ва Хоразм вилоятлари касб-ҳунар коллежлари учун лабораториялар, шунингдек, 38165 ўқувчи учун мўлжалланган 118 та умумтаълим мактаби қурилиб, фойдаланишга топширилди.

Ишлаб чиқариш ва ижтимоий характерга эга бўлган объектларнинг фойдаланишга топширилиши. 2011 йилда молиялаштиришнинг турли манбалари ҳисобидан 14084 иш ўрнига эга бўлган жами 1006 та ишлаб чиқариш объекти фойдаланишга топширилди. Булар:

Тармоқлар ва соҳалар	Фойдаланишга топширилган объектлар сони	Яратилган ишчи ўрни, киши
Ёғочни қайта ишлайдиган соҳа	41	221
Енгил ва текстил саноати	235	6658
Машинасозлик саноати	17	409
Озиқ-овқат саноати	352	2550
Қурилиш моллари ишлаб чиқариш соҳаси	278	3234
Қишлоқ ва сув хўжалиги соҳаси	2	7
Фармацевтика саноати	4	137
Кимё саноати	11	139
Бошқа тармоқлар	66	729

Юртбошимизнинг „2010 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ мавзусидаги маърузасида таъкидланганидек, жами инвестицияларнинг 73 фоиздан ортиги мамлакатимизнинг ички манбалари ҳисобидан — корхоналар ва аҳоли маблағлари, инвестиция жараёнларида тобора фаол иштирок этаётган тижорат банклари кредитлари, шунингдек, давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармалар маблағлари ҳисобидан шакллантирилган.

Олиб борилган тизимли ишлар ва оқилона инвестиция сиёсати туфайли ўтган 2011 йилда ўнлаб замонавий корхоналар ишга туширилди. Хусусан, „Женерал Моторс Пауертрэйн Ўзбекистон“ қўшма корхонасида юқори технологиялар асосида автомобиль генератори ва компрессорлари ишлаб чиқариш бўйича қувватлар барпо этилди, энергияни тежайдиган лампалар ишлаб чиқариш бўйича учта лойиҳа амалга оширилди.

Шулар қаторида „Зенит электроникс“ қўшма корхонасида „Самсунг“ кир ювиш машиналари ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Айни пайтда маиший газ плиталари, кондиционерлар, электр чангютгичлар ва бир қанча бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

„Муборак газни қайта ишлаш заводи“ унитар шўъба корхонасида суюлтирилган газ ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш мақсадида пропан-бутан аралашмаси қурилмасининг биринчи навбатини, Самарқанд вилоятида „MAN“ юк ташиш машиналари ишлаб чиқариш бўйича янги мажмуанинг дилерлик марказини бунёд этиш ишлари якунига етказилди.

Навоий иссиқлик электр станциясида буғ-газ қурилмасини барпо этиш, Ўзбекистон — Хитой газ қувурининг учинчи йўналиши каби йирик лойиҳаларни амалга оширишда қурилиш-монтаж ишлари қизғин паллага кирди.

Навоий шаҳридаги эркин индустриал-иқтисодий зона муваффақиятли фаолият юрита бошлади, унинг ҳудудида янги ташкил этилган корхоналарда спидометрлар, автомобиллар учун ўтгазгичлар, компрессорлар, рақамли телевизион тюнерлар, энергияни тежайдиган лампалар, ёритиш ускуналари, диодли лампалар, модемлар, полиэтилен ва пропилен қувурлар, косметика воситалари ҳамда тиббиёт маҳсулотлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

Ўзбекистон миллий автомобиль магистралини қуриш ва реконструкция қилиш бўйича лойиҳалар доирасида 302,5 километр узунликдаги йўлга замонавий қоплама ётқизишиб, реконструкция қилинди. Тошкент ва Бухоро шаҳарлари аэропортларининг маҳаллий йўналишларида хизмат кўрсатадиган йўловчи терминаллари фойдаланишга топширилди.

Тошкент — Самарқанд йўналишида мазкур икки шаҳар ўртасидаги 344 километр масофани атиги 2 соатда босиб ўтадиган, юқори тезликда ҳаракат қиладиган „Талго-250“ йўловчи электр поездлари қатнови йўлга қўйилди.

Бу поездлардан фойдаланиш мақсадида темир йўл инфратузилмасини модернизация қилиш ва такомиллаштириш бўйича кенг кўламдаги ишлар амалга оширилди. Жумладан, 600 километр узунликдаги йўллар қайтадан тикланди, 68 километрдан иборат янги темир

йўллар ётқизилди, Тошкент ва Самарқанд шаҳарлари темир йўл вокзаллари реконструкция қилинди ва қайтадан жиҳозланди.

Ўтган йил мобайнида телекоммуникация тизимини ривожлантиришга қаратилган бир қатор лойиҳаларни амалга ошириш ишлари давом эттирилди. Хусусан, Жиззах — Булунгур йўналиши бўйлаб 73 километр узунликдаги оптик толали алоқа линияси ўтказилди, мобиль алоқа ва Интернет тармоғи қўлами тобора фаол кенгайиб бормоқда. Юртимизда аҳолига рақамли телевидение хизмати кўрсатиш ҳажми 38 фоизга етгани ҳам шу борадаги улкан ишларимизнинг амалий натижасидир.

2011 йилда логистика марказлари фаолияти жадаллашди. Хусусан, „Навоий халқаро интермодаль логистика маркази“ орқали 50 минг тонна юк ташилди. „Ангрен логистика маркази“ ёпиқ акциядорлик жамияти томонидан Қамчиқ довони орқали 4 миллион 200 минг тонна, яъни 2010 йилга нисбатан 1,3 баробар кўп юк ташилди¹.

Юқори қўшимча қийматга эга бўлган юксак технологиялар асосидаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришга қаратилган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда жаҳондаги энг йирик ва машҳур АҚШнинг „Женерал Моторс“, „Тексако“, Германиянинг „МАН“, „Даймлер Бенц“, „Клас“, Буюк Британиянинг „БАТ“, Испаниянинг „Максам“, Япониянинг „Исузу“, „Иточу“, Малайзиянинг „Петронас“, Кореянинг „Кореан Эйр“, „СНОС“, „LG“, Хитойнинг „СНРС“, Россиянинг „Лукойл“, „Газпром“ каби компаниялари, Осиё тараққиёт банки, Жаҳон банки, Ислон тараққиёт банки сингари йирик халқаро молия ташкилотлари, Жанубий Корея, Япония, Хитой ва бир қатор араб давлатларининг инвестиция банклари мамлакатимизнинг асосий ҳамкорлари бўлмоқда.

Амалга оширилган кенг қамровли ишлар натижаси ўлароқ, 2011 йилда ва ундан кейинги йилларда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, қайта ишлаш, уларнинг истеъмолчиларга талафотларсиз етиб боришини таъминлаш борасида хўжалик юритувчи субъектларга ташкилий-ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий тадбирлар, турли хилдаги имтиёз ва преференциялар тақдим этилди. Хусусан:

1. Навоий вилояти „Навоий“ эркин индустриал-иқтисодий зонасида 3 минг тонна сифимга эга бўлган, замонавий усулда газ муҳитини бошқариб борадиган (РГС) совитиш камералари ташкил этилди ва бунинг учун лойиҳа қиймати 8,3 миллиард сўмга тенг бўлган маблағ ўзлаштирилди. Лойиҳага асосан, „Марказсаноатэкспорт“ ДАТСК ва „Kefayat General Trading Co. LLC“ (БАА) компанияси маблағлари сарфланди.

2. Тошкент вилояти Паркент туманидаги „Паркент-Грейп“ МЧЖ негизида лойиҳа қиймати 377,5 миллион сўм бўлган, 500 тонна сифимга эга совитиш камераси барпо этилди. Ушбу лойиҳага „Ўзинтеримпекс“ ДАТСК, „Паркент-Грейп“ МЧЖ маблағлари сафарбар этилди. Натижада совитиш камераси бошқарилувчи электрон тизимга уланиб, энергия тежовчи замонавий ускуналар билан жиҳозланди, унда ҳўл мева-сабзавотларни $-5/+5^{\circ}\text{C}$ ҳароратда узоқ вақт (3—4 ой) мобайнида сақлаш имкони яратилди;

3. Қашқадарё вилояти Китоб туманида „Sevaz-Androniks“ МЧЖ қошида 1000 тонна сифимга эга бўлган совитиш камераси барпо этилди. Лойиҳа қиймати: 500 миллион сўм, лойиҳа иштирокчилари: „Ўзмарказимпекс“ ДАТСК, „Sevaz-Androniks“ МЧЖ. Совитиш камераси ҳўл мева-сабзавот ҳамда корхонада ишлаб чиқарилган мева шарбатлари ва консерванланган сабзавотларни $+4^{\circ}\text{C}$ ҳароратда 3—4 ой давомида сақлашга мўлжалланган.

Шунингдек, Тошкент шаҳар Сирғали тумани „Тошкент“ халқаро логистика маркази (ХЛМ) қошида 2 минг тонна

„Тошкент“ халқаро логистика марказининг (ХЛМ) истиқболдаги кўриниши.

¹ Ислон Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. // Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, № 14.

сифимга эга бўлган замонавий совитиш ва музлатиш камераларини ташкил этиш режалаштирилган. 2009 йилда бошлаб юборилган ва қиймати 12,8 миллион долларга тенг бўлган мазкур лойиҳани амалга ошириш давомида „Тошкент“ ХЛМ юкларни қабул қилиш, қайта ишлаш, сақлаш, божхона хизматларини амалга ошириш, жўнатиш ва шу билан бирга „эшикдан эшиккача“ принципи асосида юқори даражадаги логистика хизматларини кўрсатиш йўлга қўйилади. Лойиҳага кўра, $-20/0^{\circ}$ С ҳароратда сақлашга мўлжалланган 3 та музлатиш камераси, $-5/+5^{\circ}$ С ҳароратда сақлашга мўлжалланган 2 та совитиш камерасини қуриш белгиланган. Музлатиш камераларида ёғ, гўшт, сут маҳсулотлари, мева-сабзавот ва турли хилдаги озиқ-овқат маҳсулотларини сақлаш назарда тутилган.

Қишлоқ хўжалиги соҳасида эришилган ютуқ ва натижалар сарҳисобини давом эттирадиган бўлсак, 2011 йилда паррандачилик тармоғини ривожлантириш ва аҳолининг тухум ва парранда гўштига бўлган эҳтиёжини қондириш мақсадида мамлакатимизнинг 8 та ҳудудида (Қорақалпоғистон Республикаси, Андижон, Қашқадарё, Наманган, Сирдарё, Фарғона, Хоразм, Сурхондарё вилоятлари) Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестиция ва савдо вазирлиги ва ташқи савдо компаниялари томонидан жами қиймати 3 миллиард сўмга тенг бўлган **54,3 мингта парранда боқиш мумкин бўлган** 10 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилди.

Ўзбекистон иқтисодиётини модернизация қилишнинг ҳозирги босқичида инвестицион фаолиятни амалга ошириш механизмларини янада такомиллаштириш талаб этилмоқда. Инвестиция бозорини шакллантириш инвестиция ресурсларини тўплаш, жамғармаларни инвестицияларга айлантириш, улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш муаммоларини ҳал этишнинг зарурий шарти ҳисобланади¹.

6.2. Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлида амалга оширилаётган фаол инвестиция сиёсати ва ўзлаштирилаётган хорижий инвестициялар таҳлили

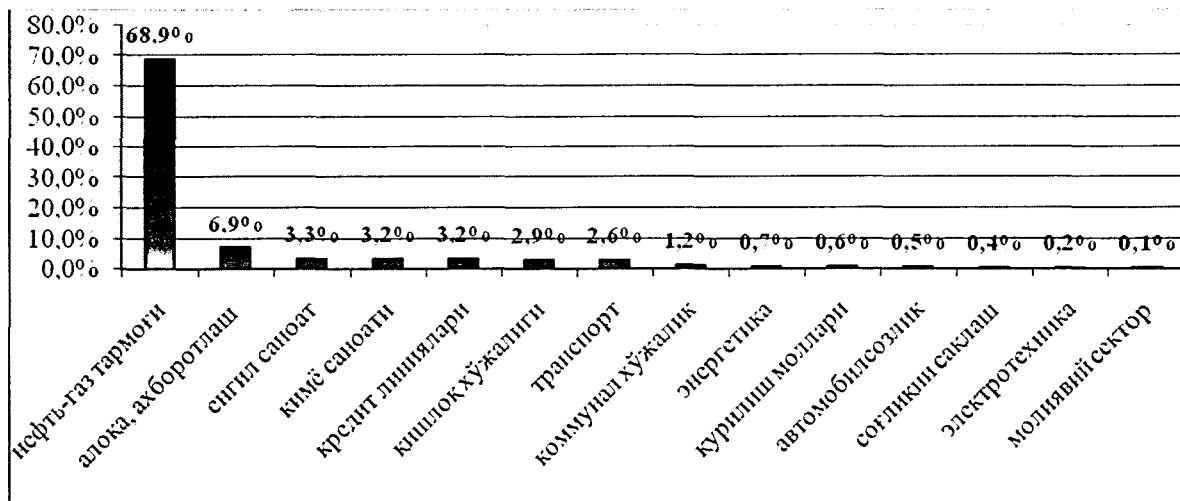
Президентимизнинг мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси ҳамда 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йил Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган маърузасида Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлаш мақсадида чет эл инвестицияларини жалб этишга стратегик устувор вазифа сифатида қаралиб, мазкур масала давлат иқтисодий сиёсатининг муҳим йўналиши этиб белгиланган.

Ҳукуматимиз томонидан қулай инвестиция сиёсатини олиб бориш мақсадида қуйидаги тамойилларга устувор аҳамият қаратилмоқда: ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш; республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри капитал қўйилмаларнинг кенг жалб қилинишини таъминловчи ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа шароитларни янада такомиллаштириш; юртимизга жаҳон даражасидаги технологияларни олиб кирувчи, миллий хўжаликнинг замонавий тузилмасини ташкил этишга кўмаклашувчи чет эл инвесторларига нисбатан қулай шароитлар яратиш сиёсатини изчил олиб бориш; энг муҳим устувор йўналишларга маблағларни йўналтириш². Бундан кўринадики, корхоналарни техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш, замон талабларига мос бўлган товар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва айниқса, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг кейинги тўлқинлари зарбасига ижтимоий-иқтисодий талафотларсиз бардош бериш, уларнинг салбий оқибатларини бартараф этиш билан боғлиқ масалаларни ҳал этишда комплекс ёндашувларга урғу берилмоқда. Юртбошимиз таъкидлаганидек, „... жаҳон захира валюталарининг беқарорлиги, молия-банк тизими кредит қобилиятининг кескин пасайиши ва инвестициявий фаолликнинг сусайиши билан боғлиқ мураккаб муаммолар кўплаб давлатлар иқтисодиётининг тикланиш ва ўсиш суръатларига таъсир кўрсатмоқда“³.

¹ Каримов Н. Инвестицион фаолиятни қимматли қоғозлар орқали молиялаштиришдаги муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари. Иқтисодиёт ва таълим. 2011 й., 5-сон.

² Собиров А. Ўзбекистон Республикасига хорижлик инвесторларни жалб қилиш шакллари. Иқтисодиёт ва таълим, 2011 й., 5-сон.

³ Ислон Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012 й., 4-бет.

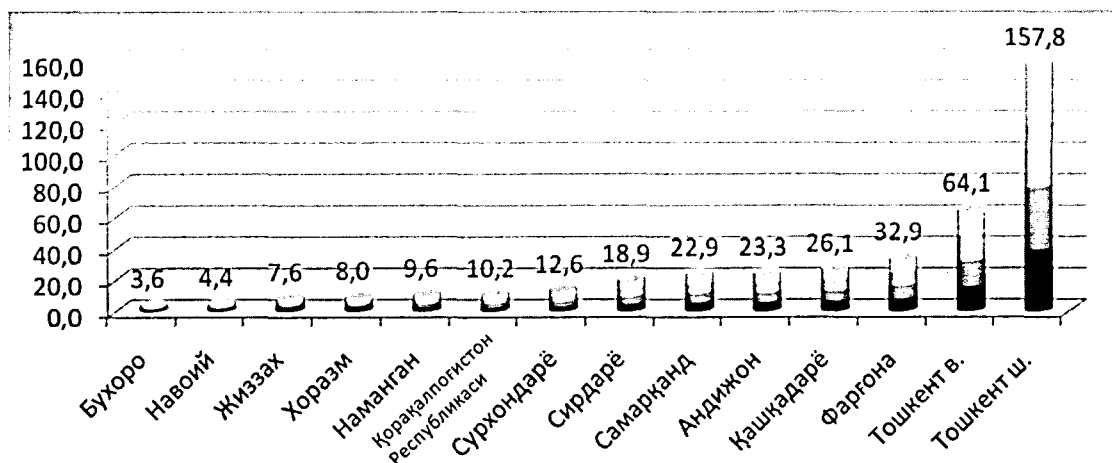
6.2.1-расм. 2011 йил Давлат инвестиция дастури доирасида жалб қилинган хорижий инвестицияларнинг тармоқлар бўйича улуши.

2011 йилда ҳудудий инвестиция дастури доирасида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг мутлақ қиймати 402 миллион долларни ташкил этган. Ҳудудлар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак, ўзлаштирилган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг катта қисми Тошкент шаҳри (39,2 фоиз) ҳиссасига тўғри келган ва хорижий сармоялар иштирокида фаолият олиб бораётган корхоналар сони мазкур йилда 273 тага кўпайган. Умумий ҳисобда мамлакатимиз бўйича 2011 йилда хориж сармояси иштирокидаги корхоналар сони 372 тани ташкил этган. Бошқа ҳудудларимиз бўйича маълумотлар 6.1.3-расмда келтирилади.

2011 йилнинг 1 октябрь ҳолатига кўра, хорижий сармоялар иштирокидаги корхоналар сони жами 4575 тани, шундан фаолият олиб бораётган корхоналар сони 4203 тани ташкил этган. Фаолият олиб бораётган қўшма корхоналарнинг 1600 таси ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланаётган корхоналар ҳисобланади.

Юртимизда ўтказилаётган иқтисодий сиёсат жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига интеграция жараёнининг фақат давлатнинг таркибий тузилиши бўйича эмас, балки хусусий сектор даражасида ҳам жадаллашувини назарда тутати. Эркин бозорнинг фаолият кўрсатиши учун яратилаётган шароит Фарб ва Шарқ ишбилармонларининг мамлакатимизга барқарор қизиқишини уйғотмоқда. Бугунги кунда бизнинг тадбиркорларимиз ҳам хорижий инвесторларни ҳамкорликка жадал жалб этмоқда.

Айни вақтда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар барпо этиш қуйидаги босқичларни ўз ичига олмоқда: корхонани ташкил этиш сабабларини инобатга олиш;

6.1.3-расм. Ҳудудий инвестиция дастури доирасида 2011 йилда жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми.

ишончли шерик танлаш; хорижий инвестициялар иштирокидаги корхона барпо этиш ҳақида қарор қабул қилиш.

Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхонани ташкил этиш сабабларининг, асосан, уч туркумини ажратиш кўрсатиш мумкин. Булар ички, ташқи ва стратегик сабаблардир.

Ички сабаблар таркиби қуйидагилардан иборат: яратилган инвестиция муҳитидан фойдаланиш; бошқарувнинг янги усуллари ўзлаштириш; замонавий ва энг қулай тартибга эришиш; маҳаллий ишчи кучи ресурсларидан самарали фойдаланишни кенгайтириш; хориж бозорига кириб боришни тезлаштириш; ижтимоий, маданий ва сиёсий билимларни кенгайтириш; ходимлар малакасини ошириш.

Ташқи сабаблар таркиби қуйидагича: жаҳон бозорига чиқиш; соғлом ва самарали рақобат муҳити; хорижий иқтисодий алоқаларнинг яхшилиги; маҳаллий ҳокимиятнинг талаблари.

Стратегик сабаблар таркиби қуйидагилардан иборат: мамлакатда замонавий иш юритиш усуллари фойдаланиш имконияти; мустақам хом ашё базасига эга бўлиш; технологиялар трансфери; ишлаб чиқаришни кенгайтириш¹.

Инвестицион фаоллик барча соҳа ва тармоқларда жадал суръатларда амалга ошириб келинмоқда. Биргина Давлат мулки қўмитаси томонидан 2011 йилда 135 та олди-сотди шартномаси бўйича инвестиция мажбуриятларининг бажарилиши назоратга олинган. 2011 йилда 88,1 миллион доллар ва 22,5 миллиард сўмлик инвестиция мажбуриятлари бажарилган. Шундан 1 миллион доллар ва 18,5 миллиард сўмлик қисми „ноль“ қийматда сотилган объектлар бўйича бажарилган инвестиция мажбуриятлари ҳисобланади.

Бунда илғор технологияларни татбиқ этиш, янги иш ўринлари яратиш ва шу асосда мамлакат иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконияти яратилади. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, чет эл инвестицияси жалб қилиниши юксак даражада тараққий этишнинг ҳал қилувчи омилларидан бири бўлган. Аммо яна бир ҳақиқат мавжудки, чет эл инвестицияларини керагидан ортиқ жалб этиш ҳам мамлакатни иқтисодий ва сиёсий қарамликка олиб келиши мумкин.

Бугунги кунда юртимизда фаолият кўрсатаётган корхоналарни жадал модернизация қилиш ва техник қайта жиҳозлашни таъминлаш, юксак технологиялар асосида ишлайдиган автомобилсозлик ва газ-кимё, электр техникаси ва тўқимачилик, озиқ-овқат ва фармацевтика, ахборот ва телекоммуникациялар тармоғи ҳамда бошқа йўналишлардаги янги ва замонавий ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини юритишга устувор аҳамият берилмоқда. Тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, жаҳон хўжалигини ривожлантиришда халқаро капитал миграцияси муҳим аҳамиятга эга, чунки у мамлакатнинг ташқи иқтисодий ва сиёсий алоқалари мустақамланишига олиб келади, уларнинг ташқи савдо айланмаларини, ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтиради, иқтисодий ривожланишни жадаллаштиради, ишлаб чиқарилаётган товарларнинг жаҳон бозоридаги рақобатдошлигини, импортчи мамлакатлар техник салоҳиятини ўстиради ва мамлакатдаги бандликни оширади².

Ушбу ўринда хорижлик олимларнинг фикр-мулоҳазалари, тадқиқотларига мурожаат этадиган бўлсак, маркетингунос олим М.Портер йирик транснационал компаниялар ва хорижий инвестицияларни қабул қилувчи мамлакатларнинг стратегияси мавжуд рақобат устунлигидан фойда кўришга асосланганини исботлади. У рақобат устунлигини тўрт

¹ Маҳмудов Н.М., Маджидов Ш.А. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2010. — 89—90-б.

² Маматов М. Миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг назарий асослари. Иқтисодиёт ва таълим. 2011 йил, 4-сон, 38-б.

йўналишга бўлади: корпоратив бошқарув устунликлари; ишлаб чиқариш омиллари устунлиги; мамлакатдаги талаб ҳажми; кўмакчи ва қўшимча тармоқларга боғлиқ устунлик.

М. Портер ушбу омиллар синтезини „рақобат афзалликлари бриллианти“ деб номлайди ва улар капитални четга чиқаришнинг муваффақиятини кафолатлашини назарда тутди. Қўшимча омиллар сифатида эса давлатнинг оқилона сиёсати ва „омадли вазиятлар“ни келтиради. Шунингдек, олим мамлакатда ўзаро боғлиқ ишлаб чиқариш тармоқлари мавжудлиги тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар қабул қилувчи мамлакат учун катта рақобат устунликлари ва имкониятларини яратишини исботлайди. Бунинг учун давлат тармоқ ва соҳалар бўйича кластерларни ривожлантиришга туртки бериши кераклиги таъкидланади. Масалан, мамлакатда замонавий озиқ-овқат саноатини ривожлантириш аграр соҳа маҳсулотлари (сут, гўшт, полиз маҳсулотлари, мева ва бошқалар) ишлаб чиқаришни йўлга қўйишни, шунга мос равишда тегишли ҳажмдаги ўраш ва қадоқлаш ускуналари, замонавий чакана савдо тизими мавжудлигини талаб этади; мамлакатда қишлоқ қурилишини жадаллаштириш учун эса замонавий қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни, коммунал хўжалик тизими ҳамда инфратузилма хизматлари ривожланишини тақозо этади.

Юқорида таъкидланган фикр-мулоҳазалардан кўриниб турибдики, мамлакатимизда иқтисодиёт бирёқлама эмас, балки кўпёқлама, ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш орқали комплекс ривожлантириб борилмоқда.

Юртбошимизнинг „2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ номли маърузасида таъкидланганидек, „Мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантиришга йўналтирилаётган капитал қўйилмалар ҳажми анча ошиб, ўтган (2011 йилга) йилга нисбатан уларнинг ўсиш суръатлари 109,3 фоизни, ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 24,5 фоизни ташкил этиши кутилмоқда.

Шунингдек, хорижий инвестициялар ва жалб қилинадиган кредитлар ҳажми 16 фоизга кўпайиб, 3 миллиард 300 миллион доллардан ошади. Мазкур маблағнинг 2 миллиард 300 миллион доллардан ортиғи ёки қарийб 70 фоизини тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ташкил этиши, айниқса, эътиборлидир. Бу хорижий инвесторларнинг иқтисодиётимизнинг мустаҳкамлиги ва барқарорлигига, энг муҳими, Ўзбекистон тараққиётининг истиқболига бўлган қизиқиши ва ишончи тобора ортиб бораётганидан яққол далолат беради“¹.

Инвестиция сиёсати нафақат капитал маблағлар миқёсини оширишни, балки уларнинг такрор ишлаб чиқариш таркибий тузилмасини такомиллаштиришни, инвестицияларни кўпроқ самарали ва рақобатдош ишлаб чиқаришларга йўналтиришни кўзда тутди.

2012 йилнинг инвестиция дастури прогноз кўрсаткичларини таҳлил қиладиган бўлсак, жами капитал қўйилмалар 23 679 701 миллион сўмни ташкил этиши режалаштирилган. Бу ўтган йилга нисбатан 14,2 фоизга кўп демакдир. Режа бўйича марказлашган инвестициялар умумий капитал қўйилмаларнинг 24,2 фоизини, марказлашмаган инвестициялар эса 75,8 фоизини ташкил қилиши белгилаб қўйилган. Бу йилги инвестицион дастурда молиялаштиришнинг яна бир манбаси бўлмиш Олий таълим муассасаларининг моддий техник базасини ривожлантириш жамғармаси² ҳисобидан 46997,6 миллион сўм маблағ иқтисодиётимизга йўналтирилиши кўзда тутилган.

Ҳар доимгидек, корхона ва аҳоли маблағларининг улуши бошқа манбаларга нисбатан юқори бўлиб, марказлашмаган инвестицияларнинг 56,1 фоизини ташкил этмоқда. Маълумки, инвестицияларни молиялаштириш манбалари бўйича таркибининг шаклланиши иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш жараёнлари билан боғлиқ. Ишлаб чиқарувчиларга

¹ *Ислом Каримов*. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012 й., 19-бет.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 20 майдаги „Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 28 сентябрдаги Ф-3501 сонли Фармойишига биноан ишлаб чиқилган „2011—2016 йилларда Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизациялаш ва мутахассис тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш Дастури“га мувофиқ ташкил этилган жамғарма хусусида гап бормоқда.

солиқ юкини пасайтиришга қаратилган солиқ-бюджет сиёсатини такомиллаштириш, тўлов интизомини мустаҳкамлаш, хусусийлаштириш жараёнларини жадаллаштиришга қаратилган чора-тадбирлар корхоналарнинг ўз маблағлари кўпайишига имконият яратди. Молиялаштириш манбалари бўйича марказлашмаган инвестициялар умумий таркибида уларнинг улуши 2000 йилда 27,1 фоизни ташкил этган бўлса, 2012 йилда 38,1 фоиз бўлиши режалаштирилган.

6.2.1-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилдаги инвестиция дастурида кўзда тутилган капитал қўйилмаларнинг асосий параметрлари¹

№	Молиялаштириш манбаларининг номланиши	2012 йил прогнози, миллион сўм
	Жами капитал қўйилмалар, шундан:	23 649 701
1.	Марказлашган инвестициялар:	5 740 892
1.1.	Бюджет маблағлари	1 059 354,4
1.2.	Суғориладиган ерларнинг мелiorатив ҳолатини яхшилаш жамғармаси	115 560
1.3.	Бюджетдан ташқари фондлардан, жумладан: — Республика йўл жамғармаси — Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси — Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси — Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш жамғармаси	1 431 777 680 796 158 147 545 836 46 997,6
1.4.	Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси (сўм эквивалентида)	1 432 400
1.5.	Давлат кафолати остидаги хорижий инвестициялар ва кредитлар (сўм эквивалентида), шундан: Қишлоқ жойларда уй-жойларни қуриш (сўм эквивалентида)	1 701 901 301 564
2.	Марказлашмаган инвестициялар:	17 938 809
2.1.	Корхона маблағлари	6 835 725
2.2.	Тижорат банклари кредитлари ва бошқа қарз маблағлари, шу жумладан: АТБ „Қишлоқ қурилиш банки“нинг қишлоқ жойларда уй-жойларни қуриш учун имтиёзли кредитлари	3 524 824 222 070
2.3.	Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва кредитлар (сўм эквивалентида)	4 340 656
2.4.	Аҳоли маблағлари	3 237 604

Мамлакатимизда инвестиция муҳитининг барқарорлиги ва инвестицион жозибadorлик-нинг тўғри йўлга қўйилгани ҳам хорижий инвестицияларнинг кириб келиши учун замин бўлмоқда. 2012 йилда сўм қийматида тўғридан-тўғри хорижий инвестиция ва кредитларнинг ажратилиши 4 340 656 миллион сўмни ташкил этиши режалаштирилган. Инвестицион жозибadorлик объект сифатида муайян бир миқёсда, яъни биронта лойиҳа, корхона, минтақа, тармоқ ҳамда мамлакат даражасида қўрилиши мумкин. Эътиборли жиҳати шундаки,

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 27 декабрда „Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилга мўлжалланган инвестицион дастури тўғрисида“ги 1668-сонли Қарори. 1-илова.

мазкур тизимда корхона асосий таянч нуқта ҳисобланиб, ҳар бир инвестиция лойиҳаси муайян бир корхона миқёсида амалга оширилади, ушбу корхона эса иқтисодий фаолият туридан келиб чиқиб, муайян тармоққа (соҳага) тегишли бўлади. Шунингдек, у маълум бир минтақада жойлашгани сабабли минтақавий инвестиция жозибадорликни акс эттирса, барча минтақалар бирлаштирилганда мазкур кўрсаткич мамлакат даражасида акс этирилади¹.

Бозор иқтисодиёти шароитида тижорат банклари муҳим инвестиция институти ҳисобланади. Чунки иқтисодиётни таркибий қайта қуриш ва модернизация қилиш, корхоналарда ишлаб чиқаришни технологиялар билан қайта жиҳозлаш мақсадида қўйиладиган инвестицияларни маблағлар билан таъминлашни банklar иштирокисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шундай экан, 2012 йилги Инвестиция дастурида 3 524 824 миллион сўм маблағ айнан тижорат банклари томонидан кредит маблағлари сифатида йўналтирилиши муҳим аҳамиятга эгадир. Ушбу рақам умумий марказлашмаган инвестицияларнинг 19,6 фоизини ташкил этмоқда.

Иқтисодиётнинг етакчи, авваламбор, базавий тармоқларини модернизация қилиш ва техник қайта жиҳозлаш бўйича лойиҳаларни ва шунингдек, самарали таркибий ўзгаришлар ва инвестиция сиёсатини амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси Президенти ташаббуси билан 2006 йилда ташкил этилган, низом фонди бугунги кунда қарийб 7 миллиард доллардан иборат бўлган Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг роли тобора ортиб бормоқда, ушбу жамғарма маблағлари ҳисобидан 2012 йилда 1 432 400 сўм сарфланиши режалаштирилган (6.2.1-жавдал).

Жамғарманинг энг асосий вазифаларидан бири — иқтисодиётнинг етакчи тармоқлари ривож, биринчи навбатда, ишлаб чиқариш инфратузилмасининг шаклланиши билан боғлиқ устувор вазифаларни амалга оширишда ҳал қилувчи аҳамият касб этадиган стратегик инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришдан иборат.

Ҳозирги пайтда жамғарманинг инвестиция портфелида умумий қиймати 18,5 миллиард доллардан ортиқ 55 инвестиция лойиҳаси мавжуд. Шунинг 4,3 миллиард доллари жамғарма маблағлари ҳисобидан биргаликда молиялаштирилади.

Жамғарма фаолият юритаётган давр мобайнида умумий қиймати 1,7 миллиард долларни ташкил этадиган 16 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилди. Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси ҳал этадиган яна бир муҳим вазифа хорижий инвесторлар, молия институтлари ва шерикларни инвестиция лойиҳаларини биргаликда молиялаштиришни амалга ошириш мақсадида мамлакатимизга кенг жалб этиш ҳисобланади. Жамғарманинг қўшма лойиҳаларда иштирок этиши Осиё тараққиёт банки, Япония халқаро ҳамкорлик агентлиги, Ислон тараққиёт банки, Хитой экспорт-импорт банки, Хитой давлат тараққиёт банки, Корея тараққиёт банки ва бошқа хорижий молия институтлари, банк ва компанияларнинг маблағлари ҳисобидан 3,2 миллиард доллардан зиёд чет эл инвестицияси ва кредитларини жалб этиш имконини берди².

Шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатимиз ҳудудларининг барқарор иқтисодий ривожланишини таъминлаш республикамызда юритилаётган иқтисодий сиёсатнинг муҳим йўналишларидан бири бўлмоқда. Ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланиши, турмуш шароитларининг яхшиланиши ҳам бевосита уларнинг иқтисодиёти ривожланиши билан боғлиқ. Мамлакат иқтисодиёти ҳудудлардан таркиб топган бир бутун тизимни ташкил этгани сабабли, унинг ҳар бир минтақасидаги ривожланишни таъминлаш мамлакатимизнинг узлуксиз тараққиётига замин яратади. Шундай экан, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишда мамлакат ва унинг минтақаларида яратилган инвестицион жозибадорлик ва нисбий афзалликлар муҳим ўрин тутди. Айнан ушбу омилларга инвесторлар томонидан алоҳида эътибор берилади. Ҳудудларнинг инвестицион

¹ *Эргашев И.* Хизмат кўрсатиш соҳасида инвестицион жозибадорликни оширишнинг иқтисодий аҳамияти ва омиллари. / Иқтисодиёт ва таълим. 2011 йил, 2-сон, 122-б.

² Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990—2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2011. — 58—59-б.

жозибадорлигини аниқлашда турли услублардан фойдаланилади. Уларнинг бир-биридан фарқи инвестицион муҳитни белгиловчи кўрсаткич ва индикаторларни танлаб олишда намоён бўлади.

Юртимиз олимларининг тадқиқотларига кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлик индекси олти та элемент асосида ҳисобланади ва шу бўйича интеграл индекс аниқланади. Олинган маълумотларга кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлигини учта гуруҳга бўлиш мумкин (6.2.2-жадвал).

6.2.2-жадвал

Худудларнинг инвестицион жозибадорлигини аниқлаш элементлари

№	Худудлар	Худуднинг умумий иқтисодий ривожланиш даражаси	Худуднинг молиявий ресурслар билан таъминланиши	Инвестицион инфра-тузилма ривожланиш даражаси	Худуднинг демогра-фик тавсифи	Институционал ўзгаришлар ва ривожланиш даражаси	Худуднинг инвестицион фаолият хавфсизлиги даражаси	Мутлақ интеграл ранг кўрсаткич
1	Қорақалпоғистон	0,0064	0,121	0,085	0,222	0,559	0,535	0,234
2	Андижон	0,341	0,151	0,276	0,426	0,560	0,594	0,367
3	Бухоро	0,304	0,144	0,165	0,413	0,509	0,511	0,315
4	Жиззах	0,198	0,049	0,075	0,388	0,496	0,506	0,151
5	Қашқадарё	0,362	0,542	0,266	0,382	0,370	0,386	0,382
6	Навоий	0,536	0,189	0,218	0,348	0,348	0,439	0,338
7	Наманган	0,141	0,118	0,183	0,374	0,531	0,554	0,285
8	Самарқанд	0,181	0,234	0,154	0,401	0,607	0,522	0,322
9	Сурхондарё	0,150	0,101	0,104	0,324	0,549	0,422	0,250
10	Сирдарё	0,185	0,037	0,147	0,320	0,317	0,723	0,247
11	Тошкент в.	0,434	0,197	0,366	0,493	0,611	0,362	0,404
12	Фарғона	0,317	0,241	0,331	0,470	0,289	0,573	0,347
13	Хоразм	0,171	0,113	0,199	0,310	0,529	0,535	0,284
14	Тошкент ш.	0,837	0,793	0,701	0,820	0,580	0,845	0,755

Биринчи гуруҳга Тошкент шаҳри, Тошкент, Қашқадарё, Андижон ва Фарғона вилоятлари киради ҳамда улар инвесторлар учун энг қулай ҳисобланади (индекс 0,755—0,347). Инвестицион жозибадорликнинг юқори бўлиши ушбу худудларда табиий-иқтисодий салоҳият, инфратузилма, жумладан, транспорт ва ахборот коммуникацияларининг ривожланиш даражаси юқорилиги билан белгиланади.

Иккинчи гуруҳни Самарқанд, Бухоро, Навоий ва Наманган вилоятлари ташкил этади (индекс 0,322—0,288). Ушбу худудлар хорижий инвесторларнинг мавжуд қазиб олувчи ва қайта ишлаш корхоналари фаолият кўрсатаётганига қизиқиши билан белгиланади.

Учинчи гуруҳга нисбатан кам ривожланган худудлар — Хоразм, Сурхондарё, Жиззах, Сирдарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси киради (0,284—0,234). Юқорида қайд этилган худудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишда давлатнинг иштироки юқори бўлиши лозим.

6.3. Мамлакатимиз инвестиция сиёсатининг 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнози

Ушбу бўлимни ёритишда 2011 йилда чоп этилган Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари статистик тўплами маълумотларидан кенг фойдаланилди.

2011—2015 йилларда таркибий ўзгаришларни, иқтисодиётнинг соҳа ва тармоқларини диверсификация ва модернизация қилишни изчил давом эттириш, ишлаб чиқаришни техник ва технологик янгилаш, шунингдек, транспорт, муҳандислик, коммуникация ва ижтимоий инфратузилмаларни ривожлантириш жараёнларини янада чуқурлаштиришга қаратилган фаол инвестиция сиёсати олиб борилади.

Ушбу мақсадлар учун 2011—2015 йиллар давомида охириги беш йил мобайнида ўзлаштирилган инвестицияларга қараганда 2 баробар кўп, жами 77,4 миллиард доллар миқдоридаги инвестицияларни йўналтириш мўлжалланмоқда. Асосий капиталга киритилаётган инвестицияларнинг ялпи ички маҳсулотга нисбатан улуши 24 фоиздан кам бўлмаслиги таркибий ўзгартиришларни жадал амалга ошириш ва иқтисодиётни модернизация қилишни таъминлайди.

Инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришнинг асосий ҳажми ички ресурсларни сафарбар қилиш ҳисобидан амалга оширилади. Келгуси йилларда бу кўрсаткич ялпи капитал қўйилмалар ҳажмининг 76 фоизини ташкил этади.

Бу маблағлар, аввало, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашни амалга ошираётган корхоналарнинг ўз маблағларини кўпайтириши, солиқ юкини янада камайтириш, тижорат банкларининг ресурс базасини мустаҳкамлаш ва аҳолининг тадбиркорлик фаолиятдан оладиган даромадларини ошириш ҳисобидан ҳосил бўлади.

Стратегик муҳим, биринчи навбатда, инфратузилмани шакллантириш, ишлаб чиқариш-ни реконструкция қилиш ва модернизация этишга қаратилган лойиҳаларни амалга оширишга ички ресурсларни жалб этишда Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси алоҳида ўрин эгаллайди. Мазкур жамғарманинг таркибий ўзгаришлардаги тобора ортиб бораётган ролини инобатга олган ҳолда, яқин йилларда унинг ҳисобида 10 миллиард доллардан зиёд маблағ жамланади.

2011—2015 йилларда ёқилғи-энергетика тармоғини, машинасозлик ва автомобилсозликни ривожлантириш, электр энергетика соҳасида энергия ишлаб чиқариш қувватларининг самарадорлигини ошириш ва диверсификация қилиш, металлургия саноатини комплекс модернизация этиш, транспорт ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришга қаратилган лойиҳаларни молиялаштириш учун Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси томонидан 4,7 миллиард доллардан зиёд маблағ йўналтирилади.

Мазкур жамғарманинг энг муҳим вазифаларидан бири стратегик инвестиция лойиҳаларини биргаликда молиялаштириш мақсадида йирик хорижий инвестор ва шерикларни жалб этишдир. Масалан, Япония халқаро ҳамкорлик агентлиги ва Осиё тараққиёт банки иштирокида амалга оширилаётган, умумий қиймати 1,28 миллиард долларга тенг бўлган Таллимаржон иссиқлик электр станциясида иккита буғ-газ мосламасини қуриш лойиҳаси шулар жумласидандир.

Келгуси йиллардаги устувор йўналишлардан бири мамлакатимизда, энг аввало, жалб қилинаётган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмини ошириш, чет эл инвесторлари учун кафолатлар яратиш ҳамда уларнинг ишончини мустаҳкамлаш мақсадида янада қулай инвестиция муҳитини шакллантиришдан иборат.

Бу вазифаларни амалга ошириш 2011—2015 йиллар давомида 13 миллиард доллардан зиёд ёки ўтган беш йилдагига нисбатан 1,7 баробар кўп тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини таъминлайди. Ушбу маблағлар энг илғор технологиялар билан жиҳозланган ва хом ашё ресурсларини чуқур қайта ишлаш ҳамда рақобатдош тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлайдиган, мамлакатимиз экспорт салоҳиятини

ошириш ҳамда янги иш ўринларини яратишга хизмат қиладиган янги саноат корхоналарини ташкил этиш бўйича чет эл инвесторлари иштирокидаги 320 тадан ортиқ йирик инвестиция лойиҳасини амалга оширишга йўналтирилади.

Бундай лойиҳалар ҳақида сўз борганда, аввало Сургилъ кони базасида Устюрт газ-кимё мажмуасини барпо этиш, Шўртан газ-кимё мажмуасида тозаланган метан базасида суюлтирилган синтетик ёқилғи ишлаб чиқариш, Муборак газ-кимё мажмуасини қуриш, Қандим гуруҳи конларини ўзлаштириб, газни қайта ишлайдиган завод барпо этиш, Навоий вилоятида аммиак ва карбамид ишлаб чиқарадиган замонавий комплекс қуриш, автомобиль двигателлари, катта ҳажмда юк ташийдиган „МАН“ автомобиллари, „Мерседес Бенц“ шассиси базасида кўп ўринли автобуслар, „Клаас“ компанияси билан ҳамкорликда қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқаришни ташкил этиш, техник ва поликристалл кремний ишлаб чиқариш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришнинг тўлиқ циклига эга бўлган вертикал интеграциялашган текстиль мажмуаларини, тайёр дори препаратларини ишлаб чиқарадиган корхоналарни барпо этиш ва бошқа лойиҳаларни қайд этиш мумкин.

Иқтисодиётни таркибий ўзгартиришда Ўзбекистон йирик халқаро молия институтлари, ҳукумат ташкилотлари ва хорижий банклари, биринчи навбатда, мамлакатимиз билан йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш бўйича ўзаро ҳамкорлик алоқаларини кенгайтиришга катта қизиқиш билдираётган Осиё тараққиёт банки, Жаҳон банки, Ислом тараққиёт банки, Япония, Жанубий Корея ва ХХР тараққиёт банклари, қатор араб давлатларининг инвестиция фондларини жалб этиш масаласига катта аҳамият беради.

Айнан ана шу ҳамкорликнинг молиявий кўмагида келгуси йиллар давомида Ўзбек миллий автомагистрали участкаларини қуриш, ичимлик суви билан таъминлаш тизимларини барпо этиш ва реконструкция қилиш, қишлоқ хўжалиги ерларининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, поливинилхлорид ва каустик сода ишлаб чиқариш бўйича янги мажмуа барпо этиш, қишлоқ хўжалиги техникаси ва автомобиль шиналарини ишлаб чиқаришни ташкил этиш каби кўплаб лойиҳалар амалга оширилади.

2012 йилда амалга оширилиши режалаштирилган инвестиция лойиҳалари: 2012 йилда Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги ва хорижий компаниялар томонидан **жами 7,5 минг тонна сифимга эга бўлган 3 та совитиш камерасини барпо этиш** белгиланган.

Бир сўз билан айтганда, 2011—2015 йилларда жами хорижий инвестиция ва кредитлар ҳажми 18,6 миллиард долларни ташкил этиши ёки ўтган беш йилдагига нисбатан 2 баробар кўп бўлиши прогноз қилинмоқда. Уларнинг 75 фоиздан ортигини тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ташкил этади. Бу борада қарз маблағлари узоқ муддатли асосда фақат ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфратузилмаларини ривожлантириш, иқтисодиётнинг стратегик тармоқларини модернизация қилиш, шунингдек, хорижий молиявий институтларнинг кредит линияларини мамлакатимиз тижорат банклари орқали қайта молиялаштириш йўли билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга қаратилган инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришга жалб этилади.

7-БОБ. ИЖТИМОЙ СОҲАНИ РИВОЖЛАНТИРИШ, МАМЛАКАТИМИЗ АҲОЛИСИНИНГ ДАРОМАДЛАРИ ВА ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ МУТТАСИЛ ОШИРИШДА ОЛИБ БОРИЛГАН ИСЛОҲОТЛАР НАТИЖАСИ

7.1. Ижтимоий соҳани ривожлантириш борасидаги ислоҳотлар

Мамлакатимизда ислоҳотларнинг дастлабки давридан бошлаб ижтимоий соҳани ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Тараққиётнинг „ўзбек модели“ — биз танлаган стратегик йўлнинг энг муҳим ва устувор йўналишларидан бири ҳам унинг кучли ижтимоий сиёсат юритиш масаласини етакчи ўринга қўйгани билан бевосита боғлиқдир. Маълумки, „ўзбек модели“нинг ўзаги — рационал мағзини ташкил этадиган машҳур беш тамойилдан бири ҳам айнан кучли ижтимоий сиёсат олиб боришни назарда тутди.

Ўтган йили ижтимоий соҳани янада ривожлантириш, мамлакатимиз аҳолисининг даромадларини ва турмуш даражасини муттасил ошириб бориш масалалари доимий эътиборимиз марказида бўлди.

Ислом Каримов

Айтиш жоизки, мустақиллик йилларида (1991—2011 й.) Ўзбекистон аҳолисининг сони 7,4 миллион кишига, яъни ўртача йилига 389,1 минг кишидан кўпайди. Ўтган қарийб 20 йил мобайнида республикада аҳоли сони — 1,35, шаҳар аҳолиси — 1,73, қишлоқ аҳолиси эса 1,1 марта кўпайди. Айни вақтда ана шу даврнинг турли босқичларида мамлакатимизда шаҳар ҳамда қишлоқ даражасида аҳоли сонининг кўпайиш суръати ҳар хил бўлганини кузатиш мумкин (7.1.1-жадвал).

7.1.1-жадвал

Ўзбекистонда аҳоли сонининг ўзгариш динамикаси (минг киши)*

Кўрсаткичлар	Йиллар					2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариши	
	2007	2008	2009	2010	2011	+, —	фоиз
Жами аҳоли сони	27072,2	27533,3	28001,4	28453,7	29123,3	2051,1	107,5
Шундан:							
Шаҳар аҳолиси	9584,6	9758,3	14327,8	14618,4	14897,4	5312,8	155,4
Қишлоқ аҳолиси	17487,6	17775,0	13673,6	13835,3	14225,9	-3261,7	81,3

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

7.1.1-жадвал маълумотларининг таҳлили 2007—2011 йиллар давомида жами аҳоли сонининг 2051,1 минг кишига ёки 7,5 фоизга кўпайганини кўрсатади. Бироқ кўрилаётган даврда юртимизнинг шаҳар ва қишлоқ жойларида аҳоли сонининг ўсиш суръатлари бир меъёрга кечмаган. Жумладан, 2011 йилда 2007 йилга нисбатан шаҳар аҳолиси сони 55,4 фоизга кўпайган бўлса, қишлоқ аҳолиси эса 18,7 фоизга камайган. Шу билан бирга, бу даврда жами аҳоли таркибида шаҳар аҳолисининг улуши 35,4 фоиздан 51,2 фоизга ортган, қишлоқ аҳолисиники эса 64,6 фоиздан 48,8 фоизга камайган. Кўриниб турибдики, республикада аҳолининг шаҳарлашув жараёни кучаймоқда. Қишлоқ аҳолиси сонининг камайгани эса Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 13 мартдаги „Ўзбекистон Республикаси аҳоли пунктларининг маъмурий-ҳудудий тузилишини такомиллаштиришга доир чора-тадбирлари тўғрисида“ги 68-сонли Қарорига кўра, мамлакатимиздаги 966 та қишлоқ пунктига шаҳарча мақоми берилгани билан изоҳланади.

Юртимизда жисмоний ва маънавий баркамол авлодни тарбиялашга қаратилган пухта ўйланган демографик сиёсат натижасида демографик жараёнларда ижобий тенденциялар кузатишмоқда (7.1.2-жадвал).

7.1.2-жадвалдан кўриниб турганидек, 1995—2011 йилларда туғилганлар сони 1,3 фоизга камайган, бироқ бу кўрсаткични 2008 йилга нисбатан таққослайдиган бўлсак, туғилиш 9,9 фоизга кўпайганини кўриш мумкин.

7.1.2-жадвал

Ўзбекистонда демографик жараёнлардаги ўзгаришлар (минг киши)*

Кўрсаткичлар	Йиллар					2011 йилда 1995 йилга нисбатан ўзгариш	
	1995	2008	2009	2010	2011	+, –	фоиз
Туғилганлар сони	678,0	608,9	646,1	651,3	669,6	–8,4	98,7
Ўлганлар сони	145,4	137,4	138,8	133,6	138,4	–7,0	95,2
Никоҳ қурганлар сони	168,9	254,2	250,2	272,0	292,3	123,4	173,0
Ажралишлар сони	28,5	19,4	18,3	17,8	17,6	–10,9	61,7

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

Республикада умр кўриш давомийлигининг узайиши аҳолига тиббий ёрдам кўрсатишнинг яхшиланиши, соғлиқни сақлаш тизимида замонавий технологияларнинг жорий қилиниши, даволаш масканларининг замонавий ускуналар билан жиҳозланиши, бу соҳада юқори малакали кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш ҳамда соҳани юқори малакали кадрлар билан таъминлашга эътиборнинг катталиги туфайли Ўзбекистонда сўнгги йилларда аҳоли ўртасида ўлим ҳолатларининг нисбатан пасайиб бораётгани кузатишмоқда. Жумладан, 2011 йилда юртимизда ўлганлар сони 1995 йилга нисбатан 7,0 минг кишига ёки 4,8 фоизга қисқарган.

Шу билан бирга, кўрилатган даврда никоҳ қурганлар сонининг ортгани, аксинча, ажралишганлар сонининг кескин камайгани ижобий демографик жараён ҳисобланади.

Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими ёрдамга муҳтожларга, хусусан, кўп болали, кам таъминланган оилаларни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 10 декабрдаги „Болали оилаларни ижтимоий қўллаб-қувватлашни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 437-сонли Қарорига асосан, вояга етмаган (16 ёшгача болалари бўлган, шунингдек, академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида таълим олаётган 16 ёшдан 18 ёшгача болалари бўлган) оилаларга нафақа ота-оналардан бирининг шахсий аризаси асосида фуқароларнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан тайинланади ва тўланади (7.1.3-жадвал).

7.1.3-жадвал

Ўзбекистон Республикасида вояга етмаган фарзандлари бўлган оилаларга нафақа тайинлаш ҳолати*

Кўрсаткичлар	Йиллар					2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариш	
	2007	2008	2009	2010	2011	+, –	фоиз
Нафақа олувчилар сони, мингта оила	1591,5	1588,3	1585,1	1581,9	1266,8	–324,7	79,6
2—18 ёшгача фарзанди бўлган оилалардан нафақа олувчилар улуши, фоизда	32,7	30,6	28,7	26,9	20,7	–12,0	—
Ўртача ойлик нафақа миқдори, минг сўм	26,0	34,8	46,6	56,9	78,4	52,4	301,5

*Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

7.1.3-жадвалдан кўриниб турганидек, 2007—2011 йиллар давомида Ўзбекистон Республикасида вояга етмаган фарзандлари бўлган оилалардан нафақа тайинланган оилалар сони 324,7 мингтага ёки 20,4 фоизга камайган. Бу даврда 2—18 ёшгача фарзанди бўлган оилалардан нафақа олувчилар улуши 32,7 фоиздан 20,7 фоизга камайган. Бироқ таҳлил қилинаётган даврда вояга етмаган фарзандлари бўлган оилаларга тайинланган ойлик нафақа миқдори 26 минг сўмдан 78,4 минг сўмгача ёки 3,01 марта ортган.

Юртимизда ишламаётган оналарни ижтимоий ҳимоя қилишга катта эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 25 январдаги „Аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб-қувватлашнинг 2002—2003 йилларга мўлжалланган дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 33-сонли Қарорининг қабул қилингани бунинг яққол исботидир. Унга кўра, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан ишламаётган оналарга болани икки ёшга тўлгунгача парвариш қилиш бўйича ҳар ойлик нафақа тайинланади ва тўланади.

Бола парваришlash учун нафақа, парваришлайётган болалар сонидан ва нафақа олувчи шахснинг меҳнат стажидан қатъи назар, ҳар ойда Ўзбекистон Республикасида ўрнатилган энг кам иш ҳақининг 200 фоизи миқдорида тўланади (7.1.4-жадвал).

7.1.4-жадвал

Ўзбекистон Республикасида ишламаётган оналарга 2 ёшгача фарзандини парвариш қилиш бўйича нафақа тайинлаш ҳолати*

Кўрсаткичлар	Йиллар					2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариш	
	2007	2008	2009	2010	2011	+, —	фоиз
Нафақа олувчилар сони, мингта оила	750,9	689,6	633,3	581,6	486,2	−264,7	64,7
2 ёшгача фарзанди бўлган ишламаётган оналардан нафақа олувчилар улуши, фоизда	61,3	54,3	48,1	42,6	33,0	−28,3	—
Ўртача ойлик нафақа миқдори, минг сўм	42,5	56,6	75,3	99,0	128,4	85,9	302,1

*Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

2007—2011 йилларда юртимиз бўйича ишламаётган оналардан 2 ёшгача фарзандини парвариш қилиш бўйича нафақа олувчилар сони 264,7 мингтага ёки 35,3 фоизга камайган. Шу билан бирга, бу даврда 2 ёшгача фарзанди бўлган, ишламаётган оналардан нафақа олувчилар улуши 61,3 фоиздан 33 фоизга камайган. Бироқ, кўрилатган даврда 2 ёшгача фарзанди бўлган ишламаётган оналарга тайинланган ойлик нафақа миқдори 42,5 минг сўмдан 128,4 минг сўмга ёки 3,02 марта кўпайган (7.1.4-жадвал).

Аҳолининг ижтимоий муҳофазага энг муҳтож қатламларидан бири — бу кам таъминланган оилалардир. Кам таъминланган оилаларнинг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш мақсадида қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 24 августдаги „Кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил этиш масалалари тўғрисида“ги 434-сонли Қарорида кам таъминланган оилаларни ҳисобга олиш, уларга моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тартиби баён этилган. Унга кўра, кам даромадли оилаларга ҳар ойда бериладиган моддий ёрдам тайинлаш ва унинг миқдорини белгилаш фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига юклатилган. Бундай моддий ёрдам оилага 3 ой муддатга тайинланади ва энг кам иш ҳақининг ўша вақтда амалда бўлган 1,5 баробаридан 3 баробаригача бўлган миқдорда белгиланади.

Статистик маълумотларга қараганда, Ўзбекистон Республикасида кам таъминланган оилалар улуши йил сайин камайиб бормоқда (7.1.5-жадвал).

Ўзбекистон Республикасида кам таъминланган oilаларга моддий ёрдам бериш ҳолати*

Кўрсаткичлар	Йиллар					2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариш	
	2007	2008	2009	2010	2011	+, —	фоиз
Моддий ёрдам олувчи oilалар сони, мингта	221,0	214,5	208,2	202,1	165,4	−55,6	74,8
Жами oilалар сонига нисбатан моддий ёрдам олувчилар улуши, фоизда	3,3	3,2	3,1	3,0	2,4	−0,9	—
Ойлик моддий ёрдам миқдори, минг сўм	12,0	12,1	56,9	72,4	93,2	81,2	776,6

*Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

7.1.5-жадвалда изоҳланганидек, 2007—2011 йиллар давомида Ўзбекистон Республикаси бўйича моддий ёрдам олган кам таъминланган oilалар сони 221 мингтадан 165,4 мингтага ёки 25,2 фоизга камайган. Бошқача қилиб айтганда, кўрилатган даврда жами oilалар сонига нисбатан моддий ёрдам олган oilалар улуши 3,3 фоиздан 2,4 фоизга камайган. Бу даврда тайинланган моддий ёрдамнинг ойлик миқдори 12 минг сўмдан 93,2 минг сўмгача ёки 7,76 марта кўпайган.

7.2. Аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини ошириш чора-тадбирлари

Мамлакатимизда ялпи ички маҳсулот, маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқаришнинг юқори суръатларда барқарор ўсиб бориши, бюджет соҳаси ходимларининг иш ҳақи, пенсия, нафақа ва стипендиялар миқдорининг мунтазам қайта кўриб чиқилиши, таълим, соғлиқни сақлаш ва илм-фан соҳалари хизматчиларининг меҳнатини рағбатлантириш, аҳоли турмуш даражасини тубдан яхшилашга қаратилган бошқа чора-тадбирлар, айниқса, охириги йилларда халқимизнинг ҳаёт сифати изчил юксалиб боришини таъминлади.

Юртимизда кечаётган ўзгаришлар аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал пул маблағлари, ўртача номинал ва реал иш ҳақи миқдори белгиланган энг кам иш ҳақи, пенсия, нафақа ва стипендия кўрсаткичларини яққол намоён этмоқда (7.2.1-расм).

2011 йилда республикаимизда иш ҳақи 20,2 фоизга, бюджет ташкилотлари ходимларининг иш ҳақи, пенсиялар, нафақа ва стипендиялар миқдори эса 26,5 фоизга ўсди. Аҳолининг реал даромадлари йил мобайнида 23,1 фоизга ортди.

Ислом Каримов

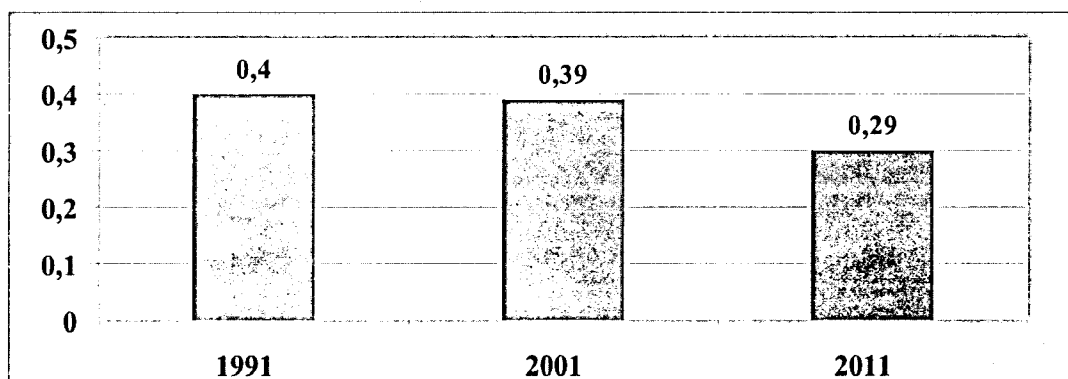
7.2.1-расм. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган пул даромадлари, ХҚП бўйича АҚШ доллари ҳисобида (йил бошига нисбатан).

Расмдан кўриниб турганидек, аҳоли жон бошига тўғри келадиган пул даромадлари, харид қобилияти паритети асосида ҳисоблаганда, 2011 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, 2017 долларни ташкил этди. Ўртача ойлик номинал иш ҳақи эса, харид қобилияти паритети асосида ҳисоблаганда, 2011 йилнинг январь ойида 1162,6 долларга етди.

Мамлакатимизда кучли ижтимоий сиёсатнинг босқичма-босқич амалга оширилиши, аҳоли даромадлари ва ҳаёт даражасини мунтазам ошириб бориш, халқимизни ижтимоий қўллаб-қувватлашни кучайтиришга қаратилган аниқ мақсадли чора-тадбирлар ўртача ойлик иш ҳақи миқдорининг сезиларли равишда, яъни 2011 йилда 1991 йилга нисбатан АҚШ доллари қийматида 2,7 баробар, ўртача пенсия ҳажмининг эса 5,9 баробар ошишини таъминлади.

Кейинги ўн йилда юртимизда аҳоли даромадлари ҳажми 8,1 баробар ортган бир пайтда, иш ҳақи, ижтимоий кўмакка муҳтож тоифаларнинг даромадлари миқдорини жадал ошириш, уларни қўллаб-қувватлаш ва солиқ имтиёзлари бериш ҳисобидан аҳолининг энг паст ва энг юқори даромадга эга бўлган гуруҳлари ўртасидаги тафовут, бошқача айтганда, даромадлардаги фарқ коэффиценти 21,1 баробардан 8,3 баробарга қисқарди.

Ислом Каримов

7.2.2-расм. Аҳоли пул даромадлари дифференцияси даражаси.

Пул даромадларининг ошиши ва аниқ йўналтирилган ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар аҳоли барча қатламларининг ўртача даромадларининг ўсиб боришида муҳим омил бўлди. Бунда аҳолининг турли гуруҳлари даромадлари даражасидаги тафовутни акс эттирадиган Жини коэффиценти 1991—2011 йилларда 0,40 дан 0,29 га пасайди, бу эса иқтисодий жиҳатдан тараққий топган давлатлардаги ўртача кўрсаткичга мос келади (7.2.2-расм).

Аҳоли фаровонлиги ўсишининг муҳим таркибий қисми хизмат кўрсатиш ва хизмат турларига нисбатан ошиб бораётган талабнинг таъминланиши билан боғлиқдир. Хизматлар соҳасини ривожлантириш дастури ижроси даврида — 2007—2011 йилларда аҳоли жон бошига тўғри келадиган истеъмол ҳажми 1,8 баробар кўпайди. Шу билан бирга, бу даврда хизмат бозори таркибини такомиллаштириш борасида қабул қилинган изчил чора-тадбирлар аҳоли жон бошига тўғри келадиган банк, молия ва суғурта хизматининг янги истиқболли турлари жадал ривожланишини таъминлади ва улар ушбу давр мобайнида 3 баробар ўсди.

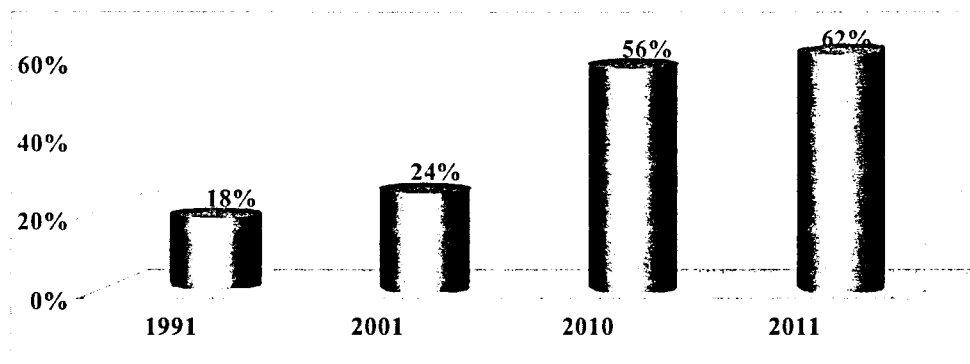
Аҳоли тўлов қобилиятининг ортиши кўрсатилаётган пулли хизматлар ҳажмининг аҳоли жон бошига нисбатан 1992 йил билан қиёслаганда 2,2 баробар, маиший хизматлар бўйича эса 8,3 баробар ўсишини тақозо этди, шу даврда аҳоли жон бошига тўғри келадиган чакана товар айланмаси, биринчи навбатда, ноозиқ-овқат маҳсулотлари савдосининг ўсиши ҳисобидан 4,3 баробар ошди.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг асосий тамоийилларидан бири сифатида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов томонидан чуқур асослаб берилган кучли ижтимоий сиёсат аҳоли ялпи даромадларининг ўсиши учун

зарур шарт-шароит яратди. Мазкур ислохотлар натижасида 1991—2011 йиллар давомида Ўзбекистон аҳолисининг ялпи даромадлари 8,6 баробар ошди.

Ялпи даромадлар таркибида шу давр мобайнида мулк даромадлари, тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан олинган даромадлар кўринишидаги янги даромад турлари пайдо бўлди.

Ҳукуматимиз томонидан аҳоли даромадларини оширишга қаратилган чора-тадбирларнинг қабул қилиниши ҳаётимизда тобора ҳал қилувчи кучга айланиб бораётган ўрта синфни шакллантириш имконини берди (7.2.3-расм).

7.2.3-расм. Жамият таркибида ўрта қатламнинг улуши.

Расмда келтирилган маълумотларга кўра, 1990 йилда ўртача даромадга эга бўлганлар аҳолининг 18 фоизини ташкил этган бўлса, 2000 йилда, уй ҳўжаликларини тадқиқ этиш натижаларига кўра, бу кўрсаткич 24 фоизга етгани аён бўлди. 2011 йилда эса 62 фоиз уй ҳўжаликлари ўртача даражадан кам бўлмаган барқарор даромадга эга бўлган.

Оиланинг ялпи даромадлари ошиб бориши билан бир вақтда юртимизда истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва аҳолига кўрсатилаётган хизмат турларини кенгайтириш ҳисобидан ушбу даромадлардан самарали фойдаланиш учун шароит яратилди.

Агар 1991 йилда аҳоли даромадларининг бор-йўғи 46—48 фоизи мамлакатимизда ишлаб чиқарилган товар ресурслари билан таъминланган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич 75 фоиздан ошди. Шу билан бирга, 2011 йилда истеъмол маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажми 1991 йилга нисбатан 6,7 баробар, аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш ҳажми эса 1,4 баробар ўсди (7.2.1-жадвал).

7.2.1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида аҳоли ялпи харажатларининг таркиби, фоизда

Кўрсаткичлар	1991 й	2001 й	2010 й	2011 й
1. Жами харажатлар таркиби	100,0	100,0	100,0	100,0
улардан:				
истеъмол харажатлари	81,1	84,3	78,4	78,1
истеъмолдан ташқари харажатлар (солиқлар, аъзолик бадаллари ва бошқа мажбурий тўловлар)	7,1	6,9	6,2	6,0
пул омонатлари ва жамғармалар	11,8	8,8	15,4	15,9
2. Жами истеъмол харажатлари	100,0	100,0	100,0	100,0
шу жумладан:				
озик-овқат маҳсулотлари учун	58,3	59,8	49,8	49,5
нооziқ-овқат маҳсулотлари учун	31,5	26,8	33,7	33,8
хизматлар учун тўловлар	10,2	13,4	16,5	16,7

Жадвалдан кўриниб турганидек, 1991—2011 йиллар давомида жами харажатлар таркибида истеъмол харажатларининг улуши 81,1 фоиздан 78,1 фоизга, истеъмолдан ташқари харажатлар улуши 7,1 фоиздан 6,0 фоизга қисқарган, аксинча, пул омонатлари ва

жамғармалар улуши 11,8 фоиздан 15,9 фоизга ортган. Шу билан бирга, оилаларнинг истеъмол харажатлари макротаркиби ҳам оптималлашиб бормоқда: озиқ-овқат маҳсулотлари учун харажатлар улуши барқарорлашиб, хизматлар учун харажатлар улуши ортиб бормоқда. Бундай ҳолат иқтисодий ривожланиб бораётган давлатлар учун хосдир.

Иқтисодиёт вазирлиги маълумотларига қараганда, 1991—2011 йилларда нон ва нон маҳсулотларининг истеъмоли камайган, аксинча, қолган озиқ-овқат маҳсулотларининг истеъмоли ортган (7.2.2-жадвал).

7.2.2-жадвал

**Ўзбекистон Республикасида асосий озиқ-овқат маҳсулотларининг истеъмол қилиниши
(аҳоли жон бошига, килограмм ҳисобида)**

Кўрсаткичлар					2011 йилда 1991 йилга нисбатан, фоизда
	1991 й.	2001 й.	2010 й.	2011 й.	
Нон ва нон маҳсулотлари	170	167	160	158	92,9
Гўшт ва гўшт маҳсулотлари	31	34	38	39	125,8
Сут маҳсулотлари	183	162	239	242	132,2
Тухум (дона)	97	47	138	140	144,3
Сабзавот ва полиз экинлари	107	128	238	241	225,2
Картошка	29	36	45	47	162,0
Ўсимлик ёғи ва бошқа мойлар	12	12	13	13	108,3
Шакар	12	16	17	18	150,0
Мева, жумладан, узум	23	42	83	85	369,5

Ўзбекистонда аҳоли сони 1991—2011 йиллар мобайнида 38,2 фоиз ошганига қарамасдан, жон бошига гўшт ва гўшт маҳсулотлари истеъмол қилиш 25,8 фоизга ортди, жумладан, сут ва сут маҳсулотлари 32,2 фоиз, тухум 44,3 фоиз, сабзавот 2,2 баробар, картошка 1,6 баробар, мева 3,7 баробар ва шакар 1,5 баробар ўсди. Айни вақтда истеъмол таркиби анча сифатли озиқ-овқат маҳсулотларини кўпроқ истеъмол қилиш ҳисобидан ўзгармоқда. Бунда углеводларга бой озиқ-овқатларни (биринчи навбатда, нон ва нон маҳсулотларини) истеъмол қилишнинг барқарорлашгани муҳим аҳамият касб этмоқда. Мустақиллик йилларида аҳоли томонидан истеъмол қилинаётган озиқ-овқат маҳсулотларининг сони, тури ўнлаб баробар ошди.

Юртимизда озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмолининг ортиши билан бир қаторда асосий енгил саноат маҳсулотларининг хариди ҳам кўпайиб бормоқда (7.2.3-жадвал).

7.2.3-жадвал

**Асосий енгил саноат маҳсулотларининг аҳоли томонидан харид қилиниши,
аҳоли жон бошига (йил бошига нисбатан)**

Кўрсаткичлар	1991 й.	2001 й.	2010 й.	2011 й.
Матолар, жами (метр)	7,1	5,6	9,7	10,0
шу жумладан:				
Пахта толасидан тайёрланган газламалар (метр)	2,2	2,2	2,9	3,0
Жун газлама (метр)	0,3	0,3	0,7	0,8
Зигир толасидан тўқилган матолар, шойи, ипак газламалар (метр)	1,8	3,2	4,6	4,7
Аралаш матолар	0,7	—	1,5	1,5
Устки кийимбоп трикотаж (дона)	0,6	1,1	2,5	2,6
Ички кийимбоп трикотаж (дона)	0,9	1,6	3,5	3,6
Чарм пойафзал (жуфт)	1,6	3,2	3,4	3,5
Пайпоқ маҳсулотлари (жуфт)	3,7	6,0	6,7	6,7

Аҳоли эҳтиёжларини таъминлаш учун зарур бўлган нооziқ-овқат маҳсулотларининг катта қисми илгари республикамизда ишлаб чиқарилмас, балки четдан келтирилар эди. Жумладан, телевизорлар, кир ювиш машиналари, электр чангютгичлар, енгил машиналар 100 фоиз, газмолларнинг қарийб 40 фоизи, барча турдаги оёқ кийим ва бошқа шунга ўхшаш маҳсулотларнинг 30 фоизи четдан олиб келинарни.

Мустақиллик йилларида юртимизда истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг анча фаол ўсиши, асосан, 2000 йилдан сўнг, мамлакатимизда уларни ишлаб чиқаришни рағбатлантирадиган шарт-шароитлар босқичма-босқич яратила бошланганидан кейин кузатилди.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз саноати аҳолининг сифатли мебель, гилам маҳсулотлари, енгил автомобилларга бўлган эҳтиёжини тўлиқ таъминлай олади. Юртимизда телевизорлар, кондиционерлар ва экологик хавфсиз музлатгичлар ишлаб чиқариш ҳажми сезиларли даражада ўсди. Трикотаж маҳсулотлари, оёқ кийимлар тайёрлаш ва енгил саноатнинг бошқа тармоқлари юқори суръатлар билан ривожланиб бормоқда.

Агар 2000 йилга қадар, ўтиш даврининг объектив шарт-шароитлари туфайли, аҳолининг асосий нооziқ-овқат маҳсулотларига бўлган талаби ва таъминоти пасайган бўлса, сўнгги ўн йилликда бу борадаги кўрсаткичларда барқарор ўсиш тенденцияси кузатилмоқда.

Бу жараёнда уй хўжаликлари эскирган ва ноқулай маиший ва электротехника буюмларидан воз кечиb, янги, замонавий, сифат жиҳатидан эски буюмлардан кескин фарқ қиладиган маҳсулотларни тез сотиб олмоқда.

Қайд этилган даврда мутлақо янги маҳсулотлар пайдо бўлди. Бугун уларни хонадон эгалари катта қизиқиш билан сотиб олмоқда: рақамли телевизор ва фотоаппаратлар, сунъий йўлдош антенналари ва мобиль телефонлар, DVD плеерлар, компьютер ва унга қўшимча қурилмалар, ноутбуклар ва бошқа электрон техникалар, қурилиш материалларининг янги турлари, қадоқлаш буюмлари ва бошқа рўзгор ашёлари шулар жумласидандир. Шуниси эътиборлики, хонадонларнинг замонавий маиший ва электротехника билан таъминланиш суръатлари юртимизнинг барча ҳудудларида бир маромда, мутаносиб тарзда ўсиb бормоқда (7.2.4-жадвал).

7.2.4-жадвал

**Аҳолининг узок муддатли фойдаланиладиган товарлар билан таъминланиши
(ҳар 100 хонадонга тўғри келадиган товарлар сони)**

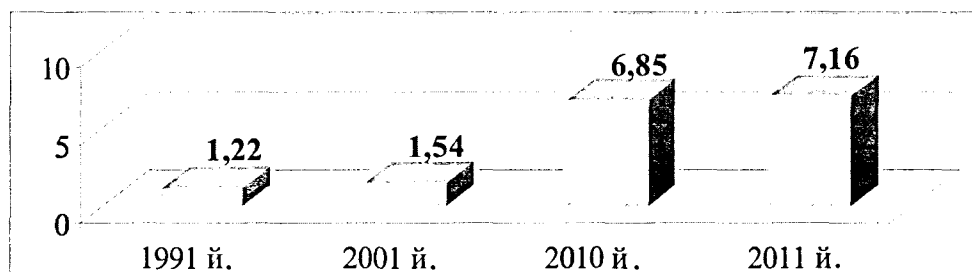
Кўрсаткичлар	2001 й.	2010 й.	2011 й.
Телевизорлар	88	132	133
Музлатгич ва музхоналар	86	99	101
Кондиционерлар	11	18,5	19,1
Электр чангютгичлар	30	37	38
Шахсий компьютерлар	0,2	12	14
Фотоаппарат ва видеокамералар	21	24	25
Видеомагнитофон, видеоплеер ва DVD плеерлар	31	64	66
Кир ювиш машиналари	69	75	76
Мобиль алоқа воситалари	18	145	149
Ўртача ҳар 1000 нафар аҳолига тўғри келадиган автомобиллар сони, бирликда	38,9	51,5	51,7

Тадқиқот натижаларига кўра, узок муддат фойдаланишга мўлжалланган буюмлар билан таъминланиш бўйича мамлакатимизда юксак даражага эришилган. Буни ҳар 100 хонадонга 133 та телевизор, 101 та совутгич, 66 та DVD плеер, 149 та мобиль телефон тўғри келиши тасдиқлайди.

Аҳолининг харид қобилияти, яъни унинг ойлик маош ва пенсия ҳисобидан энг зарур истеъмол маҳсулотларининг сотиб олиш ва хизматлардан фойдаланиш имкониятлари аҳолининг истеъмол товарларига бўлган талаб ва эҳтиёжларининг таъминланиши сезиларли даражада яхшиланиб бораётганини акс эттиради. Ўртача ойлик маош харид қобилиятининг ўсиш динамикаси, минимал истеъмол савати билан қиёслаганда, ҳозирги вақтда 7,2 баробар ошди (7.2.4-расм).

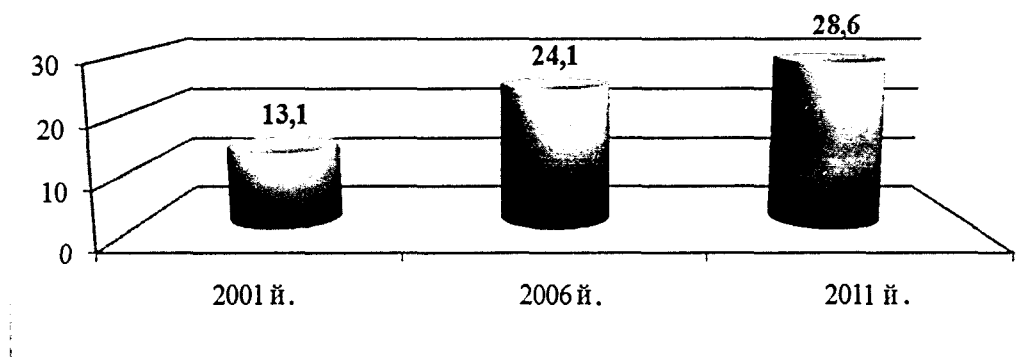
...Агар 1991 йилда энг кам иш ҳақиға Халқаро меҳнат ташкилоти ва Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг тавсияларига қатъий мувофиқ тарзда ҳисоблаб чиқилган истеъмол корзинкаси қийматининг фақат 8 фоизини ташкил этадиган товар ва хизматларни харид қилиш мумкин бўлган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич истеъмол корзинкасининг 120 фоизини ташкил этди ёки 15 баробар ўсди, энг кам пенсиянинг харид қобилияти эса 9 карра ошди.

Ислом Каримов

7.2.4-расм. Ўртача ойлик иш ҳақининг харид қобилияти (минимал истеъмол саватчасига нисбатан, марта ҳисобида).

Аҳолининг жамғарма маблағлари истеъмол бюджетининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Юртимизда 1995—2010 йилларда аҳоли омонатлари ҳажми барқарор ошиб борди. Айниқса, юқори ўсиш суръатлари 2000—2010 йилларга тўғри келади, бу даврда мазкур кўрсаткич 28,6 баробар ошган. Ҳозирги вақтда, сўров натижаларига кўра, мамлакатимиздаги қарийб барча хонадон соҳиблари банкларда ўз жамғарма маблағлари — омонатларига эга.

7.2.5-расм. Аҳоли жамғармаларининг 1995 йилга нисбатан ўсиши.

Бозор муносабатлари чуқурлашиб, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланиб боргани сайин аҳолининг ялпи харажатлари таркибида янги йўналиш — тадбиркорлик фаолияти учун харажатлар йўналиши пайдо бўлди. Уларнинг улуши ҳозирги пайтда 8,5 фоизни ташкил этмоқда. Ўз моҳиятига кўра, бу усул оила хўжалигининг асосий капитал учун маблағ жамғаришнинг самарали шакли бўлиб, хусусий мулк асосида ўз даромадларини шакллантириш ва кўпайтириш имконини беради.

8-БОБ. ТАЪЛИМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ОЛИБ БОРИЛГАН ТИЗИМЛИ ИШЛАР

8.1. Таълим тизимини мустақкамлашга қаратилган меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш бўйича амалга оширилган ишлар

2012 йил 19 январда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларига бағишланган мажлисида Президентимиз Ислон Каримов „2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ мавзусидаги маърузасида таълим соҳасини ривожлантириш бўйича амалга оширган ишлар ҳақида ҳам алоҳида тўхталди. Ўтган йиллар мобайнида юртимизда умумий ўрта таълимдан бошлаб ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълимгача бўлган бўғинларда чуқур билим ва пухта касб-хунар тайёргарлигига эга бўлган ёш авлодни тарбиялаш жараёнини ўз ичига олган яхлит узлуксиз таълим тизимини шакллантириш ишлари изчил давом эттирилди¹.

Дарҳақиқат, мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритганидан кейинги 20 йил ичида халқимиз ўзининг мард ва донишманд раҳбари бошчилигида асрларга татигулик улкан ишларни амалга оширди. Мамлакатимизда сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳаёт ва миллий маънавият соҳаларида туб ислохотлар туфайли юртимизда обод ва эркин фаровон ҳаёт асослари барпо этилди.

Мамлакатимизда таълим тизимини ривожлантиришга қаратилган унинг меъёрий-ҳуқуқий асослари қуйидаги ҳужжатларда белгилаб берилди ҳамда улар базасида энг муҳим йўналиш ва натижалар ижроси таъминланди.

I. Таълим тўғрисидаги қонун (1992 йил 2 июль). Мустақил давлатимиз раҳбарияти, энг аввало, ишни таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг ҳуқуқий асосларини яратишдан бошлади. Собиқ Иттифоқ таркибига кирган республикалар ичида биринчилардан бўлиб Ўзбекистон Республикасининг Олий Кенгаши 1992 йил 2 июлда „Таълим тўғрисида“ги Қонунини тасдиқлади. Бу дастуруламал ҳужжатда таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари, таълим тизими, унинг бошқарув таркиби, педагог ходимларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, бурч ва масъулияти аниқ белгилаб берилди. Бинобарин, бу муҳим давлат ҳужжатининг қабул қилиниши таълим соҳасида амалга ошириладиган барча ислохотларнинг муқаддимаси ҳамда ҳуқуқий кафолати эди².

II. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (1992 йил 8 декабрь). Асосий қонунимиз Ўзбекистон халқининг хоҳиш-иродасидан келиб чиқиб, миллий ва умуминсоний қадриятларни уйғунлаштирган ҳолда, ёшлар онгига сингдиришнинг ҳуқуқий асосларини ўзида ифода этган. Конституция барча фуқаролар қатори ёшларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг кафолатларини ҳам ўзида акс эттиради. Жумладан, унинг 41-моддасида: „Ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эга. Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланади. Мактаб ишлари давлат назоратидадир“, 45-моддасида „Вояга етмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясидадир“, 66-моддасида „Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар“, 117-моддасида „Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига эгадирлар“³, деб белгилаб

¹ *Ислон Каримов*. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади // Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012. — 15-бет.

² *Йўлдошев Ж.* Таълимимиз истиқлоли йўлида. Тошкент: „Шарқ“, 1996. — 4—5-бетлар.

³ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2010. — 9—10, 13, 31—32-б.

қўйилгани фикримизнинг далилидир. Ҳақиқатан ҳам, Ўзбекистон Республикаси мустақил, ҳуқуқий демократик, инсонпарварлик қоидаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир.

Шунингдек, Президентимизнинг 1993 йил 29 декабрдаги Фармонида биноан, октябрь ойининг биринчи яшанбаси халқ таълими ходимлари куни (касб байрами сифатида) белгиланди. 1996 йил 9 сентябрдаги „Маънавият ва маърифат жамоатчилиқ маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида“ги Фармонда эса ёш авлодни буюк анъаналаримизга, юксак маънавий қадриятларимизга содиқлик ва ёруғ келажак эгалари эканига қатъий ишонч руҳида тарбиялаш мақсадида 1997 йилдан бошлаб, 1 октябрь „Ўқитувчилар ва мураббийлар куни“ — умумхалқ байрами ҳамда дам олиш куни деб эълон қилинди.

III. „Таълим тўғрисида“ги (1997 йил 29 август) Қонун (янги таҳрири) ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Президентимиз Ислон Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясидаги (1997 йилда 29 август) „Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори“ мавзусидаги нутқида 1991—1997 йиллар давомида мамлакатимизда амалга оширилган таълим-тарбия тизимидаги ислохотларни танқидий баҳолади. Собиқ Иттифоқ даврининг охирида 11 йиллик ўқув тизимига ўтдик. 11 йиллик тизим таркибан 3 қисмга бўлинади: бошланғич таълим — 4 йил, тўлиқсиз ўрта таълим — 9 йил ва, ниҳоят, 2 йиллик тўлиқ ўрта таълим Демократик жамиятда болалар, умуман, ҳар бир инсон эркин фикрлайдиган этиб тарбияланади.

Президентимиз 9-синфни тугатаётганларнинг кейинги йўли — тақдири қандай бўлиши зарурлигини пухта асослаб берди. „Республикаимизда тахминан 5 миллион 200 минг мактаб ўқувчисидан 9-синфни битаётганлар 450 минг нафар болани ташкил қилади... Маълумотларга қараганда, уларнинг 250 минг нафарга яқини, яъни 55 фоизи 10-синфда ўқишни давом эттирар экан, тахминан 100 минг нафари ҳунар-техника ёки махсус ўқув юртларига кириши мумкин. Қолганлари эса — гап 100 минг нафар болаларимиз ҳақида кетяпти — ҳисоб-китоб бўйича,

умуман кўчада қолмоқда“¹. Шу боисдан ҳам 1997 йил 29 августда бевосита Президентимиз ташаббуси билан „Таълим тўғрисида“ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилинганида катта маъно бор. Қабул қилинган дастурга мувофиқ, мамлакатимизда 9+3 схемаси бўйича 12 йиллик умумий мажбурий бепул таълим тизими жорий этилди².

IV. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 6 октябрдаги „Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизimini тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида“ги Фармони эълон қилинди. Мавжуд таълим-тарбия тизimini тубдан ислоҳ қилиш, уни замон талаблари даражасига кўтариш, миллий кадрлар тайёрлашнинг янги тизimini барпо этиш, келажак учун баркамол, салоҳиятли авлодни тарбиялаш мақсадида ушбу фармон билан „Таълим тўғрисида“ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини ҳаётга татбиқ этиш ишлари давлат сиёсатининг устувор йўналиши этиб белгиланди.

Ўзбекистонда таълим республика ижтимоий-иқтисодий, ғоявий-маданий ҳаётининг энг муҳим йўналишидир. Таълимнинг ҳуқуқий асослари мамлакатимиз Конституцияси, „Таълим тўғрисида“ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ўз аксини топган.

¹Ислон Каримов. Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Тошкент: „Шарқ“, 1998. 3—19-б.

²Президент Ислон Каримовнинг „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шарти“ мавзусидаги халқаро конференция материаллари. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012. — 5-бет.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисмлари бўлган шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан, ишлаб чиқаришдан иборат бир бутун тизим юзага келди.

Бундан 15 йил олдин қабул қилинган, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури деб ном олган Таълим соҳасини ислоҳ қилиш дастури мамлакатимизда янги жамият қуришнинг босқичма-босқич ва тадрижий ривожланиш принципига асосланган иқтисодий ва сиёсий ислохотларнинг биз танлаган „Ўзбек модели“ — ўз тараққиёт йўлимизнинг таркибий қисмидир... Бу дастур ҳаётда ўз фикрига, ўзининг қарашлари ва қатъий фуқаролик позициясига эга бўлган, ҳар томонлама етук ва мустақил фикрлайдиган шахсни шакллантиришни мақсад қилиб қўйди¹.

V. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 24 февралдаги „Академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини бошқариш тўғрисида“ги 77-сонли Қарори. Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 майдаги „Ўзбекистон Республикаси ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 204-сонли Қарорига кўра, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 60 кишидан иборат Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими маркази (Марказ) ташкил этилди. 1998 йилда академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари дастлаб тажриба тариқасида фаолият бошлади. Академик лицейларга барча (9-синф) битирувчиларнинг тахминан 10—15 фоизи танлов асосида қабул қилинди.

Касб-ҳунар коллежлари учун юқори малакали педагог ва педагог-муҳандислар тайёрлаш бўйича 3 та оталиқ зона (минтақавий) бўйича тегишли олий ўқув юртлари бириктирилди: 1) Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институти; 2) Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика университети; 3) Наманган муҳандислик-педагогик институтларида кадрлар тайёрлаш учун зарур шарт-шароитлар яратилди.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг амалий ижросига, шунингдек, бакалавр ва магистр кадрлар тайёрлаш масаласига бағишланган Ўзбекистон Президентининг ўндан ортиқ фармон ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинди. Хусусан, 2004 йил 19 февралда Ўзбекистон Республикаси Президентининг „2004—2008 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш дастурини тайёрлаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Фармойиши, 2004 йил 21 майда „2004—2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантиришнинг давлат умуммиллий дастури тўғрисида“ги Фармонининг қабул қилиниши миллий таълим ривожига янги тарихий босқични бошлаб берди.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва Мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастурининг ижроси амалда ниҳоясига етказилди. 9 йиллик умумтаълим мактаб босқичини ва 3 йиллик ўрта махсус, касб-ҳунар таълими босқичини ўз ичига олган узлуксиз яхлит таълим тизими яратилди. Бир сўз билан айтганда, фарзандларимизга умумий таълим билан бирга, замонавий касб-ҳунарга эга бўлиш имконини берадиган 12 йиллик таълим тизимига ўтиш яқунланмоқда². Ўзбекистонда 12 йиллик таълим барча учун мажбурий экани қонунларимизда белгилаб қўйилган. 12 йиллик мажбурий таълимдан сўнг ёшларнинг ҳар

¹Президент *Ислом Каримов*нинг „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti“ мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи // „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti“ мавзусидаги халқаро конференция материаллари. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012. 4-бет.

²*Ислом Каримов*. Асосий вазифамиз — Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2010. — 48-б.

бири, ўз хоҳишига кўра, бакалавр ва магистр даражасини олиш учун олий ўқув юртларида ўқишни давом эттириши мумкин.

Мазкур ҳуқуқий ҳужжатларда, биринчидан, янги таълим тизими, иккинчидан, янги авлод кадрларини тайёрлашда таълим соҳасидаги ўзгаришлар, янги касб соҳаларининг пайдо бўлгани ва уларнинг Ўзбекистон шароити, аҳамияти билан боғлиқ жиҳатлари, учинчидан, бунда ҳар бир вилоят, ҳудуд ва минтақанинг хусусиятларини ҳисобга олиш тажрибасининг афзалликлари, тўртинчидан, мамлакатимизнинг олий таълим соҳасидаги 71 та муассасаси тайёрлаб берадиган янги авлод кадрлари, уларнинг умумий ва ўзига хос жиҳатларига эътибор қаратилди.

VI. Миллий истиқлол ғояси ва мафкураси. 2001 йил 18 январда Ўзбекистон Президентининг „Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида“ги Фармойиши Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг маъно-мазмунига уйғун тарзда ёш авлодни, комил инсонни шакллантириш, унинг ғоявий ва мафкуравий онгини ривожлантиришга қаратилди. Шунингдек, 2006 йил 25 августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида“ги Қарори қабул қилинди. Баркамол, комил инсонларни вояга етказиш, ёшларнинг онгида мафкуравий бўшлиқ бўлишига йўл қўймаслик, мамлакатимизнинг юксак тараққиётини таъминлаш учун миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилди. Республика Маънавият ва маърифат кенгаши ҳузурида Республика маънавият тарғибот маркази ҳамда Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий марказлари ташкил топди (2006 йил).

VII. 2002 йил 24 октябрдаги „Ўзбекистон Болалар спортини ривожлантириш жамғармасини тузиш тўғрисида“ги ва 2004 йил 29 августдаги „Ўзбекистон Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Фармонлари болалар спортини ривожлантиришда муҳим дастуруламал бўлмоқда.

VIII. Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 1 мартдаги „Нодавлат таълим муассасалари фаолиятини лицензиялаш тартиби тўғрисида“ги Низомни тасдиқлаш ҳақида“ги 100-сонли Қарори эълон қилинди.

IX. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2004 йил 19 февралдаги „2004—2008 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш дастурини тайёрлаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Фармойишига биноан тузилган махсус комиссия томонидан 2004—2009 йилларда Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури ишлаб чиқилди ва 2004 йил 9 июлдаги „Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг „2004—2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарори билан тасдиқланди.

X. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 20 июндаги „Республика аҳолисини ахборот-кутубхона хизмати билан таъминлашни ташкил этиш тўғрисида“ги Қарори мамлакатимизда электрон кутубхонани шакллантириш, ахборот алмашинувининг замонавий шакллариغا босқичма-босқич ўтишда муҳим дастуруламал бўлди.

XI. Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 25 октябрдаги „Мактабгача таълим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида“ги 225-сонли Қарорининг 2-илоvasи билан тасдиқланган „Ўзбекистон Республикасида нодавлат таълим муассасалари тўғрисида“ги Низом ишлаб чиқилди.

XII. Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 27 июлдаги „Умумтаълим мактаблари битирувчиларининг академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида ўқишини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида“ қабул қилинган 427-сонли Қарори натижасида 2009 йили умумтаълим мактабларининг 9-синф битирувчилари 100 фоиз академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари билан қамраб олинишига эришилди.

XIII. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 29 февралда „Ёшлар йили“ Давлат дастури тўғрисидаги Қарори эълон қилинди. Қарорда „Ёшлар йили“да бажарилиши

лозим бўлган асосий ва муҳим вазифалар белгилаб берилди ва уларнинг ижроси 9 та йўналишда амалга оширилди.

XIV. Президентимизнинг 2008 йил 1 апрелдаги „Реал иқтисодиётнинг соҳа ва тармоқлари талабларига жавоб берадиган малакали кадрларни тайёрлашни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Фармойиши асосида амалга оширилган ишлар натижасида 2009—2010 ўқув йилининг ўзида ҳудудлардаги 118 та касб-ҳунар коллежида 62 та ихтисослик бўйича кичик мутахассислар тайёрлаш тўхтатилиб, талаб катта бўлган 90 та мутахассислик бўйича янгидан кадрлар тайёрлашга киришилди. 34 та касб-ҳунар коллежининг ихтисослиги ўзгартирилди. Ушбу чора-тадбирлар туфайли битирувчиларнинг барчаси иш билан таъминланди.

XV. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Баркамол авлод йили Давлат дастури тўғрисида“ги 2010 йил 27 январдаги Қарори қабул қилинди ва уни амалга ошириш учун 11 та устувор йўналиш ва вазифа белгилаб берилди. Ўзбекистонда аҳолининг қарийб 35 фоизини 16 ёшгача бўлган болалар, 62 фоиздан зиёдини эса 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил этишини ҳисобга оладиган бўлсак, бу ислохотларнинг роли ва аҳамияти ўз-ўзидан тушунарли ва равшан бўлади¹. Шу боисдан ҳам „Баркамол авлод йили“ Давлат дастурининг кўлами ва қамрови 6 та соҳада ўз ифодасини топди (8.1.1-расм).

8.1.1-расм.

XVI. 2010 йил 28 июлда Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Фармони эълон қилинди. Фармонга кўра, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни янада рағбатлантириш, ёшларни, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар ва олий таълим муассасалари битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб этиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш бўйича амалий вазифалар белгиланди. Шу боисдан ҳам бугунги кунда микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан республиканинг касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлари ва олий таълим муассасалари битирувчилари билан меҳнат шартномалари тузилганда, банд ходимларнинг ўртача йиллик сони қонун ҳужжатларида белгиланган чекланган нормативдан кўпи билан

¹Президентимиз *Ислом Каримов*нинг „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti“ мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи// Халқ сўзи, 2012 йил 18 февраль.

20 фоиз оширилган ҳолларда микрофирма ва кичик корхоналар учун назарда тутилган имтиёзлар, кафолат ва ҳуқуқлар сақланиб қолмоқда.

XVII. 2010 йил 2 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги ПҚ-1426-сонли Қарори қабул қилинди. Натижада 2010 йилнинг 1 декабридан олий ўқув юртларидаги 2 ва 3-курс аспирантлар стажёрлик-тадқиқотчи-изланувчи ва барча докторантлар катта илмий ходим-изланувчи лавозимига ўтказилди. Шу асосда 2011 йил 1 январдан бошлаб стажёр-тадқиқотчи-изланувчиларнинг маошлари стажёр-тадқиқотчиларнинг базавий лавозим маошларига, катта илмий ходим-изланувчиларнинг маошлари эса фан номзоди илмий даражасига эга илмий ходимларнинг базавий лавозим маошларига тенглаштирилди.

XVIII. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш бўйича бюджетдан ташқари жамғармани ташкил этиш тўғрисида“ги Қарори (2010 йил 10 ноябрь, ПҚ-1432-сон)га асосан Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси ташкил этилди.

XIX. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг „Бюджетдан ташқари таълим муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарори (2010 йил 10 декабрь, 291-сон) қабул қилинди.

XX. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майда „Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарори қабул қилинди¹ ва у ўз моҳиятига кўра, олий таълим тизимидаги ислохотларнинг янги босқичини бошлаб берди.

Бу қарор олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва модернизация қилиш, уларни замонавий ўқув ва илмий-лаборатория жиҳозлари билан таъминлаш, юқори малакали кадрлар тайёрлаш йўналишлари ва мутахассисликларини мақбуллаштириш, таълим стандартларини такомиллаштириш ҳисобидан таълим жараёнини сифат жиҳатдан янги босқичга кўтариш, илғор педагогик технологиялар ва ўқитиш шакллари жорий этиш, ўқитувчи кадрлар меҳнатини рағбатлантиришни кучайтириш асосида иқтисодиёт соҳа ва тармоқларида талаб қилинадиган олий маълумотга эга мутахассисларни тайёрлаш сифатини тубдан яхшилашга қаратилган.

Дастурда юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш масаласига алоҳида эътибор берилган. Бу йўналишда чора-тадбирлар мажмуи ишлаб чиқилган бўлиб, унда юқори малакали кадрларни тайёрлаш йўналишлари ва мутахассисликларни мақбуллаштириш ҳамда давлат таълим стандартлари (ДТС)ни янада такомиллаштириш назарда тутилган. Шунга кўра, мазмуни бўйича турдош мутахассисликларни кўшиб юбориш, шунингдек, иқтисодиёт тармоқлари ҳамда ижтимоий соҳаларда эҳтиёж қолмаган мутахассисликларни ёпиш ҳисобидан 2016 йилга қадар олий таълим бакалаврият босқичи йўналишларининг сони 228 тадан 165 тага, магистратура босқичининг мутахассисликлари эса 1200 тадан 500 тага камайтирилиши режалаштирилган.

Дастур ижроси доирасида инжиниринг, ишлаб чиқариш ва қурилиш соҳалари бўйича қабул квотаси босқичма-босқич оширилиб, бу йўналишларда таълим олаётган талабаларнинг умумий сони амалдаги 23 фоиздан 2015—2016 ўқув йилида 36 фоизга етказиш кўзда тутилган. Бу йўналишларга ажратилган давлат гранти ўринлари эса ўртача 5—10 фоизга кўпаяди.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги „Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарори// Халқ сўзи, 2011 йил 20 май, № 100 (5267).

Шунга тенг равишда „таълим“, „иқтисодиёт ва бизнес“, „ҳуқуқ“ ҳамда ижтимоий-гуманитар соҳаларга тегишли таълим йўналишларида қабул квотаси ва грант ўринлари, аксинча, камайиши кутилмоқда¹.

XXI. 2011 йил 13 апрелда қабул қилинган „Ахборот кутубхона фаолияти тўғрисида“ги Қонун зиё масканлари ишини ислоҳ этиш, уларни давр талаба асосида йўлга қўйишда муҳим омил бўлмоқда. Ахборот-кутубхона тизими фаолиятини такомиллаштиришга йўналтирилган ислоҳотлар юртдошларимиз учун кўплаб қулайликлар яратиб берди.

XXII. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш тўғрисида“ги Қарори (2011 йил 21 ноябрь, ПҚ-1645-сон) қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг „Халқ таълими ҳудудий органлари тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида“ги 52-сонли Қарорининг қабул қилиниши ҳамда унга кўра, туман халқ таълими бўлимларининг шаклан ва мазмунан ўзгаргани узлуксиз методик хизматни самарали ташкил этишга ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Юксак тараққиётни таъминлашда „Таълим тўғрисида“ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг баркамол авлод тарбиясидаги ўрни ва аҳамиятини қуйидаги ҳолатлар билан изоҳлаш мумкин:

1. Миллий дастурнинг амалга оширилиши жамиятдаги ижтимоий-сиёсий муҳитга ижобий таъсир кўрсата бошлади.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқариш жараёнида шахснинг жамиятдаги ўз ўрнини белгилаб олиши фаоллашмоқда.

3. Таълимнинг миллий моделини амалга ошириш жамиятда эркин фикрлайдиган шахснинг шаклланишига олиб келмоқда.

4. Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели жамиятнинг потенциал имкониятларини рўёбга чиқариш омили сифатида катта аҳамият касб этмоқда.

5. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва унинг моделини амалга ошириш миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида таълим-тарбия жараёнини замонавий босқичга кўтаришга қаратилган бўлиб, бу эса, ўз навбатида, фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришга салмоқли ҳисса қўшмоқда.

6. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалиётга татбиқ этиш Ўзбекистоннинг халқаро майдонда муносиб ўрин эгаллашида муҳим аҳамият касб этмоқда.

7. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойилларига ҳамоҳанг бўлиб, уларнинг ҳар иккаласи баркамол авлодни шакллантиришга қаратилгандир.

8. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг амалга оширилиши Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясида белгилаб берилган устувор вазифалар ижросини тўла таъминлашга хизмат қилади.

9. Мамлакатимизда таълим оловчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг ва таълим ишларининг самарали шакллари ҳамда услублари ишлаб чиқилиб, жорий этилмоқда.

10. Таълим ва кадрлар тайёрлаш борасида таълим муассасаларини аттестациядан ўтказиш, аккредитация қилишнинг самарали тизими юзага келди.

11. Янги ижтимоий-иқтисодий шароитда таълимнинг талаб даражасидаги сифатини, кадрлар тайёрлаш тизимининг амалий самараси ва барқарор ривожланишининг кафолатлари, устувор йўналишларини таъминлайдиган норматив, моддий-техник ва ахборот базаси яратилди.

¹Умарова Н. Олий таълимдаги муҳим янгилик (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги илмий-педагогик кадрлар билан ишлаш бўлими бошлиғи Б.Ражабовнинг шарҳидан фойдаланилди) // Туркистон, 2011 йил 8 июнь.

12. Узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимига бюджетдан ташқари маблағлар, шу жумладан, чет эл инвестициялари жалб этилмоқда.

13. Кадрлар тайёрлаш соҳасида хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотлар билан ўзаро манфаатли ҳамкорлик ривожланмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов ташаббуси билан Тошкентда 2012 йил 16—17 февраль кунлари ўтказилган „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шарти“ мавзусидаги халқаро конференцияда Юртбошимизнинг Ўзбекистонда Таълим соҳасини ислоҳ қилиш, юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш бўйича амалга оширилаётган дастурнинг асосий мақсад ва вазифалари, мазмун-моҳияти қисқача баён этилган нутқи халқаро конференция ишида муҳим аҳамият касб этди.

Хулоса қилиб шуни эътироф этиш керакки, мамлакатимизда қабул қилинган барча ижтимоий дастурлар Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлашга қаратилган. „Баркамол авлод йили“ муносабати билан қабул қилинган Давлат дастури ҳам мазмун-моҳияти ва аҳамиятига кўра, давлатимизнинг юксак мақсадларга эришишининг ишончли кафолати бўлиб, ўз мустақил фикрига эга, мустаҳкам иродали, чуқур билимли, ҳеч кимдан кам бўлмаган баркамол авлодни вояга етказиш йўлида дастуруламал бўлиб хизмат қилмоқда.

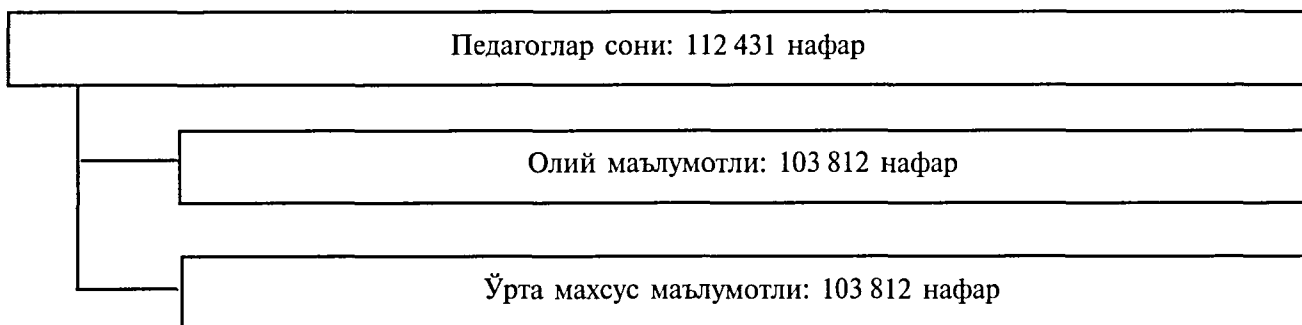
8.2. Педагог кадрлар салоҳияти ва малакасини ошириш соҳасидаги ишлар

Мустақиллик йилларида „Таълим тўғрисида“ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури (1997) асосида узлуксиз таълим тизимининг энг муҳим қуйидаги йўналишлари ҳаётга татбиқ этилди:

1. Мактабгача таълим.
2. Умумий ўрта таълим.
3. Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими.
4. Олий таълим.
5. Олий ўқув юртидан кейинги таълим.
6. Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш.
7. Мактабдан ташқари таълим.

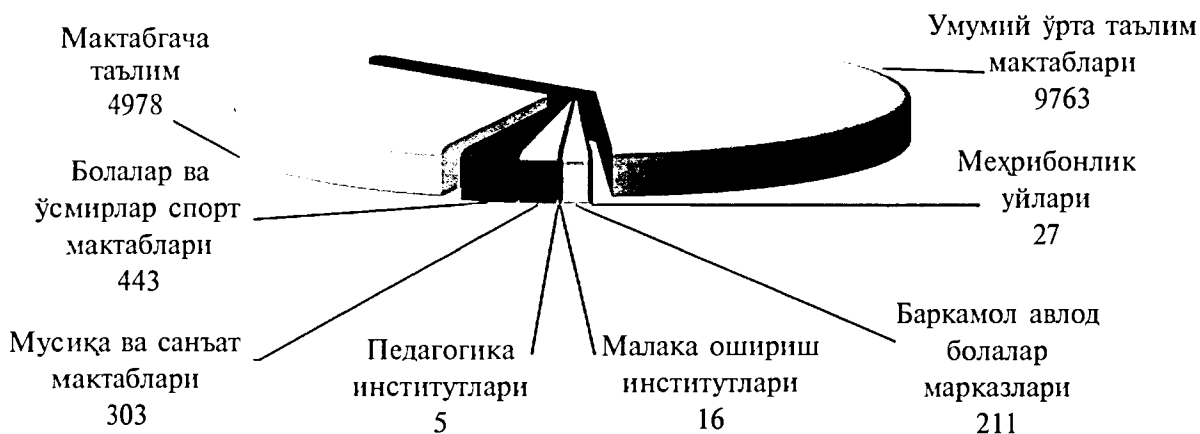
Тизимда меҳнат қилаётган педагоглар сони ва уларнинг маълумоти бўйича ушбу рақамларга эътибор беринг.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури интеллектуал жиҳатдан юксак салоҳиятли авлодни камол топтиришга хизмат қилмоқда.

1. Мактабгача таълим йўналиши. Бу йўналиш халқ таълими тизимининг дастлабки бўғини ҳисобланади. Унда 2 ойликдан 7 ёшгача бўлган болалар тарбияланишига эътибор берилади. Мактабгача таълим муассасаларининг оммавий туридан ташқари соғломлаштириш,

**Халқ таълими тизимидаги таълим
муассасалари 15 774 тани ташкил этади**

8.2.1-расм.

жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун мўлжалланган махсус турлари ҳам барпо этилди.

Бугунги кунда республикаимиз бўйича мактабгача таълим муассасалари сони 6135 тани ташкил этиб, уларга 508235 нафар (20,4 фоиз) бола қамраб олинган. Мактабгача таълим тизимида ноанъанавий мактабгача таълим муассасалари тармоғи ҳам кенгайиб, қисқа муддатли гуруҳлар сони 1536 тани, саводхонлик марказлари 977 тани, якшанба мактаблари 1249 тани ташкил этмоқда. Юртимизда 80 та нодавлат мактабгача таълим муассасаси фаолият юритиб, уларга 3281 нафар бола қамраб олинган.

Мактабгача ёшдаги болаларни ижтимоий ҳимоялаш, уларга таълим-тарбия бериш билан соғлиқларини тиклаш учун 194 та махсус турдаги мактабгача таълим муассасаси фаолият кўрсатмоқда.

2. Умумий ўрта таълим. „Таълим тўғрисида“ги (1997) Қонуннинг 12-моддасига мувофиқ умумий ўрта таълим икки босқичдан иборат:

- бошланғич таълим (I—IV синфлар);
- умумий ўрта таълим (I—IX синфлар).

Биргина халқ таълими тизимидаги таълим муассасалари 15774 тани ташкил этади (8.2.1-расм).

Умумтаълим мактаб педагог-ўқитувчиларининг маълумоти, салоҳият даражаси 8.2.2-жадвалда ўз аксини топган.

3. Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими. Ўрта махсус таълим муассасаларининг кадрлар билан таъминлангани 1991 йилда: педагоглар ва муҳандис-педагоглар умумий сони — 25540 нафар. Шундан фан доктори, фан номзодлари — 186 нафар, олий маълумотли ўқитувчилар — 19767 нафар. Ўрта махсус таълим йўналишлари бўйича мутахассисликлар умумий сони 156 та, ҳунар-техника билим юртларига қамраб олинган ўқитувчиларнинг умумий сони 17562 нафар эди.

2010 йилга келиб, юртимиздаги ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари (академик лицей, касб-ҳунар коллежлари) сони 1536 та. Шундан замонавий типдагиси 1413 та; мослаштирилгани 123 та, академик лицейлар сони — 142 та, касб-ҳунар коллежлари сони — 1394 та.

Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида педагог ва муҳандис-педагогларнинг умумий сони 111881 нафар. Шундан фан докторлари — 96 нафар, фан номзодлари — 1105 нафар, олий маълумотли ўқитувчилар — 101545 нафар.

Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида ўқитилаётган касбларнинг умумий сони — 251 та. Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларига қамраб олинган ўқувчиларнинг умумий сони — 1036104 нафар¹.

8.2.2-жадвал

Умумтаълим мактаб ўқитувчилари ҳақида маълумот ҳудудлар кесимида

Гуруҳлар	Худудлар	Жами ўқитувчилар сони	Шундан аёллар	%	Жами ўқитувчилар сонидан					
					Олий маълумотли	%	Тугалланмаган олий маълумотли	%	Ўрта махсус маълумотли	%
I	Жиззах вилояти	18072	10506	58,1	14441	79,9	341	1,9	3290	18,2
	Сирдарё вилояти	9726	6735	69,2	8538	87,8	64	0,7	1124	11,6
	Тошкент вилояти	28829	22204	77,0	22283	77,3	258	0,9	6288	21,8
	Тошкент шаҳри	15904	14307	90,0	14402	90,6	424	2,7	1078	6,7
II	Бухоро вилояти	24971	18698	74,9	19859	79,5	26	0,1	5086	20,4
	Навоий вилояти	14983	10781	72,0	12428	82,9	59	0,4	2496	16,7
	Самарқанд вилояти	50157	32462	64,7	35218	70,2	177	0,4	14762	29,4
III	Андижон вилояти	33692	26072	77,4	26941	80,0	162	0,5	6589	19,6
	Наманган вилояти	28945	20107	69,5	23087	79,8	150	0,5	5708	19,7
	Фарғона вилояти	40631	30334	74,7	31424	77,3	431	1,1	8776	21,6
IV	Қашқадарё вилояти	51338	31775	61,9	30719	59,8	98	0,2	20521	40,0
	Сурхондарё вилояти	39868	31651	79,4	23716	59,5	63	0,2	16089	40,4
	Қорақалпоғистон Республикаси	32657	25568	78,3	23781	72,8	49	0,2	8827	27,0
	Хоразм вилояти	25567	19722	77,1	19027	74,4	38	0,1	6502	25,4
	ХТВтасарруфидаги муассасалар	630	474	75,6	614	97,5	2	0,3	14	2,2
ЖАМИ		416188	300231	72,1	306832	73,7	2335	0,6	107021	25,7

4. Олий таълим (ўрта махсус, касб-хунар таълими негизига асосланади). Республикамизда олий таълим муассасаларининг 1991 ва 2010 йиллардаги ҳолати 8.2.3-жадвалда акс эттирилган.

2010 йилга келиб, юртимиздаги олий таълим муассасалари (ОТМ филиаллари билан бирга) сони — 76 та. Шундан: университетлар — 19 та, институтлар — 36 та, академиялар — 2 та, консерватория — 1 та, рақс ва хореография олий мактаби — 1 та, ОТМлари филиаллари — 11 та, хорижий давлатлар олий таълим муассасаларининг филиаллари — 6 та.

• Ўтган давр мобайнида олий ўқув юртлари сони икки баробар ортди ва бугунги кунда мамлакатимиздаги 59 та университет ва олий ўқув юртларида 230 мингдан зиёд талаба таълим олмоқда („Халқ сўзи“, 2012 йил 18 февраль).

¹Таълим-тарбия истиқлол кўзгусида // Маърифат, 2010 йил 30 сентябрь.

• Олий таълимнинг 254 та бакалавриат йўналиши ва 719 та магистратура мутахассисликлари бўйича Давлат таълим стандартлари ишлаб чиқилди, улар асосида намунавий ўқув режалари ва фан дастурлари яратилиб, ўқув жараёнига татбиқ этилди.

8.2.3-жадвал

1991 йилда	2010 йилга келиб
ОТМ лари сони — 53 та Шундан: университетлар — 6 та; институтлар — 42 та; филиаллар — 5 та.	ОТМ лари сони — 76 та Шундан: университетлар — 19 та; институтлар — 36 та; академиялар — 2 та; консерватория — 1 та; рақс ва хореография олий мактаби — 1 та; ОТМлари филиаллари — 11 та; Хорижий давлатлар олий таълим муассасаларининг филиаллари — 6 та.

• 2004—2009 йиллар давомида 1200 га яқин ўқув адабиёти нашр этилди.

• Ўқув адабиётларининг замонавий янги авлодига қўйиладиган талаблар дунё тажрибаси асосида ишлаб чиқилди. Фанлар бўйича ўқув-методик мажмуанинг замонавий модели яратилди. Профессор-ўқитувчилардан иборат муаллифлар таркиби шакллантирилди. Улар томонидан 2550 та фан йўналиши бўйича ўқув-методик мажмуа яратиш ишлари олиб борилмоқда.

• Ҳозирги кунда олий таълим муассасаларида 22332 та компьютер мавжуд бўлиб, ҳар 100 нафар талабага 8,2 та (2004 йилда 4,2 та) компьютер тўғри келишини таъминлашга эришилди. 9 та олий таълим муассасасидаги ахборот технологиялари марказлари замонавий видеоконференция ускуналари билан жиҳозланди.

• Олий ва ўрта махсус таълим тизимидаги мавжуд 262 та кутубхона негизида ахборот-ресурс марказлари (АРМ) ташкил этилди. Барча АРМлари замонавий компьютер техникалари ва телекоммуникация воситалари билан жиҳозланди.

• Олий таълим муассасаларида 1500 дан ортиқ электрон дарслик ва ўқув қўлланма яратилди, кутубхона тизимини автоматлаштириш ва электрон каталоглар яратиш бўйича лойиҳалар 44 та олий таълим муассасасида амалга оширилди.

• Аспирантура ва докторантурада таҳсил олаётган тадқиқотчилар сони 2004—2009 йиллар давомида қарийб 1,6 баробар ошди. 2009 йил кўрсаткичлари бўйича (2004 йилга нисбатан) номзодлик ва докторлик диссертациялари ҳимоялари сони 12,9 фоиз, ўз муддатида ҳимоя қилган аспирант ва докторантлар сони 4,3 фоизга ошди.

Давлат илмий-техник дастурлари доирасида жами 5,8 миллиард сўмлик 415 та илмий лойиҳа амалга оширилмоқда, бу эса 2004 йилга нисбатан қарийб 3,5 баробар кўпдир. Хўжалик шартномалари асосида бажарилаётган илмий ишлар ҳажми 2004—2009 йиллар давомида 3,3 баробар ошган (2004 йилда 546,3 миллион сўм бўлган бўлса, 2009 йилда 21192 миллион сўмни ташкил этган).

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш. Мустақиллик йилларида янги давлат барпо этишда миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбияланган, мамлакатни модернизация қилиш ва замонавий демократик жамият қуриш йўлидаги мураккаб, кенг кўламли вазифаларни ҳал этишга қодир бўлган янги авлод кадрларини тайёрлаш масаласи

Олис ва чекка ҳудудларда касб-ҳунар коллежларининг 24 та филиалини ташкил этиш, фаолият юритаётган коллежлар қошида 18 та талабалар турар жойларини қуриш орқали умумтаълим мактаблари 9-синф битирувчиларини касб-ҳунар таълими билан тўлиқ қамраб олиш бўйича қўшимча чоратадбирларнинг қабул қилингани мазкур йўналишдаги муҳим қадам бўлди.

Ислом Каримов

муҳим принципиал ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди. Мустақил ва янгича фикрлайдиган кадрларга бўлган эҳтиёжни қондириш вазифаси мустақилликка эришган биринчи кунларданоқ ўта муҳим ва ҳал қилувчи масалага айланган эди. 1997 йили Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қабул қилиниши ва унинг амалга оширилиши муҳим тарихий аҳамиятга эга бўлди. 2009 йилдан бошлаб юртимизда 12 йиллик мажбурий таълим жорий этилди.

Мамлакатимиз олий ўқув юртлари ҳузурида ташкил этилган академик лицейлар ёшларга ўзи танлаган мутахассислик бўйича янада чуқур билим олиш, коллежлар эса махсус фанларни ўзлаштириш билан бир қаторда, мустақил ҳаётга қадам қўяётган ҳар бир битирувчи йигит-қизга ўз қобилиятини юзага чиқариш ва жамиятда муносиб ўрин топиш учун 2—3 мутахассислик бўйича ўрта малакали касб эгаллаш имконини бермоқда. Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш борасида халқаро ҳамкорликни йўлга қўйишга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мисол учун, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларининг 1200 нафарга яқин педагог кадрлари 1999—2007 йиллар давомида Буюк Британия, Германия, Япония, Дания, Австралия, Жанубий Корея каби мамлакатларда бевосита малака ошириб қайтдилар. Япониянинг JICA агентлиги лойиҳаси асосида 9 та касб-ҳунар коллежида малака ошириш марказлари ташкил этилган. Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш муассасаларининг моддий-техник базасини янада яхшилаш, тингловчилар учун ҳар томонлама қулай шароитлар яратиш ишлари ҳам изчил давом эттирилмоқда¹.

Кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш муассасалари 82 та лаборатория хонаси, 16 та лингафон синфи, 988 та замонавий компьютер ўрнатилган 75 та компьютер синфи, „Ўқитувчи 30 (60)“ тизими билан жиҳозланган 11 та синф, 17 та электрон доска билан таъминланди.

Мустақиллик йилларида таълим соҳасида малака ошириш тизими янада такомиллаштирилди, унинг моддий-техник базаси мустаҳкамланди. Сурхондарё, Сирдарё вилоятлари ва Тошкент шаҳридаги малака ошириш институтлари учун ўқув ва ётоқхона бинолари ажратилди.

Ўқитувчилар малакасини ошириш йўналишидаги ишларни янада ривожлантириш мақсадида Осиё тараққиёт банки билан ҳамкорликдаги „Таълим секторини ривожлантириш дастури“ лойиҳаси доирасида Абдулла Авлоний номидаги республика малака ошириш институти, 14 та ҳудудий малака ошириш институти ва 70 та (ҳар бир вилоятда 5 тадан) таянч мактаб қошида масофадан ўқитишнинг таълим-ресурс марказлари ташкил қилинди. 215 нафар тизимдаги мутахассис Германияда малака оширди.

Бугунги кунда таълим муассасасининг буюртмасига асосан педагогнинг тоифаси, стаж, касбий тайёргарлигини оширишга бўлган эҳтиёжга мос ҳолда, унинг турлари ва даврийлиги қайта кўриб чиқилиб, малака оширишнинг „режали-мажбурий“ тизимидан „йўналтирилган мақсадли“ такомиллаштирилган тизимига ўтилди. Таълим мазмунининг тез суръатларда янгиланиб бораётгани муносабати билан педагогларнинг малака ошириш даврийлиги 5 йилдан 3 йилга туширилди.

Ўзбекистон Республика Президентининг „Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарори (2011 йил 20 май) бу борада дастуруламал бўлди. Мамлакатимиздаги ёш, истиқболли мутахассислар дунёдаги етакчи илмий ва таълим марказларида бевосита малака оширмоқда. 2016 йилга қадар бу борада аниқ чора-тадбирлар жорий этилмоқда. Хусусан, стажёр-тадқиқотчи-изланувчиларнинг хорижда малака ошириши 1,5 марта, магистр ҳамда ёш ўқитувчилар учун эса 1,7 марта кўпайиши режалаштирилган. Шу маънода таъкидлаш жоизки, мамлакатимиз олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари малакасини ошириш тизими ҳам ислоҳ этиляпти.

¹Матқурбонов Қ. Муаммолар қандай бартараф этилади. Маърифат, 2008 йил 20 декабрь.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги илмий педагогик кадрлар билан ишлаш бўлими бошлиғи Б.Ражабовнинг шарҳлашича, юртимизда педагогик кадрлар малакасини ошириш бўйича 45 та муассаса мавжуд. Эндиликда улар 5 та ҳудудий ҳамда 10 та тармоқ малака ошириш муассасасига айлантирилади. 2012 йилдан бошлаб, Тошкент шаҳрининг ўзида малака ошириш ва қайта тайёрлашни ташкил этадиган илмий-методик бош марказ ишга туширилмоқда. Ҳудудий малака ошириш муассасаларида бакалаврият ва магистратуранинг барча йўналишларида ўтиладиган ижтимоий-гуманитар фанлар, яъни ўқув режаларининг биринчи блок фанларидан ҳамда иккинчи блок фанларидан дарс берадиган ўқитувчилар малака ошириши мўлжалланмоқда. Тармоқ малака ошириш муассасалари умумкасбий ва мутахассислик фанларидан дарс берадиган ўқитувчиларнинг малакасини ошириш учун режалаштирилмоқда. Илмий-методик марказ эса уларнинг ишини ташкил қилади ва мувофиқлаштиради. Шунингдек, у кадрлар тайёрлаш масаласида хорижий тажрибани ўрганиб, умумлаштириб, малака ошириш ва қайта тайёрлаш жараёнларига татбиқ этиш билан шугулланади. Ислохотлар жараёнида педагог кадрлар малакасини ошириш тизимига бир қанча янгиликлар жорий қилиниши ҳам кутилмоқда. Жумладан, мамлакатимизда биринчи марта олий таълим муассасаларидаги ёрдамчи ўқув ходимларининг малакасини ошириш тажрибаси йўлга қўйилади. Дастур доирасида олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлашга қаратилган ишлар қаторида уларни янги ўқув-лаборатория ускуналари билан жиҳозлаш ҳамда замонавий ўқув лабораторияларини ташкил этиш кўзда тутилган. Демак, ёрдамчи ўқув ходимларининг малакаси ҳам шунга яраша бўлиши керак. Педагог кадрларнинг малакасини оширишда уларнинг: 1) компьютер технологиялари; 2) инглиз тилини чуқур ўрганишига алоҳида урғу берилади. Янги турдаги малака ошириш муассасалари ишини ташкил этиш бўйича таклифлар шакллантирилмоқда.

Дастурга мувофиқ, 2011—2016 йилларда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар мажмуи ҳам тасдиқланди. Олий таълим муассасаларида ўқув-лаборатория бинолари, спорт иншоотлари ва талабаларнинг турар жойларини қуриш, реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш шулар жумласидандир. Бундан ташқари, 14 та олий таълим муассасасида замонавий илмий-тадқиқот лабораториялари ташкил қилиниб, яна 296 та лаборатория қайта жиҳозланади. Бу мақсадларга жами 277 миллиард сўмдан ортиқ маблағ йўналтирилган.

Режага киритилган 15 та замонавий илмий-тадқиқот лабораториясидан 2 таси Ўзбекистон Миллий университетида фаолият кўрсатади. 7 таси ҳудудий университетлар базасида очилади. Бундай лабораториялар энг сўнгги талаблар асосида тўлиқ жиҳозланибгина қолмай, фаннинг долзарб муаммолари билан янада мукамал шуғулланиш учун қулай шарт-шароит яратади. Масалан, Қорақалпоқ давлат университетида Оролбўйи минтақаси биопотенциали бўйича экофизиологик тадқиқотлар, Қарши давлат университетида табиий бирикмалар ва полимерларнинг спектроскопик тадқиқотлари, Урганч давлат университетида ресурсларни тежовчи қишлоқ хўжалиги технологияларини, Тошкент Кимё-технология институтида энергия тежовчи қурилиш материалларини яратиш бўйича, Тошкент тиббиёт академиясида эса тиббий-генетик, молекуляр-ҳужайравий, фармакологик ҳамда биологик тадқиқотлар олиб бориш имконини берувчи замонавий илмий-тадқиқот лабораториялари ташкил этилади.

Олий таълим соҳасида ҳам туб ислохотлар амалга оширилди, бакалавр ва магистрлар тайёрлашнинг Европа тизимига ўтилди. Бугунги кунда мамлакатимизнинг 76 олий таълим муассасаларида 850 йўналиш ва мутахассислик бўйича 300 мингдан ошиқ талаба билим олмоқда.

Республикаimizдаги умумтаълим мактаблари орасидан замонавий компьютер техникаси ва унинг қурилмалари билан жиҳозланган, тажрибали информатика фани ўқитувчиларига эга бўлган 2467 та таянч мактаби танлаб олиниб, уларда 2011 йил давомида умумий ўрта таълим мактабларида фаолият олиб бораётган барча фан ўқитувчиларининг ушбу йўналиш бўйича малака ошириши белгиланган эди. Бу борадаги ишларнинг дастлабки босқичида 2500 нафарга яқин мураббий тайёрланди. 72 соатлик (2 ҳафталик) ўқув курсларига юртимиз бўйича 411 мингдан зиёд (97,6 фоиз) ўқитувчи жалб этилди.

**2012 йилда олий таълим муассасаларига киришда тест синовларида абитуриентларнинг
7 та фан бўйича (она тили, тарих, математика, физика, кимё, биология, инглиз тили)
ўртача самарадорлиги**

	Худудлар	7 та фан бўйича умумий самарадорчилик	Республикадаги ўрни
I	Жиззах вилояти	32,15	13
	Сирдарё вилояти	31,06	14
	Тошкент вилояти	35,23	7
	Тошкент шаҳри	36,55	4
II	Бухоро вилояти	40,38	1
	Навоий вилояти	32,98	10
	Самарқанд вилояти	35,44	6
III	Андижон вилояти	32,96	11
	Наманган вилояти	34,37	8
	Фарғона вилояти	35,68	5
IV	Қашқадарё вилояти	37,26	2
	Сурхондарё вилояти	32,77	12
	Қорақалпоғистон Республикаси	34,15	9
	Хоразм вилояти	36,77	3

Аммо, таълим муассасаларини замонавий компьютерлар билан жиҳозлаш, уларни ZiuoNET тармоғига улаш бўйича қилинаётган кенг қамровли ишларга қарамасдан, айрим ҳудудларда яратилган имкониятлардан тўғри фойдаланимаслик ҳолатлари ҳам учрамоқда. Хусусан, фан ўқитувчиларининг АКТдан фойдаланиш малакасини ошириш бўйича белгиланган ўқув режа Жиззах вилоятида 87 фоиз, Қашқадарё вилоятида 91 фоиз, Сирдарё вилоятида 92 фоиз, Андижон вилоятида 95 фоиз, Тошкент шаҳрида 95 фоиз, Хоразм вилоятида 96 фоизга бажарилган бўлса, юртимиз бўйича энг паст кўрсаткичлар Тошкент вилояти Оҳангарон тумани, Янгийўл тумани, Навоий вилояти Учқудуқ тумани, Хоразм вилояти Хонқа тумани, Сирдарё вилояти Сардоба тумани, Жиззах вилояти Ғаллаорол туманида кузатилган.

8.3. Таълим тизимининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш — замон талаби

Ўтган йиллар мобайнида таълим тизимини тубдан янгилаш ва ислоҳ этиш бўйича миқёси ва кўламига кўра улкан ишлар амалга оширилди. Қарийб 9,5 минг ёки мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган мактабларнинг деярли барчаси янгитдан қурилди, капитал реконструкция қилинди ва замонавий ўқув-лаборатория асбоб-ускуналари билан таъминланди. Ўқув жараёнини сифат ва методик жиҳатдан бутунлай янгилаш бўйича улкан чора-тадбирлар амалга оширилди.

ДТСларини янада такомиллаштириш, олий таълим муассасалари моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бўйича ҳам юқорида зикр этилган дастурда аниқ чора-тадбирлар белгиланган. Яқин 5 йил ичида олий таълим муассасалари учун фан ва технологияларнинг энг сўнгги

йотуқларидан фойдаланган ҳолда 400 та янги дарслик, 800 та ўқув-услубий қўлланма яратилади. Буларга қўшимча тарзда яратиладиган 6 мингдан зиёд ўқув-методик комплекслар олий таълим жараёнига мультимедия ўқув воситалари ҳамда масофадан туриб ўқитиш усуллари жорий этиш имконини бермоқда.

2011—2012 ўқув йилидан бошлаб барча олий таълим муассасалари битирувчиларига қатъий талаб қўйилмоқда: 1) улар замонавий компьютер ва ахборот технологияларини; 2) хорижий тиллар, айниқса, инглиз тилини мукамал билиши керак. Бу жиҳатдан ўқув дастурларини ҳар бир таълим йўналишининг ўзига хослигидан келиб чиққан ҳолда қайта кўриб чиқиш ва такомиллаштириш кўзда тутилган.

Талабаларнинг халқаро таълим ресурсларидан фойдаланишида қулайлик яратиш мақсадида яқин йиллар ичида олий таълим муассасалари учун битирувчи замонавий оптик толали ягона компьютер тармоғи ишга туширилади. Юқори тезликдаги Интернетга уланувчи ушбу тармоқ ёрдамида мамлакатимиз ҳамда хориждаги таълим муассасалари билан алоқа боғлаш, видео-конференциялар ўтказиш мумкин бўлади.

2011 йилда умумтаълим мактабларининг моддий-техник базаси янада мустаҳкамланиб, халқ таълими тизимида ўқув-лаборатория жиҳозлари билан таъминланган, 46 минг 300 дан ортиқ ўқувчига мўлжалланган 166 та янги мактаб қурилиб, реконструкция қилинган. 151 та мактабда капитал таъмирлаш ишлари белгиланган муддатда ва сифатли бажарилган. Таълим муассасаларида қурилиш-тиклаш ишлари сарҳисоб қилиниб, 2012 йилда бу борада амалга оширилиши кўзда тутилган ишлар белгиланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 22 сентябрдаги ПҚ-1620-сонли Қарори билан 2012 йилда жами 349 та умумтаълим мактабида қурилиш-таъмирлаш ишлари амалга оширилиши режалаштирилган бўлиб, ушбу мақсадларга жами 155,3 миллиард сўм маблағ ажратиш кўзда тутилган¹.

Бундан ташқари, уй-жой массивлари ҳудудида республика бўйича жами 14 та умумтаълим мактабининг (12,3 миллиард сўм) янгидан қурилиши ҳам режалаштирилган. Мамлакатимиздаги 852 та мактабда замонавий ўқув компьютер синфлари ташкил этилиб, 9 минг 400 дан зиёд умумтаълим мактаби ёки жами мактабларнинг 96 фоизи Ziyonet электрон ахборот тармоғига уланган. Бу, ўз навбатида, ўқувчиларни интернет тармоғидаги турли бузғунчи ғоялардан ҳимоя қилиш имконини беради.

Халқ таълими тизими учун ҳукуратимиз томонидан 2000 йилда бюджетдан 168 миллиард 660 миллион сўм маблағ ажратилган бўлса, 2010 йилда бу кўрсаткич 3,3 триллион сўмни ташкил этган (қарийб 20 баробар ортган). 2011 йилда эса тизимга 4,2 триллион сўм ажратилди, яъни бу миқдор ўтган йилга нисбатан ҳам 28 фоиз кўп демакдир.

Устоз ва мураббийлар меҳнатини муносиб рағбатлантиришга йўналтирилаётган Директор жамғармаси учун ажратилаётган маблағлар ҳам йилдан-йилга муттасил ошиб бормоқда. Шунингдек, „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили“ давлат дастурининг ижросини таъминлаш ҳамда халқ таълими тизимида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш мақсадида 2011 йилда 16,3 миллиард сўм бюджетдан ташқари маблағ топиш режалаштирилган бўлиб, мазкур режа амалда 20,9 миллиард сўм (128,0 фоиз)га

Ҳаммамизга теран бир ҳақиқат аён бўлиши керак - биз юртимизнинг эртанги ривожини йўлида қандай чуқур ўйланган дастурларни тузмайлик, бу режаларни бажариш учун қандай моддий база ва имкониятларни яратмайлик, бунинг учун қанча кўп сармоя сафарбар этмайлик, уларнинг барчасини амалга оширадиган, рўёбга чиқарадиган қудратли бир омил борки, у ҳам бўлса, юқори малакали иш кучи ва юртимизнинг эртанги кунини, тараққиёти учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган етук мутахассис ёшларимиз, десак, ўйлайманки, ҳеч қандай хато бўлмайди.

Ислом Каримов

¹ Мусаев Ж. Устувор вазифалар белгиланди. // Маърифат, 2012 йил 1 февраль.

бажарилган. Ушбу кўрсаткич 2010 йилнинг шу даврига нисбатан 8,3 миллиард сўм (165,8 фоиз)га кўпдир.

2012 йилда яратилган имкониятлардан самарали фойдаланиш, таълим-тарбия жараёнларини мазмунан бойитиш, бунда раҳбар-ходимлар масъулиятини ошириш лозим бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасининг мазмун-моҳиятини халқ таълими тизимида ўрганишни ташкил этиш ва унда белгилаб берилган вазифаларнинг ижросини қатъий назоратга олиш, давлат педагогика институтлари, А.Авлоний номидаги Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш институтида ва барча ҳудудий малака ошириш институтлари педагогик жамоаси, тингловчи ва талабалари учун махсус факультатив ўқув курси дастурини тайёрлаш ва ўқув жараёнига жорий этиш вазифалари юклатилди.

Ўзбекистон Республикасининг „Таълим тўғрисида“ги Қонуннинг 26, 27, 28, 30-моддалари талабларига асосан, умумий ўрта таълим мактаблари ҳудудида яшовчи мактаб ёшидаги болаларни таълим муассасаларига тўлиқ жалб этиш бўйича мамлакатимизда амалга оширилаётган ишларга маҳаллий ҳокимликлар, маҳалла кенгашлари ҳамда ота-оналар ҳамкорлиги зарур.

Халқ таълими вазирлигининг кенгайтирилган ҳайъат йиғилишида (2012 йил январь) Жиззах ва Сирдарё вилоятларида ишчи гуруҳлари томонидан ўрганилган таълим-тарбия жараёнини сифатли ташкил этиш юзасидан амалга оширилган ишлар таҳлилидан келиб чиқиб, республикаимизнинг барча жойларида моддий-техник базани асраш, ўқув жиҳозлари ва ускуналарида таълим-тарбия жараёнларида самарали фойдаланишни йўлга қўйишнинг зарурати ҳамда бу борада раҳбар ходимларнинг масъулиятини ошириш лозимлиги таъкидлаб ўтилди.

- Мактаб таълими 7 та тилда: ўзбек, қорақалпоқ, рус, қozoқ, қирғиз, туркман ва тожик тилларида олиб борилмоқда.

- Мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий дастури доирасида таълим муассасаларидаги жиҳозланган физика лаборатория хоналари сони 6962 тага, кимё лаборатория хоналари 6682 тага, биология хоналари 6682 тага ошди.

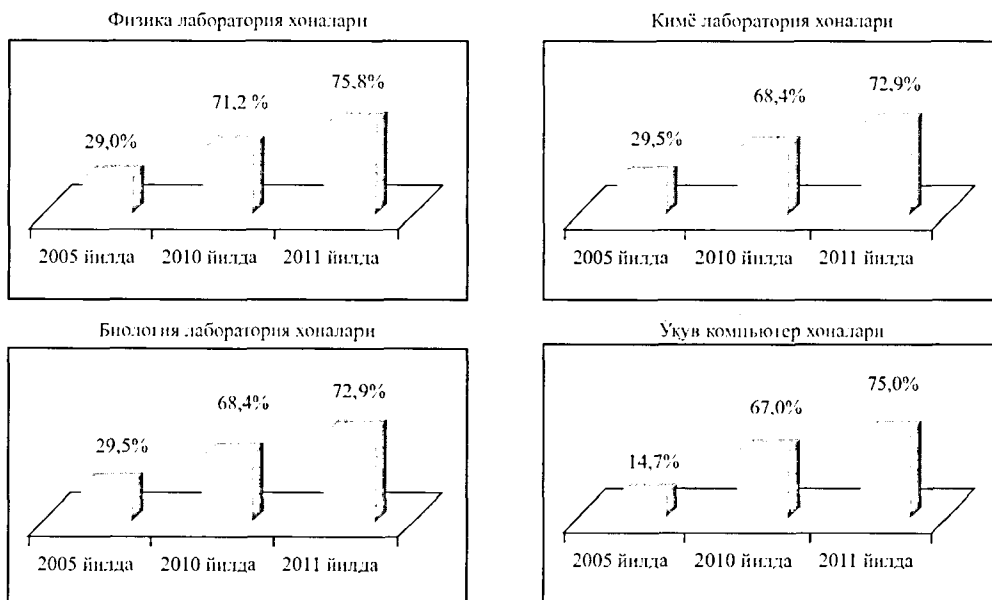
- Мамлакатимизда 1500 дан ортиқ янги касб-хунар коллежи ва академик лицей барпо этилди („Халқ сўзи“, 2012 йил 18 февраль).

- 2004—2009 йилларда 1607 та мактаб ичимлик суви билан таъминланди. 1163 та мактаб газлаштирилди, 1607 та мактаб телефон алоқасига, 1076 та мактаб эса марказий ва мактаб ҳовлисига мослаштирилган канализация тармоғига уланди.

- 1991—2003 йилларда юртимизнинг барча ҳудудларида 1 миллион 893 минг ўқувчига мўлжалланган умумтаълим мактаблари ҳамда 152,8 минг ўринга мўлжалланган мактабгача таълим муассасаларини қуриш ва мавжудларини таъмирлаш ишлари амалга оширилди.

- Мактаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастури доирасида эса 2004—2009 йилларда республика бўйича 3 миллион ўқувчи ўринли 8501 та мактабда қурилиш-реконструкция ишлари бажарилди. Жумладан, 351 та (116580 ўқувчи ўринли) янги мактаб биноси қурилди, 2470 та (851294 ўқувчи ўринли) мактаб капитал реконструкция қилинди, 3608 та (2044942 ўқувчи ўринли) мактаб капитал, 2072 таси эса жорий таъмирлашдан чиқарилди. Ушбу мақсадларга жами 1,4 триллион сўм сарфланди.

- Дастур доирасида қайта тиклаш ишлари амалга оширилган мактабларнинг 1326 таси (16 фоиз) шаҳарларда, 6887 таси (81 фоиз) қишлоқ ҳудудларида, 288 таси эса (3 фоиз) бориш қийин бўлган ҳудудларда жойлашган бўлиб, бу билан шаҳар ва қишлоқ мактабларининг моддий-техник базаси орасидаги тафовут барҳам топди.

8.3.1-расм. 2005—2011 йилларда умумтаълим мактабларини ўқув-лаборатория хоналари билан жиҳозлаш кўрсаткичлари.

• Таълим соҳаси ходимлари фаолиятини баҳолаш ва рағбатлантириш мезонлари тубдан ўзгартирилди. Масалан, кейинги 10 йилда касб-хунар коллежлари, лицей ва олий ўқув юртларида иш ҳақининг ўсиш суръатлари иқтисодиётнинг реал соҳасидаги иш ҳақи миқдоридан тахминан 1,5 баробар кўп ўсди. Ўзбекистонда таълим соҳасини ривожлантириш ва ислоҳ этишга йўналтирилаётган йиллик харажатлар ялпи ички маҳсулотнинг 10—12 фоизини ташкил этиб, бу тизимнинг давлат бюджети харажатларидаги улуши 35 фоиздан ортиқни ташкил этмоқда (8.3.2-расм).

• Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари билан корхона ва ташкилотлар ҳамкорлиги, ишга қабул қилиш шартномаларини тузиш механизми шакллантирилиб, улар билан 13338 та шерикчилик шартномаси имзоланди.

• „Микрокредитбанк“ томонидан битирувчиларнинг тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш учун кредит ажратиш бўйича ишлар ташкил этилди. Биргина 2009 йилда 923 нафар битирувчига 962 миллион сўм миқдорида микрокредит маблағлари ажратилди.

2010 йил 28 сентябрда Президент Фармойиши билан ташкил этилган, ишчи гуруҳи томонидан ишлаб чиқилган, 2011—2015 йилларда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилашга қаратилган Дастур маъқулланди.

Президентимизнинг 2011 йил 20 майдаги „Олий таълим муассасалари моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан

Ҳукумат қарорига мувофиқ, олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бўйича 2011—2016 йилларга мўлжалланган дастурни амалга ошириш учун 277 миллиард сўмдан ортиқ маблағ йўналтириш кўзда тутилган.

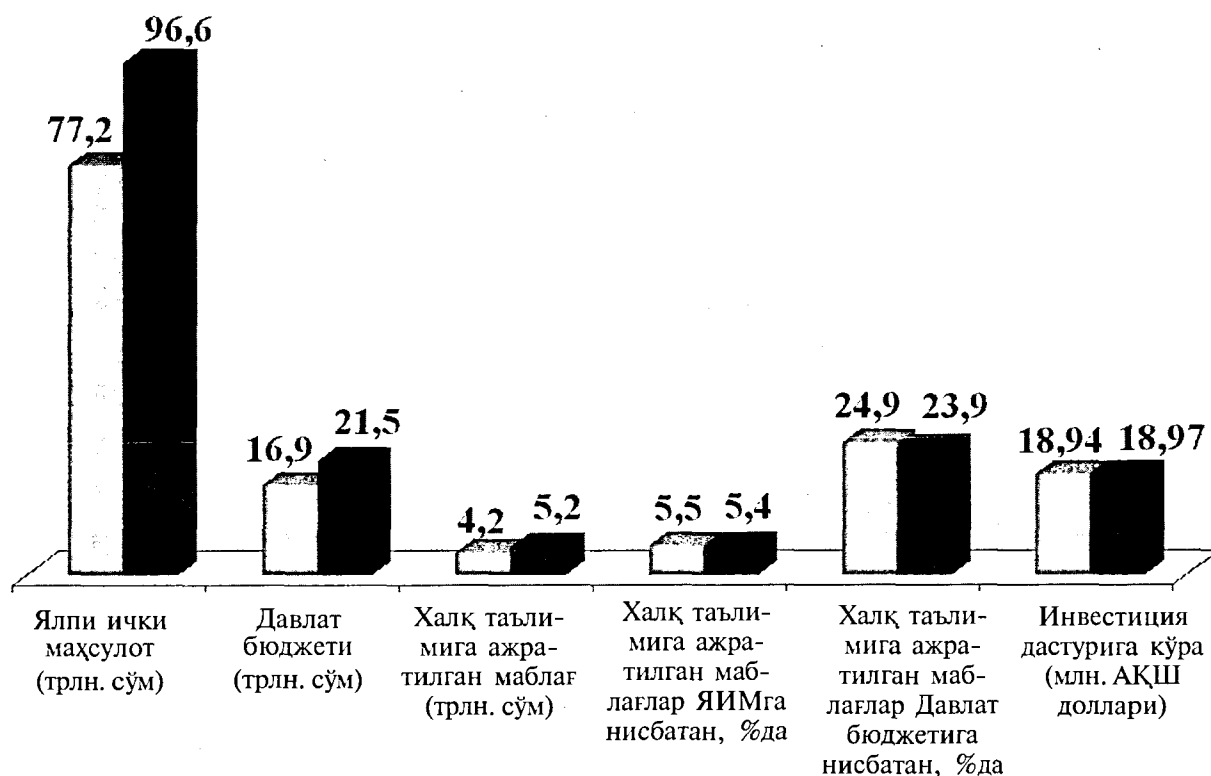
Маблағларни жамлаш ва дастурда белгиланган чора-тадбирларнинг молиялаштирилишини таъминлаш мақсадида ўтган йили махсус жамғарма ташкил этилди ва унинг маблағлари ҳисобидан 2011 йилда бир йилга мўлжалланган 39 миллиард сўмдан ортиқ тадбирлар молиялаштирилди.

Ислом Каримов

яхшилаш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида“ги Қарори Олий таълим муассасаларини модернизация қилиш, уларни замонавий ўқув, илмий-тадқиқот ва лаборатория жиҳозлари билан таъминлаш, таълим жараёнларини сифат жиҳатдан янги bosқичга кўтариш, илғор

педагогик технологиялар ҳамда ўқитиш шакллари жорий этиш, ўқитувчи кадрлар меҳнати рағбатлантиришни кучайтириш асосида иқтисодиёт соҳа ва тармоқларида талаб қилинадиган олий маълумотга эга мутахассисларни тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш мақсадларини қамраб олган.

Аввало, ушбу дастур 1) 2011—2016 йилларда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга қаратилган; 2) юқори малакали кадрлар тайёрлаш йўналишлари ва мутахассисликларини мақбуллаштириш, давлат таълим стандартларини янада такомиллаштиришга йўналтирилган; 3) 2011—2016 йилларда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бўйича дастурни амалга ошириш учун молиявий харажатларни акс эттиради; 4) ўқув-лаборатория бинолари, спорт иншоотлари ва талабаларнинг турар жойларини қуриш, реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш бўйича манзилли дастурларга киритиладиган олий таълим муассасаларининг рўйхатини ўз ичига олган; 5) олий таълим муассасаларида ташкил этиладиган замонавий илмий-тадқиқот лабораторияларининг илова қилинган рўйхатига эга; 6) дастурнинг ўз вақтида ва сифатли амалга оширилишини таъминлаш бўйича ишларни мувофиқлаштириш учун Махсус комиссия таркиби ташкил этилиши таъкидланган; 7) 2011—2016 йилларда олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бўйича дастурнинг амалга оширилиши устидан тизимли мониторинг ўрнатишни назарда тутди.

8.3.2-расм. Таълимга ажратилган маблағлар тўғрисида маълумот (2011—2012 йиллар).

Президент қарорига кўра:

1. Андижон муҳандислик-иқтисодиёт институти — Андижон машинасозлик институтига айлантирилди.

2. Наманган муҳандислик-иқтисодиёт институти — Наманган муҳандислик-технологик институтига ўзгартирилди.

3. Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институти — Бухоро юқори технологиялар муҳандислик-техник институтига айлантирилди.

Қарорга кўра, Молия вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлигининг Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги қошида Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш жамғармаси ташкил этилди.

Қарорга кўра, Олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг меҳнатига ҳақ тўлаш тизимини янада такомиллаштириш бўйича киритиладиган таклифларда: 1) ўқитувчилар лавозимлари категорияларини мақбуллаштириш ва уларга қўйиладиган лавозим талабларини қайта кўриб чиқиш асосида олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари таркиби тарификацияси такомиллаштирилиши; 2) „доцент“ ва „профессор“ илмий унвонларини бериш тизимининг олий ўқув юртлари ўқитувчиларининг ўз малака ва педагогик маҳоратини мунтазам равишда оширишга рағбатлантиришдаги ролини кучайтириш; 3) юқори малакали ўқитувчиларга касб маҳорати ва ўқув жараёнини яхшилашга қўшган аниқ ҳиссаси, юқори самарадорлик, таълим сифати ва самарали тарбиявий иши учун ойлик устамалар тизимини жорий этиш каби масалалар кўрсатиб ўтилган.

8.4. Таълим мазмуни ва сифатини янада такомиллаштириш

Таълимнинг мазмунини белгиловчи давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларини такомиллаштириш, таълим-тарбия самарадорлигини ошириш мақсадида умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларининг такомиллашган вариантлари ишлаб чиқилиб, 2004—2011 йилларда босқичма-босқич тажриба-синовдан ўтказилди.

Умумтаълим фанлари бўйича мавжуд ДТСлари янгидан таҳрир этилиб, ўқув дастурлари модернизация қилинди. Қирғиз, қозоқ, тожик, туркман, қорақалпоқ тили ва адабиётлари, 8-синфларда рус адабиёти, 4 ва 8-синфларда меҳнат таълимининг 5 та йўналиши, 5—7-синфларда информатика фанларидан ДТС янгидан яратилди. Бошланғич синфларда билим, кўникма ва малака меъёрлари ишлаб чиқилди.

Барча умумтаълим фанларидан ДТСлари янги таҳрирдан ўтказилганда қуйидаги ўзгаришлар киритилди:

1. Давлат таълим стандартлари бўйича ўқувчилар ўзлаштириши зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳар бир синф учун алоҳида белгилаб берилди.

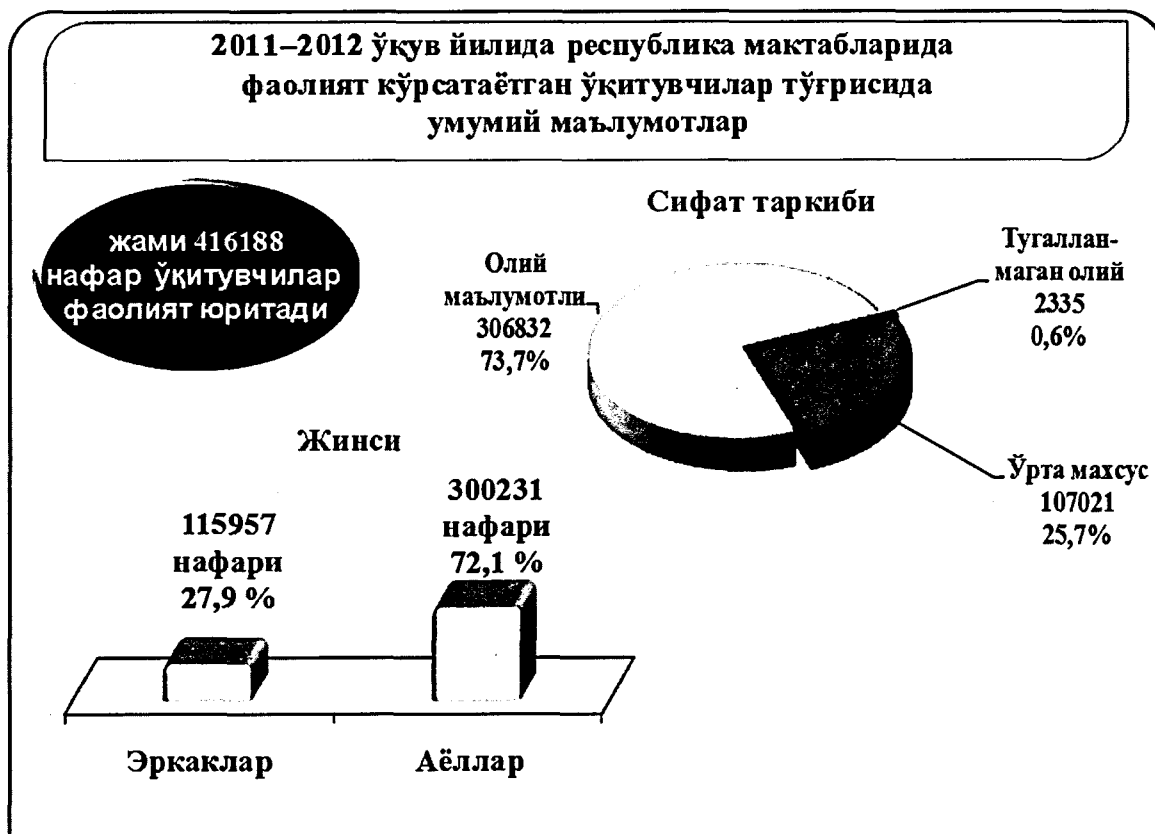
2. ДТС бўйича билим, кўникма ва малакалар бир-биридан ажратилди.

Янги таҳрирдаги ДТС ва модернизация қилинган ўқув дастурларини босқичма-босқич тажриба-синовдан ўтказиш белгиланди.

Айтиш жоизки, таълим сифати ва самарадорлиги педагогнинг касбий салоҳияти, педагогик маҳоратига бевосита боғлиқ бўлгани сабабли „Таълим тўғрисида“ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида таълим тизимини малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, ўқитувчиларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг янги тизимини яратиш, уларнинг меҳнатини рағбатлантиришни кучайтириш масалаларига алоҳида эътибор берилган (8.4.1-расм).

Президентимиз бугунги кунда ёшларни, умуман, илм-фан соҳаси ходимларини, олимларни тараққий топган давлатлар илмий жамоатчилигининг эътибор марказида турган, энг илғор, истиқболли илмий изланиш ва тадқиқот ишларини юртимизда ривожлантиришга ундаб, ушбу мақсадда Фанлар академияси ва олий ўқув юртлари таркибида янги лабораториялар ташкил қилиш, уларнинг ривожланган мамлакатлардаги илм-фан марказлари билан самарали ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиши зарурлигини алоҳида таъкидлади.

Бу йўналишдаги ишларга янги туртки бериш, хорижий давлатлардан замонавий илмий жиҳоз ва ускуналарни олиб келиш, энг иқтидорли ёшларни бу ишга сафарбар қилиш ва рағбатлантириш мақсадида Президент томонидан Фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш қўмитаси қошида алоҳида фонд тузиш ва уни етарли даражада маблағ билан таъминлаш таклиф этилди.

8.4.1-расм.

Ёшларни жисмонан чиниққан, мард, билимли, қатъиятли, она Ватанини ҳимоя қила оладиган авлод сифатида камол топтириш учун уларнинг жисмонан ривожланишига хизмат қиладиган масканларни барпо этиш ва ривожлантириш талаб этилади. Бугунги кунда жисмоний тарбия ва спорт соҳасида, айниқса, болалар спортини янада ривожлантириш, ҳар бир шаҳар ва қишлоқда замонавий талабларга жавоб берадиган, зарур анжомлар билан жиҳозланган спорт майдончалари, иншоот ва мажмуаларни барпо этиш борасида катта ишлар қилинаётгани ёшларимиз олдида кенг имкониятлар очилишига асос бўлди. Айтиш жоизки, истиқлол йилларида бу соҳага алоҳида эътибор берилиб, унинг моддий-техник базаси мустаҳкамланди, юртимизда 1 минг 200 дан зиёд янги спорт иншооти барпо этилди ва 260 минг нафардан зиёд бола спортнинг кўплаб турлари билан мунтазам шуғулланиши учун имконият яратилди.

Жаҳон эътирофига сазовор бўлган уч босқичли — „Умид ниҳоллари“, „Баркамол авлод“, „Универсиада“ республика спорт мусобақалари орқали болалар ва ўсмирлар ўртасида спортнинг оммавийлиги таъминланди.

Ўсиб келаётган авлоднинг таълим соҳасида ташкил этилган замонавий моддий-техник базадан самарали фойдаланишини таъминлаш, олий ва ўрта махсус таълим тизимидаги йўналиш ва мутахассисликлар бўйича давлат таълим стандартлари, ўқув дастурлари, ўқув-методик адабиётларни қайта кўриб чиқиш ва такомиллаштириш борасида кўплаб ишлар амалга оширилмоқда (8.4.2-жадвал).

Жумладан, 2010 йилда таълим муассасаларининг моддий-техник базасини такомиллаштириш доирасида 14 та умумтаълим мактаби, 4 та академик лицей, 99 та ўқувчи ва талабалар турар жойини, Тошкент давлат иқтисодиёт университети, Термиз давлат университети, Тошкент Ахборот технологиялари университети Самарқанд филиалининг янги ўқув биноларини қуриш, Тошкент Молия институтининг ўқув корпусини қайта таъмирлаш ишлари давом эттирилмоқда. 2010—2011 йиллар мобайнида янги стандартларни ишлаб чиқиш, ҳар бир умумтаълим мактабида, академик лицей ва касб-хунар коллежида маҳаллий

тармоқли замонавий компьютер синфи жиҳозланиши ва фаолият кўрсатишига эришиш, ҳар бир умумтаълим мактабини 41 номдаги электрон дарслик ва ўқув фильмлари, ҳар бир мактабгача муассасани ўйинли ва билиш билан боғлиқ мультимедия дастурларини намойиш қилиш учун ВУВ проигривателлари билан таъминлаш, умумтаълим мактабларининг компьютер техникаси ва ўқув-лаборатория жиҳозлари сақланишини, уларга техник хизмат кўрсатилишини таъминлаш бўйича комплекс тадбирлар амалга оширилмоқда.

8.4.2-жадвал

2009—2011 йилларда чоп этилган ва 2012 йилда чоп этилиши режалаштирилган дарсликлар ва ўқув-методик қўлланмалар

Таълим тили	2009 йил		2010 йил		2011 йил		2012 йил режа	
	Номда	Нусха	Номда	Нусха	Номда	Нусха	Номда	Нусха
Ўзбек тилида	45	19730044	66	28294921	47	14900597	28	9330946
Рус тилида	46	1632105	67	2427924	43	1455657	28	1270942
Қорақалпоқ тилида	48	475655	69	649162	49	366029	30	243926
Қозоқ тилида	44	361881	68	492532	42	237895	24	156123
Тожиқ тилида	44	369852	68	540869	42	289095	24	195531
Қирғиз тилида	44	46497	68	67306	42	33794	24	22122
Туркман тилида	44	42828	68	63204	42	32664	24	21353
Жами	315	22658862	474	32535918	307	17315731	182	11240943

2011 йилда манзилли қурилиш дастурида болалар спорт объектлари, мусиқа ва санъат мактаблари барпо этиш, уларни реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш бўйича белгиланган топшириқлар тўла бажарилди. 214 объект, жумладан, 130 та спорт иншооти, 19 та сузиш ҳавзаси ва 65 та болалар мусиқа ва санъат мактаблари қурилиб фойдаланишга топширилди.

Мамлакатимизда 6 ёшдан 15 ёшгача бўлган ўқувчилар ўртасида спорт билан шуғулланувчилар 2008 йилдаги 29,2 фоиздан 2011 йилда 34,9 фоизга, жумладан, қиз болалар ўртасида 24,1 фоиздан 31,4 фоизга ошди.

Халқаро мусобақаларда спортчиларимиз 2008 йилда 103 та медалга (51 та олтин) лойиқ топилган бўлса, 2011 йилда 182 та медалъ (66 та олтин) жамғарди („Халқ сўзи“, 2012 йил 11 февраль).

Президентимиз ташаббуси билан ўтказиб келинаётган уч босқичли спорт ўйинлари — „Умид ниҳоллари“, „Баркамол авлод“ ва „Универсиада“ Ўзбекистон байроғини баланд кўтарадиган, Юрт шаъни, халқ ғурури учун курашадиган маҳоратли спортчиларни тарбиялашда ўзига хос мактаб вазифасини ўтамоқда.

2011 йилда Давлат бюджети барча харажатларининг 60 фоизи ижтимоий мақсадлар учун йўналтирилди. Бу 2010 йилга қараганда сезиларли даражада кўпдир. Жумладан, таълим ва соғлиқни сақлаш соҳаси учун ана шу харажатларнинг 48 фоизи ёки 2010 йилга нисбатан 1 триллион 800 миллиард сўм кўп маблағ сарфланди.

Умумтаълим мактаблари, академик лицей ва касб-ҳунар

коллежлари ўқитувчилари, шифокорлар ва тиббиёт ходимларининг меҳнатини рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш борасидаги ишлар давом эттирилмоқда. 2011 йилда

Ўтган йили илғор ахборот-компьютер технологиялари билан жиҳозланган, аввало, ёшларимизга миллий ва хорижий ахборот-кутубхона фондларидан кенг фойдаланиш имконини берадиган Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси — замонавий ахборот-ресурс маркази ва Симпозиумлар саройини ўзига қамраб олган Маърифат марказининг қуриб битказилгани ва ишга туширилгани улкан воқеа бўлди, десак, ҳеч қандай муболаға бўлмайди.

Ислом Каримов

ушбу тоифадаги ходимларнинг иш ҳақи ўртача камида 25 фоизга оширилди. Таълим ва соғлиқни сақлаш ходимларининг иш ҳақини ошириш билан боғлиқ харажатларни молиялаш учун бюджетдан 420 миллиард сўмдан ортиқ маблағ ажратилди.

Молия вазирлиги ҳузурида ташкил этилган Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, мукаммал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасининг 367 миллиард сўм миқдоридаги маблағи ҳисобидан жорий йилда 336 та таълим муассасасини, 65 та болалар мусиқа ва санъат мактабини реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш, қарийб 1500 та компьютер синфини ташкил қилиш, шунингдек, 118 та спорт залини қуриш ва жиҳозлаш амалга оширилди. Бундан ташқари, Корея Эксимбанкнинг 30 миллион доллар миқдоридаги кредити ҳисобидан умумтаълим мактабларида қўшимча равишда 1,5 мингта компьютер синфи жиҳозланиши кўзда тутилган.

8.5. Таълим соҳасини ривожлантириш бўйича хорижий тажрибалар

Ривожланган мамлакатларда таълим самарадорлиги, тараққиёти қуйидаги омилларга боғлиқ:

1. 16 фоиз — моддий-техник базага боғлиқ.
2. 20 фоиз — ресурсларга боғлиқ.
3. 64 фоиз — инсон омилига боғлиқ.

Президентимизнинг доимий эътибори натижасида ўтган йиллар давомида юртимизда жаҳондаги нуфузли университетлар билан яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатилди. Бунинг натижасида Тошкентда Буюк Британиянинг Халқаро Вестминстер университети иш бошлади. И. Губкин номидаги Россия нефть ва газ давлат университети, Италиянинг Турин политехника университети, Сингапур менежментни ривожлантириш институти, Г. Плеханов номидаги Россия иқтисодиёт университети, М. Ломоносов номидаги Москва давлат университетининг Тошкент шаҳридаги филиаллари каби юксак халқаро обрў-эътибор ва чуқур тарихий илдизларга эга бўлган Европа ва Осиёнинг етакчи олий ўқув юртларининг филиаллари ташкил этилди ҳамда муваффақиятли фаолият кўрсатмоқда. Ушбу олий ўқув юртларида машинасозлик, нефть-газ иши, ахборот технологиялари, иқтисодиёт ва бизнес бошқаруви, молиявий менежмент, тижорат ҳуқуқи каби меҳнат бозорида талаб юқори бўлган мутахассисликлар бўйича бакалавр ва магистрлар тайёрланмоқда ва уларнинг битирувчилари бутун дунёда тан олинадиган дипломларга эга бўлмоқда.

Бутун дунёда кўзга кўринган олим ва мутахассислар, жаҳондаги машҳур ўқув юртлари, нуфузли халқаро тузилмаларнинг раҳбарлари ва вакиллари иштирокида Ўзбекистонда шаклланган таълим тизимини ислоҳ этиш модели ва уни амалга ошириш бўйича тўпланган тажрибанинг муҳокама қилиши биз учун юксак шарафдир.

Ислом Каримов

Шунингдек, ўлкамизда 59 та олий ўқув юрти фаолият кўрсатмоқда. Мамлакатимизнинг нуфузли мутахассисларига бўлган эҳтиёжлари асосида янги замонавий йўналишлар бўйича кадрлар тайёрлаш ишлари бошлангани ҳам эътиборга сазовордир. Юртимиз ва хориждаги ўқув масканларида юзлаб иқтидорли ёшлар таълим олмоқда ва ўз малакасини оширмоқда. Бунда хорижий таълим муассасалари билан икки томонлама тажриба алмашиш йўлга қўйилгани муҳим аҳамият касб этмоқда. Мамлакатимизда нуфузли халқаро ташкилотлар, чет эллик таниқли эксперт ва мутахассислар, таҳлилчи ва кузатувчилар иштирокида таълим сифатини оширишга доир кўплаб симпозиумлар, конференция ва семинарлар ўтказилмоқда.

Жорий йилнинг 17 феввалида Тошкентда Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti“ мавзусида халқаро конференция ташкил этилди. Анжуманда кўплаб йирик халқаро ташкилотлар ва молия институтлари, жумладан, БМТ, Осиё тараққиёт банки, Жаҳон банки, Ислом тараққиёт банки вакиллари, Буюк Британия, Германия, Италия, Хитой, АҚШ, Жанубий

Корея, Япония, Россия каби дунёнинг 48 давлатидан таълим тизими раҳбарлари, олимлар ҳамда мутахассислар иштирок этиб, узлуксиз таълим соҳасини ривожлантириш ва ёш авлодни баркамол тарбиялашнинг миллий моделини яратишда Ўзбекистон тажрибасини ўргандилар. Ҳақиқатан ҳам, юртимизда фаол, интилувчан, иқтидорли ва юксак маънавий фазилатларга эга, замонавий билим ҳамда касбларни чуқур эгаллаган, бугунги ва эртанги кунимизнинг ҳал қилувчи кучи бўлган ёшларни вояга етказиш учун барча шарт-шароит ва имкониятлар яратилган.

Таълимни ривожлантиришга йўналтирилган хорижий техник ёрдам ҳажми ўтган даврда 500 миллион доллардан ошиб кетди. Осиё тараққиёт банкининг 290 миллион доллар маблағи, Жанубий Корея ҳукуматининг 110 миллиондан ортиқ, Жаҳон банкининг 33 миллион, ОПЕК фонди, Саудия фонди, Ислон тараққиёт банкининг 42 миллион, Германия ҳукуматининг „КфВ“ банки орқали йўналтирилган қарийб 20 миллион ва бошқа донорларнинг 100 миллион доллардан ортиқ ёрдами шулар жумласидандир. Президентимиз Ислон Каримов таъкидлаганидек, „Бизнинг мамлакатимизда амалга оширилаётган дастур — бу бошқа моделларни қандайдир такрорлаш ёки улардан нусха кўчириш эмас, аксинча, биринчи навбатда, ривожланган демократик давлатларда тўпланган тажрибани ўзида мужассам этган ва айна пайтда шиддат билан ўзгариб бораётган ҳозирги замон талабларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган дастурдир“ („Халқ сўзи“, 2012 йил 18 февраль).

Глобал молиявий-иқтисодий инқирозга қарамасдан, Ўзбекистон ўтган 5 йил давомида 8,5 фоиздан кам бўлмаган барқарор юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолмоқда. 2000 йил билан солиштирганда, ялпи ички маҳсулотнинг кўпайиши 2,1 баробарни ташкил этди. Бюджет профицити, ташқи қарзнинг пастлиги ва валюта захираларининг етарли даражада бўлиши таъминланмоқда.

„Бугунги кунда таълим соҳасидаги барча саъй-ҳаракатларимизнинг дастлабки қувончли меvasи сифатида бир неча хорижий тилларда эркин гаплаша оладиган ва шу билан бирга, ўз фикрини она тилида равон, гўзал ва лўнда ифода эта оладиган янги мутахассислар авлодини кўрганда, ҳеч шубҳасиз, юртимиздаги ҳар бир ота-она, устоз-мураббийнинг, эзгу ниятли ҳар қайси инсоннинг қалби ғурур-ифтихор туйғуларига тўлади.

Ўзбекистонда таълим секторини молиялаштиришда бюджет ва хусусий манбалар билан бир қаторда молия институтлари, хорижий, халқаро донорлар томонидан кўрсатилаётган ташқи ёрдам ҳам аҳамиятлидир. 2000 йилдан 2007 йилгача ушбу ёрдам доирасида 1 миллиард АҚШ долларида ортиқ умумий қийматдаги 122 та лойиҳа татбиқ этилди.

Олий ўқув юртларида кадрлар тайёрлаш, таълим тизимини ислоҳ қилишнинг жаҳонда тан олинган, тажрибада исботланган 4 та модели мавжуд. Булар АҚШ, Франция, Германия ва Япония мамлакатларининг моделларидир. Улар, гарчи умумий қоида ва йўналишлар бўйича бир-бирига яқин бўлса-да, лекин мавжуд мамлакатларнинг ҳозирги иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ҳолати, миллий хусусиятлари ҳамда фуқароларининг яшаш шароитидан келиб чиқиб, фарқ қилади. Масалан, Япония таълим тизимида оила омилига катта эътибор берилган. Америка ёки Францияда эса маҳаллий шароитдан келиб чиққан ҳолда пуллик мактаблар жорий этилган. Лекин айрим мамлакатларда ўзини оқлаган ва самара берган моделларни ўзга давлатлар учун тўғридан-тўғри қўллаб ёки татбиқ этиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам ривожланган мамлакатлар тажрибалари чуқур ўрганилиб, миллий ҳамда республикамизга хос бўлган хусусиятлар, шароитлар инобатга олинган ҳолда кадрлар тайёрлаш тизимининг янги модели ишлаб чиқилди. Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисмлари: шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан ва ишлаб чиқариш тизимларининг яхлит маърифий-тарбиявий, ижтимоий-маънавий муштараклигидан ташкил топган.

Фуқаро тарбиясини ташкил этиш: дунё тажрибаси ва муаммолари. Маърифатпарвар адиб Абдулла Авлоний „Тарбия биз учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё ҳалокат, ё — саодат — ё фалокат масаласидир“, деб таъкидлар экан, аввало, **фарзанд** тарбиясини, **авлод** тарбиясини, қолаверса, **миллат тарбиясини** назарда тутган.

Дарҳақиқат, ҳар бир давлат ўз фуқаролари билимли, ҳақ-ҳуқуқини танийдиган, маънавий баркамол, бир сўз билан айтганда, **комил инсон** бўлиб вояга етиши ҳақида қайғуради. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислоҳ Каримов бу хусусда бундай дейди: „Биз комил инсон тарбиясини давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилганмиз. **Комил инсон** деганда, биз, аввало, онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз“¹.

Таъкидлаш жоизки, „баркамол инсон“ тушунчасига турли давлатларда турлича таърифлар берилади. Ҳар бир давлат ўз фуқароларида замон талабларига мос сифатлар ва жамият мақсадларига мос қадриятларни қарор топтиришга ҳаракат қилади. Доимий юксалиш ҳақида қайғурадиган етакчи давлатларнинг бу борадаги тажрибаси билан танишиш фойдадан холи бўлмайди.

1. АҚШда фуқаро ва ёшларни ғоявий-мафкуравий тарбиялаш масаласи. Америкаликларга қандай ғоя ва қадриятлар сингдирилмоқда? Бу мамлакатда фуқаро ва ёшлар тарбияси куйидаги ғоявий устунларга таянади.

АҚШ фуқаролари Конституцияни, Америка давлатчилигининг асослари ва демократик тамойилларни муқаддас деб билади ва бу туйғуни ёшлар онгига сингдириш ҳақида тинимсиз қайғуришади. Ёшларда эркин яшашга иштиёқ, мустақилликни қадрлаш туйғуси шакллантирилади.

АҚШнинг фан ва технологиялар соҳасида бошқа давлатлардан ўзиб кетганлигининг сабаби шундаки, Америкада, аввало, эркин ва ижодий фикр қадрланади ҳамда ўзгача фикрлайдиганларга нисбатан бағрикенглик қарор топтирилган. Лекин америкалик фуқарони тарбиялашнинг энг асосий жиҳати бошқа бир ғояда яширин. У ҳам бўлса, ҳар бир инсонни ноёб истеъдод эгаси деб билиш, ҳар бир шахсга ҳазрати инсон сифатида мурожаат қилишдир.

Инсонга бундай муносабат, сўзсиз, унинг салоҳиятини юзага чиқаришга имкон беради. Айнан шу ғоя таъсирида америкаликлар орасида ўзини „ўртамиёна одам“ деб биладиган ёхуд „мен бир оддий одам“ деб гапирадиган кишилар ниҳоятда кам учрайди. Америка фуқаролари адолатни ҳам ўзига хос тарзда тушунади: шахс нимагаки эришса, қандай мақомни эгалласа, бунга фақат ўз ақли ва истеъдоди билангина етишади.

Шундай қилиб, ҳар бир америкалик болалигиданоқ кимгадир ва нимагадир орқа қилишга эмас, балки **ўз кучига таянишга** ўргатилади. Ҳар бир америкаликда келажакка ишонч уйғотилади. Худди ана шу „Америка орзуси“ кишиларни янги мақсадлар сари рағбатлантиради, янги ғояларни амалга оширишга шавқ уйғотади. Умуман, демократия қоидалари ва эркинлик Америка мафкурасининг пойдеворини ташкил этади. Бундай тарбия натижасида фақат ўз кучига ишониш, руҳий озодлик ва мустақил фикрлаш каби хислатлар америкаликларнинг қон-қонига сингиб кетган.

Албатта, „АҚШ да бу борада муаммо йўқ экан“ деган хулоса чиқариб бўлмайди. Охирги пайтларда эркинликка ҳадеб урғу беравериш оқибатида америкаликлар эркинликни жамият олдидаги мажбуриятлардан ҳам озодлик сифатида идрок эта бошлагани кўзга ташланмоқда. Шу боис ҳозирги кунда АҚШнинг зиёлилари томонидан янги мафкура — **„либерал-национализм“** мафкурасини яратиш зарурлиги ҳақидаги фикр ўртага ташланмоқда. Бу мафкура миллий ва ирқий жиҳатдан бўлиниб кетган кўп сонли ижтимоий гуруҳларни **„АҚШ — миллатлар ҳамжамиятидир“** ғояси атрофида бирлаштиришни назарда тутди. Ўйибор берадиган бўлсак, янги мафкурада миллий омилга устувор аҳамият берилмоқда. Демак, гап АҚШда аста-секинлик билан ягона миллий бирликни шакллантириш, халқнинг бирдамлигини кучайтиришга хизмат қилувчи мафкурани яратиш ҳақида бораётир.

2. Японияда миллий мафкура тарбияси. Шарқнинг энг илғор мамлакатларидан бири Японияда фуқарони, ёшларни тарбиялашнинг энг самарали ва таъсирчан усулидан

¹Ислоҳ Каримов. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Баркамол авлод орзуси. Т.: „Шарқ“ нашриёт-матбаа концерни, 1998. — 81-б.

фойдаланилади. Бундай тарбиянинг асосий маскани сифатида **мактаб** танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Кунчиқар мамлакатда **фуқаро тарбияси „ахлоқий тарбия“** тизими доирасида амалга оширилади. Расмий ҳужжатларда „ахлоқий тарбия“ тизими қуйидагича номланади: 1) „характерни шакллантиришга йўналтирилган таълим“; 2) „давлат учун мақбул ахлоқий сифатларни тарбиялашга қаратилган фаолият“; 3) „фуқаролик ахлоқи асосларини тарбиялаш“¹.

Аслида, бу тизим миллатни тарбиялаш тизими вазифасини ўтайди. Ундан қудратли ғоявий таъсир воситаси сифатида ҳам фойдаланилади. Кўпчилик олимларнинг фикрича, айнан **„ахлоқий тарбия“** тизими Япония мамлакати иқтисодий равақининг ғоявий асосини ташкил қилади. Чунки бу тизим ишлаб чиқаришда маънавий салоҳиятдан унумли фойдаланишга йўналтирилган. Шу боисдан ҳам инглиз файласуфи Томас Гоббс (1588—1679) „Давлатнинг қандайлиги ҳақида хулоса чиқариш учун, аввало, одамларнинг ахлоқи, қизиқишлари ва феъл-атворини ўрганиш жоиздир“ деган эди.

Иккинчи жаҳон урушидан хароба бўлиб чиққан Япония мамлакатининг 30—40 йилда ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда иккинчи ўринга чиқиб олгани кўпчиликнинг ҳайратини уйғотади. „Кичик бир оролнинг бундай қисқа вақтда ҳунармандчилик устахоналаридан автоматлашган саноатгача бўлган йўлни босиб ўтганини қандай тушунтириш мумкин?“. Мазкур саволга японлар қуйидагича жавоб берадилар: **„Салоҳият инсонларда яширин“**. Япония менежментининг олтин қондасига кўра, **инсондан қимматроқ бойлик йўқ. Япон кишида қуйидаги қадрият ва сифатлар қарор топтирилади:**

Меҳнатсеварлик, интизомлилик ва жамоавийлик япон миллий характериға хос хусусиятлар саналади. Бироқ, давлат бу билан қаноатланмай, ўз фуқароларида ушбу сифатларни мустаҳкамлаш ва кучайтириш вазифасини **таълим соҳасига** юклайди. Натижада, мактабларда **гуруҳий бирдамликни тарбиялашга** алоҳида эътибор қаратилади. Бунда жамоатнинг ютуғи ҳам, мағлубияти ҳам гуруҳнинг ҳар бир аъзосига боғлиқ эканлиги ҳақидаги ғоя сингдирилади, ўз ролини аниқ билиш ва шунга яраша масъулиятни ҳис қилиш талаб этилади. Бундай тарбия кўрган фуқаро жамоа муаммоларини ўзининг шахсий муаммолари сифатида қабул қилади. Олимларнинг фикрича, айнан шундай гуруҳий бирдамлик (япончада „айдагарасюги“) туфайли мамлакат мисли кўрилмаган иқтисодий ютуқларга эришди.

Меҳнат япон кишиси учун ахлоқий қадрият саналади. Унинг қадрият даражасига кўтарилишида „ахлоқий тарбия“ тизимининг роли беқиёс. Гап шундаки, япон кишисига мактабдаёқ қуйидаги ғоялар сингдирилади: 1) „Фақат тиришқоқлик ва меҳнат билан муваффақиятга эришиш мумкин“, 2) „Ўз устингда тинимсиз ишла — шунда бировдан кам бўлмайсан“. Бу каби ғоялар таъсирида улғайган япон кишиси ўзининг барча ҳаракатларини қуйидаги мантиққа бўйсундиради: **„Бор имкониятларингни ишга сол!“**

Шундай қилиб, давлат ўз фуқароларида тиришқоқлик ва ҳафсала, қунт ва ғайратни мақсадли равишда қарор топтиради. Интизомдан жамият манфаатларида фойдаланиш борасида эса японлар бошқаларга ўрناк бўла олади. **„Ахлоқий тарбия“** натижасида Японияда фуқаролар меҳнат интизомининг бузилишини шунчаки салбий иллат деб ҳисобламасдан, балки уни Ватанга ҳиёнат деб қабул қилади. Японияда **фуқаро тарбияси замон эҳтиёжлари ва жамият манфаатларига мослаштириб борилади**. Айнан шу нарсани япон фуқаролари жамият тараққиётини ҳаракатлантирувчи қудратли куч деб билади. Кўриниб турибдики, миллат келажагини ўйлайдиган ҳеч бир давлат фуқаро тарбияси масаласини эътиборсиз қолдира олмайди.

3. Ўзбекистонда фуқаро тарбияси. Миллий ғоя ва Ўзбекистон тажрибаси, мазкур масаланинг муҳимлиги Ўзбекистонда ҳам бу борада амалга оширилаётган ишларни таҳлил қилишга ундайди. Эътибор бериб қарайдиган бўлсак, бизда **фуқаро тарбияси** ҳақида кам гапирилади. Лекин бизда бу вазифа ўз ҳолига ташлаб қўйилган эмас. Ўзбекистонда фуқаро тарбияси давлат сиёсатининг устувор соҳаси бўлиб, асосан, уч йўналишда:

¹Эргашев И. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: Ўзбекистон Республикаси олий таълим бакалавриат босқичи учун дарслик. Т.: Академия, 2005. — 302-бет.

1) Кадрлар тайёрлаш миллий дастури доирасида; 2) Миллий ғояни сингдириш воситасида; 3) Мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий давлат дастури асосида амалга оширилмоқда. Кўриниб турибдики, бизда ҳам фуқаро тарбиясини амалга оширувчи маскан сифатида **мактаб** танланган. Чунки мактабда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Демак, **таълим-тарбия соҳасига** ҳақиқий фуқарони тарбиялашдек масъулиятли вазифа юкланган. Маориф, халқ таълими ва олий таълим йўли билан комил инсон қиёфасини яратиш зарур.

Ўзбекистонда ҳар жиҳатдан фаол инсонни тарбиялашга эътибор қаратиш, ғоявий тарбия воситасида **шахснинг салоҳиятини** максимал даражада юзага чиқаришга эришиш, ҳар бир боланинг иқтидорини ривожлантиришга урғу берилмоқда.

2012 йил 16—17 февраль кунлари Тошкентда ўтказилган халқаро конференция узлуксиз таълим ва ёш авлодни баркамол этиб тарбиялашнинг миллий моделини яратишда Ўзбекистон тажрибасини ўрганишга бағишланди. Унда Кадрлар тайёрлаш миллий дастури (1997) деб номланган Таълим соҳасини ислоҳ қилиш дастури мамлакатда янги жамият қуришнинг босқичма-босқич ва тадрижий принципларига асосланган иқтисодий ва сиёсий ислохотларнинг Ўзбекистон танлаган „ўзбек модели“нинг ажралмас таркибий қисми экани алоҳида таъкидланди.

Жаҳондаги тараққий топган демократик мамлакатлар тажрибасини умумлаштирган ва айни пайтда бошқаларнинг моделларини такрорламаган ҳолда, улардан нусха қилиб кўчирилмаган ушбу дастур ўтмишда мажбуран сингдирилган коммунистик мафкуранинг қолип ва андозаларидан бутунлай воз кечиш, одамларнинг, биринчи навбатда, униб-ўсиб келаётган авлоднинг онгида демократик қадриятларни мустаҳкамлашга қаратилган бўлиб, ҳаётда ўз фикрига, ўз йўлига ва қатъий гражданлик позициясига эга бўлган, ҳар томонлама етук ва мустақил фикрлайдиган шахсни шакллантиришни мақсад қилиб қўйган.

Конференция қатнашчилари Ўзбекистондаги қатор умумтаълим мактаблари, касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар, олий таълим муассасаларида бўлиб, уларнинг фаолияти билан танишди. Улар юртимизда Президентимиз бошчилигида ёш авлоднинг ҳар томонлама баркамол вояга етиши йўлида амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар ва уларнинг самарасига юксак баҳо бердилар.

Конференция таълим тизимининг умумий ўрта таълимини ривожлантириш, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими самарадорлигини ошириш, унинг меҳнат бозори билан алоқасини кучайтириш, олий таълим тизимини юксалтириш, таълим жараёнига ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш, олий таълим тизими ҳамда илм-фан ҳамкорлигини кучайтириш ва узлуксизлигини таъминлаш, таълим жараёнида маданиятнинг ўрни каби асосий масалалар бўйича тажриба алмашиш имконини берди.

Эътиборли жиҳати шундаки, конференция иштирокчилари ҳар куни ўзларининг янги таассуротларини ҳайрат билан сўзлаб бердилар. Масалан, Тошкент давлат иқтисодиёт университетида яратилган имкониятлар АҚШ, Франция, Германия, Италия, Буюк Британия, Латвия, Жанубий Корея, Япония, Ҳиндистон, Малайзия, Чехия каби

Таширифимиз давомида Ўзбекистондаги мактаб, коллеж ва олий ўқув юртиларида яратилган шарт-шароитлар билан танишиб, таълим тизими тўғрисида янада кўпроқ маълумотга эга бўлдик...

Эдмунс Тейрумниекс,
Резекне олий ўқув юрти ректори (Латвия)

Мамлакатингизда иқтидорли ўқувчи-талабаларни давлат томонидан кенг миқёсда қўллаб-қувватлаш тизими самарали йўлга қўйилган... имтиёзли стипендиялар ва мукофотлар жорий этилган. Кўриктанловларни мунтазам ўтказиш яхши анъанага айланган. Айни чоғда ўзбекистонлик ёшлар халқаро олимпиадалар, санъат ва маданият кўргазмаларида ҳамшиша юқори савияда қатнашиб келмоқда. Буларнинг ҳаммаси мамлакат раҳбарининг таълим-тарбия соҳасига қаратаётган юксак эътибори, бу борада амалга оширилаётган изчил ислохотлар ва комплекс чора-тадбирлар самарасидир.

Габриеле Ментгес,
Дортмунд техника университети профессори
(Германия)

ўнлаб мамлакатлар таълим тизими вакиллариининг ҳавасини келтирди. Меҳмонлар ТДИУда 3200 ўринга мўлжалланган янги бош ўқув биноси, энг замонавий компьютер технологиялари билан жиҳозланган ва интернет тизимига уланган аудиториялар, 1 миллиондан ортиқ китоб фондига эга бўлган ахборот-ресурс маркази фаолияти билан танишиб, улар ўз меъморий қиёфаси ҳамда техник таъминотга кўра дунёдаги энг яхши олий ўқув юртларидан асло қолишмаслигига ишонч ҳосил қилишди. Бундан ташқари, университетда ҳам электрон, ҳам китоб шаклида бакалаврият ва магистратура фанларидан яратилган 541 номдаги ўқув-услугий мажмуани юқори баҳоладилар. Ўқитувчиларимизнинг таълим жараёнида интерфаол услублардан кенг фойдаланишаётгани, талабаларимизнинг қобилияти, билими, кўплаб хорижий тилларда эркин сўзлаша олиши ҳам уларда катта таассурот уйғотди.

Халқаро илмий-амалий коференция иштирокчилари мамлакатимизнинг таълим тизимини ислоҳ қилиш борасидаги тажрибасини ўрганиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг нутқида баён этилган таълим тизимини ислоҳ қилишга оид принцип ва ёндашувларни тўлиқ қўллаб-қувватладилар:

1. XXI аср — интеллектуал тафаккур асрида инсон капиталига инвестиция йўналиришни устувор вазифа сифатида танлаган мамлакатларгина юксак тараққиётга эришиши мумкин. Фақат шундай жамиятгина замонавий таҳдид ва муммоларни енгиб ўтишга қодир бўлади¹.

2. Бугунги кунда ҳар қандай мамлакатнинг жаҳон бозорида рақобатбардошлиги нафақат табиий ресурсларнинг мавжудлигига, балки, биринчи навбатда, замонавий мунтазам янгиланиб турадиган технологияларни ўзлаштиришга қодир, юксак билимли ва интизомли ишчи кучини мунтазам тайёрлаб боришга боғлиқ. Бундай ишчи кучисиз иқтисодиётнинг юксак технологияларга асосланган замонавий тузилмасини шакллантирадиган янги ишлаб чиқаришларни ташкил этиб бўлмайди.

3. Ҳар қандай давлат ўзининг интеллектуал ва маънавий салоҳиятини юксалтиришдан манфаатдор бўлмоғи керак.

4. Миллий ва умуминсоний қадриятларни умумлаштирган ҳолда, замонавий билим, интеллектуал салоҳият ва илғор технологияларга эга бўлган одамларгина ривожланишда ўз олдига қўйган стратегик мақсадларга эриша олади.

5. Жамиятда билимли, маълумотли ва юксак интеллектга эга бўлган одамларнинг мавқеини ошириш таълим тизимини ислоҳ этишнинг асосий принципларидан бири бўлиши лозим.

6. Таълим соҳасида, замонавий кадрлар талаб қилинадиган тармоқлар вакиллари ўртасида халқаро ҳамкорликни мунтазам ривожлантириш зарур.

Халқаро конференция иштирокчилари Ўзбекистоннинг қуйидаги йўналишлар бўйича тажрибасини алоҳида эътироф этиб, уни чуқур ўрганиш лозимлигини таъкидладилар:

1. Мактаб таълими мамлакатда яшаётган асосий миллатлар эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда 7 тилда - ўзбек, қорақалпоқ, рус, қozoқ, қирғиз, тожик ва туркман тилларида олиб борилмоқда.

2. 9+3 схемаси бўйича умумий бепул таълим тизимининг жорий этилиши. Бунда ҳар бир битирувчи мажбурий таълимдан сўнг ўз хоҳишига кўра, олий ўқув юртларида ўқишни давом эттириши ва бакалавр ҳамда магистр даражасини олиши мумкин.

3. Ҳар бир коллежнинг малакали ишчи кучига буюртмалари бўлган муайян корхоналар билан яқин алоқани йўлга қўйган.

Дунёдаги ривожланган демократик давлатлар қаторига кириш ва мамлакатимиз аҳолиси учун муносиб ҳаёт шароити ва сифатини яратиш йўлида ғоят улкан қадам қўйдик ва бу билан биз ҳақли равишда фахрланамиз.

Ислон Каримов

¹ „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шарти“ мавзусидаги халқаро конференциянинг якуний ҳужжати-резолуцияси.// „Халқ сўзи“, 2012 йил 22 февраль.

4. Республиканинг ҳар бир ўқув юртида оптик толали алоқа линиялари асосида қурилган ягона Ziyonet ахборот таълим тармоғига уланган ахборот-ресурс марказлари ташкил этилган.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти раҳнамолигида ташкил этилган махсус жамғарма базасида болалар спортини ривожлантиришга устувор эътибор қаратилган.

Халқаро конференция иштирокчилари Ўзбекистоннинг таълим тизимини ривожлантириш борасидаги тажрибасини ўрганиш бўйича тингланган ва муҳокама этилган маърузаларни ҳисобга олган ҳолда, қуйидагиларни тавсия этадилар:

Ўзбекистонда навқирон йигит-қизларнинг мустақкам билим олиши учун беқиёс шарт-шароит яратилган. Таълим тизими ривожига миллиардлаб маблағ сарфланмоқда. Ёшлар иқтидорини юзага чиқариш мақсадида кўплаб ижтимоий лойиҳалар амалга оширилаётир. Шу боис навқирон авлод вакиллари озод ва обод келажак қуришда асосий куч бўлиб майдонга чиқмоқда, эзгу ислохотларга муносиб жавоб беришга интилмоқда.

Муҳаммадамин Холмурод Мирза,
Маккадаги „Умм ал-Қуро“ университети хирургия кафедраси доктори (Саудия Арабистони Подшоҳлиги)

1) Кадрлар тайёрлаш сифатини уларнинг рақобатдошлиги ва кадрларга бўлган эҳтиёжни ошириш учун зарур шарт-шароитлар яратган ҳолда, миллий таълим тизимларини модернизация қилиш;

2) Ўзбекистон мисолида ўқитувчи ва мураббийлар кунини умумҳалқ байрами сифатида жорий этиш имкониятларини ўрганиш;

3) Узлуксиз таълим тизимини жорий этиш муносабати билан „Билим — бутун ҳаёт давомида ҳар бир инсон учун“ концепциясига асосланган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини жорий этиш борасида Ўзбекистон тажрибасини ўрганиш;

4) Аҳолининг, шу жумладан, олис қишлоқлардаги болалар ва ёшларнинг барча босқичда бепул умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини олиш имкониятини кенгайтириш;

5) Таълим тизимини такомиллаштириш ва уни молиялаш манбаларини кенгайтириш. Ҳар бир таълим соҳасини ривожлантириш ва ислоҳ қилишга ялпи ички маҳсулотнинг 10—12 фоизи ва Давлат бюджети харажатларининг 35 фоизини йўналтираётган Ўзбекистон тажрибасини ўрганиш;

6) Таълим тизимини ислоҳ қилишда Ўзбекистоннинг ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимини ташкил этиш, таълим муассасаларининг муайян корхоналар билан яқин алоқаларини йўлга қўйишдаги тажрибасини ҳисобга олиш;

7) Таълим тизимининг таълим, касб тайёргарлиги, илм-фан, маданият ва спорт баркамол ёш авлодни тарбиялашнинг муҳим таркибий қисмлари ҳисобланадиган комплекс, кенг қамровли омил эканини назарда тутиш;

8) Энг яхши хорижий олий таълим муассасалари филиалларини ташкил этиш бўйича Ўзбекистонда фаол қўлланиб келинаётган амалиётни ривожлантириш;

9) Иқтисодиёт таркибидаги ўзгаришлар ва жамиятнинг муҳим эҳтиёжларига мувофиқ, ўқитувчи кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини узлуксиз ошириб бориш тизимини яратиш, моддий ва маънавий рағбатлантиришни кучайтирган ҳолда, ўқитувчилик касбининг нуфузини ошириш;

10) Ўқитишнинг барча босқичларида ўқув дастурларининг изчиллиги ва ўзаро мувофиқлигини таъминлаш;

11) Халқаро стандартлар, замонавий илм-фан ютуқлари инобатга олган ҳолда, ўқув дастурлари, дарслик ва ўқув қўлланмаларни, ўқитиш методикасини мунтазам такомиллаштириш;

12) Таълимнинг барча босқичларида табиий-илмий ва муҳандислик фанларини ўқитишнинг амалий хусусиятга эга бўлган тизимини жорий этиш;

13) Ўқитишнинг янги технологик шакл ва услубларини яратиш;

14) Ўқитишнинг барча босқичларида хорижий тилларни ўрганишни кенгайтириш, ёшларнинг халқаро меҳнат бозори шароитларига мослашишини таъминлаш.

Халқаро конференция иштирокчилари халқаро молия институтлари, донор мамлакатларга қуйидагиларни тавсия этади:

1. Ривожланаётган мамлакатларга барча босқичдаги таълим тизимлари, жумладан, олий таълим тизимини ривожлантиришга техник қўмаклашиш учун грантлар ҳамда имтиёзли кредитлар ажратиш амалиётини кенгайтириш.

2. Таълим тизимини, жумладан, халқаро конференциялар, симпозиумлар, семинарлар ўтказиш ва тажриба орттириш, шунингдек, мақолалар чоп этириш орқали ривожлантиришда жаҳондаги энг илғор тажрибаларни оммалаштиришга қўмаклашиш.

3. Ривожланаётган мамлакатларга дунёнинг тараққий этган давлатларидаги ўқув юртлари ва илмий муассасалар билан ҳамкорлик муносабатларини ўрганишга қўмаклашиш¹.

¹Халқ сўзи, 2012 йил 22 февраль.

**9-БОБ. СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ ВА
РИВОЖЛАНТИРИШ — АҲОЛИ САЛОМАТЛИГИ ВА ЁШ АВЛОДНИНГ
БАРКАМОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ГАРОВИ**

**9.1. Соғлиқни сақлашнинг норматив-ҳуқуқий базаси
(1991–2011 йиллар)**

Мамлакатимизда тиббиёт соҳасини ривожлантириш, аҳолига тиббий ҳизмат кўрсатиш сифати ва самарадорлигини ошириш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш, замон талабларига мос малакали тиббий кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Сўнгги йилларда чиқарилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш Давлат дастурининг асосий йўналишлари тўғрисида“ги 2007 йил 19 сентябрдаги ПФ-3923-сонли Фармони, „Республика тиббиёт муассасалари фаолиятини ривожлантириш чора-тадбирлари“ тўғрисидаги 2007 йил 2 октябрдаги ПҚ-700-сонли Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг „Соғлиқни сақлаш тизимининг ҳудудий ташкилотлари фаолияти ва структурасини ташкил қилишни такомиллаштириш чора- тадбирлари тўғрисида“ги 2008 йил 18 мартдаги 48-сонли Қарори, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг „Қишлоқ врачлик пунктлари фаолиятини ташкил қилишни такомиллаштириш тўғрисида“ги 2009 йил 29 мартдаги 80-сонли Буйруғи бунинг ёрқин исботидир.

Соғлиқни сақлаш соҳасидаги қонунлар	
Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида	Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида
Давлат санитария назорати тўғрисида	Аҳолини сил касаллигидан муҳофаза қилиш тўғрисида
Дори воситалари ва фармацевтика фаолияти тўғрисида	Қон ва унинг таркибий қисмлари донорлиги тўғрисида
Психиатрия ёрдами тўғрисида	Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида
Сурункали алкоголизм ёки гиёҳвандликка муб- тало бўлган беморларни мажбурий даволаш тўғрисида	Йод етишмаслиги касалликлари профилактикаси тўғрисида
Одамнинг иммунитет танқислиги вируси билан касалланишнинг (ОИВкасаллигининг) олдини олиш тўғрисида	Аҳоли ўртасида микронутриент етишмаслиги профилактикаси тўғрисида
Ўзбекистон Республикаси тиббиёт ходимлари кунини белгилаш тўғрисида	Алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилинишининг олдини олиш тўғрисида

Мамлакатимиз Президенти Ислон Каримов 2011 йил 26 ноябрда „Ўзбекистонда оналик ва болаликни асрашнинг „Соғлом она — соғлом бола“ миллий модели“ мавзусидаги халқаро симпозиумнинг очилиш маросимида сўзлаган маърузасида таъкидлаб ўтганидек, мустақиллик йилларида юртимизда соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишининг миллий моделини яратишнинг пойдевори бу, аввало, соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғинида 3200 дан ортиқ қишлоқ врачлик пунктларининг ташкил этилиши бўлди.

Президентимизнинг 2011 йил 28 ноябрдаги „Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ этишни янада чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарорида қайд этилганидек, мам-

лакатимизда соғлиқни сақлаш тизимининг бирламчи бўғини ушбу тизимнинг долзарб аҳамиятга молик масалаларидан бири бўлиб қолмоқда, шу сабабли республикамизнинг энг чекка районларида яна 102 та қишлоқ врачлик пункти ташкил этиш ва уларнинг моддий-техник базасини ривожлантириш режалаштирилмоқда.

Юртимизда ўтган давр мобайнида соғлиқни сақлаш соҳасида 14 та қонун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 20 дан ортиқ фармон ва қарорлари ҳамда Ҳукуматнинг 100 га яқин қарори қабул қилинди.

Ушбу қарор ва қонунлар асосида республикамизда соғлиқни сақлаш, шу жумладан, олий тиббий таълим тизимини такомиллаштириш борасида туб ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш босқичлари (1990—2011 йиллар):

1. 1990—1998 йиллар — соғлиқни сақлашнинг миллий моделини ривожлантириш асосларини шакллантириш босқичи;

1998—2011 ЙИЛЛАРДА СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШНИНГ АСОСИЙ НАТИЖАЛАРИ

1. Аҳоли саломатлигини муҳофаза қилишнинг мустақкам меъёрий-ҳуқуқий асоси яратилди.

2. Аввал мавжуд бўлган кўп бўғинли соғлиқни сақлаш тизими ўрнига тиббий ёрдам кўрсатишнинг замонавий ва мақбуллаштирилган ташкилий-институционал тузилмаси яратилди.

3. Тиббиёт муассасаларининг тиббий асбоб-ускуналар билан жиҳозланиш даражаси сезиларли равишда оширилди.

4. Юқори малакали тиббий ходимлар тайёрлашнинг ва уларнинг меҳнатини моддий рағбатлантиришнинг мутлақо янги тизими яратилди.

2. 1998—2003 йиллар — Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 10 ноябрдаги ПФ-2107-сонли Фармони - соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш бўйича илк Давлат дастурини амалга ошириш босқичи;

3. 2003—2007 йиллар — Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 26 февралдаги ПФ-3214-сонли Фармони — соғлиқни сақлаш тизимида ихтисослаштирилган марказлар фаолиятини ташкил этиш босқичи;

4. 2007—2011 йиллар — Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 19 сентябрдаги ПФ-3923-сонли Фармони ва 2 октябрдаги ПҚ-700 сонли Қарори — соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш ва уни ривожлантириш Давлат дастурини амалга ошириш босқичи.

Аҳолига бирламчи тиббий-санитария хизмати кўрсатиш соҳасида мустақиллик йилларида туб ўзгаришлар амалга оширилди.

Соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғини:

АВВАЛГИ ТИЗИМ:

- Туман марказий шифохонаси
- Туман шифохонаси
- Қишлоқ участка шифохонаси
- Қишлоқ врачлик амбулаторияси
- Фельдшер-акушерлик пункти

ЯНГИ ТИЗИМ:

- Туман марказий шифохонаси
- Қишлоқ врачлик пункти (ҚВП)

Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури доирасида Жаҳон банки инвестициялари жалб қилинган ҳолда, 1998—2011 йилларда „Саломатлик-1“ ва „Саломатлик-2“ лойиҳалари доирасида юртимиздаги 3192 та ҚВП умумий қиймати 76 миллион доллар бўлган замонавий тиббий асбоб-ускуналар, лаборатория жиҳозлари билан тўлиқ таъминланди.

„Саломатлик-2“ лойиҳаси доирасида 570 та стоматологик асбоб-ускуна ҚВП ва кўп тармоқли поликлиникаларга етказилди. Қишлоқ аҳолисини арзон ва сифатли дори-дармон билан таъминлашни яхшилаш мақсадида 811 та ҚВПда ижтимоий дорихоналар ташкил қилинди, 1056 та ҚВПга GSM стандартидаги стационар телефон ўрнатилди ва ҚВПларининг алоқа тизими билан таъминоти 97,7 фоизга етди.

Манзилли дастурга асосан, 2010 йилда 345 та ҚВП 3,2 миллиард сўм ҳомийлар ва бюджет маблағлари ҳисобидан таъмирланди, 2011 йилда 343 та ҚВП да 4,6 миллиард сўм маблағ ҳисобидан таъмирлаш ишлари олиб борилди.

Қишлоқ жойлардаги бирламчи тиббий-санитария ёрдами муассасаларини аҳоли жон бошига молиялаштириш механизмини татбиқ қилиш натижасида ҚВПларини молиялаштириш 3 баробар ошди, натижада 2011 йилда 2009 йилга нисбатан ҚВПга аҳоли қатнови 1 кишига нисбатан 3,9 дан 4,6 га ошди.

Фарзанд тарбияси юрт тараққиёти, жамият равнақида муҳим аҳамиятга эгадир. Шу боис мамлакатимизда истиқлолнинг илк йилларидан бошлаб Президентимиз раҳнамолигида соғлом ва баркамол авлодни вояга етказиш, уларнинг қонуний ҳуқуқ ҳамда манфаатларини таъминлаш, қалбида Ватанга муҳаббат ва садоқат, миллий анъана ҳамда қадриятларимизга ҳурмат туйғуларини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Бу жиҳатлар Конституциямизда, қолаверса, „Таълим тўғрисида“ги, „Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида“ги қонунлар ҳамда мазкур йўналишда қабул қилинган бир қатор дастурларда ўз ифодасини топган.

2011 йил 25—26 ноябрь кунлари пойтахтимиздаги „Интерконтиненталь“ меҳмонхонасида „Ўзбекистонда болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини бошқаришни замонавий талабларга мувофиқ такомиллаштириш: ютуқлар ва ривожланиш истиқболлари“ мавзусида икки кунлик халқаро форум бўлиб ўтди. Мазкур форумни ўтказишдан кўзланган мақсад — болаларни ижтимоий ҳимоялаш тизими бошқарувининг давлат стратегиясини ҳамда Ўзбекистонда болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш чораларини ишлаб чиқиш юзасидан давлат, жамоатчилик ҳамда қонун чиқарувчи органларнинг фаолиятини кучайтиришни такомиллаштиришдан иборат. Ўтган давр мобайнида юртимизда болалар ҳаёти ва саломатлигини муҳофаза қилиш борасида кўлами ва аҳамияти жиҳатидан жуда улкан ишлар амалга оширилмоқда.

Алоҳида эътибор 14 ёшгача бўлган болалар ва фертил ёшдаги аёллар саломатлигига ва уларда касалликларнинг олдини олиш бўйича тадбирларга қаратилган.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган „Соғлом она — соғлом бола“ дастури умуммиллий ҳаракатга айланди. Мурувват уйлари, махсус мактаб-интернатларнинг моддий-техник базаси ҳам мустаҳкамланиб, таълим-тарбия, соғломлаштириш тизими тобора такомиллашмоқда.

Соғлиқни сақлаш тизимида олиб борилган ислохотлар натижасида эришилган ютуқлар халқаро ташкилотлар томонидан юқори баҳоланиб келинмоқда. 2010 йилда Жаҳон соғлиқни

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироз давом этаётганига қарамай, кейинги уч йилда соғлиқни сақлаш соҳасини молиялаш ҳажми икки ярим баробар кўпайди.

Ислом Каримов

Мамлакатимизда комплекс чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида ўтган 20 йил давомида оналар ва гўдаклар ўлими уч баробардан кўпроқ камайди.

Ислом Каримов

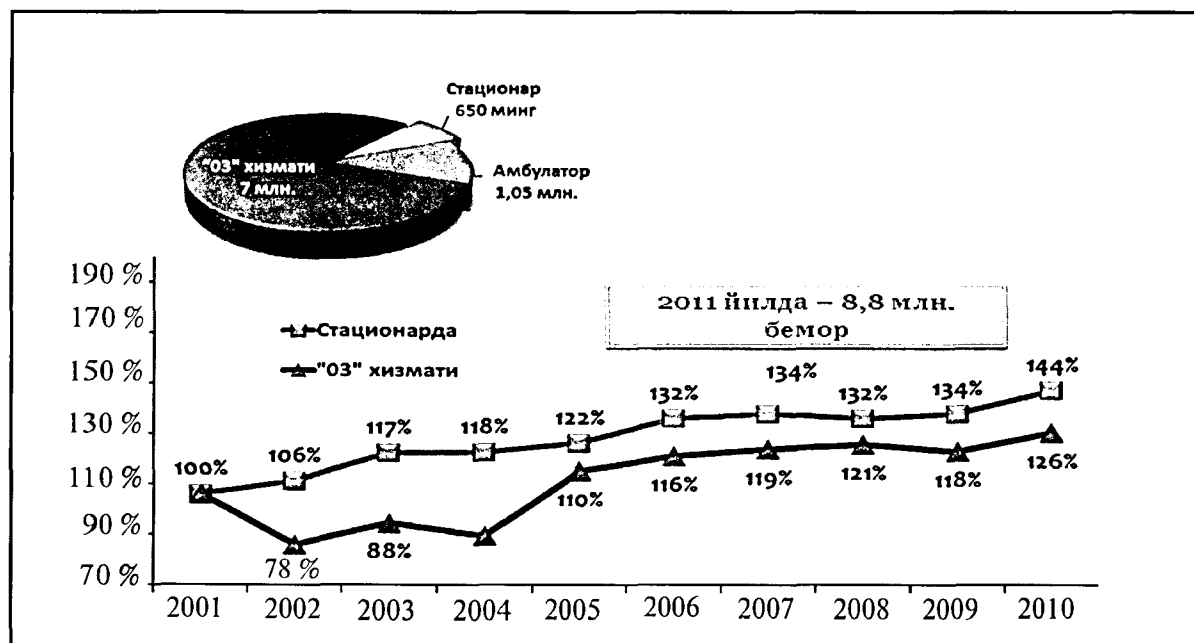
сақлаш ташкилоти томонидан ўзбек миллий тиббиёт модели бошқа мамлакатларга намуна сифатида тавсия этилди. Буюк Британиянинг „Save the children“ („Болаларни асрайлик“) ташкилоти томонидан 2011 йилда Ўзбекистон 161 та давлат орасида болалар саломатлигини муҳофаза қилиш бўйича ўн та етакчи давлат сафидан ўрин эгаллади.

ШОШИЛИНЧ ВА ТЕЗ ТИББИЙ ЁРДАМ ТИЗИМИНИНГ МОДДИЙ-ТЕХНИК БАЗАСИНИ МУТАҲКАМЛАШ

Республика шошилинч тиббий ёрдам илмий маркази учун Япония ҳукуматининг 743 миллион йен (7,1 миллион доллар) миқдоридаги гранти ва Испания ҳукуматининг 9,38 миллион доллар миқдоридаги кредити, вилоят филиаллари учун Ислон тараққиёт банкининг 33,8 миллион доллар миқдоридаги кредити ва туман тиббиёт бирлашмалари қошидаги 171 та шошилинч тиббий ёрдам бўлимлари учун араб иқтисодий ривожланиш Кувайт фондининг 20,55 миллион доллар миқдоридаги кредити жалб этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 21 майдаги „Тез тиббий ёрдам тизими фаолиятини такомиллаштириш ҳақида“ги ПҚ-1114-сонли Қарорига кўра, 2009—2011 йилларда 698 та махсус автотранспорт сотиб олинди ва тизимнинг автотранспорт билан таъминоти 94 фоизга етди. Ҳудудлардаги тез тиббий ёрдам машиналари 127 та ЭКГ аппарати, 35 та дефибриллятор ва 30 та сўргич билан қўшимча равишда таъминланди.

2010 йилда мамлакатимизнинг 130 та туманидаги тез тиббий ёрдам бўлими ва шохобчасида 3,1 миллиард сўмлик таъмирлаш ишлари бажарилди. 2011 йилда тез тиббий ёрдам шохобчаларини таъмирлаш бўйича манзилли дастур асосида 1,3 миллиард сўм маблағ режалаштирилди ва 162 та шохобчада таъмирлаш ишлари якунланди.

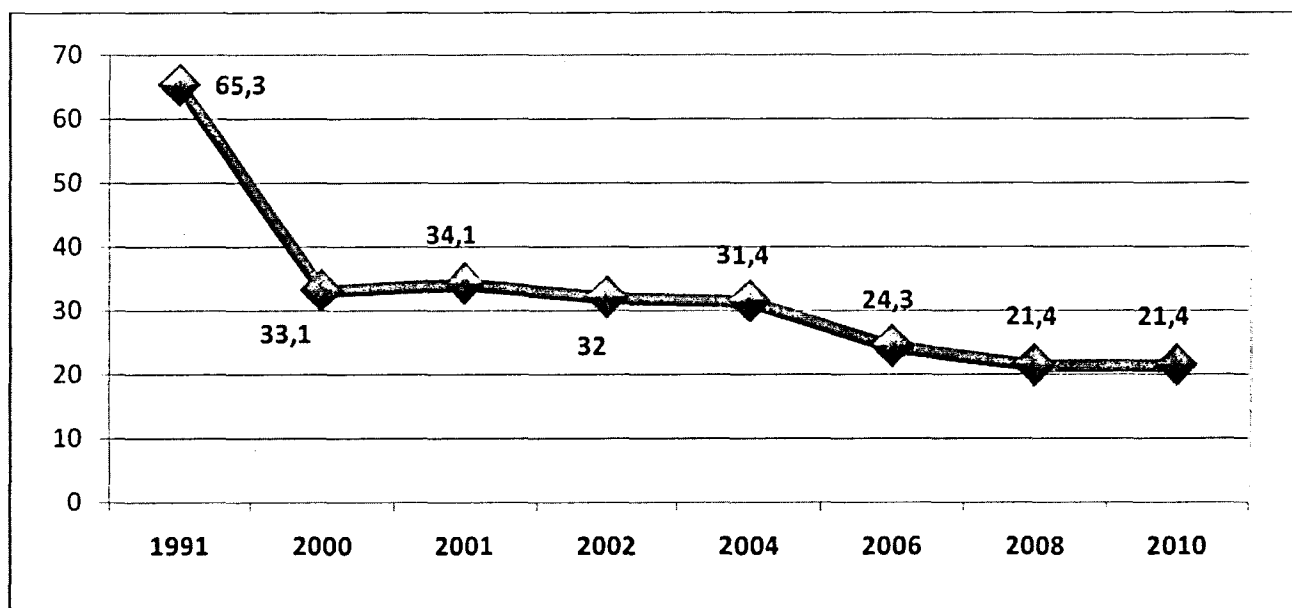

9.1.1-расм. Шошилинч тиббий ёрдам хизмати фаолияти.

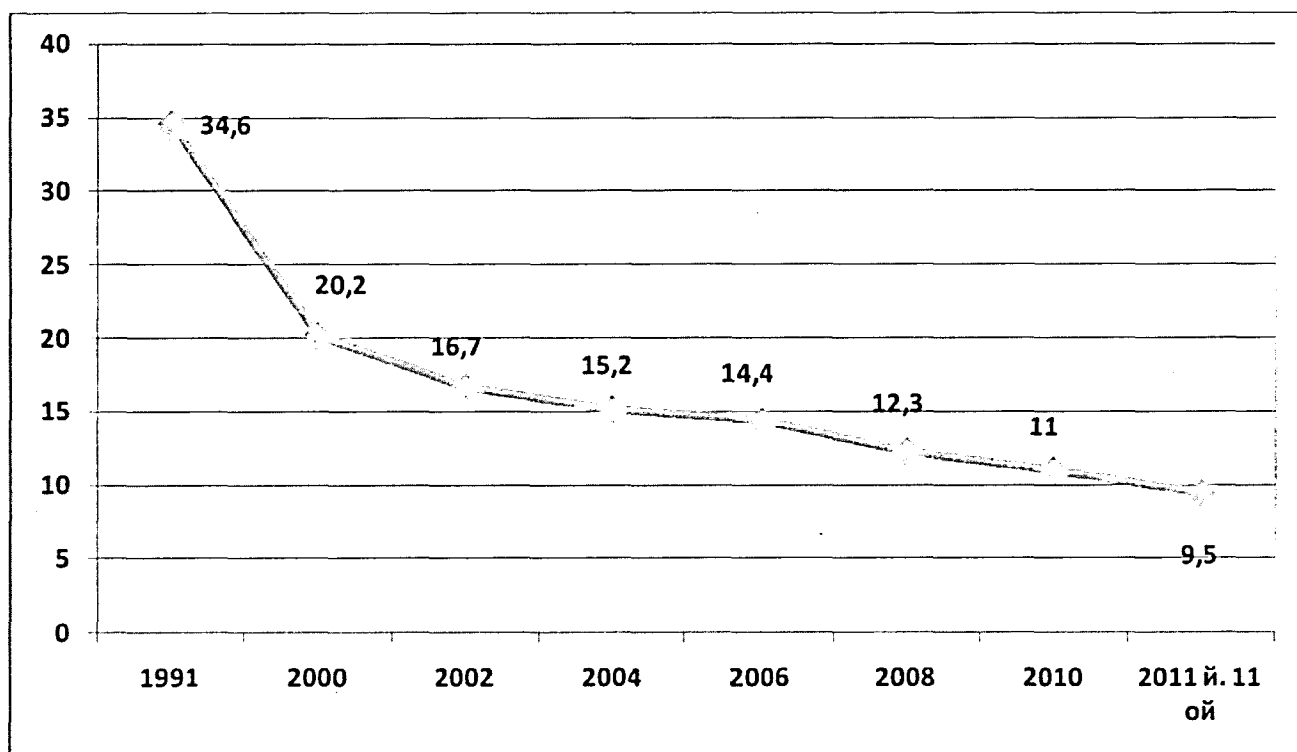
Юртимизда замонавий диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозланган, юқори малакали тиббий хизмат кўрсатадиган 10 та ихтисослаштирилган тиббиёт маркази ташкил этилди.

2011 йил давомида республика ихтисослаштирилган ва илмий-амалий тиббиёт марказларида жами 77945 нафар бемор даволаниб чиқди. Уларнинг 20062 (26,7 фоизи) нафари давлат бюджети ҳисобидан имтиёзли асосда даволанган беморлар, 56550 нафари эса (73,3 фоизи) пуллик асосда даволанган беморлардир. Марказларда жами 22408 та операция ва

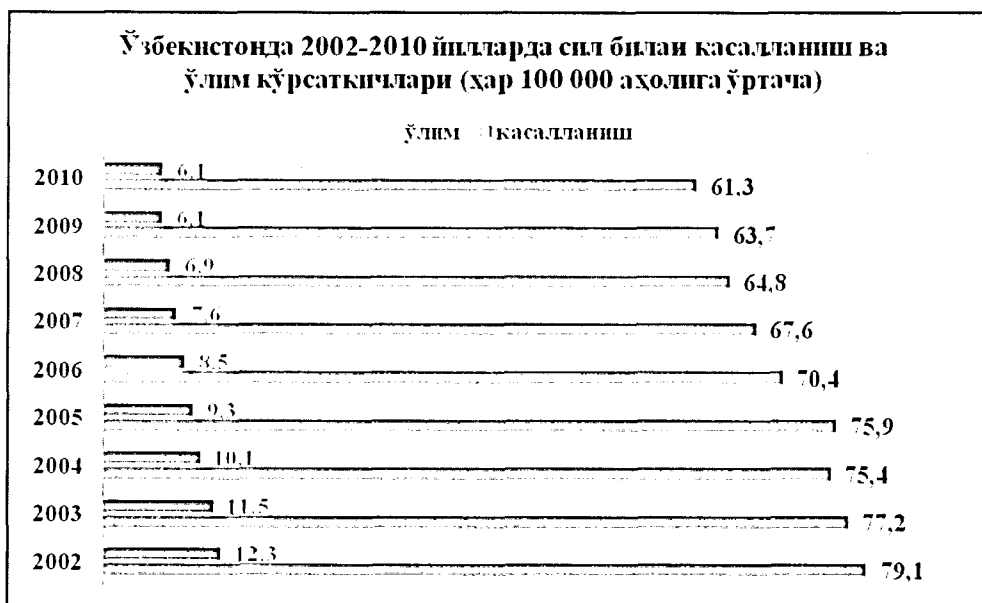
диагностика муолажаси бажарилди, шундан 10664 таси (46 фоизи) — юқори технологиялар асосидаги муолажалардир. Бажарилган операциялар 2010 йилга нисбатан 1752 тага, юқори технологиялар асосидаги операциялар эса 914 тага ошди.

9.1.2-расм. Оналар ўлими кўрсаткичи (ҳар 100 минг онага ўртача).

9.1.3-расм. Гўдаклар ўлими кўрсаткичи (ҳар 1000 нафар тирик туғилган болага ўртача).

9.1.4-расм. Ўзбекистонда 2002—2010 йилларда сил билан касалланиш ва ўлим кўрсаткичлари (ҳар 100000 аҳолига ўртача).

Мамлакатимизда эпидемик барқарорликни таъминлаш мақсадида амалга оширилаётган тадбирлар натижасида қатор йиллар давомида аҳоли ўртасида полиомиелит, бўғма, қоқшол касалликлари рўйхатга олинмади. 2002 йилда Ўзбекистон полиомиелит вирусидан холи ҳудудлиги тўғрисида Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг сертификатига эга бўлди. 2010—2011 йилларда Тожикистондаги вазиятни ҳисобга олган ҳолда, 6 босқичдан иборат полиомиелитга қарши миллий эмлаш кунлари ўтказилди. Бу тадбирлар даврида 20 миллиондан ортиқ 15 ёшгача бўлган болалар ҳамда Сурхондарё вилоятида 25 ёшгача бўлган шахслар эмлашдан ўтказилди.

Республикада ўтказиладиган бепул эмлаш натижасида икки ёшгача бўлган болаларда дифтерия, қоқшол, полиомиелит каби касалликлар тўлиқ бартараф этилди.

Ислом Каримов

Республикадаги 53 та туманлараро ОИТС диагностика лабораторияларида таъмирлаш ишлари бажарилди. ОИТСга қарши кураш марказлари ва туманлараро ОИТС диагностика лабораториясида давлат бюджети ҳисобидан 7,5 миллиард сўмлик замонавий лаборатория-диагностика асбоб-ускуналари ўрнатилмоқда.

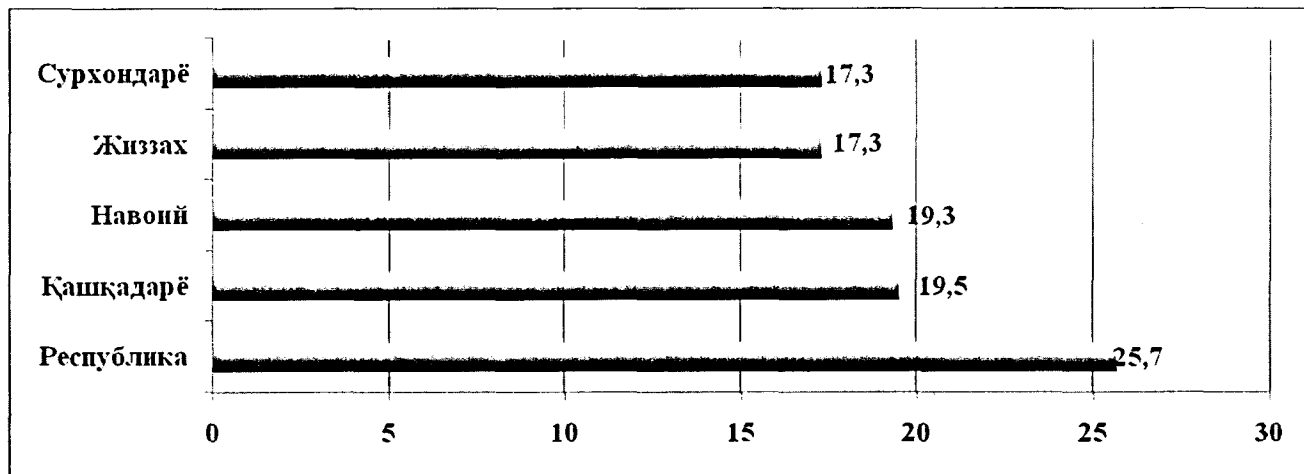
2010 йилда 1,5 миллиондан ортиқ шахс ОИВ инфекцияси бўйича текширилди ва бундай тадбирлар 2008 йилга нисбатан 2 марта кўпайди.

Амалга оширилаётган профилактик ва эпидемияга қарши самарали тадбирлар натижасида ўлат, вабо, сариқ иситма, куйдирги, парранда гриппи каби карантин ва ўта хавфли юқумли касалликлар, шунингдек, янги А (H1N1) гриппининг юртимиз ҳудудига четдан кириб келиши ва аҳоли ўртасида тарқалиб кетишига йўл қўйилмади.

9.2. Тиббий кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш

Ҳозирги кунда мамлакатимизда салкам 80 минг нафар шифокор ва 310 мингдан зиёд ўрта тиббиёт ходими фаолият кўрсатиб, шундан 72 мингдан зиёдини бевосита Соғлиқни сақлаш вазирлиги тизимида фаолият кўрсатаётган врачлар, 300 мингдан ортигини эса ўрта тиббиёт ходимлари ташкил этади. Ҳозирги вақтда юртимизда ҳар 10 минг аҳолига 25,7 нафар шифокор ва 106 нафар ўрта тиббиёт ходими тўғри келмоқда.

Президентимиз И.А.Каримовнинг 2011 йил 30 ноябрдаги „Соғлиқни сақлаш тизimini ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарорида

8.2.1-расм. Мамлакатимиз бўйича шифокорлар билан таъминланиш даражаси паст бўлган ҳудудлар (ҳар 10 минг аҳолига).

умумий амалиёт шифокорларини сифатли тайёрлаш масаласига алоҳида эътибор қаратилган.

Бугунги кунда дунёнинг кўплаб ривожланган давлатларида умумий амалиёт шифокорлари соғлиқни сақлаш тизимининг етакчи кучи ҳисобланади. Мамлакатимизда ҳам 1998 йилдан бошлаб умумий амалиёт шифокорлари тайёрланиб келинмоқда. Тажриба шуни кўрсатмоқдаки, тиббий хизмат сифати юқори бўлган, молиявий захиралардан омилкорлик билан фойдаланиш имконини берадиган умумий амалиёт шифокорларини тайёрлаш тизимига ўтилиши тўғри танланган йўлдир.

Бизнинг тажрибамиз соғлиқни сақлаш соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотлар доимий ва узлуксиз жараён эканидан далолат беради.

Шу кунларда биз ислоҳотларнинг янги босқичи билан боғлиқ вазифаларни амалга оширишга киришдик.

Ислом Каримов

Тор мутахассисларга нисбатан мавжуд эҳтиёжни қоплаш мақсадида олий таълим муассасалари, илмий-тадқиқот институтлари, илмий марказларда 2005 йилда клиник ординатура орқали 700 нафар тор мутахассис тайёрланган бўлса, бугунги кунда 1300 нафар тор мутахассис тайёрланмоқда. Жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар учун тайёрланган тор мутахассислар йиллар бўйича умумий ҳолда 57 фоизни ташкил этган бўлса, ҳозирги вақтда қарийб 85 фоизга етди.

Тошкент тиббиёт академиясининг асосий вазифаларидан бири - мамлакатимиз соғлиқни сақлаш тизимига юқори малакали умумий амалиёт шифокорларини тайёрлаб беришдан иборат.

Бу борада амалий кўникмаларни эгаллаш технологиялари такомиллаштирилиб, ўқув жараёнига кенг татбиқ этилмоқда. Ўзбекистонда қатор давлат дастурларини бажариш натижасида 1991 йилдан 2010 йилга қадар оналар ўлими даражаси 2 баробар, болалар ўлими эса 3 баробар камайди. 1991 йилдан буён ўтган даврда одамларнинг ўртача умр кўриши 67 ёшдан 73 ёшга, аёлларнинг умр кўриши эса 75 ёшга етди. Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан Президент қарорларини бажариш борасида аниқ режа асосида изчил ишлар олиб борилмоқда.

14 ёшгача бўлган болаларнинг деярли 100 фоизи йилига икки марта, фертил ёшдаги аёллар эса ҳар йили чуқур тиббий кўрикдан ўтказилмоқда.

Ислом Каримов

Ҳар ойда, тизимли асосда, фертил ёшдаги аёллар, болалар ва ўсмир қизлар ҳафталиги ўтказилади, тиббий кўрик ва ультратовуш текширувидан аҳоли 2539 та қишлоқ врачлик пункти орқали ўтказиб келинмоқда. Ўтган даврда 6856 нафар юқори малакали мутахассис томонидан барча вилоятларда маслаҳат бериш ва соғломлаштириш бўйича амалий ёрдам кўрсатилди. Фертил ёшдаги аёлларнинг 7,8 миллион, 14 ёшгача бўлган болаларнинг 8,3

миллион нафари тиббий кўриқдан ўтказилди. Тошкент тиббиёт академиясининг профессор-ўқитувчилари ҳар ойда тиббий кўриқларни республиканинг узоқ қишлоқ врачлик пунктларида ўтказадилар (Сурхондарё, Хоразм, Фарғона вилоятлари).

Ўзбекистонда она ва бола саломатлигини муҳофаза қилишнинг миллий модели: „Соғлом она — соғлом бола“ халқаро симпозиуми. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 28 ноябрдаги „Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш чоратадбирлари тўғрисида“ги ПҚ-1652-сонли Қарори билан соғлиқни сақлаш соҳасини ривожлантириш, тиббий хизмат кўрсатиш тизимини тубдан янгилаш, замонавий тиббий асбоб-ускуналарни ўрнатиш ва юқори даражали малакали кадрларни тайёрлаш бўйича бир қанча ишларни амалга ошириш борасидаги вазифалар белгилаб берилди.

2000—2011 йилларда даволаш-профилактика муассасаларини модернизация қилиш ва энг замонавий лаборатория, диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозлашга 750 миллион АҚШ долларидан ортиқ миқдорда бюджет маблағлари йўналтирилди ва имтиёзли кредитлар ҳамда грантлар жалб этилди. Мустақиллик йилларида соғлиқни сақлаш соҳасига қилинган харажатлар 3,6 баробар ўсди ва бу ялпи ички маҳсулотга нисбатан қарийб 4 фоизни, Давлат бюджетида эса 15,7 фоиздан ортиқни ташкил қиляпти.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 28 ноябрдаги ПҚ-1652-сонли Қарорига асосан, республика соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари: соғлиқни сақлашнинг норматив-ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш; аҳолига, айниқса, қишлоқ жойларда, тиббий-санитария ёрдами сифати ва қулайлик даражасини ошириш; ихтисослаштирилган марказлар, шу жумладан, онкологик ва сил касалликлари муассасалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш; шошилиш ва тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизмати самарадорлиги, хизматлар тезкорлиги ва сифатини ошириш; она ва бола саломатлигини муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш; соғлиқни сақлашнинг нодавлат сектори фаолиятини тартибга солиш ва тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизмати самарадорлиги, хизматлар тезкорлиги ва сифатини ошириш борасида бир қанча ишларни амалга ошириш режалаштирилган.

Бугунги кунда мамлакатимизда соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, ёшларнинг ўз ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариши, юртимиз йигит-қизларини ХХІ аср талабларига тўлиқ жавоб берадиган, ҳар томонлама етук шахслар қилиб вояга етказиш учун зарур шарт-шароитлар ва имкониятларни яратиш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда. „Баркамол авлод йили“ давлат дастурида акс этган мақсад ва вазифалар замирида ягона ғоя мужассам. Бу ғоя, Президентимиз таъбири билан айтганда, соғлом зурриёд, яъни жисмоний ва маънавий етук авлоднинг шаклланиши, унинг имкониятларини рўёбга чиқариш учун зарур бўлган тизимни яратиш, ёшларимизнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоялаш, уларнинг замонавий билим ва касбга эга бўлишини, жамиятимиз ҳаётида муносиб ўрин эгаллашини таъминлашдан иборат.

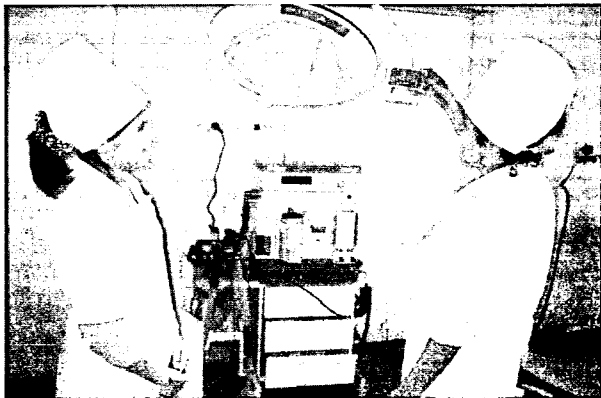
Мустақиллиكنинг биринчи кунларидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов ёш авлоднинг соғлиғи ҳақида доимий ғамхўрлик қилмоқда. Ёш авлодни ҳар томонлама камол топтириш, болалар ўртасида соғлом турмуш тарзини ривожлантиришнинг муҳим омилларидан бири жисмоний тарбия ва спортдир. Оммавий болалар спортининг

Фарзандлар ота-оналарнинг насл-насабидан ва фуқаролик ҳолатидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар. Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади.

**Ўзбекистон Республикасининг
Конституцияси, 65-модда**

ривожланишини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 24 октябрдаги „Болалар спортини ривожлантириш фондининг тузилиши тўғрисида“ги 3154-сонли Фармони ва 2002 йил 31 октябрдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг „Ўзбекистон болалар спортини ривожлантириш фонди фаолиятининг ташкил этилиши тўғрисида“ги 374-сонли Қарори қабул қилинди. Ушбу ҳужжатларда Соғлиқни сақлаш вазирлиги олдида ўсиб келаётган ёш авлоднинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлашга имкон берадиган болалар спорт турларининг асосий йўналишларини ривожлантиришнинг тиббий-илмий асосларини ишлаб чиқиш вазифаси қўйилди.

Соғлом болаларни ривожлантириш соҳасидаги илмий тадқиқотлар боланинг организмга жисмоний тарбиянинг ҳал қилувчи таъсир кўрсатишидан далолат беради. Инсон организми доимо ҳаракатга биологик эҳтиёж сезади, аниқ мақсадга қаратилган ҳаракатлар жисмоний ва интеллектуал ривожланишни такомиллаштиришнинг фаол биологик рағбатлантирадиган омиллари бўлади. Ҳаракатларнинг роли организмнинг кескин ва кучли ўсиш ва ривожланиш давларида, болалик ва ўсмирлик ёшида, айниқса, каттадир.

Махсус давлат дастури доирасида замонавий она ва бола скрининг марказлари тармоғининг ташкил этилганига алоҳида эътибор қаратишингизни истардим. Улар ишга тушган 2000 йилдан буён мамлакатимизда ирсий ва туғма нуқсонли болалар туғилиши 1,7 баробардан зиёд камайди.

Ислом Каримов

Бола организмнинг ўсиш жараёнини пассив кузатиш шунга олиб келадики, ўсмирлик ёшига келиб, таянч ҳаракат тизими ва ички аъзоларида касалликлар пайдо бўлади. Болада психологик ички ноқулайлик кузатилади. Бугунги кунда республикаимиз фуқаросининг соғлиғини шакллантириш ва уйғун ривожлантириш жисмоний тарбия ва спортсиз тасаввур этилиши мумкин эмас. Жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш бола ва ўсмирларда ҳаётга ишонч, шодлик ва тетикликни уйғотади, уларнинг қалбида ватанпарварлик туйғуси ва Ватанга муҳаббатни тарбиялайди.

10-БОБ. ЯНГИ ИШ ЎРИНЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ОРҚАЛИ АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

10.1. Аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш борасидаги ижобий ўзгаришлар

Аҳоли бандлигини таъминлаш жамият ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади ва у иқтисодиётда алоҳида аҳамиятга эга. Ўзбекистонда аҳолини иш билан таъминлашни янада яхшилаш ва унинг фаровонлигини оширишнинг энг муҳим йўналиши сифатида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик, хизмат кўрсатиш ва касаначилик соҳаларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришни рағбатлантириш, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада ривожлантириш бўйича кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Ҳисобот йилида янги иш ўринлари ташкил этиш орқали аҳоли бандлигини таъминлаш масаласини ҳал қилиш ҳам эътиборимиз марказида бўлди.

Ислом Каримов

10.1.1-жадвал

**Ўзбекистон Республикасида меҳнат ресурслари сони динамикаси
(минг киши ҳисобида)***

Худудлар	Йиллар					2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариш	
	2007	2008	2009	2010	2011	+, —	фоиз
Қорақалпоғистон Республикаси	883,5	904,4	931,4	938,0	970,2	86,7	109,8
вилоятлар:							
Андижон	1391,8	1433,5	1497,6	1536,0	1626,4	234,6	116,8
Бухоро	904,5	928,7	949,2	967,4	1013,4	108,9	112,0
Жиззах	582,3	601,1	622,2	636,1	675,2	92,9	115,9
Қашқадарё	1345,4	1395,8	1438,3	1481,7	1568,9	223,5	116,6
Навоий	501,6	509,8	527,3	532,1	537,1	35,5	107,0
Наманган	1207,0	1246,5	1288,2	1328,5	1432,8	225,8	118,7
Самарқанд	1617,0	1672,2	1725,8	1782,1	1900,2	283,2	117,5
Сирдарё	390,3	401,9	407,8	415,5	430,9	40,6	110,4
Сурхондарё	1057,7	1096,5	1133,5	1172,9	1246,5	188,8	117,8
Тошкент	1447,4	1477,9	1499,3	1518,2	1564,6	117,2	108,0
Фарғона	1617,5	1667,2	1720,1	1769,3	1897,1	279,6	117,2
Хоразм	823,3	847,7	874,1	892,8	922,4	99,1	112,0
Тошкент ш.	1446,9	1461,5	1508,8	1533,6	1524,2	77,3	105,3
Республика бўйича	15219,6	15644,9	16123,6	16504,2	17309,8	2090,2	113,7

* Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

Бугунги кунда мамлакатимизда аҳолини иш билан таъминлаш бўйича амалга оширилаётган таркибий ўзгаришлар қуйидагилардан иборат:

1. Аҳолининг иш билан бандлиги таркибий тузилмасини такомиллаштириш ҳамда ишсиз аҳолини янги, меҳнат бозорида рақобатдош касб-ҳунарларга ўргатиш.

2. Ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш, айниқса, таркибий ўзгартириш ва диверсификация масалаларига эътиборни кучайтириш. Бу янги иш ўринлари яратиш билан бир қаторда ички ва ташқи истеъмолга мўлжалланган янги маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишни ҳам кўзда тутати.

3. Иш билан бандликка кўмаклашувчи марказлар фаолиятини такомиллаштириш, бунда, энг аввало, ушбу марказлар тузилмасини мақбуллаштириш, глобал инқироз шароитида устувор чора-тадбирларни белгилаб олиш, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, аҳолини иш билан таъминлаш учун ажратиладиган молиявий маблағларни оқилона тақсимлаш чора-тадбирларини амалга оширишни талаб этади¹.

Демографик жараёнларга боғлиқ ҳолда, юртимизда меҳнат ресурслари сони йил сайин ортиб бормоқда (10.1.1-жадвал).

10.1.1-жадвалдан кўриниб турганидек, 2007—2011 йиллар давомида меҳнат ресурслари сони 2090,2 минг кишига ёки 13,7 фоизга ортган. Бу даврда меҳнат ресурслари сонининг ўртача йиллик ўсиш суръати 2,6 фоизни ташкил қилган. Кўриладиган даврда меҳнат ресурслари сонининг ўсиш суръати республика ҳудудларида бир меъёрга кечмаган. Жумладан, Андижон, Жиззах, Қашқадарё, Наманган, Самарқанд, Сурхондарё ва Фарғона вилоятларида республика ўртача кўрсаткичидан юқори, қолган барча ҳудудларда (Қорақалпоғистон Республикаси, Бухоро, Навоий, Сирдарё, Хоразм вилоятлари ва Тошкент шаҳри) эса паст бўлган. 2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, меҳнат ресурслари жами аҳолининг 59 фоизини ташкил қилиб, унинг асосий қисми (қарийб 60 фоизи) Самарқанд, Фарғона, Андижон, Қашқадарё, Тошкент вилоятлари ва Тошкент шаҳрида тўпланган.

10.1.2-жадвал

**Ўзбекистон Республикасида иш билан банд аҳоли сони динамикаси
(минг киши ҳисобида)***

Ҳудудлар	Йиллар					2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариш	
	2007	2008	2009	2010	2011	+, —	фоиз
Қорақалпоғистон Республикаси	551,1	561,1	566,1	580,8	590,0	38,9	107,0
вилоятлар:							
Андижон	1014,8	1047,3	1063,0	1112,1	1144,8	130,0	112,8
Бухоро	708,0	729,1	748,5	768,1	784,7	76,7	110,8
Жиззах	350,9	360,6	396,6	381,6	392,4	41,5	111,8
Қашқадарё	877,9	908,7	934,9	971,7	1003,8	125,9	114,3
Навоий	389,9	396,7	404,6	408,0	413,4	23,5	106,0
Наманган	738,0	763,3	790,1	815,3	841,7	103,7	114,0
Самарқанд	1115,8	1152,0	1186,7	1229,9	1269,8	154,0	113,8
Сирдарё	296,1	304,1	318,9	320,0	327,5	31,4	110,6
Сурхондарё	696,7	722,5	744,6	784,5	817,8	121,1	117,3
Тошкент	1068,6	1097,5	1127,0	1155,4	1183,5	114,9	110,7
Фарғона	1241,3	1280,1	1318,0	1340,5	1367,6	126,3	110,2
Хоразм	553,6	571,1	583,0	606,7	625,2	72,6	112,9
Тошкент ш.	1132,4	1140,8	1145,8	1153,8	1156,7	24,3	102,1
Республика бўйича	10735,4	11035,4	11328,1	11628,4	11919,1	1183,7	111,0

*Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

¹Зокирова Н., Абдурахмонов О. Инқироз: оқибатлар, бартараф этиш, меҳнат муаммолари ва янги мар-
раларга чиқиш. Т.: Fan va texnologiya, 2009. — 136—138-бетлар.

Янги иш ўринларини ташкил этиш, иқтисодиёт тармоқлари таркибини диверсификация қилиш, малакали мутахассислар тайёрлаш ва, шунингдек, 12 йиллик мажбурий таълим тизимига ўтиш борасида қўрилган чора-тадбирлар аҳолининг бандлик даражасини янада ошириш имконини берди (10.1.2-жадвал).

2007—2010 йиллар мобайнида иш билан банд бўлган аҳоли сони 10735,4 минг кишидан 11919,1 минг кишига ёки 11,0 фоизга ортган. Таҳлил қилинаётган даврда иш билан банд бўлган аҳоли сони республиканинг барча ҳудудларида ҳам ортган. Аммо, таҳлиллар унинг ўсиш суръати бир меъёрда кечмаганини кўрсатади. Хусусан, ўтган беш йил давомида иш билан банд бўлган аҳоли сонининг ўсиш суръати Андижон, Жиззах, Қашқадарё, Наманган, Самарқанд, Сурхондарё ва Хоразм вилоятларида республика ўртача кўрсаткичидан юқори, қолган барча ҳудудларда эса паст бўлган.

Аҳоли бандлигини таъминлаш ва иш ўринлари ташкил этиш муаммоларини изчил ҳал этишга қаратилган тизимли чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида иқтисодиётдаги банд аҳоли сони 2,5 фоизга ўсди ва деярли 11,9 миллион кишига етди, иқтисодиётнинг нодавлат секторидаги банд бўлган кишилар улуши 79,4 фоизни, шу жумладан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда бандлар — 74,2 фоизни ташкил этди. Бандликнинг энг юқори ўсиш суръатлари қурилишда (105,2 фоиз), уй-жой-коммунал хўжалигида ва аҳолига маиший хизмат кўрсатишда (105,1 фоиз), савдо ва умумий овқатланишда (105,0 фоиз), транспорт ва алоқада (104,4 фоиз) қайд этилди.

10.1.3-жадвал

Ўзбекистон Республикасида иқтисодиёт тармоқларида, кичик корхоналар ва фермер хўжаликларида иш билан банд бўлганлар сони динамикаси (минг киши ҳисобида)*

Ҳудудлар	Иқтисодиёт тармоқларида иш билан банд аҳоли сони			Кичик корхоналар ва фермер хўжаликларида иш билан банд аҳоли сони		
	2007 й	2011 й	2011 йида 2007 йилга нисбатан ўзгариши, фоиз	2007 й	2011 й	2011 йида 2007 йилга нисбатан ўзгариши, фоиз
Қорақалпоғистон Республикаси	145,9	160,1	109,7	104,1	109,7	105,3
вилоятлар:						
Андижон	176,4	207,5	117,6	197,3	209,7	106,2
Бухоро	161,5	165,6	102,5	140,8	144,0	102,2
Жиззах	68,2	80,6	118,1	84,7	100,8	119,0
Қашқадарё	201,5	231,4	114,8	149,3	172,6	115,6
Навоий	150,6	165,4	109,8	56,6	59,4	104,9
Наманган	160,5	171,8	107,0	148,9	142,6	95,7
Самарқанд	228,1	228,7	100,2	218,9	250,7	114,5
Сирдарё	58,6	68,7	117,2	72,6	93,9	129,3
Сурхондарё	140,3	162,8	116,0	175,4	193,6	110,3
Тошкент	256,4	274,4	107,0	191,1	206,4	108,0
Фарғона	266,8	299,8	112,3	222,0	286,8	129,1
Хоразм	118,6	125,2	105,5	161,2	146,7	91,0
Тошкент ш.	418,0	437,6	104,6	171,1	221,5	129,4
Республика бўйича	2551,7	2779,8	108,9	2094,3	2338,4	111,6

* Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

Умуман олганда, республика ва унинг алоҳида ҳудудлари бўйича иқтисодиёт тармоқларида иш билан банд бўлган аҳоли сони ортмоқда (10.1.3-жадвал).

10.1.3-жадвал маълумотларининг таҳлили Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт тармоқларида иш билан банд бўлган аҳоли сони 2551,7 минг кишидан 2779,8 минг кишига ёки 8,9 фоизга ўсганини кўрсатади. Бундай тенденция республиканинг барча ҳудудларида ҳам кузатилган.

Аҳоли бандлиги таркибида ҳам муҳим ижобий ўзгаришлар таъминланди. Агар мустақилликнинг дастлабки йилларида иш билан банд бўлганларнинг 60 фоизи давлат сектори ҳиссасига тўғри келган бўлса, бугунги кунга келиб (2011 й) мазкур секторда умумий иш билан банд аҳолининг 20 фоиздан кўпроғи меҳнат қилмоқда.

Бандликнинг соҳалар бўйича таркибида ҳам ижобий тенденциялар кузатилди. Хусусан, қишлоқ хўжалигида банд бўлган аҳоли сони сезиларли даражада камайди. Агар 1991 йилда мазкур соҳада ишловчилар сони жами иш билан банд бўлганларнинг 40 фоизини ташкил этган бўлса, бугунги кунда бу рақам 25 фоизга тушди. Шу билан бирга, хизмат кўрсатиш, транспорт ва қурилиш соҳаларида иш билан банд бўлганлар сони ўсиб, 36 фоиздан 52 фоизга етди.

10.1.4-жадвал

Ўзбекистон Республикасида тадбиркорлик фаолиятида ва деҳқон хўжаликларида иш билан банд бўлганлар сони динамикаси (минг киши ҳисобида)*

Ҳудудлар	Юридик шахс мақомига эга бўлмаган, лицензияга эга тадбиркорликда банд бўлганлар сони			Деҳқон хўжаликларида иш билан банд аҳоли сони		
	2007 й	2011 й	2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариши, фоиз	2007 й	2011 й	2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариши, фоиз
Қорақалпоғистон Республикаси	4,6	29,8	647,8	103,9	96,7	93,0
Вилоятлар:						
Андижон	12,3	61,0	495,9	170,1	177,8	104,5
Бухоро	8,9	49,5	556,1	129,4	151,4	117,0
Жиззах	4,7	23,3	495,7	63,4	98,1	154,7
Қашқадарё	10,5	43,8	417,1	128,6	150,2	116,7
Навоий	5,7	25,8	452,6	49,4	60,8	123,0
Наманган	13,0	66,8	513,8	95,4	114,6	120,1
Самарқанд	12,5	65,0	520,0	148,3	188,8	127,3
Сирдарё	2,5	10,8	432,0	26,8	60,2	224,6
Сурхондарё	6,3	27,6	438,0	129,8	153,6	118,3
Тошкент	12,2	65,9	540,1	177,4	190,6	107,4
Фарғона	17,8	99,1	556,7	168,2	192,7	114,5
Хоразм	5,5	23,8	432,7	81,5	106,0	130,0
Тошкент ш.	24,2	105,9	437,6	0	6,2	-
Республика бўйича	140,8	698,4	496,0	1472,5	1745,0	118,5

Кичик корхона ва фермер хўжаликларида иш билан банд аҳоли сони ҳам йил сайин ортиб, 2007 йилдаги 2094,2 минг кишидан 2011 йилда 2338,4 минг кишига ёки 11,6 фоизга кўпайди. Бу кўрсаткични республика ҳудудлари бўйича таҳлил қилиш унинг бир меъёрда кечмаганини кўрсатади. Жумладан, ўтган беш йил давомида кичик корхона ва фермер

хўжаликларида иш билан банд бўлган аҳоли сонининг ўсиш суръати Тошкент шаҳри, Фарғона, Сурхондарё, Сирдарё, Самарқанд, Қашқадарё ва Жиззах вилоятларида республика ўртача кўрсаткичидан юқори, қолган ҳудудларда эса паст бўлган. Шу билан бирга, таҳлил қилинаётган даврда мазкур соҳада иш билан банд бўлганлар сони Хоразм (9,0 фоиз) ва Наманган (4,3 фоиз) вилоятида камайган.

Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш бозор иқтисодиётининг асосий ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланган кичик мулкдорлар синфини шакллантиришга, мамлакатимиз бозорини истеъмол товарлари ва турли хизматлар билан бойитиш имкониятини яратишга, ҳар бир оила даромадини кўпайтиришда ҳамда янги иш ўринларини яратиш эвазига ишсизлик масаласини ҳал этишга замин яратади.

Республикада тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилаётгани боис бу соҳада иш билан банд бўлган аҳоли сони йил сайин ортиб бормоқда (10.1.4-жадвал).

10.1.4-жадвалдан кўриниб турганидек, 2007—2011 йилларда республика бўйича юридик шахс мақомига эга бўлмаган, лекин лицензияга эга тадбиркорликда банд бўлганлар сони 140,8 минг кишидан 698,4 минг кишига ёки 4,96 марта кўпайган.

Бугунги кунда деҳқон хўжаликларини ташкил этишда қатор ютуқларга эришилмоқда ва уларни қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин:

- хўжаликни ташкил этишнинг ихчамлиги ва уларнинг бозор муҳитига тезда мослашувчанлиги;
- хўжалик аъзоларининг маълум бир оилага мансублиги;
- оила маблағлари ҳисобидан ишлаб чиқаришни ташкил этиш имкониятининг мавжудлиги;
- меҳнатни ташкил қилиш ва хўжаликни бошқаришдаги қулайликлар.

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотларига қараганда, деҳқон хўжаликларида иш билан банд бўлган аҳоли сони 1472,5 минг кишидан 1745 минг кишига ёки 18,5 фоизга ортган.

Шундай қилиб, мамлакатда амалга оширилаётган оқилона иқтисодий сиёсат туфайли бандликнинг касаначилик, оилавий тадбиркорлик ва хунармандчилик каби аҳолининг тадбиркорлик қобилияти ва бунёдкорлик меҳнати салоҳиятини намоён қилишга кўмаклашувчи самарали шакллари ривожланди.

10.2. Иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳолига кўрсатилаётган хизматлар

Давлат иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳолига қуйидагиларни кафолатлайди:

- ишсизлик нафақасини тўлаш;
- меҳнат органларининг йўлланмаси бўйича касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ёки малака ошириш даврида стипендия тўланиши ҳамда шу даврни умумий меҳнат стажига қўшиш;
- ишсиз шахсга қарамоғидагиларини ҳисобга олган ҳолда, моддий ёрдам бериш;
- ҳақ тўланадиган жамоат ишларида қатнашиш имконияти;
- меҳнат органларининг таклифига биноан, ишлаш учун ихтиёрий равишда бошқа ерга кўчиш билан боғлиқ харажатларини қоплаш¹.

Статистик маълумотларга кўра, юртимизда иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳоли сони ортиб бормоқда (10.2.1-жадвал).

10.2.1-жадвалдан кўриниб турганидек, 2007—2011 йилларда Ўзбекистон Республикасида иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳоли сони 563,8 минг кишидан 622,4 минг кишига ёки 10,4 фоизга ортган. Кўрилатган даврда иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳоли сонининг ўсиш суръати бир меъёрда кечмаган. Хусусан, 2007—2009 йилларда иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳоли сони 563,8 минг кишидан 631,5 минг кишига ёки 12 фоизга ортган бўлса, 2010 йилда иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳоли сонининг камайиши кузатилиб, 2011 йилда 2009 йилга нисбатан 1,5 фоизга қисқарган.

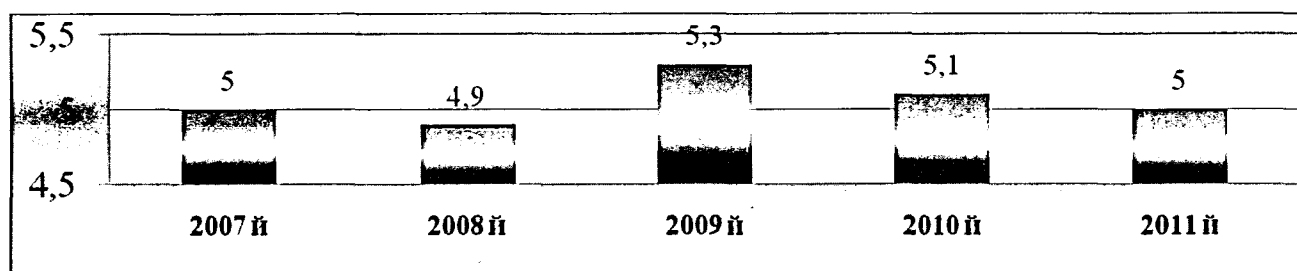
¹Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси.

**Ўзбекистон Республикасида иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳоли сони
динамикаси (минг киши ҳисобида)***

Худудлар	Йиллар					2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариш	
	2007	2008	2009	2010	2011	+, –	фоиз
Қорақалпоғистон Республикаси	41,2	41,9	42,2	44,5	41,7	0,5	101,2
вилоятлар:							
Андижон	63,2	64,1	65,6	65,1	64,6	1,4	102,2
Бухоро	33,4	33,6	40,9	40,0	40,3	6,9	120,6
Жиззах	15,4	15,5	21,8	22,0	21,5	6,1	139,6
Қашқадарё	47,9	47,9	57,0	56,6	56,2	8,3	117,3
Навоий	20,3	20,3	20,9	20,1	20,5	0,2	100,9
Наманган	46,7	46,7	49,3	48,3	48,5	1,8	103,8
Самарқанд	64,4	65,3	75,2	74,8	74,1	9,7	115,0
Сирдарё	12,8	12,8	14,8	14,4	14,6	1,8	114,0
Сурхондарё	35,3	35,4	47,0	46,1	46,3	11,0	131,6
Тошкент	44,9	44,9	47,9	47,4	47,3	2,4	105,3
Фарғона	71,6	72,6	72,5	77,1	71,4	–0,2	99,7
Хоразм	28,1	28,0	35,1	33,6	34,6	6,5	123,1
Тошкент ш.	36,7	38,6	41,2	38,0	40,6	3,9	110,6
Республика бўйича	563,8	567,7	631,5	628,2	622,4	58,6	110,4

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг маълумотлари иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳолининг асосий қисмини мустақил иш қидираётганлар ташкил қилишини кўрсатади. Жумладан, 2007 йилда республика бўйича жами иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳолининг 95,3 фоизини мустақил иш қидираётганлар ташкил қилган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич 97,7 фоизга тенг бўлган. Кўрилатган даврда бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш туман (шаҳар) марказларида рўйхатдан ўтган ишсизлар улуши мос равишда 4,7 ва 2,3 фоизга тенг бўлган.

Республикада иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳолига кўрсатилаётган хизматлар сифатининг ортиши ишсизлик даражасининг камайишини таъминлади (10.2.1-расм).

10.2.1-расм. Ўзбекистон Республикасида аҳолининг ишсизлик даражаси, фоиз¹.

¹Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари.

Ўзбекистон Республикасида Бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш марказларига иш сўраб мурожаат қилганлар ва ишга жойлаштирилганлар сони динамикаси*

Худудлар	Бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш марказларига иш сўраб мурожаат қилганлар сони, бирликда			Ишга жойлаштирилганлар сони, бирликда			Мурожаат қилганларга нисбатан ишга жойлаштирилганлар улуши, фоизда		
	2007 й	2009 й	2011 й	2007 й	2009 й	2011 й	2007 й	2009 й	2011 й
Қорақалпоғистон Республикаси	40151	47339	45115	36227	42976	43333	90,2	90,8	96,1
вилоятлар:									
Андижон	44852	55229	68236	39451	48313	62577	87,9	87,5	91,7
Бухоро	31976	39819	44475	27272	31668	40507	85,2	79,5	91,1
Жиззах	27693	32526	21457	23821	27957	18170	86,0	86,0	84,7
Қашқадарё	55603	58855	56419	49712	52175	50671	89,4	88,7	89,8
Навоий	29940	30269	23121	26220	26811	21373	87,5	88,6	92,4
Наманган	50010	58851	49655	41450	49861	45103	82,8	84,7	90,8
Самарқанд	53753	64355	76350	48708	59020	68360	90,6	91,7	89,5
Сирдарё	18367	20908	16210	15212	17725	14407	82,8	84,8	88,9
Сурхондарё	30695	38012	42689	28220	32911	38913	91,9	86,6	91,2
Тошкент	37216	43343	56743	33099	39203	52943	88,9	90,4	93,3
Фарғона	65777	76723	87934	57332	66596	77128	87,1	86,8	87,7
Хоразм	37055	46111	36291	28266	32073	31401	76,2	69,6	86,5
Тошкент ш.	34350	46158	36746	31545	38018	30805	91,8	82,4	83,8
Республика бўйича	557438	658498	661441	486535	565307	595691	87,3	85,8	90,1

* Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

2007—2011 йилларда юртимизда аҳолининг ишсизлик даражаси бир меъёрда бўлган, яъни 5 фоизни ташкил қилган. Бироқ бу кўрсаткичнинг йиллар бўйича ўзгариши унинг бир меъёрда бўлмаганини кўрсатади. Жумладан, 2007—2008 йилларда ишсизлик даражаси 0,1 бандга камайган, 2008—2009 йилларда 0,4 бандга кўпайган, 2009—2011 йилларда эса 5,3 фоиздан 5 фоизга тушган ёки 0,3 бандга камайган (10.2.1-расм).

Шундай қилиб, иш излаб меҳнат муассасаларига мурожаат қилганлар, иш билан таъминланганлар сони йилдан-йилга ошиб, ишсизлар сони ва даражаси пасайиб бориши кўзга ташланади. Бунинг асосий сабаби:

иқтисодий фаол аҳоли ва иш билан банд аҳолининг ўсиб бориши;

меҳнат ресурсларининг юқори суръатларда ўсиши, меҳнат муассасалари хизматларининг яхшиланиши ва уларга иш излаб мурожаат қилаётганлар сонининг ошиши;

меҳнат муассасалари таклиф этаётган кўплаб бўш иш ўринларининг мавжудлиги, фуқароларни ишга жойлаштириш фаолиятининг яхшиланиши ва бунинг натижасида иш излаб мурожаат қилганлар аксарият қисмининг иш билан таъминланиши.

Ўзбекистон Республикасида Бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш туман (шаҳар) марказларига иш сўраб мурожаат қилганларни ишга жойлаштириш масаласига алоҳида эътибор қаратилган (10.2.2-жадвал). 2007—2011 йилларда Бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш марказларига иш сўраб мурожаат қилганлар сони 18,6 фоизга, ишга жойлаштирилганлар сони эса 5,3 фоизга ортган. Шу ўринда айтиш жоизки, иш сўраб мурожаат қилганларга нисбатан ишга жойлашганлар улуши 87,3 фоиздан 90,1 фоизга кўпайган (10.2.2-жадвал).

Меҳнат муассасалари томонидан фуқароларни ишга жойлаштириш билан бирга, меҳнат бозоридаги талаб ва таклифни мувофиқлаштириш, ишсиз фуқароларни турли касбларга тайёрлаш, пул тўланадиган жамоат ишларини ташкил этиш, меҳнат яр-маркалари уюштириш, меҳнат бозоридаги талаб ва таклифни тадқиқ қилиш, бу бозордаги талабнинг ўсишига кўмаклашиш, ҳукуматнинг меҳнат муносабатларидаги ижтимоий кафолатларини амалга ошириш бўйича кўплаб ишлар қилинмоқда.

10.2.3-жадвалда келтирилганидек,

2007—2011 йиллар давомида республика бўйича ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этган кишилар сони 79,5 фоизга ортган. Таҳлиллар бу даврда Қорақалпоғистон Республикасидан ташқари барча ҳудудларда ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этган кишилар сонининг ортганини кўрсатади.

Шу ўринда айтиш жоизки, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 19 июлдаги „Ҳақ тўланадиган жамоат ишларини ташкил қилиш тўғрисида“ги 353-сон Қарорига асосан, ҳақ тўланадиган жамоат ишлари қуйидаги мақсадларда ташкил қилинади:

- иш қидираётган шахс сифатида меҳнат органларида рўйхатга олинган фуқароларга уларнинг вақтинча иш ҳақи (меҳнат даромади) олиши ва иш қидираётган даврида уларни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, меҳнат органлари томонидан ишсиз деб эътироф этилган фуқароларни вақтинча иш билан таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш;

- биринчи марта иш қидираётган ва касби (мутахассислиги) бўлмаган шахсларни меҳнат фаолиятига жалб қилиш;

- турли сабабларга кўра касб фаолиятида анча узилишлар бўлган шахсларни (илгари болалар тарбияси, беморлар ва оиланинг кекса аъзоларига қараш билан машғул бўлган, жазони ўташ муассасаларидан озод қилинганлар ва бошқалар) меҳнатга қайта тиклаш;

Худудий бандлик дастурларининг амалга оширилиши натижасида яратилган 1 миллионга яқин иш ўрнининг 68 фоиздан кўпроғи қишлоқ жойларда ташкил этилди.

Таъкидлаш жоизки, янги иш ўринларининг 64 фоиздан ортиғи кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва фермерлик ривожини рағбатлантиришни янада кучайтириш, хусусан, уларга янги имтиёз ва преференциялар бериш, 28 фоиздан зиёди эса янги корхоналар ташкил этиш, касаначиликнинг турли шакллари кенгайтириш ҳисобидан яратилди.

Ислом Каримов

• иқтисодиёт ва ижтимоий соҳанинг ижтимоий аҳамиятга эга бўлган объектларини ишчи кучи билан таъминлаш.

Бозор муносабатлари шароитида ишсиз шахсларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш — тўла ва самарали иш билан таъминлашга кўмаклашувчи энг муҳим омиллардан бири бўлиб, унга аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш чораларининг бир тури сифатида қаралади. Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг маълумотларига кўра, республикада касбга тайёрлашга юборилган фуқаролар сони 2007 йилдаги 13676 нафардан 2011 йилда 26239 нафарга ёки 91,8 фоизга ортган.

10.2.3-жадвал

Ўзбекистон Республикасида ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этган ва касбга тайёрлашга юборилган фуқаролар сони динамикаси (киши ҳисобида)*

Худудлар	Ҳақ тўланадиган жамоат ишларида иштирок этган кишилар сони			касбга тайёрлашга юборилган фуқаролар сони		
	2007 й	2011 й	2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариши, фоиз	2007 й	2011 й	2011 йилда 2007 йилга нисбатан ўзгариши, фоиз
Қорақалпоғистон Республикаси	4461	3406	76,3	317	972	306,6
вилоятлар:						
Андижон	1379	4929	357,4	1288	2735	212,3
Бухоро	1475	3680	249,5	778	1707	219,4
Жиззах	1208	1862	154,1	700	840	120,0
Қашқадарё	3324	4349	130,8	695	1385	199,2
Навоний	790	1927	243,9	495	982	198,3
Наманган	3474	3597	103,5	501	802	160,0
Самарқанд	1633	5500	336,8	555	1072	193,1
Сирдарё	728	3255	447,1	489	1966	402,0
Сурхондарё	918	1241	135,1	329	721	219,1
Тошкент	1273	4273	335,6	1028	2218	215,7
Фарғона	3071	6273	204,2	1735	3126	180,1
Хоразм	1771	2587	146,0	934	1273	136,3
Тошкент ш.	2122	2729	128,6	3832	6440	168,0
Республика бўйича	27627	49608	179,5	13676	26239	191,8

* Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилди.

Республикада ишга жойлашишга муҳтож аҳолини бир марталик ишга жалб қилиш ишлари ҳам йилдан-йилга такомиллашиб бормоқда. Бу фаолиятнинг моҳияти шундаки, ўз меҳнат лаёқатини қисқа муддатли (тўлиқ бир иш кунида ёки тўлиқсиз бир иш кунида, икки ёки ундан ортиқ, лекин бир ойдан кам иш кунида) ишга сарфлаш истиагида бўлган фуқароларга меҳнат муассасалари иш берувчи ва ёлланма ишчини бир-бири билан учраштириш ва келишиб олишларига кўмаклашмоқда.

10.3. Иш ўринларини ташкил этиш бўйича комплекс чора-тадбирларнинг изчил амалга оширилиши

2011 йилда иш ўринлари ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш дастурининг тасдиқланган параметрларига мувофиқ, 956,2 мингта иш ўрни ташкил этилиши кўзда тутилган. Ҳақиқатда эса 970,9 мингта иш ўрни яратилди ёки дастур ижроси 1,5 фоизга ортиғи билан бажарилди.

Мамлакатимизда янги иш ўринларининг қарийб ярми кичик корхоналар, микрофирмалар ташкил этиш, якка тартибдаги тадбиркорликни, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини янада ривожлантириш, пудрат асосидаги қурилиш, шу жумладан, уй-жойларни таъмирлаш ва реконструкция қилиш ишлари кўламини кенгайтириш ҳисобидан яратилмоқда.

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлигининг маълумотларига кўра, 2011 йилда республикада 950 мингта ортиқ иш ўрни ташкил этилган (10.3.1-жадвал).

10.3.1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида яратилган иш ўринлари сони, бирлик

Т/р	Йўналишлар	Йиллар		
		2010	2011	2012 дастур
	Барча йўналишлар бўйича яратилган янги иш ўринлари, жами (иш ўрни)	950 001	956 247	967 464
	шу жумладан:			
1.	Янги ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш, мавжуд корхоналарни кенгайтириш ва қувватларни янгилаш	56 316	57 469	57 874
2.	Кичик корхона ва микрофирмаларни ташкил қилиш	347 408	365 888	365 897
	шундан:			
2.1.	саноатда	52 882	54 941	55 921
2.2.	қурилиш-пудрат ишларини кенгайтириш, жумладан, уй- жой қурилиши ва таъмирлаш	43 632	43 863	43 988
3.	Якка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантириш	129 177	111 871	117 180
4.	Уй меҳнатининг барча шаклларини ривожлантириш	207 972	216 165	217 188
4.1.	шу жумладан, корхоналар билан кооперацияда меҳнат шартномалари асосида касаначилик	62 518	55 357	—
5.	Фермер хўжаликларини ривожлантириш (паррандачилик, чорвачилик, балиқчилик ва бошқалар)	127 732	122 399	122 737
6.	Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш	61 320	72 850	72 994
7.	Ишламасдан турган корхоналар фаолиятини тиклаш	8 889	9 605	13 594
8.	Бозор инфратузилмасини ривожлантириш	11 187	—	—

*Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилди.

10.3.1-жадвалда келтирилган статистик маълумотлар юртимизда ташкил этилган иш ўринларининг қарийб ярми кичик корхоналар ва микрофирмаларни ташкил қилиш, якка тартибдаги тадбиркорликни ҳамда уй меҳнатининг барча шакллари ривожлантириш ҳисобидан яратилганидан далолат беради.

Шу ўринда айтиш жоизки, 2011 йилда иш ўринлари ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш дастурининг қуйидаги асосий йўналишлари бўйича комплекс чора-тадбирларнинг изчил амалга оширилиши тасдиқланган прогноз параметрларни бажаришга имкон берди:

а) 2011—2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисидаги дастур, иқтисодиёт тармоқларини модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлашнинг тармоқ дастурлари, 2011 йилги Инвестиция дастури, 2011—2013 йилларда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастури, ижтимоий-иқтисодий ва индустриал ривожлантириш ҳудудий дастурлари доирасида энг муҳим инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш натижасида 48,9 мингта иш ўрни ташкил этилди.

Ташкил этилган корхоналар ва иш ўринларининг асосий қисми енгил, тўқимачилик, автомобиль, кон-металлургия, нефть ва газ ҳамда кимё саноати тармоқларига тўғри келди. 2011 йилда мамлакат бўйича 828 та ишлаб чиқариш объекти, шу жумладан, озиқ-овқат саноатида (279 та), қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасида (234 та), енгил саноатда (201 та), ёғочни қайта ишлаш саноатида (36 та), машинасозликда (12 та), кимё (8 та), фармацевтика (3 та) саноатида ва бошқа саноат тармоқларида (55 та) ишга туширилди.

б) „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили“ Давлат дастури, кичик бизнесни ривожлантириш ҳудудий дастурлари чора-тадбирларини амалга ошириш, қулай иш-билармонлик муҳитини шакллантириш, айниқса, кичик бизнес субъектларига солиқ имтиёзлари бериш бўйича қонун ҳужжатларини қабул қилиш, кредитлашни ва моддий хом ашё ресурсларини олиш имкониятларини кенгайтириш ҳисобидан кичик бизнесда (кичик корхоналар ва микрофирмалар) 296,1 мингта, хусусий тадбиркорликда 89,7 мингта иш ўрни ташкил этилди.

Кредит билан қўллаб-қувватлашнинг кенгайтирилиши тадбиркорлик субъектларининг иш ўринлари ташкил этиш бўйича молиявий имкониятларини анча кенгайтириш имконини берди. Чунончи, тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига берилган кредитлар ҳажми 3,1 триллион сўмни, шу жумладан, имтиёзли микрокредитлар 613,3 миллиард сўмни ташкил этди, бу ўтган йилнинг шу давридагига нисбатан 1,5 баробар кўп. Бунда 20,9 миллиард сўмлик имтиёзли кредитлар меҳнат ресурслари ортиқча бўлган ҳудудлардаги тадбиркорларга, 251,9 миллиард сўми хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришга, 20,3 миллиард сўм ўзининг тадбиркорлик ишини ташкил этиш учун касб-хунар коллежларининг битирувчиларига берилди.

в) касаначилик меҳнатини ривожлантириш бўйича қатор каттагина имтиёз ва преференциялар, шу жумладан, касаначиларга буюртмаларни, ускуналарни, хом ашёни, асбоб ва жиҳозларни имтиёзли равишда бериш шартларини, касаначининг уйдаги ишлаб чиқариш билан боғлиқ харажатларини қоплаш тартибини, корхоналарни касаначиларга тўланадиган маблағ миқдорида иш ҳақи жамғармасидан ягона ижтимоий тўловдан озод этишни кўзда тутадиган ҳуқуқий ва норматив база яратилгани касаначиликнинг барча турларини ривожлантириш ҳисобидан 191,9 мингта янги иш ўрнини ташкил этиш имконини берди.

Ўтган даврда касаначилар билан ишлаб чиқариш ва меҳнат муносабатларига саноат, қурилиш, транспорт, алоқа, хизмат кўрсатиш соҳасидаги 5,4 мингдан ортиқ корхона жалб этилган бўлиб, уларда касаначилар билан кооперация асосида меҳнат шартномалари бўйича 55,8 минг кишининг бандлиги таъминланди.

Оилавий тадбиркорлик ва хунармандчиликни ривожлантиришни рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари 136,1 мингта иш ўрни ташкил этилишини таъминлаш имконини берди.

г) Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини модернизация қилиш, озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш дастурини амалга ошириш, фермер ва деҳқон хўжаликларини ривожлантириш 120,8 мингта иш ўрни, шу жумладан, чорвачилик,

паррандачилик ва балиқчиликка ихтисослашган хўжаликларда 35,4 мингта, боғдорчиликда ва иссиқхона хўжаликларида 37,8 мингта иш ўрни ташкил этилишини таъминлади.

Фермер хўжаликларида мева-сабзавот ҳамда гўшт-сут маҳсулотларини қайта ишлаш ва сақлашни ташкил этиш, 56,4 минг тонна сигимга эга бўлган 55 та совутиш камерасини қуриш ва реконструкция қилиш 19,7 минг кишини меҳнат фаолиятига жалб этиш имконини берди.

Мева-сабзавот маҳсулотлари етиштириш бўйича ихтисослаштирилган деҳқон хўжаликлари сонининг кўпайиши 27,9 мингта иш ўрни ташкил этишга ёрдам берди.

д) 2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисидаги дастурни, ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш ҳудудий дастурларини амалга ошириш 59,7 мингта иш ўрни яратишга олиб келди. Шундан 20,2 мингта иш ўрни автомобиль ва темир йўл, газ ва сув қувурларини ўтказиш ҳамда реконструкция қилиш объектларида, коммунал хўжалигининг бошқа объектларида, аҳоли пунктларини ободонлаштириш, шунингдек, Ўзбек миллий автомагистрални йўл бўйи инфратузилмасини ва сервис объектларини ривожлантириш ишлари ҳисобидан ташкил этилди. Ижтимоий ва бозор инфратузилмаси объектларининг қурилиши ва ишга туширилиши 39,5 мингта иш ўрни яратилишини таъминлади.

е) Ишламаётган корхоналарнинг, шу жумладан, тижорат банклари балансларига олинган банкрот корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини тиклаш 8,3 мингта иш ўрнини қайта тиклашга имкон берди.

10.3.2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида яратилган иш ўринлари сони динамикаси (бирлик)*

Худудлар	Йиллар				2011 йилда 2008 йилга нисбатан ўзгариш	
	2008	2009	2010	2011	+, —	фоиз
Қорақалпоғистон Республикаси	28602	48064	48118	48362	19760	169,1
вилоятлар:						
Андижон	55670	77889	77902	78292	22622	140,6
Бухоро	54266	72904	72998	73363	19097	135,2
Жиззах	29566	43297	43317	43515	13949	147,1
Қашқадарё	59191	85734	86444	86890	27699	146,8
Навоий	30139	39870	40321	40596	10457	134,7
Наманган	49672	70762	71039	71778	22106	144,5
Самарқанд	63570	91712	92020	92700	29130	145,8
Сурхондарё	44296	63686	63706	64644	20348	145,9
Сирдарё	28660	37899	37920	38623	9963	134,7
Тошкент	52719	85333	85500	86000	33281	163,2
Фарғона	63286	90050	91173	91246	27960	144,1
Хоразм	37110	59192	59182	59575	22465	160,5
Тошкент ш.	64159	74140	80361	80663	16504	125,7
Республика бўйича	660906	940532	950001	956247	295341	144,6

* Жадвал Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

Хусусан, 2012 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, тижорат банклари балансларига жами 163 та банкрот корхона қабул қилинган бўлиб, улардан 92 таси янги мулкдорларга реализация қилинган, 54 тасида таъмирлаш-тиклаш ишлари давом этмоқда, 12 тасида эса модернизация қилиш ва ишлаб чиқариш фаолиятини қайта тиклаш амалга оширилмоқда. Бунда 54 та корхона негизда бирлаштириш ва қайта ташкил этиш йўли билан 45 та янги корхона ташкил этилди.

Республика ҳудудларида иш ўринларини яратишга алоҳида эътибор қаратилиб, уларнинг сони йил сайин ортиб бормоқда (10.3.2-жадвал).

Иш ўринларини ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш ҳудудий дастурларининг амалга оширилиши иш билан банд бўлиш эҳтиёжи юқори даражада бўлган ҳудудларда, чунончи, Самарқанд (78,3 минг), Фарғона (77,8 минг), Андижон (75,2 минг), Қашқадарё (72,6 минг), Тошкент (70,4 минг), Бухоро (59,9 минг) ва Наманган (59,4 минг) вилоятларида иш ўринларини кўпайтиришга ёрдам берди.

Меҳнат ресурслари ортиқча бўлган 32 та туман ва шаҳарда аҳоли бандлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирларга алоҳида эътибор қаратилди, уларда 118,3 мингта ёки тасдиқланган параметрларга нисбатан 4,2 фоиз кўп иш ўрни ташкил этилди.

Дастурни рўёбга чиқариш доирасида 2011 йилда бўш турган ва янги ташкил этилган иш ўринларига 487,3 минг киши ишга жойлаштирилди, улардан 215,7 минг нафари аёллар, 347 минг нафари қишлоқ туманларида яшовчилардир. Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари томонидан ишга жойлаштирилганларнинг кўпчилигини биринчи марта иш қидираётганлар, шунингдек, ўз хоҳишига кўра ва корхоналар қайта ташкил қилиниши ҳамда тугатилиши муносабати билан ишдан бўшаганлар — 241,9 минг киши, касбий маълумотга эга бўлган шахслар — 214,9 минг киши, 30 ёшгача бўлган ёшлар — 262,1 минг киши ташкил этади.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда ҳудудий бандлик дастурларининг амалга оширилиши натижасида яратилган иш ўринлари сони кўпаймоқда. Бу эса, ўз навбатида, аҳолининг иш билан бандлигини таъминлашга ёрдам беради.

2012 ЙИЛНИНГ МУҲИМ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ**1-БОБ. МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИКНИ ЯНАДА МУСТАҲКАМЛАШ ВА МАМЛАКАТИМИЗ ИҚТИСОДИЁТИНИНГ РАҚОБАТДОШЛИГИНИ ОШИРИШГА ҚАРАТИЛГАН КОМПЛЕКС ДАСТУРНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ****1.1. Изчил ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш**

Мамлакатимизда жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг салбий таъсирига қарамасдан, юқори иқтисодий ўсиш суръатлари ва макроиқтисодий барқарорлик таъминланиб келинаётгани иқтисодиётни ислоҳ қилиш бўйича биз танлаган моделнинг нақадар тўғри ва ҳаётий асосга эга эканини яна бир бор тасдиқламоқда.

Юритимиздаги макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий ўсишни ўзида акс эттирадиган кўрсаткичлар ислоҳотлар стратегиясининг муваффақиятини, иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш ва мамлакатни ривожлантиришнинг устувор йўналишларида эришилган ютуқларнинг амалий ифодасидир.

Иқтисодиётнинг таркибий тузилишини такомиллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва техник қайта қуrollантириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш борасида амалга оширилган чора-тадбирлар ЯИМ умумий ҳажмининг барқарор ўсишига олиб келди. 2007—2011 йиллар давомида ўртача йиллик иқтисодий ўсиш кўрсаткичи 8,5 фоизни ташкил этгани халқаро ҳамжамият томонидан юқори баҳоланди.

Юқори иқтисодий ўсиш суръатлари ва макроиқтисодий барқарорликнинг таъминланиши Ватанимиз иқтисодий салоҳиятининг ортишига, йирик ижтимоий дастурларни амалга оширишга имконият яратмоқда.

Юртимизда макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш борасида ҳам ижобий ютуқларга эришилди. Жумладан, инфляция суръатининг иқтисодчи мутахассислар томонидан „мўътадил“ деб баҳоланадиган даражада бўлиши, давлат бюджетининг профицит билан ижро этилиши, миллий валюта алмашинув курсининг нисбий барқарорлиги таъминланиши, тўлов балансининг барқарорлиги бу фикрга далил бўлади.

Макроиқтисодий барқарорликнинг таъминланиши мамлакатимизда бизнес ва тадбиркорликни йўлга қўйиш, аҳоли даромадларини ўстириш учун қулай шарт-шароит яратиш имконини бермоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек, „Макроиқтисодий барқарорлик биз учун қуруқ мақсад эмас. Бу нарса иқтисодиётни жонлантириш ва унинг таркибини янгилаш, инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, иш жойлари сонини ошириш, рақобатдош маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш, аҳолининг реал даромадларини ошириш учун тегишли шарт-шароит яратишнинг ҳаётий зарур босқичи сифатида муҳимдир“¹.

Иқтисодий ўсишнинг юқори суръатлари ва макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш иқтисодий ислоҳотларнинг барча йўналишларида амалга оширилаётган чора-тадбирлар билан чамбарчас боғлиқдир.

Иқтисодиётга солиқ юкини камайтириш, давлат бюджети харажатларини янада оптималлаштириш, банк тизими барқарорлигини мустаҳкамлаш, банкларнинг кредитлаш салоҳиятини ошириш, иқтисодиётни модернизация қилиш ва техник янгилаш жараёнларига жалб қилинаётган (хусусан, хорижий инвестициялар) ҳажмини кўпайтириш, экспорт ҳажмини ошириш ва унинг таркибини такомиллаштириш борасидаги чора-тадбирлар

¹ *Ислом Каримов. Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида.* Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 1995. 217-б.

макроиқтисодий барқарорликнинг таъминланишига хизмат қилади ва барқарор иқтисодий ўсишга эришиш учун омил бўлади.

Шу сабабли ҳам, бу масалалар 2012 йилда Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг устувор вазифаларини амалга ошириш жараёнида диққат марказида туриши Президентимиз томонидан алоҳида таъкидланди.

2012 йилда Ўзбекистон Республикасида реал ЯИМ ишлаб чиқариш ҳажмининг олдинги йилга нисбатан ўсиши 108,2 фоизни ташкил этиши, яъни барқарор юқори даражада сақланиб қолиши прогноз қилинмоқда. Иқтисодий ўсишнинг бундай юқори суръати таъминланишида саноат ишлаб чиқаришининг 108,6 фоизга, яъни 2011 йилда эришилганига нисбатан 2,3 фоизга ўсиши, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг эса 105,8 фоизга кўпайиши муҳим аҳамиятга эга.

2012 йилнинг асосий йўналишлари ҳақида гапирганда, жорий йилда Ўзбекистон иқтисодиёти ва унинг етакчи тармоқларини ривожлантиришнинг кўрсаткичлари, аввало, юқори ва изчил ўсиш суръатларини сақлаш, макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлашга қаратилганини таъкидлаш лозим.

Ислом Каримов

1.1.1-жадвал

**Ўзбекистон Республикасини 2012 йилда ривожлантиришнинг прогнози
кўрсаткичлари (олдинги йилга нисбатан, фоизда)**

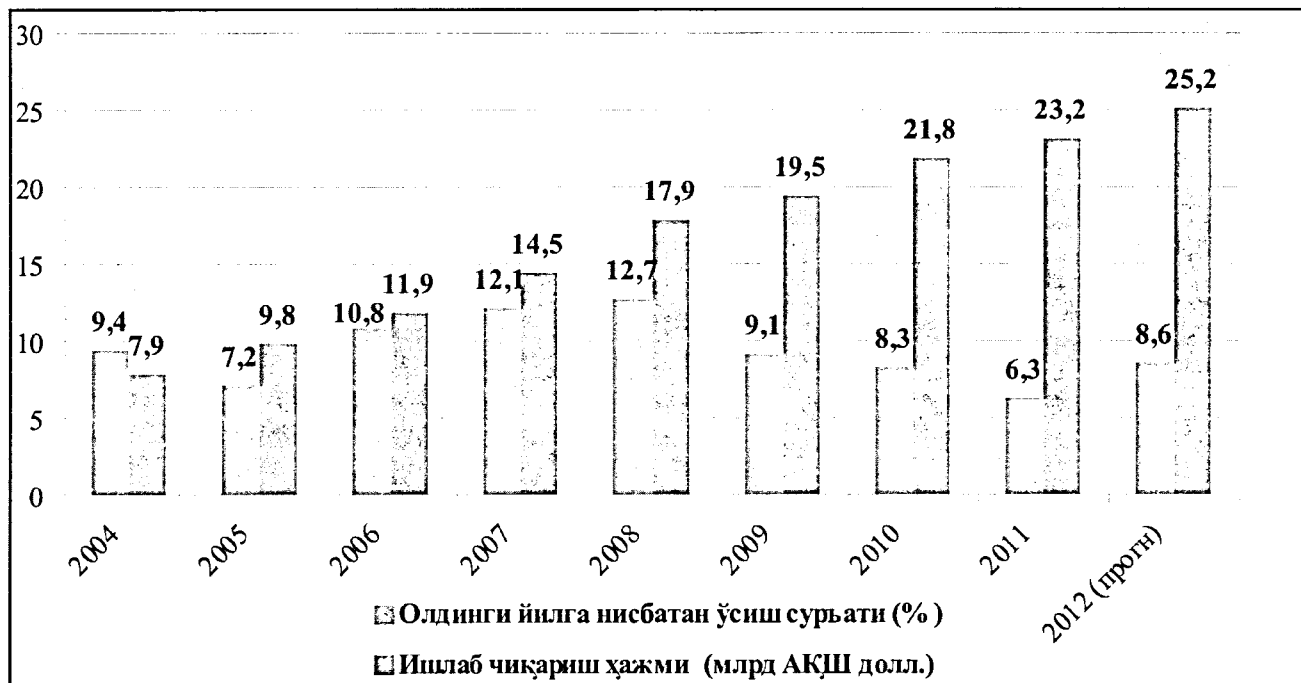
Кўрсаткичлар	2011 й.	2012 й.
Реал ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)	108,3	108,2
Саноат маҳсулоти ҳажми	106,3	108,6
Қишлоқ хўжалик маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми	106,6	105,8
апитал қўйилмалар ҳажми	107,9	109,3
Чакана савдо айланмаси ҳажми	116,4	113,4
Истеъмол нархлари индекси (2011 йилнинг декабрига нисбатан фоизда)	107,6	107-109
Давлат бюджети камомоди (ЯИМга нисбатан фоизда)	+0,2	−1,0
Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси (йиллик фоиз)	12	12

Манба:1.Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари. 2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг „2012 йилга асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар ва Давлат бюджети параметрлари прогнози тўғрисида“ги ПҚ-1675-сонли Қарори.

2012 йилда саноат ишлаб чиқаришининг юқори суръатда ўсиши саноат маҳсулоти ҳажмининг 25,2 миллиард АҚШ доллариға тенг бўлган миқдорға етиши, яъни 2004 йилга нисбатан қарийиб 3,2 марта ошишиға олиб келади. Натижада саноат ишлаб чиқаришининг ЯИМдаги улуши 24,4 фоизға етиши таъминланади.

2012 йилда саноатни ривожлантиришнинг асосий омиллари қуйидагилар бўлиши кўзда тутилмоқда:

- қурилиш материаллари индустриясини ривожлантириш;
- саноатни ривожлантиришда банк кредитлари таъсирчанлигини ошириш;
- саноатни ривожлантиришда қўшма корхоналарнинг улушини ошириш;
- маҳаллий хом ашёни қайта ишлаш;
- маҳаллийлаштириш дастури ва Халқаро саноат ярмаркаси ва кооперация биржаси доирасида яратилган имтиёз ва преференциялардан кенг фойдаланиш;
- ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экспорти кўламини кенгайтириш, кичик корхоналар маҳсулотларини экспортга йўналтиришга кўмаклашиш.

1.1.1-расм. Ўзбекистон Республикасида саноат ишлаб чиқаришининг ўсиш динамикаси.

2012 йилда саноат тармоқларининг ривожлантирилиши Ўзбекистон Республикаси Президентининг қуйида келтирилган қарорларининг бажарилиши билан чамбарчас боғлиқ:

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 15 декабрдаги „2011—2015 йилларда саноатни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида“ги 1442-сонли Қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 4 октябрдаги „Янги турдаги рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ўзлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 1623-сонли Қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 27 декабрдаги „2012 йилги инвестиция дастури тўғрисида“ги 1668-сонли Қарори;
- 2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш Дастури ва бошқалар.

Капитал қўйилмалар ҳажмининг 109,3 фоизга ўсиши иқтисодий ўсишнинг 2012 йил ва ундан кейинги йилларда ҳам барқарор юқори бўлиши омили бўлади. 2012 йилда асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг ЯИМдаги улуши 24,5 фоизга етиши мўлжалланмоқда.

Капитал қўйилмалар ҳажмининг ошиши иқтисодиётни ривожлантириш бўйича дастурларни бажариш, янги қувватларни барпо қилиш ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва техник қайта қуrolлантириш лойиҳаларини амалга ошириш учун хизмат қилади.

Макроиқтисодий барқарорлик, инвесторлар учун яратилган қулай муҳит хорижий инвестор ва кредиторларнинг мамлакатимизга қизиқиши ва ишончи ортишига сабаб бўлаётгани Президентимиз томонидан алоҳида таъкидлаб ўтилди.

Мамлакатимиз иқтисодиётига 2012 йилда 2011 йилга нисбатан 16 фозга кўп, яъни 3,3 миллиард доллардан ошиқроқ хорижий инвестиция ва кредитлр жалб этилади.

Макроиқтисодий сиёсатни янада такомиллаштириш, банк тизими имкониятини мустаҳкамлаш ва уни қайта ислоҳ қилиш, банк инфратузилмасини ривожлантириш.

Фаол инвестиция сиёсатини олиб бориш, муҳим стратегик аҳамиятга молик лойиҳаларни амалга ошириш.

Иқтисодиёт тармоқларидаги модернизация, техник ва технологик янгилаш ишларини давом эттириш, асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар ҳажминини, аввало, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш ҳисобидан ошириш.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ҳамда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни рағбатлантирувчи чора-тадбирларни давом эттириш ва натижада унинг ЯИМдаги улушини янада ошириш.

Экспортни рағбатлантириш, миллий маҳсулотлар сифатини янада ошириш асосида унинг жаҳон бозорларидаги рақобатдошлигини янада ошириш ва мустаҳкамлаш.

Ички талабни қўллаб-қувватлаш мақсадида иш ҳақи ва нафақаларнинг бир меъёردа ошишини, аҳоли реал даромадларининг ўсишини таъминлаш.

Салбий ташқи омилларга нисбатан мамлакат иқтисодиётининг барқарорлигини оширишга йўналтирилган чора-тадбирларни давом эттириш орқали республика иқтисодиётининг муганосиб ривожланиши ва барқарор иқтисодий ўсишини таъминлаш.

Қишлоқ ва шаҳарлар қиёфасини тубдан янгилаш дастурини амалга ошириш, уй-жой қурилиши ва ижтимоий инфратузилмани жадал ривожлантириш, аҳоли яшаш шароитлари сифатини яхшилаш учун хусусий ва кредит маблағларини жалб қилиш.

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш. Қишлоқ хўжалиги хом ашёсини чуқур қайта ишловчи ва рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи маҳаллий саноат корхоналари фаолиятини ривожлантириш, озиқ-овқат хавфсизлиги масалаларини ҳал қилиш учун қишлоқларда мустаҳкам база, инфратузилма ва коммуникацияларни яратиш.

Иқтисодиёт барқарор ривожининг муҳим омили сифатида аҳоли бандлиги ўсишини таъминлаш, даромадлар, истеъмол бюджети ва, умуман, турмуш даражасини муттасил ошириш, истеъмол талабини оширишни рағбатлантириш.

Бу маблағларнинг 70 фоиздан кўпроқ қисми, яъни 2,3 миллиарддан ортиғи ҳукумат кафолати олинмасдан кирилаётган тўғридан-тўғри инвестициялардир.

Маълумки, макроиқтисодий барқарорликни ва иқтисодий ўсишни таъминлашда иқтисодиётга солиқ юкининг камайтирилиши ижобий таъсир кўрсатади.

Иқтисодиётга умумий солиқ юки 2000 йилда 37,1 фоизни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2010 йилда 30 фоизга, 2011 йилда эса 29,9 фоизга (яъни 7,2 фоизга) пасайди. Шу даврда ЯИМ ҳажми барқарор ўсиб боргани юқорида келтирилган фикримизга далил бўлади.

Агар 2011 йилда мамлакатимизда ишлаб чиқарилган ЯИМ ҳажми 61831,2 миллиард сўмни ташкил этганини ҳисобга олсак, 2000 йилга нисбатан солиқ юки 7,1 фоизга пасайиши натижасида 4390 миллиард сўмдан ортиқ маблағ хўжалик юритувчи субъектлар ва аҳоли ихтиёрида қолдирилди. Бу эса корхоналарнинг инвестицион фаоллиги кучайишига, уларнинг ишлаб чиқаришни техник қайта қуроллантириш ва модернизация қилиш бўйича дастурларни молиялаштириш салоҳиятининг ошишига, аҳолининг тўлов қобилияти ортишига олиб келди. Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш ҳамда товарлар ва хизматларга бўлган ички талабнинг кенгайтирилиши эса жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида макроиқтисодий барқарорликни таъминлашнинг муҳим омилларидан бири бўлди.

Солиқ юкини, биринчи навбатда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидан олинадиган солиқ юкини сезиларли даражада камайитириш белгиланмоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси 6 фоиздан 5 фоизга туширилиши режалаштирилмоқда.

Ислом Каримов

Иқтисодиётга солиқ юкининг пасайтирилишида солиқлар сонининг камайитирилиши, солиқ имтиёзларининг кенгайтирилиши билан бирга солиқ ставкаларининг пасайтирилиши ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Солиқ ставкаларининг пасайтирилиши ишлаб чиқариш ҳажми ва даромадларнинг ортиши натижасида солиқ базасининг кенгайишига, давлат бюджети харажатларини тақчилликка йўл қўймасдан молиялаштиришга замин яратади.

2012 йилда солиқ юкини янада пасайтириш орқали аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектлар даромадининг кўпроқ қисмини улар ихтиёрида қолдириш, иқтисодий манфаатдорликни, инвестицион фаолликни ва товарлар ҳамда хизматларга бўлган ички талабни ошириш борасидаги чора-тадбирлар давом эттирилади.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг энг паст ставкасини 10 фоиздан 9 фоизга туширилиши аҳоли, айниқса, кам иш ҳақи оладиган ишловчилар даромадларининг ошишига олиб келади.

Солиқ ставкаларининг пасайтирилиши ишлаб чиқариш ва даромадларнинг ўсишига ижобий таъсир кўрсатиши натижасида солиққа тортиш базасининг кенгайишига имкон туғилади. Айнан шу ҳолат мамлакатимизда солиқ ставкалари камайитирилишига қарамасдан, бюджет харажатларини тақчилликсиз молиялаштиришга етарли бўлган солиқ тушумлари кўринишидаги бюджет даромадларини шакллантиришга асос бўлмоқда.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ҳамон давом этаётган ҳозирги вақтда, кўплаб мамлакатлар давлат бюджети тақчиллиги ва давлат қарзининг ўсиши муаммосини бошидан кечираётган бир пайтда 2011 йилда ҳам мамлакатимиз давлат бюджети профицит билан якунланди.

2012 йилда давлат бюджети тақчиллиги ЯИМга нисбатан 1 фоиз этиб белгиланди, Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси 12 фоиз даражасида қолдирилди.

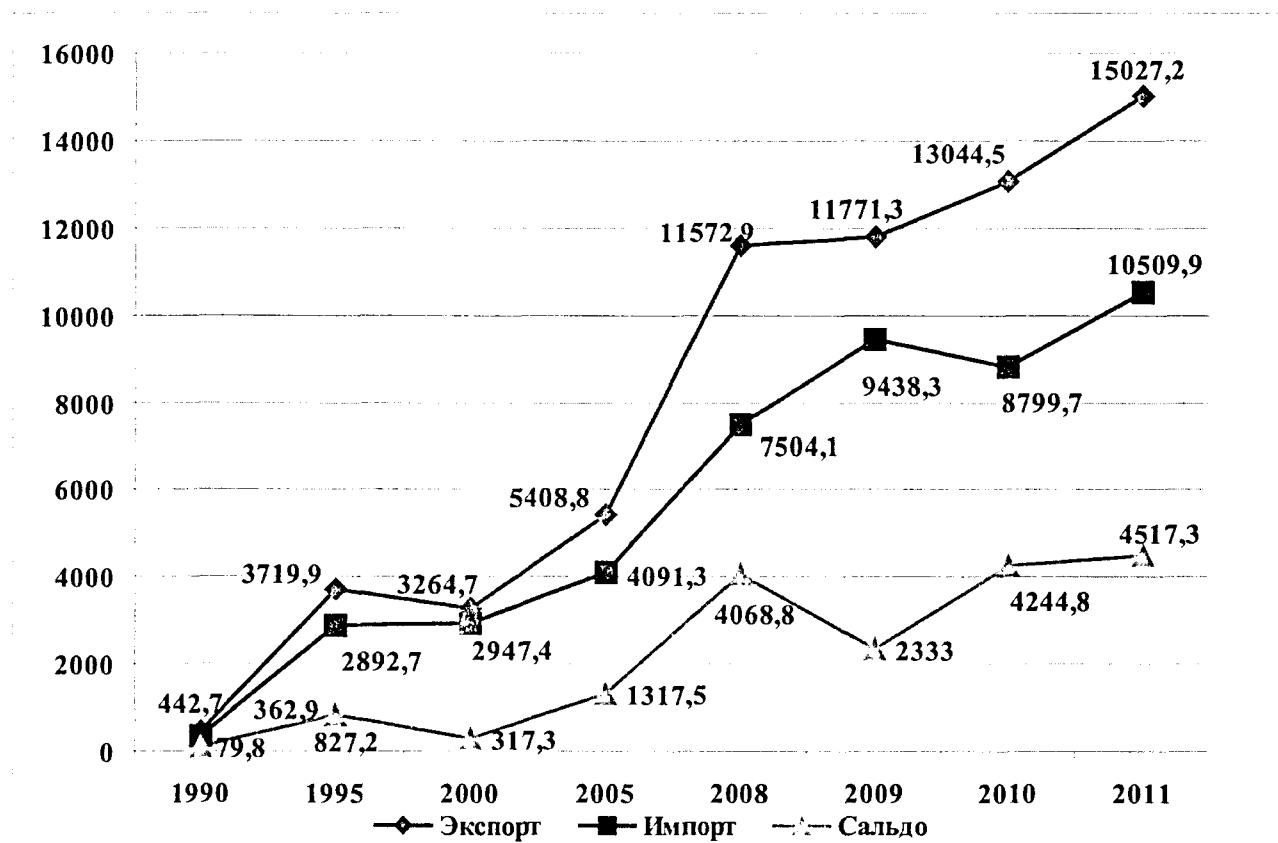
Қатъий пул-кредит сиёсатининг олиб борилиши, саноат маҳсулотлари таннаrxини пасайтириш, истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни ўстириш орқали истеъмол бозорида рақобат даражасини ошириш, маҳаллийлаштириш дастурларини амалга ошириш, ташқи савдони тартибга солиш бўйича чора-тадбирлар 2012 йилда ҳам истеъмол нархлари индекси

бўйича ҳисобланган инфляция даражасининг 7—9 фоиз оралиғида бўлишини таъминлаши лозим.

Иқтисодий ўсишнинг юқори суръатлари ва макроиқтисодий барқарорлик таъминланишида ташқи иқтисодий алоқаларни янада ривожлантириш, хусусан, мамлакатимиз экспорт ҳажмини янада ошириш ва таркибини яхшилаш муҳим омил бўлди.

Республикаимизнинг ташқи савдо айланмаси 1990—2011 йиллар давомида 31,7 марта, жумладан, экспорт — 33,9 марта, импорт — қарийб 29 марта ошди. Натижада ташқи савдонинг ижобий сальдоси 56,6 марта ортди. Биргина „2011 йилда экспорт маҳсулотлари ҳажми 2010 йилга нисбатан қарийб 15,4 фоизга кўпайди ва 15 миллиард доллардан кўпроқни ташкил этди. Бу 2000 йилга нисбатан 4,6 баробар зиёддир. Ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси 4 миллиард 500 миллион доллардан ошди“¹.

Ташқи савдо балансида муттасил ижобий сальдога эришиш мамлакатимиз олтин-валюта захираларининг ортишига ва миллий валютаимиз барқарорлигининг таъминланишига олиб келди, хорижий валюта талаб этадиган йирик инвестиция дастурларини молиялаштириш имкониятларини кенгайтди. Хусусан, инвестиция дастурларини молиялаштиришда роли ўсиб бораётган Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси капиталининг 2012 йил бошига келиб 9 миллиард доллардан ошиб кетишида ташқи савдода ижобий сальдога эришилаётгани асосий роль ўйнади.

1.1.3-расм. Ўзбекистон Республикаси ташқи савдоси кўрсаткичлари (миллион АҚШ долл.).

Ҳукуматимиз томонидан ташқи савдо географиясини диверсификация қилиш, янги бозорларга кириб бориш, бу бозорларда мамлакатимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг рақобатдошлигини таъминлаш борасида аниқ чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

¹Ислом Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади /Халқ сўзи, 2012 й. 21 январь.

2012 йилда Афғонистон Ислом Республикасининг Ҳайратон аҳоли пунктидан Мозори Шариф шаҳригача бўлган темир йўлнинг қурилиши, ушбу мамлакатга электр энергияси экспортининг кўпайтирилиши, Осиё минтақаси давлатларига пахта толасини сотиш ҳажмининг кўпайтирилиши буларга мисол бўлади.

1.1.2-жадвал

**Ўзбекистон Республикаси экспортининг товар таркиби
(умумий ҳажмга нисбатан, фоизда)**

Жами	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011(январь—декабрь)*
	100	100	100	100	100	100	100	100
Пахта толаси	59,7	48,4	27,5	19,1	9,2	8,6	11,3	9,0
Озиқ-овқат маҳсулотлари	3,9	1,7	5,4	3,8	4,4	6,0	9,7	13,2
Кимёвий маҳсулот ва ундан тайёрланган маҳсулотлар	2,3	2,5	2,9	5,3	5,6	5,0	5,1	5,6
Энергия ва нефть маҳсулотлари	17,1	11,7	10,3	11,5	25,2	34,2	24,8	18,5
Қора ва рангли металллар	4,6	4,7	6,6	9,2	7,0	5,0	6,8	7,4
Машина ва ускуналар	1,7	2,0	3,4	8,4	7,5	2,9	5,5	6,7
Хизматлар	1,3	7,7	13,7	12,2	10,4	8,8	9,1	11,8
Бошқалар	9,4	21,3	30,2	30,5	30,7	29,5	27,7	27,8

Манба: *stat.uz/ dok_ru_2012.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг рақобатдошлигини ошириш, экспортнинг товар таркибини диверсификация қилиш борасида изчиллик билан амалга оширилган чора-тадбирлар самараси ташқи савдо, хусусан, экспорт ҳажмининг ошиши ва унинг товар таркибида ижобий силжишлар рўй берганида ўз аксини топди. Экспорт таркибида қўшилган қиймат улуши катта бўлган тайёр маҳсулотлар салмоғи ўсиб бормоқда. 1990 йилда экспортнинг умумий ҳажмида хом ашё ҳисобланмайдиган товарлар улуши 30 фоиздан камроқ бўлган бўлса, 2011 йилга келиб бу кўрсаткич 70 фоиздан зиёдни ташкил этди. 2000—2010 йиллар давомида республикада энгил автомобиллар экспорти 7,6 марта, пахта калаваси экспорти 4,7 марта, трикотаж матолар экспорти 156 марта, минерал ўғитлар экспорти 11,7 марта, нефть маҳсулотлари экспорти 67,5 марта, цемент экспорти эса 6,3 марта кўпайди.

Ялпи экспортнинг товар таркибида пахта толасининг улуши 1990 йилда 59,7 фоизни, 1995 йилда эса 48,7 фоизни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2010 йилда 11,3 фоизга, 2011 йилда эса 9 фоизгача пасайди. Машина ва ускуналарнинг ялпи экспортдаги улуши мустақиллик йилларида ўсди ва 2011 йилда 6,7 фоизни ташкил қилди (1990 йилда 1,7 фоиз).

Агар мамлакатимиз экспорти 1990 йилда (собиқ Иттифоқдош республикалар билан ҳисобга олинганда) 442,7 миллион долларга (жумладан, машина ва ускуналар экспорти 7,53 миллион долл.), 2011 йилда эса 15027,2 миллион долларга (машина ва ускуналар экспорти 1006,8 миллион доллар) тенг бўлгани эътиборга олинса, шу даврда экспорт ҳажми 33,9 мартага ошгани ҳолда, машина ва ускуналарнинг экспорт ҳажми 133 марта кўпайганини кўриш мумкин. Шунингдек, машина ва ускуналар экспорти 2000—2011 йиллар давомида 9 марта, 2005—2011 йиллар давомида эса 2,2 марта кўпайди.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози сабабли ташқи бозорда мамлакатимиз корхоналари экспорт қиладиган асосий маҳсулотларга талаб камайганига қарамасдан, 2009—2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чора-тадбирлар дастурига кўра экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш борасида амалга оширилган ишлар натижасида

кейинги йилларда мамлакатимиз экспорт ҳажми барқарор ўсиб бормоқда. 2011 йилда „Экспорт таркибида тайёр маҳсулотлар улуши 60 фоизни ташкил этди, ҳолбуки, 2000 йилда бу кўрсаткич қарийб 46 фоизни ташкил этган эди“.¹

Мамлакатимиз иқтисодиётининг барқарор ўсишини таъминлаш вазифаси 2012 йилда ҳам экспорт ҳажмини ўстириш ва диверсификация қилиш бўйича ишларни давом эттиришни талаб этади. Маҳсулот экспорт қилувчи корхоналарга бериладиган имтиёзлар доирасини кенгайтириш, уларни такомиллаштириш, рақобатдош маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш бунга замин яратади.

1.2. Иқтисодиёт рақобатдошлигининг моҳияти, омиллари, барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлашдаги роли

Жаҳон бозорларидаги беқарорлик шароитида мамлакатимизни барқарор ривожлантириш вазифасини ҳал этишда иқтисодиётнинг рақобатдошлигини таъминлаш масаласи устувор аҳамият касб этади.

Маълумки, иқтисодиётнинг рақобатдошлиги турли шакл ва даражаларда намоён бўлади. Булар:

- мамлакат корхоналари ишлаб чиқараётган маҳсулотларнинг рақобатдошлиги;
- мамлакат корхоналарининг (фирмаларининг) рақобатдошлиги;
- мамлакат иқтисодиёти тармоқларининг рақобатдошлиги;
- миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлиги;
- мамлакатнинг рақобатдошлиги.

Айрим мутахассислар рақобатдошликнинг охириг икки шаклини бирлаштириб таърифлайди ҳамда бу таснифга ходимларнинг рақобатдошлигини ҳам қўшади.

Маҳсулотнинг рақобатдошлиги унинг сифати ва нархига кўра шу турдаги бошқа ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотидан устунлиги билан белгиланади.

Фирмаларнинг рақобатдошлиги эса турдош, рақобатлашувчи корхоналарга нисбатан бир хил ёки ўрнини босувчи маҳсулотларни истеъмол характеристикалари бўйича сифатли ва пастроқ нархларда ишлаб чиқариш ҳамда етказиб бериш имконияти билан белгиланади.

Фирмаларнинг рақобатдаги устунликларини бир қатор омиллар белгилаб беради. Буларни икки гуруҳга ажратиш мумкин:

- 1) миллий компанияларнинг ривожланиш даражаси;
- 2) макроиқтисодий бизнес муҳитининг сифати².

Швейцариянинг Давос шаҳрида ҳар йили бўлиб ўтадиган Жаҳон иқтисодий форумининг иштирокчилари маърузаларида фирмалар даражасидаги рақобатдошлик тўртта асосий омил билан боғлиқ экани таъкидланади:

— ресурслар (мамлакатда корхона маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиши учун ресурсларнинг мавжудлиги, ҳажми ва сифати);

— ташқи рақобат;

— талаб;

— тармоқлараро алоқалар.

Худди шундай таърифни кенгайтирилган ҳолда тармоқларнинг рақобатдошлигига ҳам берса бўлади.

Миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлилиги — ҳалол рақобат шароитида жаҳон бозори талабларини қондирувчи, иқтисодий ўсиш ва турмуш сифатини оширишни таъминлайдиган товарларни ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш ҳамда ўрта ва узоқ муддатга иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини таъминлаб туриш қобилиятидир.

¹Ислом Қаримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади./Халқ сўзи, 2012 й. 21 январь.

²Ўзбекистон иқтисодиётининг рақобатдошлигини ошириш муаммолари: назария ва амалиёт/ муаллифлар жамоаси: Р. Алимов, А. Расулев, А. Қодиров ва бошқ. Т.: Konsauditinform-Nashr. 2006, 14-б.

Миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлиги масаласи доимо иқтисодчи олимларнинг диққат марказида бўлиб келган. Ушбу масаладаги замонавий назарияларнинг кўпига асос бўлган фикрлар М. Портернинг изланишларида ёритилган.

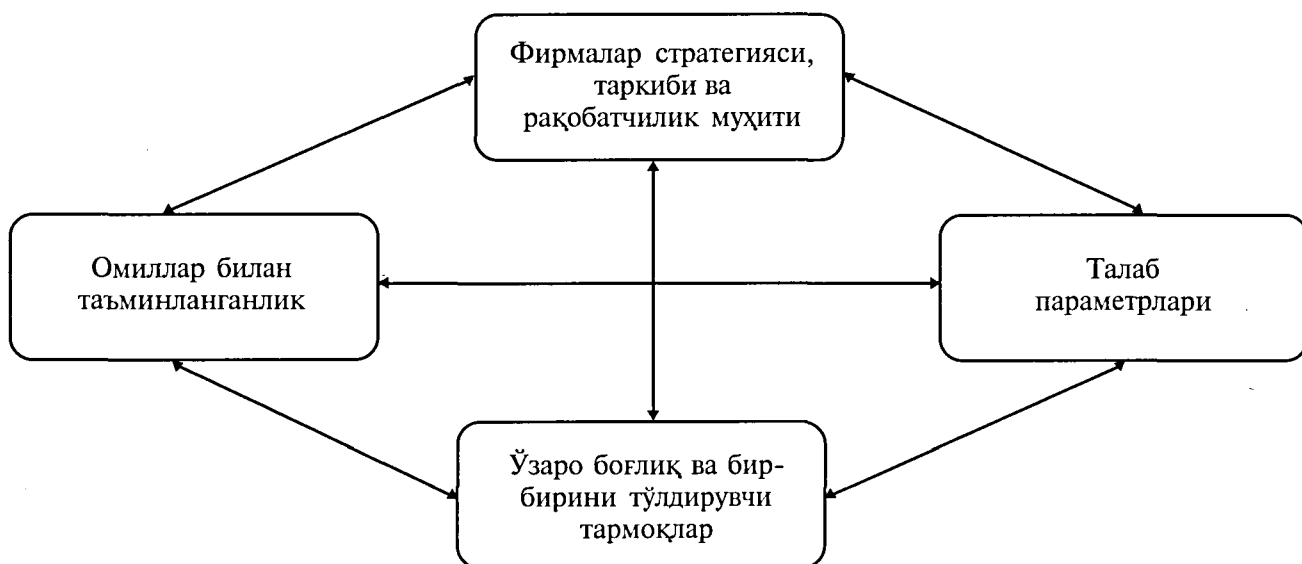
М. Портер мамлакат иқтисодиётининг рақобатдошлиги унинг ресурслар билан яхши таъминланганигагина боғлиқ эмаслигини, рақобат устунлигини шакллантириш билан ҳам таъминлаб туриш мумкинлигини кўрсатиб берди ва унга мамлакат фирмаларининг рақобатдошлигини таъминлаш орқали эришилади, деган фикрни илгари сурди.

Рақобатдошликни шакллантириш ва ривожлантиришнинг М. Портер концепциясига кўра, мамлакатнинг рақобат жиҳатдан устунликлари „миллий ромб“ни ташкил этувчи тўртта унсурдан иборат.

Қуйида „миллий ромб“ ни ташкил этувчи унсурларга қисқача тўхталиб ўтамиз.

1. Меҳнат, материал, билим, пул, инфратузилма ресурслари билан таъминланиш мамлакатнинг рақобатдошлигига ижобий таъсир кўрсатади. Бу ресурсларнинг баъзилари олдиндан мавжуд бўлса, айримлари яратилади ва ривожлантирилади.

2. Мамлакатда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга ички ва ташқи бозорлардаги талабнинг ҳажми, таркиби ва уларнинг ўзгариши миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлигига бевосита таъсир кўрсатади. Бу маҳсулотларга талаб ҳажмининг ошиши миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлигини оширади ва аксинча.

1.2.1-расм. Мамлакатнинг рақобат жиҳатдан устунлигини ташкил этувчи унсурлар (М. Портернинг рақобат устунликлари ромби).

3. Рақобатдош ҳамкор тармоқларнинг мавжудлиги мураккаб маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, қиммат ресурсларни мамлакат ичидан топиш, маҳсулот етказиб берувчилар фаолиятини мувофиқлаштириш, янгиликларни жорий қилишга кўмаклашиш имконини беради. Минглаб бутловчи қисмларни талаб этувчи автомобилларни ишлаб чиқаришда рақобатбардош бўлиш шу қисмларнинг аксариятининг мамлакатда ишлаб чиқарилишини йўлга қўймасдан мумкин бўлмаганидек, кимёвий толалар, тугмалар ва сифатли бўёқлар ишлаб чиқарувчи корхоналар мамлакатда мавжуд бўлмаса, биргина пахта хом ашёсининг мўл-кўллиги кўйлак ишлаб чиқаришда рақобатдошликни таъминлаш учун етарли бўлмайди.

4. Фирмани бошқаришда рақобатнинг хусусиятлари эътиборга олинади. Бунда турлича стратегия ва мақсадлар ишлаб чиқилади. Ички бозорда кескин рақобатнинг мавжудлиги фирмаларни ўз фаолиятини такомиллаштиришга, ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун ташқи бозорларга чиқишга ундайди. Кучли ички рақобат муҳитида тобланган фирмалар ташқи бозорларда ҳам осонроқ муваффақиятга эришади. Шу сабабли ҳукуматнинг мамла-

кат ичида эркин рақобат муҳитини яратиш, монополлашувга қарши курашиш каби чоратadbирлари муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу тўрт унсурга ҳукуматнинг фаолияти ва тасодифий ҳолатлар таъсир кўрсатади.

Тасодифлар жумласига мамлакатни ривожлантиришнинг умумий шарт-шароитлари билан боғлиқ бўлмаган, юзага келишига фирма ҳам, давлат ҳам таъсир кўрсата олмайдиган ҳодисалар киради. Уларга ихтирочилик, йирик технологик ютуқлар, ресурслар нархининг кескин кўтарилиши, жаҳон молиявий бозорлари конъюнктураси ва алмашинув курсларининг, ташқи талабнинг кескин ўзгариши, чет эл ҳукуматларининг сиёсий қарорлари, урушлар ва табиий офатларни киритиш мумкин.

Ҳукумат миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлигини ҳар тўрт унсурга таъсир кўрсатиш орқали шакллантиради ва ўзгартиради.

Демак, миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлик даражаси унинг табиий ресурс салоҳияти, меҳнат ресурсларининг сони ва сифати (малака даражаси), ишлаб чиқаришнинг техник-технологик модернизациялашганлик даражаси, иқтисодиёт таркибий тузилишининг такомиллашуви ва диверсификациялашуви, бизнес юритиш учун яратилган шарт-шароитларнинг қулайлиги, мамлакат корхоналарида ишлаб чиқариладиган маҳсулотларга бўлган талаб ҳажми, давлатнинг иқтисодий ривожланиш ҳамда ислохотлар стратегияси қай даражада илмий асослангани ва ўзгаришлар жараёнларини ҳисобга олгани ҳамда бошқа бир қанча омилларга боғлиқ, деб хулоса қилиш мумкин.

Бугунги кунда миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлиги тушунчаси билан бир қаторда мамлакатнинг рақобатдошлиги атамаси ҳам қўлланмоқда.

IMD (Лозаннадаги Менежментни ривожлантириш институти) томонидан берилган таърифга кўра, мамлакатнинг рақобатдошлилиги миллатнинг рақобатбардош бизнес юзага келадиган муҳитни яратиш ва таъминлаб туришига қодирлигидир.

Менежментни ривожлантириш институти берган ушбу таъриф кенг қамровли бўлиб, унда давлатнинг рақобатдошликни таъминлашдаги роли катталиги ва фаол бўлиши зарурлиги ўз аксини топган. Чунки сиёсий ва иқтисодий барқарорликни таъминлаш, фаол монетар ва фискал сиёсат олиб бориш, иқтисодиёт ва молия соҳасини тартибга солувчи қонунларни такомиллаштириш, мамлакат иқтисодиётининг таркибий тузилишини такомиллаштириш, уни модернизация қилиш, инфратузилма тармоқларини ривожлантириш, таълим соҳасини ислох этиш рақобатдош бизнес юзага келишининг ҳал қилувчи омилларидир.

„Замонавий рақобат курашида сўз, биринчи навбатда, ресурслар, моддий бойликларга эгалик тўғрисида эмас, балки янгиликларни жорий эта олиш қобилияти тўғрисида боради“.¹

Янги маҳсулот турларини ишлаб чиқаришни ўзлаштириш, замонавий технологик ускуна ва технологияларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқаришнинг илғор усуллари амалиётга киритиш, янги бозорларга кириб бориш орқалигина глобал ўзгаришлар шароитида рақобатдошликни таъминлаб туриш мумкин.

Республикамызда иқтисодиётнинг рақобатдошлигини таъминлаш учун комплекс чоратadbирлар амалга оширилмоқда (1.2.2-расм).

Мустақиллик йилларида иқтисодиётнинг таркибий тузилишида жиддий сифат ўзгаришлари амалга оширилди. Аввало, ёқилғи-энергетика саноатини ривожлантириш орқали энергетика мустақиллигига эришилди. Энергетика ва кейинчалик дон мустақиллигига эришиш иқтисодиётимизнинг ташқи таъсирларга бардошлилиги даражасини оширди.

¹Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш /ЎзР ФА Иқтисодиёт институти; А.Ф. Расулевнинг таҳрири остида, Т.: KONSAUDITINFORM-NASHR, 2011. 6-б.

Иқтисодиётда фаол таркибий ўзгаришлар амалга оширилди. ЯИМ таркибида саноат ва хизматлар соҳасининг улуши ортди. Саноат маҳсулоти ва экспортнинг умумий ҳажмида қўшилган қийматнинг ҳиссаси юқори бўлган тайёр маҳсулотлар улуши ошди.

Саноат диверсификация қилинди. Республикамиз учун янги бўлган тармоқлар барпо этилди ва маҳсулот турларини ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Бу маҳсулотлар импорт ўрнини босиши билан бирга, экспорт ҳажми ошишига ҳам ижобий таъсир кўрсатди.

Жаҳон бозоридаги конъюнктура ўзгаришларига кам таъсирчан бўлган хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси жадал ривожлантирилди. Бу эса, жаҳон моливий-иқтисодий инқироzi шароитида ЯИМнинг барқарор ўсиши, янги иш жойлари яратиш ва аҳоли даромадларини оширишнинг муҳим омили бўлди.

Хом ашё, материаллар ва бутловчи қисмларни ишлаб чиқаришни маҳаллий-лаштираш орқали мамлакат ишлаб чиқарувчилари ва истеъмолчиларининг ташқи бозорларга қарамлиги даражаси пасайтирилди, валюта ресурслари тежалди, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар таннархи пасайтирилди.

Экспорт қилинаётган маҳсулотлар диверсификация қилинди, улар сотилаётган давлатлар сони кенгайтирилди. Бу чора-тадбирлар жаҳон бозоридаги конъюнктура ўзгаришлари шароитида ҳам экспорт ҳажмини кўпайтириш, тўлов баланси барқарорлигини таъминлаш имконини берди.

Ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва техник қайта қуrolлантиришга, янги маҳсулот турларини ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга инвестиция киритаётган, маҳсулот экспорт қилувчи корхоналар учун солиқ ва божхона имтиёзлари жорий қилинди, имтиёзли шартларда кредитлаш тартиби киритилди.

Товарлар ва хизматларга бўлган ички талабни кенгайтириш учун аҳоли даромадларини, хусусан, бюджет ташкилотларида ишловчиларнинг иш ҳақини ошириш чоралари кўрилди

Ишлаб чиқариш (транспорт коммуникациялари, ахборот ва коммуникация технологиялари) ва бозор инфратузилмасини жадал ривожлантириш орқали бизнес юритиш шароитлари яхшиланди.

Рақобатни ҳимоя қилиш, монополлашувга қарши кураш тизими барпо этилди.

Бизнесни, ташқи иқтисодий фаолиятни қўллаб-қувватловчи ва тартибга солувчи институтлар шакллантирилди.

Макроиқтисодий барқарорлик таъминланди, инфляция, валюта курсининг девальвацияси суръатларининг паст бўлишига эришилди.

Хорижий давлатлар билан иқтисодий ҳамкорликни йўлга қўйиш, ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштириш чоралари билан бирга, ички бозорни, хусусан, мамлакат ишлаб чиқарувчиларини тенг бўлмаган рақобатдан ҳимоялаш чоралари кўрилди.

1.2.2-расм. Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг рақобатдошлигини ошириш борасида амалга оширилган чора-тадбирлар.

Мамлакатимиз учун янги бўлган автомобилсозлик саноатининг барпо қилиниши бу тармоқ билан кооперация асосида ишловчи ўнлаб корхоналарнинг ташкил этилишига олиб келмоқда. Биргина ўтган 2011 йилда 221 минг 400 та енгил автомобиль, 964 та автобус ишлаб чиқарилди. Юртимизда ишлаб чиқарилаётган автомобилларнинг хорижий мамлакатлар бозорларида рақобатдошлиги уларни экспорт қилиш кўлами кенгайишига асос бўлди.

Инвесторлар учун яратилган қулай инвестиция муҳити иқтисодийни модернизация қилиш ва техник қайта қуроллантириш дастурларини муваффақият билан амалга оширишга ижобий таъсир кўрсатди. Янгидан барпо қилинган ва модернизация қилинган корхоналарда рақобатдош, юқори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

Мамлакатимиз иқтисодийнинг рақобатдошлигини ошириш борасида қилинган ишларни ижобий баҳолаган ҳолда бу борадаги чора-тадбирлар кўламини узлуксиз тарзда кенгайтириш зарур эканини қайд этишимиз зарур.

Ҳозирги замон иқтисодийида рақобатдошлик даражасини ошириш масаласига инновацион ёндашиш талаб этилади. Инновацион технологияларни, замонавий илмий ютуқларни саноат тармоқларига жадал жорий қилиш орқали жаҳон ҳўжалиги тизимида миллий иқтисодийнинг ихтисослашувини кенгайтириш ва саноат ишлаб чиқариши таркибини диверсификация қилиш имконини берадиган янги рақобат устунликларини яратиш зарур.

1.3. Мамлакатимиз иқтисодийнинг рақобатдошлигини таъминлаш шартлари

Президентимиз И.А. Каримов Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган мажлисидаги маърузасида жаҳон иқтисодийида юзага келган тенденциялардан, шунингдек, мамлакатимизни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш стратегиясидан келиб чиқиб, 2012 йил ва ундан кейинги йилларда амалга оширилиши лозим бўлган устувор вазифаларни аниқ-равшан белгилаб берди.

Биринчи даражали эътибор мамлакатимиз иқтисодийнинг рақобатбардошлигини ошириш бўйича дастур тайёрлаш ва уни амалга оширишга қаратилиши зарур.

Ислом Каримов

Президентимиз мамлакатимиз корхоналарида тайёрланаётган маҳсулотларнинг рақобатдошлигини ошириш негизида миллий иқтисодийимизнинг жаҳон ҳўжалик тизимидаги ўрнини мустаҳкамлаш масаласига алоҳида эътибор қаратди.

Мамлакатимиз иқтисодийнинг рақобатдошлигини оширмасдан, рақобатдош иқтисодий, пировард натижада эса рақобатдош мамлакатни барпо этмасдан туриб, ўрта муддатли истиқболда мамлакатимиз иқтисодийини ривожланган демократик давлатлар даражасига олиб чиқишдек стратегик вазифани амалга ошириш мумкин эмаслиги Юртбошимиз томонидан таъкидлаб ўтилди.

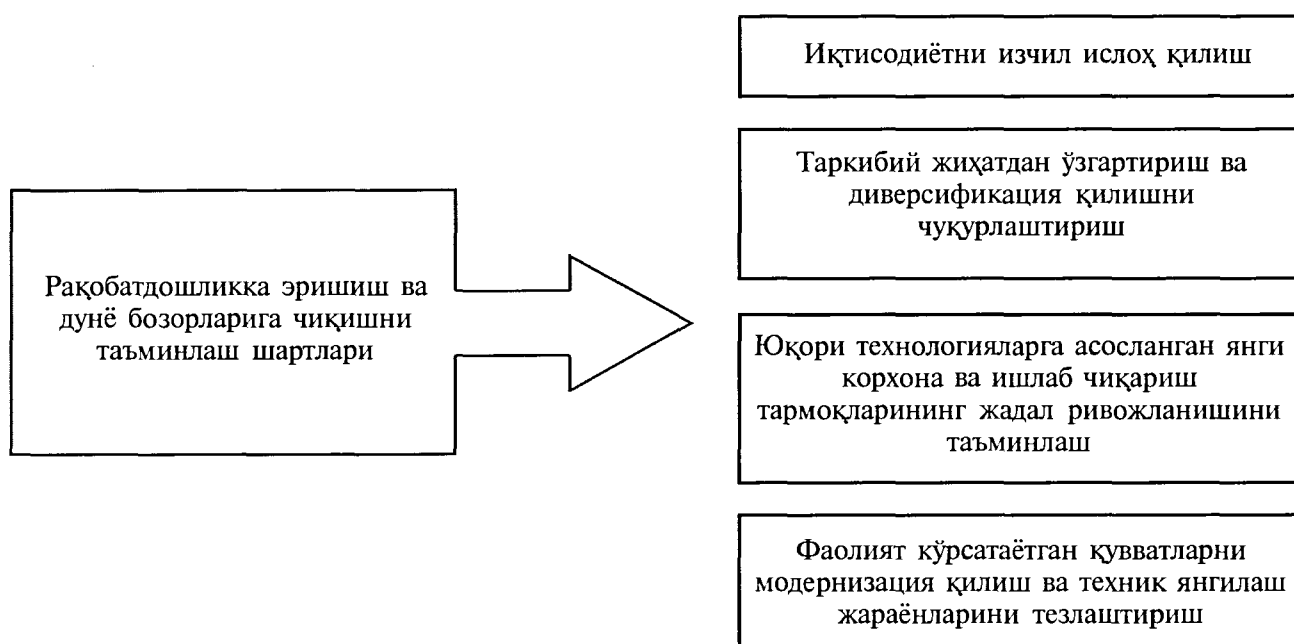
2008 йилда бошланган глобал молиявий-иқтисодий инқирознинг жаҳон иқтисодийига таъсири давом этаётган бир шароитда хом ашё ва тайёр маҳсулотларга бўлган талабнинг давомли равишда пасайиши корхоналар, мамлакатлар ўртасидаги рақобат кураши барча маҳсулотлар, айниқса, тайёр маҳсулотлар бозорларида кучайиб боришига сабаб бўлмоқда.

Бундай шароитда миллий иқтисодийнинг рақобатдошлигини таъминлаш орқалигина мамлакатни барқарор ривожлантириш мумкинлиги сир эмас.

Бу мақсад мамлакат иқтисодийини изчил равишда ислоҳ қилиш, таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, юқори технологияларга асосланган янги корхона ва ишлаб чиқариш тармоқларининг жадал ривожланишини таъминлаш, фаолият кўрсатаётган қувватларни модернизация қилиш ва техник янгилаш жараёнларини тезлаштириш орқалигина таъминланиши мумкинлигини илғор давлатлар

тажрибаси кўрсатиб тургани Президентимиз маърузасида алоҳида қайд этилди (1.3.1-расм).

„Республика саноатини барқарор, жадал ва мутаносиб равишда ривожлантириш, асосий саноат тармоқларини диверсификация қилишга ва экспорт салоҳиятини ўстиришга йўналтирилган таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, саноат тармоқлари, комплекси ва корхоналарни модернизация қилиш, ишлаб чиқаришни техник ва технологик янгилаш асосида уларнинг самарадорлиги ҳамда рақобатдошлигини янада ошириш мақсадида“ қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг „2011—2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида“ги 2010 йил 15 декабрдаги ПҚ-1442-сонли Қарори билан тасдиқланган дастурнинг амалга оширилиши иқтисодиётнинг таркибий тузилишини такомиллаштиришда янги босқич бўлади.

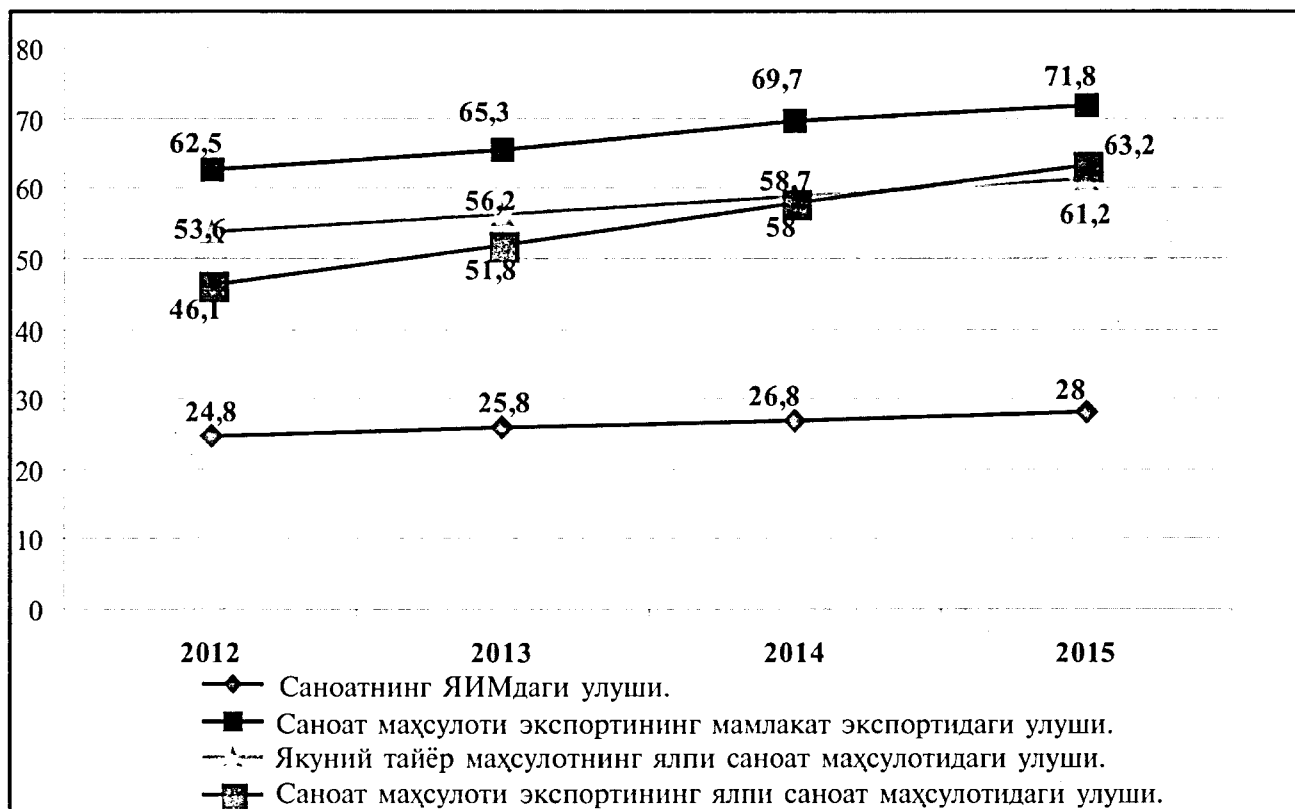
1.3.1-расм. Мамлакатимиз иқтисодиётининг рақобатдошлигини таъминлаш шартлари.

Дастурга кўра, саноат тармоқларини жадал ривожлантириш орқали унинг ЯИМдаги улушини 2012 йилга қадар 28 фоизга ўстириш, якуний тайёр маҳсулотларнинг саноат маҳсулоти умумий ҳажмидаги улушини 61,2 фоизга, саноат маҳсулоти экспортининг мамлакат экспортидаги улушини эса 71,8 фоизга, экспорт қилинаётган саноат маҳсулотлари ҳажмининг жами саноат маҳсулотидаги улушини эса 63,2 фоизга етказиш кўзда тутилган.

Бу параметрларга эришиш учун 2011—2015 йиллар давомида 25,67 миллиард АҚШ долларида кўпроқ инвестицияларни ўзлаштириш мақсад қилиб қўйилган.

Сифати ва нархи бўйича жаҳон бозорида рақобатдош бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш ва янги маҳсулот турларини ўзлаштиришга катта миқдордаги инвестицияларни жалб этиш ҳамда ўзлаштириш орқалигина эришилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 4 октябрдаги „Янги турдаги рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ўзлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 1623-сонли Қарори билан тасдиқланган дастурга мувофиқ, 2012—2016 йилларда, ҳисоб-китоблар бўйича, қиймати 6 миллиард 200 миллион доллар бўлган 270 дан зиёд инвестиция лойиҳасини, шунингдек, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш бўйича тармоқ дастурларини амалга ошириш кўзда тутилмоқда.

1.3.2-расм. Ўзбекистон Республикаси саноатини 2015 йилга қадар ривожлантиришнинг мақсадли параметрлари¹.

Жорий 2012 йилда Сургил кони базасида Устюрт газ-кимё комплекси, Деҳқонобод калий ўғитлари ва Қўнғирот сода заводларининг иккинчи навбатлари, синтетик суюқ ёқилғи ишлаб чиқариш заводини қуриш ишлари бошланди.

Синтетик суюқ ёқилғи, „Нексия“ классдаги автомобилларнинг янги моделини, автомобиль шиналарини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш бўйича йирик инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш ички ва ташқи бозорлар учун янги турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга олиб келади (1.3.1-жадвал).

Жорий йилда Самарқанд вилоятида йилига 3 минг дона юк автомобиллари ва прицеп техникаси ишлаб чиқариш бўйича янги мажмуани яратиш (қиймати 69,38 миллион доллар), Андижон вилоятида „Женерал Моторс Ўзбекистон“ ЁАЖ автомобиллари учун йилига 900 минг дона диск ва 123 минг дона шасси узеллари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, Фарғона шаҳрида юқорида зикр этилган янги модель автомобиллар учун йилига 120 минг комплект штамппайванд деталлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, шунингдек, автомобиль ўриндиқлари, ойналари, аккумуляторлари, кўтаргичлари, бамперлар, пластмасса деталлар, эшик қопламалари, радиаторлар, вентиляция ва иситиш тизимларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш бўйича лойиҳалар амалга оширилади.

Ушбу лойиҳаларнинг аксарияти маҳаллийлаштириш дастурига киритилган. Автомобилсозлик саноати маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг кўпайиши, ўзига хос кластерларнинг юзага келиши, бутловчи қисмлар ишлаб чиқаришнинг маҳаллийлаштирилиши тайёрланаётган автомобиллар нархининг барқарорлигини, уларнинг ташқи бозорлардаги рақобатдошлигини таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг „2011—2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида“ги Қарори.

**Янги турдаги рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга мўлжалланган айрим инвестиция лойиҳалари
тўғрисида маълумот (миллион АҚШ доллари)**

Лойиҳа номи	Лойиҳа қуввати	Амалга ошириш муддати	Лойиҳа- нинг умумий қиймати	2012 йил 1 январь ҳолати бўйича кутилаёт- ган қолдиқ	2012 йилда ўзлаштириш прогнози			
					жами	Жумладан, молиялаштириш манбаларига кўра		
						ўз маблаг- лари	Ўз.РТ- ТЖ	Тўғридан- тўғри чет эл инвестицияла- ри ва кредитлари
Сургил кони базасида газ-кимё ком- плекси қурилиши	400 минг т.полиэтилен, 100 минг т.полипропилен	2008—2014 й.й	3500	3190,5	420	20	100	300
Шўртан ГKK да тозаланган метан базасида синтетик суюқ ёқилғи ишлаб чиқариш	2,5 млрд.куб табиий газ	2009—2039 й.й.	1527,1	1516,87	30,0	—	—	30
„Муборак газни қайта ишлаш заво- ди“ унитар шўба корхонасида газ- кимё комплексини қуриш	400 минг т. полиэтилен	2011—2015 й.й.	2305,5	2493,5	100,0	25,0	25,0	50,0
Таллимаржон ИЭСни кенгайтириш (ҳар бири 250 мВт қувватли иккита буг-газ қурилмасини бунёд қилиш)	2x450 мВт	2010—2014 й.й.	1279,87	1278,87	116,48	5,0	109,9	—
Тугатилган „Резинотехника“ ОАЖ базасида конвейер ленталари, қиш- лоқ хўжалиги ва автомобиль шинала- ри ишлаб чиқаришни ташкил қилиш	100 минг п.м.конвейер ленталари, 200 минг дона қишлоқ хўжалиги шинаси, 1,5 дона автомобиль шиналари	2011—2014 й.й.	230	230	35	10	5	—
Деҳқонобод калий ўғитлари заводи- нинг ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш (II босқич)	Қувватни 600 минг т.га етказиш	2011—2013 й.й.	254,6	251,09	100,0	5,0	55,0	—
„Нексия“ классдаги автомобил- нинг янги моделини ишлаб чиқариш- ни ўзлаштириш	125 минг дона	2011—2013 й.й.	136,12	73,46	73,46	73,46	—	—

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 27 декабрдаги „2012 йилги инвестиция дастури тўғрисида“ги 1668-сонли Қарори.

Кабель ўтказгичлар ишлаб чиқаришини кенгайтириш ва техник модернизация қилиш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш юзасидан „Андижонкабель“ ОАЖ ҚҚда амалга оширилиши мўлжалланган 5 та лойиҳа, „Ўзкабель“ ОАЖ билан ташкил этилиши мўлжалланаётган қўшма корхона негизда йилига 6 минг километр кучланиш кабеллари ишлаб чиқаришни ташкил қилиш бўйича 2012—2013 йилларда амалга ошириладиган, умумий қиймати 23,4 миллион долларга тенг бўлган лойиҳа ва бошқа бир қатор лойиҳалар рақобатдош тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини янада кенгайтиради.

2012 йилда „Ўзқурилишматериаллари“ АК тизимида йилига 1 миллиард квадрат метр керамик плиталар ишлаб чиқариш, 5 миллион квадрат метр юмшоқ тўшама материаллар, 200 минг куб метр газобетон ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш бўйича лойиҳалар якунига етказилади.

„Ўзбекенгилсаноат“ ДАК тизимида 2012 йилда 150,07 миллион долларлик инвестициялар, шу жумладан, 87,57 миллион долларлик тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ўзлаштирилади. Бу инвестициялар янги қувватларни ишга тушириш ва мавжудларини модернизация қилиш ҳисобидан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш имконини беради.

Жорий йилда „Ўзфармсаноат“ ДАК тизимида 81,47 миллион долларга тенг инвестициялар ўзлаштирилади. Натижада даволаш препаратлари — таблеткалар, капсулалар, сургилар, гормонал препаратлар, ампулалар, инфузион суюқликлар ишлаб чиқариш ҳажми ошади. Иқтисодиётимизнинг нисбатан ёш бўлган фармацевтика тармоғида бугунги кунда 126 та (бундан 80 таси „Ўзфармсаноат“ ДАК тизимида) корхона фаолият юритмоқда. Биргина 2011 йилда ДАК тизимидаги корхоналар томонидан 265,75 миллиард сўмлик маҳсулот (222,1 миллиард сўмлик дори воситалари, 43,6 миллиард сўмлик тиббиёт буюмлари) ишлаб чиқарилди. Компания 15 дан ортиқ илмий муассаса билан ҳамкорликда 40 дан ортиқ оригинал дори воситаларини яратди.

Келажакда бу тармоқда ишлаб чиқариш ҳажмини янада кенгайтириш, маҳсулот турларини кўпайтириш орқали нафақат ички, балки ташқи бозорлар учун ҳам фармацевтика маҳсулотлари чиқарилишини йўлга қўйиш устувор вазифалардан бири ҳисобланади.

2012—2014 йилларда Навоий машинасозлик заводи ИЧБ базасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи юқори технологик ускуналар ишлаб чиқаришни ташкил этиш (20,51 миллиард доллар қийматига эга) мева ва сабзавотларни қайта ишлаш ҳажмини ошириш, уларнинг таннархини қисқартириш вазифасини ҳал этиш йўлидаги янги бир қадам бўлади.

Маърузада корхоналарни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш ишларини амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 11 майдаги ПФ-3751- сонли Фармонида кўра ташкил этилган Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг роли ортиб бораётгани қайд этиб ўтилди.

Иқтисодиётнинг етакчи, энг аввало, базавий тармоқларини модернизация қилиш ва техникавий қайта қуроллантириш лойиҳалари амалга оширилишини таъминлаш, мамлакатни муттасил, барқарор ва мутаносиб равишда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга эришиш, шунингдек, самарали таркибий ва инвестициявий сиёсатни амалга ошириш мақсадида ташкил этилган мазкур жамғарма ўзига юклатилган вазифаларни муваффақиятли адо этиб келмоқда.

Фонднинг низом жамғармасини 5 миллиард доллардан 2014 йилга қадар босқичма-босқич 10 миллиард долларга етказиш бўйича қабул қилинган қарор ижроси натижасида 2012 йил бошига келиб унинг миқдори 9 миллиард доллардан ошиб кетди.

Инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш учун 2009 йилда 245,5 миллион доллар, 2010 йилда эса 330 миллион долларлик жамғарма маблағлари ўзлаштирилди. 2012 йилда жамғарма маблағлари ҳисобидан саноат ва ишлаб чиқариш инфратузилмасининг етакчи тармоқларида 758 миллион доллардан зиёд ҳажмдаги 29 та стратегик инвестиция лойиҳасини биргаликда молиялаш мўлжалланмоқда, бу ўтган йилга нисбатан 38,2 фоизга кўп демакдир.

2012 йилда жамғарма чет эллик инвесторлар билан ҳамкорликда Устюрт ГKK қурилиши, Шўртан ГKKда синтетик суюқ ёқилғи ишлаб чиқаришни ташкил этиш, „Муборақ газни

қайта ишлаш заводи“ унитар шўъба корхонасида газ-кимё комплексини ишга тушириш, Таллимаржон ИЭС қувватини ошириш лойиҳаларини молиялаштиришда иштирок этади.

Ҳаммаси бўлиб Жамғарма Навоий ва Олмалиқ ТМКларида, „Ўзнефтегаз“ МХК, „Ўзбекистон темир йўллари“ ДАТЙК, „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ МАК, „Ўзкимёсаноат“ ДАК, „Ўзбекэнерго“ ДАК тизимида ва бошқа йўналишларда янги қувватларни яратиш бўйича 444,55 миллион доллар маблағ билан, мавжуд қувватларни модернизация ва реконструкция қилиш борасидаги лойиҳаларни амалга оширишда эса 167,85 миллион долларлик маблағ билан иштирок этиши кўзда тутилган.

1.4. Мамлакатимиз иқтисодиётининг рақобатдошлигини мустаҳкамлаш борасида амалга ошириладиган чора-тадбирлар

Президентимиз томонидан мамлакатимиз иқтисодиётининг рақобатдошлигини таъминлашга тўсиқ бўлаётган, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатининг паст бўлишига, таннархининг эса асоссиз ўсиб кетишига олиб келаётган омилларни бартараф этиш зарурлигига алоҳида эътибор қаратилди.

Жумладан,

- корхоналарда мавжуд асбоб-ускуналар ҳамда технологияларнинг салмоқли миқдори жисмонан ёки маънавий жиҳатдан эскиргани;

- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг материал ва энергия сарфи юқори даражада экани;

- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини бошқариш тизимини жорий этиш, маҳсулотларнинг халқаро стандартларга мослигини таъминлаш масаласи барча корхоналарда тўлиқ ҳал этилмагани;

- ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси қониқарли эмаслиги таъкидланди.

Республикаимиздаги корхоналарнинг технологик ускуналари ва технологияларининг ҳолати бўйича 2011 йилда ўтказилган ва 476 корхонадаги ишлаб чиқарилганига 10 йилдан кўп муддат ўтган 114 минг технологик ускуна мавжудлигига техник аудит аниқлик киритди.

Техник аудитдан ўтказилган технологик ускуналарнинг 78,5 мингтаси (яъни 68 фоизи) ишлатишга яроқли, 25,6 мингтаси (22,2 фоизи) янгилашни талаб этади, 11,3 мингтаси (9,8 фоизи) эса ишлатишга яроқсиз деб топилди.

Инвентаризация натижаларига кўра, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта қурулантириш бўйича қўшимча инвестиция лойиҳалари тайёрланди. Бу лойиҳаларнинг қўпчилиги Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил учун Инвестиция Дастурига ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 4 октябрдаги „Янги турдаги рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ўзлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 1623-сонли Қарори билан тасдиқланган дастурига киритилди.

Эскирган асбоб-ускуна ва технологиялардан фойдаланилган ҳолда, ишлаб чиқариш самарадорлигини юксалтиришга, меҳнат унумдорлигини оширишга, маҳсулот бирлигига моддий ва меҳнат ресурслари сарфи миқдорини камайтиришга, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифат ва нарх бўйича рақобатдошлигини таъминлашга эришиш мумкин эмас.

Шунга кўра, уларни жаҳон миқёсида синовдан ўтган замонавий турлари билан алмаштириш борасидаги лойиҳаларни амалга ошириш юзасидан молиялаштиришнинг аниқ

Авалло биз табиат томонидан берилган ноёб, қайта тикланмайдиган заҳиралар бўлмиш нефть, газ конденсати, табиий газ ва бошқа ёқилғи энергетика ресурсларидан оқилона ва тежамкорлик билан фойдаланишни ҳамон ўрганганимиз йўқ. Бу ресурсларнинг катта қисми ёқилғи сифатида фойдаланиляпти холос.

Ислом Каримов

манбалари кўрсатилгани ҳолда тармоқ жадвалларини бир ой ичида тузиш вазифаси Президентимиз томонидан Вазирлар Маҳкамасига юклатилди.

Мамлакатимиз раҳбари ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг материал ва энергия сарфи юқори даражада сақланиб қолаётганига эътибор қаратди.

Айни пайтда мамлакатимизда ишлаб чиқарилган 1 долларлик ЯИМга тўғри келадиган истеъмол қилинган энергия ресурслари ва хом ашё материаллари миқдори ривожланган давлатлардаги шундай кўрсаткичдан анча юқоридир.

Маълумки, маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун сарфланаётган ёқилғи-энергия ресурслари миқдорини камайтириш маҳсулотлар таннархининг пасайишига, уларнинг ички ва ташқи бозорлардаги рақобатдошлиги ортишига олиб келади, ресурсларни келажак авлодлар учун тежаш имкониятини яратади.

Мамлакатимизда ёқилғи-энергетика ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш учун қуйидаги йўналишларда чора-тадбирлар амалга оширишга устувор аҳамият берилмоқда:

- муқобил энергия ресурсларини излаш ва жорий этиш ишларини жадаллаштириш (бунда асосий эътибор шамол ва қуёш энергиясидан фойдаланиш, табиий метан ҳосил қилиш ҳамда ундан фойдаланиш, шамол генераторлари ва қуёш элементларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш масалаларига қаратилмоқда);

- ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва техник қайта қуrollантириш, энергия тежамкор, хом ашё ва материалларнинг ортиқча сарфини камайтириш имконини берадиган асбоб-ускуна ва технологияларни жорий қилиш;

- газ, электр энергияси, иссиқлик энергияси ва сув етказиб бериш ва сақлаш тизимини модернизация қилиш орқали бу ресурсларимизнинг техник йўқотилиши миқдорини камайтириш;

- маиший ёритиш воситаларининг тежамкор, замонавий турларидан фойдаланишни тарғиб қилиш ва рағбатлантириш, уларнинг ишлаб чиқариш ҳажмларини ошириш, нархининг асоссиз ўсиб кетишини чеклаш чораларини кўриш;

- энергия ресурсларидан маиший соҳада фойдаланишга бозор механизмининг жорий этишнинг жадаллаштириш. Жумладан, замонавий ўлчаш асбобларини ўрнатиш, ҳисоб-китобнинг кредит тизимини кенг жорий этиш;

- газ, нефть, кўмир қазиб чиқариш технологияларини такомиллаштириш, иссиқлик электр станцияларини модернизация қилиш, улардаги энергия ҳосил қилувчи ва узатувчи қурилмаларни замонавийлари билан янгилаш, кичик гидроэлектростанцияларни қуриш ва ягона энерготизимга улаш асосида энергия ресурслари ҳажмининг ошириш ва таннархини камайтириш;

- газ ва нефть хом ашёсидан қўшимча маҳсулотлар, жумладан, полиэтилен, полипропилен, кимёвий толалар, сульфат кислотаси, машина мойлари ва бошқа кимёвий маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмининг ошириш.

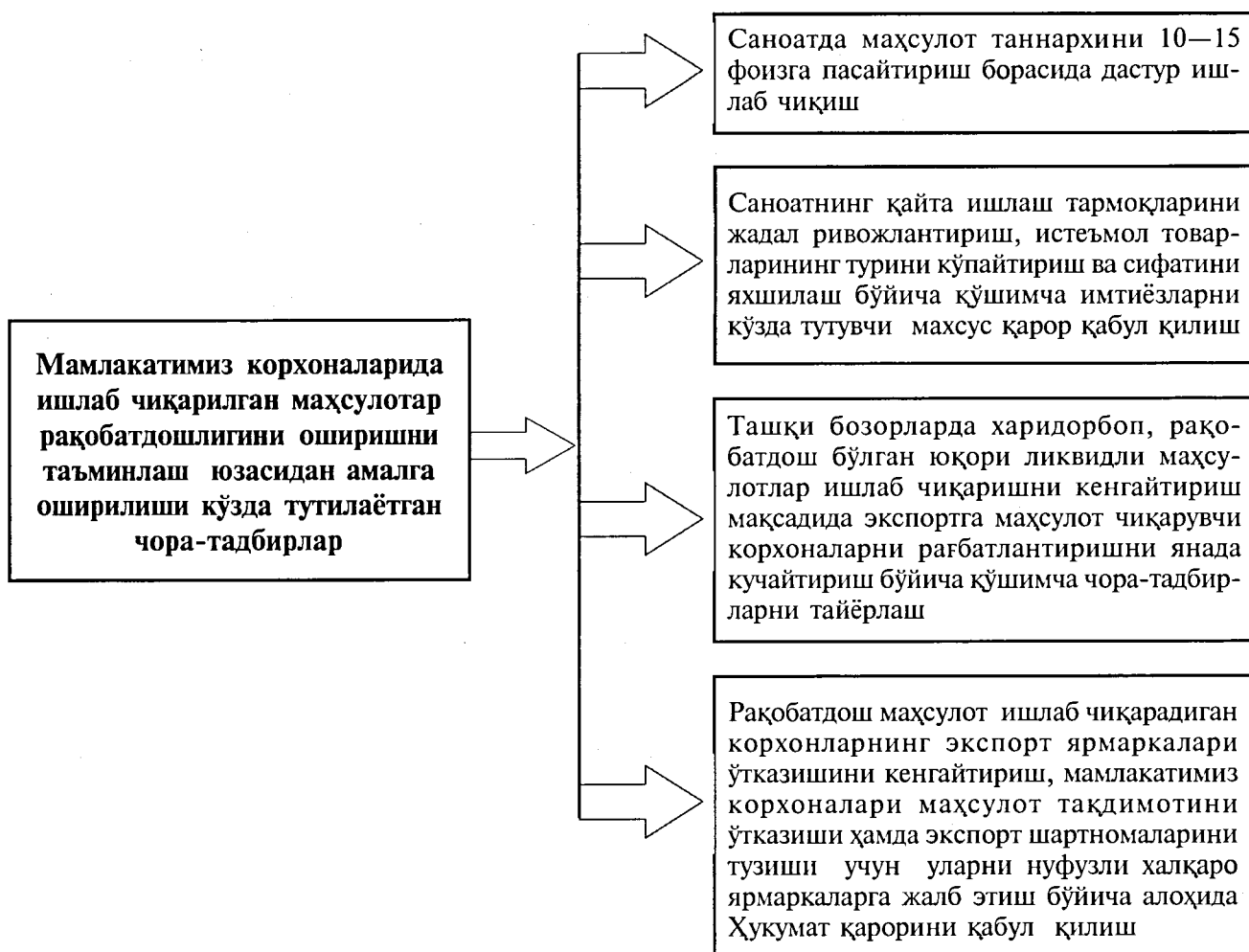
Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини бошқариш тизимини жорий этиш борасидаги камчиликларни бартараф этиш масаласи, айниқса, енгил саноат, фармацевтика ва қурилиш моллари каби истеъмол товарлари ишлаб чиқарадиган тармоқларга тегишли эканига Президентимиз томонидан алоҳида урғу бериб ўтилди.

Мамлакатимиз корхоналарида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар рақобатдошлигини ошириш орқали миллий иқтисодиёт рақобатдошлиги даражасини кўтаришга салбий таъсир кўрсатаётган, юқорида санаб ўтилган камчиликларни бартараф этиш учун Вазирлар Маҳкамаси олдида бир қатор масалаларни (1.4.1-расм) ҳал этиш вазифаси қўйилди.

Авваламбор, саноатда маҳсулот таннархини 10—15 фоизга пасайтириш юзасидан ҳар бир саноат корхонаси бўйича комплекс чора-тадбирларни кўзда тутадиган дастур ишлаб чиқиш вазифаси қўйилди.

Бу вазифани амалга ошириш саноат тармоқларида маҳсулот таннархини камайтириш бўйича мавжуд резервларни аниқлаш ва ишга солиш, ишлаб чиқаришни материал ва

энергияни тежайдиган замонавий ускуналар билан қуроллантириш, мавжуд қувватлардан тўлиқ фойдаланиш, хом ашё ва материаллар ҳамда ёрдамчи тармоқлар хизматлари нархининг асоссиз ўсишини иқтисодий йўллар билан чеклаш, саноат кооперациясини кучайтириш ва хориждан олиб келинаётган хом ашё, материаллар ва бутловчи қисмларни ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш каби чора-тадбирларни амалга ошириш зарур.

1.4.1-расм. Иқтисодий рақобатдошлигини ошириш борасида кўзда тутилаётган чора-тадбирлар.

Республикамызда қайта ишлаш саноатининг, айниқса, қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлаш тармоқларининг ривожланиши даражаси мамлакатимизда мавжуд саноат хом ашёсини тўлиқ ва чуқур қайта ишлаш орқали рақобатдош, юқори ликвидли маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун етарли эмас.

Масалан, пахта толасини қайта ишлаш даражаси 2010 йилда республикамыз бўйича 23,6 фоизни, 2011 йилда эса 14,5 фоизни ташкил этди, холос. Эксперт баҳоларига кўра, 2011 йилда республикамыз бўйича 10,94 миллион донадан кўпроқ тери хом ашёси тайёрланди. Аммо унинг бор-йўғи 52,3 фоизи, яъни 5,72 миллион донаси тайёрланди, холос. Чунки терини қайта ишлаш корхоналари томонидан уларни қайта ишлаш учун етарли талаб билдирилмаган.

Тери-чарм саноатини ривожлантириш борасидаги чора-тадбирлар тери хом ашёсига талабнинг ортишига олиб келиши сабабли 2012 йилда тайёрланиши мўлжалланаётган 11,66 миллион дона тери хом ашёсининг 72,3 фоизини, яъни 8,43 миллион донасини қайта ишлаш кўзда тутилмоқда.

**Асосий саноат озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш ва экспорт қилишнинг
мақсадли прогноз параметрлари**

Озиқ-овқат маҳсулотларининг номи	Ўлчов бўлиги	2011 й.	2012 й. прогноз	2013 й. прог- ноз	2014 й. прог- ноз	2015 й. прог- ноз	2015 й. 2011 й. га нисбатан, фонзда
Тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш							
Мева-сабзавот консер- васи	миллион шартли банка	460,0	475,0	510,0	560,0	610,0	132,6
Мева шарбати	миллион шартли банка	155,0	160,0	175,0	200,0	220,0	141,9
Томат паста	миллион шартли банка	30,0	30,5	31,5	33,0	35,0	116,7
Қуритилган мевалар	минг тонна	123,0	126,0	134,0	143,0	155,0	126,0
Колбаса маҳсулотлари	минг тонна	25,0	26,0	28,0	30,0	33,0	132,0
Ўшт консерваси	миллион шартли банка	2,2	2,5	3,0	3,6	4,4	2 марта
Сут ва сут маҳсулотлари	минг тонна	345,0	355,0	390,0	430,0	490,0	142,0
Пишлоқ, бринза билан бирга	минг тонна	3,0	3,3	3,7	4,2	5,0	166,7
Сариёғ	минг тонна	4,2	4,5	5,0	5,6	6,5	154,8
Ўсимлик мойи	минг тонна	255,0	262,0	267,2	272,0	274,4	107,6
Ш.ж.ноанъанавий экинлар мойи	минг тонна	17,0	19,0	21,0	25,0	30,0	176,5
Маргарин маҳсулотлари	минг тонна	18,0	19,0	20,0	21,0	23,0	127,8
Шакар	минг тонна	300,0	310,0	320,0	345,0	380,0	126,7
Кондитер маҳсулотлари	минг тонна	40,0	42,0	44,0	49,0	55,0	137,5
Пиво	млн дал.	27,0	28,0	29,0	30,0	32,0	118,5
Алкоголь ичимликлар	млн дал.	45,0	47,0	49,0	52,0	55,0	122,2
Тайёр маҳсулот экспорти							
Мева-сабзавот консерваси	минг тонна	6,7	7,2	7,8	8,3	8,9	132,8
Мева шарбати	минг тонна	25,5	26,5	28,1	31,0	33,0	129,4
Томат паста	минг тонна	4,3	4,8	5,5	6,4	7,4	172,1
Қуритилган мевалар	минг тонна	57,0	58,0	61,5	64,0	67,0	117,5

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 31 октябрдаги ПҚ-1633- сонли Қарори.

Ўшт, сут, мева ва сабзавотларни қайта ишлаш даражаси ҳам қониқарли аҳволда эмас. Шу сабабли бу маҳсулотларни қайта ишлаш саноатини жадал ривожлантириш чоралари кўрилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 31 октябрда қабул қилган „Республиканинг озиқ-овқат саноатини бошқаришни янада такомил-лаштириш ва 2012—2015 йилларда ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида“ ги ПҚ-1633-сонли Қарори билан тасдиқланган дастурга кўра, озиқ-овқат хом ашёсини қайта ишлашни кенгайтириш орқали саноат озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кенгайтириш кўзда тутилган.

Жумладан, 2011—2015 йиллар давомида мева-сабзавот консерваси ишлаб чиқариш 132,6 фоизга, мева шарбатлари ишлаб чиқариш 141,9 фоизга, пишлоқ ишлаб чиқариш (бринзани қўшиб ҳисоблаганда) 166,7 фоизга, томат пастаси ишлаб чиқариш эса 116,7 фоизга, маргарин маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 127,8 фоизга ўсиши прогноз қилинган.

Шу даврда мева-сабзавот консервалари экспорти 132,8 фоизга, мева шарбатлари экспорти 129,4 фоизга, томат пастаси экспорти эса 172,4 фоизга ўсиши мўлжалланган. Бунга эришиш учун 2012—2015 йиллар давомида озиқ-овқат саноати корхоналарини модернизация қилиш ва техник қайта қуроллантириш мақсадларида қиймати 74,18 миллион АҚШ доллари тенг лойиҳалар амалга оширилади. Бу лойиҳаларни молиялаштириш учун 36,5 миллион долларга тенг чет эл инвестициялари жалб этилади.

Шунингдек, 2012—2015 йиллар давомида янги корхоналар қуриш ва мавжудларини реконструкция қилиш ҳамда қайта қуроллантириш ҳисобидан мева ва узумни қайта ишлаш бўйича 63100 тонна (2012 йилнинг ўзида 19750 тонна), гўшти қайта ишлаш бўйича 16500 тонна (2012 йилда 3650 тонна), сутни қайта ишлаш бўйича 45700 тонна (2012 йилда 10450 тонна) маҳсулотни қайта ишлаш имкониятига эга бўлган қувватлар барпо қилинади.

Юртимизнинг экспортга маҳсулот чиқарувчи корхоналарига, экспорт қилинаётган маҳсулотнинг тури, ишлаб чиқариш умумий ҳажмидаги улушига боғлиқ тарзда бир қатор имтиёзлар (масалан, фойда солигининг пасайтирилган имтиёзли ставкаларини қўллаш, божхона божлари бўйича имтиёзлар) белгилаб берилган. 2009—2012 йилларга мўлжалланган Инқирозга қарши чора-тадбирлар дастурига кўра, маҳсулот экспорт қилувчи корхоналарга бериладиган имтиёзлар доираси кенгайтирилди. Жумладан, жаҳон бозорида экспорт қилинаётган маҳсулотига талаб пасайган корхоналарга банк кредитларини қайтариш муддатлари пролангация қилинди, солиқ тўловлари кечиктирилгани учун пеня ҳисоблаш тўхтатиб қўйилди ва ҳ.к.

Аммо, жаҳон бозорида рақобат кураши кучайиб бораётган бир пайтда мамлакатимизнинг маҳсулот экспорт қилувчи корхоналарини қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш, уларга қўшимча имтиёз ва преференциялар бериш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш зарурлиги Президентимиз томонидан таъкидланди ва муҳим вазифа сифатида кун тартибига қўйилди.

Маҳсулотни ташқи бозорларга олиб чиқиш учун рақобатчилар, истеъмолчилар, маҳсулот экспорт қилинаётган мамлакатнинг қонунчилиги тўғрисида ахборот кўмагини бериш, давлатлараро келишувларга кўра мамлакат корхоналари учун хорижий давлатларда энг қўп қулайлик режимини яратиш, бозор ва ишлаб чиқариш инфратузилмаларини (банклар, транспорт тизими ва ҳ.к.) ривожлантириш, маҳсулот рекламасига кўмаклашиш каби чора-тадбирлар ҳам экспорт қилувчи корхоналар рақобатдошлигини оширишга ижобий таъсир кўрсатади.

Пойтахтимиз ва вилоят марказларида ҳар йили ўтказиб келинаётган саноат ярмаркалари, мамлакатимизнинг халқаро савдо-саноат ярмаркаларидаги иштироки маҳсулот экспорт қилувчи корхоналаримизга ўз маҳсулотларини реклама қилиш, харидор ва шериклар излаб топиш имкониятини кенгайтирмоқда, реклама харажатларини тежаш имконини бермоқда.

Ушбу ижобий тажрибадан келиб чиқиб, экспорт ярмаркаларини ўтказишни кенгайтириш, йирик экспортчи корхоналаримизни нуфузли халқаро ярмаркаларда иштирок этишга жалб этиш бўйича ҳам Ҳукумат қарорини қабул қилиш Президентимиз томонидан алоҳида вазифа этиб белгиланди.

2-БОБ. ХИЗМАТ СОҲАСИНИНГ ЖАДАЛ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛАШ, СОҲАДА ФОЙДАЛАНИЛМАЁТГАН МАВЖУД ИМКОНияТЛАРНИ ИШГА СОЛИШ ОРҚАЛИ АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ

2.1. Хизмат соҳасини юксалтиришга қаратилган тизимли ислоҳотлар самараси

Инсонларнинг моддий ва маънавий ҳаёт сифатини ошириш, турмуш тарзини яхшилаш ва такомиллаштиришда хизмат кўрсатиш соҳаси муҳим аҳамиятга эгадир. Хизмат кўрсатиш соҳаси моддий, меҳнат ва молиявий ресурсларни тежайди, инсоннинг бўш вақтини кўпайтиради, меҳнатининг ижодий мазмунини оширади, иш вақтидан ташқаридаги оқилона бўлмаган харажатларни қисқартиради, инсонлар ҳаётини янада мазмунли қилади ва шу орқали аҳолининг барча ижтимоий гуруҳлари, қатламларининг ҳаётини манфаатларини юзага чиқаради.

Хизматларга, кўпинча, моддий қиймат яратмайдиган барча фойдали фаолият турларини киритишади, яъни муайян фаолият турини хизматлар соҳасига киритишнинг асосий мезони бўлиб, ушбу соҳада ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг кўринмайдиган характери ҳисобланади. Амалиётда хизматлар соҳаси кўплаб фаолият турларининг мажмуаси сифатида қаралади. Бу ҳолат хизматларнинг турли-туманлиги ҳамда уларнинг товарлар билан бирга ҳамроҳ бўлиши (ҳисобот, компьютер дастури, кинотасма ва ҳ.к.) билан боғлиқдир.

Хизматларни, асосан, ҳис қилиб бўлмайди ва улар бирор нарсага эгаликка олиб келмайди (яъни, товар харид қилганда сиз унинг соҳибини бўласиз, лекин хизматлар тўғрисида бундай деб бўлмайди). Бу ҳолат, биринчи навбатда, жаҳон хизматлар савдосида катта ўрин тутадиган хизматларни ажратиш билан боғлиқдир. Жумладан, транспорт хизматлари ва туризмга хизматлар билан савдо қилишнинг 1/4 қисми тўғри келади.

Бугунги кунда жамиятда доимо янги хизматлар пайдо бўлмоқда ва улар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- янги турдаги ишбилармонлик (касбий) хизматлари — кўчмас мулк билан савдо қилиш, вақтинчалик эркин пулларни жойлаштириш, ахборот, маркетинг ва реклама хизматлари, бухгалтерия баланси ва ҳисоботларни тузиш, электрон котиба;
- болаларни тарбиялаш ва ўқитиш бўйича хизматлар — гувернанткалар, хусусий боғча ва мактаблар;
- ҳайвонларга қараш бўйича хизматлар — ҳайвонларни даволаш, боқиш, сайр қилдириш ва вақтинчалик қараб туриш;
- жамиятда эҳтиёж мавжуд бўлган бошқа турли хизмат турлари.

Бир вақтнинг ўзида дунёда хизматларнинг диверсификацияси ҳам кузатилмоқда. Илгари ўз хусусиятлари билан ажралиб турган хизматлар битта компания миқёсида бирлашмоқда. Корхоналар бир қатор хизматлар мажмуасини таклиф этиш орқали ўз рақобатдошлигини ошириши ёки хизматларни диверсификация қилиш орқали мумкин бўлган таваккалчиликларни сусайтириши мумкин. Жумладан, банк, биржа ва воситачилик хизматлари ягона молиявий хизматлар мажмуасига бирлашмоқда. Хизматлар соҳаси моддий ишлаб чиқаришга қараганда бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга ва улар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, товарлардан фарқли равишда хизматлар бир вақтда ишлаб чиқарилади ва бир вақтда истеъмол қилинади ва сақланмайди. Бу ҳолат хизматларга бўлган талаб ва таклифни тартибга солиш муаммосини келтириб чиқаради ва хизматлар савдосининг савдо воситачилиги ҳамда товарларни сақлашга асосланган товарлар савдосидан фарқланишига олиб келади. Товарларни сотиш ва хизматлар кўрсатишнинг ўзаро аралашиб кетиши хизматларни ажратиш ва уларнинг ҳисобини олиб боришни қийинлаштиради.

Иккинчидан, хизматлар соҳаси, одатда, моддий ишлаб чиқариш соҳасидан фарқли ўлароқ давлат томонидан хорижий рақобатдан ҳимоя қилинади. Бундан ташқари, кўпчилик мамлакатларда транспорт ва алоқа, молиявий ва суғурта хизматлари, фан, таълим, соғлиқни сақлаш, коммунал хизматлар анъанавий тарзда қисман ёки тўлиқ давлат ихтиёрида бўлади ёки давлат томонидан қаттиқ назорат қилинади ва тартибга солиб турилади. Кўпчилик мамлакатлар ҳукуматларининг фикрича, хизматларни импорт қилиш миллий хавфсизлик ва мустақилликка хавф туғдириши мумкин ва шунинг учун хизматлар соҳаси товарлар билан савдо қилиш соҳасига қараганда қаттиқ тартибга солинади.

Номоддий ишлаб чиқариш соҳасида хизматлар турли-тумандир: аҳолига чакана савдо хизмати кўрсатиш, автомобилларни, маиший техникаларни таъмирлаш, йўловчиларни ва юкларни ташиш, таълим ва маслаҳат бериш, маиший хизматлар, тиббиёт хизматлари, пулларни сақлаш, қимматли коғозлар ва кўчмас мулк билан операциялар, суғурта ва бошқа фаолият турлари.

Номоддий ишлаб чиқариш соҳасида хизматларнинг турли-туманлигига карамай, уларнинг барчаси қўйидаги 4 та тавсифга эгадир ва улар хизматларни товарлардан фарқлайди:

- хизматларнинг номоддий характери ва ҳис этиб бўлмаслиги;
- хизматларни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишнинг ажралмаслиги;
- сифатининг бир жинсли эмаслиги ва ўзгарувчанлиги;
- хизматларни сақлаб бўлмаслиги.

Хизматлар соҳасининг аҳамияти янада ошиб бориши ва халқаро аҳамиятга эга бўлишини тушуниш учун ҳўжалик ҳаётида муҳим аҳамият касб этадиган хизматларнинг моҳиятини чуқур ўрганиш лозим.

Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётнинг бошқа тармоқ ва соҳаларидан озод бўлган меҳнат ресурсларининг абсорбцияси функциясини бажариш ҳамда иш ўринлари ва меҳнат ресурсларининг баланслашувига имкон бериш орқали мамлакатимиз иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллайди.

Ўзбекистонда ҳозирги кунда хизмат кўрсатиш соҳаси ўсиш суръатлари, янги пайдо бўлган хизматлар турлари сони, бозор ҳамда истеъмолчилар эҳтиёжларига мослашиш бўйича муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Жаҳон иқтисодиётидаги ўзгаришлар Ўзбекистон иқтисодиётининг бошқа соҳалари сингари хизматлар соҳасини ҳам устувор даражада ривожлантиришни тақозо этмоқда. Шу сабабли мамлакатимизни модернизация қилиш шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш устувор вазифалардан бири ҳисобланади.

Иқтисодиётни модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устувор йўналишларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламоқда.

Хизматлар соҳаси иқтисодиётнинг тез ривожланувчи тармоқларидан бири ҳисобланади. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, ишлаб чиқаришнинг мураккаблашуви ва бозорнинг товарлар билан тўлдирилиши натижасида хизматларга бўлган талаб ўса бошлайди. Иқтисодий даража қанчалик юқори ва индустриал асос ва меҳнат унумдорлиги юксак бўлса, жамиятнинг ҳўжалик фаолияти шунчалик мураккаблаша боради. Натижада ҳўжалик тузилмаси ўзгаради ва хизматларни ишлаб чиқаришга йўналтирилган меҳнат фаолиятининг аҳамияти ортиб боради.

Кейинги йиллар давомида хизматлар соҳасида ишловчилар сони маълум сабабларга кўра ўсиб борди. Бу сабаблар қаторига ишлаб чиқаришдаги такомиллаштиришлар натижасида кўплаб товарларнинг кам ишчи кучи билан ишлаб чиқарилишини киритиш мумкин. Бу ҳолат кўплаб ишчи кучини ишлаб чиқариш соҳасидан озод қилди ва уларнинг турли хизмат кўрсатиш соҳаларига ўтишига сабаб булди. Яна бир муҳим омил — технологик ривожланиш ҳисобланади. У замонавий компьютер технологияларига асосланган кўплаб хизматларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлди.

Мамлакатимиз аҳолиси турмуш фаровонлигини оширишда хизматлар соҳаси муҳим аҳамиятга эгадир. Шу сабабли „2006—2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Давлат мақсадли дастури мазкур соҳани жадал ривожлантириш учун қулай шароит яратиш, унинг иқтисодийдаги улушини ошириш, хизмат кўрсатиш соҳаси тармоқларида банд бўлганлар сонини кўпайтириш ва шу асосда аҳоли даромадларини оширишни таъминлашга катта ҳисса қўшди. Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 25 майдаги ПҚ-640-сонли Қарорига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 17 апрелдаги ПҚ-325-сонли Қарори билан тасдиқланган „Хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини 2006—2010 йилларда ривожлантириш дастури“нинг асосий параметрлари ва тадбирларига ўзгартириш ва тузатишлар киритилди. Ушбу қарорга биноан, хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш тармоқ ва ҳудудий дастурларига тегишли ўзгартишлар киритилди ҳамда ушбу дастурлар бажарилиши устидан доимий мониторинг ўрнатиш белгиланди. Бундан ташқари, мамлакатимизнинг қишлоқ жойларида хизматлар соҳасини жадал ривожлантириш вазифалари белгиланган мазкур қарор асосида хизмат кўрсатиш соҳасида фаолият юритаётган Тадбиркорлик субъектларига аҳолининг меҳнат билан бандлик жамғармаси ва „Микрокредитбанк“ томонидан имтиёзли кредитлар ажратилди.

Мамлакатимизда 2007 йилнинг 1 январидан статистика ишлари амалиётига халқаро стандартларга мувофиқ ишлаб чиқилган фаолият турлари бўйича янги умумдавлат хизматлар таснифлагичи жорий этилди.

Мамлакатимизда кейинги ўн йилликда хизматлар соҳаси иқтисодийнинг мустақил тармоғига айланди. Бу ҳолат қуйидаги сабабларга кўра юзага келди: давлат молиялаштирилишининг камайиши, яъни мулк шаклини ўзгартириш жараёнларининг таъсири ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш натижасида аҳолига ва ташкилотларга пуллик хизматлар кўрсатиш ошиб борди; қўплаб янги хизмат турлари пайдо бўлди; хизмат кўрсатиш корхоналари орасида рақобат кучайди.

Мамлакатимизда хизматлар соҳасининг ҳолати ва ривожланиш йўналишларини таҳлил қилиш натижалари шуни кўрсатадики, юртимиздаги ва ривожланган хорижий давлатлардаги хизмат кўрсатиш даражаси ҳажми ва кўрсатилаётган хизматларнинг сифати ўртасидаги фарқлар унча катта эмас.

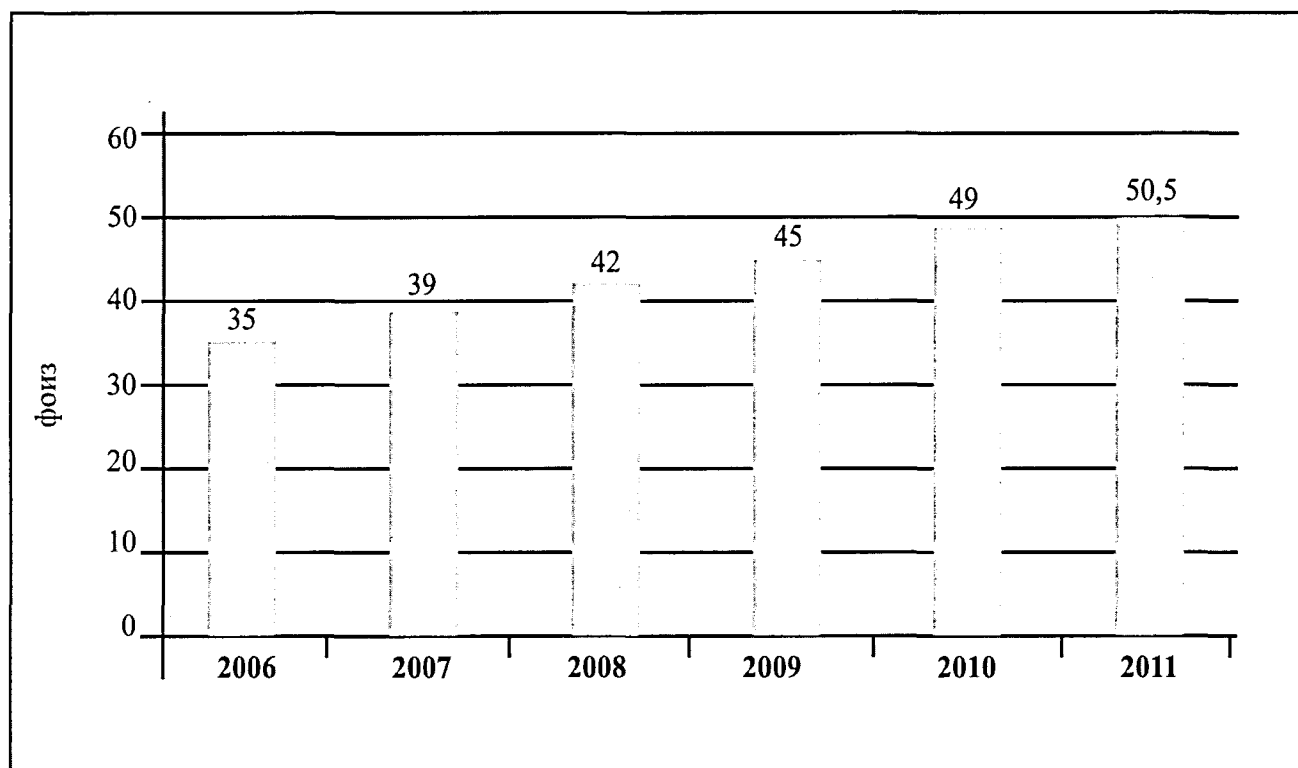
Иқтисодий ислохотларни юксалтириш, иқтисодий соҳасида эркинлаштириш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устувор йўналишларни босқичма-босқич амалга ошириш республикамызда хизмат кўрсатиш соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламоқда. Мамлакатимизда амалга оширилаётган қуйидаги чора-тадбирлар хизматлар соҳасининг ривожланишига имкон бермоқда:

- соғлиқни сақлаш, таълим-тарбия, болалар спортини ривожлантириш, компьютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологиялари, коммунал хизматлар, уй-жой қурилиши, қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш, иш билан бандликнинг минтақавий дастурлари, кичик бизнесни ривожлантириш, банк соҳасини ислоҳ қилиш ва бошқа тармоқ дастурларини амалга ошириш;

- депозитар тизим, аудиторлик, лизинг, реклама, адвокат, консалтинг, суғурта фаолиятлари, микромолиялаштириш ва кредит уюшмаларини ташкил этиш каби янги бозор институтларининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини яратишга йўналтирилган чора-тадбирлар;

- транспорт коммуникацияси тизимлари, телефон-алоқа станциялари ва линияларини ривожлантириш бўйича хорижий инвестицияларни жалб қилиш, меҳмонхоналар тармоғини ривожлантириш, қишлоқ аҳоли пунктларини ичимлик суви ва газ билан таъминлаш дастурларини амалга ошириш бўйича амалий чора-тадбирларни ҳаётга жорий этиш.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улуши 2007 йилда 42,5 фоизни, 2008 йилда эса 45 фоизни ташкил этди. 2010 йилга келиб мазкур кўрсаткич 49 фоизни ташкил этди. Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси 2011 йилда жадал суръатлар билан ривожланиб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000 йилдаги 37 фоиз ўрнига 50,5 фоизни ташкил этди.

2.1.1-расм. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши.

2011 йил давомида алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари ҳажмининг 41,6 фоизга ўсганини бугунги кун талабларига жавоб берадиган ижобий тенденция сифатида баҳолаш лозим.

Бу кўрсаткич, аввало, мобил алоқа ва Интернет тармоғи хизматларидан фойдаланадиган абонентлар сонининг ўсиши ҳисобидан таъминланди. Бунда 2011 йилда аҳоли учун Интернет хизматларидан фойдаланиш тарифларини 22 фоизга камайтириш бўйича қўрилган чора-тадбирлар муҳим аҳамият касб этди. Ҳозирги кунда мамлакатимиз аҳолисининг 8 миллионга яқини Интернет тармоғидан фаол фойдаланмоқда.

2007 йил 27 августда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисида „Ўзбекистон Республикасида 2008—2010 йилларда аҳоли фаровонлигини ошириш лойиҳаси“ тасдиқланди. Аҳоли фаровонлигини оширишнинг ушбу стратегияси идоралараро қўмита томонидан ишчи гуруҳлар билан биргаликда ишлаб чиқилган бўлиб, ишлаб чиқиш ва муҳокама жараёнларига фуқоролик жамиятлари, хусусий сектор ва халқаро институтлар, экспертлар кенг жалб этилди.

2004—2006 йилларни ўз ичига олган аҳолининг турмуш даражасини ошириш лойиҳаси (ТДОЛ) Ўзбекистон учун ўрта муддатли лойиҳаларни ишлаб чиқиш йўлида муҳим қадам бўлди. ТДОЛ 2004 йилда 2005—2010 йилларни ўз ичига олган оралиқ аҳоли фаровонлигини ошириш лойиҳаси (АФОЛ)ни тайёрлаш учун асос бўлди.

Аҳоли фаровонлигини ошириш лойиҳаси (АФОЛ) бўйича мазкур тўлиқ ҳужжат 2008—2010 йилларда миллий ривожланиш соҳасида мамлакат аҳолисининг турмуш даражасини

ошириш ва иқтисодий ўсишни жадаллаштириш бўйича асосий йўналиш ва чора-тадбирларни белгилаб берувчи асосий ўрта муддатли ҳужжат сифатида оралиқ АФОЛнинг ўрнини эгаллайди.

Лойиҳани ишлаб чиқишда қуйидаги янги ёндашувлар қўлланган:

1. Ривожланишга комплексли ёндашувни қўллаш.

АФОЛда белгилаб қўйилган мақсад ва вазифаларга эришиш ривожланишнинг барча устувор вазифа ва ўзгаришларнинг энг муҳим йўналишларини ўз ичига олган иқтисодий сиёсатнинг муайян чора-тадбирлари мажмуини кетма-кетликда ишлаб чиқиш ва амалга оширишни назарда тутди. Бундай ёндашув ҳукуматимиз томонидан аҳоли фаровонлигини ошириш ва иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар самарадорлигини юксалтиришга хизмат қилади.

2. Қисқа муддатли башоратлардан ўрта ва узоқ муддатли лойиҳаларга ўтиш.

АФОЛ мамлакат ижтимоий-иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий ҳаётининг турли соҳаларида нафақат ўрта муддатли, балки кўп ҳолларда узоқ муддатли — 2015 йилгача бўлган ўзгариш ва ривожланиш йўналишларини белгилаб беради. Шундай қилиб, АФОЛ бўйича тўлиқ ҳужжатни ишлаб чиқиш қисқа муддатли ва секторал ёндашувлардан ўрта ва узоқ муддатли ривожланиш лойиҳаларига ўтишнинг биринчи босқичини якунлайди.

3. Минтақавий ривожланиш лойиҳалари учун концептуал асосларни шакллантириш.

АФОЛ минтақалар миқёсида миллий ривожланиш лойиҳаси билан узвий боғлиқликда стратегик бошқарув усуллари ва ёндашувларини татбиқ этиш учун замин ҳозирлайди. Бунда АФОЛда акс эттирилган янги ташаббус ва сиёсий чора-тадбирлар синов тариқасида минтақавий миқёсда синаб кўрилиши, кейинчалик эса аниқликлар киритилиб, бутун мамлакат бўйича тарқатилиши мумкин.

4. Ресурслар ва ҳамкорликни сафарбар этиш учун имкониятларни кенгайтириш.

Миллий, секторал ва минтақавий ривожланиш лойиҳалари ва дастурларини амалга оширишда муваффақиятга эришишнинг асосий омили барча манфаатдор томонлар — фуқаролик жамияти, хусусий сектор, халқаро ташкилотлар ва бошқа ривожланиш бўйича ҳамкорларнинг фаол иштирок этиши ҳисобланади. Лойиҳанинг ўзи ва уни шакллантириш, амалга ошириш ва бажаришнинг мониторинги жараёни ҳукумат ва барча манфаатдор томонлар ўртасида ўзаро амалий алоқаларни кенгайтириш учун кенг асослар яратади.

Ўзбекистон Республикаси аҳоли фаровонлигини ошириш лойиҳаси динамик ва кенг қамровли иқтисодий ўсиш, жаҳон бозорида рақобатдошликни таъминловчи модернизацияланган ва диверсификацияланган иқтисодиётни шакллантириш, мамлакатнинг барча ҳудудларини комплекс ривожлантириш, даромадларнинг адолатли равишда тақсимланиши, шунингдек, таълим, соғлиқни сақлаш ва бошқа ижтимоий аҳамиятга эга бўлган тармоқларда хизмат кўрсатиш сифатини янада ривожлантириш ва сезиларли ошириш асосида аҳолининг турмуш даражасини барқарор ошириб боришни ўз олдига асосий мақсад қилиб қўйган.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси ривожланишидаги ижобий натижалар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, дунё тажрибалари ва замонавий йўналишлар нуқтаи назаридан қараганда, мамлакатимизда хизматлар бозорининг шаклланиш босқичи амалга ошмоқда.

Иккинчидан, хизматлар ҳажмининг ўсиб бориш динамикаси кузатилмоқда.

Учинчидан, республика ҳудудларидаги хизмат кўрсатиш соҳаси ривожланишининг иқтисодиётга таъсири ўзаро фарқланишига қарамай, ҳудудий хизматлар ҳажмининг ЯИМдаги улуши бўйича катта ютуқларга эришилмоқда.

Тўртинчидан, хизмат бозоридаги хизмат турларига бўлган талабларнинг ўзгариши ва иқтисодиётга таъсир даражаси ижобий натижалар бермоқда.

Бешинчидан, хизмат турларига бўлган эҳтиёжлар кўрсатилаётган хизматларнинг сифатига ва бир неча хизмат турларининг мужассамланган комплекс тартибда бўлишига қараб ўсмоқда.

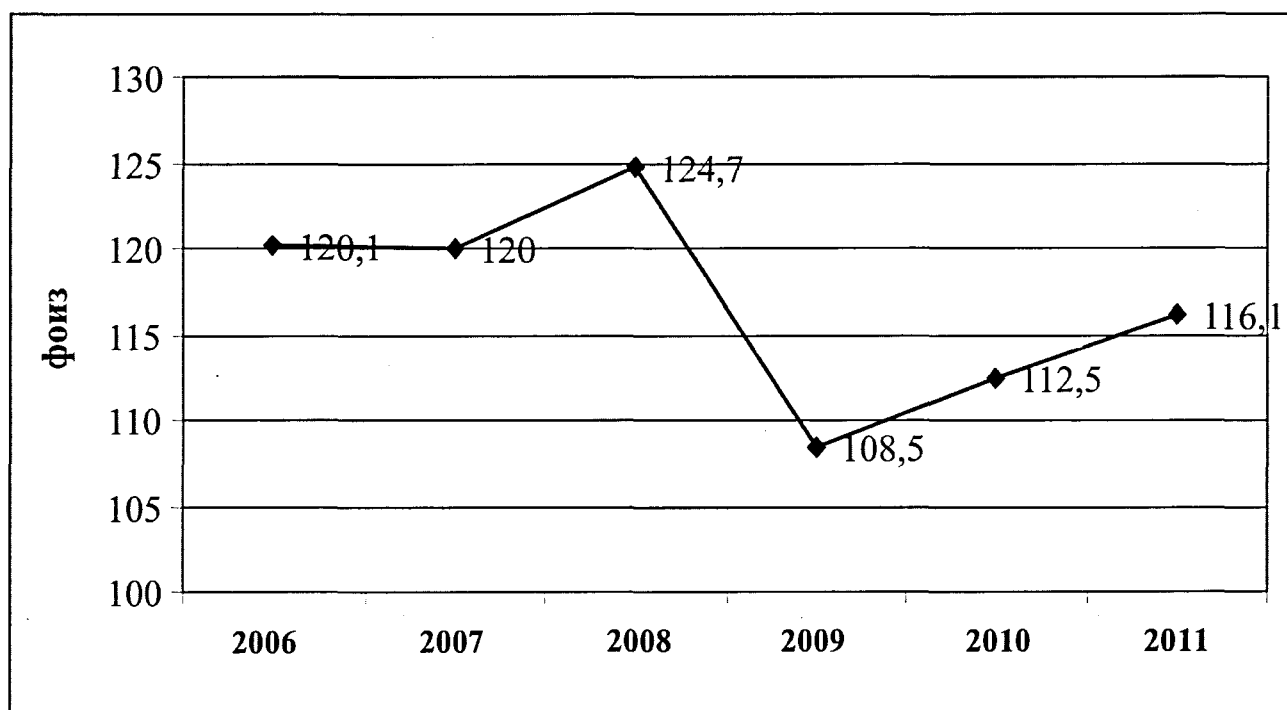
Олтинчидан, соҳага хорижий инвестиция сармояларини жалб этиш, айниқса, транспорт, алоқа ва ахборотлаштириш, молия ва банк хизматларида ортиб бормоқда. Ушбу масалада, асосан, телекоммуникация тармоғини ривожлантириш ва таъмирлашда, компьютерлаштириш ва ахборотлаштириш технологияларида ижобий натижаларга эришилди. Энг катта ютуқларга симсиз телефон алоқалари орқали боғланиш, уяли телефон мижозларининг кўпайиши, Интернет хизматларининг кенгайиши, тармоқли телевидение кўрсатувларини жорий этиш каби хизматларнинг ривожланиши орқали эришилди.

Еттинчидан, хизмат кўрсатиш соҳасида янги инфратузилма яратилмоқда. Савдо тизимида дўконлар, умумий овқатланиш шохобчалари, комплекс хизмат кўрсатиш корхоналари ташкил этилди. Йўловчиларни ташиш транспортининг маршрут йўналишлари сони ўсиб бормоқда. Автомат телефон станциялари сони ошиб бормоқда. Банк мижозларига қулай шарт-шароит яратиш ҳамда молия хизматларига мижозлар ҳаракатини соддалаштириш мақсадида молия ва банк тизимини ривожлантириш ва инфратузилмаларини кенгайтиришга катта эътибор берилмоқда. Меҳмонхоналар сони кўпайиб бормоқда.

Саккизинчидан, соҳада инфратузилманинг яратилиши ҳамда унинг даромади ҳисобидан янги иш ўринлари ташкил этилмоқда.

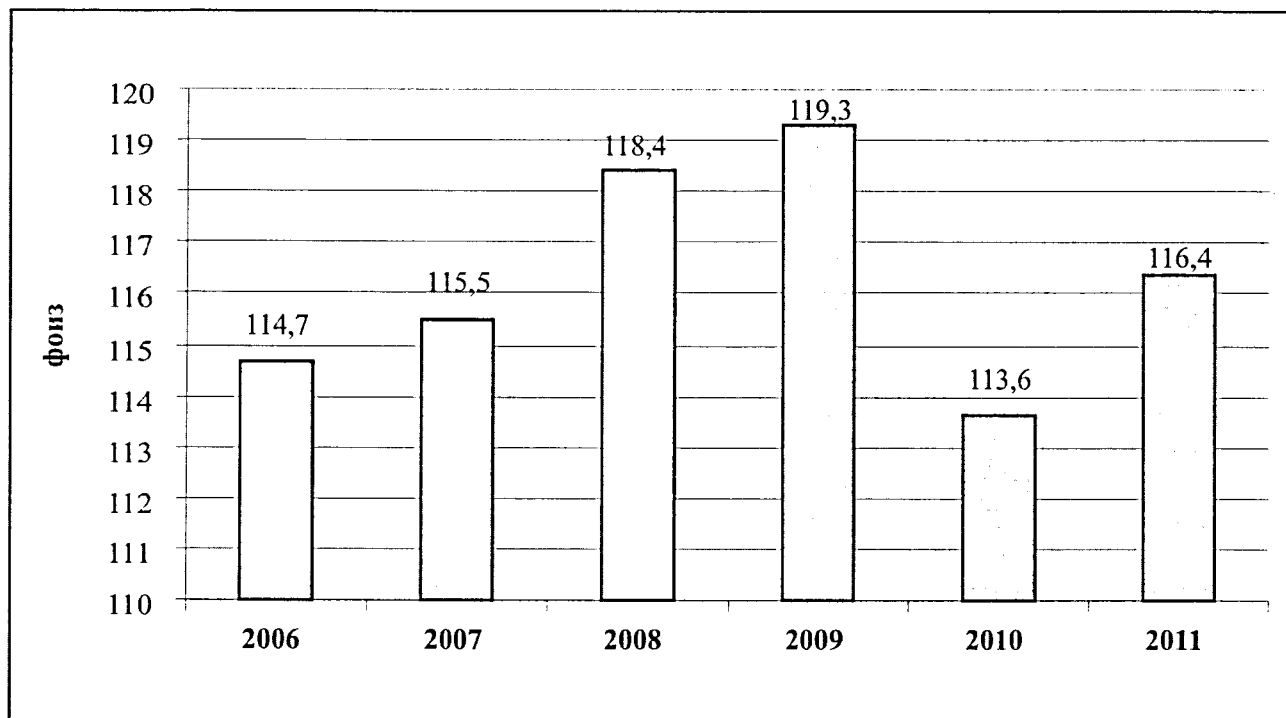
Соҳанинг ўсишида эришилаётган ижобий натижалар давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, тармоқлар ва ҳудудларга берилаётган имтиёзлар, ажратилаётган кредит маблағлари ва бошқа кўрсатилаётган молиявий ёрдам, енгилликлар ҳисобидан бўлмоқда.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришда пуллик хизматлар кўрсатишнинг ривожланиш суръати қуйидаги 2.1.2-расмда келтирилган.

2.1.2-расм. Ўзбекистон Республикаси бўйича 2006—2011 йилларда аҳолига пуллик хизматлар кўрсатишнинг ривожланиш суръати.

Юқоридаги расмдан кўриниб турибдики, Ўзбекистон Республикаси бўйича 2006—2008 йилларда аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш суръатларининг ўсиши динамик характерга эга бўлиб, 120,1 фоиздан 124,7 фоизга ўсган. 2009 йилда аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш суръатлари пасайган ва 108,5 фоизни ташкил этган. 2010—2011 йилларда аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш суръатлари ўсиб борган.

2.1.3-расм. Ўзбекистон Республикаси бўйича 2006—2011 йилларда чакана савдо соҳасининг ривожланиши суръатлари.

Ўзбекистон Республикаси бўйича 2006—2011 йилларда чакана савдо соҳасининг ривожланиши ҳолати қуйидаги 2.1.3-расмда келтирилган.

Юқоридаги расмдан кўриниб турибдики, 2006—2009 йилларда Ўзбекистон Республикаси бўйича чакана савдо соҳаси динамик тарзда ривожланиб борган ва 114,7 фоиздан 119,3 фоизга ўсган. 2010 йилда аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш суръати 113,6 фоизни ва 2011 йилда 116,1 фоизни ташкил этган.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва кенгайтириш имкониятлари қуйидагилардан иборат:

1. Пуллик хизматлар тизимининг келгусида жадал ривожланишини таъминлаш лозим. Пуллик хизматлар салмоғининг ошиши ҳисобидан истеъмол харажатларининг тузилиши ўзгаради. Соғлиқни сақлаш, таълим, маданият, санъат, уй-жой коммунал хўжалиги, алоқа соҳаларида хизматлар ва пуллик хизматлар кўрсатиш кенгаймоқда.

2. Хўжалик юритишнинг бозор тизими шаклланаётган шароитда савдонинг боғловчи бўғин сифатидаги роли ошиб боради. Ушбу соҳанинг ўсиши истиқболли ҳисобланади ва етарлича имкониятларга эгадир.

3. Санатория-курорт муассасаларида, дам олиш уйлари ва базаларида, пансионатларда дам олувчи туристлар учун ҳар томонлама ривожланган дам олиш индустриясини яратиш, мавжуд меҳмонхоналар мажмуаларини қайта таъмирлаш, замонавий талабларга жавоб берувчи янги ва такомиллаштирилган дам олиш объектларини барпо этиш орқали санатория-курорт хизматлари ҳажминини ўстириш борасида истиқболлар етарли.

4. Кўрсатилаётган хизматлар таркибида кескин ўзгаришлар амалга ошмоқда. Қарорлар қабул қилиш учун зарур бўлган ахборотларга эҳтиёжнинг ортиши ва тадбиркорлик таваккалчилигининг камайиши билан ахборот ва маслаҳат хизматларининг салмоғи ошиб бормоқда.

5. Эҳтиёжларнинг кенгайиши ва янги турларининг пайдо бўлиши ҳамда ишчи кучининг ишлаб чиқариш соҳасидан озод бўлиши ушбу ишчи кучларининг хизмат кўрсатиш соҳасига

оқиб келиши учун шароитлар яратади, бу ҳолат мамлакат иқтисодиётида хизмат кўрсатиш соҳасининг салмоғи ошишига олиб келади.

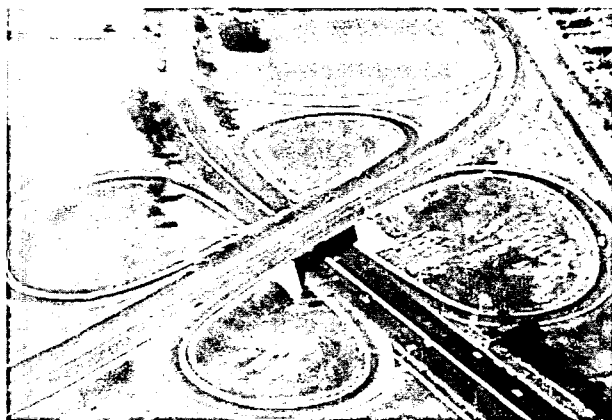
6. Тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш учун зарур бўлган бозор муносабатлари шароитларига мувофиқ келувчи молиявий, лизинг, консалтинг, юридик ва бошқа хизматларни жадал ривожлантириш зарур.

7. Хизматлар соҳаси учун малакали кадрлар тайёрлаш ушбу тизимни ривожлантириш ва янада такомиллаштиришни талаб қилади.

Мамлакатимиз Президенти Ислон Каримов 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги „2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ номли маърузасида хизматлар соҳасини ривожлантириш ҳақида тўхталиб, қуйидагиларни таъкидлаб ўтди: „Таркибий янгиланишдаги алоҳида эътиборни талаб этадиган навбатдаги муҳим масала — бу хизматлар соҳасининг жадал ривожланишини таъминлашдан иборат.

Хизматлар ва сервис соҳасининг жорий йилда кескин ўсиши, аввало, қурилиш, транспорт, молия-банк ва ахборот-коммуникация соҳаларида, аҳолига тиббий ва коммунал-маиший хизматлар кўрсатишда, айниқса, қишлоқ жойларда бу соҳани янада кенгайтириш учун ҳали-бери фойдаланилмаётган катта имкониятлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Хизматлар соҳасининг ривожланиши, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми ва сифати бўйича биз иқтисодий ривожланган мамлакатлардан ҳамон жиддий орқада қолмоқдамиз.

Энг муҳими, шунинг унутмаслик керакки, катта капитал қўйилмалар талаб қилмайдиган бу соҳа иқтисодиётнинг юксалишига, аҳоли бандлиги ва даромадларининг ортишига сезиларли даражада ижобий таъсир кўрсатади“¹.

2.2. Хизматлар соҳасининг ривожланиши ва барқарор суръатларда ўсишини таъминлаш йўлидаги сарф-ҳаракатлар

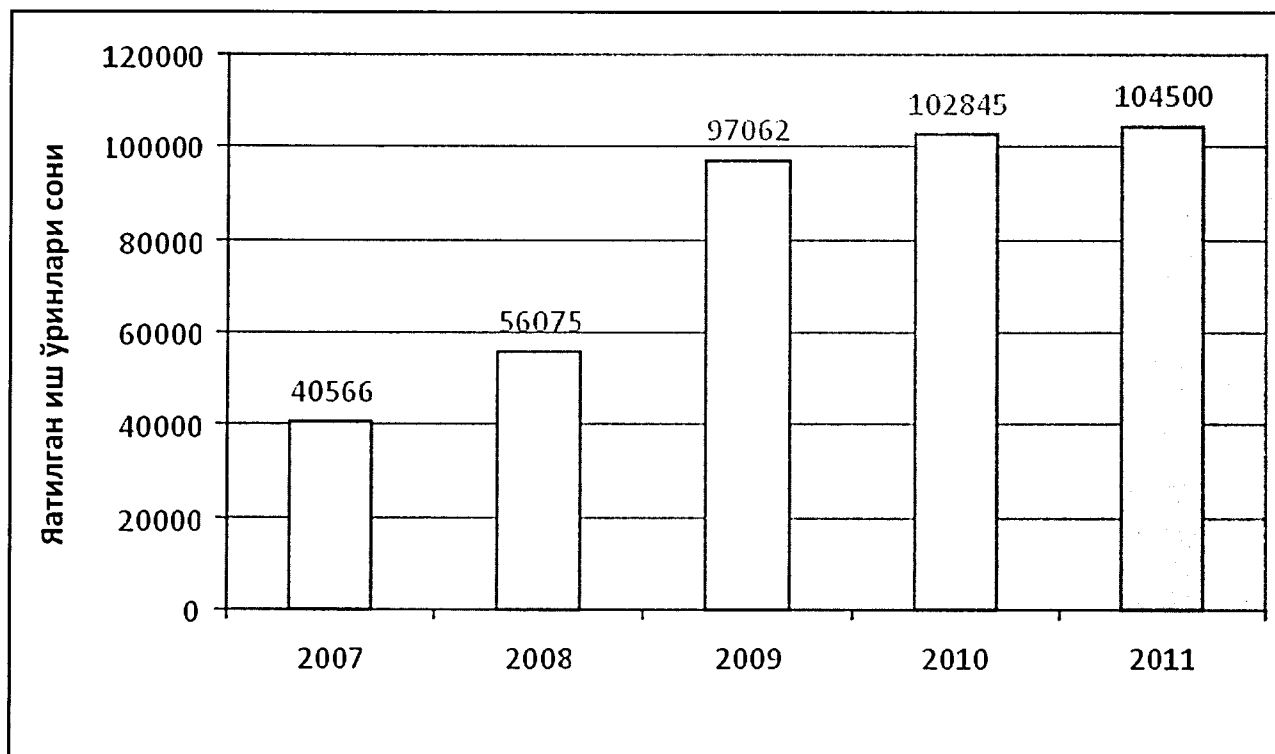
Мамлакатимизда иш билан банд аҳолининг 74 фоизидан ортиғи айнан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида бандлиги бу соҳага эътиборни янада кучайтиришни, жумладан, тижорат банклари томонидан кредитлар ажратишни кўпайтириш ва шу асосда янги иш ўринларини ташкил этиш, барқарор даромад манбаларини шакллантиришга замин яратиш зарурлигини тақозо этади.

Бу борада 2011 йил давомида тижорат банклари томонидан тадбиркорлик субъектларига жами 4 триллион 41 миллиард сўм (ўтган йилга нисбатан 150,2 фоизга кўп) миқдорида кредит, шу жумладан, 752 миллиард сўм (155 фоиз) микрокредитлар ажратилиб, ушбу маблағлар ҳисобига ҳудудларда 291 126 та янги иш ўрни яратилди.

Албатта, мамлакатимизда иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизация қилиш, янги иш ўринларини ташкил этиш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига янада янги замонавий банк хизматлари кўрсатиш такомиллаштирилиб борилиши талаб этилади.

Шу муносабат билан 2011 йилнинг 1 январидан бошлаб амалдаги қайта молиялаштириш ставкаси пасайтирилди. Бу эса, ўз навбатида, тадбиркорлик субъектларига ажратиладиган кредитларнинг фоиз ставкаларининг пасайишига олиб келиб, натижада ушбу

¹Ислон Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2012. 24-бет.

2.2.1-расм. „Микрокредитбанк“ очик акциядорлик тижорат банки томонидан кўрсатилган микромолиявий хизматлар эвазига яратилган иш ўринлари сони.

субъектлар томонидан банк кредитларидан фойдаланиш орқали ўз бизнесларини ривожлантириш янада кўпроқ имкониятлар яратади.

Шу билан бирга, „Микрокредитбанк“ томонидан кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва якка тартибдаги меҳнат фаолиятини, оилавий бизнес ва касаначиликни фаоллаштириш йўли билан янги иш ўринларини яратиш ҳамда республика қишлоқларида микромолиявий хизматларни кенгайтириш мақсадлари учун 159,7 миллиард сўм миқдоридаги микромолиявий хизматлар кўрсатилиб, 104 500 та янги иш ўрни яратилди.

2007—2011 йилларда „Микрокредитбанк“ очик акциядорлик тижорат банки томонидан кўрсатилган микромолиявий хизматлар эвазига яратилган иш ўринлари сони 2.2.1-расмда келтирилган.

Расмдан кўриниб турибдики, 2007—2011 йилларда „Микрокредитбанк“ очик акциядорлик тижорат банки томонидан кўрсатилган микромолиявий хизматлар эвазига яратилган иш ўринлари сони йилдан-йилга ўсиб борган.

Мамлакатимизда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришга катта аҳамият берилмоқда. Жумладан, қишлоқ инфратузилма объектларини ривожлантириш ҳозирги кундаги долзарб вазифалардан ҳисобланади. 2006—2011 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларининг ривожланиш ҳолати 2.2.1-жадвалда келтирилган.

Жадвалдан кўринадики, 2006—2011 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектлари сони ўсиб борган.

Ҳозирги кунда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш бўйича ҳудудий дастурларни тубдан қайта кўриб чиқиш ва қишлоқ жойларда уларни аҳоли, айниқса, ёшлар бандлигининг, қишлоқда ҳаёт даражасини оширишнинг муҳим омили сифатида жадал ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар ишлаб чиқилиши зарур бўлмоқда. Қишлоқ жойларда кўрсатилаётган хизмат турларини кенгайтириш учун зарур шарт-шароитлар яратишни талаб қилмоқда.

Қишлоқ жойларда хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларининг ривожланиш ҳолати

Хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектлари	2006 й	2007 й	2008 й	2009 й	2010 й	2011 й
Муқобил машина трактор парклари	1562	1779	1777	1757	1720	1681
Минерал ўғитлар сотиш шохобчалари	1051	891	928	935	917	917
Ёқилғи мойлаш маҳсулотларини сотиш шохобчалари	1110	1340	1373	1389	1377	1366
Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотиш шохобчалари	581	443	424	424	424	420
Зооветеринария хизматлари кўрсатувчи пунктлар	381	2180	2278	2411	2540	2595
Ахборот-консалтинг хизмати кўрсатиш шохобчалари	317	295	300	300	301	318
Транспорт хизмати кўрсатиш шохобчаси	77	82	82	82	82	85

Мамлакатимизнинг қишлоқ жойларида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш кўзда тутилмоқда:

- қишлоқ аҳолисига кўрсатиладиган хизматлар ҳажми ва турини кўпайтириш;
- янги истиқболли хизмат турларини жадал ривожлантириш;
- хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида фаолият юритаётган кичик тадбиркорлик субъектларининг ривожлантирилиши устидан мониторингни амалга ошириб бориш;
- инвестицияларни (шу жумладан, чет эл инвестицияларини), замонавий технология ва ускуналарнинг жалб этилишини, ахборот ва тушунтириш ишларини, консалтинг, лизинг, суғурта ва бошқа хизматлар ривожлантирилишини ташкил этиш;
- кўргазма ва ярмаркаларда, инвестицион ва инновацион лойиҳаларни амалга оширишда кичик тадбиркорлик субъектларининг иштирокини кенгайтириш чора-тадбирларини кўриш;
- қишлоқ ҳудудларида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш мақсадида тижорат банклари кредит ресурсларидан кенг фойдаланиш;
- тадбиркорлик субъектлари кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишга кўмаклашиш;
- бозор инфратузилмаларини (бизнес-инкубаторлар, ўқув марказлари, консалтинг хизмат кўрсатувчи марказлар) ишини фаоллаштириш ва уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш;
- қишлоқ ҳудудларида тадбиркорликни ривожлантириш муаммоларига бағишланган амалий семинарлар ташкил этиш;
- савдо-саноат палатасининг маркетинг фаолиятини янада ривожлантириш ва мавжуд муаммо ҳамда камчиликларни ўрганиш мақсадида тадбиркорлар ўртасида мунтазам тарзда сўровномалар ўтказиш.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва шу орқали аҳоли бандлигини таъминлаш ва турмуш даражасини ошириш мазкур соҳа корхоналарида маркетинг ишларини ташкил этиш ва уни такомиллаштиришни талаб этади.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси учун прогноз кўрсаткичларини ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш бўйича қуйидаги амалий чора-тадбирларни амалга ошириш зарурлиги белгиланмоқда:

Келгуси йилларга прогноз кўрсаткичларини белгилаш учун қуйидаги йўналишлар бўйича ишларни амалга ошириш мўлжалланмоқда:

1. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг барча мақсадли кўрсаткичлари бўйича олиб борилган мониторинг натижаларини таҳлил қилиш, уларни танқидий кўриб чиқиш, кам-

чиликларни ва эришилган кўрсаткичлар тенденциясини (ўсаётгани ёки қисқариб бориши) аниқлаш.

2. Хизматлар ҳажмининг умумий ўсиш даражасини таъминловчи омиллар тизимини аниқлашда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

- ташкил этилиши мўлжалланган инфратузилмалар ҳисобидан эришилиши мўлжалланган хизматлар ҳажми;
- фаолият кўрсатаётган шахобчалар қувватларидан тўлиқ ва самарали фойдаланиш ҳисобидан эришиладиган хизматлар ҳажми;
- кредит маблағларидан фойдаланиш, чет эл инвестицияларини жалб этиш эвазига эришиладиган хизматлар ҳажми (модернизация);
- тадбиркорларга бериладиган имтиёзлар, яратилаётган қулай шарт-шароитлар, молиявий қўллаб-қувватлаш, ер майдонлари ажратилиши ҳисобидан эришилаётган хизматлар ҳажми;
- хусусий тадбиркор ёки жисмоний шахслар томонидан кўрсатилаётган хизматларни тўлиқ ҳисобга олиш эвазига эришилган кўрсаткичлар.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси истиқболини белгилашда хизмат турлари бўйича прогноз кўрсаткичларини аниқлаш муҳим ҳисобланади.

1. Савдо ва умумий овқатланиш хизматлари бўйича:

- фаолият кўрсатаётган савдо шохобчаларининг иш вақти тартибини харидорларнинг бўш вақтларига мослаштириш (эрталиб, тушда ва кечки вақтларда) эвазига қўшимча савдо хизматларини ошириш.

Маҳаллий ҳокимият мутасадди ташкилот раҳбарлари билан биргаликда:

- савдо ва маиший хизмат кўрсатиш шохобчаларининг инвентаризация натижаларини кўриб чиқиб, қўшимча ташкил этилиши лозим бўлган шохобчаларни аҳоли яшаш пунктлари, туман (шаҳар) ва вилоят бўйича жойлаштириш схема режасини тузиши;
- прогноз йилида ташкил этилиши белгиланган шохобчаларининг сонига қараб, ер майдонлари ажратилиши, уларни аукцион бозорига қўйиш ва фойдаланилмай турган бино қисмларини ижарага бериш бўйича рекламалар бериши;
- хусусийлаштирилган, лекин бир неча йил мобайнида фаолият кўрсатмай турган шохобчалар бўйича зарурий ҳолларда қабул қилинган қарорларни бекор қилиши;
- савдо ярмаркаларининг доимий равишда фаолият кўрсатиб туришини таъминлаш эвазига қўшимча савдо хизматлари кўрсатиши;
- савдо, умумий овқатланиш ва маиший хизмат кўрсатиш фаолияти билан шуғулланиш истаги бўлган хусусий тадбиркорларга қулайликлар яратиш, ҳужжатларни расмийлаштиришни соддалаштириш.

2. Транспорт хизматлари:

- ташкил этилиши мўлжалланган янги маршрут йўналишларини, уларнинг харажат ва даромадининг тушумини аниқлаш;
- носоз йўловчи ва юк ташиш транспорт воситаларини таъмирлаш ва янги олинadиган транспортлардан тушадиган даромадларни ҳисоблаш;
- транспорт хизматлари ҳажмига йўловчиларга шахсий автомобилларида ҳудудлараро транспорт хизмати кўрсатаётган, ташкиллаштирилмаган транспорт хизматлари ҳажмини статистика томонидан қабул қилинган „Ташкиллаштирилмаган хизматларни ҳисобга олиш бўйича вақтинчалик тавсиянома“ бўйича аниқлаб, қўйиш.

3. Алоқа ва ахборотлаштириш хизмати:

- рақамли АТСлар сонини кўпайтириш, ҳар 100 нафар аҳолига рақамли телефон аппаратлари сонини жипслаштириш, мобиль телефонлардан фойдаланувчилар сонининг вилоятдаги коэффицентини кўтариш ҳисобидан эришиладиган хизматлар ҳажмини аниқлаш;
- почта алоқа бўлимларида, айниқса, қишлоқ жойларда автоматлаштирилган молия тўловларига ўтиш, электрон пул ўтказиш;
- ташкилотлар ичида ва ташкилотлараро ҳужжатлар айланмасини қоғозсиз электрон тизимига ўтказиш ҳисобидан эришилиши мўлжалланган хизматлар ҳажми.

4. Молия ва банк хизматлари:

- банк-молия хизматига кирувчи хизмат турлари — мини банклар сони, махсус жамгарма кассалар сони, аҳолининг тижорат банкларига қўйилмалари ҳажми, пластик карточкалар сони, терминаллар сони, терминаллар орқали бажарилган операциялар ҳажми, тижорат банкларининг ажратган кредитлари ҳажми, истеъмол кредитлари ҳажми, кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитлар ҳажми каби кўрсаткичларнинг йиллик (чораклик, ойлик) прогноз кўрсаткичларини ҳар бир туманда фаолият юритаётган тижорат банклари кесимида, лизинг ва суғурта хизматлари лизинг (банк) ва суғурта компаниялари кесимида муддати ва манзили аниқ белгиланиши лозим. Ушбу белгиланган муддат ва манзил бўйича ҳар бир хизмат тури бўйича прогноз кўрсаткичларининг бажарилишини ҳар ойда назорат қилиб бориш;

- пластик карточкалар, уларнинг ойма-ой қайси тижорат банки, қайси корхона ва ташкилотда, қанча миқдорда жорий қилиниши бўйича прогноз кўрсаткичларининг бажарилишини назорат қилиш;

- терминалларни ойма-ой қайси тижорат банки, қайси савдо ташкилотида (аниқ манзили кўрсатилади) жорий қилиниши бўйича прогноз кўрсаткичларининг ижросини назорат қилиш;

- ҳар бир тижорат банкнинг ажратган кредитлари ҳажми, шу жумладан, кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитлари ҳажми (ойма-ой, иқтисодиёт секторлари кесимида) бўйича прогноз кўрсаткичларини назорат қилиш;

- ипотека ва истеъмол кредитлари ҳажмининг прогноз кўрсаткичлари ҳудудда фаолият юритаётган тижорат банклари кесимида ойма-ой назорат қилинади. Бунда ёш оилаларга берилаётган кредитларни алоҳида назоратга олиш;

- лизинг хизматлари прогнозини лизинг объекти, қиймати ва муддати кўрсаткичлари бўйича ойма-ой назорат қилиш;

- суғурта хизматлари прогнозини суғурта турлари, объектлари, қийматлари бўйича ҳар бир суғурта компанияси кесимида ойма-ой назорат қилиш.

5. Меҳмонхона ва туризм хизматлари:

- прогноз йилига чет эллик туристлар билан тузилган шартномалар асосида келувчилар сонини аниқлаб киритиш, мавжуд меҳмонхоналарни кенгайтириш, тарихий ёдгорликларни тиклаш, қурилиши мўлжалланган меҳмонхоналарни аниқлаш, чет элликларни юртимизга жалб этиш бўйича янги туристик йўналишларни жорий қилиш ҳисобидан эришиладиган хизматлар ҳажми.

6. Коммунал хизматлар:

- ичимлик суви ва газ етиб бормаган аҳоли пунктларини қамраб олиш, кўп қаватли уйларга иссиқ, совуқ сув ва газ ўлчагичларини ўрнатиш, якка тартибда уй-жой қуриш ва таъмирлаш ишлари, махсус автоуловларда чиқиндиларни олиб кетиш эвазига шаклландиган хизматлар ҳажми.

7. Маиший хизмат кўрсатиш:

- янги ташкил этилиши кўзда тутилган маиший хизмат кўрсатиш шохобчалари сонининг хизматларини ҳисобга олиш, кўрсатилаётган хизматлар сифатини яхшилаш, меҳнат бозорлари орқали аҳолига кўрсатилаётган, ташкиллаштирилмаган хизматлар ҳажмини тўлиқ ҳисобга олиш.

8. Бошқа хизматлар:

- бошқа хизматлар бўйича қўшимча ташкил этилиши кўзда тутилган болалар спорт иншоотлари, пуллик тиббий хизматлар, компьютер клублари, автомат ўйинлар, истироҳат ва дам олиш боғлари хизматлари ва бошқа хизматлар ҳажминини аниқлаш.

Ўзбекистон Республикасида хизматлар ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат қилиб режалаштирилмоқда:

- хизматлар кўрсатиш соҳасида тадбиркорлик фаолиятини янада кучайтириш учун қулай шарт-шароит яратиш;

- хизматлар ҳажмининг ялпи ички маҳсулотдаги улушини ошириб бориш;

- хизматлар кўрсатиш соҳасида банд бўлган аҳоли сонини кўпайтириш;
- қишлоқ жойларда истиқомат қилаётган аҳолига кўрсатилаётган хизматлар, биринчи навбатда, коммунал-майший, уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш, сувдан фойдаланиш, ветеринария, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш ва машина-трактор парклари соҳасидаги хизматлар ҳажми ва турларини янада ошириб бориш;
- анъанавий хизмат турлари билан биргаликда янги истиқболли — юридик, консалтинг, банк, молия, суғурта, лизинг ва баҳолаш хизмат турларини жадал ривожлантириш;
- мамлакатимиз корхоналарининг халқаро бозордаги хизматлари даражасини ва сифатини ошириш ҳамда шу асосда хизматлар экспортини кўпайтириш;
- хизматлар ва сервис соҳасида ишлайдиган кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш.

Мамлакатимизда банк кредитлари ҳисобидан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш орқали янги иш ўринлари яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

„Микрокредитбанк“ очик акциядорлик-тижорат банки томонидан 2012 йил давомида ажратилган кредитлар ҳисобидан 105 минг 127 та янги иш ўрни ташкил этилади. Кўрсатиладиган микромолиявий хизматлар сервис ва хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш каби мақсадларга йўналтирилади. Аҳолига хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасига 37,9 миллиард сўм кредит ажратилади.

Шунингдек, имтиёзли ресурслар, биринчи навбатда, янги ташкил этилган тадбиркорлик субъектлари лойиҳаларини молиявий қўллаб-қувватлашга йўналтириш режалаштирилмоқда. Бунда асосий эътибор оилавий тадбиркорликка қаратилади.

2012 йилда аҳоли зич жойлашган ва ортиқча меҳнат ресурсларига эга бўлган ҳудудларда касаначиликни, косибчилик ва халқ ҳунармандчилигини, шунингдек, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлиги томонидан ажратиладиган маблағларнинг мақсадли ва манзилли ишлатилишини мувофиқлаштириш кўзда тутилган.

Тижорат банкларида ташкил этилган Имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилиши режалаштирилган имтиёзли кредит маблағларининг узоқ ва бориш қийин, шунингдек, ортиқча меҳнат ресурсларига эга бўлган туман ва шаҳарларда жойлашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилишига алоҳида эътибор қаратиш белгиланган.

Тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка, хусусан, уларнинг модернизация қилиниши ва технологик янгиланишига молиявий кўмак бериш, замонавий банк хизматлари кўрсатиш кўламини янада кенгайтириш, янги иш ўринлари яратилиши ва аҳолининг бандлиги таъминланишида, ички истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажмининг кўпайиши ва минглаб оилалар даромадлари ортишида муҳим аҳамият касб этади.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг аҳамияти ва ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- аҳоли бандлигини, унинг даромадлари ва турмуш даражасини кўтаришда катта имкониятларга эга бўлган ишончли манба ҳисобланади;
- инсоннинг ривожланиши ва баркамоллигини таъминлашни рағбатлантиради;
- истеъмол бозорини замонавий хизмат турлари билан тўлдиради ва уларнинг ҳажмини оширади;
- иқтисодиётнинг ривожланишига сезиларли таъсир кўрсатади;
- хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш катта маблағлар талаб этмайди;
- унда маҳаллий моддий ресурслардан фойдаланиш имкониятлари кенг;
- жамият тараққий этиб бориши билан аҳолининг хизматларга бўлган эҳтиёжлари узлуксиз ўсиб боради.

Хизмат кўрсатиш соҳаси учун бозор иқтисодиёти шароитида аҳолига хизмат кўрсатиш даражасини пасайтирмасдан, хизматлар бозорида барқарорликни сақлаш стратегик вазифа

ҳисобланади. Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасида фаолият кўрсатаётган корхоналар билан бир қаторда, янги корхоналарнинг шаклланиши ғоят муҳим ҳисобланади, чунки улар рақобатни келтириб чиқаради ва хизматлар ҳажмини оширади.

Хизмат кўрсатиш соҳасида хўжалик юритишнинг бозор механизмларининг шаклланиши ушбу соҳада бозор муносабатларининг шаклланиши билан бевосита боғлиқдир. Хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиши ишсизликни камайтириб, шу орқали кескин ижтимоий-иқтисодий муаммолардан бирини ҳал этиши мумкин. Хизмат кўрсатиш соҳаси тадбиркорликнинг ривожланиши, аҳолининг эркин маблағларини жалб этиш учун қулай муҳит яратади ҳамда аҳолининг турмуш даражасини оширишга ёрдам беради.

Мазкур соҳани бошқаришдаги таркибий ўзгаришлар билан боғлиқ бўлган муаммолар ҳозирги кунда долзарб масала ҳисобланади. Бундай ўзгаришлар — иқтисодиётнинг босқичма-босқич трансформациялашуви ва хўжалик юритишнинг бозор методларига ўтиши билан боғлиқдир. Шу билан бирга, улар хизмат кўрсатиш соҳасидаги кўп укладли ўзгаришларга олиб келади.

3-БОБ. ТРАНСПОРТ ВА МУҲАНДИСЛИК-КОММУНИКАЦИЯ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

3.1. Транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли йўналишлари

Ўзбекистон замини, тарихдан маълумки, савдо, иқтисодий, маданий алоқалар ва Буюк иппак йўли бўйлаб шаклланган турли цивилизацияларни туташтириб турувчи марказ бўлиб келган. Ҳозирги глобллашув шароитида Марказий Осиёнинг халқаро ташувлардаги аҳамияти тўхтовсиз ўсиб бормоқда. Бу ўринда, биринчи навбатда, минтақа етакчиларидан бири бўлган Ўзбекистоннинг салоҳияти яққол ажралиб туради. Бугунги кунга келиб самарали ташувлар тизими иқтисодий ўсишнинг ҳал қилувчи омили экани ҳеч кимга сир бўлмай қолди. Транспорт тизимлари ва коммуникациялари Марказий Осиё орқали трансосиё ва трансевропа ташувларининг асосидир.

Денгизга чиқиш йўлининг мавжуд эмаслигига қарамасдан, Марказий Осиёнинг қулай географик жойлашуви унга қатор қулайликлар туғдиради. Аввало, Марказий Осиё етакчи минтақавий иқтисодий бозорлар — Европа ва Жанубий ва Жануби-ғарбий Осиё, Узоқ Шарқ ораллигида жойлашган. Ушбу бепоеън ҳудуднинг йиллик умумий импорт ҳажми 335 миллиард АҚШ долларини ташкил қилади. Марказий Осиё орқали Яқин ва Ўрта Шарққа боришнинг энг қисқа йўли ўтган.

Президентимизнинг таъбири билан айтганда, бизнинг пировард мақсадимиз „... Европа ва Осиё ўртасидаги савдо оқимининг маълум қисмини мамлакатимиздаги транзит йўналишларига буриш ва шу асосда юртимизда транспорт ва транзит хизмати ҳажмини ошириш, мавжуд инфратузилма негизда логистика марказларини ташкил этиш, минглаб одамларни иш билан таъминлашдан иборат“.

Аммо Ўзбекистоннинг Марказий Осиёнинг ҳал қилувчи транспорт-транзит тармоғига айланиши учун транспорт-коммуникация инфратузилмасини модернизация қилиш ва янгилаш, маҳаллий ва халқаро транспорт хизматлари таркибини диверсификация этиш, янги транспорт йўлакларини шакллантириш ва ривожлантириш, транспорт хизматлари сифатини ошириш ва таннархини камайтириш талаб этилади.

Юқори даражада тараққий этган транспорт магистраллари ва коммуникациялари Ўзбекистоннинг халқаро майдондаги нуфузини ошириш билан биргаликда, мамлакатимизнинг замонавий қиёфасини ҳам белгилайдиган мустаҳкам иқтисодий ўсиш нуқтаи назаридан муҳим аҳамиятга моликдир.

Мазкур йўналишда мамлакатимизда амалга оширилаётган чора-тадбирлар қаторида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 21 декабрдаги ПҚ-1446-сонли Қарорига мувофиқ тасдиқланган „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурни мисол қилиб келтириш мумкин. Ушбу дастурдан кўзланган асосий мақсад — ишлаб чиқариш, транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмаси тармоқларининг республика иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларини истиқболда ривожлантириш борасида амалга оширилаётган дастурлар билан узвий боғлиқ ҳолда илдам ривожланишини таъминлаш ҳамда бунинг негизида янги иш жойларини яратиш, аҳолининг бандлиги ва турмуш даражасининг узлуксиз ўсиб боришига эришишдир.

Бугунги кунда юксак тараққий топган замонавий мамлакатни иқтисодиёт ривожини, шаҳарлар ва аҳоли пунктларининг ҳаётий фаолиятини таъминлайдиган магистрал коммуникацияларнинг кенг тармоғисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Ислом Каримов

Юқорида таъкидланган фикрларга узвий боғлиқ ҳолда дастурда қуйидагилар 2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришнинг асосий устувор йўналишлари этиб белгиланган:

— хорижий ва ички молиялаштириш манбаларини, замонавий технологияларни жалб этиш кўламини кенгайтириш, қурилиш ва индустрия ишлаб чиқариш комплексларини янгилаш асосида транспорт коммуникациялари, замонавий телекоммуникация тизимлари, муҳандислик инфратузилмаси объектларини комплекс равишда ва илдам ривожлантириш ҳамда қуриш;

— республиканинг барча минтақаларини пухта бирлаштирадиган ягона миллий автомобиль транспорт тизимини яратиш бўйича лойиҳаларни амалга оширишни жадаллаштириш, Ўзбекистон миллий магистрالي таркибига кирадиган, халқаро стандартларнинг юксак талабларига жавоб берадиган, замонавий цемент-бетон ва асфальт-бетон қопламалар билан таъминланган тўрт чизиқли йўл участкаларини қуриш ва реконструкция қилишни кенгайтириш, Қамчиқ довонидан ўтадиган автомобиль йўлларини реконструкция қилиш;

— республикаимизнинг темир йўл транспортини жадал ривожлантириш ва модернизация қилиш, темир йўллар реконструкциясини амалга ошириш, Тошкент — Самарқанд юқори тезликдаги темир йўл линиясини жиҳозлаш ҳамда ишга тушириш, Бухоро ва Қарши шаҳарларигача бўлган темир йўл участкаларини электрлаштириш, ҳаракатдаги темир йўл таркибини замонавий юқори унумли локомотивлар, юк ташувчи ва йўловчиларга мўлжалланган вагонлар билан янгилаш;

— ҳаво кемалари паркини дунёнинг етакчи Боинг ва Эйрбас авиакомпанияларининг замонавий, ҳар жиҳатдан қулай ва тежамли самолётлари билан тубдан янгилаш ҳисобидан авиацияда ташишнинг моддий-техник базасини янада ривожлантириш ва мустаҳкамлаш, уларга сервис хизмати кўрсатишни ташкил этиш, Тошкент шаҳри ва республиканинг вилоят марказларида аэропортлар қуриш ва мавжудларини реконструкция қилиш ҳамда шу асосда, транзитни ҳисобга олган ҳолда, юк ташиш ҳажмини кўпайтириш, авиацияда йўловчилар ташиш даражаси ҳамда сифатини ошириш, энг асосийси эса — уларнинг хавфсизлигини таъминлаш;

— замонавий телекоммуникация тармоқлари ва иншоотларини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, уяли алоқа ҳамда маълумотларни кенг кўламда узатиш тармоқларини кенгайтириш, республика минтақаларини рақамли телевидениега босқичма-босқич ўтказиш;

— транспортда юк ташишни ташкиллаштириш ва бошқариш тизимини янада тақомиллаштириш, халқаро талаб ва стандартларга жавоб берадиган, кўп мақсадли замонавий самарали транспорт-транзит инфратузилмасини яратиш, ҳар хил транспорт турлари — автомобиль, темир йўл ва авиация транспорти томонидан транспорт хизмати кўрсатишдаги боғлиқликни таъминлаш, Ангрен шаҳридаги ва Навоий шаҳри аэропорти негизидagi логистика интермодал марказларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва фаолият юритиш самарадорлигини ошириш;

— халқаро транспорт коммуникацияларига қисқа йўл билан чиқишни ва транзит юк ташиш кўпайишини, минтақавий ҳамда дунё бозорларига чиқишни кенгайтиришни, экспорт салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва миллий маҳсулотларни сотиш бозорларини кенгайтиришни таъминлайдиган янги транспорт йўлакларини шакллантириш;

— миллий автомагистраль ёқаси ва темир йўллар бўйлаб инфратузилма ва сервис объектларини қуриш ҳамда реконструкция қилиш, автомобиль ва темир йўл магистралларида қатновлар учун халқаро стандартларга жавоб берадиган шарт-шароитларни яратиш, бунинг негизида янги иш жойларини шакллантириш ҳамда аҳолининг бандлигини ошириш;

— Ўзбекистон миллий автомагистралини реконструкция қилиш ва ривожлантириш учун қўшимча замонавий йўл-қурилиш техникасининг ўз вақтида харид қилинишини таъминлаш, йўл қурилишида замонавий қурилиш технологияларини, ускуналар ҳамда сифатли материалларни қўллаш;

— республика минтақаларида, айниқса, қишлоқ жойларда, муҳандислик-коммуникация тармоқларини — сув таъминоти, канализация, электрлаштириш тизимлари ва бошқаларни қуриш, модернизация ва реконструкция қилишни кенгайтириш, шу асосда аҳолини ва хўжалик юритувчи субъектларни сув ва электр энергияси билан таъминлаш даражаси ҳамда сифатини ошириш, шаҳарларда ва аҳоли пунктларида санитария-эпидемиология ҳолатини яхшилаш;

— хом ашё, материаллар ва энергия ресурсларидан тежамкорлик билан фойдаланишни таъминлайдиган, энергия ҳамда ресурсларни тежайдиган замонавий технологияларни қўллаш асосида ишлаб чиқариш инфратузилмаси, транспорт ва коммуникация объектларини қуриш ва фойдаланишда ишлаб чиқариш харажатлари ҳамда таннархини изчил пасайтириб бориш.

Мазкур дастурдан умумий қиймати 8 миллиард 504 миллион долларлик жами 85 та лойиҳа ўрин олган бўлиб, уларнинг бажарилиши натижасида жами 14394 та янги иш ўрни яратилади (3.1.1-жадвал).

3.1.1-жадвал

2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш дастурининг асосий кўрсаткичлари

Йўналиш номи	Лойиҳа қиймати (млн доллар)	Лойиҳа сони
Дастурнинг умумий қиймати	8504,0	85 та
шу жумладан:		
Автотранспорт системаси	3544,0	11 та
Темир йўл транспорти системаси	2146,6	14 та
Ҳаво йўл транспорти системаси	993,7	14 та
Муҳандислик-коммуникация инфратузилмаси ва телекоммуникация системаси	1794,7	44 та
Шаҳар электротранспорти паркинни янгилаш	24	2 та

Дастур доирасида амалга оширилаётган кенг қўламли ишлар мамлакатимизнинг асосий транспорт шакллари: ҳаво, темир йўл ва автомобиль транспорт тизимини, шунингдек, муҳандислик-коммуникация инфратузилмаси ва телекоммуникация инфратузилмасини ривожлантиришни жадаллаштиришга, мавжуд ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш салоҳиятидан тўлиқ ва кенг миқёсда фойдаланишга қаратилган.

3.2. Ҳаво йўллари транспортини ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари

Мамлакатимизда ҳаво орқали ташувларни том маънода замонавий асосда йўлга қўйиш борасида улкан бунёдкорлик ишлари амалга оширилди. Мустақилликка эришганимиздан сўнг ўтган 20 йилда „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпанияси жаҳон авиа-хизматлар бозорида муносиб ўринга эга бўлди. У парвозлар хавфсизлиги ва сифатини юқори даражада таъминлаб, жаҳон миқёсида обрў-эътибор ва ишончга муносиб бўлди.

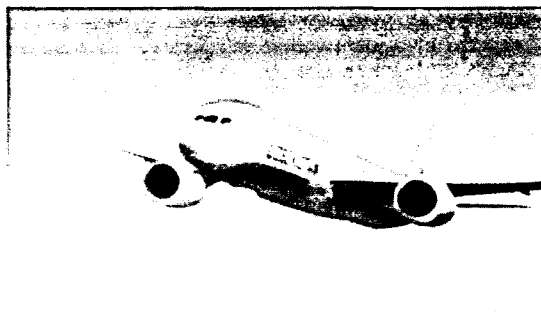
2011 йилда Самарқанд ва Бухоро аэропортлари модернизация қилинди. Маҳаллий йўловчиларга хизмат кўрсатувчи Тошкент—3 аэропорти қурилиб, ишга туширилди. Навоий аэропорти ҳудудида бир кеча-кундузда 300 тонна юкка ишлов берувчи омбор-

Вазирлар Маҳкамаси „Навоий халқаро интер-модал логистика маркази“ ни ривожлантириш бўйича чора-тадбирларнинг амалга оширилишини, халқаро юклар транзит ҳажмини кўпайтириш, парвозлар географиясини янада кенгайтириш, аэропорт инфратузилмасини такомиллаштириш, шунингдек, „Ангрен логистика маркази“ ни модернизация қилиш, ривожлантириш ва жиҳозлаш ишларини қатъий назоратга олиши зарур.

Ислом Каримов

ларнинг иш фаолияти таъминланди. Бир қатор аэропортлар инфратузилмаси янгиланди. Жаҳон стандартларига жавоб берадиган аэронавигация қурилмалари келтириб ўрнатилди.

„Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпаниясининг келажак режалари янада улкан бўлиб, у жаҳон авиахизматлар бозорида пешқадамликка интилмоқда. Миллий авиакомпаниянинг саъй-ҳаракатлари ҳукуматимиз томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватланмоқда. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастур асосида халқаро аҳамиятга эга бўлган Бухоро, Навоий, Тошкент ва Термиз шаҳар аэропортлари йўловчи терминаллари қуриш ва реконструкция қилишга 41,1 миллион доллар миқдордаги маблағ йўналтирилган. Миллий авиакомпания аэропортларининг инфратузилмасини ривожлантиришга 179,1 миллион доллар миқдордаги маблағ сарфланиши кўзда тутилган.

3.2.1-жадвал

2011—2015 йилларда ҳаво транспортини ривожлантиришни жадаллаштиришнинг асосий мақсадли кўрсаткичлари

Ҳаво коммуникациясидаги лойиҳалар	Лойиҳа-нинг умумий қиймати	2011—2015 йилларда инвестициялар ҳажми, жами	Жумладан, молиялаштириш манбалари бўйича			
			Корхона маблағлари-дан	Ўз. ТТФ	Хорижий инвестиция ва кредитлар	Давлат бюджети ва давлат мақсадли фондлари
Ҳаво транспорти	993,7	658,8	128,9	283,4	223,7	22,8
„Ўзбекистон ҳаво йўллари“ МАК	993,7	658,8	128,9	283,4	223,7	22,8
Ҳаво кемалари паркини янгилаш	814,6	510,3	60,9	230,9	218,5	0,0
„Ўзбекистон ҳаво йўллари“ МАК ҳаво кемалари паркини янгилаш ва унификациялаш	814,6	510,3	60,9	230,9	218,5	—
Ердаги инфратузилмани ривожлантириш	179,1	148,5	68,0	52,5	5,2	22,8
Навоий аэропортида марказлашган ёқилғи қуйиш тизimini қуриш	35,0	35,0	10,5	24,5	—	—
Бухоро шаҳар аэропортида халқаро йўловчи терминали қурилишини тугатиш	14,7	4,5	—	—	4,5	—
Термиз аэропортининг махсус техникаси учун ангар қурилиши	0,7	0,7	—	—	0,7	—
Термиз шаҳар аэропортида аэровокзал мажмуасини реконструкция қилиш	5,8	5,8	5,8	—	—	—

Умуман олганда, дастур асосида ҳаво йўллари соҳасида 993,7 миллион доллар қийматидаги 15 та лойиҳани амалга ошириш кўзда тутилган бўлиб, улардан айримлари қуйидагилардан иборат:

Ҳаво кемалари паркини янгилаш, яъни Фарб мамлакатларида ишлаб чиқарилган, жаҳон стандартларига жавоб берадиган тежамкор 10 та замонавий самолёт харид қилиш бўйича лойиҳанинг қиймати 814,6 миллион долларни ташкил этади, ушбу маблағнинг 60,9 миллион доллари корхона маблағларидан, 230,9 миллион доллари Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағларидан, 218,5 миллион доллари хорижий инвестиция ва кредитлар ҳисобидан ташкил топиши кўзда тутилган (3.2.1-жадвал). Буюртмалар пакети 4 та Боинг-767, 2 та Боинг-787 (Dreamliner) ва 10 та Эйрбас-320 самолётини ўз ичига олади. Буюртмалар ҳажмининг ярмидан кўпроғи амалга оширилиб, 2012 йилнинг бошида яна битта Боинг-767 Ўзбекистонга келтирилади.

„2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда кўзда тутилган чора-тадбирларни амалга оширишда ички молиялаштириш манбалари билан биргаликда хорижий инвестицияларни ҳам фаол жалб қилишга алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан, дастур доирасида бажарилаётган „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ МАК ҳаво кемалари паркини янгилаш ва унификациялашга хорижий банкларнинг 218,5 миллион долларлик кредитлари, Бухоро шаҳар аэропортида халқаро йўловчи терминали қурилишини тугатишга Дубай Амирлиги Ҳукуматининг 4,5 миллион долларлик грантлари (БАА) жалб қилинди.

„Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпанияси таркибида учувчилар, борт қулатувчилари ва авиация соҳасининг бошқа тармоқлари учун мутахассислар тайёрлаш ва малакасини ошириш Ўқув-машқ маркази фаолият кўрсатиб келмоқда. Ушбу марказ нафақат миллий авиакомпанияга, балки хорижий авиакомпанияларга ҳам шу каби хизматларни кўрсатиб, қўшимча валюта даромадларини шакллантиради. Авиакомпания хизматлари таркибини диверсификация қилиш ҳамда валюта тушумини ошириш борасида кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. Ушбу йўналишда Ўқув-машқ маркази қошида тренажёр мажмуаси биносининг қурилишига 3,5 миллион доллар миқдоридаги маблағ йўналтирилган бўлиб, унинг асосий қисмини, яъни 2,8 миллион долларини корхона маблағлари ташкил этади.

Тошкент аэропортида йўловчиларга хизмат кўрсатиш даражасини янада ошириш мақсадида соатига 400 йўловчига маҳаллий йўналишларда хизмат кўрсата оладиган янги аэровокзалнинг қурилишига 29 миллион доллар миқдоридаги инвестиция маблағлари ажратилган бўлиб, унинг 14,1 миллион доллари корхона маблағлари, 14,1 миллион доллари давлат бюджети ва давлат мақсадли фондлари маблағларидир.

Тошкент халқаро аэропорти мамлакат транспорт-коммуникация тармоғида алоҳида ўрин тутади. Аэропорт орқали 20 дан ортиқ мамлакатнинг 45 дан ортиқ аэропортига парвозлар амалга оширилади. Жаҳон стандартлари асосида борт таомлари ишлаб чиқарувчи „Кентирг“ давлат унитар корхонаси, Фарб ва Шарқда ишлаб чиқарилган самолётларни таъмирловчи ва уларга техник хизмат кўрсатувчи „Uzbekistan airways technics“ давлат корхонаси миллий авиакомпания валюта даромадларини оширишда муҳим аҳамият касб этмоқда. „Uzbekistan airways technics“ давлат корхонаси базасида Боинг-787 самолётларига техник хизмат кўрсатишга мўлжалланган янги ангар қурилишига лойиҳа асосида 40 миллион доллар миқдорида маблағ йўналтирилган бўлиб, ушбу маблағнинг 12 миллион доллари корхона маблағлари, 28 миллион доллари Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағларидир.

Мамлакатимизнинг Навоий, Бухоро, Нукус, Термиз ва бошқа аэропортларининг халқаро мавқеи ортиб, хизмат турларининг кўпайиб бораётгани ушбу аэропортларга алоҳида эътиборни жалб қилади. Шу йўналишда Бухоро аэропортидаги халқаро йўловчи терминали қурилишини тугатишга Дубай Амирлиги Ҳукуматининг 4,5 миллион долларлик грантлари жалб қилинган. Термиз аэропортининг махсус техникаси учун ангар қурилишига Германия ҳукуматининг 0,7 миллион долларлик инвестиция ва кредитлари, аэровокзални реконструкция қилишга 5,8 миллион долларлик корхона маблағлари йўналтирилган.

Дастур асосида Нукус ва Андижон шаҳар аэропортлари перронлари ва учиш-қўниш йўлакларини реконструкция қилишга 21,5 миллион доллар миқдорида инвестиция киритиш мўлжалланган бўлиб, унинг 13,6 миллион долларини корхона маблағлари ва 7,9 миллион долларини Давлат бюджети ва давлат мақсадли фондлари маблағлари ташкил этди. Қарши ва Наманган аэропортларининг ёруғлик-огоҳлантириш қурилмаларини реконструкция қилишга корхона маблағларидан 3,8 миллион доллар миқдорида инвестиция киритиш кўзда тутилган.

3.2.2-жадвал

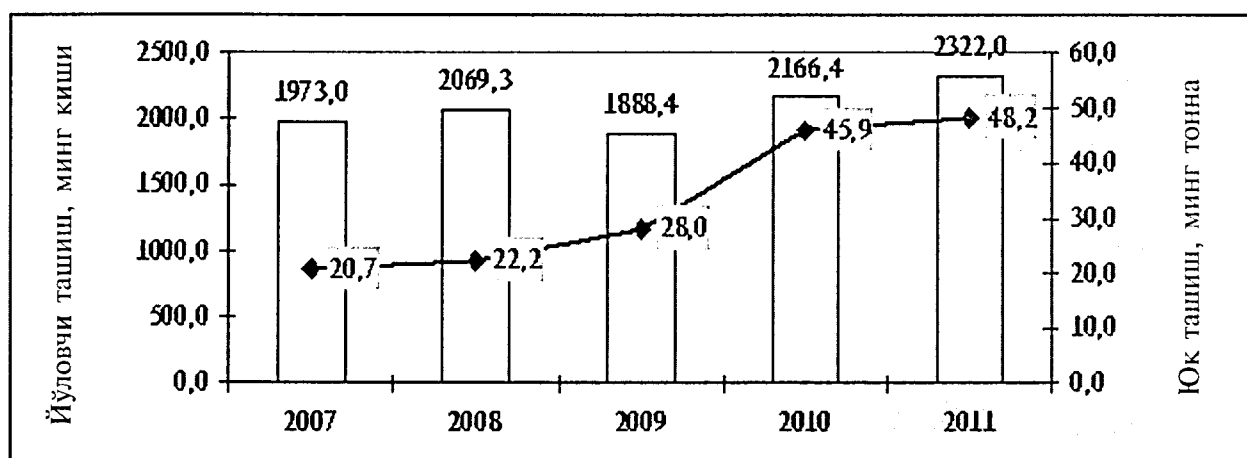
2011—2015 йилларда ҳаво транспортини ривожлантириш лойиҳалари

Ҳаво коммуникациясидаги лойиҳалар	Лойиҳа-нинг умумий қиймати	Инвестициялар ҳажми, жами	Жумладан, молиялаштириш манбалари бўйича			
			Корхона маблағларидан	Ўз. ТТФ	Хорижий инвестиция ва кредитлар	Давлат бюджети ва давлат мақсадли фондлари
Нукус шаҳар аэропортининг перронлари ва учиш-қўниш йўлакларини реконструкция қилиш	7,7	6,2	6,2	—	—	—
Андижон шаҳар аэропортининг учиш-қўниш йўлакларини реконструкция қилиш	15,8	15,3	7,4	—	—	7,9
Қарши ва Наманган шаҳар аэропортларининг ёруғлик-огоҳлантириш қурилмаларини реконструкция қилиш	3,8	3,8	3,8	—	—	—
Фарғона шаҳар аэропорти-нинг ёруғлик-огоҳлантириш қурилмаларини модернизация қилиш	0,1	0,1	0,1	—	—	—
Навоий шаҳар аэропортида йўловчи терминалини реконструкция қилиш	5,5	5,3	5,3	—	—	—
Навоий аэропортида марказлашган ёқилғи қуйиш тизими қуриш	35,0	35,0	10,5	24,5	—	—

Навоий интермодал логистика марказининг ташкил топиши Ўзбекистоннинг жаҳон транспорт-коммуникация тармоқларига интеграциялашувини янада мустаҳкамлади. Навоий интермодал логистика марказида ҳаво йўллари билан бирга темир ва автомобиль йўллари коммуникациялари ҳам мужассамлашган. Аэропорт инфратузилмаси жаҳон стандартлари асосида реконструкция қилиниб, барча турдаги самолётларни қабул қилиш ва уларга техник хизмат кўрсатиш ҳамда бир кеча-кундузда 300 тонна юкни қайта ишлаш имкониятига эга бўлди. Ушбу аэропорт жаҳон транспорт тармоғининг марказларидан бирига айланди. 2011 йилда логистика марказлари фаолияти жадаллашди. Хусусан, Навоий халқаро интермодал логистика маркази орқали 50 минг тонна юк ташилди. Юк ва йўловчи оқимларининг йил сайин ошиб бораётгани аэропортда тегишли чора-тадбирларни амалга оширишни талаб этмоқда. Миллий ва хорижий авиакомпанияларнинг Навоий аэропорти орқали халқаро йўналишлардаги қатновлари миқдорининг кескин ошиши тегишли инфратузилмани

шакллантириш ва ривожлантириш заруратини келтириб чиқармоқда. Шу ўринда Навоий аэропортининг йўловчи терминалини реконструкция қилишга корхона маблағларидан 5,5 миллион долларлик инвестиция киритиш мўлжалланган. Аэропортнинг марказлашган ёқилги қуйиш тизими қурилишига 35 миллион доллар миқдоридagi маблағ ажратилган бўлиб, унинг 10,5 миллион долларини корхона маблағлари, 24,5 миллион долларини Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағлари ташкил этади.

2007 йилда „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпанияси томонидан МДХ, узоқ хориж ва маҳаллий йўналишларда 1973,0 минг йўловчи ўз манзилига етказилган бўлса, бу кўрсаткич 2008 йилда 2069,3 минг кишини ташкил этди. 2008 йилда бошланган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози жаҳон мамлакатлари иқтисодиётига, айниқса, авиаташувлар ҳажмига кескин салбий таъсир кўрсатди. Жаҳоннинг ҳатто молиявий жиҳатдан бақувват авиакомпаниялари United Airlines, Lufthansa, Air France, British Airways ва бошқа компаниялар бундай таъсир даражасидан катта миқдорда зарар кўришди. Шу қаторда „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпаниясининг йўловчи ташувлари миқдори 2069,3 минг йўловчидан 1888,4 минг йўловчига камайди. Бироқ ҳукуматимизнинг оқилона иқтисодий сиёсат олиб бориши, миллий авиакомпания раҳбарияти ва ишчи-ходимларининг фидокорона меҳнати бундай вазиятни ижобий томонга ўзгартирди. Шундай қилиб, миллий авиакомпаниянинг йўловчи ташиш ҳажми 2009 йилда 2166,4 кишига етган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич 7,2 фоизга ошиб, 2322 минг кишини ташкил этди.

3.2.1-расм. 2007—2011 йилларда „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпаниясининг йўловчи ва юк ташиш ҳажмининг ўсиш динамикаси.

Президентимизнинг 2008 йил 2 декабрдаги ПФ-4059- сонли Фармонида асосан Навоий аэропорти ҳудудида эркин индустриал-иқтисодий ҳудуд ва халқаро интермодал логистика марказининг барпо этилиши натижасида (жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг салбий таъсирларига қарамасдан) „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпаниясининг юк ташиш ҳажми 2009 йилда 28 минг тоннани ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2010 йилда 45,9 минг тоннани ташкил этди. 2011 йилда эса, юк ташиш кўлами ва географиясининг кенгайиши эвазига бу кўрсаткич 48,2 минг тоннага етди.

3.3. Автомобиль транспортини ривожлантириш бўйича амалга оширилиши кўзда тутилган устувор лойиҳалар

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида транспорт-коммуникация тармоқларининг инсон танасини қон билан таъминлайдиган ҳаётбахш томирларга ўхшатилиши бежиз эмаслигини яна бир бор таъкидлагани уларнинг мам-

лакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш мақсадларини бажаришда қанчалик муҳимлигини англатади.

3.3.1-жадвал

Ўзбекистон автомобиль йўллари тармоғининг умумий узунлиги

Жами	183 685 км
жумладан:	
умумий фойдаланишдаги автомобиль йўллари	42654 км
шаҳарлар ва бошқа аҳоли пунктлари кўчалари	61664 км
хўжалик автомобиль йўллари	79367 км
шу жумладан:	
— ички хўжалик йўллари	67274 км
— корхоналарга қарашли йўллар	12093 км

Бугунги кунда мамлакатимиз автомобиль йўллари тармоғининг умумий узунлиги 183685 километрни ташкил этади. Мазкур йўллар тармоғи умумий фойдаланишдаги йўллар (42654 километр), шаҳарлараро ва бошқа аҳоли пунктлари кўчалари (61664 километр) ва хўжалик автомобиль йўллари (79367 километр) дан иборат (3.3.1-жадвал). Шу ўринда Ўзбекистон миллий автомобиль магистралининг иқтисодиётимизда алоҳида ўринга эга эканини эътироф этиш зарур. Президентимиз маърузасида эътироф этилганидек, „... мамлакатимизнинг барча ҳудудларини ишончли равишда боғлайдиган, минтақавий ва жаҳон бозорларига чиқишни таъминлайдиган Ўзбек миллий автомагистрали таркибига кирадиган йўлларни қуриш ва реконструкция қилиш лойиҳаларини жадал амалга ошириш биз учун фоят муҳим аҳамиятга эга. Шу мақсадда 2011 йилда Ўзбекистон миллий автомобиль магистралини қуриш ва реконструкция қилиш бўйича лойиҳалар доирасида 302,5 километр узунликдаги йўлга замонавий қоплама ётқизишиб, реконструкция қилинди. Тошкент ва Бухоро шаҳарлари аэропортларининг маҳаллий йўналишларда хизмат кўрсатадиган йўловчи терминаллари фойдаланишга топширилди.

2012 йилда 517 километрлик автомобиль йўллари, иккита йирик транспорт боғламаси, 544 погон-метр кўприк ва йўл ўтказгичларни қуриш ҳамда реконструкция қилиш мўлжалланмоқда. Бунинг учун Республика йўл жамғармасидан 360 миллион АҚШ доллариdan ортиқ қийматдаги, ўтган йилга нисбатан 12,5 фоиз кўп маблағ йўналтириш режалаштирилмоқда“.

3.3.2-жадвал

Ўзбекистон миллий автомагистралини реконструкция қилиш ва ривожлантириш лойиҳалари

Лойиҳалар	жами — 3,4 миллиард доллар
А-373 Тошкент—Ўш автомобиль йўлини реконструкция қилиш, жумладан „Қамчиқ“ ва „Резак“ тунеллари билан	100 км
М-39 Тошкент—Термиз автомобиль йўлини реконструкция қилиш	100 км
4Р87 Ғузор—Чим— ўкдала автомобиль йўлини реконструкция қилиш	73 км
Бошқа лойиҳалар:	
— йўлларнинг мустаҳкамлигини ошириш	896 км
— йўл қурилиши техникасини харид қилиш	6 комплекс
— кўприк қурилиши техникасини харид қилиш	2 комплекс
— сақлаш ва жорий таъмирлаш ишлари учун йўл қурилиши техникасини харид қилиш	444 дона

Таъкидлаш лозимки, мамлакатимизни барқарор ривожлантиришда минтақаларнинг ўзаро узвий иқтисодий алоқасини таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. Маълумки, Фарғона водийсини мамлакатимизнинг бошқа минтақалари билан доимий ва тезкор боғлаш масаласи узоқ йиллар давомида анча долзарб масала бўлиб келган. Шу нуқтаи назардан қараганда, „Тошкент — Андижон“ автомобиль йўлининг „Қамчиқ“ довони орқали ўтадиган тоғли участкасини реконструкция қилиш, бу ерда 4 чизиқли, цемент-бетон қопламали йўл қурилиши бўйича ишларни жадаллаштириш устувор вазифалардан ҳисобланади. Бунинг натижасида йўлнинг умумий юк ўтказувчанлиги, хавфсизлиги ортади. Бу эса, ўз навбатида, бутун йил давомида Фарғона водийсини юртимизнинг қолган ҳудудлари билан автомобиль транспорти воситасида ҳеч қандай техник қийинчиликларсиз боғлаш имконини беради.

Ўзбекистон миллий автомагистралини модернизация қилиш нафақат мамлакатимиз, балки бутун Марказий Осиё минтақаси учун улкан стратегик аҳамиятга эга эканини инобатга олган ҳолда, ушбу лойиҳани амалга оширишда Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Араб Мувофиқлаштириш гуруҳи аъзолари сингари халқаро молия тузилмалари фаол иштирок этмоқда.

Мазкур ташкилотлар томонидан 742 километрлик автомобиль йўлини қуриш ва реконструкция қилиш, йўл қурилиши бўйича замонавий техника сотиб олиш учун 1 миллиард 400 миллион долларга яқин имтиёзли кредит ажратилди.

Фақат 2012 йилнинг ўзида ушбу мақсадлар учун 109 миллион доллар миқдоридаги маблағни ўзлаштириш, 165 километр цемент-бетон қопламали йўлларни фойдаланишга топшириш, жумладан, Қамчиқ довони орқали ўтадиган йўлни реконструкция қилиш мўлжалланмоқда.

Йўл қурилиши техникалари паркини янгилаш дастурида махсус мобиль асфальт-бетон комплексидан 6 дона, кўприк қурилиш ишлари учун комплекслардан 2 дона, сақлаш ва жорий таъмирлаш ишлари учун йўл қурилиши техникасидан 444 дона харид қилиниши мўлжалланган.

Президентимиз маърузасида алоҳида урғу бериб таъкидланганидек, „Ўзавтойўл“ давлат акциядорлик компанияси, Республика йўл жамғармаси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларига ажратилаётган маблағларни самарали ўзлаштириш ҳамда автомобиль йўлларини қуриш, реконструкция қилиш ва таъмирлаш юзасидан белгиланган кўрсаткичларни сўзсиз бажариш бўйича амалий чоралар кўриш вазифаси топширилади.

3.4. 2011—2015 йилларда темир йўл транспортини ривожлантириш лойиҳалари

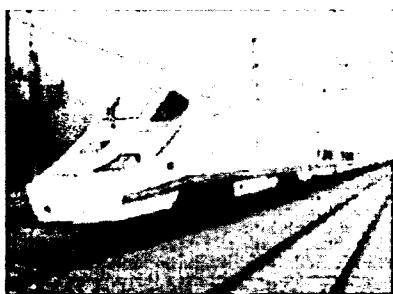
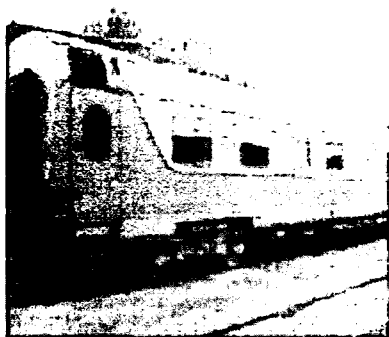
2011 йил мамлакатимизда темир йўл қатнови соҳасида ўзига хос масъулиятли ва шу билан бирга муваффақиятли ўтганини алоҳида таъкидлаш лозим. „Ўзбекистон темир йўллари“ ДАТКнинг барқарор ривожланишини таъминлашга хизмат қилувчи барча кўрсаткичлар бўйича вазифалари тўлиқ бажарилди. Чунончи, ҳисобот даврида темир йўл бекатларидан 59,6 миллион тонна юк жўнатилиб, юк айланмаси ҳажми 22,5 миллиард тонна-километрни ёки 2010 йилнинг шу даврига нисбатан ўсиш 10 фоизни ташкил этди. 2011 йил давомида 15,9 миллион йўловчи ўз манзилига етказиб қўйилди. Йўловчи айланмаси ҳажми 3 миллиард 39 миллион йўловчи-километрни ёки ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 104,6 фоизни ташкил этди.

„Ангрен логистика маркази“ ёпиқ акциядорлик жамияти томонидан Қамчиқ довони орқали 4 миллион 200 минг тонна, яъни 2010 йилга нисбатан 1,3 баробар кўп юк ташилди.

Ислон Каримов

2011 йилда компания саноат корхоналарида 44 та локомотив секцияси модернизация қилиниб, 1430 та юк ва 57 та йўловчи вагони таъмирланди. Хитой Халқ Республикасидан 15 та йўловчи электровози харид қилиниб, 300 та юк ва 15 та йўловчи вагони қурилди. „Тошкент йўловчи вагонларини қуриш ва таъмирлаш заводи“ очиқ акциядорлик жамияти цехларида 13 та йўловчи вагони янгиланди. Умумий узунлиги 90 километрли темир йўллар реабилитация қилинди, 158 та йўл ўтказгич алмаштирилди.

Тошкент — Самарқанд йўналишида мазкур икки шаҳар ўртасидаги 344 километр масофани атиги 2 соатда босиб ўтадиган, юқори тезликда ҳаракат қиладиган „Талго-250“ йўловчи электр поездлари қатнови йўлга қўйилди.

Ислом Каримов

„Тошкент — Самарқанд“ линиясида умумий узунлиги 100 километрга тенг янги электрлаштирилган йўл барпо этилди. Умуман олганда, „Тошкент — Самарқанд“ йўналишида юқори тезликда ҳаракатланувчи „Afrosiyob“ поездлари ҳаракатини ташкил этиш лойиҳаси бўйича 150,29 миллион долларлик капитал маблағ ўзлаштирилди.

Бу лойиҳа Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 5 январдаги „Тошкент — Самарқанд темир йўл линияси участкасида юқори тезликдаги поездлар ҳаракатини ташкил этиш тўғрисида“ги Фармойиши асосида Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси кредити ва „Ўзбекистон темир йўллари“ ДАТК маблағи ҳисобидан амалга оширилди ва шу лойиҳа асосида биринчи тезюпар „Afrosiyob“ электропоезди Тошкентга 2011 йилнинг 22 июль куни олиб келинди. Мустақиллик байрами арафасида мамлакатимиз темир йўллари тарихида яна бир қувончли воқеа юз берди. Испания ва Ўзбекистон давлатлари ўртасидаги ҳамкорлик самарасида юртимизга келтирилган „Afrosiyob“ поездларининг дастлабкиси „Тошкент — Самарқанд“ линиясида ўз қатновини бошлади. Иккита локомотив, 8 та йўловчи ва битта вагон ресторанидан иборат поездда шу кунгача 7 мингга яқин йўловчи манзилига етказилди. 2011 йилнинг 9 декабрь куни

„PATENTES TALGO S.L.“ (Испания) компаниясида ишлаб чиқарилган юқори тезликда ҳаракатланувчи иккинчи „Afrosiyob“ электропоезди Тошкентга кириб келди.

2011 йили ижтимоий соҳа объектларига 59 миллиард сўмлик маблағ йўналтирилди. Жойларда 582 та янги иш ўрни ташкил этилди.

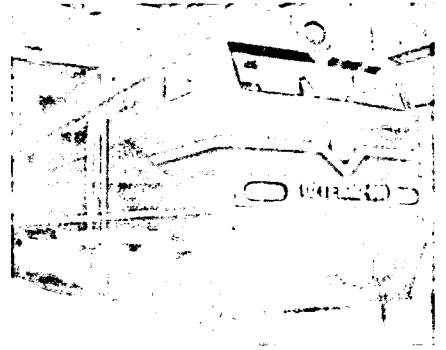
Таъкидлаш лозимки, бундай муваффақият ва юксак марралар замирида, аввало, мустақиллик деб аталган бебаҳо неъмат, халқимизнинг фидокорона меҳнати, унинг тобора юксалиб бораётган онгу тафаккури, эртанги кунга бўлган ишончи, эзгу орзу-интилишлари мубассам.

Давлатимиз раҳбари 2012 йилда энг муҳим устувор вазифалардан бири транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантиришни таъминлашдан иборат бўлиб қолишини таъкидлаган ҳолда, темир йўллар коммуникацияларини янада ривожлантириш, „Мароқанд—Қарши“, „Мароқанд—Бухоро“ ҳамда „Қарши—Термиз“ линияларини электр-

Бу поездлардан фойдаланиш мақсадида темир йўл инфратузилмасини модернизация қилиш ва такомиллаштириш бўйича кенг кўламдаги ишлар амалга оширилди. Жумладан, 600 километр узунликдаги йўллар қайтадан тикланди, 68 километрдан иборат янги темир йўллар ётқизилди, Тошкент ва Самарқанд шаҳарлари темирйўл вокзаллари реконструкция қилинди ва қайтадан жиҳозланди.

Ислом Каримов

лаштириш бўйича лойиҳалар амалга оширилишини жадаллаштириш зарурлигини қайд этди. Бу борада „Мароқанд—Қарши“ темир йўл участкаси учун 211 миллион АҚШ доллари миқдорида инвестиция ўзлаштирилиши режалаштирилган. Эътиборли жиҳати шундаки, мазкур лойиҳанинг муваффақиятли амалга оширилиши қўшимча харажатларни камайтириш, поездлар тезлигини ошириш ҳисобидан кўрсатилаётган хизматлар сифатини юксалтириш, юкларни ташиш вақтини 1,2 соатга, йўловчиларни етказиш вақтини эса 40 дақиқага камайтириш, шунингдек, қўшимча иш ўринларини яратишга имкон беради. Шу билан бирга, Тошкент—Самарқанд темир йўл тармоғи участкасида ободонлаштириш ишларини давом эттириш ҳамда юқори тезликда ҳаракатланадиган йўловчи поездларнинг ишончли ва хавфсиз қатновини таъминлашга алоҳида эътибор қаратиш даркор. „Ўзбекистон темир йўллари“ компанияси манфаатдор вазирлик ва идоралар билан биргаликда мазкур ишларни амалга ошириш бўйича тармоқ жадвалларини ишлаб чиқиши ва тасдиқлатиши, уларнинг ўз вақтида бажарилишини таъминлаши муҳим аҳамият касб этади.

Шунингдек, „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастур асосида кенг қўламдаги вазифаларни амалга ошириш кўзда тутилган. Жумладан:

А) „Ўзбекистон темир йўллари“ ДАТК зиммасига:

- узунлиги 1030 километр бўлган темир йўллари реабилитация қилиш;
- Навоий—Учқудуқ—Султон Увайистўғ—Нукус—Найманқўл темир йўл тармоғи участкасида узунлиги 721 километр бўлган марказлашган диспетчер қурилмалари ва автоблокировка станциялари қуриш;

- 17 та электровоз, 7 та йўловчи ва 4 та маневр локомотив секцияси сотиб олиш;
- 2550 дона юк, 115 та йўловчи вагони тайёрлаш ҳамда хизмат муддатини узайтириш мақсадида 7110 та юк ва 78 та йўловчи вагонини тиклаш ва модернизация қилиш.

Б) хўжалик ташкилотлари зиммасига:

- узунлиги 267,3 километр бўлган темир йўлни реабилитация қилиш;
- станцияларни қатновларни тартибга солувчи 46 та замонавий махсус қурилма билан жиҳозлаш;

- 39 та локомотив секциясини сотиб олиш ва 157 та локомотив секциясини модернизация қилиш ва тиклаш;

- 685 та юк вагонини сотиб олиш;

- 1346 та юк вагонининг хизмат муддатини узайтириш мақсадида тиклаш ва модернизация қилиш;

- 50 дона юклаш-тушириш техникасини сотиб олиш вазифаси юкланган.

Дастурда кўзда тутилган вазифаларни молиялаштиришга жами 1 миллиард 594,1 миллион доллар, жумладан, 1 миллиард 67,9 миллион доллар „Ўзбекистон темир йўллари“ ДАТК компанияси, 84,5 миллион доллар Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси ва 441,7 миллион доллар хорижий инвесторлар маблағлари йўналтирилиши кўзда тутилган.

Таъкидлаш керакки, „Ўзбекистон темир йўллари“ компанияси „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастур билан узвий боғлиқ равишда „2009—2013 йилларда темир йўллари ривожлантириш ва модернизациялаш комплекс дастури“ асосида ҳам иш олиб бормоқда. Ушбу дастур компаниянинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш

Темир йўллар коммуникацияларини янада ривожлантириш, Мароқанд — Қарши ва Қарши — Термиз темир йўл участкаларини электрлаштириш бўйича лойиҳалар амалга оширилишини жадаллаштириш зарур.

Ислом Каримов

билан биргаликда, саноат корхоналарида маҳаллийлаштириш давлат дастурини кенг жорий қилиш орқали ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва четдан келтириладиган импорт маҳсулотлари ҳажмини камайтириш, темир йўл мутахассисликлари бўйича янги иш ўринларини яратиш ва ёшларнинг бандлигини оширишга қаратилган.

3.5. Транспорт инфратузилмаси ва муҳандислик-коммуникациялар қурилишини комплекс ва жадал ривожлантириш истиқболлари

Маълумки, мамлакатимиз иқтисодиётининг халқаро миқёсдаги жозибадорлигини оширишда нафақат транспорт магистраллари, балки уларнинг атрофидаги коммуникациялар ҳам муҳим ўрин тутади. Замонавий талаблар асосида ривожлантирилган транспорт коммуникациялари нафақат мамлакатимиз орқали халқаро транзит ташувлари ҳажмининг кўпайишига, балки саёҳатчилар оқимининг ошишига ҳам олиб келади. Бундан ташқари, транспорт коммуникацияларининг ривожига аҳолини қўшимча иш билан таъминлаш билан бирга уларнинг турмуш даражасини яхшилаш, ижтимоий аҳволини юксалтириш, шунингдек, транспорт коммуникациялари атрофини ободонлаштиришга хизмат қилади.

Шу боис, Президентимиз маърузасидан келиб чиқиб, йўл инфратузилмаси ва сервис объектлари томонидан хизматлар кўрсатишни жадаллаштириш қуйидаги йўналишлар бўйича амалга оширилади:

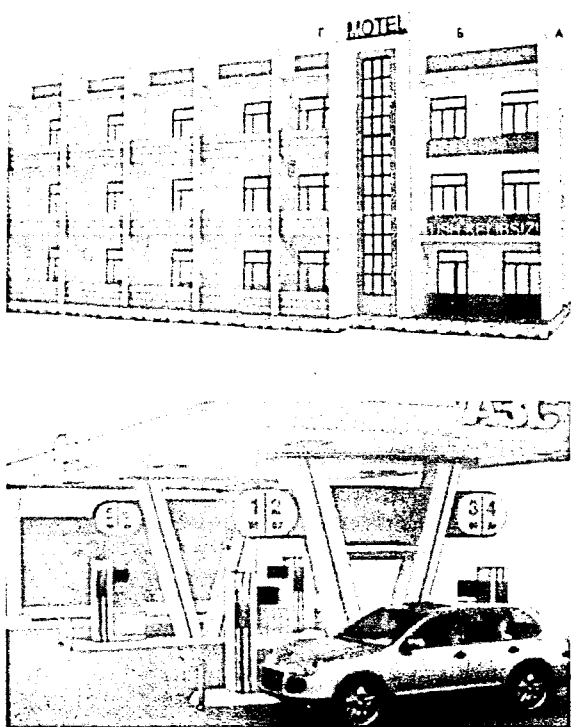
- ҳайдовчи ва йўловчилар, автотуристларнинг дам олишини таъминлаш;
- транспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш;
- автотранспорт хизмати;
- тиббий ёрдам ва авария ҳолатида ёрдам бериш.

2011—2015 йилларда иқтисодиётимизнинг қон томири бўлган Ўзбекистон миллий автомагистрали йўналиши бўйлаб инфратузилма ва сервис тармоқларини ривожлантириш

юзасидан қабул қилинган дастур бўйича ишлар давом эттирилиб, 2011—2012 йилларда жами 243 та объект қурилиб, фойдаланишга топширилади. Биргина 2011 йилнинг ўзида 66 та объект қурилиши режалаштирилган бўлиб, жорий йилда анъанавий сервис ва коммуникация объектлари, яъни кўп тармоқли ёқилғи қуйиш шохобчалари (13 та), автомобилга газ тўлдириш компрессор станциялари (12 та) билан биргаликда тиббий ва авария-чақирув хизмати билан таъминланган техник ёрдам кўрсатиш пунктлари (21 та), автомобиллар учун қисқа тўхташ майдонлари ҳамда санитария-гигиена тармоқлари (5 та), замонавий кемпинглар (5 та) ва мотеллар (5 та) ҳам бунёд этилади (3.4.1-жадвал). Йўл ёқаси инфратузилма объектларини ишга тушириш натижасида жами 10404 та янги иш ўрни яратилади.

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон миллий автомагистрали бўйлаб йўл инфратузилмаси ва сервис объектларини комплекс жойлаштиришнинг мақбуллигини таъминлаш мақсадида алоҳида талаблар ишлаб чиқилган. Масалан,

Ўзбекистон миллий автомагистрали қўриқлаш зонаси йўлакчасининг кенглиги тасдиқланган шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига мувофиқ йўлнинг ҳар бир томонидан 25 метрни ташкил этади.

Ўзбекистон миллий автомагистрали бўйлаб йўл ёқаси инфратузилмаси ва сервис объектлари қурилишини ривожлантириш

Лойиҳалаштирилаётган йўл ёқаси инфратузилмаси ва сервис объектлари	Жами	Жумладан, йилларда:				
		2011 й.	2012 й.	2013 й.	2014 й.	2015 й.
Жами, шу жумладан:	240	95	66	40	28	11
Кемпинглар	19	7	8	2	1	1
Мотеллар	18	6	5	5	1	1
Автомобилларга ёқилғи қуйиш шоҳобчаси (АЁҚШ)	36	19	13	4	—	—
Автомобилларга газ тўлдириш компрессор станциялари (АГТКС)	49	26	12	6	5	—
Авария-чақирув ва тиббий ёрдам хизматлари билан техник хизмат кўрсатиш пунктлари	78	24	21	15	14	4
Автомобилларнинг қисқа муддатли тўхташ майдончалари санитария-гигиена узеллари билан биргаликда	31	6	5	8	7	5
Туризм йўл инфратузилмаси комплекс объектлари	9	7	2	—	—	—

Кемпинглар ва мотеллар аҳоли пунктлари четида ёки унинг ташқарисида, имкони борича, туристлар ва ҳаракатнинг бошқа қатнашчилари учун жозибали бўлган хушманзара жойларда, асосан, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун кам қийматли бўлган, автомагистралнинг муҳофаза зонаси чегарасига туташ ҳудудга бевосита туташган йўл участкаларида жойлаштирилади.

Транзит мотеллар ва кемпинглар сифими (ётоқ жойлар сони) ўтадиган автотуристлар сони ҳамда шаҳарлараро ҳамда халқаро йўловчилар ва юк ташиш автомобиллари ҳаракати жадаллиги ҳисобга олинган ҳолда қабул қилиниши керак.

Кемпинглар ва мотеллар бир-биридан шахмат тартибида йўлнинг ҳар икки томонида жойлаштирилиши керак. Кемпинглар ва мотеллар оралиғидаги масофа 100 километрдан ортиқ бўлмаслиги керак.

Дам олиш майдончалари ҳар 15—20 километрда жойлаштирилиши керак.

Бундан ташқари, Ўзбекистон миллий автомагистрали бўйлаб йўл инфратузилмаси ва сервис объектларининг жойлаштирилишини кўриб чиқиш ва келишиш бўйича комиссия тузилган бўлиб, унинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

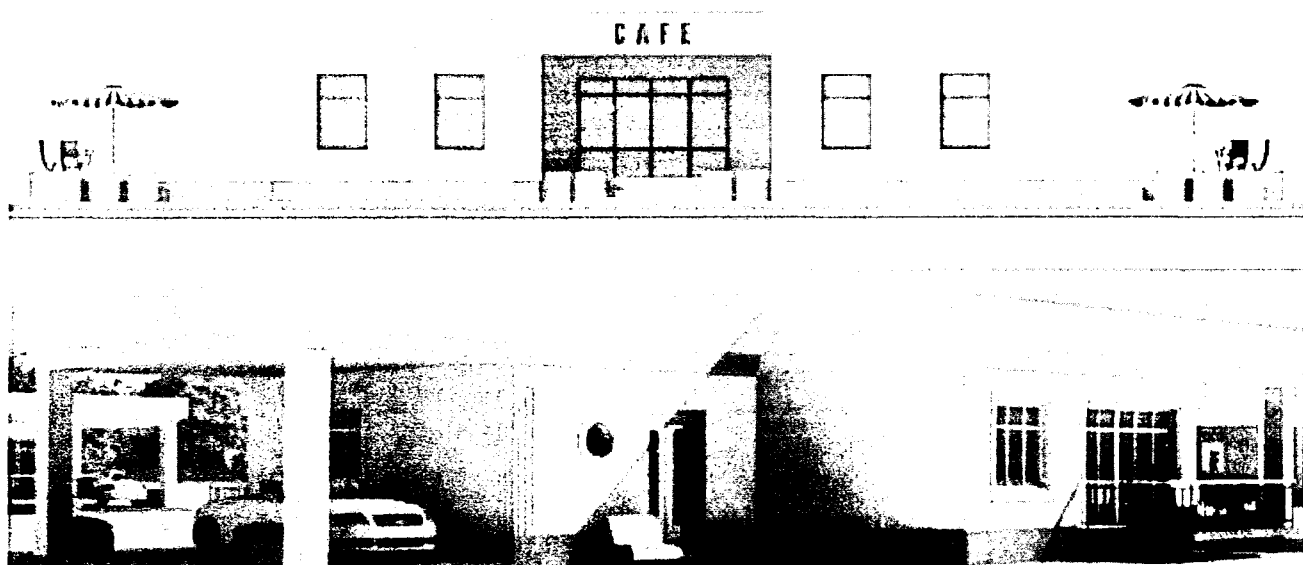
• Ўзбекистон миллий автомагистрали бўйлаб йўл инфратузилмаси ва сервис объектларини жойлаштиришда ягона шаҳарсозлик сиёсати ўтказилишини таъминлаш;

• Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари томонидан тақдим этилган ҳужжатлар асосида Ўзбекистон миллий автомагистрали бўйлаб йўл инфратузилмаси ва сервис объектларининг жойлаштирилишини келишиш;

• объектни жойлаштириш учун танланаётган ер участкасининг аҳоли пунктлари ва, умуман, минтақа ҳудудларида қурилишни ривожлантириш бўйича шаҳарсозлик ҳужжатларига, шунингдек, шаҳарсозлик, экология, санитария, ёнғинга қарши кураш ва бошқа мажбурий норма ва қоидаларга мувофиқлигини ҳар томонлама таҳлил қилиш;

Барчамиз, аввало, вилоят ва ҳудудий тузилмалар раҳбарлари транспорт ва коммуникация, биринчи навбатда йўл қурилиши соҳаси, шунингдек, ижтимоий ва ободонлаштириш ишлари кўп меҳнат талаб этадиган ва айни вақтда яхши ҳақ тўланадиган, аҳолини иш билан таъминлаш имконини берадиган тармоқлар эканини доимо ёдимизда тутишимиз зарур.

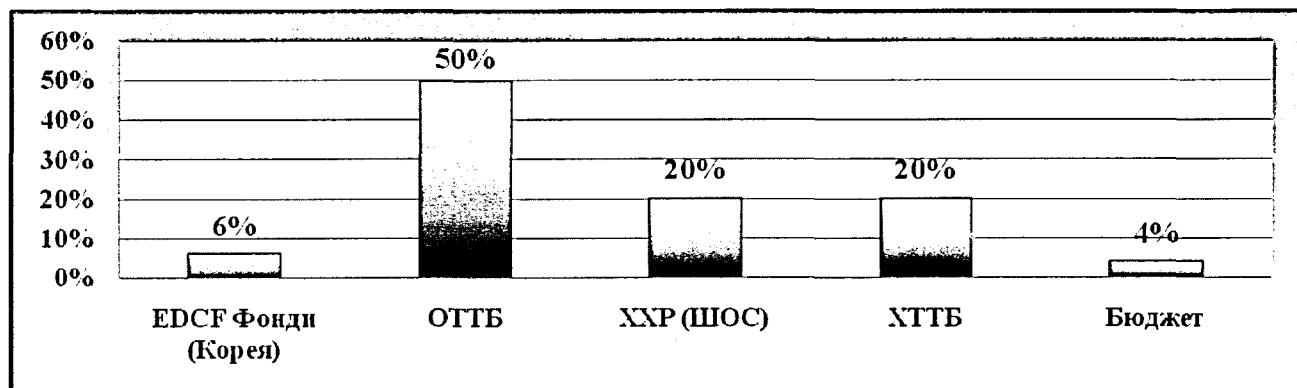
Ислom Kаримов

• тасдиқланган дастурга мувофиқ Ўзбекистон миллий автомагистрالي бўйлаб йўл инфратузилмаси ва сервиси объектларини қуриш ва реконструкция қилишнинг аниқ манзилли рўйхатларини тасдиқлаш;

• Ўзбекистон миллий автомагистрالي бўйлаб йўл инфратузилмаси ва сервиси объектларини жойлаштиришни келишиш юзасидан қонун ҳужжатларига мувофиқ қарорлар қабул қилиш.

Маълумки, мамлакатимиз ҳудудлари орасидаги иқтисодий-ижтимоий алоқаларни, жумладан, транспорт ташувларини замонавий телекоммуникация тармоғисиз тасаввур этиш қийин. Юртбошимиз маърузасида телекоммуникация тармоғи қўламини кенгайтириш, уни ривожлантириш ва модернизация қилиш учун қўшимча ресурсларни жалб этиш лозимлиги кўрсатиб ўтилди.

3.4.1-расм. 2011—2015 йилларда ичимлик ва оқова суви таъминоти лойиҳаларини молиялаштириш манбалари.

Шу нуқтаи назардан қараганда, жорий йилда узунлиги 172 километрдан ортиқ бўлган Ургут — Шаҳрисабз ва Бойсун — Денов оптик толали алоқа линияси қурилишини амалга ошириш мўлжалланмоқда. Айни вақтда 89 та янги база станцияларини барпо этиш ҳисобидан симсиз алоқа зонасини кенгайтириш, Фарғона, Навоий, Сирдарё ва Сурхондарё вилоятларида телеузатгичлар ўрнатиш орқали рақамли телевидениега босқичма-босқич ўтиш ва бошқа ишларни бажариш шу борадаги вазифаларимиз қаторига киради.

Телекоммуникация тармоғини ривожлантириш ва модернизация қилиш бўйича мўлжалланган инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш ишларига 2012 йилда 176 миллион доллардан ортиқ ҳажмдаги инвестицияларни йўналтириш режалаштирилмоқда. Жумладан, „Жиззах—Булунгур“ йўналишида 72 километр узунликдаги оптик толали алоқа линияси

қурилишига 500 минг доллар, рақамли телевидениега босқичма-босқич ўтиш лойиҳасини амалга оширишга 5,8 миллион доллар, телекоммуникация саноатини ривожлантириш (250 минг донa рақамли телеалоқани қабул қилгичлар, Set top box ишлаб чиқариш, LCD ва бошқалар)га 19 миллион доллар миқдоридаги маблағ йўналтирилади.

Мамлакатимизда саноат тармоқлари соҳасида олиб борилаётган бунёдкорлик ишларининг муҳим жиҳати шундаки, улар бир-бири билан боғлиқ ҳолда амалга оширилмоқда. Юқорида зикр этилган транспорт инфратузилмаси ва телекоммуникация соҳалари билан биргаликда, муҳандислик-коммунал соҳа ҳам жадаллик билан ривожлантирилмоқда. 2011—2015 йилларда ичимлик ва оқова суви таъминоти соҳасида режалаштирилган 37 та (шу жумладан, 7 та амалга оширилаётган) инвестиция лойиҳасининг умумий ҳажми 949,8 миллион долларни ташкил этади. Шу жумладан, ичимлик тизими бўйича 27 та лойиҳага 374,1 миллион доллар ва оқова суви тизими бўйича 10 та лойиҳага 575,1 миллион доллар миқдорида маблағ ажратилади.

Ушбу йўналишдаги инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш манбаларига эътибор қаратадиган бўлсак, бу борада хорижий инвестицияларнинг салмоғи юқорилигининг гувоҳи бўламиз. 3.4.1-расмдан кўриниб турибдики, ҳақиқатан ҳам, инвестиция маблағларининг 90 фоизи хорижий инвесторлар ҳиссасига тўғри келади. Осиё тикланиш ва тараққиёт банки 50 фоизли улуши билан етакчилик қилаётган бўлса, Хитой Халқ Республикаси ва Халқаро Тикланиш ва тараққиёт банки ҳиссасига 20 фоиздан инвестиция маблағлари тўғри келади.

3.4.2-жадвал

2011—2015 йилларда транспорт инфратузилмаси, алоқа ва телекоммуникация ҳамда муҳандислик-коммунал соҳаларни ривожлантиришни жадаллаштириш дастури инвестиция лойиҳалари

№	Лойиҳа эгаси ва номи	сони	Ҳажми, млн.долл.	Жумладан, молиялаштириш манбалари бўйича							
				I		II		III		IV	
				сони	млн.долл.	сони	млн.долл.	сони	млн.долл.	сони	млн.долл.
	Жами дастур бўйича, шу жумладан:	368	7389,2	304	1288,0	4	411,8	44	3552,8	16	2136,7
1	транспорт инфратузилмаси	322	5607,4	302	1281,7	4	411,8	10	2097,1	6	1816,7
2	алоқа ва телекоммуникация соҳаси	5	74,1	2	6,2	—	—	3	67,9	—	—
3	инженерлик-коммунал соҳа	41	1426,9	—	—	—	—	31	1387,7	10	39,2

Изоҳ: I — корхонанинг ўз маблағлари; II — Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси; III — чет эл инвестицияси ва кредитлари; IV — давлат бюджети ва мақсадли жамғармалар.

Амалга ошириладиган лойиҳаларнинг ҳудудий таркибига эътибор қаратадиган бўлсак, бунда асосий ҳудудлар Фарғона водийси вилоятлари ҳамда Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ҳисобланади. Фарғона водийси вилоятларига жами 291,7 миллион доллар, жумладан, оқова суви тизимига 97 миллион доллар, шунингдек, Сирдарё ва Жиззах вилоятларига 140,6 миллион доллар, жумладан, оқова суви тизимига 29 миллион доллар миқдорида маблағ йўналтирилади.

Шу билан бирга, саноат тармоқларини ўзаро боғлиқ ҳолда ривожлантириш қуйидаги ишларни ҳам ўз ичига олади: электр узатиш тармоқларини қуриш — 22,2 километр; газ тармоқларини қуриш — 62 километр; ичимлик суви тармоқларини қуриш — 87 километр.

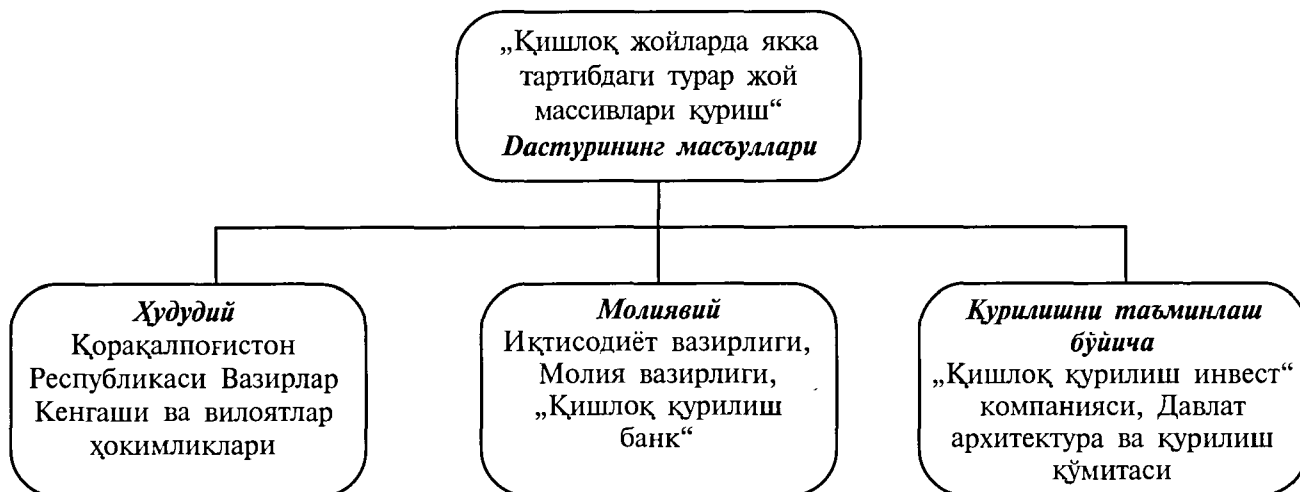
Транспорт инфратузилмаси ва муҳандислик-коммуникация соҳасидаги чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида яратиладиган қўшимча 14394 та иш ўрнидан 393 таси Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги тизимига ва 1075 таси „Ўзкоммунхизмат“ агентлиги ҳиссасига тўғри келади.

4-БОБ. ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРИДА ЗАМОНАВИЙ ХУСУСИЙ УЙ-ЖОЙЛАРНИ ҚУРИШ БЎЙИЧА АМАЛГА ОШИРИБ КЕЛИНАЁТГАН ДАСТУРНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ

4.1. Юрт ободлиги ва халқ фаровонлигининг асоси қишлоқ тараққиётида

Ватанимиз тараққиётида тутган ўрни ва аҳамияти беқиёс бўлган қишлоқ аҳлининг ҳаётини замонавий мезонларга жавоб берадиган даражага кўтариш ва, умуман, қишлоқ хўжалиги соҳаси ривожига ривож қўшиш, унинг самарадорлигини ошириш бугунги кунда энг долзарб, ҳаётнинг ўзи талаб қилаётган муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Шу боис ҳам мана уч йилдирки, қишлоқда уй-жой қуриш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришни жадаллаштириш дастурининг пухта ижросини таъминлаш мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг муҳим устувор йўналишлари қаторига киритилмоқда. Яъни қишлоқларимиз ҳаёт сифати, аҳолининг ижтимоий-сиёсий ва маданий савияси, онги ва фуқаролик масъулияти ошишининг мустаҳкам ташкилий асосга қўйилишида замонавий уй-жойлар қурилишига алоҳида эътибор қаратилиши муҳим ўрин тутмоқда.¹ Бунда, белгиланган вазифаларни мутасадди шахсларнинг тушуниш ва ижро этиш масъулиятига қараб замонавий раҳбарга нисбатан қўйиладиган талабларга уларнинг қанчалик жавоб бериши тўғрисида хулоса чиқариш имкони ҳам ортмоқда (4.1.1-расм).

4.1.1- расм.

Бинобарин, замонавий уй-жойлар қурилишининг **мазмун-моҳияти** қишлоқларимиз қиёфасининг тубдан ўзгартирилиши борасидаги бир-бири билан чамбарчас боғлиқ узоқ муддатли кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилиши, ижтимоий соҳа ва ишлаб чиқариш инфратузилмаси ривожланишининг жадаллашувидан далолат бермоқда. Яъни фермер хўжаликлари ривожига ҳар томонлама қўллаб-қувватланмоқда. Шунингдек, қишлоқда мулкдорнинг, тадбиркорлик ва кичик бизнеснинг имтиёз ва рағбатлантириш чоралари кенгайиб, янги имкониятлар яратилмоқда.²

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги ПҚ-1046-сонли „Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили Давлат дастури тўғрисида“ги Қарори.

² Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш — давр талаби. // Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси.

Энг муҳими, қишлоқ жойларда қурилиш олиб бориш учун узоқ истиқболга мўлжалланган, лойиҳалаштириш, саноат-қурилиш, муҳандислик-техник жиҳатдан кучли замонавий салоҳиятга эга бўлган база яратишга эришилди. Бундай база қишлоқ аҳолиси турмуш даражасини тубдан ошириш ва шаҳар шароитига яқинлаштиришга хизмат қилмоқда. Қишлоқларимиз ҳаёт сифатини тубдан юксалтириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар мажмуасини қуйидаги йўналишларда баҳолаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Биринчидан, уй-жойлар қурилиши билан боғлиқ тегишли ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритилиб, қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий база янада такомиллаштирилди ва мустақкамланди.

АҲОЛИНИНГ БУЮРТМАЛАРИ БЎЙИЧА ЯККА ТАРТИБДАГИ УЙ-ЖОЙЛАРНИ ТАЙЁР ҲОЛДА ТОПШИРИШ ЧИЗМАСИ

4.1.2-расм.

• Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси қурилиш режаларига, санитария талаблари ва қурилиш нормаларига риоя қилиниши устидан қатъий тизимли назорат ўрнатиш белгиланди¹. Ҳудудларда аҳолини жойлаштириш, ҳудудларни режалаштириш ва бош режалари билан боғлиқ ҳужжатларни ишлаб чиқиш тизимини тезлаштиришга эътибор ортди².

¹ Ўзбекистон Республикасининг Шаҳарсозлик кодекси.

² Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 9 мартдаги 59-сонли „Замонавий архитектура — шаҳарсозлик талабларини инobatта олган ҳолда аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишларини ташкил этиш қоидалари“ ҳамда 2009 йил 7 апрелдаги Ф-148-сонли „Қишлоқ аҳоли пунктларини бош режалар ва ҳудудларни меъморий режалаштиришни ташкил этиш лойиҳалари билан ўз вақтида таъминлаш, ушбу ҳудудларни шаҳарсозлик жиҳатидан комплекс ривожлантиришни амалга ошириш тўғрисида“ги Фармойиши.

• Махсус муассаса „Қишлоққурилишлойиҳа“ лойиҳа-тадқиқот институти тўлақонли фаолият бошлаши тезлашиши учун юқори малакали кадрлар билан мустаҳкамланиб, аниқ ва равшан вазифалар белгиланди¹.

• Қурилиши бўйича белгиланган чора-тадбирларни манфаатдор тузилмалар билан биргаликда амалга ошириш учун ҳудудий бўлимларга эга ихтисослашган „Қишлоқ қурилиш банк“ ташкил этилди. Инвестиция дастури доирасида „Қишлоқ қурилиш банк“ка молиялаш манбалари ва маблағ ажратиш механизмини белгилаш юкланди². Ихтисослаштирилган „Қишлоқ қурилиш инвест“ буюртмачи компанияси ва жойлардаги филиалларга мамлакатимиз бўйича янги уй-жой массивлар қурилиши ва эгаларига калит билан топширилишида мутасаддилик топширилди³.

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ҳокимликлари туманларда намунавий лойиҳалар бўйича уй-жойлар, қишлоқларда ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма объектларини қуриш бўйича ихтисослашган хусусий пудратчи корхоналар ташкил этилди. Уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлашга ёрдам кўрсатиш механизми кўриб чиқилди.

Қишлоқ аҳоли пунктларини меъморий жиҳатдан лойиҳалаштириш ва қуриш ишларини ташкил этиш тизими тубдан қайта кўриб чиқилди.

Иккинчидан, ҳудуд ва минтақаларнинг иқлими, демографик ҳолати ва бошқа шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда меъморий-лойиҳавий қурилиши бўйича бош режалари ишлаб чиқилиши таъминланди.

Учинчидан, қишлоқ жойларда барпо этилган объектларни қуришда янги меъморий бош режа ва намунавий лойиҳалар бўйича ишлаш имкониятига эга бўлинди. Қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш борасида эришилган ютуқлардан фойдаланишга эътибор ортди⁴. Шунингдек, махсус дастурлар асосида „Ўзқурилишматериаллари“ компанияси билан биргаликда маҳаллий хом ашёдан қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ташкил этилди. Пишиқ гишт, том ёпиш, пардозлаш ва бошқа мақсадлар учун керак бўладиган материалларни ишлаб чиқариш бўйича минитехнологиялар жорий этилди, мавжуд норуда конлари қайта тикланди ҳамда реконструкция қилинди. Замонавий қурилиш материаллари ва конструкцияларидан унумли фойдаланиш йўлга қўйилди. Янги қурилишларда йиғма, композицион ва кичик блокли конструкцияларни қўллаган ҳолда, индустриал ва йиғма технологиялар кенг жорий этилди⁵.

Тўртинчидан, қишлоқда нафақат обод аҳоли масканлари ва замонавий уйлар, балки равон йўллар, узлуксиз энергия таъминоти, аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш тизими, ривожланган ижтимоий объектлар тармоғи (қишлоқ врачлик пунктлари, мактаблар, болалар спорти иншоотлари), телекоммуникация ва почта алоқаси бўлимлари, хизмат кўрсатиш, савдо шохобчалари ва бошқа тузилмаларга эга бўлинди. Бу қишлоқларда аҳолини, айниқса, ёшларнинг бандлигини оширишнинг муҳим омилларидан бири бўлмоқда⁶.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 27 январда қабул қилинган „МЧЖ Қишлоқ-қурилишлойиҳа“ лойиҳа-қидирув институтини ташкил қилиш тўғрисида“ Қарори.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 30 мартда қабул қилинган ПҚ-1083 сонли „Қишлоқ қурилиш банк“ очик турдаги акциядорлик тижорат банкини ташкил қилиш тўғрисида“ ги Қарори.

³ 2009 йил 3 августдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-1167-сонли „Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ ги Қарори.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 24 мартдаги ПФ-3586-сонли „Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш тўғрисида“ ги Фармони.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 19 июндаги ПҚ-1134-сонли „Деворбоп материаллар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни рағбатлантириш ва сифатини яхшилаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ ги Қарори.

⁶ Асосий вазифамиз — Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. // Президент Ислон Каримовнинг 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси.

Бешинчидан, қишлоқ жойлардаги мавжуд инфратузилмани кенгайтириш бўйича қўшимча маблағ ва имкониятлар топилди. Яъни қишлоқлар қиёфасини замонавий архитектура ва саноат асосида тубдан ўзгартириш ва янгилаш, уй-жой, ижтимоий ва коммунал объектлар, коммуникацияларни барпо этиш бўйича узоқ муддатга мўлжалланган аниқ мақсадли ишларда турли имтиёз ва қулайликлар таъминланди.

Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтириш учун берилган имтиёзлар (2014 йил 1 январгача)		
Ташкилот номи	Имтиёз	Меъёрий асос
1. Ихтисослаштирилган „Қишлоқ қурилиш инвест“ инжиниринг компаниялари	Барча турдаги солиқ тўловларидан ҳамда Республика йўл жамғармаси ва бюджетдан ташқари Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасига мажбурий тўловлардан озод этилади	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 03.08.2009 й. N ПҚ-1167 „Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтиришга онд қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Қарори ҳамда 11.02.2011 й. ПФ-4275-сон Фармони таҳриридаги банд
2. Янгидан ташкил этилаётган таъмирлаш-қурилиш ташкилотлари ва „Қишлоқ қурилиш инвест“ ИК билан ишлайдиган инжиниринг корхоналар	Тузилган шартномалар бўйича фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартлари билан якка тартибда уй-жой қуриш доирасида улар томонидан амалга ошириладиган ишлар ҳажмлари бўйича пудрат ташкилотлари солиқларнинг барча турларини ва давлат мақсадли фондларига мажбурий ажратмаларни тўлашдан озод қилинади, бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси бундан мустасно	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29.01.2009 й. N ПҚ-1051 „Уй-жой фондини фойдаланишга тайёр ҳолда топшириш шартларида реконструкция қилиш ва таъмирлаш бўйича пудрат ишларини кенгайтиришни рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Қарори ҳамда 22.12.2009 й. ПҚ-1245-сон Қарори таҳриридаги хатбоши
3. „Қишлоқ қурилиш банк“ акциядорлик тижорат банки	Фойда ва мулк солиғи, шунингдек, олиб келинадиган банк жиҳозлари ва техникаси учун божхона тўловлари тўлашдан (божхона расмийлаштируви йиғимларидан ташқари) озод этилади, бўшайдиган маблағлар Ўз.Рес. Молия вазирлигининг банк устав капиталидаги улушини кўпайтиришга мақсадли тарзда йўналтирилади	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 30.03.2009 й. N ПҚ-1083 „Қишлоқ қурилиш банк“ акциядорлик тижорат банкини ташкил этиш тўғрисида“ги Қарори.

Аввало, уй-жой қуриш ва реконструкция қилиш бўйича янги ташкил қилинаётган ихтисослаштирилган пудрат ташкилотлари 5 йил муддатга барча турдаги солиқлардан озод этилди. Солиқ имтиёзлари бериш ҳисобидан хўжалик субъектлари тасарруфида қолдириладиган маблағ айланма маблағларни тўлдириш, ишлаб чиқаришни техник қайта жиҳозлаш, янги турдаги маҳсулотларни ўзлаштириш, ишчиларни моддий рағбатлантириш учун йўналтирилиши таъкидланди¹.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 29 январдаги ПҚ-1051-сонли Қарори.

Курилатган уй-жойларни имтиёзли фоиз ставкалари билан узоқ муддатли ипотека кредитлари орқали аҳолига топшириш тартиби ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилди¹.

Олтинчидан, қишлоқда уй-жой қуриш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришни жадаллаштириш дастури замирида ўн минглаб янги иш ўринларини яратишдек жуда улкан ҳажмдаги ишлар мужассам бўлиб, мамлакатимиз аҳолисининг бундай кенг қўламли бунёдкорлик ишларида фаол иштироки таъминланмоқда. Қолаверса, мазкур дастур мамлакатимиз учун долзарб бўлган аҳоли бандлигини таъминлаш, шу тариқа одамларнинг даромадини янада ошириш ва ҳаёт сифатини юксалтириш масалалари ҳал этилишига хизмат қилмоқда.

4.2. Қишлоқларимизнинг шаҳар билан бўйлашуви

Бир неча асрлар аввал табиатан бунёдкор халқимиз тафаккури, салоҳияти ва азмушижоати билан бунёд этилган маҳобатли обидаларимиз ҳозирда дунё аҳлининг ҳайратига сазовор.

4.2.1-расм.

Халқимизнинг бундай бунёдкорлик анъаналари 2009 йилдан сўнг янги босқичга кўтарилиб, ўзгача маъно ва қиёфа касб этди. Яъни 2009 йилдан буён Президентимиз ташаббуси ва раҳнамолигида республикаимизнинг барча қишлоқ ва туманларида намунавий лойиҳалар асосида ҳамманинг ҳаваси келадиган турар жойларни қуриш кўлами кенгаймоқда².

Чунки, қишлоқларда намунавий лойиҳалар асосида замонавий уй-жойларнинг барпо қилиниши йўлга қўйилиши билан мустақил юртимиз чинакам бунёдкорлик, ободонлаштириш майдонига айланмоқда. Миллий анъаналаримиз ва замонавий уйсозликнинг услуб ҳамда шакллари уйғунлашган барча қулайликларга эга муҳташам иморатлар қишлоқларимиз кўркига кўрк, чиройига чирой қўшмоқда.

Қишлоқларимизда юз бераётган бундай оламшумул янгиланишлар одамларнинг онгу шуурини, дунёқарашини ўзгартириб, эртанги кунга ишончини тобора мустаҳкамлаяпти.

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 25 майда қабул қилинган 148-сонли Қарори.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги 2009 йил 3 августдаги Қарори.

Мамлакатимизда биргина 2011 йилнинг ўзида умумий майдони 1 миллион 100 минг квадрат метрга тенг бўлган 7400 та хусусий уй-жойни фойдаланишга топшириш мақсадида 576 миллиард сўмдан зиёд сармоя йўналтирилгани ана шундан далолат беради (4.2.2-расм).

4.2.2-расм.

Қурилаётган уй-жойларнинг эгаларига молия муассасалари томонидан 15 йил муддатга йиллик 7 фоиз ставка бўйича кредит ажратилиши, уй битгач эса, у шахсий мулк сифатида қабул қилиб олинishi, газ, сув, электр энергияси ва бошқа муҳандислик тармоқларига ҳеч қандай қўшимча тўловларсиз уланиши каби бир қатор енгилликлар фуқаролар учун диққатга сазовордир.

Ҳар қандай бино ва иншоотнинг қурилишида унинг меъморий ечими муҳим аҳамиятга эга¹. Бу борада, яъни замонавий янги лойиҳаларни ишлаб чиқиш масъулияти „Қишлоқ-қурилиш лойиҳа“ институти мутахассислари зиммасига юклатилган.

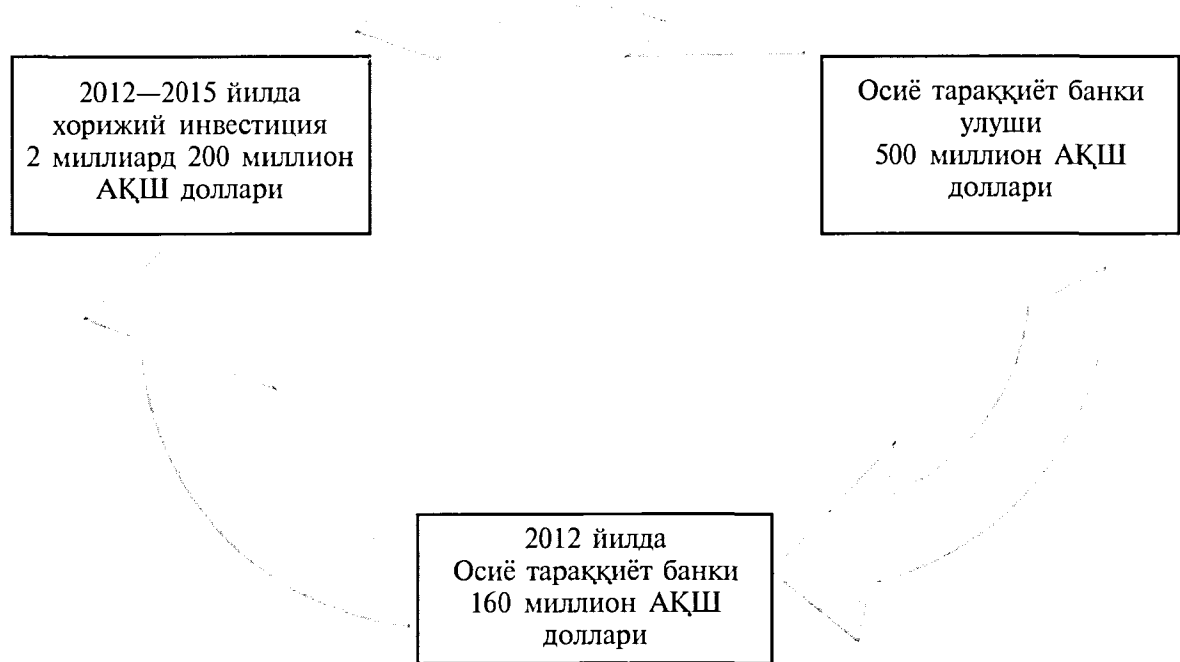
Юртбошимиз 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузасида Қишлоқ жойларда уй-жой қурилишини ривожлантиришнинг 2015 йилгача мўлжаллаб тасдиқланган дастурини амалга ошириш ишларига 2 миллиард 200 миллион АҚШ доллари миқдорида маблағ йўналтирилиши кўзда тутилаётганини алоҳида қайд этди².

„Қишлоқ қурилиш инвест“ инжиниринг компанияси жамоаси томонидан массивларнинг топосъёмкаси, геология ва ишчи лойиҳалари тайёрланиб, қурилиш учун зарур бўлган маҳсулотларни имтиёзли нарх ва белгиланган муддатларда етказиб бериш бўйича жадвал ишлаб чиқирилиши ҳамда пудратчи қурилиш ташкилотлари ўртасида тендер танловларини ўтказиш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, қурилиш жараёнини намунали ташкил этиш ишни тез ва сифатли бажаришга хизмат қилади.

Натижада 2011 йили „Қишлоқ қурилиш инвест“ инжиниринг компанияси тизимида қурилишга ихтисослаштирилган ишга туширилган 12 та завод томонидан пудратчи

¹ Президентнинг „Қишлоқ жойларда намунавий лойиҳалар асосида хусусий уй-жой қурилишини кенгайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги 2010 йил 17 июнь Қарори.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 27 декабрдаги № ПҚ-1668 сонли „2012 йилга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури тўғрисида“ги Қарори.

4.2.3-расм.

ташкилотлар 28,9 миллион дона пишиқ ғишт, 613,4 минг квадрат метрлик металл том-ёпқич, 2,7 минг квадрат метр ҳажмда эшик ва ромлар билан арзон нархларда таъминландилар.

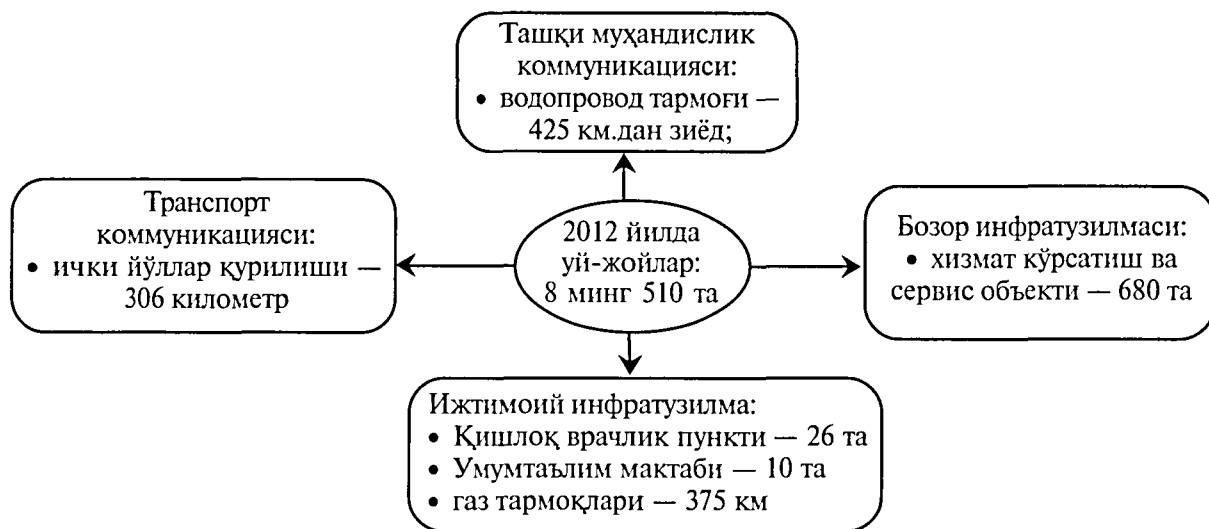
Замонавий янги хусусий уй-жой барпо этиш лойиҳаларининг аввалгиларидан фарқи шундаки, уй шифтининг баландлиги 3,2 метр, дарвозахона йўлагининг тепа қисмида махсус айвон, кираверишда эса автомобиль учун жой бўлиши, иситиш қозонхонаси ҳовлининг юқори бурчагида жойлаштирилиши сингари ҳаётий омилларнинг эътиборга олинаётгани каттаю кичикка маъқул тушмоқда.

Шу ўринда қишлоқ аҳолиси учун намунавий лойиҳалар асосида замонавий турар жойлар қурилиши жараёнига пудратчи ташкилотларнинг танлов асосида жалб этилаётгани, уларга ишлаб чиқариш корхоналари томонидан қурилишбоп маҳсулотларнинг узлуксиз етказиб берилаётгани иш суръатини тезлаштириш баробарида, унинг сифатини оширишга кўмаклашаётганини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз.

Намунавий лойиҳаларнинг ўртача лойиҳа қийматида 23—25 фоизи (ғишт, том ёпиш материаллари (металлочерепица), эшик ва ромлар) каби қурилиш материалларига тўғри келмоқда. Қурилиш материаллари нархларини оптималлаштириш мақсадида „Қишлоқ қурилиш инвест“ ИКси томонидан йилига 300 миллион дона пишган ғишт ишлаб чиқарадиган 12 та, йиллик қуввати 1,7 миллион кв. метр том ёпиш материаллари (металлочерепица) ҳамда 75 минг донадан эшик ва ром ишлаб чиқарадиган янги корхоналар ташкил этилмоқда.

2012 йилда қишлоқ одамларининг бахтли ва фаровон турмуш кечиришини таъминлашга қаратилган ислоҳотларни бундан кейин ҳам изчил давом эттириш мақсадида республикамизнинг 276 та қишлоқ массивида 8510 та замонавий уй-жой қуриш вазифалари белгиланди (4.2.4-расм).

„Ўзқурилишматериаллари“ акциядорлик компанияси томонидан сўнгги йиллар давомида ўттиздан ортиқ турдаги замонавий қурилиш материалларини ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Бунда: алебастр ва қурилиш бўри, қуруқ безакловчи қоришмалар, гипсокартон; девор ва шифтлар учун пластик панеллар; „алюкобонд“ алюминий-пластикли композитли панеллар, алюминийли радиаторлар; ламинатланган паркет; сопол черепица; вермикулит, ойна ва эшиклар учун блоклар ҳамда шиша пакетлар, гидроизоляция томеёпқич материаллари кабиларга алоҳида тўхталиш лозим:

4.2.4-расм.

2012 йилда „Ўзқурилишматериаллари“ АК томонидан янги турдаги қурилиш материалларини ишлаб чиқаришни ўзлаштириш борасида аниқ чора-тадбирлар белгиланган бўлиб, улар жумласидан: замонавий ғишт ишлаб чиқарувчи корхоналарни ишга тушириш; қишлоқ аҳоли пунктларида замонавий томёпқич материалларни ишлаб чиқариш бўйича 6 та ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш; замонавий безакловчи материалларни ишлаб чиқарувчи янги қувватларни ишга тушириш; 6 та конни тиклаш ва реконструкция қилиш ҳамда уларнинг қувватларини ошириш сингари йирик қурилиш иншоотлари ўрин олган.

Қишлоқларда янги уй-жойлар барпо этилиши баробарида массивларнинг ташқи инфратузилмасини яратиш ҳам ҳукуматимизнинг доимий эътиборида эканлиги диққатга сазовор. Хусусан, „Ўзтрансгаз“, „Ўзбекэнерго“ компаниялари ва маҳаллий бюджет маблағлари ҳисобидан юзлаб километрлик газ ҳамда ичимлик суви тармоқлари, электр энергияси линиялари тортилиб, асфальт йўллар ётқизилиши, ҳудудларда болалар боғчалари, мактаблар бинолари, гузарлар, сервис хизмати кўрсатиш шохобчалари каби ижтимоий иншоотларнинг (болалар спорт мажмуаси, деҳқон бозори, новвойхона, савдо ва маиший хизмат кўрсатиш шохобчаси, мини банк, милиция таянч пункти) барпо этилиши, ўз навбатида, жойларда аҳоли яшаши учун шаҳардагидек шарт-шароитлар яратишга асос бўлмоқда.

4.2.5-расм.

Янги уйлар калитининг белгиланган муддатларда топширилиши Мустаҳкам оила йилида қишлоқ одамларининг ҳар бирига қувонч улашиш, қишлоқларимизнинг эса шаҳарлар сингари кўркем қиёфа касб этиши, ҳар бир куннинг ўзига хос янгиликка, ижобий ўзгаришларга бой бўлишига асос бўлади. Қишлоқларда бунёд этилаётган замонавий турар жойларда истиқомат қилаётган аҳоли турмуши тобора тўқис ва фаровонлашуви юртимизда олиб борилаётган кенг қўламли ислохотлар самарасини яна бир карра намоён этмоқда.

5-БОБ. КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОРҚАЛИ АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖЛАРИ БИТИРУВЧИЛАРИНИ ИШГА ЖОЙЛАШТИРИШ КЎЛАМИНИ КЕНГАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

5.1. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодийда тутган ўрни ва унинг давлат томонидан қўллаб-қувватланиши

Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг ҳозирги босқичи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, унга кенг иқтисодий эркинлик бериш билан тавсифланади.

Шу жиҳатдан, ҳозирги кунда республикамызда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Чунки, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантириш масаласига давлатимиз иқтисодий сиёсатининг стратегик вазифаси сифатида қаралмоқда.

Кичик бизнес капитал тақчиллиги шароитида кўп маблағ талаб этмайдиган хўжалик фаолияти сифатида ресурслар айланмасининг юқори суръатларини таъминлайди, иқтисодий қайта қуриш, иқтисодий нобарқарорлик ва ресурслар чекланганлиги шароитида истеъмол бозорини шакллантириш ва уни тўлдириш муаммосини тез ҳамда тежамли тарзда ҳал этади. Кичик корхоналар истеъмол талабининг ўзгаришига дарҳол мослашади ва шу йўл билан истеъмол бозоридаги зарурий мувозанатни таъминлайди. Ҳозирги пайтда ушбу соҳа нафақат иқтисодиётнинг ўсиш суръатларини жадаллаштиришда, балки мамлакатимиз учун ниҳоятда муҳим бўлган бандлик ва аҳоли даромадларини ошириш масалаларини ҳал этишда ҳам етакчи ўрин тутмоқда. Охириги йилларда республикамызда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик билан шуғулланувчи корхоналар сони йил сайин ортиб бораётгани соҳанинг изчил ривожланаётганлигидан далолат беради.

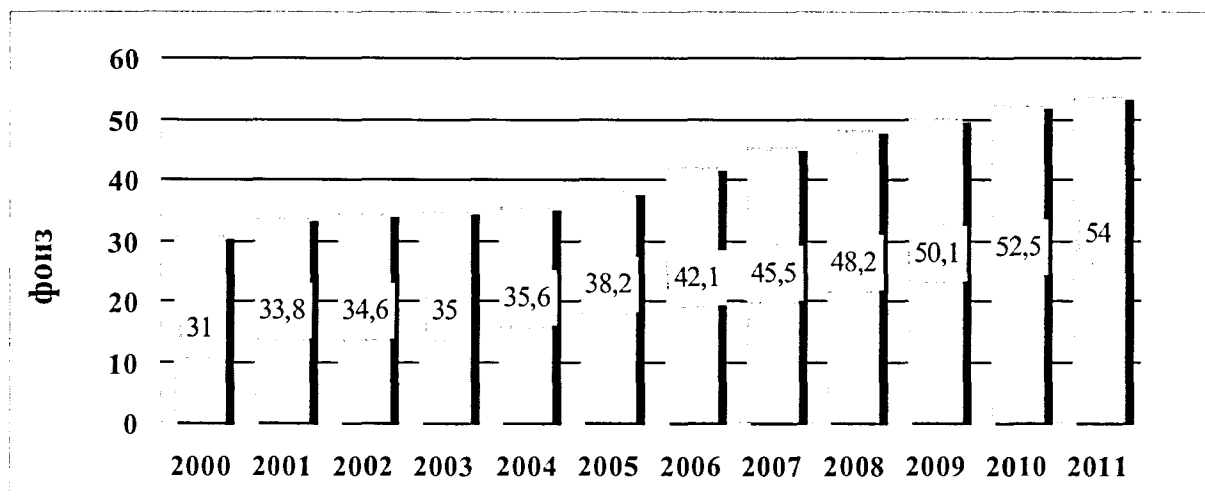
... кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотидаги улуши ҳозирги вақтда — шунга алоҳида эътибор беришингизни сўрайман — 54 фоизни ташкил этишининг ўзи, ўйлайманки, кўп нарсани англатади.

Ислом Каримов

Кичик бизнес соҳасининг иқтисодийдаги аҳамияти унинг иқтисодийда рақобат муҳитини таъминлаш, йирик корхоналар учун маҳсулот ва хизматлар етказиб бериш, янги иш ўринларини яратиш ва иккиламчи бандликни таъминлаш, бозор тизимининг мослашувчанлигини ошириш, илмий-техникавий инқилобни жадаллаштириш, ресурсларни ишлаб чиқаришга сафарбар этиш; солиқ тушумлари ҳажмининг ўсишини таъминлаш, аҳоли даромадлари даражасини барқарорлаштириш каби омиллар билан белгиланади.

Мустақиллик йилларида кичик бизнес субъектларининг мамлакатимизда янги иш ўринларини ташкил қилиш, аҳолининг даромадлари ва фаровонлигини оширишнинг муҳим омили сифатидаги натижалари салмоқли бўлиб бормоқда.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига давлат томонидан катта эътибор берилиши ҳамда қўллаб-қувватланиши натижасида унинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улуши йилдан-йилга ортиб бормоқда. Хусусан, 2000 йилда ялпи ички маҳсулотнинг қарийб 31 фоизи иқтисодийнинг фаол ривожланиб бораётган ушбу сектори улушига тўғри келган бўлса, 2008 йилда бу кўрсаткич 48,2 фоизни, 2009 йилда 50,1 фоизни, 2010 йилда 52,5 фоизни, 2011 йилда эса 54 фоизни ташкил этди ёки 2000 йилга нисбатан 23 фоизга ўсди (5.1.1-расм).

5.1.1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши.

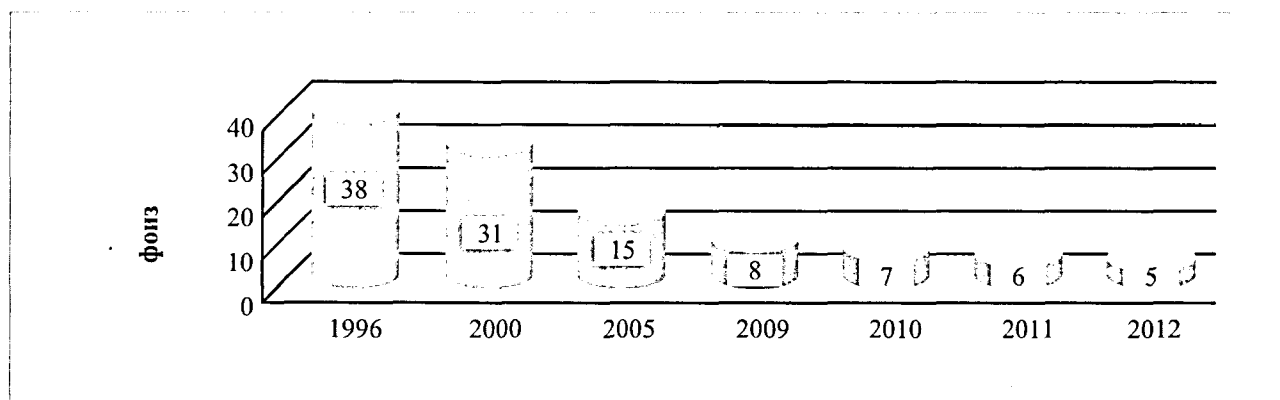
Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал ривожланишида, энг аввало, мазкур соҳа учун белгиланаётган солиқ имтиёзлари етарли даражадаги рағбатлантирувчи роль ўйнаётганлиги ҳисобланади. Хусусан, 2010 йилда кичик бизнес субъектлари учун белгиланган ягона солиқ тўлови 8 фоиздан 7 фоизга пасайтирилган бўлса, 2011 йилда микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ставкасининг 7 фоиздан 6 фоизга камайтирилиши хўжалик юритувчи субъектлар инвестиция фаолиятининг кенгайишига хизмат қилди. Бунинг натижасида бўшаб қолган қарийб 80 миллиард 300 миллион сўм маблағни ишлаб чиқаришни технологик янгилаш ва замонавий техникани жорий этишга йўналтириш имкони пайдо бўлди.

„Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси 7 фоиздан 6 фоизга туширилгани, янги ташкил этилаётган кичик корхоналарни рўйхатдан ўтказиш пайтидаги ва ундан кейинги тартиб-қоидаларни янада соддалаштириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар бу борада муҳим аҳамият касб этганини таъкидлаш ўринлидир“.

Ислом Каримов

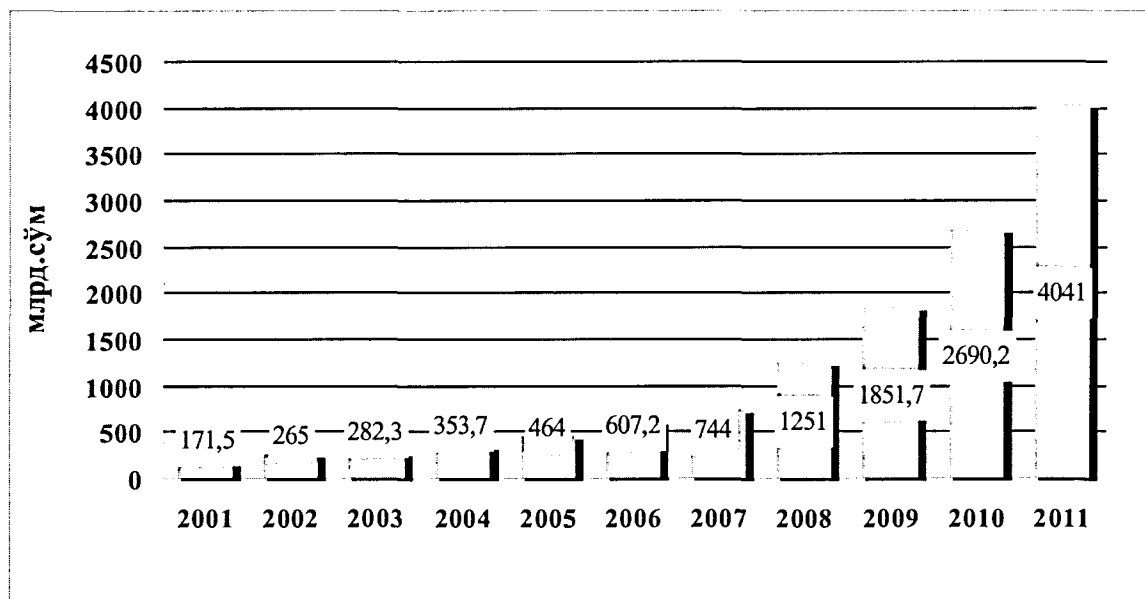
2012 йилда солиқ юкини, биринчи навбатда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидан олинадиган солиқ юкини сезиларли даражада камайтириш белгиланмоқда. Хусусан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкасининг 6 фоиздан 5 фоизга туширилиши режалаштирилмоқда (5.1.2-расм).

Расмдаги маълумотлардан кўринадики, 1996—2012 йиллар мобайнида кичик бизнес субъектлари учун белгиланган солиқ ставкалари 38 фоиздан 5 фоизга ёки 7,6 мартага қисқарди.

5.1.2-расм. Кичик бизнес субъектлари учун белгиланган солиқ ставкалари.

Сўнгги йилларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга ҳам алоҳида эътибор берилмоқда. Хусусан, 2010 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун 2690,2 млрд.сўм кредит ажратилган бўлса, 2011 йилда эса бу кўрсаткич 4041 млрд. сўмни ташкил этди (5.1.3-расм).

5.1.3-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун ажратилган кредитлар миқдори.

Расмдаги маълумотлардан кўринадики, 2001—2011 йиллар мобайнида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига йўналтирилган кредитлар миқдори қарийб 24 мартага кўпайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438- сонли „2011—2015 йилларда республика молия банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида“ги Қарори асосида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича банк тизими томонидан амалга оширилиши лозим бўлган қуйидаги устувор вазифалар белгилаб берилган:

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш ҳажмини 2011—2015 йилларда 2,7 бараварга ошириш;
- халқаро молия муассасалари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматлари томонидан ажратиладиган грантлар ва кредит линиялари миқдорини ошириш;
- тижорат банкларида имтиёзли кредитлаш жамғармаларини ташкил этиш, жамғарма маблағларини узоқ ҳамда бориш қийин бўлган жойларда, шунингдек, аҳоли зич яшовчи ҳудудларда фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик субъектларини кредитлаш учун сафарбар этиш;
- истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчи корхоналарни кредитлаш ҳажмини ошириб бориш;
- мамлакатимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни харид қилиш учун аҳолига истеъмол кредитлари беришни янада ошириш ва бошқалар.

Мамлакатимизда иш билан банд аҳолининг 74 фоизидан ортиғи айнан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида бандлиги бу соҳага эътиборни янада кучайтиришни, жумладан, тижорат банклари томонидан кредитлар ажратишни кўпайтиришни ва шу асосида янги иш ўринларини ташкил этиш, барқарор даромад манбаларини шакллантиришга замин яратиш зарурлигини тақозо этади.

Бу борада 2011 йил давомида тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига жами 4 трлн. 41 млрд. сўм (ўтган йилга нисбатан 150,2 фоизга кўп) миқдорида кредит, шу

жумладан, 752 млрд. сўм (ўтган йилга нисбатан 155 фоизга кўп) микрокредитлар ажратилиб, ушбу маблағлар ҳисобига ҳудудларда 291126 та янги иш ўринлари яратилди.

Шу билан бирга, „Микрокредит-банк“ томонидан кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва якка тартибдаги меҳнат фаолиятини, оилавий бизнес ва касаначиликни фаоллаштириш йўли билан янги иш ўринларини яратиш ҳамда республика қишлоқларида микромолиявий хизматларни кенгайтириш мақсадлари учун 159,7 млрд. сўм миқдоридаги микромолиявий хизматлар кўрсатилиб, 104500 та янги иш ўрни яратилди.

Албатта, мамлакатимизда иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш, янги иш ўринларини яратиш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига янада янги замонавий банк хизматлари кўрсатиш такомиллаштирилиб борилиши талаб этилади.

Шу муносабат билан 2011 йилнинг 1 январидан бошлаб амалдаги қайта молиялаштириш ставкаси пасайтирилди. Бу эса, ўз навбатида, тадбиркорлик субъектларига ажратиладиган кредитларнинг фоиз ставкаларининг пасайишига олиб келиб, натижада ушбу субъектлар томонидан банк кредитларидан фойдаланиш орқали ўз бизнесларини ривожлантиришга янада кўпроқ имкониятлар яратди.

2012 йил мамлакатимизда „Мустаҳкам оила йили“, деб эълон қилиниши муносабати билан, аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш жойларни яратиш мақсадида банк тизимида қуйидаги ишлар амалга оширилиши режалаштирилган:

биринчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредитлар, шу жумладан, микрокредитлар ажратиш механизмлари такомиллаштирилади ва соддалаштирилади. Бунда, оилавий бизнес ва ҳунармандчиликни ривожлантириш, бошланғич капитални шакллантириш ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш мақсадида узоқ ва ўрта муддатли кредитларни ажратиш механизмлари қайта кўриб чиқилиб, ҳозирги давр талабларига мослаштирилади;

иккинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига барча молиялаш манбалари ҳисобидан жами 4 трлн. 377 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари ажратилади, шундан микрокредитлар ҳажми 843 млрд. сўмни ташкил этади. Ушбу кредитлар, биринчи навбатда, бошланғич капитални тўлдириш учун ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва технологик янгилаш мақсадида ўрта ва узоқ муддатларга ажратилади;

учинчидан, 2012 йилда тижорат банклари томонидан оилавий бизнес ва ҳунармандчиликни ривожлантириш учун кредит маблағлари ажратилишига алоҳида эътибор қаратилади. Ушбу мақсадлар учун банklar томонидан жорий йилда 60 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари йўналтирилади;

тўртинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда ёш оилаларга тадбиркорлик фаолиятини йўлга қўйиш мақсадида уларга микрокредитлар ажратиш учун жами 243 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари ажратилади;

бешинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда ажратиладиган кредит маблағларининг 28,3 млрд. сўми касб-ҳунар коллежлари битирувчиларининг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтирилади;

олтинчидан, тижорат банкларида ташкил этилган Имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига 30,0 млрд. сўмдан ортиқ имтиёзли кредитлар ажратилади. Бунда асосий эътибор устувор равишда узоқ ва бориш қийин, шунингдек, ортиқча меҳнат ресурсларига эга бўлган

Энг муҳими, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти таркибида ҳал қилувчи тармоққа, ижтимоий фаол аҳолимизнинг катта қисмини қамраб олган соҳага айланди. Ҳозирги вақтда — шунга урғу бериб айтмоқчиман — иш билан банд аҳолимизнинг 74 фоиздан ортиғи айнан шу соҳада меҳнат қилаётгани бунинг яққол тасдиғидир.

Ислом Каримов

туман ва шаҳарларда жойлашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига қаратилади;

еттинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш учун жами 336 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари ажратилади.

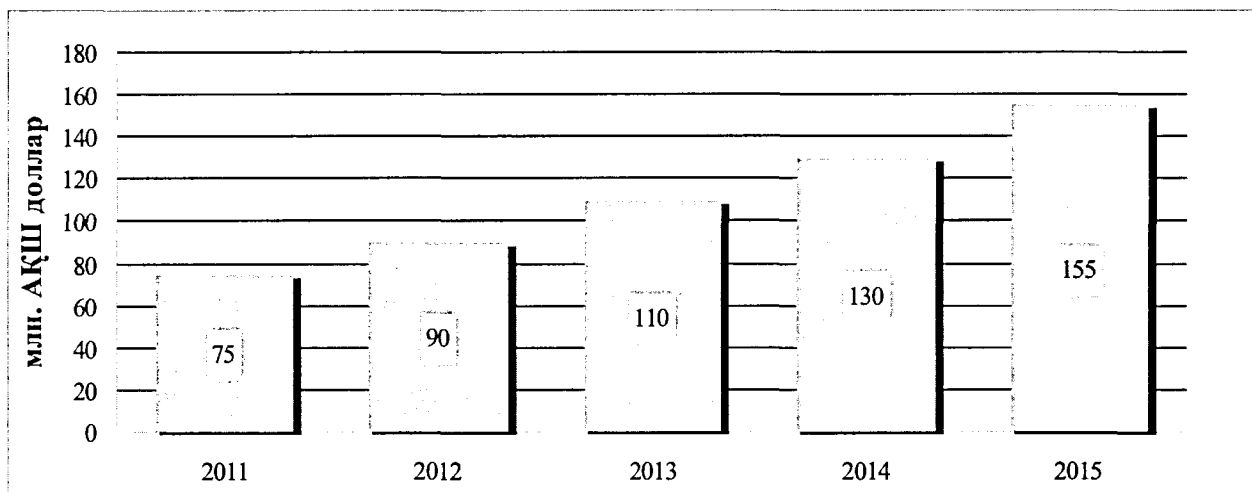
Мухтасар қилиб айтганда, тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка, хусусан, уларнинг модернизациялаш ва технологик янгиланишига молиявий кўмак бериш, замонавий банк хизматлари кўрсатиш кўламини янада кенгайтириш, янги иш ўринлари яратилиши ва аҳолининг бандлиги таъминланишида, ички истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажмларининг кўпайишига ва минглаб оилалар даромадлари ортишида муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда хорижий инвестициялар кенг жалб этилмоқда. Хусусан, Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Германия тараққиёт банки (KfW), Хитой Халқ Республикаси Ҳукумати ва бошқа хорижий инвесторлар томонидан катта миқдорда кредитлар ажратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438-сонли „2011—2015 йилларда Республика молия банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида“ги Қарорига кўра, халқаро молия институтлари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматлари томонидан ажратиладиган грантлар ва кредит линиялари миқдори 2011 йилда 75 миллион АҚШ долларини, 2015 йилга бориб эса 155 миллион АҚШ долларини ташкил этиши мўлжалланган (5.1.4-расм).

Мамлакатимизда 2011 йилда 2010 йилга нисбатан 11,2 фоизга кўп, яъни 10 миллиард 800 миллион АҚШ долларига тенг миқдордаги инвестициялар ўзлаштирилди, бу ялпи ички маҳсулотнинг 23,9 фоизини ташкил этади.

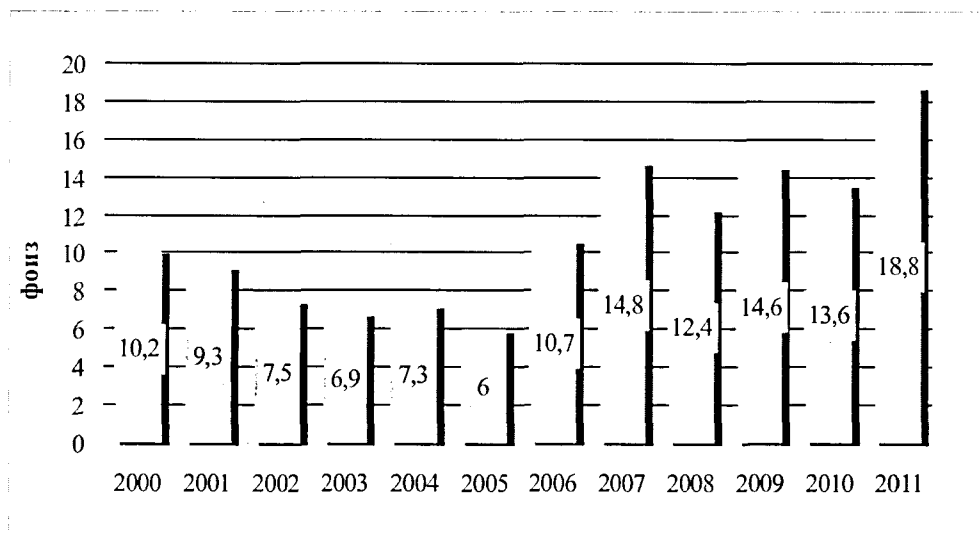
Ислон Каримов

5.1.4-расм. 2011—2015 йилларда халқаро молия институтлари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматлари томонидан ажратиладиган грантлар ва кредитлар миқдори.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ташқи иқтисодий фаолиятдаги ўрни ҳам аста-секин кенгайиб бормоқда. Унинг мамлакатимиз экспорт ҳажмидаги улуши 2011 йилда 18,8 фоизни ташкил этиб, бу кўрсаткич 2000 йилга нисбатан 8,6 фоизга кўпдир (5.1.5-расм). Кичик бизнес субъектларининг асосий экспорт маҳсулотларини қишлоқ хўжалиги, тўқимачилик, ишлов берувчи, электротехник ишлаб чиқариш маҳсулотлари, халқ амалий санъати буюмлари ташкил этади.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга қаратилган бир қатор фармонлар ва қарорлар қабул қилинди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 11 мартдаги ПҚ-1501-

5.1.5-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг экспортдаги улуши.

сонли „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг кредитлаш ҳажмларини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 19 мартдаги 79-сонли „Тижорат банкларининг кичик тадбиркорликни ривожлантиришда қатнашишни рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 4 майдаги ПФ-4192-сонли „Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 августдаги ПФ-4354-сонли „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Фармонлари қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 11 мартдаги ПҚ-1501-сонли „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг кредитлаш ҳажмларини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Қарорига биноан тадбиркорларга қуйидаги имкониятлар яратилди:

- тижорат банкларининг Имтиёзли кредит бериш махсус жамғармаси ресурслари ҳисобидан кредит беришдан оладиган даромадлари бўшайдиган маблағларни мазкур жамғарманинг ресурс базасини оширишга мақсадли йўналтириш шарти билан юридик шахслардан олинадиган фойда солиғидан 2016 йилнинг 1 январигача озод қилинди;

- устувор равишда олис ва бориш қийин бўлган туманларда, шунингдек, меҳнат ресурслари ортиқча бўлган туман ва шаҳарларда жойлашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш лойиҳаларига ажратилади;

- тижорат банкларига кичик тадбиркорлик субъектларига кредит беришда кредитнинг умумий суммасида қарз олувчининг гаров таъминотини расмийлаштириш билан боғлиқ харажатларни ҳисобга олиш ҳуқуқи берилди;

- жамғарма ҳисобидан кредитлар энг кам ойлик иш ҳақининг икки минг бараваридан ортиқ бўлмаган суммада ажратилиши белгиланди;

- жамғарма маблағлари ҳисобидан кредитлар маҳсулот етиштириш (тамакичилик ва алкоғолли маҳсулот ишлаб чиқаришдан ташқари), ишларни бажариш, хизматлар (савдо соҳаси ва умумий овқатланишдан ташқари) кўрсатиш билан боғлиқ бўлган лойиҳаларга ажратилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 августдаги „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги ПФ-4354-сонли Фармонига мувофиқ тадбиркорларга қуйидаги имтиёзлар берилди:

— 2011 йил 1 сентябрдан кичик бизнес субъектларидан тижорат банкларида миллий валютада ҳисоб рақами очганлик учун тўлов ундириш бекор қилинди;

— тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг кредитлар ажратиш ҳақидаги аризаларини кўриб чиқиш муддати уч иш кунидан ошмайдиган муддат билан чекланди.

Хулоса қилиб айтганда, 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ҳамда янада ривожланишини таъминлаш борасида амалга оширилиши лозим бўлган устувор вазифалар қуйидагилардан иборатдир:

- жойлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг самарали фаолиятига халал бераётган, тўсқинлик қилаётган ёки қилиши мумкин бўлган муаммоларни мунтазам равишда ўрганиб бориш ва ўз вақтида бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;

- ҳудуддаги бўш ёки самарали фойдаланилмаётган бино ва иншоотлар тўғрисидаги аниқ маълумотларнинг қисқа муддатларда олиниши ҳамда уларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига тақдим этилиши жараёнларини самарали ташкил этиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолияти учун янада қулай муҳит яратиш борасида ҳар бир ҳудуддаги ўзига хос хусусиятларни аниқлаш ва улардан келиб чиққан ҳолда мавжуд барча имкониятларни сафарбар этиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва амалга ошириш йўлидаги ҳар қандай бюрократик тўсиқларни бартараф этиш;

- ҳудудлардаги кичик бизнес субъектларининг энергия, газ, сув ва канализация, иссиқлик таъминоти ва бошқа шу каби муҳандислик-коммуникация тармоқларига уланиши жараёнларига эътибор қаратиш ҳамда бу борадаги илғор тажрибаларни қўллаш;

- маҳаллаларда оилавий бизнесни ривожлантириш бўйича мавжуд имкониятлар ва уларни рўёбга чиқариш йўллари аниқлаш, шу асосда оилавий бизнесни ташкил этишнинг намунавий шакллари тавсия этиш ва қўллаб-қувватлаш;

- ҳудудларда фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг фаолият йўналишлари жиҳатидан таркибини такомиллаштириш чора-тадбирларини қўллаш, хусусан, саноат соҳасида, юқори технологияларни талаб этадиган замонавий ишлаб чиқариш тармоқларини ташкил этишда, илғор илм-фан ютуқларига асосланган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантиришнинг турли йўл ва чораларини излаб топиш;

- ҳудудлардаги экспортга маҳсулот чиқарувчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига аниқ ва таъсирчан ёрдам кўрсатиш орқали уларнинг ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги иштирокини кенгайтириш;

- ҳудудлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаб, уларни ички ва ташқи бозорда рақобатлаша оладиган, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишни изчил йўлга қўя оладиган мустаҳкам иқтисодий соҳага айланишини таъминлаш лозим.

5.2. Аҳоли бандлигини таъминлаш ва касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш кўламини кенгайтиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли

Бугунги кунда республикамиздаги устувор йўналишлардан бири — аҳоли бандлигини ошириш, ишчи кучидан мақсадли фойдаланиш, фойдали меҳнатга лаёқатли аҳолининг илмий салоҳиятини оширишга қаратилмоқда.

Республикамиз Президенти Ислом Каримов 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг аҳоли бандлигини таъминлашдаги ролига алоҳида эътибор бериб, „Ҳисобот йилида янги иш ўринлари ташкил этиш орқали аҳоли бандлигини таъминлаш масаласини ҳал қилиш ҳам эътиборимиз марказида бўлди. Ҳудудий бандлик дастурларининг амалга оширилиши натижасида яратилган 1 миллионга яқин иш ўринининг 68 фоиздан

кўпроғи қишлоқ жойларда ташкил этилди. Таъкидлаш жоизки, янги иш ўринларининг 64 фоиздан ортиғи кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва фермерлик ривожини рағбатлантиришни янада кучайтириш, хусусан, уларга янги имтиёз ва преференциялар бериш, 28 фоиздан зиёди эса янги корхоналар ташкил этиш, касаначиликнинг турли шакллари кенгайтириш ҳисобидан яратилди¹, — деб алоҳида таъкидлади.

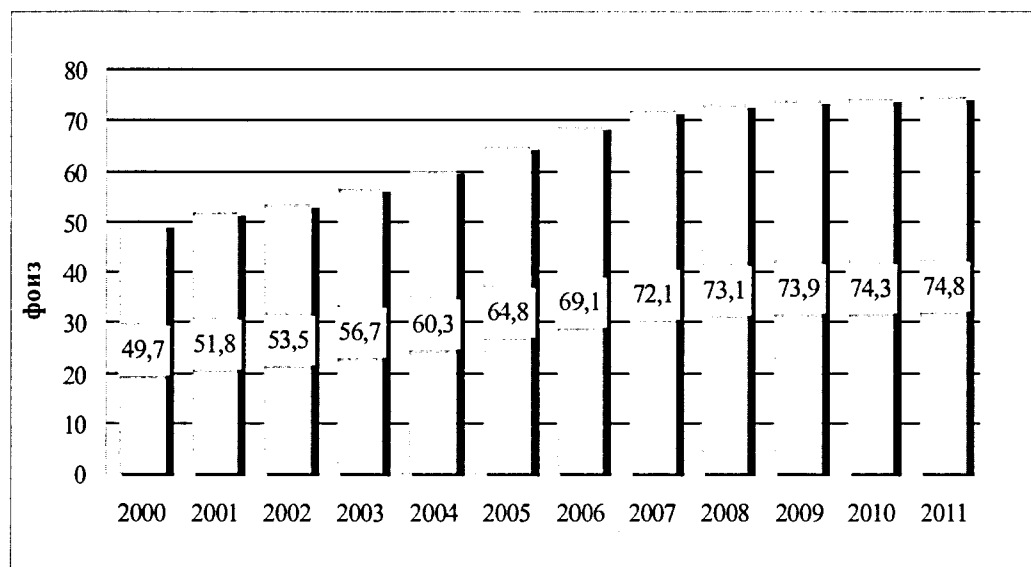
Сўнгги йилларда кичик бизнес субъектларининг мамлакатимизда янги иш ўринларини ташкил қилиш, аҳолининг даромадлари ва фаровонлигини оширишнинг муҳим омили сифатидаги натижалари салмоқли бўлиб бормоқда (5.2.1-жадвал).

5.2.1-жадвал

Ўзбекистонда янги иш ўринларини яратишда кичик бизнес субъектларининг улуши

Кўрсаткичлар номи	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил
Янгидан ташкил этилган иш ўринлари, минг киши	661	940,5	950	1000
шу жумладан:				
Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда, минг киши	374,3	391,8	600	640
Фоиз ҳисобида	57,0	41,7	65	64
Жами иқтисодиётдаги банд бўлганлар сонига нисбатан улуши, фоиз ҳисобида	72,7	74,2	74,3	74,8

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2010 йилда мамлакатимизда жами 950 мингдан ортиқ янги иш ўринлари ташкил этилган бўлса, шундан қарийб 600 минг кичик бизнес ҳиссасига тўғри келган. 2011 йилда эса бир миллиондан ортиқ янги иш ўринлари яратилди. Таъкидлаш жоизки, янги иш ўринларининг 64 фоиздан ортиғи кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва фермерлик ривожини рағбатлантиришни янада кучайтириш, хусусан, уларга янги имтиёз ва преференциялар бериш, 28 фоиздан зиёди эса янги корхоналар ташкил этиш, касаначиликнинг турли шакллари кенгайтириш ҳисобидан яратилди. 2011 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида мамлакатимизнинг иқтисодиётида банд бўлган жами аҳолининг 74,8 фоизи фаолият кўрсатди (5.2.1-расм).

5.2.1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг бандликдаги улуши.

¹ 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, №14 (5434).

Расмдаги маълумотлардан кўринадики, кичик бизнес субъектларининг бандликдаги улуши 2000 йилда 49,7 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич 74,8 фоизга етди ёки 2000 йилга нисбатан 25,1 фоизга кўпайди. Бу эса кичик бизнес субъектларининг аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш ўринларини ташкил қилиш муаммосини ҳал этишда муҳим ўрин эгаллашини кўрсатмоқда.

Республикаимиз Президенти Ислон Каримов 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида „...Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан маъқулланган 2012 йилда иш ўринлари яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш дастури барчамизнинг диққат марказимизда туриши зарур. Ушбу дастурга биноан 967 мингдан ортиқ иш ўрни яратиш, уларнинг қарийб 600 мингини қишлоқ жойларда ташкил этиш кўзда тутилмоқда. Бунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш ҳисобидан 480 мингдан зиёд кишини ишга жойлаштириш, биринчи навбатда, корхоналар билан ҳамкорликда меҳнат шартномалари асосида касана-чиликнинг турли шакллари, шунингдек, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш орқали 210 мингдан ортиқ кишининг бандлигини таъминлаш режалаштирилган. Касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар битирувчиларини ишга жойлаштириш масаласи барчамизнинг жиддий ва доимий эътиборимиз марказида туриши зарур. Бу йил юртимизда 516 минг нафардан зиёд йигит-қиз коллеж ва лицейларни тамомлайди. Уларнинг қаерга ишга жойлашини ҳозирданоқ аниқ белгилаб олиш, корхоналар билан ишлаб чиқариш амалиётини ўташ ва ундан сўнг ишга қабул қилиш бўйича шартномаларнинг ўз вақтида тузилишини таъминлаш — бундай масалаларни алоҳида назоратга олиш лозим“¹, — деб таъкидлади.

Статистик маълумотлар кўрсатишича, бугунги кунда республикаимизда жами банд бўлганларнинг 20 фоизи давлат, 80 фоизи нодавлат, шунингдек, 74 фоизи хусусий соҳада меҳнат қилмоқда. Ушбу статистик рақамлар таҳлили давлат корхоналарида ишловчиларнинг сони қисқариб, хусусий соҳада бандликнинг ортиши юз бераётганлигини кўрсатади. Бу эса республикаимиз ҳукумати томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб берилиши, шунинг асносида аҳолининг бандлигини оширишга қаратилган иқтисодий ислохотларнинг изчиллик билан амалга оширилаётганлигидан далолат беради.

Иқтисодий ислохотларнинг янги босқичида мамлакат аҳолисининг иш билан бандлиги даражасини ошириш ва меҳнат бозорини тартибга солиш соҳасидаги қуйидаги йўналишлар бўйича ишлар амалга оширилмоқда:

- иқтисодиётни ривожлантириш негизида янги иш ўринлари яратилмоқда;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг имкониятлар очилиб, бу фаолият қизғин қўллаб-қувватланмоқда;
- аҳолининг меҳнат фаоллигини, оилавий ижара, деҳқон ва фермер хўжаликларини ривожлантириш негизида аҳолининг ўзини ўзи иш билан банд қилиш даражаси оширилмоқда;
- аҳолининг иш билан бандлиги ва меҳнат бозори такомиллаштирилмоқда. Бунинг учун зарар кўриб ишлайдиган корхоналарни тугатиш ёки ихтисосини ўзгартириш ишлари олиб борилмоқда.

Бизнинг фикримизча, ишчи кучига талабнинг ошиши бўйича иқтисодий тадбирлардан энг асосийси иқтисодиёт тармоқларида таркибий ўзгаришларни амалга оширишдир. Бунга, энг аввало, мулкчилик шакллари ривожлантириш, меҳнат унумдорлигини ошириш, янги иш жойларини яратиш, иш вақтидан унумли фойдаланиш, ишловчиларнинг моддий ва маънавий манфаатдорлигини кўтариш, солиқларни оқилона белгилаш орқали эришилади.

Муҳим иқтисодий тадбирлар мажмуасига қайта ишлаш саноати ва хизмат кўрсатиш соҳаларида янги иш жойларини яратиш, ишлаб чиқаришни кенгайтиришга давлат томонидан имтиёзли кредитлар бериш, илғор технологияларни татбиқ этиш, бозор шароитида қишлоқ

¹ 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, №14 (5434).

хўжалиги ишлаб чиқариши ва қайта ишлаш саноати тармоқларининг асосий маҳсулотларига давлат буюртмасини белгилаш, кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва ижтимоий ишларни маблағ билан таъминлаш киради.

Бу тадбирлар қўшимча иш жойларини ташкил қилишда энг кам инвестицияни назарда тутати ва ишчи кучига талабни оширишда муҳим ўрин эгаллайди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини маблағлар билан таъминлашнинг манбалари бўлиб маҳаллий бюджет, бандликка кўмаклашиш жамғармаси маблағлари ҳамда хусусий тадбиркорларнинг шахсий жамғармалари хизмат қилади. Бугунги кунда, айниқса, минтақаларда аҳоли бандлиги, ишлаб чиқаришни ишчи кучи билан таъминлаш масалаларини ўрганишни ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда.

Республикамизда меҳнат биржаси ва бандлик хизматининг бошланғич ташкилотлари ташкил этилиб, улар ишсизлик ва бўш ўринлар миқдори ва тузилишининг ҳисоб-китоби, таҳлили ва келажаги, банд бўлмаган аҳолини ишга жойлаштириш ва қайта ўқитиш, бандликка кўмаклашиш жамғармасини ташкил қилиш ва сарфлаш ишлари билан шуғулландилар, кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорлик доирасида имтиёзли кредитларни ажратиш йўли билан янги иш жойларини яратишга муайян молиявий ёрдам кўрсатилди. Иқтисодиёт тармоқларида, айниқса, қишлоқ хўжалигида таркибий ислохотлар амалга оширилиб, ходимлар ва иш берувчилар ўртасида ижтимоий-меҳнат муносабатларини тартибга солишнинг ҳуқуқий асослари яратилди.

Кейинги 10 йил давомида ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим тизимида 100 дан зиёд йўналиш, 265 та мутахассислик ва 700 та касб бўйича таълим олган ва замонавий фикрлаш салоҳиятига эга бўлган бир миллион нафардан ортиқ янги авлод мутахассислари тайёрланди.

Юқоридагиларга асосланиб, республикамиз ва унинг минтақаларида аҳолининг бандлигини ошириш, ишчи кучидан самарали фойдаланишда қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

— маълумки, мамлакатимизда аҳолининг 62,5 фоизидан кўпроғи қишлоқ жойларида яшайди. Шунга мувофиқ меҳнатга яроқли аҳолининг ҳам шунча қисми қишлоқ аҳолиси ҳисобига тўғри келади. Шунинг учун қишлоқ аҳолисининг фаолияти соҳалари ва турларини кенгайтириш талаб қилинади;

— айти пайтда бугун алоҳида муҳим аҳамият касб этадиган яна бир масала — ёшларни, бўлғуси кадрларни тайёрлаш сифати билан боғлиқ. Табиийки, бу борада педагогик кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими қандай ташкил этилгани ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бу масала умумий ўрта ва ўрта махсус таълимни ислоҳ қилиш тизимининг энг долзарб вазифаси бўлмоғи зарур. Лицей ва коллежларимизда таълим жараёнларига олий ўқув юр்தларининг тажрибали амалиётчи ва ўқитувчиларини янада кенг ва фаол жалб этиш лозим;

— ижтимоий йўналтирилган меҳнат бозори фаолиятини йилдан-йилга кенгайтириб бориб, улар томонидан ўтказилаётган меҳнат ярмаркаларининг мунтазам ташкил қилинишини таъминлаш зарур;

— ишчи кучига талаб ва таклифни тартибга солувчи мустақкам ривожланган маҳаллий ва хорижий бандлик хизмати ташкилотлари тизимини такомиллаштириш лозим;

— республика ва унинг минтақаларида янги иш жойларини ташкил этиш, аҳоли бандлик даражасини ошириш ва ишлаб чиқариш салоҳиятидан мақсадли фойдаланиш бўйича чуқур иқтисодий ислохотларни амалга ошириш зарур;

— аҳолининг оқилона бандлигини такомиллаштириш мақсадида амалга оширилаётган дастурларнинг мониторингини мунтазам олиб бориш лозим;

— қайта ишлаш саноати, хизмат кўрсатиш соҳаларида янги иш жойларини яратиш керак;

— ишчи кучига талабнинг ошиши ва ишсизликнинг камайишини таъминловчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш лозим;

— хизмат кўрсатиш соҳаларини самарали маҳаллий ва хорижий техника ва технология билан таъминлаш даркор;

— меҳнат бозори, ишсизлик ва аҳоли бандлиги жараёнларини тартибга солувчи ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш лозим.

Шу билан бирга, мамлакат меҳнат бозори ривожланишида қатор муаммолар мавжуд бўлиб, улардан энг муҳими меҳнат ресурсларининг салмоқли қисмини ташкил этувчи ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш муаммосидир.

Президент Ислом Каримов Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 21 январда бўлиб ўтган мажлисида умуман аҳолининг, шу жумладан, ёшларни иш билан таъминлаш, жумладан, шаҳар, вилоятлардаги ёшларни коллежни битирганларидан сўнг ўз соҳалари бўйича иш топишларини таъминлаш борасида мақсадли режалар тайёрлаш ва уни амалга ошириш масалаларини ўрганиб чиқишни, „корхона — коллеж“ алоқаларини йўлга қўйишни қўллаб-қувватлашни таъкидлаб ўтди.

Меҳнат бозорида ёшлар гуруҳининг бошқа гуруҳларга қараганда бетакрорлиги шундаки, айнан ёшлар меҳнат бозорига илк бора кириб борадилар. Улар мобиль, янгиликка тез ўрганивчан, ўз кучига ишонувчан, лекин ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш борасида бажарилаётган ишлардаги хатоликлар ва камчиликлар уларнинг соҳаларига мос иш топишлари, ҳаётий эҳтиёжларини қондириш учун етарли иш ҳақи билан таъминланмасликларига олиб келади. Ҳозирги даврда ёшларни иш билан таъминлаш борасида бир қанча муаммолар мавжуд, жумладан:

- кўпчилик ёшлар ўзлари ҳали қандай фирма ёки компанияда ишлашни хоҳлашларини кўз олдиларига келтира олмайдилар, яъни қандай ишни танлашни аниқ билмайдилар;

- ёшларнинг меҳнат бозорида рақобатбардош эмаслиги натижасида иш берувчилар уларни ёллашни хоҳламайдилар, кўпинча улар камида 3 йиллик иш стажига эга бўлганларни ишга олишни хоҳлайдилар.

Бу муаммоларни ҳал қилиш мақсадида бир қанча чора-тадбирлар амалга оширилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 28 июлда қабул қилинган „Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги Фармони ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш муаммоларини ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этди.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистонда ёшларни иш билан таъминлаш ва тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши учун кенг шароитлар яратилмоқда. Айниқса, касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини иш билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Коллежлар ва корхоналар ўртасида битирувчиларнинг ишлаб чиқариш амалиётини ўташи ва келажакда мазкур корхоналарда ишга жойлашиши бўйича шартномалар тузиш йўлга қўйилди. Мазкур келишувлар асосида 2011 йилда 390 мингдан ортиқ битирувчи иш билан таъминланди.

Мамлакатимизнинг ёшлар меҳнат бозорида талаб ва таклиф мувозанатини таъминлаш мақсадида уларнинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишини рағбатлантириш бўйича қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш лозим:

- ёшларнинг тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш бўйича меъёрий ҳужжатларни такомиллаштириш;

- ёш тадбиркорларга молия-кредит ва хом ашё ресурсларини олишларида ёрдам бериш тизимини шакллантириш;

- ёш тадбиркорлар учун солиқ имтиёзларини кенгайтириш;

- уларнинг ташқи иқтисодий фаолиятидаги иштирокини кенгайтиришни қўллаб-қувватлаш;

- ёш тадбиркорларни бозор конъюнктураси, хом ашё ва молиявий ресурслар бозори бўйича ахборот билан таъминловчи инфратузилмани шакллантириш;

- ёш тадбиркорларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, малакасини ошириш тизимини янада ривожлантириш ва бошқалар.

2012 йилда мамлакатимизда 967,5 минг иш ўринлари яратиш мўлжалланган бўлиб, шундан, янги ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш, мавжуд корхоналарни кенгайтириш ва қувватларни янгилаш ҳисобидан 57,9 минг иш ўрни, кичик корхоналар ва микрофирмаларни ташкил қилиш ҳисобидан 365,9 минг иш ўрни, яқка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобидан 117,2 минг иш ўрни, уй меҳнати ва касаначиликни ривожлантириш ҳисобидан 217,2 минг иш ўрни, фермер ва деҳқон хўжаликларини ривожлантириш ҳисобидан 122,7 минг иш ўрни, ишлаб чиқариш, бозор ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ҳисобидан 73 минг иш ўрни, ишламасдан

турган корхоналар фаолиятини тиклаш ҳисобидан эса 13,6 минг иш ўрни яратилади (5.2.2-жадвал).

Жадвалдан кўриниб турибдики, 2012 йилда мамлакатимизда жами 967,5 мингта янги иш ўрни ташкил этиш мўлжалланган бўлиб, уларнинг қарийб ярмини кичик корхоналар, микрофирмалар ташкил этиши якка тартибдаги тадбиркорликни, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини янада ривожлантириш ишлари кўламини кенгайтириш ҳисобидан яратилади.

5.2.2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида 2011—2012 йилларда янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш дастури (минг киши)

Т/р	Йўналишлар	2011 йил	2012 йил
	Иш ўринларини ташкил этиш, жами	956, 2	967,5
	шу жумладан, қуйидагилар ҳисобидан:		
1.	Янги ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш, ишлаб турган корхоналарни модернизация қилиш ва кенгайтириш	57,5	57,9
2.	Кичик корхоналар ва микрофирмаларни ташкил этиш	365,8	365,9
3.	Якка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантириш	111,9	117,2
4.	Касаначиликнинг барча шакллари ташкил этиш	216,1	217,2
5.	Фермер ва деҳқон хўжаликларини ривожлантириш (паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик)	122,4	122,7
6.	Ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилмасини ривожлантириш	72,9	73,0
7.	Ишламаётган корхоналар фаолиятини тиклаш	9,6	13,6

Аҳоли таркибидан маълумки, меҳнат бозорида тенг шароитларда рақобатлашишга қодир бўлмаган шахслар ичида битирувчи ёшлар кўпчиликни ташкил этади. Таълимни ривожлантириш ислохотлари ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг амалга оширилиши натижасида республикаимизда ёшларнинг касб-хунар коллежларига бўлган қизиқиши тобора ортиб бормоқда. Шунга мос равишда коллежларни битирувчилар сони ҳам йилдан-йилга кўпайиб бормоқда (5.2.3-жадвал).

5.2.3-жадвал

Касб-хунар коллежлари битирувчиларининг ишга жойлашиш ҳолати, минг киши

Худудлар	Битирувчилар сони				Ишга жойлашганлар сони			
	2008 й	2009 й	2010 й	2011 й	2008 й	2009 й	2010 й	2011 й
Ўзбекистон Республикаси	238,4	332,3	400,9	430,3	227,9	268,2	326,8	391,3
Қорақалпоғистон Республикаси	19,3	28,6	30,7	31,6	18,1	24,9	27,4	28,7
вилоятлар:								
Андижон	23,3	29,1	33,5	35,4	22,2	24,3	26,9	32,2
Бухоро	11,3	16,8	21,1	23,4	11,2	13,3	17,2	20,2
Жиззах	8,9	12,5	15,1	16,2	8,7	12,0	13,0	14,7
Қашқадарё	18,8	28,4	30,9	33,1	18,5	22,8	25,5	30,1
Навоий	7,9	11,1	13,9	15,8	7,6	10,0	11,9	14,4
Наманган	18,2	25,7	33,6	35,1	17,5	23,8	27,2	31,9
Самарқанд	24,2	34,4	43,8	49,6	23,2	31,5	35,1	44,2
Сурхондарё	16,7	22,9	27,5	29,5	15,5	13,2	21,1	26,8
Сирдарё	6,4	9,4	12,2	13,1	5,9	8,3	10,4	11,9
Тошкент	16,0	22,6	31,2	33,4	15,3	18,1	25,9	30,3
Фарғона	23,7	34,2	42,2	44,3	21,6	27,6	34,2	40,3
Хоразм	16,2	22,0	24,4	26,2	15,1	15,8	18,0	23,8
Тошкент ш.	27,3	34,4	40,9	43,6	26,9	22,3	33,0	41,8

Жадвалдан кўриниб турганидек, 2008 йилда касб-хунар коллежларини 238,4 минг нафар ёш битириб чиққан бўлса, 2011 йилда уларнинг сони 1,8 мартага ошиб, 430,3 минг нафарни ташкил этган. Шу ўринда айтиш керакки, касб-хунар коллежларини битирувчилар сони ошиши билан бир қаторда улардан ишга жойлашганлар улуши ҳам ортиб бормоқда. Жумладан, 2008 йилда битирувчиларнинг 95,6 фоиз, 2009 йилда 80,7 фоиз, 2010 йилда 81,5 фоиз қисми ишга жойлаштирилган бўлса, бу кўрсаткич 2011 йилда 90,9 фоизга тенг бўлган.

Касб-хунар коллежлари фаолиятидаги энг заиф бўғин ҳисобланган ишга жойлаштириш масаласини ижобий ҳал қилиш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш кўзда тутилган:

1) 9-синф битирувчилари касб-хунар таълими билан тўлақонли қамраб олинишини назарда тутган ҳолда, уларни ўқишга қабул қилишни тегишли равишда тартибга солиш;

2) Ўқитувчилар таркибини тайёрлаш сифати ва уларнинг малакасини ошириш масаласига алоҳида аҳамият қаратиш;

3) Касб-хунар коллежларини тамомлаб чиқаётган битирувчиларни ишга жойлаштириш.

Шу билан бирга, бугунги кунда касб-хунар коллежларини тамомлаб чиқаётган битирувчиларни ишга жойлаштириш масаласини ижобий ҳал қилиш мақсадида корхоналарда квотали иш ўринлари шакллантирилмоқда; меҳнат органлари касб-хунар коллежлари билан мунтазам равишда ҳамкорликда иш олиб бормоқда; касб-хунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш ва улар меҳнатида самарали фойдаланишга қаратилган ҳудудий дастурлар ишлаб чиқилмоқда.

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги вилоятлар, туман ва шаҳарлар ҳокимликлари билан биргаликда ҳар бир туман ва шаҳар бўйича коллежларнинг битирувчиларини ўз мутахассислигига мувофиқ иш билан таъминлаш юзасидан аниқ мақсадли режаларни тайёрламоқда ва уларни амалга оширмоқда.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, 2012 йилда янги иш ўринлари ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлашнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборатдир:

— кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик, оилавий бизнес ва хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш;

— уй меҳнати (касаначилик)ни ривожлантириш;

— янги ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш, мавжуд қувватларидан унумли фойдаланиш, корхоналарни кенгайтириш;

— ишлаб чиқариш, бозор ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш;

— фермер ва аҳоли ҳўжаликлари имкониятларидан кенгроқ фойдаланиш, интенсив технологияларни жорий этиш;

— ишламасдан турган корхоналар фаолиятини тиклаш, молиявий соғломлаштириш ва бошқалар.

5.3. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш истиқболлари

Республикамизнинг иқтисодий тараққиёти, иқтисодий мустақиллиги, халқининг фаровон турмуш даражаси, қолаверса, меҳнат ресурсларининг иш билан бандлик даражаси кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожини билан боғлиқдир. Бу ҳолат эса корхоналарнинг иқтисодий эркинлигини рағбатлантириш даражасининг ривожланиши билан тавсифланади.

Истиқболда иқтисодиёт тармоқларида ҳам ўзгаришлар юзага келади. Бу ҳолат ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши асосида рўй беради.

Умумий саноат маҳсулотини ишлаб чиқаришда истиқболда

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакатимиз тараққиётида, авваламбор, халқимиз учун муносиб ҳаёт барпо этиш, олдимизда турган мураккаб ва масъулиятли вазифаларни амалга ошириш борасида қандай ҳал қилувчи ўрин ва таъсирга эга бўлиб бораётганига бугун амалий ҳаётимизда ҳар қадамда гувоҳ бўлмоқдамиз. Ва бу соҳа эртанги кунимиз, истиқболимизнинг ҳақиқатан ҳам мустақкам пойдеворида айланиб, янада ривожланиб бориши аниқ ва муқаррардир.

Ислом Каримов

ўзгаришлар саноат соҳасига талаб натижасида содир бўлади, шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи кичик корхоналарнинг ривожланиши ҳисобига бу соҳа янада юксалади. Савдо айланмасининг тўлиқ мувофиқлашуви натижасида бу соҳада кўрсаткич улуши пасайиши содир бўлади.

Ҳудудларнинг машинасозлик ва металлга ишлов бериш, енгил саноат, айниқса, трикотаж, тикувчилик буюмлари, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ихтисослашган соҳаларида кичик бизнеснинг ўрни ва улуши етарли даражада эмас. Ваҳоланки, барча соҳада ишлаб чиқариш фаоллиги тенглашса, ижобий натижаларга эришамиз.

5.3.1-жадвал

Республика ЯИМда ҳудудлардаги кичик корхоналарнинг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улушининг истиқболда ўсиб бориши (фоиз ҳисобида)*

Республика ҳудудлари	2000 й	2005 й	2010 й	2015 й	2015 йилда 2000 йилга нисбатан ўсиши, фоиз
Ўзбекистон Республикаси	31,0	38,2	52,1	66,1	213,2
Қорақалпоғистон Республикаси	26,9	48,9	57,9	66,9	248,7
вилоятлар:					
Андижон	32,9	38,7	49,9	61,1	185,7
Бухоро	33,0	44,4	51,1	57,8	175,2
Жиззах	37,1	64,4	73,0	79,8	215,1
Қашқадарё	25,8	38,4	45,8	58,4	226,4
Навоий	21,5	20,9	33,5	46,1	214,4
Наманган	33,4	51,4	75,4	81,4	243,7
Самарқанд	44,3	54,5	68,3	78,9	178,1
Сурхондарё	39,1	45,9	64,8	81,7	208,9
Сирдарё	38,9	58,8	72,5	80,6	207,2
Тошкент	34,0	36,3	45,6	54,9	161,5
Фарғона	32,0	43,9	64,7	82,3	257,2
Хоразм	34,2	54,2	78,3	81,9	239,5
Тошкент ш.	41,5	54,3	70,2	79,1	190,6

* Ўзбекистон Республикасининг статистик ахборотномаси асосида ҳисобланди.

Республикада кичик корхоналар томонидан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўсишини яратилган имкониятлардан фаоллик билан фойдаланиш эвазига таъминлаш мумкин. Бизнинг ҳисобларимизга кўра, 2015 йилга бориб, республика бўйича кичик бизнеснинг ишлаб чиқарилган ЯИМ ҳажмидаги улушини 61,1 фоизга етказиш, кичик тадбиркорлик корхоналарининг йиллик маҳсулот ишлаб чиқаришининг ўсиши 2,5 фоиздан кам бўлмаган ҳолатдагина амалга ошади.

Бунинг учун ҳудудлардаги кичик тадбиркорлик корхоналарининг республика бўйича ишлаб чиқарилган ЯИМ даги улушининг истиқболда қуйидаги ҳолатда ўсиб боришига эришиш зарур (5.3.1-жадвал).

Албатта бу кўрсаткич ривожланган давлатларда, масалан, АҚШ да 75—82 фоизни, Японияда 81 фоизни, Италияда 74 фоизни ташкил этади. Республикада кичик бизнеснинг бундай кўрсаткичларга эришиши тадбиркорлик фаоллиги орқали амалга ошади. Истиқболда кутиладиган натижалар, асосан, кичик тадбиркорликнинг фаол ривожланиши эвазига рўй беради. Бу эса улар томонидан ишлаб чиқариладиган маҳсулот миқдорининг ўсиш динамикасини таъминлайди (5.3.2-жадвал).

**Истиқболда ҳудудлар бўйича кичик тадбиркорлик корхоналари томонидан маҳсулот ишлаб
чиқаришнинг ўсиши (миллион сўм ҳисобида)***

Ҳудудлари	2000 й	2005 й	2010 й	2015 й	2015 йилда 2000 йилга нисбатан ўсиши, фоиз
Ўзбекистон Республикаси	892573,0	956838,2	1089938,7	1223039,2	137,0
Қорақалпоғистон Республикаси	18786,6	22919,6	24982,3	27045	143,9
вилоятлар:					
Андижон	70178,8	74249,1	82564,9	90880,7	129,5
Бухоро	46619,4	51934,0	55413,5	58893,1	126,3
Жиззах	31281,6	39821,3	43245,9	46670,5	149,2
Қашқадарё	61485,8	69233,0	74356,2	79479,4	129,3
Наманган	50919,4	60084,8	74505,1	88925,4	174,6
Навоий	24940,4	25065,1	29100,5	33135,9	132,9
Самарқанд	67851,2	74772,0	85090,5	95409,0	140,6
Сурхондарё	82241,4	87833,5	104434,0	121034,5	147,2
Сирдарё	34155,4	40952,3	46562,7	52173,1	152,8
Тошкент	110782,4	112665,7	123143,6	133621,5	120,6
Фарғона	104838,6	117314,3	141715,6	166116,9	158,5
Хоразм	36708,7	44050,4	54666,5	65282,6	177,8
Тошкент ш.	219770,8	247901,4	287813,5	327426,6	148,9

* Ўзбекистон статистикаси ахборотномаси асосида ҳисобланди.

Ҳудудлар бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг истиқболда ўсиб бориш динамикасини корхоналар миқдорининг ўсиб бориш ҳолати бўйича таҳлил этсак, бу ҳолат қўшимча янги кичик корхоналарнинг ташкил этилиши ҳисобига амалга ошади.

Яратилган имкониятлардан самарали фойдаланган ҳудудларда ялпи ҳудудий маҳсулотнинг юқори суръатлар билан ўсиши таъминланади. Жумладан, кичик корхона-ларнинг ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш эвазига истиқболда кўзланган натижаларга эришиш таъминланади.

Миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги иқтисодий фаолият жараёнлари ва унинг натижаларини акс эттирувчи кўрсаткичларда кичик бизнес улушининг юқори бўлишига ҳам боғлиқ эканлиги шубҳасиздир.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривож-ланиши билан мамлакатимизда ўрта мулкдорлар синфини шакллантириш вазифасини бевосита ҳал қилишга эришамиз. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик аҳоли бандлигини таъминлайдиган ва унинг асосий даромад манбаи бўлган муҳим соҳага айланади.

6-БОБ. „МУСТАҲКАМ ОИЛА ЙИЛИ“ ДАВЛАТ ДАСТУРИНИ ИЗЧИЛЛИК БИЛАН АМАЛГА ОШИРИШ

6.1. Оила мустаҳкамлиги — жамият мустаҳкамлигининг асоси

Оила — бу жамиятнинг таянч устуниси, унинг ҳал қилувчи бўғини. Оилаларнинг мустаҳкамлиги асосида жамият тинчлиги ва барқарорлиги тўғрисида хулоса қиладилар. Унга қараб тараққиётдан башорат қиладилар.

Оила — кишилар ҳаётининг энг муҳим қисми, фуқаролик жамиятининг таянч нуқтасидир. Бу муқаддас масканда инсон дунёга келади, айнан мана шу ерда у маънавий ва ахлоқий жиҳатдан камол топади.

Оила институтини янада мустаҳкамлаш, бу борада олиб бораётган ишларни янги босқичга кўтариш алоҳида аҳамият касб этади. Оила мустаҳкамлиги — бу жамият мустаҳкамлиги ва, демак, давлат барқарорлигининг асосидир. Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов таъбири билан айтганда, „Оила соғлом экан — жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан — мамлакат барқарордир“¹.

Оила деб аталмиш қўрғонда авлодлар камол топади. Шунинг учун бу қўрғоннинг мустаҳкам ва барқарор бўлишига эришиш нафақат маълум бир мамлакат доирасида, балки дунё миқёсида ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шу маънода масалага эътибор бериладиган бўлса, дунёдаги йирик ва нуфузли халқаро ташкилот — Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ)нинг Бош Ассамблеяси 1994 йилдан эътиборан ҳар йили 15 май кунини Халқаро оила куни сифатида нишонлашга қарор қилгани таҳсинга лойиқдир.

1948 йил 10 декабрда Америка Қўшма Штатларининг Нью-Йорк шаҳрида БМТ Бош Ассамблеясининг 217А(III) резолюцияси билан қабул қилинган „Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси“² 16-моддасининг 3-қисмида „Оила жамиятнинг табиий ва асосий ҳужайраси саналади ва жамият ҳамда давлат томонидан ҳимоя қилинишга ҳақли“ деб белгиланган³.

Дастлабки маълумотларга кўра, 2012 йилнинг 1 январь ҳолатига асосан Ўзбекистон Республикасининг аҳолиси сони 29559,1 минг кишини ташкил этди ва 2011 йилнинг 1 январига нисбатан 435,7 минг кишига кўпайди. 2011 йилда туғилганлар сони 626,9 минг кишини, вафот этганлар сони 144,6 минг кишини ташкил этди. Республика аҳолисининг

¹ Ислам Каримов. Юсак маънавият — енгилмас куч. Т.: „Маънавият“, 2009. — 58-бет.

² „Декларация“ сўзи французча „declaration“ — „баёнот“ деган маънони билдиради. Декларация — алоҳида сиёсий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг уларга тантанали хусусият бериш, уларнинг давлат миқёсидаги аҳамиятини таъкидлаш мазмунига эга бўлган номи.

³ Ўзбекистон „Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси“га 1991 йилнинг 30 сентябрида қўшилган. Мазкур халқаро ҳужжат мустақилликка эришган Ўзбекистон Республикаси қўшилган биринчи халқаро ҳужжат ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида, Ўзбекистон Конституциясида таъкидланганидек, Ўзбекистоннинг „инсон ҳуқуқлари ва давлат суверенитети ғояларига содиқлигини“ („Муқаддима“дан) тасдиқлайди. „Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси“нинг ўзбекча матни бўйича қаранг: Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар: тўплам / Ўзбекча нашрининг масъул муҳаррири А. Х. Саидов. Т.: „Адолат“, 2004; Сирожов Ф. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясига шарҳлар. Т.: „Адолат“, 1999; Инсон ҳуқуқлари тўғрисида халқаро билль. Т.: „Адолат“, 1992.

51 фоизи (15069,6 минг киши) шаҳар жойларда, 49 фоизи (14489,5 минг киши) қишлоқ жойларда истиқомат қилади¹. Ҳар йили давлат бюджетининг 50 фоизи ижтимоий соҳага йўналтирилмоқда². 2012 йилга мўлжалланган режаларда давлат бюджетининг 60 фоизи ижтимоий соҳани ривожлантиришга йўналтирилган бўлиб, унинг аксарият қисми, аввало соғлиқни сақлаш, таълим-тарбия, илм-фан, маданият тармоқларини юксалтиришга қаратилган³.

1998 йил мамлакатимизда „Оила йили“ деб эълон қилинди. Республикаимизда „Оила“ илмий-амалий маркази ташкил этилди. Мамлакатимизда оила манфаатларига қаратилган амалий тадбирларнинг мантиқий давоми сифатида „Аёллар йили“ (1999 йил), „Соғлом авлод йили“ (2000 йил), „Она ва бола йили“ (2001 йил), „Қарияларни қадрлаш йили“ (2002 йил), „Обод маҳалла йили“ (2003 йил), „Меҳр-мурувват йили“ (2004 йил), „Сиҳат-саломатлик йили“ (2005 йил), „Ҳомийлар ва шифокорлар йили“ (2006 йил), „Ижтимоий ҳимоя йили“ (2007 йил), „Ёшлар йили“ (2008 йил), „Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили“ (2009 йил), „Баркамол авлод йили“ (2010 йил) деб эълон қилинди. Масалан, 11 та йўналишни ўз ичига қамраб олган „Баркамол авлод йили“ Давлат дастурининг 2-йўналиши „Оналар ва болаларни репродуктив саломатлиги муҳофазаси тизимини такомиллаштириш, соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш ва унинг моддий-техник базасини кучайтириш ва ёш авлоднинг ҳар томонлама камол топиши учун шарт-шароитлар яратиш“ деб номланган бўлиб, унда оналар, болалар ва ўсмирлар соғлигининг муҳофаза тизимини ривожлантириш ва уларга шарт-шароитлар яратиш мақсадида оналар ва ўсиб келаётган авлод учун репродуктив тиббий ёрдам сифатини янада ривожлантириш, қишлоқ ҳудудларида бўлажак оналар учун бепул тиббий хизмат кўрсатишни янада такомиллаштириш, республикаимиздаги кўпгина тиббий хизмат муассасаларини қайта таъмирлаш ишларини амалга ошириш, барпо этилган тиббий масканларни замонавий тиббиёт жиҳозлари ва мебеллари билан таъминлаш, тиббиёт ходимларининг малакасини ошириш, болалар боғчаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш ва уларни замонавий жиҳозлар билан таъминлаш ишларини олиб бориш кўзда тутилган эди. „Баркамол авлод йили“ Давлат дастурининг „Ёш оилаларга ғамхўрликни кучайтириш ва уларга ҳуқуқий ва ижтимоий муҳофаза қилишни таъминлаш ҳамда соғлом ва мустаҳкам оилани барпо этиш учун шарт-шароитлар яратиш“ деб номланган 9-йўналишида эса ёш оилаларга нисбатан ғамхўрликни кучайтириш, уларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоясини таъминлаш, соғлом ва мустаҳкам оилаларни шакллантириш мақсадида ҳокимликлар ёш оилаларга уй-жойлар харид қилиш учун кредитлар бериши, ҳудудларда 32 та хонадонларни ёш оилаларга кейинчалик харид қилиш шarti билан ижарага бериш, 42 та бахт уйларини қуриш ва қайта таъмирлаш, ёш ва кам таъминланган оилаларга ҳар ойда моддий ёрдамларни амалга оширишда кўмаклашиш белгиланди. Ўзбекистон Президенти Ислон Каримов таъкидлаганларидек, **„Оила ҳаётнинг абадийлигини, авлодларнинг давомийлигини таъминлайдиган, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган, шу билан бирга, келажак насллар қандай инсон бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи эканини тан олишимиз даркор“**⁴.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимда „Бизнинг йўлимиз — демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир“ мавзусида маъруза қилди. Унда Президентимиз мамлакатимизда 2012

¹ Манба: Давлат статистика қўмитаси Ахборот хизмати.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти *И. А. Каримовнинг* Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Мингйиллик ривожланиш мажлисидаги нутқи [2010 йил 20 сент.]; Хорижий ижтимоий-сиёсий доиралар вакилларининг муносабатлари ва шарҳлари / *Ислон Каримов*. Т.: „O'zbekiston“ НМИУ, 2011. — 10-бет.

³ *Ислон Каримов*. Ўзбекистон халқига янги йил табриги. „Халқ сўзи“ газетаси, 2011 йил 8 декабрь.

⁴ *Ислон Каримов*. Оила фаровонлиги — миллат фаровонлиги. / Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида: Т. 6. Т.: „Ўзбекистон“, 1998. — 400-бет.

йилни „Мустаҳкам оила йили“ деб эълон қилди. Бу бежиз эмас, албатта. Бунинг негизида юртимизда оила институтини, аввало, ёш оилаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, оила таянчи бўлган аёлларимизнинг оғирини енгил қилиш, маҳалла тизимининг бу борадаги ролини кучайтириш, мухтасар айтганда, оила фаровонлигини ва шу асосда бутун халқимиз фаровонлигини янада ошириш каби мақсадлар мужассам¹. Ҳақли савол туғилади: ҳар қайси йилга ном беришдан мақсад нима? Бундан кўзда тутилган асосий мақсад — бутун халқимиз, жамиятимизнинг орзу-ният ва интилишларини ифода этадиган, эртанги кунимизнинг равнақиға хизмат қиладиган энг устувор йўналишни аниқ белгилаб олиш ва уни амалга ошириш учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этишдан иборатдир.

Оилаларнинг мустаҳкамлигини таъминлашда маҳаллаларнинг ўрни юксакдир. Чунки фуқаролик жамиятининг муҳим таркибий қисми ҳисобланган фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидан бири — маҳалла оилаларидан иборат. Маҳалла — бу шарқона „демократия дарсхонаси“. Ўзбекистонда фуқаролар йиғинлари ва ўзини ўзи бошқариш органлари — маҳаллаларнинг сони 10 мингдан ортиқни ташкил этади. „Маҳалла“ сўзи арабча „маҳал“ сўзидан олинган бўлиб „истиқомат қиладиган жой“, „ҳудуд“ маъноларини билдиради².

Тарихчи олим Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар Наршахий „Бухоро тарихи“ асарида бундан 1100 йил илгари маҳалла халқ бошқаруви бўлганини ёзган эди. „Маҳалла“ атамасига Маҳмуд Кошғарийнинг „Девону луғатит-турк“, Юсуф Хос Ҳожибнинг „Қутадғу билиг“³ асарларида ҳам изоҳ берилган. Қадимда маҳалла нафақат ижтимоий, балки маъмурий-ҳудудий тузилма тарзида ҳам эътироф этилган. Алишер Навоийнинг „Ҳайрат ул-аброр“ („Яхши кишиларнинг ҳайратланиши“) асарида қуйидаги сатрлар учрайди⁴:

*Топғали таъйини маҳаллот⁵ баҳр,
Аҳли маҳаллот ойириб, шаҳр-шаҳр.
Шаҳрлар отини маҳаллот эғиб,
Бўлди чу юз шаҳр Ҳири от этиб⁶.*

Маҳалланинг „жой“ деган мазмунни юқоридаги ташбеҳдан кўриниб турибдики, ўрта асрларда Ҳири деб аталган Ҳирот шаҳри юзта кичик „шаҳарча“ — маҳаллалардан ташкил топган экан.

Ўзбекистон ўз давлат мустақиллигига эришганидан сўнг маҳалла фаолиятининг ҳуқуқий асослари яратилди. Бунда маҳаллалар ҳаёти билан боғлиқ кўп масалалар билан бир қаторда маҳалла оқсоқолини сайлаш тартиблари ишлаб чиқилди.

Бошқа мамлакатлардан фарқли ўлароқ, маҳалла институти юртимизда минг йиллар давомида синалган ва чуқур илдиз отган, аҳолини бирлаштириб турадиган ижтимоий ҳодиса сифатида ривожланиб келмоқда⁷. Айниқса, унинг ҳозирги бозор иқтисодиётига ўтиш

¹ Ислоҳ Каримов. Ўзбекистон халқига янги йил табриги. „Халқ сўзи“ газетаси, 2011 йил 8 декабрь.

² Қаранг: Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари. / Масъул муҳаррир А.Муҳаммаджонов. /— Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005. — 37-бет.

³ Юсуф Хос Ҳожиб. „Қутадғу билиг“ („Саодатга бошловчи билим“). Сўз боши муаллифи Б.Тўхлиев; Рассом Ш.Муҳаммаджонов. Т.: „Юлдузча“, 1989. — 83-бет.

⁴ Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр [Таҳрир ҳайъати: А. Қаюмов ва бошқ.; Сўз боши муаллифи А.Ҳайитметов; Масъул муҳаррир: В.Раҳмонов]. Т.: „Адабиёт ва санъат нашриёти“, 1989. — 187-бет.

⁵ „Маҳаллот“ — „маҳалла“ сўзининг кўплиги бўлиб, „маҳаллалар“ маъносини беради. Қаранг: „Бобур-нома“ учун қисқача изоҳли луғат. / Тузувчи Фатҳиддин Исҳоқов. / — Андижон: „Andijon nashriyot-matbaa“ ОАЖ, 2008. — 94-бет.

⁶ Маъноси: „Маҳаллалар тайинли бўлиши учун маҳалла аҳллари шаҳар-шаҳарга бўлинган. Бу маҳаллаларга шаҳарларнинг оти берилган; шунинг учун Ҳиротда юзта шаҳарнинг номи бор“. Насрий матн ушбу манбадан олинди: Навоий А. Ҳайрат ул-аброр [Таҳрир ҳайъати: А. Қаюмов ва бошқ.; Сўз боши муаллифи А. Ҳайитметов; Масъул муҳаррир: В. Раҳмонов]. Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. — 332-бет.

⁷ Масалан, Тошкентда XVIII асрда 150 та маҳалла ташкил топган бўлса, XIX асрда уларнинг сони 200 тага етган, XX аср бошларида эса 250 та маҳалла бор эди. Қаранг: Қораев С. Тошкент топонимлари./ Масъул муҳаррир А. Р. Муҳаммаджонов./ Т.: „Фан“, 1991. — 32-бет.

шароитида халқимизнинг урф-одатлари, анъана ва қадриятларини сақлаб қолиш, одамларни жипслаштириш, улар ўртасида меҳр-оқибат туйғуларини кучайтириш омили сифатида майдонга чиқаётганини яққол кўриб турибмиз.

Маҳалла ўзини ўзи бошқариш органларининг энг ёрқин кўриниши, айти пайтда фуқаролик жамиятининг асоси ва таянчи деб тан олингани билан ҳам ўзининг юксак мавқеига эга. Мустақиллик йиллари мобайнида жамиятдаги бошқарув тизимларини ислоҳ қилиш, давлат вазифаларини жамоат ташкилотларига босқичма-босқич ўтказиш, яъни кучли давлатдан кучли жамиятга ўтиш борасидаги ишлар изчил давом эттириб келинмоқда.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариши Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида амалга оширилади. Шаҳарчалар, қишлоқлар, овуллар ва маҳаллалар фуқаролар ўзини ўзи бошқаришининг ҳудудий бирликларидир.

Шаҳарчалар, қишлоқлар, овулларни тузиш, тугатиш, шунингдек, уларнинг чегараларини ўзгартириш, уларга ном бериш ва уларнинг номини ўзгартириш фуқаролар ўзини ўзи бошқаришининг тегишли органлари фикрини ҳисобга олган ҳолда, қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда амалга оширилади.

Шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллар, шунингдек, шаҳарлар, шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллардаги маҳаллалар фуқароларининг йиғинлари (бундан буён матнда фуқаролар йиғини деб юритилади) фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидир.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари маҳаллий давлат ҳокимияти органлари тизимига кирмайди ва қонун билан берилган ўз ваколатларини тегишли ҳудудда амалга оширади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари юридик шахс ҳуқуқларидан фойдаланади, белгиланган намунадаги муҳрга эга бўлади ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларида ҳисобга олиниши керак.

Маҳалла деганимизда, авваламбор, муқаддас урф-одатларимизни сақлайдиган ва ривожлантирадиган, шу билан бирга, келажак авлодлар қандай бўлиб етишишига бевосита таъсир кўрсатадиган тарбия ўчоғи, ҳаёт мактабини тасаввур этамиз.

Мамлакатимизда ўзини ўзи бошқариш органлари фуқаролик жамиятининг асосий институти сифатида йилдан-йилга такомиллашиб бормоқда. Шунингдек, мазкур органларнинг бошқарув тизимидаги кўламининг кенгайиб бориши билан ҳуқуқий давлатнинг ўз ваколатларини демократик тамойиллар асосида амалга ошириши учун қулай ва кенг имкониятлар пайдо бўлмоқда. Мустақиллик даврига келиб фуқароларнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг қонуний мақомини мустаҳкамлашга, уларни фуқаролик жамиятининг асосий институтига айлантиришга доир жиддий ислохотлар амалга оширилди. Ўзбекистонда маҳаллалар миллий мустақиллик даврига келибгина ўзини ўзи бошқариш органига айланди. Ўзбекистон Конституцияси маҳалланинг мақомини фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи сифатида мустаҳкамлади. Мамлакатимизда шаҳарча, қишлоқ, овул ва маҳалла фуқаролар йиғинлари ўзини ўзи бошқариш органлари ҳуқуқий мақомини олди. Жумладан, мустақиллик даврида юртимизда 10 мингдан кўпроқ ўзини ўзи бошқариш органлари шаклланган бўлса, улардан 8142 тасини маҳалла фуқаролар йиғинлари ташкил этади. Маҳалла мустақил ташкилот сифатида қайтадан мустаҳкамланди ва уларнинг аксарияти ўзининг қадимги номларини ва халқ ўртасидаги обрў-эътиборларини қайтадан тиклаб олди.

6.2. Мустаҳкам оиланинг қонуний асослари

Ўзбекистон ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш йўлидан изчил ривожланиб бормоқда. Бу буюк мақсадга эришиш йўлида жамиятнинг асосий бўғини бўлган оила муҳим ўрин тутди. Мамлакатимизда оила институтининг ривожланиши ва жамиятимизда оиланинг камол топиши йўлида асос бўладиган мустаҳкам қонунчилик тизими яратилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида айти шу масалага бағишланган махсус боб мавжуд. Бу — Ўзбекистон Конституциясининг XIV боби

бўлиб, у „Оила“ деб номланган. Мазкур боб 4 та — 63—66-моддаларни ўз ичига олади¹. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 63-моддасида қуйидаги ғоят муҳим юридик норма белгилаб қўйилган: „Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга.

Никоҳ томонларнинг ихтиёрий розилиги ва тенг ҳуқуқлилигига асосланади“.

Оилавий муносабатларни тартибга солиш эркак ва аёлнинг ихтиёрий равишда никоҳланиб тузган иттифоқи, эр ва хотиннинг шахсий ҳамда мулкӣ ҳуқуқлари тенглиги, ички оилавий масалаларнинг ўзаро келишув йўли билан ҳал қилиниши, оилада болалар тарбияси, уларнинг фаровон ҳаёт кечириши ва камолоти ҳақида ғамхўрлик қилиш, вояга етмаган ва меҳнатга лаёқатсиз оила аъзоларининг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш устуворлиги тамойиллари асосида амалга оширилади.

Барча фуқаролар оилавий муносабатларда тенг ҳуқуқларга эгадирлар. Никоҳ тузиш чоғида жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоӣ келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоӣ мавқеи ҳамда бошқа ҳолатларга қараб, ҳуқуқларни муайян тарзда бевосита ёки билвосита чеклашга, бевосита ёки билвосита афзалликлар белгилашга ҳамда оилавий муносабатларга аралашишга йўл қўйилмайди.

Оилавий муносабатларда фуқароларнинг ҳуқуқлари фақат қонунга асосан ва фақат оиладаги бошқа аъзоларнинг ҳамда ўзга фуқароларнинг ахлоқи, шаъни, қадр-қиммати, соғлиғи, ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида зарур меъёрадагина чекланиши мумкин.

Никоҳ тузиш ихтиёрийдир. Никоҳ тузиш учун бўлажак эр-хотин ўз розилигини эркин ифода этиш қобилиятига эга бўлиши керак. Никоҳ тузишга мажбур қилиш тақиқланади.

Ўзбекистон Конституциясининг 64-моддасида ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги муносабатлар ҳамда давлатнинг болаларга нисбатан ғамхўрлиги тартибга солинган:

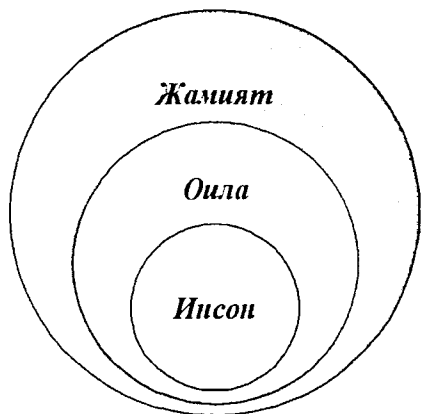
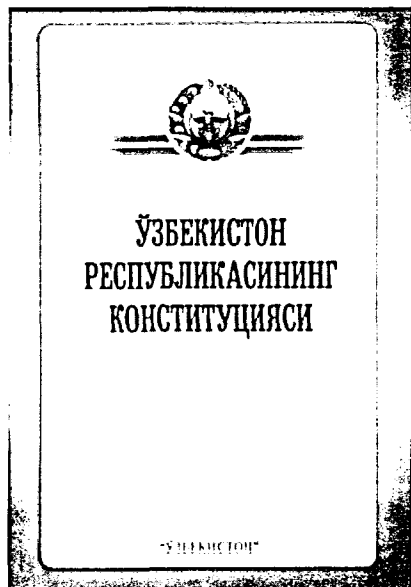
„Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар.

Давлат ва жамият етим болаларни ва ота-оналарининг васийлигидан маҳрум бўлган болаларни боқиш, тарбиялаш ва ўқитишни таъминлайди, болаларга бағишланган хайрия фаолиятларини рағбатлантиради“.

Оила аъзоларининг ўз ҳуқуқларини амалга оширишлари ҳамда ўз мажбуриятларини бажаришлари оиланинг бошқа аъзолари ва ўзга шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини бузмаслиги шарт.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 65-моддасида шундай дейилади:

„Фарзандлар ота-оналарнинг насл-насабидан ва фуқаролик ҳолатидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар.

¹ 1978 йилнинг 19 апрелида қабул қилинган Ўзбекистон ССРнинг Конституциясида оила масаласига фақат битта — 51-модда бағишланган эди. 1992 йилнинг 8 декабрида қабул қилинган мустақил Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида эса никоҳ ва оила масалаларига тўртта модданинг бағишланиши давлат томонидан оилага қанчалик эътибор қаратилганлигини кўрсатади. Конституцияга эга бўлган давлатларнинг барчасида Конституция мамлакатнинг бош — Асосий Қонуни саналиб, унда давлат ва жамият ҳаётининг ўта муҳим масалалари тартибга солинади, бошқа ҳеч бир норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг унга зид келиши мумкин эмаслиги алоҳида белгилаб қўйилади (Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 16-моддасининг 2-қисми мазмунида).

Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади“.

Ўзбекистон Республикасида оила, оналик, оталик ва болалик давлат ҳимоясидадир. Ўзбекистон Республикасида оналик ва оталик иззат-икромга ҳамда ҳурматга сазовордир.

Она ва бола манфаатларини муҳофаза қилиш аёлларнинг меҳнати ва соғлигини сақлашга доир махсус тадбирлар кўриш, меҳнатни оналик билан боғлаб қўшиб олиб бориш учун аёлларга шароит яратиш, оналик ва болаликни ҳуқуқий ҳимоя қилиш, моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш йўли билан таъминланади.

Ўзбекистон Конституциясининг 66-моддасида эса ушбу норма белгилаб қўйилган:

„Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар“.

Никоҳ ва оилавий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солувчи асосий манбалардан бири — бу Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси. Оила кодекси Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1998 йил 30 апрелдаги Қарори билан қабул қилинди ва ўша йилнинг 1 сентябридан эътиборан кучга киритилди. Мазкур Оила кодекси ўз номи ва мазмун-моҳияти жиҳатидан 1969 йил 6 июнда қабул қилинган Ўзбекистон ССРнинг Никоҳ ва оила кодексидан тубдан фарқ қилади. Ўзбекистон ССРнинг Никоҳ ва оила кодекси 1968 йилнинг 27 июнида қабул қилинган „СССР ва иттифоқдош республикаларнинг Никоҳ ва оила тўғрисидаги қонун Асосларини тасдиқлаш ҳақида“ги собиқ Иттифоқнинг Қонуни асосида яратилган бўлиб, унда белгиланган юридик нормалар Асосларда назарда тутилган нормаларга мувофиқ бўлиши, зид келмаслиги талаб этиларди. Шу сабабли собиқ Иттифоқдаги республикалар аҳолисининг ўзига хос урф-одатлари, маҳаллий ва миллий хусусиятлари эътиборга олинмаган ва ҳамма учун бир хил шакл ҳамда мазмунга эга бўлган қондалар жорий этилган. Ўзбекистон мустақилликка эришгач, барча масалаларда, шу жумладан ҳуқуқ тизимида ҳам тобеликдан воз кечилди. Қонунлар Ўзбекистон шароити ва жамият талаблари ҳамда эҳтиёжлари асосида, шу билан бир қаторда қарор топган тарихий ва миллий анъаналарни инобатга олган ҳолда янгича асосларда қабул қилинадиган бўлди. Ўзбекистоннинг Оила кодекси ҳам ана шундай қонунлардан биридир.

Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси ва оила тўғрисидаги бошқа қонун ҳужжатларининг вазифалари оилани мустаҳкамлашдан, оилавий муносабатларни ўзаро муҳаббат, ишонч ва ҳурмат, ҳамжиҳатлик, бир-бирига ёрдам бериш ҳамда оила олдида унинг барча аъзоларининг масъуллиги ҳисси асосида қуришдан, бирон-бир шахснинг оила масалаларига ўзбошимчалик билан аралашishiга йўл қўймаслиқдан, оила аъзолари ўз ҳуқуқларини тўсқинликсиз амалга оширишини ҳамда бу ҳуқуқларнинг ҳимоя қилинишини таъминлашдан иборатдир.

Никоҳ ФХДЁ органларида тузилади. Никоҳни қайд этиш никоҳланувчи шахслардан бирининг яшаш жойидаги ФХДЁ органлари томонидан амалга оширилади. Алоҳида ҳолларда никоҳни қайд этиш касалхона ёки уйда амалга оширилади. Никоҳни қайд этиш тантанали вазиятда амалга оширилиши мумкин. Никоҳланувчилар ФХДЁга никоҳ қайд этилишидан бир ой илгари никоҳга кириш тўғрисида ариза берадилар. Никоҳга киришни хоҳловчилар ариза бериш чоғида ўз шахсини тасдиқловчи ҳужжатларни, илгари никоҳда бўлган шахслар эса, аввалги никоҳ тугатилганлиги ҳақидаги ҳужжатларни ҳам тақдим этиши лозим.

Никоҳ тузилганлиги қайд этилганидан кейин никоҳ тузилганлиги тўғрисида гувоҳнома берилади. Шу билан бир вақтда шахсни тасдиқловчи ҳужжатларга никоҳ қайд этилганлиги тўғрисида белги қўйилади.

Никоҳ тузиш вақтида эр ва хотин ўз хоҳиши билан эри ёки хотинининг фамилиясини умумий фамилия қилиб танлайди ёки уларнинг ҳар бири никоҳгача бўлган ўз фамилиясини сақлаб қолади. Никоҳланувчи шахслар никоҳга кириш тўғрисидаги аризаларида умумий фамилия олиш ёки никоҳ тузилганидан кейин ҳам ўз фамилиясида қолиш ҳақидаги истакларини кўрсатишлари шарт. Эр-хотиндан бирининг фамилияси ўзгарганда шахсни тасдиқловчи ҳужжатга уни алмаштириш лозимлиги тўғрисида белги қўйилади. Эр ва хотиндан бирининг ўз фамилиясини ўзгартириши бошқасининг ҳам фамилияси ўзгаришига олиб келмайди. Никоҳга кириш вақтида ўз фамилиясини ўзгартирган эр (хотин) никоҳдан

ажратилгандан кейин ҳам шу фамилияда қолишга ҳақли ёхуд унинг хоҳишига биноан суд томонидан никоҳдан ажратиш тўғрисидаги қарор чиқарилаётганда унга никоҳгача бўлган фамилияси қайтарилиши мумкин.

Никоҳ тузиш вақтида томонларнинг фамилия таилаш имкониятлари

		
	Йигитнинг фамилияси: Сатторов	Қизнинг фамилияси: Маҳмудова
Ҳар ким ўз фамилиясини сақлаб қолади:	Сатторов	Маҳмудова
Қиз йигитнинг фамилиясини танлайди:	Сатторов	Сатторова
Йигит қизнинг фамилиясини танлайди:	Маҳмудов	Маҳмудова
Қўш фамилия ҳосил қилиш мумкин эмас:	Маҳмуд-Сатторов	Маҳмуд-Сатторова
	Саттор-Маҳмудов	Саттор-Маҳмудова

Тергов изоляторларида, озодликдан маҳрум этиш тариқасидаги жазони ижро этувчи муассасаларда сақланаётган шахслар билан тузиладиган никоҳни қайд этиш ушбу муассаса жойлашган ердаги ФХДЁда қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Диний расм-русумларга биноан тузилган никоҳ ҳуқуқий аҳамиятга эга эмас. Никоҳ тузиш никоҳланувчиларнинг ФХДЁга ариза берганларидан кейин бир ой ўтгач, шахсан уларнинг иштирокида амалга оширилади. Узрли сабаблар бўлганда ФХДЁ бир ой ўтгунга қадар никоҳ тузишга рухсат бериши мумкин. Алоҳида ҳоллар (ҳомиладорлик, бола туғилиши, бир тарафнинг касаллиги ва бошқалар)да никоҳ ариза берилган куни тузилиши мумкин. ФХДЁ никоҳни рўйхатга олишни рад этганда, шикоят билан бевосита судга ёки бўйсунушига кўра юқори турувчи органга мурожаат қилиниши мумкин.

Никоҳ ёши эркаклар ва аёллар учун 18 ёш этиб белгиланади. Узрли сабаблар бўлганида никоҳга киришни хоҳловчиларнинг илтимосига кўра никоҳ давлат рўйхатидан ўтказиладиган жойдаги туман (шаҳар) ҳокими никоҳ ёшини кўпи билан бир йилга камайтириши мумкин.

Никоҳланувчи шахслар давлат соғлиқни сақлаш тизими муассасаларида бепул асосда тиббий кўрикдан ўтадилар. Эллик ёшдан ошган никоҳланувчи шахслар тиббий кўрикдан ўз розилиги билан ўтказилади. Никоҳ ФХДЁ органларида рўйхатга олинган пайтдан бошлаб никоҳни тузганлар эр-хотин деб ҳисобланадилар ва шу пайтдан эътиборан улар ўртасида эр-хотинлик ҳуқуқ ва мажбуриятлари вужудга келади. Эр ва хотин оилада тенг ҳуқуқлардан фойдаланадилар ва улар тенг мажбуриятларга эга бўладилар.

Болалар тарбияси ва оилавий турмушнинг бошқа масалаларини эр ва хотин биргаликда ҳал қиладилар. Эр ва хотиннинг ҳар бири машғулот тури, касб ва туриш ҳамда яшаш жойини танлашда эркиндир.

Эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган мол-мулклари, шунингдек, никоҳ қайд этилгунга қадар, бўлажак эр-хотиннинг умумий маблағлари ҳисобига олинган мол-мулклари уларнинг биргаликдаги умумий мулки ҳисобланади.

Эр ва хотиннинг умумий мол-мулкига эр ва хотин ҳар бирининг меҳнат фаолиятидан, тадбиркорлик фаолиятидан ва интеллектуал фаолият натижаларидан орттирган даромадлари, улар томонидан олинган пенсиялар, нафақалар, шунингдек, моддий ёрдам суммаси, майиб

бўлиш ёки саломатлигига бошқача зарар етказиш оқибатида меҳнат қобилиятини йўқотганлик муносабати билан етказилган зарарни қоплаш тарзида тўланган суммалар ва бошқалар киради. Эр ва хотиннинг умумий даромадлари ҳисобига олинган кўчар ва кўчмас ашёлар, қимматли қоғозлари, пайлари, омонатлари, кредит муассасаларига ёки бошқа тижорат ташкилотларига киритилган капиталдаги улушлари ҳамда эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган бошқа ҳар қандай мол-мулклари, улар эр ёки хотиндан бирининг номига расмийлаштирилган ёхуд пул маблағлари кимнинг номига ёки эр ва хотиннинг қайси бири томонидан киритилган бўлишидан қатъи назар, улар ҳам эр ва хотиннинг умумий мол-мулки ҳисобланади.

Ойла соғлом экан —
жамият мустақкам, жамият
мустақкам экан — мамлакат барқарордир.

И.А. Каримов

Эр ва хотиндан бири уй-рўзғор ишларини юритиш, болаларни парвариш қилиш билан банд бўлган ёки бошқа узрли сабабларга кўра мустақил иш ҳақи ва бошқа даромадга эга бўлмаган тақдирда ҳам эр ва хотин умумий мол-мулкка нисбатан тенг ҳуқуққа эга бўлади.

Эр ва хотин уларнинг биргаликдаги умумий мулки бўлган мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этишда тенг ҳуқуқларга эгадир.

Эр (хотин) ўзининг номига расмийлаштирилган умумий кўчмас мол-мулкни тасарруф этиш бўйича битим тузиши учун хотин (эр)нинг нотариал тартибда тасдиқланган розилигини олиши лозим. Кўрсатилган битимни тузишга нотариал тартибда тасдиқланган розилиги олинмаган эр ёки хотин мазкур битим амалга оширилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан бошлаб бир йил давомида бу битимни суд тартибида ҳақиқий эмас деб топишни талаб қилишга ҳақлидир.

Эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек, улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул битимлар асосида олган мол-мулки улардан ҳар бирининг ўз мулки ҳисобланади. Никоҳ давомида эр-хотиннинг умумий мулки ёки улардан ҳар бирининг мол-мулки ёхуд эр ва хотиндан бирининг меҳнати ҳисобига мол-мулкнинг қиймати анча ошишига олиб келган маблағлар (капитал таъмирлаш, қайта қуриш, қайта жиҳозлаш ва бошқалар) қўшилгани аниқланса, эр ёки хотиндан ҳар бирининг мол-мулки уларнинг биргаликдаги мулки деб топилиши мумкин.

Қимматбаҳо буюмлар ва зеб-зийнатлардан бошқа шахсий фойдаланишдаги буюмлар (кийим-бош, пойабзал ва бошқа шу кабилар), гарчи никоҳ давомида эр ва хотиннинг умумий маблағи ҳисобига олинган бўлса ҳам, улардан фойдаланиб келган эр ва хотиннинг хусусий мулки ҳисобланади.

Эр ва хотиннинг умумий мол-мулки эр ва хотин ўртасида ўзаро келишув асосида бўлиб олиниши мумкин. Эр ва хотиннинг хоҳиши билан уларнинг умумий мол-мулкни бўлиш тўғрисидаги ўзаро келишуви нотариал тартибда тасдиқланиши мумкин. Оилавий муносабатлар тугатилганда, суд эр ва хотин алоҳида яшаган даврда орттирган мол-мулкни улардан ҳар бирининг ўз мулки деб топиши мумкин.

Вояга етмаган болалар эҳтиёжини қондириш учун олинган буюмлар (кийим-бош, пойабзал, мактаб ва спорт жиҳозлари, мусиқа асбоблари, болалар кутубхонаси ва бошқалар) бўлинмайди ҳамда болалар эр ва хотиндан қайси бири билан яшаса, унга компенсациясиз берилади. Эр ва хотиннинг умумий мол-мулки ҳисобидан ўртадаги вояга етмаган болалар номига қўйилган омонатлар ўша болаларга тегишли ҳисобланиб, эр-хотиннинг умумий мол-мулкни бўлиш пайтида эътиборга олинмайди.

Никоҳдан ажралган эр ва хотиннинг умумий мол-мулкни бўлиш тўғрисидаги талабларига нисбатан уч йиллик даъво муддати қўлланилади. Эр ва хотиннинг умумий мол-мулкни бўлишда ҳамда уларнинг шу мол-мулкдаги улушларини аниқлашда эр ва хотиннинг улушлари тенг деб ҳисобланади. Эр ва хотиннинг умумий мол-мулкни бўлишда эр ва

хотиннинг умумий қарзлари уларга белгиланган улушларга мутаносиб равишда ҳар иккаласи ўртасида тақсимланади.

Агар эр ва хотиндан бири умумий мол-мулкни эр ёки хотиннинг эркига зид равишда ва оила манфаатига мос бўлмаган ҳолда ўз хоҳишига кўра сарфлаган ёки бошқа шахсга ўтказган бўлса, уни бўлишда бу мол-мулк ёки унинг қиймати ҳисобга олинади.

Никоҳланувчи шахсларнинг ёки эр ва хотиннинг никоҳда бўлган даврида ва (ёки) эр ва хотин никоҳдан ажратилган тақдирда, уларнинг мулкӣ ҳуқуқ ҳамда мажбуриятларини белгиловчи келишуви **никоҳ шартномаси** деб ҳисобланади. Никоҳ шартномаси никоҳ давлат рўйхатига олингунига қадар ҳам, никоҳ даврида ҳам тузилиши мумкин. Никоҳ давлат рўйхатига олингунга қадар тузилган никоҳ шартномаси никоҳ давлат рўйхатига олинган кундан бошлаб кучга киради. Никоҳ шартномаси ёзма шаклда тузилади ва нотариал тартибда тасдиқланиши лозим. Эр ва хотин никоҳ шартномасига кўра биргаликдаги умумий мулкнинг қонунда белгиланган тартибини ўзгартиришга, эр ва хотиннинг барча мол-мулкига, унинг айрим турларига ёхуд эр ва хотиндан ҳар бирининг мол-мулкига нисбатан биргаликдаги, улушли ёки алоҳида эгалик қилиш тартибини ўрнатишга ҳақлидир. Никоҳ шартномаси эр ва хотиннинг мавжуд мол-мулкига нисбатан ҳам, бўлғуси мол-мулкига нисбатан ҳам тузилиши мумкин.

Эр ва хотин никоҳ шартномасида ўзаро моддий таъминот бериш, оила харажатларини кўтариш, бир-бирининг даромадида иштирок этиш, бошқа шахслар билан мулкӣ шартномалар тузиш, биргаликда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш бўйича ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаб олишга, никоҳдан ажралганда эр ва хотиндан ҳар бирига бериладиган мулкни аниқлаб олишга, шунингдек, никоҳ шартномасига эр ва хотиннинг мулкӣ муносабатларига оид бошқа қоидалар киритишга ҳақли. Никоҳ шартномасида назарда тутилган ҳуқуқ ва мажбуриятлар муайян муддат билан чекланиши ёки муайян шарт-шароитнинг юзага келиши ёхуд келмаслигига боғлиқ қилиб қўйилиши мумкин.

Никоҳ шартномаси эр-хотиннинг ҳуқуқ лаёқати ёки муомала лаёқатини, уларнинг ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун судга мурожаат қилиш ҳуқуқларини чеклашни, эр-хотин ўртасидаги шахсий номулкӣ муносабатларни, эр-хотиннинг болаларга нисбатан бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятларини тартибга солишни, меҳнатга лаёқатсиз таъминот олишга муҳтож эр ёки хотиннинг ҳуқуқини чекловчи қоидаларни, эр ва хотиндан бирини ўта ноқулай ҳолатга солиб қўювчи ёхуд оила тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг нормаларига зид келувчи бошқа шартларни назарда тута олмайди.

Никоҳ шартномаси эр-хотиннинг келишуви билан исталган вақтда ўзгартирилиши ёки бекор қилиниши мумкин. Никоҳ шартномасининг ўзгартирилиши ёки бекор қилиниши ёзма шаклда амалга оширилади. Никоҳ шартномасини бажаришдан бир томонлама бош тортишга йўл қўйилмайди. Никоҳ шартномаси эр-хотиндан бирининг талаби билан Фуқаролик кодексида белгиланган асослар ва тартибда суднинг ҳал қилув қарори билан ўзгартирилиши ёки бекор қилиниши мумкин. Никоҳ тугатилган пайтдан бошлаб никоҳ шартномасининг амал қилиши ҳам тугайди, никоҳ шартномасида никоҳ тугатилганидан кейинги давр учун назарда тутилган мажбуриятлар бундан мустасно. Никоҳ шартномаси суд томонидан Фуқаролик кодексида назарда тутилган асослар бўйича тўла ёки қисман ҳақиқӣ эмас деб топилиши мумкин.

Эр-хотин қонунда йўл қўйиладиган барча мулкӣ-шартномавий муносабатларга ўзаро киришишга ҳақлидир. Эр-хотин ўртасида тузилган, улардан бирининг ҳуқуқларини чеклашга қаратилган келишувлар ҳақиқӣ ҳисобланмайди.

Эр-хотиндан бирининг вафоти ёки суд улардан бирини вафот этган деб эълон қилиши оқибатида *никоҳ тугайди*. Никоҳ эр-хотиндан бири ёки ҳар иккаласининг аризасига мувофиқ никоҳдан ажратиш йўли билан, шунингдек, суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган эр ёки хотиннинг васийси берган аризага мувофиқ тугатилиши мумкин. Никоҳдан ажратиш суд тартибида, Оила кодексида назарда тутилган ҳолларда эса, ФХДЁда амалга оширилади. Хотинининг ҳомиладорлик вақтида ва бола туғилганидан кейин бир йил мобайнида эр хотинининг розилигисиз никоҳдан ажратиш тўғрисида иш қўзғатишга ҳақли эмас. Никоҳдан ажратиш тўғрисидаги ишлар суд томонидан Фуқаролик процессуал кодекси

(ФПК)да даъво ишларини ҳал қилиш учун белгиланган тартибда кўриб чиқилади. Суд ишнинг кўрилишини кейинга қолдириб, эр-хотинга ярашиш учун 6 ойгача муҳлат тайинлашга ҳақли. Агар суд эр ва хотиннинг бундан буён биргаликда яшашига ва оилани сақлаб қолишига имконият йўқ деб топса, уларни никоҳдан ажратади.

Вояга етмаган болалари бўлмаган эр-хотин никоҳдан ажратишга ўзаро рози бўлсалар, улар никоҳдан ФХДЁ органларида ажратилади. Эр-хотиннинг ўзаро розилиги бўлганда никоҳдан ажралишда ариза берувчилар ФХДЁ органига берган аризаларида ўртада вояга етмаган болалари ва мулкӣ низолари йўқлигини тасдиқлашлари шарт. Никоҳдан ажралиш ариза берувчиларнинг яшаш жойидаги ФХДЁ органига ариза берилган кундан бошлаб 3 ой муддат ўтгач қайд этилади. Эр-хотин ўртасида меҳнатга лаёқатсиз муҳтож эр ёки хотинга моддий таъминот бериш тўғрисида ёки уларнинг биргаликдаги умумий мулки бўлган мол-мулкни бўлиш тўғрисида низо бўлган тақдирда эр-хотин ёки улардан бири никоҳдан ажратиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этишга ҳақли.

Агар болалар ҳақида, эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мол-мулкни бўлиш ҳақида ёки ёрдамга муҳтож, меҳнатга лаёқатсиз эр (хотин)га таъминот бериш учун маблағ тўлаш ҳақида низо мавжуд бўлса, улар никоҳдан суд тартибида ажратилади. Никоҳдан суд тартибида ажратилаётганда эр ва хотин вояга етмаган болалари ким билан яшаши, болаларга ва (ёки) меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож эр ёки хотинга таъминот бериш учун маблағ тўлаш тартиби, бу маблағнинг миқдори ёхуд эр-хотиннинг умумий мол-мулкни бўлишга доир келишувни кўриб чиқиш учун судга тақдим қилишлари мумкин. Никоҳдан ажратиш тўғрисидаги иш кўриб чиқиляётганида тўйни ўтказишга кетган сарф-харажатларни ундириш ҳақидаги талаблар қаноатлантирилмайди.

Никоҳ ФХДЁ органида никоҳдан ажратилганлик рўйхатга олинган кундан бошлаб тугатилади. Суд томонидан вафот этган деб эълон қилинган ёки бедарак йўқолган деб топилган эр (хотин) қайтиб келган ва тегишли суд қарорлари бекор қилинган ҳолларда, никоҳ эр-хотиннинг биргаликдаги аризасига кўра ФХДЁ органи томонидан тикланиши мумкин. Агар эр (хотин) янги никоҳга кирган бўлса, никоҳни тиклаш мумкин эмас.

Никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш фақат суд тартибида амалга оширилади. Никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида суднинг қонуний кучга кирган ҳал қилув қароридан нусха бериляётганда паспортга ёки шахсни тасдиқловчи бошқа ҳужжатга тегишли белги қўйилади. Никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида суд чиқарган ҳал қилув қарори қонуний кучга киргач, 10 кун ичида ундан кўчирма никоҳ тузилганлиги рўйхатга олинган жойдаги ФХДЁ органига юборилади.

Никоҳ ёшига етмаган шахс билан тузилган никоҳ ҳали никоҳ ёшига етмай никоҳга кирган шахснинг манфаатлари талаб қилган ҳолларда ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Бундай никоҳни ҳақиқий эмас деб топишни никоҳ ёшига етмай никоҳга кирган шахс, унинг она-отаси ёки ҳомийси, васийлик ва ҳомийлик органи ҳамда прокурор талаб қилишга ҳақлидир.

Иш судда ҳал қилиниш пайтигача эр ёки хотин никоҳ ёшига етган бўлса, никоҳ фақат унинг талаби билан ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Эр-хотиндан бири никоҳ ёшига етмаганлиги туфайли никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги иш, агар эр-хотин (улардан бири) иш судда кўриляётган пайтда никоҳ ёшига етмаган бўлса, васийлик ва ҳомийлик органининг иштирокида кўриб чиқилади.

Муомалага лаёқатсиз деб топилган шахс билан тузилган никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ишни суд васийлик ва ҳомийлик органининг иштирокида кўриб чиқади. Мажбурлаб тузилган никоҳ жабрланувчи ёки прокурорнинг аризаси бўйича ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Эр-хотин сохта никоҳ қайд қилдирган ва оила қурмаган бўлсалар, никоҳ ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Сохта никоҳни ҳақиқий эмас деб топишни прокурор талаб қилишга ҳақли, эр (хотин) оила қуриш мақсадисиз никоҳга кирган ҳолларда эса, бундай талаб хотин (эр) томонидан ҳам қўйилиши мумкин. Суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилган никоҳ тузилган вақтидан бошлаб ҳақиқий эмас деб ҳисобланади. Никоҳнинг ҳақиқий эмас деб топилиши шундай никоҳдан туғилган ёки никоҳ

ҳақиқий эмас деб топилган кундан кейин 300 кун ичида туғилган болаларнинг ҳуқуқларига таъсир этмайди.

Бир умумий учинчи шахсдан (аждоддан) келиб чиққан шахслар қариндошлар ҳисобланади. Икки шахс ўртасидаги тўғри шajara бўйича қариндошликнинг яқинлиги қариндошлик даражаси, яъни туғилиш сони билан белгиланади. Болалар ота-онасига нисбатан тўғри шajaraдаги биринчи, неvara бобосига, бувисига нисбатан — иккинчи, эvara катта бобосига, катта бувисига нисбатан — учинчи даражадаги қариндош ҳисобланади ва ҳоказо. Ака-ука, опа-сингил, уларнинг болалари, ота-онанинг ака-ука ва опа-сингиллари ҳамда уларнинг болалари, бобо ва бувиларнинг ака-ука ҳамда опа-сингиллари ва уларнинг болалари ва шунга ўхшашлар ён шajara бўйича қариндошлар ҳисобланади ва ҳоказо.

Тўғри шajara бўйича қариндошлар ён шajara бўйича қариндошларга нисбатан яқинроқдир. Икки шахс ўртасида қариндошликнинг узоқ-яқинлигини аниқлашда, даражаларнинг сони ёки шу шахслардан бирининг ўзини ҳисобга қўшмай туриб, ундан келиб чиққан авлодлар сони ҳисобга олинади. Ҳисоб аждодлар томон тўғри шajara бўйича улар учун умумий бўлган шахсга (аждодга) қараб ва ундан эса, авлодлар томон — улардан бошқасига қараб олиб борилади. Туғишган ака-ука ва опа-сингил қариндошликнинг иккинчи даражасида, тоға ва амаки, амма ва хола ўз жиянлари билан қариндошликнинг — учинчи, тоғавачча, амакивачча, аммавачча ва холаваччалар эса — тўртинчи даражасида турадилар. Ака-ука ва опа-сингиллар ёт аралашмаган ва ёт аралашган қариндош бўлиши мумкин. Ака-ука ва опа-сингиллар бир ота-онадан келиб чиққан бўлса, ёт аралашмаган, ота бир, она бошқа ёки, аксинча, она бир, ота бошқа бўлса, ёт аралашган қариндош ҳисобланади. Ёт аралашмаган қариндошликда ака-ука ва опа-сингиллар туғишган, ёт аралашган қариндошликда эса, ака-ука ва опа-сингиллар ўғай ҳисобланади. Эр-хотиннинг илгариги никоҳларидан бўлган болалари ўзаро қариндош ҳисобланмайди. Эр (хотин) ва унинг яқин қариндошлари билан хотин (эр) қариндошларининг бир-бирига нисбатан муносабатлари (қайин-бўйинчилик ва қуда-андачилик) ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятларни келтириб чиқармайди.

Боланинг шу онадан туғилганлиги (оналик) ФХДЁ органи томонидан тиббий муассасанинг ҳужжатларига кўра, бола тиббий муассасада туғилмаган ҳолда эса, бошқа далилларга асосан белгиланади. Аёлнинг никоҳ тузилгандан кейин ёки эрининг ўлими, никоҳдан ажратилганлиги ёхуд никоҳ ҳақиқий эмас деб топилганлиги туфайли никоҳ тугаганидан сўнг 300 кун ичида туғилган боласи никоҳда туғилган бола ҳисобланади.

Агар никоҳ тугаганидан кейин 300 кун ичида бола туғилса ва бу даврда аёл янги никоҳга кирган бўлса, бола янги никоҳда туғилган ҳисобланади. Бундай ҳолларда собиқ эр ёки унинг ота-онаси боланинг насл-насаби хусусида низолашиш ҳуқуқига эга. Боланинг онаси билан никоҳда бўлмаган шахснинг оталиги ўзини боланинг отаси деб тан олган шахс ва онанинг ФХДЁ органига биргаликда топширган аризасига биноан белгиланади. Она вафот этганда, суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилганда, онанинг қаердалигини аниқлаш имконияти бўлмаганда ёки у оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганда, оталик васийлик ва ҳомийлик органи билан келишилган ҳолда ўзини боланинг отаси деб тан олаётган шахснинг аризасига биноан белгиланади. Боланинг отаси суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган бўлса, оталикни белгилаш тўғрисидаги аризани унинг номидан васийлик ва ҳомийлик органининг рухсати билан унинг ҳомийси бериши мумкин.

Оталикни белгилаш тўғрисидаги ариза боланинг туғилганлигини қайд этиш вақтида, шунингдек, бола туғилганлиги қайд этилгандан кейин ҳам берилиши мумкин. Агар оталикни белгилаш тўғрисида бола туғилгандан сўнг эр-хотин биргаликда ариза беришининг имкони бўлмай қолиши ёки мушкул бўлишини кўрсатувчи асослар мавжуд бўлса, туғилажак боланинг ўзаро никоҳда бўлмаган ота-онаси шундай аризани она ҳомиладорлик вақтида ФХДЁга беришга ҳақли. Оталикни белгилаш рад этилганда, ўзини боланинг отаси деб тан олган шахс суд тартибида шикоят қилиши мумкин. Оталикни суд тартибида белгилаш ота-онадан бирининг ёки боланинг васийси (ҳомийси)нинг ёхуд бола кимнинг қарамоғида

бўлса, шу шахснинг аризасига, шунингдек, бола вояга етганидан кейин унинг ўзи берган аризага мувофиқ амалга оширилади.

Ҳар бир бола оилада яшаш ва тарбияланиш, ўз ота-онасини билиш, уларнинг ҳам-хўрлигидан фойдаланиш, улар билан бирга яшаш ҳуқуқига эга. Бола ўз ота-онаси томонидан тарбияланиши, ўз манфаатлари таъминланиши, ҳар тарафлама камол топиши, инсоний қадр-қимматлари ҳурмат қилиниши ҳуқуқига эга. Боланинг ота-онаси бўлмаганда ёки улар ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганда ва бола ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган бошқа ҳолларда унинг оилада тарбияланиш ҳуқуқи васийлик ва ҳомийлик органи томонидан таъминланади. Бола отаси, онаси, бобоси, бувиси, ака-укалари, опа-сингиллари ва бошқа қариндошлари билан кўришиш ҳуқуқига эга. Ота-онасининг никоҳдан ажралиши, никоҳнинг ҳақиқий эмас деб топилиши ёки ота-онанинг бошқа-бошқа яшаши боланинг ҳуқуқларига таъсир қилмайди. Ота ва она алоҳида яшаган ҳолда бола уларнинг ҳар бири билан кўришиш ҳуқуқига эга. Ота-она турли давлатларда яшагани тақдирда ҳам бола улар билан кўришиш ҳуқуқига эга.

Фавқулодда вазиятларга тушиб қолган бола (ушлаб туриш, қамоққа олиш, ҳибсга олиш, даволаш муассасасида бўлиш ва бошқа ҳолларда) ўз ота-онаси ва бошқа қариндошлари билан қонунда белгиланган тартибда кўришиш ҳуқуқига эга. Бола ўз ҳуқуқи ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга. Бола ота-она (уларнинг ўрнини босувчи шахслар) томонидан қилинадиган суиистеъмолликлардан ҳимояланиш ҳуқуқига эга.

Боланинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилганда, шу жумладан, ота-она (улардан бири) болани тарбиялаш ва таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаганда ёхуд ота-оналик ҳуқуқларини суиистеъмол қилганда бола ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини сўраб, васийлик ва ҳомийлик органига, 14 ёшга тўлгандан кейин эса, мустақил равишда судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

Боланинг ҳаёти ёки соғлиғига хавф туғилганлигидан, унинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилганлигидан хабардор бўлган шахслар бу ҳақда бола айна пайтда яшаб турган жойдаги васийлик ва ҳомийлик органига маълум қилиши шарт. Шундай маълумотларни олгач, васийлик ва ҳомийлик органи боланинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш юзасидан зарур чоралар кўриши шарт.

Оилада боланинг манфаатларига тааллуқли ҳар қандай масала ҳал қилинаётганда бола ўз фикрини ифода қилишга, шунингдек, ҳар қандай суд муҳокамаси ёки маъмурий муҳокама даврида сўзлашга ҳақлидир. Бола исм, ота исми ва фамилия олиш ҳуқуқига эга. Болага исм ота-онанинг келишувига биноан, ота исми — отасининг исмига кўра берилади. Боланинг фамилияси ота-онанинг фамилиясига қараб белгиланади. Ота-она турли фамилияларда бўлганда ота-онанинг келишувига биноан болага отасининг ёки онасининг фамилияси берилади. Ота-онанинг хоҳишига кўра, болага ота ёки она томонидан миллий анъаналарга кўра бобонинг исми бўйича фамилия берилиши мумкин. Ота-она ўртасида боланинг исми ва (ёки) фамилияси бўйича келишув бўлмаганда, келиб чиққан низо васийлик ва ҳомийлик органи томонидан ҳал этилади.

ФХДЁ органи ота-онанинг биргаликдаги аризасига биноан бола 16 ёшга тўлгунча бола манфаатларини эътиборга олиб, унинг исмини ўзгартиришга, унга берилган фамилияни ҳам отаси ёки онасининг фамилиясига қараб ўзгартиришга ҳақлидир.

Агар ота-она алоҳида яшаса ва бола билан бирга яшовчи ота (она) болага ўз фамилиясини беришни хоҳласа, васийлик ва ҳомийлик органи бу масалани боланинг манфаатларини ва она (ота)нинг фикрини ҳисобга олган ҳолда ҳал қилади. Ота ёки онанинг турган жойини аниқлаш мумкин бўлмаганда, улар ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганда, муомалага лаёқатсиз деб топилганда, ота ёки она болага таъминот бериш ва уни тарбиялаш мажбуриятларини бажаришдан узрсиз сабабларга кўра бўйин товлаган ҳолларда ота ёки онанинг фикрини ҳисобга олиш шарт эмас.

Агар бола ўзаро никоҳда бўлмаган шахслардан туғилган ва оталик қонуний тартибда белгиланмаган бўлса, васийлик ва ҳомийлик органи боланинг манфаатларини эътиборга олиб, унинг фамилиясини онанинг мурожаат қилган давридаги фамилиясига алмаштириш

учун рухсат беришга ҳақли. 10 ёшга тўлган боланинг исми ёки фамилиясини ўзгартиришга фақат унинг розилиги билан йўл қўйилади.

Ота-она ўз болаларига нисбатан тенг ҳуқуқ ва мажбуриятларга эгадирлар. Вояга етмаган ота-она ўз боласи билан бирга яшаш ва унинг тарбиясида иштирок этиш ҳуқуқига эга. Ўзаро никоҳда бўлмаган вояга етмаган ота-она улардан бола туғилганда ҳамда уларнинг оналиги ва (ёки) оталиги белгиланганда 16 ёшга тўлишлари билан ота-оналик ҳуқуқларини мустақил равишда амалга оширишга ҳақлидирлар. Вояга етмаган ота-она 16 ёшга етгунга қадар, болани вояга етмаган ота-она билан биргаликда тарбиялаш учун болага васий тайинланиши мумкин. Боланинг васийси билан вояга етмаган ота-она ўртасида келиб чиқадиган келишмовчиликлар васийлик ва ҳомийлик органи томонидан ҳал этилади.

Вояга етмаган ота-она ўз оталиги ва оналигини умумий асосларда эътироф этиш ёки бунга эътироз билдириш ҳуқуқига эгадир. Ота-она ўз болаларини тарбиялаш ҳуқуқига эга ва тарбиялаши шарт. Ота-она ўз болаларининг тарбияси ва камолоти учун жавобгардир. Улар ўз болаларининг соғлиғи, жисмоний, руҳий, маънавий ва ахлоқий камолоти ҳақида ғамхўрлик қилишлари шарт. Ота-она ўз болаларини тарбиялашда бошқа барча шахсларга нисбатан устун ҳуқуққа эга. Ота-она болаларининг қонун ҳужжатларида белгиланган зарур даражада таълим олишини таъминлаши шарт. Болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш уларнинг ота-онаси зиммасига юклатилади. Ота-она ўз болаларининг қонуний вакиллари ҳисобланадилар ҳамда ҳар қандай жисмоний ва юридик шахслар билан бўлган муносабатларда, шу жумладан, судда алоҳида ваколатсиз уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қиладилар.

Васийлик ва ҳомийлик органи томонидан ота-она ва болалар манфаатлари ўртасида қарама-қаршилик борлиги аниқланганда, ота-она ўз болаларининг манфаатларини ҳимоя қилишга ҳақли эмас. Ота-она ва болалар ўртасида келишмовчиликлар мавжуд бўлганда васийлик ва ҳомийлик органи болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун вакил тайинлаши шарт. Ота-оналик ҳуқуқи болалар манфаатларига зид тарзда амалга оширилиши мумкин эмас. Болалар манфаатларини таъминлаш ота-она ғамхўрлигининг асосини ташкил қилиши лозим. Ота-оналик ҳуқуқини амалга оширишда ота-она болаларининг жисмоний ва руҳий соғлиғига, ахлоқий камолотига зарар етказишга ҳақли эмас. Болаларни тарбиялаш усуллари менсимаслик, шафқатсизлик, қўполликдан, инсоний қадр-қимматни камситувчи муомаладан, болаларни ҳақоратлаш ёки эксплуатация қилишдан холи бўлиши керак. Ўз ота-оналик ҳуқуқини болаларининг ҳуқуқ ва манфаатларига зид тарзда амалга ошираётган ота-она қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўлади. Болаларнинг таълим-тарбиясига тааллуқли барча масалалар болалар манфаатидан келиб чиққан ва уларнинг фикрини ҳисобга олган ҳолда ота-она томонидан ўзаро келишув асосида ҳал этилади. Агар ота-она ўртасида келишмовчиликлар мавжуд бўлса, улар (улардан бири) бу келишмовчиликларни ҳал қилиш учун васийлик ва ҳомийлик органига ёки судга мурожаат қилишга ҳақлидир.

Боладан алоҳида яшаётган ота (она) тарбия, даволаш, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш муассасалари ва бошқа шунга ўхшаш муассасалардан ўз боласи тўғрисида ахборот олиш ҳуқуқига эга. Ота (она) томонидан боланинг ҳаёти ва соғлиғи учун хавф-хатар бўлгандагина, уларга ахборот бериш рад этилиши мумкин. Ахборот беришнинг рад этилиши устидан суд тартибида шикоят қилиниши мумкин.

Бобо, буви, ака-ука, опа-сингил ва бошқа яқин қариндошлар бола билан кўришиб туриш ҳуқуқига эга. Ота-она (улардан бири) яқин қариндошларнинг бола билан кўришишига имконият бермасалар, васийлик ва ҳомийлик органи ота-онани (улардан бирини) бундай имконият беришга мажбур қилиши мумкин. Агар ота-она (улардан бири) васийлик ва ҳомийлик органининг қарорини бажармаса, боланинг яқин қариндошлари ёки васийлик ва ҳомийлик органи бола билан кўришиб туришга тўсқинлик қилувчи ҳолларни бартараф қилиш ҳақида даъво билан судга мурожаат қилишга ҳақлидир. Суд боланинг манфаатларини ва боланинг фикрини ҳисобга олган ҳолда низони ҳал қиладди. Суднинг ҳал қилув қарори бажарилмаган тақдирда айбдор ота (она)га нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган

чоралар қўлланилади. Ота-она болани қонунга асосланмасдан ушлаб турган ҳар қандай шахсдан унинг қайтарилишини талаб қилишга ҳақли. Низо чиққан тақдирда, ота-она ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун судга мурожаат қилишга ҳақли. Бу талабларни кўришда суд болани ота-онасига қайтариш унинг манфаатларига зид деган хулосага келса, боланинг фикрини ҳисобга олган ҳолда ота-онанинг даъвосини рад қилишга ҳақли.

Агар суд ота-она ҳам, болани ўз қарамоғига олган шахс ҳам болага лозим даражада тарбия беришни ҳамда уни камолотга етказишни таъминлай олмайдилар, деб топса, болани васийлик ва ҳомийлик органи қарамоғига олиб беради. Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш суд тартибида амалга оширилади. Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисидаги ишлар ота (она)нинг (уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг), прокурорнинг, шунингдек, вояга етмаган болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мажбурияти юклатилган орган ёки муассасаларнинг (васийлик ва ҳомийлик органи, вояга етмаганлар ишлари билан шуғулланувчи комиссиялар, етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болалар муассасалари ҳамда бошқа муассасаларнинг) даъвосига биноан кўрилади. Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисидаги ишлар прокурор ҳамда васийлик ва ҳомийлик органи иштирокида кўриб чиқилади.

Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиниши ота-онани ўз боласига таъминот бериш мажбуриятидан озод қилмайди. Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинган ота-онанинг (улардан бирининг) бундан кейин бола билан биргаликда яшаш-яшамаслик масаласи суд томонидан уй-жой тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳал қилинади.

Ота-онаси (улардан бири) ўзига нисбатан ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинган бола, агар у фарзандликка олинган бўлмаса, турар жойга бўлган мулк ҳуқуқини ёки турар жойдан фойдаланиш ҳуқуқини сақлаб қолади, шунингдек, ота (она)си ва бошқа қон-қариндошлари билан туғишганлик фактига асос-

ланган барча мулкый ҳуқуқларини, жумладан, мерос олиш ҳуқуқини сақлаб қолади.

Болани ота ёки онасига беришнинг имконияти бўлмаган ёки ота-онанинг ҳар иккаласи ҳам ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинган тақдирда, бола васийлик ва ҳомийлик органининг қарамоғига олиб берилади. Ота-она (улардан бири) ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганда болани фарзандликка олишга ота-она (улардан бири) ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганлиги тўғрисидаги суднинг ҳал қилув қарори чиқарилган кундан кейин камида 6 ой ўтгач йўл қўйилади. Ота-она (улардан бири) ўз хулқ-атворини, турмуш тарзини ва (ёки) бола тарбиясига бўлган муносабатини ўзгартирган ҳолларда ота-оналик ҳуқуқи тикланиши мумкин. Ота-оналик ҳуқуқини тиклаш ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинган ота-онанинг (улардан бирининг) даъвосига биноан суд тартибида амалга оширилади. Ота-оналик ҳуқуқини тиклаш тўғрисидаги ишлар васийлик ва ҳомийлик органининг, шунингдек, прокурорнинг иштирокида кўриб чиқилади. Ота-онанинг (улардан бирининг) ота-оналик ҳуқуқини тиклаш тўғрисидаги даъвоси билан бирга болани ота-онага (улардан бирига) қайтариш тўғрисидаги талаби ҳам кўриб чиқирилиши мумкин.

Агар ота-оналик ҳуқуқининг тикланиши бола манфаатларига зид бўлса, суд боланинг фикрини ҳисобга олган ҳолда ота-онанинг (улардан бирининг) ота-оналик ҳуқуқини тиклаш тўғрисидаги даъвосини қаноатлантиришни рад қилишга ҳақлидир.

10 ёшга тўлган болага нисбатан ота-оналик ҳуқуқининг тикланишига фақат унинг розилиги билан йўл қўйилади. Бола фарзандликка олинган ва фарзандликка олиш бекор қилинмаган бўлса, ота-оналик ҳуқуқини тиклашга йўл қўйилмайди. Суд боланинг манфаатларини ҳисобга олган ҳолда ота-онани ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилмай туриб,

болани ота-онадан (уларнинг биридан) олиш тўғрисида ҳал қилув қарори чиқариши (ота-оналик ҳуқуқини чеклаши) мумкин. Болани ота-она (улардан бири) билан қолдириш ота-онага (улардан бирига) боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра (руҳиятнинг бузилиши ёки бошқа сурункали касаллик, оғир ҳолатларни бошдан кечириш ва бошқалар) бола учун хавфли бўлса, ота-оналик ҳуқуқини чеклашга йўл қўйилади. Агар болани ота-она (улардан бири) билан қолдириш оқибатида ота-онанинг хулқ-атвори бола учун хавф тўғдирса, ота-онани (улардан бирини) ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш учун эса етарли асослар аниқланмаган тақдирда ҳам ота-оналик ҳуқуқини чеклашга йўл қўйилади. Агар ота-она (улардан бири) ўз хулқ-атворини ўзгартирмаса, васийлик ва ҳомийлик органи суд томонидан ота-оналик ҳуқуқини чеклаш тўғрисидаги ҳал қилув қарори чиқарилгандан кейин олти ой ўтгач, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисида даъво тақдим этиши шарт. Васийлик ва ҳомийлик органи боланинг манфаатларини эътиборга олиб ота-онани (улардан бирини) бу муддат ўтмасдан туриб, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш ҳақида даъво тақдим этишга ҳақли. Ота-оналик ҳуқуқини чеклаш тўғрисидаги даъво боланинг яқин қариндошлари, вояга етмаган болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мажбурияти қонун билан зиммасига юклатилган органлар ва муассасалар, мактабгача таълим муассасалари, умумтаълим муассасалари ва бошқа муассасалар, шунингдек, прокурор томонидан тақдим этилиши мумкин.

Ота-оналик ҳуқуқини чеклаш тўғрисидаги ишлар прокурор ҳамда васийлик ва ҳомийлик органи иштирокида кўрилади. Ота-оналик ҳуқуқини чеклаш тўғрисидаги ишларни кўришда суд ота-онадан (уларнинг биридан) боланинг таъминоти учун алимент ундириш масаласини ҳал қилади. Ота-оналик ҳуқуқи чекланган ота-она болани шахсан тарбиялаш ҳуқуқидан, шунингдек, болали фуқаролар учун қонун ҳужжатларида белгиланган имтиёзлар ва нафақалар олиш ҳуқуқидан маҳрум бўлади. Ота-оналик ҳуқуқининг чекланиши ота-онани болага таъминот бериш мажбуриятидан озод қилмайди.

Ота-она ҳаётлигида болалар уларнинг мол-мулкига нисбатан мулкдор бўлиш ҳуқуқига эга эмас. Ота-она ҳам вояга етмаган болаларнинг мол-мулкига нисбатан мулкдор бўлиш ҳуқуқига эга эмас. Вояга етмаган болалар ўз ота-онасидан ва бошқа шахслардан қонунда назарда тутилган миқдорда ва тартибда таъминот олиш ҳуқуқига эга. Вояга етмаган болалар таъминоти учун олинган маблағ, пенсия, нафақа унинг отаси ёки онаси тасарруфида бўлиб, боланинг таъминоти, тарбияси ва таълим олиши учун сарфланиши керак. Вояга етмаган болаларнинг мол-мулкни тасарруф этишга доир ваколатлар амалга оширилаётганда фуқаролик қонун ҳужжатларида белгиланган қоидалар қўлланилади. Ота-она ва болаларнинг алоҳида-алоҳида мулки бўлиши мумкин ва бирга яшаб турганда улар бир-бирларининг розилиги билан бундай мулкка эгалик қилишлари ва ундан фойдаланишлари мумкин.

Ота-она ва 14 ёшга тўлган вояга етмаган болалар ўртасида қонунда белгиланган тартибда умумий мулк ҳуқуқи вужудга келиши мумкин. Ота-она ва вояга етмаган болалар умумий мол-мулкни вужудга келтириш тўғрисида келишув тузишлари мумкин. Вояга етмаган болалар қонунда белгиланган тартибда хусусий мулк эгаси бўлиш ҳуқуқига эгадирлар. Вояга етмаган болаларнинг қонунда белгиланган тартибда ҳадя, мерос тариқасида олган мол-мулки, шунингдек, шахсий меҳнати ва тадбиркорлик фаолияти натижасида орттирган мол-мулки уларнинг хусусий мулки ҳисобланади. Вояга етмаганларнинг тадбиркорлик фаолиятига қўшган маблағи ва ундан орттирган даромади, агар бола билан ота-она ёки оиланинг бошқа аъзолари ўртасида бошқача тартибни белгиловчи шартнома бўлмаса, вояга етмаганларнинг хусусий мулки ҳисобланади. Вояга етмаганларнинг шахсий фойдаланишидаги буюмлари (кийим-кечак, пойабзал, ишлаб чиқариш қуроллари, ўқув анжомлари ва бошқалар) уларнинг хусусий мулки ҳисобланади.

Ота-она вояга етмаган болаларига таъминот бериши шарт. Вояга етмаган болаларига таъминот бериш мажбуриятини ихтиёрий равишда бажармаган ота (она)дан суднинг ҳал қилув қарорига ёки суд буйруғига асосан алимент ундирилади. Вояга етмаган болаларга алимент тўлаш ҳақида ота-она ўртасида келишув бўлмаганда ёки алимент ихтиёрий равишда тўланмаганда ва ота-онадан бирортаси ҳам алимент ундириш тўғрисида судга даъво ёхуд

ариза билан мурожаат қилмаган ҳолларда, васийлик ва ҳомийлик органлари вояга етмаган боланинг таъминоти учун ота ёки онадан қонунда белгиланган миқдорда алимент ундириш тўғрисида даъво қўзғатишга ҳақлидир. Вояга етмаган болаларига алимент тўлаш ва уларга таъминот беришда ота-онанинг мажбуриятлари тенгдир. Вояга етган, меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож болаларига таъминот беришда ота-онанинг мажбуриятлари тенгдир. Ота-она вояга етмаган болаларига таъминот бериш учун алимент тўлаш тартибини ўзаро келишган ҳолда белгилашга ҳақлидирлар. Вояга етмаган болаларига таъминот бериш учун алимент тўлаш тартиби ва шакли ҳақида ота-она ўртасидаги келишув қонунда белгиланган қоидаларга ва боланинг манфаатларига зид бўлмаслиги керак.

Агар вояга етмаган болаларига таъминот бериш ҳақида ота-она ўртасида келишув бўлмаса, уларнинг таъминоти учун алимент суд томонидан ота-онанинг ҳар ойдаги иш ҳақи ва (ёки) бошқа даромадининг бир бола учун — тўртдан бир қисми; икки бола учун — учдан бир қисми; уч ва ундан ортиқ бола учун — ярмиси миқдорида ундирилади. Бу тўловларнинг миқдори тарафларнинг моддий ёки оилавий аҳволини ва бошқа эътиборга лойиқ ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда суд томонидан камайтирилиши ёки кўпайтирилиши мумкин. Ҳар бир бола учун ундириладиган алимент миқдори қонун ҳужжатлари билан белгиланган энг кам иш ҳақининг учдан бир қисмидан кам бўлмаслиги керак. Ота-она вояга етган меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож болаларига таъминот бериши шартдир.

Вояга етган меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож болаларига таъминот бериш ота-онанинг келишувига биноан амалга оширилади. Ота-она ўртасида бундай келишувга эришилмаган тақдирда низо суд тартибида ҳал қилинади. Ота-онадан вояга етган меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож болаларига ундириладиган алиментнинг миқдори суд томонидан алимент тўлаши шарт бўлган ота-онанинг оилавий ва моддий аҳволи ҳисобга олиниб, ҳар ойда пул билан тўланадиган қатъий суммада белгиланади. Ота-онадан болаларга ундириладиган алимент миқдори алимент тўловчининг ойлик иш ҳақи ва (ёки) бошқа даромадига нисбатан улушлар ҳисобида ёки пул билан тўланадиган қатъий суммада белгиланиши мумкин.

Алимент тўлаши шарт бўлган ота-онанинг иш ҳақи ва (ёки) бошқа даромади доимо бир хилда бўлмай, ўзгариб турса ёхуд даромадининг бир қисмини натура тарзида оладиган бўлса, шунингдек, даромаддан улуш тарзида алимент ундириш имконияти бўлмаса ёнки ота-она расман белгиланган иш ҳақи ёки даромадга эга бўлмаса, вояга етмаган болаларнинг таъминоти учун тўланиши лозим бўлган алимент миқдори ҳар ойда пул билан тўланадиган қатъий суммада белгиланиши мумкин. Ота-она фавқулодда ҳолатлар (боланинг оғир шикастланиши, касал бўлиши ва бошқалар) туфайли келиб чиққан, боланинг таъминоти учун зарур бўлган қўшимча харажатларда иштирок этиши шарт. Қўшимча харажатларда иштирок этишдан бош тортган ота (она)дан суд уларнинг оилавий ва моддий аҳволини ҳисобга олиб, қўшимча харажатларни қисман пул билан тўланадиган қатъий суммада ундириш ҳақида ҳал қилув қарори чиқариши мумкин.

Алимент Ўзбекистон ҳудудида ва унинг ташқарисида пул ёки натура тарзида олинган барча турдаги даромадлардан ушлаб қолинади. Чет эл валютасида олинadиган даромадлар алимент ундириладиган кунда амалда бўлган Марказий банкнинг расмий курси бўйича сўмларда ҳисобланади. Алимент тўлаётган ота-онанинг бошқа вояга етмаган болалари бўлиб, ундан қонунда белгиланган миқдорда алимент ундирилганда, ўша болалар алимент олаётган болаларга нисбатан моддий жиҳатдан камроқ таъминланиб қоладиган бўлса, шунингдек, алимент тўлаётган ота (она) ногирон бўлиб, моддий жиҳатдан қийналиб келаётган бўлса ёки алимент олаётган шахс мустақил даромадга эга бўлган тақдирда, алимент миқдори суд томонидан камайтирилиши мумкин. Агар вояга етмаган бола давлат ёки нодавлат муассасаларининг тўлиқ таъминотида бўлса, суд алимент тўлаётган ота ёки онанинг моддий аҳволини ҳисобга олиб, тўланаётган алимент миқдорини камайтириш ёки уни алимент тўлашдан озод қилиш ҳақида ҳал қилув қарори чиқариши мумкин. Ота-онаси вафот этганлиги оқибатида етим қолган вояга етмаган болаларга таъминот бериш, уларни тарбиялаш ва уларга таълим бериш давлат томонидан тўлиқ амалга оширилади.

Вояга етган, меҳнатга лаёқатли болалар меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож ўз ота-онасига таъминот беришлари ва улар тўғрисида ғамхўрлик қилишлари шарт. Ота-онасининг давлат ва нодавлат муассасалари қарамоғида эканлиги вояга етган меҳнатга лаёқатли болаларни ота-она ҳақида ғамхўрлик қилиш ва уларга моддий ёрдам кўрсатиш мажбуриятидан озод қилмайди. Вояга етган, меҳнатга лаёқатли болалар ўз ота-онасига ихтиёрий равишда моддий ёрдам беришдан бўйин товласалар, таъминот миқдори болаларнинг оилавий ва моддий аҳволини ҳисобга олган ҳолда суднинг ҳал қилув қарорига асосан белгиланади.

Ота-она, алимент ундириш ҳақидаги талабни ўз болаларининг бирига ёки бир нечтасига нисбатан қўйганлигидан қатъи назар, алимент миқдорини белгилашда суд вояга етган, меҳнатга лаёқатли болаларнинг барчасини ҳисобга олиши лозим. Вояга етган, меҳнатга лаёқатли болалардан алимент ундириш низоси узил-кесил ҳал бўлгунга қадар судья шу низо бўйича вақтинча тўлаб турилиши лозим бўлган суммани кўрсатиб, ажрим чиқариши мумкин. Вояга етган, меҳнатга лаёқатли болалардан ундирилаётган алимент миқдори қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам иш ҳақи миқдорининг учдан бир қисмидан кам бўлмаслиги керак. Вояга етган, меҳнатга лаёқатли болалар ота-онасининг касаллигига ва бошқа узрли сабабларга кўра қилинадиган қўшимча харажатларда иштирок этишлари шарт. Вояга етган, меҳнатга лаёқатли болалар томонидан қўшимча харажатлар ихтиёрий равишда қопланмаса, талаб қилинаётган сумма суд тартибида ундирилиши мумкин.

Агар суд ота-онанинг ота-оналик мажбуриятини бажаришдан бўйин товлаганлигини аниқласа, болаларни меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож ота-онасига таъминот бериш мажбуриятидан озод қилиши мумкин. Алимент ундириш тўғрисидаги суднинг ҳал қилув қарори ёки суд буйруғи қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ижро этилади. Эр-хотин бир-бирига моддий ёрдам бериши шарт. Бундай ёрдам беришдан бош тортилган тақдирда, ёрдамга муҳтож, меҳнатга лаёқатсиз эр ёки хотин, шунингдек, хотин ҳомиладорлик даврида ва ўртада бола туғилган кундан бошлаб 3 йил давомида, ўртадаги ногирон бола 18 ёшга тўлгунча ёки болаликдан I гуруҳ ногирони бўлган ўртадаги болага қараган ёрдамга муҳтож эр (хотин) ёрдам беришга қодир бўлган хотин (эр)дан суд тартибида таъминот (алимент) олиш ҳуқуқига эга.

Никоҳдан ажралгандан кейин собиқ эр ёки хотинга тўланадиган алимент миқдори ва уни тўлаш тартиби собиқ эр-хотин ўртасидаги келишув билан белгиланиши мумкин. Эр-хотин (собиқ эр-хотин) ўртасида алимент тўлаш тўғрисида келишув мавжуд бўлмаган ҳолларда эр ёки хотинга (собиқ эр ёки хотинга) суд тартибида ундириб бериладиган алимент миқдори суд томонидан эр ёки хотиннинг (собиқ эр ёки хотиннинг) моддий ва оилавий аҳволини ҳамда тарафларнинг эътиборга лойиқ бошқа манфаатларини эътиборга олиб, ҳар ойда пул билан тўланадиган қатъий суммада белгиланади, бироқ бу сумма қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам иш ҳақининг учдан бир қисмидан кам бўлмаслиги лозим.

Ота-онаси йўқ бўлган ёки улардан таъминот ололмайдиган вояга етмаган ака-ука ва опа-сингиллари таъминот бериш мажбурияти етарли маблағга эга бўлган ака-ука ва опа-сингиллар зиммасига юклатилиши мумкин. Вояга етган меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож ака-ука ва опа-сингилларнинг ота-онаси, эри ёки хотини (собиқ эри ёки хотини) ва вояга етган меҳнатга лаёқатли болалари бўлмаса ёхуд улардан таъминот учун маблағ ололмаса, уларга нисбатан ҳам бу мажбурият ака-ука ва опа-сингилларнинг зиммасига юклатилиши мумкин. Меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож эри ёки хотини (собиқ эри ёки хотини) ёки вояга етган меҳнатга лаёқатли болалари бўлмаган ёхуд улардан таъминот учун маблағ ололмайдиган, амалда уларни тарбиялаганларга таъминот бериш мажбурияти уларнинг доимий тарбияси ва таъминотида бўлган шахслар зиммасига юклатилиши мумкин. Бундай мажбурият васийликда (ҳомийликда) турган шахслар зиммасига юклатилмайди.

Ўғай ота ва ўғай онанинг тарбиясида ёки таъминотида бўлган вояга етмаган ўғай ўғил ва ўғай қизларнинг ота-онаси йўқ бўлса ёхуд ўз ота-онасидан етарли маблағ ололмаётган бўлса, уларга таъминот бериш мажбурияти ўғай ота ва ўғай она зиммасига юклатилиши мумкин. Вояга етган ёрдамга муҳтож, меҳнатга лаёқатсиз ўғай ўғил ва ўғай қизларнинг ота-онаси, эри ёки хотини (собиқ эри ёки хотини) ва вояга етган меҳнатга лаёқатли

болалари бўлмаса ёхуд улардан таъминот учун етарли маблағ ололмаса, ўғай ота ва ўғай онанинг зиммасига уларга нисбатан ҳам шундай мажбурият юклатилиши мумкин.

Меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож ўғай ота ва ўғай онанинг ота-онаси, эри ёки хотини (собиқ эри ёки хотини) ёки вояга етган меҳнатга лаёқатли болалари бўлмаса ёхуд улардан таъминот учун маблағ ололмаса, уларга таъминот бериш мажбурияти ўғай ўғил ва ўғай қизлар зиммасига юклатилиши мумкин. Агар ўғай ўғил ва ўғай қизни ўғай ота ва ўғай она беш йилдан кам вақт давомида тарбиялаган ва таъминот берган бўлса, шунингдек, улар ўз мажбуриятларини лозим даражада бажармаган бўлса, суд ўғай ўғил ва ўғай қизни ўғай отаси ва ўғай онасига таъминот бериш мажбуриятидан озод қилишга ҳақли. Қариндошлар ва бошқа шахслардан вояга етмаган болалар учун, шунингдек, вояга етган меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож шахслар таъминоти учун ундириладиган алиментнинг миқдори суд томонидан алимент ундирилаётган шахснинг ва алимент олаётган шахснинг моддий ва оилавий аҳволини ҳисобга олиб, ҳар ойда пул билан тўланадиган қатъий суммада белгиланади. Алимент тўлаш тўғрисидаги келишув (алимент миқдори, шартлари ва тўлаш тартиби) алимент тўлаши шарт бўлган шахс билан алимент олувчи ўртасида тузилади. Агар алимент олувчи муомалага лаёқатсиз бўлса, келишув унинг қонуний вакили билан тузилади.

Васийлик ва ҳомийлик туман ёки шаҳар ҳокимининг қарори билан белгиланади. Васийлик ва ҳомийлик васий ёки ҳомий тайинланишга муҳтож бўлган шахс яшаётган жойда, агар шахснинг муайян яшаш жойи бўлмаса, васий ёки ҳомий яшаётган жойда белгиланади. Васийлик ва ҳомийлик вазифаларини амалга ошириш 18 ёшга тўлмаган шахсларга нисбатан — халқ таълими бўлимларига, суд томонидан муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилган шахсларга нисбатан — соғлиқни сақлаш бўлимларига, соғлиғининг ёмонлиги сабабли ҳомий тайинланишига муҳтож муомалага лаёқатли шахсларга нисбатан — меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари зиммасига юклатилади.

Васийлик 14 ёшга тўлмаган болаларга ва суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган шахсларга нисбатан белгиланади. Ҳомийлик 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган вояга етмаганларга, шунингдек, суд томонидан муомала лаёқати чекланган деб топилган шахсларга нисбатан белгиланади. Соғлиғининг ёмонлиги сабабли мустақил равишда ўз ҳуқуқларини амалга ошира олмайдиган ва мажбуриятларини бажара олмайдиган вояга етган муомалага лаёқатли шахсларга нисбатан ҳомийлик шу шахсларнинг илтимосига биноан белгиланиши мумкин. Боланинг ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинмаган ота-онаси бўлиб, васийлик ва ҳомийлик органлари унинг ота-она тарбиясида қолиши бола манфаатларига жавоб бермаслигини, шунингдек, боланинг ҳаёти ва соғлиғи учун бевосита хавф борлигини аниқласа, унга васий ёки ҳомий тайинланади. Ота-она васийлик ва ҳомийлик органларининг васий ёки ҳомий тайинлаш ҳақидаги қарори устидан судга шикоят қилишга ҳақли.

Васийлик ва ҳомийлик мажбуриятларини бевосита амалга ошириш учун васийлик ва ҳомийлик органлари васий ёки ҳомий тайинлайди. Васий ёки ҳомий этиб вояга етган ҳар икки жинсдаги фуқаролар уларнинг розилиги билангина тайинланиши мумкин. Васийлик ёки ҳомийлик тайинлаш лозимлиги васийлик ва ҳомийлик органларига маълум бўлган вақтдан бошлаб бир ойдан кечиктирмай васий ёки ҳомий тайинланиши лозим. Васий ёки ҳомийни тайинлаш вақтида унинг шахсий фазилатлари, тегишли мажбуриятларни бажаришга қобилияти, мазкур шахс билан васийлик ёки ҳомийликка муҳтож шахс ўртасидаги муносабатлар, шунингдек, васийлик ёки ҳомийликка олинувчининг ўз хоҳиши эътиборга олиниши лозим.

Васийлар ўз қарамоғидаги шахсларнинг қонуний вакиллари ҳисобланадилар ва улар номидан ҳамда уларнинг манфаатларини кўзлаб барча зарур битимларни тузадилар. Ҳомийлар ўз қарамоғидаги шахсларга улар ўз ҳуқуқларини амалга оширишида ва мажбуриятларини бажаришида кўмаклашадилар, шунингдек, уларнинг ҳуқуқлари учинчи шахслар томонидан суистеъмол этилишидан ҳимоя қиладилар.

Васийлик ва ҳомийлик вазифалари бепул бажарилади. Васий ва ҳомий ҳуқуқларининг амалга оширилиши ҳамда мажбуриятларининг бажарилиши устидан васийлик ва ҳомийлик

органлари назорат қилади. Васийлик ёки ҳомийликдаги шахсларнинг мол-мулкини бошқариш мол-мулк жойлашган ерда ўрнатилади. Васийлик ёки ҳомийликдаги шахсларнинг мол-мулкини бошқариш, уларга тегишли мол-мулкни бошқаларга ўтказиш, васийлик ва ҳомийликдаги шахсларга тегишли пул ва бошқа қимматли буюмларни сақлаш, мол-мулкни бошқариш ва сақлаш билан боғлиқ бўлган бошқа ҳаракатларни бажариш тартиби ва шартлари, шунингдек, васийлик ва ҳомийликдаги шахсларнинг мол-мулкини бошқариш ва сақлаш бўйича васий ва ҳомийларнинг ҳисобот бериш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади. Суднинг шахсни бедарак йўқолган деб топиш тўғрисидаги ёки уни вафот этган деб эълон қилиш ҳақидаги ёхуд мерос олиш тўғрисидаги ҳал қилув қарори бекор қилинганда мол-мулкни бошқариш бекор қилинади.

6.3. „Мустаҳкам оила йили“ давлат дастурини амалга ошириш — долзарб вазифа

Мамлакатимизда оила институтини ривожлантириш ва такомиллаштириш бўйича янги қабул қилинадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда бугунги ва эртанги кунимизнинг талаб ва эҳтиёжлари акс этиши лозимлигини, амалдаги қонун ҳужжатларига зарур ўзгартириш ва қўшимчалар киритилаётганини, мазкур масалага жамиятнинг алоҳида эътиборини янада кучайтириш кўзда тутилаётганини таъкидлаш керак.

Мустаҳкам оила қуриш, фаровон ва бахтли турмушга эришиш, авваламбор, оила қурадиган ёшларнинг ўзига, уларнинг ақл-заковатига, оила, жамият ва давлат олдидаги ўз масъулият ва бурчини чуқур англашига боғлиқ. Лекин юксак орзу-умидлар билан кенг ҳаётга эндигина қадам қўяётган **ёш оилаларни моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш**, уларга имтиёз ва имкониятлар яратиб бериш, аввало, уй-жой билан таъминлаш учун биринчи галда давлат ва жамият масъулдир.

2012 йилга мўлжалланган режаларда Давлат бюджетининг 60 фоизи ижтимоий соҳани ривожлантиришга йўналтирилган бўлиб, унинг аксарият қисми, аввало, соғлиқни сақлаш, таълим-тарбия, илм-фан, маданият тармоқларини юксалтиришга қаратилган. Иш ҳақи, пенсия, ижтимоий нафақа ва стипендиялар миқдори 20 фоизга, аҳолининг реал даромадлари эса 22—24 фоизга кўпайиши белгиланмоқда¹. Юртимизда ёш оилаларга кўрсатилаётган диққат-эътибор ва ғамхўрлик ҳақида кўп гапириш мумкин. Лекин бундай сабъ-ҳаракатлар изчил давом эттирилиши лозимлигини тан олмоқ ва таъкидламоқ даркор.

„2012 йилда 2009 йилда бошланган ва халқимизни, авваламбор, қишлоқ жойларда яшаётган аҳолининг келажагини ўйлаб амалга оширилаётган, бутун жамиятимизнинг эътибор марказида турган, яъни қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш, намунавий лойиҳалар асосидаги уй-жойларни қуриш, коммунал-маиший шароитларни яратишга қаратилган дастурни давом эттириш кўзда тутилмоқда. 2011 йилда 7 минг 400 та оила умумий майдони 1 миллион 100 минг квадрат метр бўлган, ҳар томонлама қулай уй-жойларга, замонавий шароитларга эга бўлган бўлса, 2012 йилда 8 минг 510 та оила шаҳар шароитидан ҳеч кам бўлмаган ана шундай янги уй-жойларга кўчиб кириши мўлжалланмоқда“².

Оила мустаҳкамлигини таъминлашда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш идораси сифатида, „ҳақиқий демократия дарсхонаси“³, „халқ виждони“⁴ сифатида эътироф этиладиган маҳалла тизимининг ўрни беқиёсдир. Давлатчилигимиз тарихида биринчи марта

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон халқига янги йил табриги. „Халқ сўзи“ газетаси, 2011 йил 8 декабрь.

² Ислом Каримов. Ўзбекистон халқига янги йил табриги. „Халқ сўзи“ газетаси, 2012 йил 1 январь.

³ Ислом Каримов. Юксак маънавият — енгилмас куч. Т.: „Маънавият“, 2009. — 59-бет.

⁴ Ислом Каримов. Бизнинг йўлимиз — демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимда қилган маърузаси. „Халқ сўзи“ газетаси, 2011 йил 8 декабрь.

„маҳалла“ тушунчаси Конституциямизга киритилди. Маҳалланинг жамият бошқарувидаги ўрни ва мақоми қатъий белгилаб қўйилди. Қабул қилинган „Мустаҳкам оила йили“ Давлат дастурида маҳалланинг жамиятимиздаги, кундалик ҳаётимиздаги ўрни ва аҳамиятини кенгайтириш, унинг нуфузи ва обрў-эътиборини янада ошириш масалаларига алоҳида аҳамият берилди.

Оиланинг *таълим-тарбия муассасалари*, жумладан, мактабгача тарбия муассасалари, умумтаълим мактаблари, ўрта махсус касб-

хунар таълими муассасалари (лицей ва коллежлар), олий ўқув юртлари билан амалий ҳамкорлигини янада кучайтириш вазифалари Давлат дастуридан муҳим жой эгаллаган. Чунки халқимиз орасида қарор топган азалий қадриятларни асраб-авайлашда, маънавий ҳаётни юксалтиришда, жамиятда инсоний фазилатларни кенг қарор топтиришда, бизнинг миллий табиатимиз ва урф-одатларимизга мутлақо зид бўлган ҳар қандай зарарли, бузғунчи ғоя ва таъсирларга қарши туришда оила ва таълим-тарбия муассасалари мустаҳкам таянч вазифасини ўтайди.

Дунёқараши ва мақсадлари бутунлай ўзгача бўлган янги авлодни тарбиялаш, уни турли-туман ёт таъсирлардан асраб-авайлаш, ҳеч кимдан кам қилмай вояга етказишда оила институти мустаҳкам ўрин тутати.

ТЕСТЛАР

1. „Катта йигирмалик“ гуруҳи — бу ...
 - A. ... жаҳондаги 10 та энг бой ва 10 та ривожланаётган йирик давлатларни ўз ичига оловчи мамлакатлар гуруҳи.
 - B. ... жаҳондаги 20 та энг бой ва ривожланаётган йирик давлатларни ўз ичига оловчи мамлакатлар гуруҳи.
 - C. ... жаҳондаги 20 та энг бой, ташқи қарзи бўлмаган йирик давлатларни ўз ичига оловчи мамлакатлар гуруҳи.
 - D. ... жаҳон ЯИМнинг 20 фоизини берувчи энг бой ва ривожланаётган йирик давлатларни ўз ичига оловчи мамлакатлар гуруҳи.
2. Ўтган давр мобайнида аҳволни яхшилаш мақсадида кўрилатган барча чора-тадбирларга қарамасдан ...
 - A. ... аксарият давлатларда ўсиш суръатлари ва ишлаб чиқаришнинг амалда пасайиши кузатилмоқда.
 - B. ... аксарият давлатларда ўсиш суръатларининг ўзгармай қолиши кузатилмоқда.
 - C. ... аксарият давлатларда ишлаб чиқаришнинг ўзгармай қолиши кузатилмоқда.
 - D. ... аксарият давлатларда ўсиш суръатлари ва ишлаб чиқаришнинг амалда ошиши кузатилмоқда.
3. Давлат қарзлари — бу ...
 - A. ... давлатнинг хорижий давлатлар ҳамда улардаги жисмоний ва юридик шахслардан олган қарзлари.
 - B. ... давлатнинг бюджетдан ташқари фондлардан ҳамда хорижий давлатлардан, улардаги жисмоний ва юридик шахслардан, шунингдек, халқаро молиявий ташкилотлардан олган қарзлари.
 - C. ... давлатнинг халқаро молиявий ташкилотлардан олган қарзлари.
 - D. ... давлатнинг бюджетдан ташқари фондлардан олган қарзлари.
4. Давлат бюджети профицити — бу ...
 - A. ... давлат бюджети даромадларининг харажатларга нисбатан озроқ бўлиши.
 - B. ... давлат бюджети даромадларининг харажатлар билан тенг бўлиши.
 - C. ... давлат бюджети даромадларининг харажатларга нисбатан кўпроқ бўлиши.
 - D. ... давлат бюджети даромадлари ва харажатларининг йиғиндиси.
5. Ўзбекистонда 2000—2011 йиллар мобайнида ялпи ички маҳсулот ҳажми ...
 - A. ... 1,2 баробар ошди.
 - B. ... 2,1 баробар ошди.
 - C. ... 1,5 баробар ошди.
 - D. ... 2,5 баробар ошди.
6. Қуйидаги қайси жавобда 2011 йилда саноат ишлаб чиқариши, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш, чакана савдо айланмаси ва аҳолига пуллик хизматлар кўрсатишнинг ўсиш суръатлари тўғри кетма-кетликда ифодаланган?
 - A. 6,6; 6,3; 16,1; 16,4 фоиз.
 - B. 16,4; 16,1; 6,3; 6,6 фоиз.
 - C. 6,3; 6,6; 16,4; 16,1 фоиз.
 - D. 6,3; 16,1; 6,6; 16,4 фоиз.
7. Истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ҳажми 2011 йилда ...
 - A. ... 12,1 фоизга ўсди.
 - B. ... 11,2 фоизга ўсди.
 - C. ... 1,2 баробар ўсди.
 - D. ... 4 баробар ўсди.
8. 2011 йилда экспорт маҳсулотлари ҳажми 2010 йилга нисбатан ...
 - A. ... қарийб 15,4 фоизга кўпайди ва 15 миллиард доллардан кўпроқни ташкил этди.
 - B. ... қарийб 15,4 фоизга кўпайди ва 14,5 миллиард доллардан кўпроқни ташкил этди.
 - C. ... қарийб 14,5 фоизга кўпайди ва 15 миллиард доллардан кўпроқни ташкил этди.
 - D. ... қарийб 15 фоизга кўпайди ва 15,4 миллиард доллардан кўпроқни ташкил этди.

9. 2011 йилда экспорт таркибида тайёр маҳсулотлар улуши ...
- A. ... 46 фоизни ташкил этди.
 - B. ... 60 фоизни ташкил этди.
 - C. ... 70 фоизни ташкил этди.
 - D. ... 64 фоизни ташкил этди.
10. 2011 йилда Давлат бюджетининг харажатлар қисми 2010 йилга нисбатан қанчага ўсди?
- A. Қарийб 18,7 баробарга.
 - B. Қарийб 17,8 баробарга.
 - C. 24,5 фоизга.
 - D. 25,4 фоизга.
11. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастур қачон қабул қилинган?
- A. 2010 йил 21 октябрдаги ПҚ-1448-сонли Қарор асосида.
 - B. 2010 йил 21 декабрдаги ПҚ-1446-сонли Қарор асосида.
 - C. 2009 йил 22 ноябрдаги ПҚ-1446-сонли Қарор асосида.
 - D. 2009 йил 22 декабрдаги ПҚ-1445-сонли Қарор асосида.
12. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурга асосан қурилиши ва реконструкция қилиниши режалаштирилган Ўзбекистон миллий магистрالي йўл участкаларининг узунлиги қанча?
- A. 2036 км.
 - B. 4300 км.
 - C. 6587 км.
 - D. 1050 км.
13. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда темир йўл транспорти тизимини модернизация қилиш учун қанча маблағ ажратилган?
- A. 450,5 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - B. 1594,1 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - C. 1385,7 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - D. 2990,0 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
14. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда автотранспорт тизимини ривожлантиришга қанча маблағ ажратилган?
- A. 1740,0 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - B. 2300,3 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - C. 3394,6 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - D. 4205,8 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
15. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда ҳаво транспорти тизимини ривожлантиришга қанча маблағ ажратилган?
- A. 740,0 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - B. 658,8 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - C. 95,6 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
 - D. 502,1 миллион АҚШ доллари эквивалентида.
16. Ўзбекистон миллий автомагистралини реконструкция қилиш ва ривожлантириш ишларига қанча миқдорда маблағ ажратилган?
- A. 5,4 млрд. АҚШ доллари эквивалентида.
 - B. 3,7 млрд. АҚШ доллари эквивалентида.
 - C. 3,4 млрд. АҚШ доллари эквивалентида.
 - D. 10,4 млрд. АҚШ доллари эквивалентида.

17. Йўл-қурилиш техникалари паркини янгилаш дастурига асосан жами нечта техника харид қилиниши режалаштирилган?
- 152 дона.
 - 452 дона.
 - 482 дона.
 - 245 дона.
18. Бажарилиши 2011—2015 йилларга режалаштирилган транспорт ва йўл бўйи инфраструктураси объектлари қурилиши нечта лойиҳани ўз ичига олади?
- 240 та лойиҳани.
 - 141 та лойиҳани.
 - 348 та лойиҳани.
 - 445 та лойиҳани.
19. 2011 йилда темир йўл қатнови соҳасида қандай энг салмоқли ютуққа эришилди?
- „Шарқ“ поездлари ҳаракати йўлга қўйилди.
 - „Afrosiyob“ поездлари ҳаракати йўлга қўйилди.
 - „Регистон“ поездлари ҳаракати йўлга қўйилди.
 - „Насаф“ поездлари ҳаракати йўлга қўйилди.
20. 2011 йилда Ўзбекистоннинг қайси аэропортлари модернизация қилинди?
- Самарқанд ва Қарши.
 - Бухоро ва Қарши.
 - Самарқанд ва Термиз.
 - Самарқанд ва Бухоро.
21. „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпаниясининг самолётлар харид қилиш бўйича буюртмалар пакети нечта самолётни ўз ичига олади?
- 4 та.
 - 16 та.
 - 6 та.
 - 14 та.
22. „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ миллий авиакомпаниясининг инфратузилмаси объектларини қуриш қайси манбалар ҳисобидан молиялаштирилади?
- Хорижий инвестиция ва кредитлар.
 - Корхона маблағлари, давлат бюджети ва мақсадли фондлари.
 - Ўзбекистон Республикаси „Тикланиш ва тараққиёт фонди“ маблағлари.
 - Барча жавоблар тўғри.
23. 2011 йилда „Ангрен логистика маркази“ ёпиқ акциядорлик жамияти томонидан Қамчиқ довони орқали қанча юк ташилган?
- 1 миллион 410 минг тонна.
 - 4 миллион 200 минг тонна.
 - 2 миллион 200 минг тонна.
 - 3 миллион 150 минг тонна.
24. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 22 июндаги қарорига кўра қайси темир йўл линиясидан фойдаланиш ва хизмат кўрсатиш ишлари бошлаб юборилди?
- Самарқанд — Қарши.
 - Қарши — Бухоро.
 - Ҳайратон — Мозори Шариф.
 - Навоий — Султон Увайистог.
25. Йўл инфратузилмаси ва сервис объектлари хизматлар кўрсатиш йўналишлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?
- Ҳайдовчилар ва йўловчилар, автотуристларнинг дам олишини таъминлаш; транспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш; санитария хизмати; тиббий ёрдам ва авария ҳолатида ёрдам бериш.

- В. Ҳайдовчилар ва йўловчилар, автотуристларнинг дам олишини таъминлаш; транспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш; автотранспорт хизмати; тиббий ёрдам ва авария ҳолатида ёрдам бериш.
- С. Ҳайдовчилар ва йўловчилар, автотуристларнинг дам олишини таъминлаш; транспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш; экология хизмати; тиббий ёрдам ва авария ҳолатида ёрдам бериш.
- Д. Ҳайдовчилар ва йўловчилар, автотуристларнинг дам олишини таъминлаш; транспорт воситаларига техник хизмат кўрсатиш; алоқа хизмати; тиббий ёрдам ва авария ҳолатида ёрдам бериш.
26. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастур асосида неча километрли темир йўлни электрлаштириш мўлжалланган?
- A. 245 км.
B. 750 км.
C. 278 км.
D. 310 км.
27. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастур асосида реконструкция қилинадиган темир йўл узунлиги неча километрни ташкил этади?
- A. 1010 км.
B. 1030 км.
C. 1020 км.
D. 1040 км.
28. „Мароқанд — Қарши“ темир йўл участкаси учун қанча миқдорда инвестиция ўзлаштирилиши режалаштирилган?
- A. 211 миллион АҚШ доллари.
B. 105 миллион АҚШ доллари.
C. 340 миллион АҚШ доллари.
D. 412 миллион АҚШ доллари.
29. Ўзбекистон миллий автомагистрали бўйлаб йўл инфратузилмаси ва сервис объектлари — кемпинглар ва мотеллар оралиғидаги масофа неча километрдан ортиқ бўлмаслиги керак?
- A. 25 км дан.
B. 100 км дан.
C. 50 км дан.
D. 200 км дан.
30. Ўзбекистонда йўл қурилиши бўйича замонавий техника сотиб олиш учун 1 миллиард 400 миллион долларга яқин имтиёзли кредитлар ажратган молиявий ташкилотлар номлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?
- A. Ислон тараққиёт банки, Араб Мувофиқлаштириш гуруҳи, Европа молия гуруҳи.
B. Республика Агробанки, Ўзсаноатқурилишбанк, Ипотека банк.
C. Дойч банк, Дрезден банк, KDB банки.
D. Осие тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Араб Мувофиқлаштириш гуруҳи.
31. Қишлоқ хўжалиги тармоғининг мамлакат ялпи ички маҳсулотига қўшган ҳиссаси 2011 йилда неча фоизни ташкил этди?
- A. 18,5 фоизни.
B. 17,1 фоизни.
C. 19,6 фоизни.
D. 21,2 фоизни.
32. 2011 йилда қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг ўртача йиллик ўсиш суръати неча фоизни ташкил этди?
- A. 6,6 фоизни.
B. 8,1 фоизни.
C. 9,5 фоизни.
D. 7,0 фоизни.

33. Қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг нечта устувор йўналишлари мавжуд?
- 3 та.
 - 5 та.
 - 10 та.
 - 6 та.
34. Қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотларнинг устувор йўналишлари тўғри кўрсатилган қаторни белгиланг.
- Техник-технологик, ташкилий, маъмурий-ҳуқуқий.
 - Ташкилий-иқтисодий, ҳуқуқий, ижтимоий, институционал.
 - Мулкый-таркибий, ердан фойдаланиш, сув ва сувдан фойдаланиш, молия-кредит, нарх-наво.
 - Наслчилик, селекция, интенсив боғлар барпо этиш, балиқчилик, паррандачилик ва асаларичиликни ривожлантириш.
35. Фермер хўжаликларининг ер майдонларини мақбуллаштириш жараёни нимани англатади?
- Экин майдонлари таркибини ўзгартиришни.
 - Зарар келтириб ишлаётган, истиқболсиз ва тўловга ноқобил фермер хўжаликларининг ер майдонларини бирлаштириш ва йириклаштириш орқали уларнинг самарадорлигини юксалтиришни.
 - Пахта, ғалла, сабзавот ва полиз экинлари жойлашувининг мақбул чегараларини белгилашни.
 - Ер майдони катта, бошқариш қийин бўлган фермерлар ерларини ихчамлаштиришни.
36. Давлат эҳтиёжлари учун пахта ва ғалла етиштирувчи фермер хўжаликлари учун ишлаб чиқариш харажатларини молиялаштиришга бериладиган имтиёзли кредитларнинг йиллик фоиз ставкаси нечага тенг?
- 8,0 фоизга.
 - 4,5 фоизга.
 - 3,0 фоизга.
 - 2,0 фоизга.
37. 2011 йилда суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга қаратилган лойиҳаларни амалга ошириш учун қанча маблағ йўналтирилди?
- 130 млрд. сўмдан ортиқ.
 - 178,6 млрд. сўмдан ортиқ.
 - 112,9 млрд. сўмдан ортиқ.
 - 183,5 млрд. сўмдан ортиқ.
38. Ҳосилдорлиги паст ерларда давлат эҳтиёжлари учун пахта хом ашёси етиштириш билан шуғулланаётган фермер хўжаликларини молиявий қўллаб-қувватлашга 2012 йилда давлат бюджетидан қанча маблағ ажратилиши кўзда тутилган?
- 160 млрд. сўм.
 - 95 млрд. сўм.
 - 140 млрд. сўм.
 - 130 млрд. сўм.
39. Чорвачиликни модернизациялаш дастурлари доирасида 2006—2011 йилларда ривожланган хорижий мамлакатлардан қанча насли қорамоллар келтирилди?
- 24560 бош.
 - 23286 бош.
 - 24350 бош.
 - 35540 бош.
40. 2011 йилда суғориладиган ерларнинг сув таъминоти ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш учун нечта хорижий инвестициялар жалб этилди ва уларнинг қиймати қанчага тенг?

- A. 9 та, қиймати 62,25 миллион АҚШ долларига тенг.
 B. 12 та, қиймати 124,5 миллион АҚШ долларига тенг.
 C. 10 та, қиймати 109,4 миллион АҚШ долларига тенг.
 D. 11 та, қиймати 112,9 миллион АҚШ долларига тенг.
- 41. Хизматлар соҳаси моддий ишлаб чиқариш соҳасидан қандай хусусиятлари билан фарқланади?**
- A. Товарларлар сингари хизматлар бир вақтда ишлаб чиқарилади, бир вақтда истеъмол қилинади ва сақланади.
 B. Товарларлардан фарқли равишда хизматлар бир вақтда ишлаб чиқарилади, бир вақтда истеъмол қилинади ва сақланмайди, хизматлар соҳаси, одатда, моддий ишлаб чиқариш соҳасига қараганда хорижий рақобатдан давлат томонидан ҳимоя қилинади.
 C. Хизматлар соҳаси, одатда, моддий ишлаб чиқариш соҳасига қараганда хорижий рақобатдан давлат томонидан ҳимоя қилинмайди.
 D. Хизматлар соҳасини моддий ишлаб чиқариш соҳасидан фарқлайдиган хусусиятлар мавжуд эмас.
- 42. Хизмат кўрсатиш соҳаси қандай функцияни бажариш орқали мамлакатимиз иқтисодиётида муҳим ўринни эгаллайди?**
- A. Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари ва соҳаларидан озод бўлган меҳнат ресурсларининг абсорбцияси функциясини бажармайди.
 B. Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари ва соҳаларидан озод бўлган меҳнат ресурсларининг абсорбцияси функциясини бажариш ҳамда иш ўринлари ва меҳнат ресурсларининг баланслашувига имкон беради.
 C. Хизмат кўрсатиш соҳаси иш ўринлари ва меҳнат ресурсларининг баланслашувига имкон бермайди.
 D. Хизмат кўрсатиш соҳаси аҳоли бандлигини таъминлашга кўмаклашмайди.
- 43. Кейинги йилларда хизматлар соҳасида ишловчилар сонининг ўсиб боришига нималар сабаб бўлмоқда?**
- A. Ишлаб чиқаришдаги турфунлик натижасида кам миқдордаги товарларнинг кўп ишчи кучи билан ишлаб чиқарилиши.
 B. Хизматлар соҳасида маъмурий-бўйруқбозлик орқали бошқаришнинг ривожланиши.
 C. Ишлаб чиқаришдаги такомиллаштиришлар натижасида кўплаб товарларнинг кам ишчи кучи билан ишлаб чиқарилиши ва технологик ривожланиш.
 D. Хизматлар соҳасида инновацияларнинг қўлланмаслиги.
- 44. 2012 йилда оилавий тадбиркорликни ривожлантириш орқали мамлакатимиз бўйича қанча аҳолининг бандлиги таъминланиши режалаштирилган?**
- A. 250 мингдан ортиқ.
 B. 230 мингдан ортиқ.
 C. 210 мингдан ортиқ.
 D. 200 мингдан ортиқ.
- 45. Бугунги кунда кичик бизнес соҳасидаги тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун бериладиган имтиёзли микрокредитларнинг йиллик энг паст ставкаси неча фоизни ташкил этади?**
- A. 5 фоизни.
 B. 3 фоизни.
 C. 2 фоизни.
 D. 6 фоизни.
- 46. Ўрта бизнес субъектлари мамлакатимиз Президенти фармонига асосан ишловчи ходимларнинг ўртача йиллик чегаравий сонига биноан нечанчи йилдан эътиборан кичик бизнес субъектлари жумласига киритилиб, имтиёзли ягона солиқ тўлаш ҳуқуқига эга бўлди?**

- А. 2003 йил 1 январдан.
В. 2002 йил 1 январдан.
С. 2004 йил 1 январдан.
D. 2005 йил 1 январдан.
47. 2011 йилда касб-хунар коллежлари битирувчиларининг қанчаси иш билан таъминланди?
А. 400 мингдан ортиғи.
В. 390 мингдан ортиғи.
С. 380 мингдан ортиғи.
D. 350 мингдан ортиғи.
48. 2011 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг мамлакатимиз экспортдаги улуши қанчани ташкил этди?
А. 18,8 фоизни.
В. 14,6 фоизни.
С. 17,2 фоизни.
D. 15,1 фоизни.
49. 2012 йил 1 январь ҳолатига кўра мамлакатимиз бўйича иш билан банд аҳолининг неча фоизи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида меҳнат қилмоқда?
А. 73,9 фоиздан ортиғи.
В. 64,0 фоиздан ортиғи.
С. 76,0 фоиздан ортиғи.
D. 75,1 фоиздан ортиғи.
50. 2011 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида мамлакатимиз бўйича янги очилган иш ўринларининг неча фоизи қишлоқларда ташкил этилди?
А. 75 фоиздан ортиғи.
В. 70 фоиздан ортиғи.
С. 50 фоиздан ортиғи.
D. 68 фоиздан ортиғи.
51. Кичик бизнес ва микрофирмаларни янада қўллаб-қувватлаш ва уларнинг молиявий имкониятларини ошириш мақсадида ягона солиқ тўлови ставкаси саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи кичик корхоналар учун 2012 йилда 2011 йилга нисбатан неча фоизгача пасайтирилган?
А. 11 фоиздан 10 фоизгача.
В. 6 фоиздан 5 фоизгача.
С. 9 фоиздан 8 фоизгача.
D. 7 фоиздан 6 фоизгача.
52. 2011 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида мамлакатимиз бўйича янги ташкил этилган иш ўринлари қанчани ташкил этди?
А. 640 мингдан ортиқни.
В. 597 мингдан ортиқни.
С. 621 мингдан ортиқни.
D. 586 мингдан ортиқни.
53. Кичик бизнеснинг мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотигаги улуши 2011 йилда неча фоизни ташкил этди?
А. 48,1 фоизни.
В. 54,0 фоизни.
С. 45,7 фоизни.
D. 50,4 фоизни.
54. Туристик хизматларга бўлган талаб нима дегани?
А. Харидорнинг сотиб олиш имконияти.
В. Харидорнинг сотиб олиш қуввати билан чегараланган тур хизматларига бўлган эҳтиёжи.
С. Харидорнинг эҳтиёжини қондирувчи жараён.
D. Харидорнинг туристик маҳсулотларга бўлган эҳтиёжи.

55. Туризм давлатнинг бошқа қайси иқтисодий ва ижтимоий фаолият секторлари билан боғлиқ?
- А. Ахборот сектори.
 - В. Телекоммуникация.
 - С. Транспорт.
 - Д. Барча жавоблар тўғри.
56. Хизматлар пакети нималардан ташкил топади?
- А. Овқатланиш, жойлаштириш хизматлари.
 - В. Транспорт, трансфер хизматлари.
 - С. Экскурсия, рекреацион, маданий ва спорт хизматларини ташкиллаштириш ва амалга ошириш.
 - Д. Дўконларга ташриф буюришни ташкиллаштириш ва бошқа хизматлар.
57. Туристик товар деганда нималар тушунилади?
- А. Асосан туристлар ва экскурсантларга сотишга мўлжалланган ишлаб чиқариш соҳасида яратилган меҳнат маҳсулотлари.
 - В. Саёҳатлар дастури.
 - С. Туристга тақдим этиладиган хизматлар пакети.
 - Д. Экскурсия маршрути.
58. Сервис — корхона муваффақиятининг калити бўлиши учун нима қилиш зарур?
- А. Истеъмолчи корхонага сервис кафолатларини бериш, хизмат кўрсатиш ходимларининг малакасини доимий тарзда ошириш, ҳужжатларни сифатли тайёрлаш.
 - В. Истеъмолчиларга сифатли маслаҳатлар (консультациялар) таклиф этиш.
 - С. Истеъмолчи корхоналарга сифатли ҳужжатларни тайёрлаб бериш.
 - Д. Истеъмолчига қўшимча кафолатларни таклиф этиш.
59. Туризм индустриясининг „туристик хизматлар“ сектори нималардан иборат?
- А. Туризм бўйича давлат ташкилотларидан.
 - В. Ахборот марказларидан.
 - С. Тадқиқот хизматларидан.
 - Д. Туристик хизматни кўрсатувчилардан.
60. Туристик хизматларга қандай хизмат турлари киради?
- А. Маиший хизматлар, йўловчи транспорти хизматлари, алоқа хизматлари.
 - В. Турар жой коммунал хизматлари, таълим, маданият, санатория-соғломлаштириш хизматлари.
 - С. Ҳуқуқий тавсифдаги хизматлар, жойлаштириш ва овқатлантириш хизматлари.
 - Д. Жойлаштириш, овқатлантириш, экскурсия, бронлаш, транспорт хизматлари.
61. Туристик хизматлар таърифи Ўзбекистон Республикасининг „Туризм тўғрисида“ги Қонуннинг қайси моддасида келтирилган?
- А. 3-моддасида.
 - В. 4-моддасида.
 - С. 5-моддасида.
 - Д. 6-моддасида.
62. Ўзбекистон Республикасининг „Туризм тўғрисида“ги Қонуни қачон қабул қилинган?
- А. 1996 йил 20 августда.
 - В. 1997 йил 20 августда.
 - С. 1998 йил 20 августда.
 - Д. 1999 йил 20 августда.
63. 2011 йилда мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши неча фоизни ташкил этди?
- А. 45,0 фоиз.
 - В. 49,5 фоиз.
 - С. 50,5 фоиз.
 - Д. 51,5 фоиз.
64. Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг таркибий қисмлари қайсилар?
- А. Фан, ишлаб чиқариш ва шахс.
 - В. Шахс ва фан.

- С. Шахс, фан, давлат ва жамият, узлуксиз таълим ва ишлаб чиқариш.
 Д. Давлат ва жамият, шахс ва фан.
65. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, замонавий ахборот-ресурс маркази ва Симпозиумлар саройини ўзига қамраб олган Маърифат маркази қачон куриб битказилди?
 А. 2008 йилда.
 В. 2011 йилда.
 С. 2010 йилда.
 Д. 2009 йилда.
66. Методология нима?
 А. Методга асосланмаган ўқитиш усуллари.
 В. Фаннинг ўқитиш қондаси.
 С. Методология метод ҳақидаги таълимот ёки методлар назариясидир.
 Д. Фақат В ва С жавоблар тўғри.
67. Ўқитиш усули нима?
 А. Ўқитиш усули — ўқувчи ва ўқитувчининг ўзаро фаолияти маҳсули.
 В. Ўқитиш усули — ўқитиш методини амалга ошириш жараёнида ўқитувчи ва ўқувчининг ўзаро ҳамкорликда бажарадиган операцияси.
 С. Ўқитиш усули — бу муайян фанни ўқитишга тааллуқли бўлган метод, шакл ва воситалар мажмуаси.
 Д. Ўқитиш усули педагогик технологиянинг таркибий қисми бўлиб, унинг барча таркибий қисмларини ўзаро боғлашга хизмат қилади.
68. Бакалаврият йўналишлари бўйича Давлат таълим стандартлари қайси ташкилот томонидан тасдиқланган?
 А. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.
 В. Ўз тасарруфида олий таълим муассасаси бўлган вазирликлар.
 С. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси.
 Д. Олий таълим муассасаси.
69. Сифат бўйича янгилик яратувчи фаолият нима?
 А. Ўқув фаолияти.
 В. Инновацион фаолият.
 С. Ижодий фаолият.
 Д. Тажрибавий фаолият.
70. Давлат таълим стандарти ва ўқув дастури талаблари асосида белгиланган нашр қандай ўқув адабиёти ҳисобланади?
 А. Илмий адабиёт.
 В. Ўқув қўлланма.
 С. Маърузалар курси.
 Д. Дарслик.
71. Қайси ҳужжат бевосита кадрлар тайёрлаш сифатини таъминлашга йўналтирилган?
 А. Олий Мажлиснинг меъёрий ҳужжатлари.
 В. Талабалар билимини баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисидаги Низом.
 С. Олий таълим муассасасининг Илмий кенгаш тўғрисидаги Низоми.
 Д. Факультет Илмий кенгаши тўғрисидаги Низом.
72. Олий таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини қайси орган амалга оширади?
 А. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси.
 В. Олий Мажлис.
 С. Олий таълим муассасаси.
 Д. Олий таълимни бошқаришга ваколатли давлат органи (ОЎМТВ).
73. „Таълим тўғрисида“ги Қонун қачон қабул қилинган ва у нечта моддадан иборат?
 А. 1992 йил 2 июлда, 40 та.
 В. 1997 йил 29 августда, 34 та.

- С. 1997 йил 6 октябрда, 46 та.
D. 1998 йил 24 февралда, 30 та.

74. Хизмат кўрсатиш соҳасида ҳозирги кунда энг долзарб масалалардан бири нима ҳисобланади?

- A. Хизмат кўрсатиш соҳасини ташкил этишдаги муаммоларни ҳал этиш.
B. Хизмат кўрсатиш соҳасини бошқаришдаги структуравий ўзгаришлар билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳал этиш.
C. Ишлаб чиқариш корхоналарини бошқариш билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳал этиш.
D. Хизмат кўрсатиш соҳасидаги жамоатчилик билан алоқалар боғлиқ бўлган муаммоларни ҳал этиш.

75. Хизмат кўрсатиш соҳаси учун бозор иқтисодиёти шароитида стратегик вазифа бўлиб нима ҳисобланади?

- A. Ишлаб чиқариш инфраструктурасини ривожлантириш.
B. Маҳаллийлаштириш дастурини амалга ошириш.
C. Аҳолига хизмат кўрсатиш даражасини пасайтирмасдан хизматлар бозорида барқарорликни сақлаш.
D. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришни кўпайтириш.

76. Мамлакатимизда иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш, янги иш ўринларини ташкил этиш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига қандай хизматларни кўрсатишнинг такомиллаштирилиб борилиши талаб этилади?

- A. Маиший хизматлар кўрсатишни.
B. Умумий овқатланиш хизматлари кўрсатишни.
C. Янада янги замонавий банк хизматлари кўрсатишни.
D. Савдо хизматлари кўрсатишни.

77. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида аҳоли бандлигини янада ошириш мақсадида тижорат банклари қандай чора-тадбирларни амалга оширмоқдалар?

- A. Тижорат банклари томонидан кредитлар ажратиш кўпайтирилмоқда ва барқарор даромад манбаларини шакллантиришга замин яратилмоқда.
B. Тижорат банклари томонидан кредитлар ажратиш камайирилмоқда ва барқарор даромад манбалари шакллантирилмаяпти.
C. Тижорат банклари томонидан кредитлар ажратишни кўпайтиришга эътибор берилмаяпти.
D. Тижорат банклари томонидан аҳоли бандлигини ошириш учун кредитлар ажратилмаяпти.

78. Мамлакатимизда иш билан банд аҳолининг неча фоизидан ортиғи айнан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида банд?

- A. 54 фоизидан ортиғи.
B. 64 фоизидан ортиғи.
C. 74 фоизидан ортиғи.
D. 84 фоизидан ортиғи.

79. 2011 йилда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши неча фоизни ташкил этди?

- A. 51,5 фоизни.
B. 52,5 фоизни.
C. 60,5 фоизни.
D. 50,5 фоизни.

80. Мамлакатимизда статистика ишлари амалиётига халқаро стандартларга мувофиқ ишлаб чиқилган фаолият турлари бўйича янги умумдавлат хизматлар таснифлагичи қачон жорий этилди?

- A. 2006 йилнинг 1 январида.
B. 2007 йилнинг 1 январида.
C. 2008 йилнинг 1 январида.
D. 2009 йилнинг 1 январида.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурнинг асосий мақсадлари нималардан иборат?

2. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастур қандай устувор йўналишларни ўз ичига олади?

3. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда Ўзбекистон магистрالي таркибига кирадиган қанча йўл участкаларини қуриш ва реконструкция қилиш режалаштирилган?

4. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда темир йўл транспорти тизимини модернизация қилиш учун қанча маблағ ажратилган?

5. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда автотранспорт тизимини ривожлантиришга қанча маблағ ажратилган?

6. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурда ҳаво транспорти тизимини ривожлантиришга қанча маблағ ажратилган?

7. „2011—2015 йилларда инфратузилмани, транспорт ва коммуникация қурилишини ривожлантиришни жадаллаштириш тўғрисида“ги Дастурнинг асосий кўрсаткичлари нималардан иборат?

8. Ўзбекистон миллий автомагистралини реконструкция қилиш ва ривожлантириш ишларига қанча миқдорда маблағ ажратилган?

9. Йўл-қурилиш техникалари паркинни янгилаш дастурида жами неча дона махсус йўл техникаси харид қилиниши мўлжалланган?

10. 2015 йилгача режалаштирилган йўл ва йўл бўйи инфраструктураси ва сервиси объектлари қурилиши неча лойиҳани ўз ичига олади?

11. 2015 йилгача режалаштирилган йўл ва йўл бўйи инфраструктураси ва сервиси объектлари қурилиши қайси лойиҳаларни ўз ичига олади?

12. Ўзбекистон Республикаси автомобиль йўллари тармоғи қандай тоифаларга бўлинади?

13. 2011 йилда Ўзбекистон темир йўл транспорти орқали қанча йўловчи ва юк ташилган?

14. 2011 йилда „Ўзбекистон темир йўллари“ ДАТК қандай улкан ютуқларга эришди?

15. 2012 йилда транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантиришнинг энг муҳим вазифалари нималардан иборат?

16. Ўзбекистоннинг транспорт-коммуникация тармоқлари ривожланишида „Навоий халқаро интермодал логистика маркази“ қандай аҳамиятга эга?

17. Навоий аэропорти ҳудудида эркин индустриал-иқтисодий ҳудуднинг ташкил қилинишидан қандай иқтисодий манфаат кўзланган?

18. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий ривожланишида автомобиль транспорти қандай аҳамиятга эга?

19. Ўзбекистонда автомобиль транспорти коммуникация тармоқларини ривожлантиришда қандай лойиҳалар қабул қилинган?

20. Қишлоқ хўжалиги тармоғининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ва аҳамияти нималарда намоён бўлади?
21. Қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишнинг қандай устувор йўналишларини биласиз?
22. Қишлоқ хўжалигини интенсив ривожлантириш деганда нимани тушунасиш?
23. Фермер хўжаликларининг ер майдонлари ҳажмини мақбуллаштириш жараёнининг мазмуни ва мақсади нималарда кўринади?
24. Фермер хўжаликлари учун қандай молия-кредит ва солиқ имтиёзлари яратилган?
25. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини модернизациялаш деганда нимани тушунасиш?
26. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини модернизациялашнинг устувор йўналишлари нималардан иборат?
27. Суғориладиган ерларнинг ирригацион-мелиоратив ҳолати тушунчасига таъриф беринг.
28. Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш борасида қандай тадбирлар амалга оширилмоқда?
29. Истиқболда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари нималардан иборат?
30. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида аҳоли бандлигини янада ошириш мақсадида тижорат банклари қандай чора-тадбирларни амалга оширмоқдалар?
31. Қишлоқ жойларда хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларининг ривожланиш ҳолати қай аҳволда?
32. Мамлакатимизнинг қишлоқ жойларида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш мақсадида қандай чора-тадбирларни амалга ошириш зарур?
33. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси учун прогноз кўрсаткичларини ишлаб чиқиш йўналишлари ва уларни амалга ошириш бўйича қандай чора-тадбирлар амалга оширилиши лозим?
34. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантиришда микромолиявий хизматларнинг аҳамияти қандай?
35. Янги иш ўринлари яратилиши ва аҳолининг бандлиги таъминланишида тижорат банклари қандай ишларни амалга оширмоқдалар?
36. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг аҳамияти ва ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?
37. Хизмат кўрсатиш соҳаси учун бозор иқтисодиётига ўтиш давридаги стратегик вазифа бўлиб нима ҳисобланади?
38. Хизмат кўрсатиш соҳасида тадбиркорликнинг ривожланиши нималарга ёрдам беради?
39. Хизмат кўрсатиш соҳасида нима ҳозирги кунда долзарб масала бўлиб ҳисобланади?
40. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакатимиз миллий иқтисодиётидаги аҳамияти ҳамда ролини изоҳлаб беринг.
41. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов томонидан 2011 йилнинг „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили“ деб эълон қилиниши сабабини асослаб беринг.
42. Мамлакатимизнинг барча минтақаларида кичик бизнес соҳасини ривожлантириш мақсадида янада қулай ишчан муҳит яратиш учун қандай зарур чора-тадбирларни амалга ошириш лозим?
43. Аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш ўринларини ташкил қилиш муаммосини ҳал қилишда кичик бизнес соҳасининг аҳамияти нималардан иборат?
44. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тартибга соладиган қандай янги қонунларни ишлаб чиқиш керак?
45. Мамлакатимизда кичик бизнес соҳасининг экспорт салоҳиятини ошириш учун қандай шароитлар яратиш зарур?
46. Ватанимиз равнақи ва халқимиз фаровонлигини оширишда кичик бизнес соҳасини ривожлантириш қандай ўринни эгаллайди?
47. 2010 йилда мамлакатимиз бўйича кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида қанча янги иш ўринлари ташкил этилди?

48. 2011 йилда Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси 2011 йилда 2010 йилга нисбатан неча фоизгача пасайтирилган?
49. Мамлакатимиз ҳудудларида кичик бизнес соҳасини янада ривожлантиришдаги айрим тўсиқлар ва уларни бартараф этиш йўллари бўйича ўз фикрингизни изоҳлаб беринг.
50. Ўзбекистон Республикасида никоҳ ва оилавий муносабатларни тартибга соладиган қандай қонун ҳужжатлар мавжуд?
51. Таълим тизимини мустаҳкамлашга қаратилган қандай меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган?
52. Кадрлар тайёрлаш миллий модели тизимига нималар киради?
53. Олис ва чекка ҳудудларда касб-ҳунар коллежларининг неча филиали ташкил этилди?
54. Фаолият юритаётган коллежлар қошида қанча талабалар турар жойларини қуриш орқали умумтаълим мактаблари 9-синф битирувчиларини касб-ҳунар таълими билан тўлиқ қамраб олиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинди?
55. Шу кунга қадар қанча ўқувчига мўлжалланган энг замонавий ўқув ва лаборатория жиҳозлари билан таъминланган янги мактаб қурилиб, реконструкция қилинди?
56. Мамлакатимизда неча мактабда замонавий ўқув компьютер синфлари ташкил этилди?
57. Ҳозирги вақтда неча умумтаълим мактаби ёки жами мактабларнинг неча фоизи Ziyonet электрон ахборот тармоғига уланди?
58. Коллежлар ва корхоналар ўртасида битирувчиларнинг ишлаб чиқариш амалиётини ўташи ва келажакда мазкур корхоналарда ишга жойлаштириш бўйича шартнома асосида нечадан ортиқ битирувчи иш билан таъминланди?
59. Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бўйича қайси йилларга мўлжалланган дастурни амалга ошириш учун неча сўмдан ортиқ маблағ йўналтириш кўзда тутилган?
60. 2011 йилда ахборот-компьютер технологиялари билан жиҳозланган, ёшларимизга миллий ва хорижий ахборот-кутубхона фондларидан кенг фойдаланиш имконини берадиган қандай замонавий ахборот-ресурс маркази ва саройи қуриб битказилди ва ишга туширилди?
61. Кейинги йилларда жаҳон иқтисодиётида кузатилаётган ўзгаришлар ва турли салбий тенденциялар нималардан иборат?
62. Ривожланган мамлакатлардаги давлат қарзлари ва давлат бюджети тақчиллигининг кучайиши қандай сабаблар билан изоҳланади?
63. Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки каби халқаро молиявий ташкилотларнинг жаҳондаги молиявий-иқтисодий барқарорликни таъминлашдаги роли қандай?
64. Халқаро валюта жамғармасининг кейинги баҳолаш миссияси баёнотида Ўзбекистондаги ижтимоий-иқтисодий ривожланишга қандай баҳо берилди?
65. Ўзбекистондаги ЯИМ ўсиш динамикаси қандай тарзда бормоқда?
66. Ўзбекистондаги ЯИМнинг 2011 йилдаги ўсиш суръатига қандай омиллар таъсир кўрсатди?
67. Иқтисодиётимизда юз бераётган жиддий таркибий ва сифат ўзгаришлари нималарда намоён бўлади?
68. Мамлакатимизда ўтган даврларда саноатни ривожлантиришнинг асосий омиллари нималардан иборат бўлди?
69. Ташқи савдо айланмаси таркибидаги ижобий ўзгаришлар нималардан иборат ва улар қандай омиллар ҳисобига таъминланди?
70. Мамлакатимизда давлат бюджети кўрсаткичларининг бажарилиши қай тарзда таъминланмоқда?

ГЛОССАРИЙ

Ахборотлаштириш — замонавий ахборот технология воситалари ёрдамида илмий, ижтимоий тузилмаларни ривожлантириш, такомиллаштириш ва кескин кучайтириш жараёни.

Акциз — оммавий истеъмолга хос озиқ-овқат моллари ҳамда ноозиқ-овқат молларига қўйиладиган эгри солиқ. Ушбу солиқ давлатга маҳсулот ишлаб чиқарувчи ва сотувчилар томонидан тўланади ҳамда нархнинг оширилиши орқали истеъмолчи гарданига юклатилади.

Акция — акциядорлар жамияти аъзосининг маблағ қўшганлиги ҳақида гувоҳлик берувчи қимматбаҳо қоғоз. Акция сотиб олган шахс акциядор ҳисобланиб, маълум ҳуқуқ ва мажбуриятга эга бўлади.

Акциядорлик жамияти — корхонанинг ташкилий-ҳуқуқий шакли бўлиб, жамият ихтиёридаги мулки, бойлигига асосланиб, фаолият юритади. Акциядорлик жамияти сармояси жамият аъзоларининг қўшган пул маблағи ёки моддий неъматидан ташкил топади.

Ассоциация — тўпланма, уюшма; бирор мақсадга эришиш учун (хўжалик, сиёсий, илмий, маданий ёки бошқа мақсадлар) бирлашиш. Ассоциация юридик шахс ҳисобланади.

Аукцион — ким ошди савдоси. Бу алоҳида хусусиятга эга бўлган ва алоҳида жойларда ташкил этиладиган очиқ савдога асосланган махсус бозор. Аукцион ўзаро мусобақага таянган ҳолда амалга ошади.

Аҳолининг харид қобилияти — аҳолининг бозордаги вужудга келган нарх асосида моллар ва хизматни харид қилиш имконияти. Аҳолининг харид қобилияти бозор сигимини белгилашда етакчи ўрин эгаллайди.

Биржа — қимматбаҳо қоғозлар, валюта, товар, иш кучи ва хом ашё сотиладиган ва харид қилинадиган муассаса.

Бож тўлови — чегарадан чиқаётган ёки келаётган молларга қўйилиши мумкин бўлган тўлов. Унинг миқдори давлат сиёсатига боғлиқ. Бож миқдори махсус бож тарифларида ифодаланади.

Бозор сегменти — бозорнинг маълум қисмини ташкил этади ва бозордаги истеъмол мақсади бир бўлган харидорларнинг хатти-ҳаракатини тавсифлайди. Харидорнинг даромади, турар жойи, оилавий, миллий урф-одатлари, жинси, ёши ва бошқа хусусиятларига қараб бозор сегментлаштирилади.

Бозор сигими — маълум бозорда маълум муддатда тўловга қодир мол таклифи ва чакана нарх даражаси ҳисобга олинган ҳолда сотилиши мумкин бўлган мол миқдори. Бозор сигимини аниқлашда бирор товарга мўлжалланган аҳолининг харид қуввати, корхоналарнинг айнан шу молни сотиб олиш эҳтиёжи ҳисобга олинади.

Бандлик — меҳнатга лаёқатли аҳолининг ижтимоий фойдали меҳнат билан машғул бўлиши; фуқароларнинг шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларини қондириш билан боғлиқ ва қонунга зид келмайдиган, меҳнат даромади берадиган фаолияти.

Бюджет профицити — муайян даврда бюджет даромадларининг бюджет харажатларидан ортиқ бўлган миқдори.

Бюджет тақчиллиги — муайян даврда бюджет харажатларининг бюджет даромадларидан ортиқ бўлган суммаси.

Банкларнинг умумий капитали — банкларнинг ўз фаолиятларини (банк операцияларини) амалга ошириш учун мўлжалланган молиявий ресурслари бўлиб, у банклар томонидан турли манбалар орқали жалб этилган пул капиталидан иборат. Банкларнинг умумий капитали хусусий капитал билан бир қаторда ундан бир неча баробар кўпроқ бўлган жалб этилган капитални ҳам ўз ичига олади.

Банклар капиталининг етарлилик даражаси — бу жами капиталнинг рискка тортилган активларга нисбати бўлиб, у халқаро Базель келишувига кўра камида 8 фоизни ташкил этиши керак.

Банк назорати бўйича Базель қўмитаси талаблари — банк тизимининг барқарор амал қилиши ҳамда ўз мажбуриятларини бажара олишини таъминлаш учун ўрнатилган халқаро меъёрлар мажмуи бўлиб, у капиталнинг етарлилик даражасини; банкларни назорат қилиш жараёнига ҳамда бозор интизомига қўйилган талабларни ифодалайди.

Банк тизими — бу мамлакат ҳудудида тарихан шаклланган ва қонун билан мустаҳкамланган кредит ташкилотларининг фаолият кўрсатиш шакли.

Банк ликвидлиги — банклар мажбуриятларини ўз вақтида қайтара олиш қобилияти ёки пассивлардаги мажбуриятларни қайтариш учун активларнинг пулга айланиш қобилиятидир.

Банк активлари — банкларнинг асосий фаолиятини амалга оширишда фойдаланувчи турли моддий ва молиявий ресурслар мажмуи. Улар, асосан, банк кредитлари, асосий воситалари, сотиб олган қимматли қоғозлари, инвестициялари, валюта кўринишида бўлади.

Банkning актив операциялари — банкларнинг келажакда даромад олиш мақсадида жамланган кредит маблағларининг кредитларга ва инвестицияларга жойлаштирилиши ва бошқа мақсадли операцияларидир.

Банкрот — ҳўжалик суди томонидан эътироф этилган, қарздорнинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини тўла ҳажмда қондиришга ёки мажбурий тўловлар бўйича ўз мажбуриятини бажаришга қодир эмаслиги.

Валюта тушуми — товар ва хизматларни экспорт қилиш, шунингдек, халқаро кредитлар ҳисобига хорижий валюталарнинг келиб тушиши.

Глобал молиявий-иқтисодий инқироз — жаҳоннинг деярли барча мамлакатларида молиявий, ижтимоий ва иқтисодий соҳалардаги мутаносиблик ва нисбатларнинг кескин издан чиқиши натижасидаги беқарорлик ва чуқур танглик ҳолатларининг вужудга келиши.

Давлат ички қарзлари — давлат томонидан ички маблағни жалб қилиш натижасида вужудга келган Ўзбекистон Республикаси мажбуриятларининг йиғиндиси.

Давлат ташқи қарзи — давлат томонидан хориждан маблағ жалб қилиш натижасида вужудга келган Ўзбекистон Республикаси мажбуриятларининг йиғиндиси.

Давлат мақсадли жамғармалари — давлат бюджети таркибида жамлантириладиган жамғармалар бўлиб, уларнинг ҳар бири учун маблағлар манбалари, ҳар бир манбадан маблағ тушиши нормалари ва шартлари, шунингдек, шу маблағлардан фойдаланилиши мумкин бўлган мақсадлар қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Демаркетинг — маркетингнинг бир тури бўлиб, ишлаб чиқариш қуввати, хом ашёнинг етишмаслиги туфайли бозорга кам чиқариладиган молга талабни пасайтиришга қаратилган.

Демпинг — экспорт товарларини бозорнинг ўртача нархидан, ҳатто таннархидан ҳам пастроқ нархда сотиш. Бу усул бозорни эгаллаш, рақобатчиларни синдириш мақсадида қўлланилади.

Дефицит — бирор нарсанинг етишмаслиги, камчилиги. Жумладан, товарлар етишмаслиги, бюджет маблағининг етишмаслиги.

Дивиденд — акция эгасининг оладиган даромади бўлиб, акциядор жамияти фойдасининг бир қисмини ташкил этади.

Давлат бюджети — давлатнинг даромад ва харажатлари ҳамда уларни молиявий таъминлаш манбаларининг тартиблаштирилган режаси.

Давлат бюджети профицити — давлат бюджети даромадларининг харажатларга нисбатан кўпроқ бўлиши.

Давлат бюджети тақчиллиги — бюджет харажатларининг бюджет даромадларига нисбатан ошиб кетиши натижасида молиявий ресурслар етишмовчилигининг вужудга келиши.

Давлат қарзлари — давлатнинг мамлакатда қимматли қоғозларни чиқариш шаклидаги, турли бюджетдан ташқари фондлардан (ички қарз) ҳамда хорижий давлатлардан, улардаги жисмоний ва юридик шахслардан, шунингдек, халқаро молиявий ташкилотлардан (ташқи қарз) олган қарзлари.

Диверсификация — (лотинчадан *diversus* — ҳар хил ва *facere* — қилмоқ, бажармоқ) — ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш, маҳсулот ва хизматлар бозорларини кенгайтириш мақсадида тармоқ ва корхоналар фаолият соҳаларини кенгайтириш, маҳсулот ва хизматлар турларини кўпайтириш.

Депозит — лотинча сўздан олинган бўлиб, луғавий маъноси — сақлаш учун топширилган буюмдир. Банк депозитлари — жисмоний ва юридик шахсларнинг банк муассасаларига маълум муддатга ва муддатсиз омонат шаклида қўйилган бўш пул маблағлари.

Ерларнинг ирригацион-мелиоратив ҳолати — сув билан таъминланиш ва суғориш тармоқлари тизими, ер ости сувлари сатҳининг жойлашуви ва тупроқнинг шўрланиш даражасидан келиб чиқиб суғориладиган ерларнинг ҳолатини ифодаловчи кўрсаткич.

Ёшлар — жамиятидаги ижтимоий-демографик гуруҳ. Ижтимоий етукликнинг қарор топиши, катталар оламига кириш ва унга маслаҳат каби ўзига хос хусусиятлар билан тавсифланади. Ёшлар ва бандлик ижтимоий етуликка эришиш даврини бошдан кечираётган 15 дан 30 ёшгача бўлган ижтимоий-демографик гуруҳларнинг ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этилганлик муаммоси.

Жаҳон банки — 1944 йилда Халқаро валюта жамғармаси билан бир вақтда тузилган биринчи давлатлараро инвестиция институти бўлиб, ўз фаолиятини 1946 йил 25 июнда бошлаган.

Жаҳон захира валюталари — умумжаҳон миқёсида тан олиниб, марказий банклар томонидан валюта захиралари сифатида жамғарилувчи валюталар. Улар инвестицион актив вазифасини бажариб, валюта паритетини белгилаш воситаси бўлиб хизмат қилади, зарур ҳолларда валюта интервенциясини, шунингдек, марказий банклар томонидан халқаро ҳисоблашувларни амалга ошириш воситаси сифатида фойдаланилади.

Жаҳон молия институтлари — жаҳон молиявий ва иқтисодий тизими барқарорлигини таъминлаш мақсадида ушбу жараёнларни тартибга солиш, мувофиқлаштириш бўйича чоратадбирларни ишлаб чиқувчи, турли восита ва йўллар билан қўллаб-қувватловчи ва тавсиялар берувчи халқаро ва миллий молиявий ташкилотлар.

Жаҳон молия-валюта тизими — халқаро валюта ва молиявий муносабатларнинг давлатлараро битимларда келишилган ҳолда амал қиладиган шакли, халқаро миқёсда хизмат қилувчи молиявий муассасалар мажмуаси.

Иқтисодиётнинг реал сектори — иқтисодиётнинг бевосита моддий неъматлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ соҳаси бўлиб, у ўз ичига саноат, қишлоқ ҳўжалиги, қурилиш, транспорт, алоқа тармоқларини олади.

Инвестицион кредитлар — ишлаб чиқаришни кенгайтириш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, модернизациялаш ва реконструкция қилиш, янги бино ва иншоотларни қуриш учун зарур бўлган воситалар ҳамда қимматли қоғозларни сотиб олиш мақсадида олинган узоқ муддатли кредитлар.

Иқтисодий ночор корхоналар — муайян миқдорда капитал йўқотиш, ишлаб чиқариш майдонларининг қисқариши, ишсизлар сонининг ортиши, рақобатбардош бўлмаган маҳсулот ишлаб чиқарадиган ва бунинг учун катта миқдорда материаллар, хом ашё, ёнилғи, меҳнат ресурслари сарфлайдиган қолоқ, самарасиз корхона.

Инвестор — хусусий ва қарзга олинган мулккий ва интеллектуал қийматларни сарфлаш ҳақида қарор қабул қилувчи инвестиция фаолияти субъекти.

Инвестиция — бу иқтисодий самара (фойда, даромад) олиш ёки ижобий ижтимоий натижага эришиш учун сарфланадиган пул маблағлари, банкларга қўйилган омонатлар, пайлар, қимматли қоғозлар (акция, облигациялар), технологиялар, машиналар асбоб-ускуналар, лицензиялар ва самара берадиган бошқа ҳар қандай бойликлардир.

Инфратузилма — ҳар қандай яхлит иқтисодий тизим ва тузилмаларнинг мавжуд бўлиши шарт ҳисобланган таркибий қисми. Сўзма-сўз ифодалаганда, инфратузилма — бу иқтисодий тизимнинг асоси, пойдевори, ички тузилмаси демакдир. „Инфратузилма“ атамаси латинча „infra“ — қуйи, ости; „structura“ — тузилма, жойлашув сўзларидан пайдо бўлган. Иқтисодиётда ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма муҳим ўрин тутди.

Иш ўрни — муайян касбдаги бир ходимнинг меҳнат вазифаларини амалга ошириши учун мослаштирилган ва ишни бажариш учун ишлаб чиқариш воситалари, меҳнат қуроллари билан жиҳозланган жой.

Ишга жойлаштириш — Ўзбекистон Республикасида меҳнатга лаёқатли аҳолини иш билан таъминлашга қаратилган ташкилий-ҳуқуқий, иқтисодий мазмундаги давлат тадбирлари тизими.

Интернет — 1) Бутунжаҳон глобал тармоғи. У давлат, таълим, тижорат, ҳарбий ва корпоратив тамоқларни бирлаштириб, IP протоколга асосланган. 2. Оммавий ёки хусусий равишда юқори даражали коммуникация хизматларини таъминловчи глобал ахборот ва ҳ.к.

Иш билан таъминлаш — фуқароларнинг қонун ҳужжатларига зид келмайдиган, ўз шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларини қондириш билан боғлиқ бўлган, уларга иш ҳақи ёки даромад келтирадиган фаолият.

Ижтимоий соҳа — аҳолининг муносиб турмуш шароити ва фаровонлигини таъминлашга хизмат қилувчи соҳа ва тармоқлар мажмуаси. Булар қаторига уй-жой фондлари, соғлиқни сақлаш, таълим, спорт, маданият муассасалари ва бошқа тузилмаларни киритиш мумкин.

Инвестициявий фаоллик — турли иқтисодий субъектлар (давлат, корхона ва ташкилотлари, жамғармалар ва ҳ.к.)нинг даромад олиш мақсадида миллий ёки хорижий иқтисодиётларга инвестиция ресурсларини киритишга интилиши.

Инфляция — пул муомаласи қонуниятларининг бузилиши билан боғлиқ ҳолда қоғоз пулларнинг қадрсизланиши ва бунинг оқибатида нарх-навонинг ўсиши.

„Йигирмалик“ гуруҳи (ёки „Катта йигирмалик“ (G-20)) — жаҳондаги 20 та энг бой ва ривожланаётган йирик давлатларни ўз ичига олувчи мамлакатлар гуруҳи бўлиб, ушбу мамлакатларда ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулот ҳажми жаҳон ялпи ички маҳсулотининг 90 фоизини ташкил этади.

Компьютер саводхонлиги — шахсий компьютерда ишлаш учун зарур билим ва кўникмаларининг энг кам тўпламини эгаллаш. Шу кунда, ўқиш ва ёзишда усталик қанчалик зарур бўлса, компьютер саводхонлиги ҳам шундай қаралмоқда.

Компьютер технологияси (ахборот технологияси) — 1) Ахборотни тўплаш, сақлаш, излаш, унга ишлов бериш ва уни тарқатиш учун фойдаланиладиган жами услублар, қурилмалар, усуллар ва жараёнлар (қонун). 2) Маълумотларни тўплаш, уларга ишлов бериш, узатиш ва улардан фойдаланиш жараёнида ҳисоблаш техникасидан фойдаланиш йўллари, усуллари ва услублари. 3) Инсон фаолиятининг турли соҳаларида ахборот маҳсулотини ишлаб чиқаришда ахборот жараёнларини амалга оширишнинг жами усуллари ва ҳ.к.

Касб-ҳунар коллежи — тегишли давлат таълим стандартлари доирасида ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини беради. Ўқувчиларнинг касб-ҳунарга мойиллиги билим ва кўникмаларни чуқур ривожлантириш, танлаб олинган касб-ҳунар бўйича бир ёки бир неча ихтисосни эгаллаш имконини беради.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури — „Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида“ги Қонун 1997 йил 29 августда қабул қилинган. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури „Таълим тўғрисида“ги Қонуннинг қоидаларига мувофиқ ҳолда тайёрланган бўлиб, миллий тажрибаларнинг таҳлили ва таълим тизимининг жаҳон миқёсидаги ютуқлари асосида тайёрланган ҳамда юксак умумий ва касб-ҳунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда мўлжални тўғри ола билиш маҳоратига эга бўлган, истиқбол вазифаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилган.

Кичик корхона — корхона кўлами, ишлаб чиқариш ҳажми, ишловчилар сони, молиявий маблағлари миқдори ва бошқа хусусиятларига кўра, имкониятлари жиҳатидан чекланган ишлаб чиқарувчи субъектдир. Республикамизда саноат ишлаб чиқаришнинг айрим тармоқларида (масалан, енгил ва озиқ-овқат саноати, металлга ишлов бериш ва асбобсозлик саноати ва ҳ.к.) 100 кишигача, айримларида (масалан, машинасозлик, металлургия, ёқилғи-энергетика саноати ва бошқаларда) 50 кишигача, хизмат кўрсатиш соҳасида 25 кишигача ходим ишловчи корхоналар кичик бизнес субъекти ҳисобланади.

Консорциум — бу аниқ иқтисодий лойиҳаларни амалга оширишни мақсад қилган корхоналарнинг муваққат бирлашмаси.

Концерн — бу ишлаб чиқариш диверсификацияси, яъни корхоналарнинг фаолият соҳалари ва ишлаб чиқарадиган маҳсулотлари турининг кенгайиши, янгиланиб туриши асосида таркиб топадиган йирик кўп тармоқли корпорация.

Кредит — бу вақтинча бўш турган пул маблағларини маълум муддатга, ҳақ тўлаш шарти билан қарзга олиш ва қайтариб бериш юзасидан келиб чиққан иқтисодий муносабатлар йиғиндисидир.

Кредит портфели — бу турли хил рискларга асосланган муайян мезонларга қараб туркумланган кредитлар миқёсидаги банк талабларининг йиғиндисидир.

Кичик бизнес субъектлари — корхона кўлами, ишлаб чиқариш ҳажми, ишловчилар сони, молиявий маблағлари миқдори ва бошқалар жиҳатидан имкониятлари чекланган ишлаб чиқарувчи субъектлар.

Лизинг — иморат, иншоот, машина, жиҳозлар, асбоб-ускуна, транспортларни ўрта ва узоқ муддатга ижарага бериш.

Лицензия — бирор-бир фаолият тури билан шуғулланиш учун давлат органлари томонидан рухсат бериш.

Маркетинг — бозор талабларига бўйсунган ҳолда истеъмолчилар эҳтиёжини имкони борида қондиришга қаратилган хўжалик фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш тизими.

Микрокредит — хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва бошланғич сармояни шакллантиришга бериладиган кредитлар. Микрокредитлар: а) юридик шахс мақомига эга бўлмаган тадбиркорлик фаолияти учун — энг кам иш ҳақининг 50 баробаригача; б) микрофирма ва деҳқон хўжаликларига энг кам иш ҳақининг 100 баробаригача; в) фермер хўжалигига энг кам иш ҳақининг 200 баробаригача берилади.

Микромолиялаш — микромолиявий хизматлар кўрсатувчи ташкилотларнинг қонун ҳужжатларида белгиланган миқдордан ошмайдиган суммада микрокредит, микроқарз, микролизинг бериш, шунингдек, микромолиявий хизматлар кўрсатиш тўғрисидаги шартномага мувофиқ бошқа хизматлар кўрсатиш борасидаги фаолиятидир.

Мелиорация — ерларнинг унумдорлигини тубдан яхшилашга қаратилган ташкилий-хўжалик, муҳандислик ва агротехник тадбирлар йиғиндиси.

Мамлакат пул обороти — маълум бир давр мобайнида корхоналар, ташкилотлар ва аҳоли томонидан нақд пул ва нақд пулсиз шаклда амалга оширилган тўловлар мажмуасидир.

Мажбурий захира талаби — тижорат банклари жалб қилган маблағларидан маълум бир қисмининг Марказий банкнинг захира фондида ўтказилишидир.

Микрофирма — кичик бизнес корхонасининг бир тури. Мамлакатимизда саноат ишлаб чиқариш тармоқларида 20 кишигача, хизмат кўрсатиш соҳасида 10 кишигача, савдо ва умумий овқатланиш соҳасида 5 кишигача ишловчи корхоналар микрофирма ҳисобланади.

Миллий валюта — мамлакатнинг миллий пул бирлиги.

Молия бозори — олди-сотди объекти сифатида пул ҳамда пулга тенглаштирилган қимматли қоғозлар майдонга тушувчи муносабатлар бўлиб, одатда, ўз ичига қарз мажбуриятлари бозори ва капитал (мулк) бозорини олади.

Молия-банк тизими кредит қобилияти — миллий ёки халқаро молия-банк муассасаларининг кредит ресурсларига эҳтиёж сезган субъектларга қарз бериш имконияти.

Наслчилик — селекция мақсадида наслдор ҳайвонларни урчитиш, насли маҳсулот (материал) етиштириш ва ундан фойдаланиш.

Наслдор ҳайвон — келиб чиқиши ҳужжатлар билан тасдиқланган, муайян зотни такрор кўпайтириш учун фойдаланиладиган ва белгиланган тартибда рўйхатга олинган ҳайвон.

Олий таълим — халқ хўжалиги, фан ва маданиятнинг турли тармоқлари учун юқори, олий малакали мутахассислар тайёрлаш тармоғи. Олий таълим ўрта махсус, касб-хунар таълими негизига асосланади ҳамда 2 босқич — бакалавр ва магистратурадан иборат.

Осиё тараққиёт банки — Осиё ва Узоқ Шарқ минтақасига бевосита қарзлар бериш ҳамда техник жиҳатдан кўмаклашиш орқали мазкур мамлакатлар иқтисодиёти ўсишини рағбатлантириш мақсадида 1966 йилда ташкил этилган банк.

Преференция — иқтисодиётни мақсадга мувофиқ ривожлантириш ва тартибга солишда айрим соҳа ва тармоқлар, корхона ва ишлаб чиқариш турларига нисбатан берилувчи имтиёз, афзаллик ва устуворликлар.

Пул массаси — ҳар қандай мамлакат иқтисодиётида товарлар ва хизматлар айланишини таъминлайдиган, хусусий шахслар, институционал мулкдорлар (корхоналар, бирлашмалар, ташкилотлар ва б.) ва давлат эгалик қиладиган нақд ва нақд пулсиз харид ҳамда тўлов воситалари мажмуидир.

Расмий захиралар даражаси — мамлакатда (одатда Марказий банкда) тўпланган расмий захиралар (масалан, чет эл валюталари, олтин, мамлакатнинг ХВФдаги кредит улуши, қарз олишнинг махсус ҳуқуқи (SDR) ва ҳ.к.) ҳажмининг молиявий барқарорликни таъминлаш эҳтиёжларига етарлилиги.

Рақобатдошлик — бирор турдаги молнинг истеъмол қиймати мос келадиган бошқа товарга солиштириш, таққослаш кўрсаткичи.

Рентабеллик — корхона фаолиятининг фойдалиқ даражаси. Унинг уч хил кўрсаткичи мавжуд: корхона активлари рентабеллиги, хусусий капитал рентабеллиги ва сотилган маҳсулот рентабеллиги. Бу кўрсаткичларни балансдаги (соф) фойда кўрсаткичини корхона активларининг ўртача йиллик қиймати, муомалага чиқарилган акциялар миқдори, хусусий капитал миқдори ва сотилган маҳсулот таннархига нисбати билан белгиланади.

Рецессия — ишлаб чиқаришнинг нисбатан мўътадил, кескин бўлмаган ҳолдаги пасайиши ёки иқтисодий ўсиш суръатларининг давомли равишда пасайиб бориши.

Солиқ имтиёзи — солиқ тўловчиларнинг айрим тоифаларига қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда солиқ тўлашдан тўлиқ, қисман ва вақтинча озод қилиш шакли.

Солиқларни унификация қилиш — солиқ механизмини соддалаштириш мақсадида иқтисодий моҳияти, солиққа тортиш объекти ўхшаш бўлган солиқ турларини бир хиллаштириш.

Солиқ кредити — бюджетга тўланиши лозим бўлган солиқ суммасини маълум муддатга камайтириш, кечиктириш, бўлиб-бўлиб тўлаш ёки солиқни қайтариш шакли.

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби — кичик бизнес субъектларини рағбатлантириш мақсадида қўлланиладиган солиққа тортиш тартиби.

Солиқ ставкаси — солиқларни ҳисоблашда солиқ базасининг ҳар бир бирлиги ҳисобига тўғри келадиган солиқ меъёрини ифодалайди.

Солиқ юки — маблағларни бошқа фойдаланиш мумкин бўлган йўналишлардан олиб, солиқларни тўлаш учун йўналтириш орқали вужудга келадиган иқтисодий чекловлар даражаси бўлиб, одатда, солиқ тўловчининг муайян даврда бюджетга тўланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғиндиси сифатида намоён бўлади.

Солиқ юкини енгиллаштириш — солиқларнинг фоиз ставкаларини камайтириш ва имтиёзлар яратиш.

Солиқлар — юридик ва жисмоний шахслардан аниқ муддат ва ставкалар асосида мажбурий тартибда ундириладиган, эквивалентсиз хусусиятга эга бўлган ва фақат давлат бюджетига йўналтириладиган мажбурий тўловлар.

Суғориладиган ерлар — қишлоқ хўжалигида фойдаланиш ва суғориш учун яроқли бўлган, сув ресурслари шу ерларни суғоришни таъминлай оладиган суғориш манбаи билан боғланган доимий ёки муваққат суғориш тармоғига эга бўлган ерлар.

„Саккизлик“ гуруҳи („Катта саккизлик“, G-8) — Буюк Британия, Германия, Италия, Канада, Россия, АҚШ, Франция ва Япония ҳукуматларини бирлаштирувчи халқаро клуб. Шунингдек, мазкур мамлакатлар етакчиларининг норасмий Европа комиссияси иштирокидаги форуми ҳам шу ном билан аталиб, форум доирасида долзарб халқаро муаммоларга ёндашувлар амалга оширилади.

Селекция ютуғи — ўсимликларнинг янги нави, ҳайвонларнинг янги зоти.

Тадбиркор — юридик шахс ташкил этган ҳолда ёки ташкил этмасдан доимий асосда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахс.

Тадбиркорлик — мулкчилик субъектларининг фойда олиш мақсадида таваккал қилиб ва мулкий жавобгарлиги асосида амалдаги қонунчилик доирасида ташаббус билан иқтисодий фаолият кўрсатиши.

Таркибий ўзгаришлар сиёсати — давлат томонидан амалга ошириладиган, иқтисодийнинг таркибий тузилишини такомиллаштириш, унинг самарадорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи.

Ташқи савдо айланмаси — мамлакат, мамлакатлар гуруҳи ташқи савдо фаолияти ҳажмининг пул кўринишидаги ифодаси бўлиб, муайян вақт оралиғидаги (масалан, йил давомидаги) экспорт ва импорт ҳажмининг йиғиндисига тенг бўлади.

Ташқи савдо — бир мамлакатнинг бошқа мамлакатлар билан савдоси.

Ташқи савдо баланси сальдоси — мамлакат экспорти ва импорти ҳажми ўртасидаги фарқ, тафовут.

Тўлов баланси — муайян муддат давомида мамлакатнинг чет элларга тўлаган ва худди шу давр мобайнида мамлакатга чет элдан тушган тўловлар миқдори ўртасидаги нисбатни билдиради. Тўлов туркумига ташқи қарз, унинг фоизи, четдан олинган товар ва хизматлар ҳақи, хорижий инвестициялар, хорижда дипломатик ишларни, иқтисодий алоқаларни юритиш харажатлари, фуқаролар ва қўшма корхоналарнинг чет элга пул ўтказмалари ва бошқалар киради.

Ўзлуksиз таълим — ўзаро мантиқий изчиллик асосида боғланган ҳамда соддадан мураккабга қараб ривожланиб боровчи ва бир-бирини тақозо этувчи босқичлардан иборат яхлит таълим тизими. Ўзбекистон Республикасида кадрлар тайёрлаш тизимининг асоси, таълим соҳасида давлат сиёсатининг асосий тамойилларидан бири, 1997 йил 29 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси „Таълим тўғрисида“ги Қонуни ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида алоҳида тамойил сифатида қайд этилган.

Унификация — турли хилдаги маҳсулотлар, деталлар, узеллар ва бошқа қўлланиладиган материаллар ва технологик жараёнларни рационал жиҳатдан бир хиллигини таъминлаш.

Фермер хўжалиги — ўзига узоқ муддатли ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришни амалга оширувчи фермер хўжалиги аъзоларининг биргаликдаги фаолиятига асосланган, юридик шахс ҳуқуқига эга мустақил хўжалик юритувчи субъект.

Фермер хўжаликларининг ер майдонлари ҳажмини мақбуллаштириш (оптималлаштириш) — иқтисодий самарадорлик даражасидан келиб чиқиб зарар келтириб ишлаётган, истиқболсиз фермер хўжаликларининг ер майдонлари ҳажмини йириклаштириш орқали уларнинг тўловга қобиллигини мустаҳкамлашга йўналтирилган тадбирлар.

Фирма — ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, тижорат ёки тадбиркорлик фаолиятига қаратилган, юридик шахс ҳисобланган корхона.

Холдинг компания — мулк эгалари томонидан бир қанча мустақил акциядорлик жамиятлари фаолиятини назорат қилиш мақсадида ташкил этилган ҳиссадорлик жамияти.

Хусусий тадбиркорлик — бу фуқаролар (алоҳида фуқаролар) томонидан ўзларининг таваккалчилик ва мулкий жавобгарлиги остида, шахсий даромад (фойда) олиш мақсадида амалдаги қонунчилик доирасида амалга ошириладиган ташаббускор хўжалик фаолиятидир.

Хусусий фирма — айрим шахс ёки оилага тегишли якка хусусий мулкка асосланиб фаолият юритувчи корхона.

Халқаро валюта жамғармаси — халқаро савдо ва валюта ҳамкорлигини ривожлантиришга таъсир кўрсатиш мақсадида 1944 йилда ташкил этилган халқаро валюта-молия ташкилоти. Халқаро валюта жамғарамаси — аъзо давлатлар ўртасида валюта-кредит муносабатларини тартибга солиб туриш ва уларга тўлов балансининг камомоди билан боғлиқ валютавий қийинчиликлар пайтида чет эл валютасида қисқа ва узоқ муддатли кредитлар бериш йўли билан молиявий ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган ҳукуматлараро ташкилот. ХВЖ ўз амалий фаолиятини 1947 йил 1 мартдан бошлаган.

Ширкат фирма — бир неча тадбиркорларнинг ўзаро мулкий бирлашуви ва тадбиркорликдан олинadиган фойдани баҳам кўришга асосланган шерикчилик корхонаси.

Экспорт — товарлар, хизматлар, инвестиция, қимматли қоғозлар, технологиялар ва бошқаларни ташқи бозорга чиқариш.

Экспорт салоҳияти — миллий иқтисодиётнинг жаҳон бозорларида рақобатдош бўлган маҳсулотларни ишлаб чиқариш ҳамда уларни жаҳон нархлари бўйича етарли ҳажмларда экспорт қилиш қобилияти.

Ялпи ички маҳсулот — мамлакатда бир йил давомида ишлаб чиқарилган жами пировард маҳсулот ва хизматларнинг бозор қиймати.

Ягона ер солиғи — миқдори ер участкасининг балл бонитетларда ифодаланган сифати, қандай жойдалиги ва сув билан қандай таъминланганлигига қараб белгиланадиган қишлоқ хўжалиги корхоналари тўлайдиган солиқ тури.

Якка тартибдаги тадбиркорлик — юридик шахс ташкил этмаган ҳолда, жисмоний шахс (якка тартибдаги тадбиркор) томонидан тадбиркорлик фаолиятининг амалга оширилиши. Якка тартибдаги тадбиркорлик якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан ходимлар ёллаш ҳуқуқсиз, мулк ҳуқуқи асосида ўзига тегишли бўлган мол-мулк негизида, шунингдек, мол-мулкка эгалик қилиш ва (ёки) ундан фойдаланишга йўл қўядиган ўзга ашёвий ҳуқуқ туфайли ўзига тегишли бўлган мол-мулк негизида мустақил равишда амалга оширилади.

Ўсиш суръатлари — иқтисодий ҳодиса ва жараёнларнинг миқдор ва сифат жиҳатидан ўзгариш даражаси.

Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури — Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларида амалга ошириладиган инвестиция лойиҳаларини ўз ичига олади.

Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулоти — аграр ишлаб чиқаришнинг умумлаштирувчи кўрсаткичи бўлиб, ҳисобот даврининг амалдаги нархларида ёки таққослама нахларда ҳисобланган, қишлоқ хўжалиги корхоналари, фермер ва деҳқон хўжаликларида ишлаб чиқарилган ўсимликчилик ва чорвачилик маҳсулотлари қийматининг йиғиндиси сифатида аниқланади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ

1. *Каримов И.А.* Юксак маънавият — енгилмас куч. Т.: „Маънавият“, 2009.
2. *Каримов И.А.* Бизнинг йўлимиз — демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимда қилган маърузаси. „Халқ сўзи“ газетаси.
3. *Каримов И.А.* Ўзбекистон халқига янги йил табриги. „Халқ сўзи“ газетаси.
4. *Каримов И.А.* 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтардиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси// Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, № 14 (5434).
5. *Каримов И.А.* Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2010.
6. *Каримов И.А.* Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: „Шарқ“, 1998.
7. *Каримов И.А.* Бизнинг йўлимиз — демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2011 йил 8 декабрь.
8. *Каримов И.А.* Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш — мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. 19.Т. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2011.
9. *Каримов И.А.* Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2009.
10. *Каримов И.А.* Асосий вазирамиз — Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2010.
11. *Каримов И.А.* „Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш — мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti“ мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқ // Халқ сўзи, 2012 йил 18 февраль.
12. Ахборот-коммуникация технологиялари. Изоҳли луғат. Т.: БМТТДнинг Ўзбекистон ваколатхонаси, 2010.
13. Буюк ва муқаддасан, мустақил Ватан. Т.: „O‘qituvchi“ НМИУ, 2011.
14. Давлат статистика қўмитаси Ахборот хизмати.
15. *Йўлдошев Ж.* Таълимимиз истиқлоли йўлида. Тошкент: „Шарқ“, 1996.
16. *Каримов Н.* Инвестицион фаолиятни қимматли қозғалар орқали молиялаштиришдаги муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари. /Иқтисодиёт ва таълим. 2011 й., 5-сон.
17. *Маматов М.* Миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг назарий асослари. / Иқтисодиёт ва таълим. 2011 йил, 4-сон.
18. *Маҳмудов Н.М, Маджидов Ш.А.* Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2010.
19. Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп луғат // Муаллифлар: *М. Абдуллаев, М. Абдуллаева, Ф. Абдуллаева, Г. Абдураззоқова ва бошқ.; Р. Рўзиев ва Қ. Хоназаров* умумий таҳририда. Тўлдирилган учинчи нашри / Т.: „Шарқ“, 2006.
20. Олий таълим. Меъёрий ҳужжатлар тўплами. Т.: „Шарқ“, 2001.
21. Олий таълим. Меъёрий-ҳуқуқий ва услубий ҳужжатлар тўплами. Т.: „Истиқлол“, 2004.
22. *Собиров А.* Ўзбекистон Республикасига хорижлик инвесторларни жалб қилиш шакллари. / Иқтисодиёт ва таълим, 2011 й., 5-сон.
23. *Спелова П.* Очередь безработных не сокращается. <http://www.vz.ru/economy>.
24. Стратегии модернизации и обеспечения долгосрочного устойчивого экономического роста. Форум экономистов Узбекистана. Т.: „SMI-ASIA“, 2011.

25. Умарова Н. Олий таълимдаги муҳим янгиллик (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги илмий-педагогик кадрлар билан ишлаш бўлими бошлиғи Б. Ражабовнинг шарҳидан фойдаланилди) // „Туркистон“, 2011 йил 8 июнь.
26. Эргашев И. Хизмат кўрсатиш соҳасида инвестицион жозибadorликни оширишнинг иқтисодий аҳамияти ва омиллари. / Иқтисодиёт ва таълим. 2011 йил, 2-сон.
27. Юлдашев Р.З. Инвестиционное обеспечение приватизированных предприятий в Узбекистане: управленческий аспект. Монография. Т.: „Иқтисодиёт“, 2009.
28. Қосимов М. Дунё андозаси даражасида ривожланаётган агросаноат. /Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. № 3/2011 й.
29. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2010.
30. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлиси тўғрисида ахборот // „Халқ сўзи“ газетаси, 2012 йил 20 январь.
31. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги „Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида“ги Қарори// Халқ сўзи, 2011 йил 20 май, № 100 (5267).
32. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг „Тижорат банкларининг кичик тадбиркорликни ривожлантиришда қатнашишини рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ 2000 йил 19 майдаги 195-сон Қарорига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида“ Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 19 мартдаги 79-сонли Қарори.
33. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990—2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2011.
34. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ / А.А. Азизхўжаев, Ф. Абдумажидов, М.А. Аҳмадшаева ва бошқ.; Масъул муҳаррир А.А. Азизхўжаев; ЎзР Адлия вазирлиги, Тошкент давлат юридик инс-ти. Тошкент: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2008.
35. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналошларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь.
36. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги 2011 йил 4 апрелдаги Фармони. // Халқ сўзи, 2011 йил 5 апрель.
37. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 августдаги „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги ПФ-4354-сонли Фармони.
38. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 4 майдаги „Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ги ПФ-4296-сонли Фармони. // Халқ сўзи, 2011 йил 5 май.
39. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Тадбиркорлик субъектларини ташкил этиш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида“ги 2011 йил 12 майдаги Қарори. // Халқ сўзи, 2011 йил 13 май.
40. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили“ давлат дастури тўғрисида“ги 2011 йил 7 февралдаги Қарори.
41. Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш ҳажмларини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида“ 2011 йил 11 мартдаги ПК-1501-сонли Қарори.
42. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 29 декабрда „Ўзбекистон Республикасининг 2011 йилга мўлжалланган инвестицион дастури тўғрисида“ги 1455-сонли Қарори.
43. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 27 декабрда „Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилга мўлжалланган инвестицион дастури тўғрисида“ги 1668-сонли Қарори.
44. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990—2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. Т.: „O‘zbekiston“ НМИУ, 2011.
45. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. /№ 3/2011 й.
46. UFSInvestmentCompany: Стратегия на 2012 год. <http://bonds.finam.ru>

МУНДАРИЖА

МУҚАДДИМА	3
-----------------	---

Биринчи бўлим

2011 йилда амалга оширилган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар

1-БОБ. МАМЛАКАТИМИЗ ИҚТИСОДИЁТИНИНГ ЮҚОРИ БАРҚАРОР ЎСИШ СУРЪАТЛАРИ ВА МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАР ТАҲЛИЛИ

(А.Ш. Бекмуродов, У.В. Ғофуров)

1.1. Кейинги йилларда жаҳон иқтисодиётида кузатилаётган ўзгаришлар ва турли салбий тенденциялар	6
1.2. Мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантириш борасида қўлга киритилган натижаларнинг халқаро молия ташкилотлари томонидан юксак баҳоланаётгани	12
1.3. Иқтисодиётимизда юз бераётган жиддий таркибий ва сифат ўзгаришлари	15

2-БОБ. МАМЛАКАТИМИЗНИНГ МОЛИЯ-БАНК ТИЗИМИДАГИ ИЖОБИЙ ЎЗГАРИШЛАР

(Н.Х. Жумаев, Н.Ғ. Каримов, И.Тоймуҳамедов)

2.1. Банклар капиталлашуви даражасининг ошиши — уларнинг барқарорлиги ва ликвидлилигини мустаҳкамлашнинг муҳим пойдевори сифатида	19
2.2. Аҳоли маблағларини тижорат банклари омонатларига жалб этиш ишларининг самарадорлиги	22
2.3. Банклар кредит портфели таркибининг сифат жиҳатдан ўзгариши	24
2.4. Тижорат банкларининг инвестициявий фаолияти	28

3-БОБ. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ИСЛОХОТЛАРНИНГ НАТИЖАЛАРИ ВА МУҲИМ ХУЛОСАЛАР

(Б.Т.Салимов, М.С. Юсупов)

3.1. Қишлоқ хўжалиги тармоғининг ривожланиши ва эришилган натижалар	31
3.2. Қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишлари	33
3.3. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини модернизация қилиш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар	37
3.4. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари	42

4-БОБ. ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ВА СЕРВИС СОҲАСИДА ҚЎЛГА КИРИТИЛГАН ИЖОБИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

(О.Х. Ҳамидов, Ш.С. Сайфуддинов)

4.1. Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг ривожланиш ҳолати	46
4.2. Умумий овқатланиш, савдо ҳамда транспорт хизматларининг ривожланиш ҳолати	48
4.3. Мамлакатда ахборотлаштириш, алоқа ҳамда молия-банк хизматларининг ривожланиши	52
4.4. Туристик экскурсия, меҳмонхона хизматлари ва маиший-коммунал хизматларнинг ривожланиш ҳолати	56

5-БОБ. ОҚИЛОНА ОЛИБ БОРИЛАЁТГАН СОЛИҚ СИЁСАТИ ИҚТИСОДИЁТДАГИ ТАРКИБИЙ ЎЗГАРИШЛАР ВА ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ ИШОНЧЛИ ОМИЛИ

(С.К. Худойқулов, Р.З. Юлдашев, Х.А. Қурбонов)

5.1. Солиқ юкини оптималлаштириш — солиқ сиёсатининг устувор йўналиши сифатида	61
5.2. Кичик бизнес ривожланишини рағбатлантиришда солиқ тизимининг роли	63
5.3. Давлат бюджетининг харажатлари ва унинг устувор йўналишлари	66
5.4. Бюджет тақчиллиги ва давлат қарзларини бошқариш самарадорлиги	68

5.5. Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг иқтисодий ислохотларни амалга оширишдаги роли.....	70
---	----

**6-БОБ. КОРХОНАЛАРНИ МОДЕРНИЗАЦИЯ ҚИЛИШ, ТЕХНИК ВА ТЕХНОЛОГИК ҚАЙТА
ЖИҲОЗЛАШ ВА ЮКСАК ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА АСОСЛАНГАН ЯНГИ ИШЛАБ
ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БОРАСИДА ЮРИТИЛГАН ФАОЛ
ИНВЕСТИЦИЯ СИЁСАТИ**

(Ш.И.Мустафақулов, М.Ю. Исоқов, С.А. Сатторов)

6.1. Мамлакатимиз тараққиётини янги босқичга кўтаришда инвестицияларнинг роли ва аҳамияти	73
6.2. Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлида амалга оширилаётган фаол инвестиция сиёсати ва ўзлаштирилаётган хорижий инвестициялар таҳлили	83
6.3. Мамлакатимиз инвестиция сиёсатининг 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнози	90

**7-БОБ. ИЖТИМОЙ СОҲАНИ РИВОЖЛАНТИРИШ, МАМЛАКАТИМИЗ АҲОЛИСИНИНГ
ДАРОМАДЛАРИ ВА ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ МУТТАСИЛ ОШИРИШДА ОЛИБ
БОРИЛГАН ИСЛОХОТЛАР НАТИЖАСИ**

(Ш.Р. Холмўминов, Н.Т. Шоюсупова, Х.Х. Абдураманов)

7.1. Ижтимоий соҳани ривожлантириш борасидаги ислохотлар	92
7.2. Аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини ошириш чора-тадбирлари	95

**8-БОБ. ТАЪЛИМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ОЛИБ БОРИЛГАН
ТИЗИМЛИ ИШЛАР**

(Б.Б.Усмонов, А.Мухторов, Т.Султонов)

8.1. Таълим тизимини мустаҳкамлашга қаратилган меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаш- тириш бўйича амалга оширилган ишлар	101
8.2. Педагог кадрлар салоҳияти ва малакасини ошириш соҳасидаги ишлар	108
8.3. Таълим тизимининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш — замон талаби	114
8.4. Таълим мазмуни ва сифатини янада такомиллаштириш	119
8.5. Таълим соҳасини ривожлантириш бўйича хорижий тажрибалар	122

**9-БОБ. СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ —
АҲОЛИ САЛОМАТЛИГИ ВА ЁШ АВЛОДНИНГ БАРКАМОЛЛИГИНИ
ТАЪМИНЛАШ ГАРОВИ**

(Х. Ибодуллаева, Х.Н. Баракаева)

9.1. Соғлиқни сақлашнинг норматив-ҳуқуқий базаси (1991—2011 йиллар)	130
9.2. Тиббий кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш	135

**10-БОБ. ЯНГИ ИШ ЎРИНЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ОРҚАЛИ АҲОЛИ
БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ**

(И.А. Аҳмедов, Н.Т. Шоюсупова, Х.Х. Абдураманов)

10.1. Аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш борасидаги ижобий ўзгаришлар	139
10.2. Иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳолига кўрсатилаётган хизматлар	143
10.3. Иш ўринларини ташкил этиш бўйича комплекс чора-тадбирларнинг изчил амалга оширилиши	148

Иккинчи бўлим

2012 йилнинг муҳим устувор йўналишлари

**1-БОБ. МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИКНИ ЯНАДА МУСТАҲКАМЛАШ ВА
МАМЛАКАТИМИЗ ИҚТИСОДИЁТИНИНГ РАҚОБАТДОШЛИГИНИ ОШИРИШГА
ҚАРАТИЛГАН КОМПЛЕКС ДАСТУРНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ**

(Н.М. Маҳмудов, З.А. Жумаев, С.А. Сатторов)

1.1. Изчил ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, макронқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш	152
1.2. Иқтисодиёт рақобатдошлигининг моҳияти, омиллари, барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлашдаги роли	159

1.3. Мамлакатимиз иқтисодиётининг рақобатдошлигини таъминлаш шартлари	163
1.4. Мамлакатимиз иқтисодиётининг рақобатдошлигини мустаҳкамлаш борасида амалга ошириладиган чора-тадбирлар	168
2-БОБ. ХИЗМАТ СОҲАСИНИНГ ЖАДАЛ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛАШ, СОҲАДА ФОЙДАЛАНИЛМАЁТГАН МАВЖУД ИМКОНияТЛАРНИ ИШГА СОЛИШ ОРҚАЛИ АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ (А.Ш. Бекмуродов, Б.Ж. Сафаров)	
2.1. Хизмат соҳасини юксалтиришга қаратилган тизимли ислохотлар самараси	173
2.2. Хизматлар соҳасининг ривожланиши ва барқарор суръатларда ўсишини таъминлаш йўлидаги саъй-ҳаракатлар	180
3-БОБ. ТРАНСПОРТ ВА МУҲАНДИСЛИК-КОММУНИКАЦИЯ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙўНАЛИШЛАРИ (Б.А. Бегалов, Н.Т. Каттаев, Н.Ч. Сафаров)	
3.1. Транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли йўналишлари	187
3.2. Ҳаво йўллар транспортини ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари	189
3.3. Автомобиль транспортини ривожлантириш бўйича амалга оширилиши кўзда тутилган устувор лойиҳалар	193
3.4. 2011—2015 йилларда темир йўл транспортини ривожлантириш лойиҳалари	195
3.4. Транспорт инфратузилмаси ва муҳандислик-коммуникациялар қурилишини комплекс ва жадал ривожлантириш истиқболлари	198
4-БОБ. ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРИДА ЗАМОНАВИЙ ХУСУСИЙ УЙ-ЖОЙЛАРНИ ҚУРИШ Бўйича АМАЛГА ОШИРИБ КЕЛИНАЁТГАН ДАСТУРНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ (Н.Т. Урмонов, Ш.И. Мустафақулов)	
4.1. Юрт ободлиги ва халқ фаровонлигининг асоси қишлоқ тараққиётида	202
4.2. Қишлоқларимизнинг шаҳар билан бўйлашуви	206
5-БОБ. КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОРҚАЛИ АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖЛАРИ БИТИРУВЧИЛАРИНИ ИШГА ЖОЙЛАШТИРИШ КўЛАМИНИ КЕНГАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ (М.Р. Болтабоев, Ш.Д. Эргашхўжаева, А.Н. Самадов)	
5.1. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодиётда тутган ўрни ва унинг давлат томонидан қўллаб-қувватланиши	210
5.2. Аҳоли бандлигини таъминлаш ва касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш кўламини кенгайтиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли	216
5.3. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш истиқболлари	222
6-БОБ. „МУСТАҲКАМ ОИЛА ЙИЛИ“ ДАВЛАТ ДАСТУРИНИ ИЗЧИЛЛИК БИЛАН АМАЛГА ОШИРИШ (Б. Алиев, А.Н. Раҳмонов)	
6.1. Оила мустаҳкамлиги — жамият мустаҳкамлигининг асоси	225
6.2. Мустаҳкам оиланинг қонуний асослари	228
6.3. „Мустаҳкам оила йили“ давлат дастурини амалга ошириш — долзарб вазифа	243
ТЕСТЛАР	245
НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ	255
ГЛОССАРИЙ	257
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	265

Нашр учун масъул илмий-ижодий гуруҳ:

А.Ш. Бекмуродов, И.У. Мажидов, У.В. Ғофуров, Ш.И. Мустафақулов

Тақризчилар:

Қ.Х. Абдурахмонов — иқтисод фанлари доктори, профессор,

Қ.Қ. Куранбоев — сиёсий фанлари доктори, профессор,

Х.П. Абулқосимов — иқтисод фанлари доктори, профессор

**Ўзбекистон Республикаси Президенти
Ислом Каримовнинг**

**2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистон ижтимоий-
иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги**

**„2012 ЙИЛ ВАТАНИМИЗ ТАРАҚҚИЁТИНИ ЯНГИ БОСҚИЧГА
КЎТАРАДИГАН ЙИЛ БЎЛАДИ“**

мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

*„O‘qituvchi“ нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент — 2012*

Муҳаррир *Т. Мирзаев*

Бадий муҳаррир *Б. Ибрагимов*

Техник муҳаррирлар: *Т. Грешникова, К. Степанова*

Саҳифаловчилар: *К. Ҳамидуллаева, Ф. Ҳасанова*

Мусахҳиҳлар: *З. Ғуломова, М. Иброҳимова*

Нашриёт лицензияси АИ № 161.14.08.2009. Оригинал-макетдан
босишга рухсат этилди 11.05.2012. Бичими 60×84¹/₈. Кегли 11 шпонли.

Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди.

Офсет қоғози. Босма т. 34,0. Шартли б.т. 31,62. Нашр т. 30,22.

5000 нусхада. Буюртма № 65-12.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг „O‘qituvchi“ нашриёт-
матбаа ижодий уйи. Тошкент 129. Навоий кўчаси, 30-уй. Тошкент,
Юнусобод даҳаси, Янгишаҳар кўчаси, 1-уй.

Шартнома № 07-57-12.

**66.3(Ў)
Ў32**

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги „2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади“ мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. — Тошкент: „O‘qituvchi“ НМИУ, 2012. — 272 б.

ISBN 978-9943-02-500-4

УДК: 323(575.1)(075)
КБК 66.3(5Ў)+65.9(5Ў)